This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

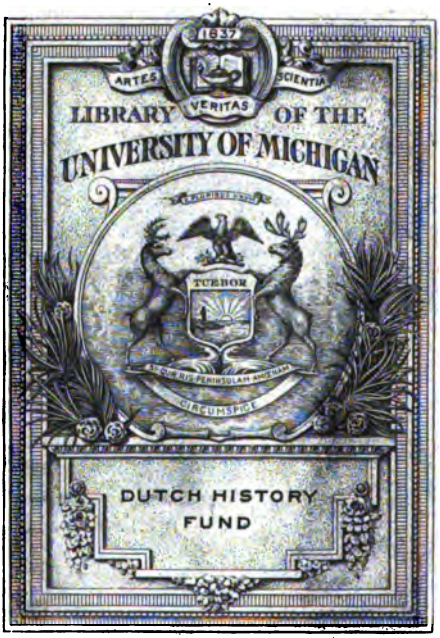
1837
ARTES
VERITAS
SCIENTIA
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
DUTCH HISTORY
FUND

AP
14
.V12.3

MENGELWERK.

HEDENDAAGSCHE VADERLANDSCHE LETTER-OEFENINGEN,

WAAR IN DE

BOEKEN EN SCHRIFTEN,

DIE DAGELYKS IN ONS VADERLAND EN ELDERS UITKOMEN, OORDEELKUNDIG TEVENS EN VRYMOEDIG VERHANDELD WORDEN.

BENEVENS

MENGELWERK,

tot Fraaije Letteren, Konſten en Weetenſchappen betrekkelyk.

Vyfde Deels, Tweede Stuk.

Met Plaaten.

Te AMSTERDAM,

By A. VAN DER KROE,

en

By YNTEMA EN TIEBOEL.

MDCCLXXVI.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

Dutch Lit. Nijhoff
10-3-24
10842

BEDENKINGEN OVER GODS ZEDELYKE EIGENSCHAPPEN, DOOR MR. GRAY.

„ DE volgende uitmuntende Bedenkingen over GODS Zedelyke Eigenſchappen, geſchreeven tegen de vermetele „ ſtelling van Lord BOLINGBROKE, die allen Godsdienst on„ dermynt, *dat wy geene gepaste of evenmaatige denkbeelden „ hebben van* GODS *Goedheid en Regtvaardigheid, gelyk wy „ die bezitten van zyne Wysheid en Magt*, zyn wy verſchuld„ digd aan den geestigen Dichter Mr. GRAY, die dezelve, „ kort voor zynen dood, opſtelde."

Ik wil Lord BOLINGBROKE toeſtaan, dat GODS Zedelyke, zo wel als Natuurlyke, Eigenſchappen door ons alleen van agteren kunnen gekend worden; en dat dit de eenige weezenlyke kundigheid is, welke wy van die beiden kunnen verkrygen. Ik wil, desgelyks, erkennen, dat het misſchien eene niets beduidende onderſcheiding is welke men gewoon is tusſchen die Eigenſchappen te maaken; dewyl zyne Zedelyke Eigenſchappen even zeer tot zyne Natuur en Weezen behooren als die wy Natuurlyk noemen; de rede van deeze onderſcheiding is duidelyk hier in gelegen: Zyne Eeuwigheid, Oneindigheid, Alweetenheid en Almagt verbinden HEM, als ik zo mag ſpreeken, niet aan ons zyne Schepzelen. —— Wy aanbidden HEM, niet om dat Hy altoos overal beſtondt en altoos zal beſtaan; maar om dat hy ons, door het betoon zyner Goedheid, het beſtaan gaf en nog onderhoudt. —— Wy aanbidden HEM, niet om dat Hy alle dingen weet en kan doen; maar om dat hy ons in ſtaat ſtelde om te weeten en te doen, wat ſtrekt om ons gelukkig te maaken. 't Is, derhalven, zyne Goedheid die wy aanbidden, en niet zyne Grootheid of Magt; en, indien wy alleen geſchaapen zyn om onze rol, in zeker ſtelzel, te ſpeelen, zonder eenig uitzigt op ons eigen byzonder geluk, kunnen wy hem niet langer dienen, als onzen Algoeden Vader. Daar is dan geen zin in die ſpreekwyze: het denkbeeld van zyne Kwaadaartigheid (ik beef terwyl ik dit ſchryf,) moet dan volgen. Ons blyft, in dit geval, niets over, behalven vrees, en deeze doet ons geen nut:

want wat toe kan dezelve ſtrekken dan om ons tot wanhoop te vervoeren, en het jammerlyk verlangen na vernietiging in te boezemen?

Indien, overzulks, Regtvaardigheid en Goedheid in GOD niet van dezelfde natuur zyn als in onze denkbeelden, begten wy geene meening aan de uitdrukkingen, wanneer wy zeggen, dat GOD noodzaaklyk Regtvaardig en Goed is; en, om dezelfde reden, mag het even goed gezegd worden, dat wy niet weeten wat wy meenen, wanneer wy, volgens Dr. CLARKE, ſtellen, dat GOD noodzaaklyk een Wys en Verſtandig Weezen is (*). —— Wat kan, dan Lord BOLINGBROKE meenen, wanneer hy zegt, alles toont de Wysheid van GOD: en 'er nogthans byvoegt, maar alles toont niet, op dezelfde wyze, de Goedheid van GOD, overeenkomſtig met onze denkbeelden. Door Wysheid moet hy alleen verſtaan, dat GOD de beſte middels kent en gebruikt tot zeker einde, onverſchillig wat dit einde ook moge weezen. Dit, in de daad, is een bewys van Kennis en Verſtand; doch het maakt op zich zelve geene Wysheid uit: dit woord behelst in zich de aanwending van de geſchiktſte middelen tot de beſte en gunſtrykſte einden. Wie zal het anderzins waare wysheid heeten? Zelf onder ons Menſchen wordt het, zonder zulks, voor geene Wysheid gehouden.

Alle de Eigenſchappen, derhalven, die zyn Lordſchap toeſchynen blykbaar te weezen in de geſteltenis der dingen, zyn GODS. Eenheid, Oneindigheid, Eeuwigheid en Verſtand: geen deezer, durf ik vrylyk zeggen, kan het Menschdom meer onder de verpligting brengen tot Dankbaarheid en Aanbidding, dan of Hy, en alle de Weezens rondsom hem, gelyk zommigen vermetel genoeg hebben durven denken, voortgebragt waren, door de werking van eene eeuwige ſtoffe in het oneindig ruim: want wat betekent het Verſtand te voegen by deeze andere Natuurlyke Eigenſchappen, zo dat Verſtand alles niet inrigtte, niet alleen ten beste van het geheel, maar ten beste van elk weezen op zichzelven, 't geen dat geheel uitmaakt.

Het is, derhalven, geene Godloosheid, maar recht het tegendeel, te beweeren, dat 's Menſchen Regtvaardigheid en de andere Deugden, die, te recht beſchouwd, niet anders zyn dan onderſcheide toepaſſingen van Menschlyke Goedheid, eenige

(*) CLARKE *Verhand. over Gods Beſtaan en Eigenſchappen*, I. Deel, bl. 73.

ge gelykvormigheid hebben met de Zedelyke Eigenſchappen van het OPPERWEZEN. 't Is alleen door middel van deeze overeenkomst, dat wy die in Hem ontdekken, of derzelver gevolgen in zyne werken. 't Is door het zelfde middel alleen, dat wy die Natuurlyke Eigenſchappen bevatten, welke zyn Lordſchap erkent dat betoogbaar zyn. Hoe kunnen wy eenig denkbeeld van GODS Eenheid vormen, dan uit die Eenheid, van welke wy zelve bewustheid hebben? Hoe van zyn Beſtaan, dan uit onze eigene bewustheid van beſtaan? Hoe van zyne Magt, dan uit die magt, welke wy in onszelven ondervinden? Egter dagt noch Lord BOLINGBROKE, noch iemand, die oit zyn verſtand op deeze onderwerpen vestigde, dagt immer, dat deeze onze denkbeelden weezenlyke en volkomene afbeeldingen waren van die Eigenſchappen in GOD. — Als zy zeggen GOD weet het, meenen zy niet dat Hy denkbeelden, door zinnelyke gewaarwording verkreegen, met elkander vergelykt, en daar uit beſluiten trekt. Als zy zeggen GOD doet iets, meenen zy niet dat dat geſchiedde door aanſtooting, of zo als de Ziel werkt op een gezintuigd lichaam. Als zy zeggen GOD is Almagtig en Eenwig; waar op zyn dan hunne denkbeelden gegrond dan op onze eigene bepaalde bevattingen van Uitgeſtrektheid en Duuring, buiten de perken van (bepaalde) Ruimte en Tyd uitgebreid? Daar is, derhalven eene gelykvormigheid, eene overeenkomst, (hoe onvolmaakt en verre ook,) tusſchen de Eigenſchappen den GODHEID en onze bevattingen daar van, of wy kunnen 'er geene begrippen altoos van hebben. Lord BOLINGBROKE ſtaat toe, dat wy van de Aarde, die wy kennen, moeten redekavelen tot den Hemel, dien wy niet kennen; doch hoe kunnen wy dat doen, dan door eene gelykheid en overeenkomst, die zich tusſchen beiden moet?

Te vergeefsch poogt, derhalven, zyne Lordſchap te ſpotten met de ſchoone en ernſtige alleenſpraak van Mr. WOOLASTON: „ Moet ik dan myn laatst vaarwel zeggen aan deeze dreeven, wanneer ik deeze oogleden ſluit; zullen die „ gindſche blauwe gewesten en dit groene tooneel rondsom „ my verdonkerd worden en verdwynen? Moet ik dan alleen „ dienen óm mest te verſchaffen, om vermengd te worden „ met de aſche van deeze dieren en planten, of met den „ drek onder myne voeten? Ben ik zo verre daar boven verheeven geweest in myn leeven alleen om 'er in myn dood „ gelyk mede te weezen?" (*). Geen Hoofd dat denkt, geen

(*) WOOLASTON *Religion of Nature delineated.*

geen Hart, 't welk de minſte aandoenlykheid bezit, of het heeft dezelfde aanmerking gemaakt, of het moet niet alleen de ſchoonheid, maar ook de waarheid daar van gevoelen, als hy dezelve uit den mond van een' ander hoort! —— Welk een antwoord nu zal Lord BOLINGBROKE geeven op deeze vraagen, hem niet alleen door WOOLASTON, maar door 't geheele Menſchdom, gedaan? Hy zal u zeggen, dat wy, (dat zyn, de Dieren, de Planten, de Steenen en andere Stofklompen,) alle begreepen zyn in één onmeetelyk ontwerp, dat wy alle aangemerkt moeten worden als Perſoonaadien van een Spel, die elk hunne byzondere Characters hebben, dat wy niet voor ons zelven, maar tot bedryf, gemaakt zyn. Dat het dwaas, vermetel, godloos en ontheiligend is te murmureeren tegen den Almagtigen Maaker van dit Spel, wanneer wy ons onvermydelyk ongelukkig bevinden. Wy moeten, in tegendeel, onze hoofden nederleggen op het zagte hoofdkuſſen der onderwerpinge, op den onbeweeglyken rotsſteen der gerustheid; verzekerd, dat, indien onze onheilen tot een zeer geweldige hoogte opklimmen, 'er onmiddelyk een einde gemaakt zal worden aan ons elendig beſtaan, en dat wy vermengd zullen worden met den drek onder onze voeten, een lot 't welk alle Dieren overkomt: en hy, wie zich daar over beklaagt, ſchynt door zyn reden zo verre niet verheeven te zyn boven de Dieren in zyn leeven, of hy verdient in zyn' dood daar mede vermengd te worden. —— Zodanig is de jammerhartige troost die de Wysbegeerte zyner Lordſchap ons geeft, en zoodanig de hoope, waar op zyne gerustheid ſteunt (*).

(*) De Leezer, die begeerig is de ſtelling van BOLINGBROKE in 't breede na te zien, kan dezelve vinden in het IV Deel van zyn *Philoſophical Works*, *Sect.* 40 & 41. Zyn ſmaadlyke beſchimping van den Heer WOOLASTON komt ons voor in de 50 *Sect.* van dat zelfde Deel.

LOSSE GEDAGTEN OVER EENIGE ONDERWERPEN.

Door Mr. GRAY.

DE Mensch is een Schepzel alleen in de Zamenleeving in ſtaat om zyne Ziel te beſchaaven; en dan noch alleen in eene Zamenleeving, waar hy geen ſlaaf is om zich de noodzaaklykheden des leevens te bezorgen.

Ge-

Gebrek is de moeder der laagere Kunſten: Rust baart de verheevener Kunſten, als Welſpreekenheid, Staat-, Zede-, Dicht-, Beeldhouw-, Schilder- en Bouwkunde; volmaakingen van de eerstgemelde.

De Lugtſtreek beweegt zommige Volken tot Beſpiegeling en Vermaak; andere tot het doorſtaan van Moeilykheid, Arbeid, en den Oorlog; doch niet in diervoege, dat de eerstgenoemden tot Moedbetooning en Tugt, of de laatstgenoemden tot Beſchaafdheid en Werken van Vernuft, onbekwaam gemaakt worden.

Het is het eigenlyk werk der Opvoedinge en van het Staatsbeſtuur met elkander verëénigd, om de gebreken, die uit de lugtsgeſteltenisſe en landaart ontſtaan, te verbeteren.

Het voornaam oogmerk der Opvoedinge moet ſtrekken om de Menſchen, in de Noordlyke Lugtſtreeken, te doen denken, en, in de Zuidlyke Gewesten, te doen werken.

De onderſcheide vorderingen der Opvoedinge mogen vergeleeken worden by eens Kunſtenaars werken in Marmer: het is iets anders het Marmer uit de groeve te haalen, iets anders het in vierkante ſtukken te vormen: het vereischt nieuwen arbeid daar aan glans en luister by te zetten; de ſchoonſte plekken en aderen te doen uitkomen, en nog meer moet 'er gedaan worden, zal men 'er een ſtaatlyken kolom, of een naar 't leeven gelykend beeld, van vervaardigen.

Voor een Man, die onder een vry en gelukkig Staatsbeſtuur gebooren is, heeft het Vaderland altoos iets dierbaars. Hy *mint*, gelyk COWLEY zegt,

Hy mint zyn oud en erfelyk geboomt.

Terwyl de Onderdaan van eenen Dwingeland geen Vaderland heeft, hy is daarom baatzoekend en laaghartig; hy heeft geen Gezin, geene Naakomelingſchap, geene begeerte na Lof, of bezit hy deeze laatstgemelde, hy zal dezelve niet op een voeglyk voorwerp vestigen.

Een Volk, 't welk Vaderlandliefde outbreekt, verwaarloost de Opvoeding, lacht met de begeerte na Lof, ſpot met Verſtand en Deugd, en moet noodwendig ſlegt beſtuurd worden.

De Koophandel verandert te eenemaal het Lot en den Aart der Volken, door het mededeelen van Kunſten en Kundigheden, door den omloop des Gelds, en door het invoeren van de Stoffe tot weelde. In den aanvang wordt de Ziel verwyderd en beſchaafd; en vervolgens die, zo wel als 't Lichaam, bedorven.

De invallen der oorlogzugtige Noordſche Volken, op de verwyfde Zuidelyker Bewoonders van den Aardkloot, ſchynen (ondanks al den ſchrik, verwoesting en onkunde, welke zy mede bragten,) een noodzaaklyk kwaad geweest te zyn, om den geest des Menschdoms, verzwakt en verdoofd door de Kunſten des Koophandels, te doen bekomen, de oorſpronglyke vryheid en gelykheid weder te ſchenken, en magt te geeven om gevaar te tarten en moeilykheden door te ſtaan: zo brengt een Staartſtar, hoe verſchriklyk in 't aanzien, als dezelve door ons Stelzel heen gaat, aan de Zon een' voorraad van warmte en licht mede, en vogtigheid aan de Lugt.

De Leer van EPICURUS is altoos der Maatſchappye ſchadelyk geweest. Dezelve kwam ter baane toen *Griekenland* ten ondergang begon te hellen, en heeft mogelyk den val van 't zelve ook dien van *Rome* verhaast. Deeze Leer wordt thans in *Frankryk* en *Engeland* voortgezet, en ſchynt beiden met dat zelfde lot te dreigen.

Een voornaam kenteken van de Ondeugenheid der tegenwoordige Eeuwe is het veragten van een goeden Naam.

Veelvuldig zyn de nuttigheden van een goeden Naam voor eene edelmoedige Ziel. Deeze breidt ons beſtaan en voorbeeld uit tot volgende Eeuwen: doet de Deugd volduuren en vermenigvuldigen, die anders zo kortſtondig zou weezen als ons broos beſtaan; en voorkomt de overheerſching der Ondeugd in een geſlacht nog meer bedorven dan ons eigen. Het is onmogelyk de natuurlyke begeerte, welke wy bezitten, om gedagt te worden, te onder te brengen: misdaadige Eerzugt en Gierigheid, de zelfzoekendſte aller Driften, niet uitgezonderd, zouden wenſchen een' Naam naa te laaten.

MIDDEL VOOR DE KOUDE IN DE HANDEN (*).

Door den Heer J. H. RUMPEL, *Med. & Chir. Doct. te Grave.*

ONder zoo veele middelen, welke, of uit vreemde Landen, of geheime papieren van groote Huizen, voorkoomen,

(*) Dit Stukje is ons in den gepaſſeerden Winter te laat ter hand gekomen, om 'er toen gebruik van te maaken.

men, heb ik nog geene gevonden, welke een algemeene goedkeuring wegdraagen; zonder hier omtrent, ook wegens de schadelykheid der Zalven en Olien, in veele gevallen, uit te weiden, kan ik het volgende, op reden en bevinding stellende, aanbeveelen.

Neemt een Citroen, schelt ze aan één kant een weinig af, tot aan het sappige; strykt deeze, eenige maalen op een dag, over de handen en armen, welke door de koude dik en gezwollen zyn; laat het zagt indroogen: de Citroen tot aan de schel haar sap verlooren hebbende, snydt nog een weinig de schel af, en doet als vooren, tot de Citroen ten einde is. Deeze middelen, eenige dagen gebruikt, zullen de klooven en dikte verdwynen. Die geenen, welke wat kleinzeerig zyn, kunnen over de klooven en gaten het volgende smeeren: neemt het sap van een Citroen, doet 'er al kloppende, in een Kommetje, met een Veder, by, 10 à 12 druppels Zoete-Amandel olie, die heel vers is; dezelve, tusschen elken druppel, braaf onder een kloppende.

Veelen, ja de meesten zyn, dit middel gebruikt hebbende, de volgende Jaaren geheel vry geweest.

UITTREKZEL VAN EEN BRIEV VAN DEN HEER MESSIER, *Lid van de Koninglyke Academie der Wetenschappen*, WEGENS EENE BUITENGEWONE KOUDE, WAARGENOMEN IN HET VOGESISCH GEBERGTE, *den* 27 *November* 1774. *aan den Schryver van het Journal de Physique.*

(*Esprit des Journeaux.* Tome II. 1775.)

VErgunt my, myn Heeren, dat ik de eer hebbe van UE. verslag te doen van ene buitengewone Koude, dewelke te *Senones*, Hoofdstad van het Graafschap *Salm*, in het *Vogesisch* Gebergte, den 27 November 1774, door den Abt DE CHALIGNY, oud Hoogleeraar in de Wiskunde te *Metz*, waargenomen is.

De Waarnemingen wierden gedaan op twee Thermometers, waar van de een met Kwik en de ander met Wyngeest (*Esprit du Vin*) gevuld was. Ik had te *Parys* deze twee Werktuigen, drie maanden geleden, laten vervaardigen, en ik was zelf getuige van derzelver graadverdeling, naar de Schaal van

den Heer DE REAUMUR; de een en de ander gingen eenparig en naauwkeurig.

Na deze voorbereidingen meldt de Heer MESSIER, ons ene reeks van weerkundige Waarnemingen, van den 22 tot den 30 November. — Wy zullen hier de merkwaardigſte uitkomst geeven. — Uit de Lyst dezer Waarnemingen blykt; „ dat „ de grootſte Koude is geweest den 27 November, om acht „ uuren des morgens, by ene heldere lucht; zynde de wind „ Noord-Oost. Dat de Thermometers waren gevallen op „ 15½ graad onder het Vriespunt, (volgens den Heer FAHRENHEIT omtrent 4° onder O of 36° onder het Vriespunt.) „ De grond was met een voet Sneeuw bedekt. Deze Koude „ evenaarde die, welke te *Parys* in 't jaar 1709 waargenomen „ is". — Op denzelfden 27 November, zegt de Heer MESSIER verder, en op het zelfde uur, nam ik op myn Obſervatorium te *Parys* waar, dat de graad van Koude op den Thermometer was gedaald tot 7 graden (of 16.) De lucht was, gelyk te *Senones*, helder, en de wind mede Noord-Oost; de Barometer ſtond op 28 d. O½; drie dagen te voren was 'er Sneeuw, ter dikte van 15 Lynen gevallen, die den 27 nog lag.

Men ziet hier uit, dat, op denzelfden dag, en in gelyke omſtandigheden, te *Senones* en te *Parys*, de Koude te *Senones* 9 graden (of 20°.) ſterker geweest is; terwyl *Senones* en *Parys* onder denzelfden graad van breedte liggen; zynde *Senones* gelegen op 48° 23. 45 Seconden.

Senones is 18 Minuten 37 Seconden ten Oosten van *Parys*; de gelegenheid is op een grond, welke omringd is van Bergen; zynde te *Senones* 12. 2. 1500 Voeten boven de oppervlakte verheven. Het meerengedeelte der glooijingen van deze Bergen, naar de zyde van *Senones*, is onvruchtbaar, en de toppen zyn bedekt met Pynbomen; voorts laat een heuvel den Noord-Oosten Wind vry genoeg door, om zig te *Senones* te doen gevoelen. — Niemand te *Senones*, noch in het omliggende Land, geheugt zodanig ene nypende en vroegtydige Koude te hebben uitgeſtaan, als die van den 27 November laatſtleden.

Indien de 27 November van het laatst voorleden Jaar een byzonder tydmerk is geweest, door de onmatige Koude die men gevoeld heeft; de 6 Augustus van het zelfde Jaar was even zo aanmerkelyk, door een tegenovergeſtelde Verſchynzel. — Volgens de Waarnemingen gedaan te *Marſeille*, in de Voorſtad der Hervormde Augustynen, door den Heer PIGTON, met twee Thermometers met Kwik gevuld, zamengeſteld, vol-

volgens de beginzelen van dien Heer, en geplaatst naar het Noorden in de vrye lucht, zonder aanmerklyke terugkaatzing der Zonne, moet de Hitte van 29½ graad (of 98½), in 't jaar 1738 te Lione ondervonden, niet meer een byzonder tydmerk uitmaken. Men zal liever in de plaatse hier van ſtellen, die Hitte, welke men gevoeld heeft te *Marſeille*, den 6 Auguſtus ten twee uren Nademiddag: ten welken tyde de Thermometers gerezen waren tot 30½ graad (of 100½); in welken ſtand zy zig, gedurende een half uur, gehouden hebben.

Tot dus ver de Waarnemingen van gemelde Heren; ik geef ze, zo als ik dezelven in het opgemelde Werk gevonden heb. —— Ik heb de graden, volgens den Heer FAHRENHEIT, 'er bygevoegd.

G. H. E.

BERIGT EENER REIZE NA DE YSBERGEN IN HET HERTOGDOM SAVOYE.

Door den Heer BOURRIT.

I. DE BERG BREVEN.

DE Berg *Breven*, aan den voet met eenige weinige Dennenboomen en Kreupelhout bezet, is geheel kaal op den top. Wy waren vyf en één half uur bezig met denzelven te beklimmen, langs eenen moeilyken weg over de brokken, die, van tyd tot tyd, aan de zyden nedervallen. Eenige deezer brokken waren ruwe ongeſchikte ſteenklompen, andere plat met ſcherpe kanten. Geen gebaand ſpoor loopt na de hoogte. Om op een der toppen te komen, zyn 'er drie openingen in de rots gehouwen, deeze bykans rechtſtandig zynde, konden wy bezwaarlyk gelooven, dat dit de doortocht was; doch onze Leidsman ons verzekerende, dat Mr. DE SAUSSURE, te deezer plaatze den Berg vóór ons beklommen hadt, greepen wy weder moed. Door dien de weg overal bedekt was, met ronde harde ſteentjes, die ons van onder den voet glipten, moesten wy 'er zeer opletten, om ons, ten meesten voordeele, te bedienen van de ſpleeten en klooven in de rots, om het beklimmen te houden, en onze voeten te plaatzen; dit gaf ons een allermoeilykſten arbeid; het zweet liep ons by 't aangezigt neder; op het oogenblik dat wy ons veilig rekenden, ons verbeeldende de vaste rots beklommen te hebben, vonden wy ons

zomeyds op den kant bedroogen, die in onze handen afbrak; of de ſteen, waar op wy onzen voet zetten, ontglipte ons, en wy gleeden agter uit, met zien afgemoetelden brok; doch deeze toevallen, die ſlegte gevolgen zouden gehad kunnen hebben, ſtrekten veel eer om ons aan te moedigen dan af te ſchrikken, en werden, ten laatſten, eene ſtoffe van vermaak, boven al wanneer wy dagten, dat onze Geleider twee honderd voeten beneden ons de wagt, en zich gereed hieldt om ons te ontvangen, indien wy zo verre mogten te rugge dalen. Dit gebeurde niet, en wy bereikten behouden den top des Bergs.

Naa het te boven komen deezer moeilykheden, ontvingen wy, voor dezelve, overvloedige vergoeding. Welke ſchoonheden omringden ons! De lugt was boven op den berg helder en zuiver; terwyl dezelve, in de valei daar beneden, een geheel ander vertoon maakte; deeze zagen wy bedekt met dikke wolken, door de zon verguld en met groote ſnelheid na alle kanten heen beweegende; en naar maate de Zon ſterker doorſchéen, konden wy de wolken zien ſcheiden, die, door de openingen tuſſchen de bergen, zich een' weg baanden.

Verſchafte ons de vlakte een zo aangenaam en zonderling vertoon, de hoogte gaf, op haare beurt, eenige voor ons volſtrekt nieuwe aandoeningen. Wy hadden het heerlyk gezigt van een keten Bergen, alle even ongenaakbaar en met ys bedekt; en bovenal van den Berg *Blanc*, wiens top het hoogſte wolkgewest ſcheen te bereiken, en 'er zelfs door heen te ſteeken. De keten Bergen op welke deeze Berg als een Reus nederziet, is zamengeſteld uit een hoop Rotsen, die in ſpitze punten uitloopen; de *Naalden* genoemd, gelyk de Tenten in een Legerplaats geſchikt: derzelver zyden ſchynen ligter en lugtiger, door 't cieraad van verſcheide hoken in de rots zelve, als mede door veelvuldige ſtreeken Ys en Sneeuw, die, zonder de algemeene gedaante, of het ſtaatlyk voorkomen, te veranderen, 'er eene ſchilderagtige en bevallige verſcheidenheid aan bygt. Dieper ziet het oog, met verrukking, de ſchotzen Ys en de Ysbergen, zich bykans tot in de vlakte uitſtrekkende; terwyl dit een' door kunst opgecierden tuin vertoont, verſraaid door de mengeling eener verſcheidenheid van kleuren. Een ſchilderagtig gezigt, tegen deeze Keten overgeſteld, werd gevormd door ontelbaare Bergen, tot den afſtand van bykans vyftig Engelſche Mylen, tuſſchen welker toppen door, wy eene ſchinſtering hadden van de verſcheide vlakten, die zy omringen.

Op den Berg, die ons dit overheerlyk gezigt opleverde, hadt Mr. DE SAUSSURE, thans twee maanden geleden, ondervinding ee-

eenen Proeve in een der aanmerklykſte verſchynzelen der Natuure. Dewyl de lugt begon te betrekken, en een Onweer te dreigen, zo als hy op den top was, bekroop hem de nieuwsgierigheid, om 'er de uitwerking van te zien: en hier na behoefde hy niet lang te wagten; hy vondt zich welhaast natuurlyk geëlectriſeerd; doch gevaar dugtende, als hy zag dat de blixem op hem afkwam, ontweek hy 't zelve.

Wat ons betreft, zonder eenige vreeze voor de gevolgen eens zo verſchriklyken verſchynzels, hoorden wy een lang aanhoudend rommelend geraas, gelyk aan dat des donders; de ſtilte van de plaats, waar wy ons bevonden, maakte dit te ontzaglyker. De brokken Sneeuw, van de toppen der Bergen afgeſcheiden, en in de laagte nederrollende; groote ſtukken Rots, die dezelve volgden en andere in 't vallen mede namen; ganſche blokken Ys, wel hard gevroozen, van de hoogſte kruinen nederploffende; of Sneeuw door den wind in de lugt opgenomen en omgevoerd, en ſtroomen van geſmolten Sneeuwwater, waren te gader de voornaamſte oorzaaken van 't geraas, dat ons in de ooren klonk; ſchoon wy op denzelfden tyd de uitwerkzels zagen eens donderſlags, op de hoogte waar wy ons bevonden, die tot de oppervlakte was doorgedrongen, en de keiſteenen hadt weggenomen.

Volgens de gemeenſte berekening, bevonden wy ons bykans twaalf honderd Vademen, boven de oppervlakte des Meirs van *Geneve*. Deeze verbaazende Hoogte, en ongetwyfeld de nabyheid van het Ys, 't welk ons van alle kanten, op één na, omringde, deedt ons een ſcherpe Koude gevoelen. Het was nu twee uuren naa den middag, en onze Thermometer tekende alleen een vierde van een Graad boven O. Wy waren, niet te min, zeer wel in onzen ſchik, en namen ons middagmaal, 't welk, naa een zo vermoeienis verwekkenden tocht, en in eene zo zuivere lugt, wonder wel ſmaakte.

Met hartzeer zagen wy het tydſtip naderen, waar op wy dit verrukkend toneel moesten verlaaten. Wy zagen, voor 't laatst, met een affcheidneemend oog, deeze heerlyke voorwerpen, met welke te aanſchouwen wy ons niet konden verzadigen. Wy keeken elkander aan zonder een woord te ſpreeken, onze oogen konden alleen verklaaren wat wy gezien hadden, en vertelden wat 'er in onze harten omging: deeze waren aangedaan en ontroerd.

Wy hadden nu veel meer kommers in het af dan in het opklimmen; verlegen, waggelende en beevende, op elken ſtap, ſtondt de vrees en 't gevaar ons voor oogen geſchilderd. Wy kwamen, egter, met eenig uitglippen 'er af: doch het duurde

vier

vier uuren eer wy beneden waren; ſchoon wy een gedeelte van den weg eer liepen dan afklommen. 't Was avond toen wy te *Prieure* kwamen; de goede Lieden dier plaatze waren reeds eenigen tyd ongerust geweest, met angst na ons uitziende, en gereed te onswaards te komen, om ons te helpen; dugtende dat ons eenig kwaad was overgekomen.

II. DE YS-VALEI VAN MONTANVERD.

Een zee, geſchokt door een ſtorm, en tot Ys geſtold door een ſchielyk opkomende ſtrenge Vorst, verbeeldt vry goed het vertoon der *Ys-valei van Montanverd:* de golven, verhard door opeénvolgende Winters, eenige van eene vuile andere van een helder witte kleur, zyn verdeeld door ſchuinſche ſpleeten, die zich doorſchynend blauw vertoonen. De wateren ruiſchen, onder het loopen, langs deeze ſpleeten, die zeer diep zyn, en by welke ſteeds nieuwe komen: het teken van derzelver opening is een luid kraakend geraas; en waarſchynlyk veroorzaakt door het wegſmelten van eenige deelen aan den grond der Ysvlakte, het kraaken der oppervlakte. Deeze Valei wordt gevormd door hooge Bergen, die in ſpitzen of Naalden uitloopen, en alle onderſcheide naamen voeren: deeze heet *l'Aiguille du Dru*, een ander *l'Aigiuille de Goute*, een derde *l'Moine* en een vierde *l'Geant enz.* Eenige deezer Naalden hebben de gedaante van Obelisken; doch de *Dru*, die ze alle in hoogte overtreft, is eene allerſchoonſte Pyramide.

Aan het einde deezer Valei is een halfrond, gevormd door zeer hooge Bergen, die 't zelve ſluiten; op welker top zich, als 't ware, eene galery vertoont, vercierd met verſcheide ſtandbeelden, in zekere orde geſchaard. Hier wordt het Kristal doorgaans gevonden, omzet met groenagtige aarde, of mosch; het heeft de gedaante niet van een dobbelſteen als in *America*, maar van een zes- of zevenkantigen kolom, en loopt altoos ſpits uit.

'Er zyn rotzen, die, zomwylen van deeze Naalden afbreekende, naa verſcheide botzen op 't Ys nedervallen. Wy zagen eene losbreeking van Sneeuw, door een windvlaag terſtond in een wolk veranderd: desgelyks ſtorten van deeze bergen verſcheide waterſtroomen, die zomtyds kleine watervallen vormen, niet onaangenaam voor 't oog. Wy klommen vervolgens op 't Ys neder.

De aarde, op den kant van deeze Valei, is wit en vermorſelbaar als kalk, zy noemen dezelve *Slangeſteen*. Het is verbaazend op deeze plaats alleen, de hoogte van het Ys te zien:

de

de golven gelyken kleine bergen, op elkander gehoopt; eenige zyn van veertig tot vyftig voeten hoog. In den beginne viel het zeer bezwaarlyk daar over heen te gaan, doch naar maate wy verder in deeze *Ys-valei* kwamen, namen deeze Ysgolven af, en werden effener. Wy vonden hier de beenderen van een Wilde Geit, door eene ſneeuwſtorting, ongetwyfeld, hier verongelukt. Het Ys ſchynt, van jaar tot jaar, toe te neemen; en oude Lieden van *Chamouni* verzekerden ons, dat het eertyds mogelyk was, van het einde deezer Valei, zelf tot *Aoste*, te gaan, 't geen de opéénſtapeling van Ys thans onmogelyk maakt.

III. DE YS-VLAKTE VAN PELERIN.

De *Ys-vlakten* zyn beddingen van Ys, meer of min dik, in 't afhangen tuſſchen de bergen. Deeze beddingen, van tyd tot tyd toeneemende, krygen eene groote uitgeſtrektheid en dikte: die, op welke wy ons tegenwoordig bevonden, is bynaa achttien honderd voeten van den top tot beneden, en omtrent vyf en veertig honderd voeten breed. Wy liepen dezelve over. Ze is, op veele plaatzen, met verſcheide ſcheuren en ſpleeten, waar van men den grond niet kan ontdekken: doch, op een nauwkeurig beſchouwen van dezelve kan 't nieuwe Ys zeer gemaklyk van het oude worden onderſcheiden. Het nieuwe is wit, en meest al niet boven de zes voeten dik; het oude daar onder is blauwagtig. Voorzigtig moet men weezen in het wandelen op dit Ys, en met den ſtok ſtooten eer men den voet nederzet, en dit, als 't kan zyn, op de bultige plaatzen doen, die door de bolrondheid doorgaans ſterker bevonden worden. Deeze voorzorg is desgelyks noodzaaklyk om dat de ſpleeten zomtyds met verſch gevalle Sneeuw bedekt zyn; doch 't geen alle voorzorge verydelt is het gevaar van het openbarſten van nieuwe ſpleeten, welke, nu en dan, zonder eenig waarſchuwend teken, ontſtaan. — Wy gingen al verder deeze Ys-vlakte op, wanneer eensſlags, een rollend geraas, gelyk aan den donder, onder onze voeten, ons, met verhaasten tred, denzelfden weg, dien wy gekomen waren, deedt te rug vlieden. Maar, indien wy reden hadden om te vreezen voor 't geen beneden ons mogt gebeuren, 't geen wy boven onze hoofden zagen bragt ons geenzins tot bedaaren. Agter de *Naalden* hoorden wy een ſchor geluid, een herhaald ſcherp gekraak, en verſcheide brokken rots, op geen grooten afſtand van ons, nederſtortende, ſtrekten ten blyke van 't gevaar in 't welke wy ons bevonden. In

en-

onzen spoedigen te rugganz vonden wy een dood Kapelletje, en zagen eenige Marmotten gereed om in hunne holen te kruipen. Twee *Chamouniers* vertoonden zich vervolgens, doch weeken, op ons aanmaderen, als met ongewillige schreeden, na de hoogte der bergen. Wy namen denzelfden weg, vry hoog opklimmende en twyfelden niet of wy zouden, in korten tyd, aan den voet der *Naalden* zyn, dewyl de Berg *Blanc* niet verre af scheen. Welk eene misgissing! Wy bereikten denzelven, met de daad; doch niet dan na eene moeilyke en verdrietige wandeling van één uur.

IV. DE NAALDEN.

Het gezigt der *Naalden* aan den voet was waarlyk verrukkyk. Maar wanneer wy in aanmerking namen, dat van dezelver toppen de Vlakten ten Zuiden, ten Noorden en ten Oosten te zien waren, hoe kwellend was dan het denkbeeld van derzelver onbeklimbaarheid! Welk een geweldige begeerte om 'er boven op te komen, ontstondt hier uit. Ik voelde my kragtig opgewekt, en die toppen met brandend verlangen beziende, dagt ik dat het mogelyk was dezelve te beklimmen. Door deeze hoop voortgedreeven, overklom ik, met een vast bepaald besluit, alle de rotzen, die my in den weg voorkwamen, klauterende over stukken en brokken. In 't einde bereikte ik den rand van de spits aan den Berg *Blanc* grenzende.

De hoogte nu door my beklommen levende een zeer vermaaklyk gezigt op; dan het verschilde weinig van 't geen wy op den Berg *Breven* gezien hadden. Ik was verre van vergenoegd. Ik wenschte over dat groote affschutzel heen te komen, 't welk my het gezigt na 't Zuiden belette. Hier op myn yver verdubbelende, klom ik, op nieuw, met veel vermoeienis, van rots op rots, en met de voorzigtigheid van een Rups op een steekelige plant, ging ik langs die eierad gezwende wendingen en klooven, welke aan deeze groote lichaamen al die ligtheid byzette, van den Berg *Breven* met zo veel verwondering beschouwd, tot dat ik, verbaasd over de vreeslyke hoogte op welke ik myzelve beschouwde, en nog meer over 't geen my nog te beklimmen stondt, op 't laatst besloot, het uiterste myner kragten te beproeven.

Dan ik vond myne moeite ryklyk beloond, door het verrukkend gezigt 't welk myne oogen ontmoetten: hooger dan de Berg *Breven* zag ik Noord- en Westwaards over dien Berg: digt by my, en als aan myne voeten, lagen de Valeien van

Cha-

Chamouni, van *St. Michael*, van *Servi* en van *Salanche*; verder op onderſcheidde ik de Vakte, die de twee *Salaves* van elkander afzondert, en aanſchouwde met een aangedaaher oog dan my mogelyk is uit te drukken, de vaderlyke Vlakten in welke *Geneve* ligt, het ſchoone Meir, en met één woord de geheele uitgeſtrektheid van den Berg *Jura* tot het Kasteel van *Bolufes*. Aan myne rechterhand waren de Vlakten van *Pays de Vallais*, de helft van welke ik alleen kon ontdekken, en die verbaazende heeten van *Alpen*; welke, een krommelyn beſchryvende, beſloten worden te *Fouche*, en by den den Berg *St. Gothard*.

De zuiverheid en helderheid der lugt, vry van alle nevels en dampen der Vlakten, ſtelde my in ſtaat om alle deeze voorwerpen met zulk eene nauwkeurigheid en juistheid te beſchouwen dat ik dagt ze gemaklyk te kunnen tekenen; doch ik verloor myzelven haſtmaal door deeze eigenſte omſtandigheid: zulk een aantal van voorwerpen was te groot om te zamen en onder één oogpunt gebragt te worden; niets behield'den behoorlyken afſtand.

Ik had myne Reisgenooten aan den voet der *Naalden* gelaaten, en ik kon het kleine Meir zien, aan welks oever wy afgeſprooken waren te zullen rusten: het was my onmogelyk hen te onderkennen; doch ik kon den ſnaphaanſchoot, het afgeſprooken teken, hooren.

Met veel ongerustheids en moeite ging ik na beneden. De ſteenen, de brokken rots, rolden onder myne voeten weg, en ik durfde my zelfs niet betrouwen op eenige zeer groote ſtukken, die nergens dan vast ſcheenen. Ik kwam, nogthans, behouden beneden, en vervoegde my by myne Reisgenooten. Op een aangenaame bank van mosch gezeten, namen wy onzen maaltyd aan den oever des Meirs, welks water van eene buitengemeene koude is, en, voor 't grootſte gedeelte, bedekt wordt door de overhangende *Naalden*. Een deezer trok inzonderheid onze aandagt; dezelve ſtak boven andere uit, door het ſchitterend blinken van het doorſchynendſt Ys, 't welkzeer veel toebragt om dit voorwerp, in zichzelven zeer heerlyk, te ſterker in 't oog te doen loopen.

Van hier zouden wy, volgens ons gemaakte plan, na *Montanverd* gaan. Het was twee uuren ter wy op reis togen: wy moesten de geheele Keten der *Naalden* langs trekken over gebrooken rotzen, de weg was zeer ſlegt, en nooit vonden wy ons meer bedroogen in het gisſen der afſtanden; 't geen ons niet langer dan een halve Myl ſcheen, was altoos tweemaal zo ver, en de uitſteekende deelen van deeze Keten, wier

pun-

punten over elkander heen ſtaken, bragten ons ſteeds van 't ſpoor. Het ſcheen dat wy de punt, die kort voor ons lag, bereikt hebbende, aan 't einde van onzen weg zouden weezen: en wanneer wy, door deeze hoope aangemoedigd, onze ſchreeden derwaards verhaast hadden, ontmoetten wy een nieuw uitſtek, op denzelfden afſtand, als het even bereikte, en hieldt ons op, in onze vermoeienden tocht. De gezigten, ondertuſſchen, waren altoos ſchoon, heerlyk en verrukkend. Wy hadden het genoegen om boven ons een beek geſmolten Sneeuw van een rots te zien vloeijen; achtſien honderd voeten beneden ons was de ſtreek der hooge Dennenboomen, en twaalfhonderd voeten laager die der Lorkenboomen, wy bevonden ons in het Gewest der Marmotten en Wilde Geiten.

V. DE VALEI VAN MONTANVERD.

Wy zagen een uitgeſtrekte vlakte van Ys, geheel effen. Op deeze rees een Berg te eenemaal van Ys, met trappen tot den top toe, die de throon eener Godheid ſcheen. Het hadt, daarenboven, de gedaante van een grooten waterval, by uitſtek ſchoon, en de Zon, die 'er op ſcheen, gaf aan 't geheel een ſchitterenden wederglans, en vertoonde zich, als een ſpiegel, welke de lichtſtraalen, op eene verbaazenden afſtand, verſpreidt. De mengeling van licht en ſchaduw was volmaakt, en, om de fraaiheid van dit gezigt te voltooijen, was dit ſpiegelagtig Meir omringd met verſchillend gekleurde bergen, en verleevendigd door een vernis van het helderſte Ys. Alle deeze voorwerpen, zamengenomen, leverden een aangenaam gezigt op van de ſchitterendſte vertooningen, te ſterker afſteekende door de donkerder kleur van een nabygelegen Berg, die van den top tot den voet allengskens in donkerheid toenam: deeze werd weder afgewisſeld door beeken van Sneeuwwater, wier kronkelende ſtroomen, door de daar op ſchynende Zon, het afſtraalden. Met één woord; dit gansch betooverend gezigt eindigde in rotzen van Kristal, en andere van verſchillende zeer ryke en volle kleuren. Nieuwe ſchoonheden verlustigden ons by aanhoudenheid, daar wy in verrukking opgetoogen ſtonden, door een aantal zo heerlyke en grootſche voorwerpen.

De Valei aan onze rechterhand was vercierd door verbaazende Ysbergen, die tot eene onmeetbaare hoogte, tusſchen de bergen opſchietende, hunne kleuren vermengden met de wolken, die zy ſcheenen te bereiken. De trapswyze opgang van

van een derzelven, deedt ons denken, dat het beklimmen mogelyk was; zodanig was de inneemende aart deezer voorwerpen, dat zy alle andere denkbeelden ſcheenen uit te wisſchen. Wy waren niet langer meester van onszelven, en het was bykans onmogelyk de aandrift onzer genegenheden te ſtuiten. Zodanig een beſtaan zou ons nieuwe toonеelen van nog grooter uitgeſtrektheid openen. Wy ſtelden ons voor, dat, wanneer wy een gezigt agter de Naalden verkreegen, op zulk een hoogte, boven welke noit ſterveling opklom, de Berg *Blanc* zich niet alleen aan ons onder eene nieuwe gedaante zou vertoonen, maar dat wy, verder Zuidwaards ziende, eene ſchildery van geheel *Italie* voor ons zouden hebben, even als in een donkeren kamer. Deeze verwildering der verbeeldingskragt zette ons aan om te denken, dat dit beklimmen mogelyk was: en wy bevonden ons in 't vol genot onzer mymeringe, wanneer een ſchriklyk geraas van die zelfde Ysbergen komende, een einde maakte aan onzen vermaaklyken droom, en alles, op eenmaal, deedt verdwynen. De rede ſchreef ons onmiddelyk voor, dat, wanneer zulk een ſchilderagtig denkbeeld, als wy onszelven hadden voorgeſteld, weezenlyk beſtondt, en het mogelyk ware de hoogte van den Ysberg te beklimmen, om 'er het gezigt van te hebben, de volvoering van dit plan, zou vereiſchen den gantſchen nagt in deeze bevroozene Valei te blyven, 't welk, door mangel aan brandſtoffe alleen, volſtrekt ondoenlyk was.

KORT BEGRIP DER VERSCHILLEN TUSSCHEN GROOT-BRITTANJE EN DE AMERICAANSCHE VOLKPLANTINGEN GEREEZEN.

HEt Parlement van *Engeland*, de *Noord-Americaanſche Volkplantingen* willende dwingen tot eene blinde onderwerping, en eene ſlaafſche gehoorzaamheid aan alle zyne Beſluiten, is niet alleen, gelyk wy hier boven getoond hebben (*), van de rechte beginzels der Staatsgeſtelteniſſe en natuurlyke billykheid afgeweeken; maar ſchynt, daarenboven, de belangen haar toevertrouwd verlochend, of veeleer verraaden, te hebben. Dit zullen wy thans wat nader ontvouwen.

Aan

(*) Zie *Hedend. Vad. Letter-Oef.* IV Deel, *Mengelw.* bl. 501—510. en bl. 570—581.

Aan de Maatſchappy en de byzondere Leden van dezelve, het grootſte goed of 't meeste geluk, toe te brengen, moet het voornaamſte doelwit weezen van allen Staatsbeſtuur, en is, in 't byzonder, de hoofdwet, welke de *Engelſche Burger* den geenen voorſchryft, dien hy aanſtelt, om, in zynen naam, te handelen in de Volksvergaderingen. De middelen, om dit voornaame doelwit te bereiken, hebben met de tyden veele veranderingen ondergaan. De oude Volken, en boven al de *Romeinen*, hebben hunne heerſchappy over onmeetlyke Landen uitgeſtrekt, en zich verſcheide Volken onderworpen, zonder den byſtand des Koophandels. Het bearbeiden van hun Land, het vervaardigen van eenige groove Manufactuuren, enkel ten noodigen gebruike geſchikt, de ſtrengheid hunner Zeden, hunne uitſteekende ervaarenheid in de Krygskunde, hun Geestdrift voor den naam van *Romein*, en eindelyk de roem, dien zy ſtelden om voor 't Vaderland te ſterven, maakten hun Meester van bykans de geheele bekende Wereld. De oorlog veroorzaakte, in dien tyd, geene groote kosten; en de zwaarſte wapens, in de ſterkſte en afgerigtſte handen, verzekerde hun altoos van de overwinning. De Koophandel bloeide by de andere Volken, die het oorlogszwaard der *Romeinen* niet konden wederſtaan. De rykdommen weeken voor magt; en wel verre van 't zelve te kunnen geeven of te vermeerderen, bragten zy dikwyls tot den val toe. Van hier de oproerige inſtellingen der *Lacedemoniers*, en de verſmaading der Rykdommen daar den Burgeren ingeboezemd. —— De tyden hebben andere veranderingen veroorzaakt; en nieuwe kunſten een nieuw ſtelzel ingevoerd. Alle Volken van *Europa* kennen tegenwoordig dezelfde wapens, houden dezelfde krygstugt, en volgen dezelfde Oorlogkunde. De Oorlogen gaan gepaard met eene verbaazende geldſpilling; en de best gevulde beurs is de zekerſte waarborge van een' gelukkigen uitſlag. De Rykdommen alleen maaken, om zo te ſpreeken, heden ten dage de magt uit. Te deezer oorzaake vinden de Manufactuuren en de Koophandel de kragtigſte aanmoediging, by alle *Europiſche Volken*, uitgenomen twee. Deeze laatstgemelden haalen, uit verafgelegen Mynen, met eene gemaklykheid, die hun yver ontzenuwt, de ſchatten, waar van de anderen, om ſtryd, het grootſte deel, door den Koophandel, zoeken magtig te worden. Door dit middel heeft *Holland*, met een grondgebied, 't welk op verre na geen genoegzaamen voorraad van leevensmiddelen aan de Inwoonderen kan opleveren, de aanvallen van Dwinglandy en Bygeloof, grootmoedig en gelukkig, afgeweerd. Eene door kunst gemak-

maakte magt, gebooren uit den Koophandel, ſtelde den *Nederlander* in ſtaat om talryke vlooten te bemannen en toe te rusten, ſterke Legers op de been te houden, en met voordeel te vegten tegen Volken door de natuur veel vermogender.

Groot-Brittanje ſchynt in Kunſten en Manufacturen, uitgebreidheid van Koophandel, en de middelen welke het bezit om dien te vergrooten, alle andere Volken te overtreffen. Zyn Credit, het gewoone hulpmiddel van een Handeldryvend Volk, vult de ſchatkist, ſtelt het in ſtaat ter goedmaaking van jaarlykſche en buitengewoone onkosten van zestien of achttien millioen *Ponden St.*, noodig tot den jongſten Oorlog, zo ſchadelyk voor *Groot-Brittanjes* Vyanden, en zo roemryk voor 't zelve. Indien de koffers van dit Ryk ledig geweest waren, zou het nooit 90,000 Mannen op de Vlooten en in de Havens gezien, noch in zyn belangen een magtig Bondgenoot overgehaald, of Krygslieden onderhouden hebben, die de *Britſche Heerſchappy*, in verſcheide deelen der Wereld, uitbreidden.

Het is, derhalven, blykbaar, dat de Koophandel de grondſlag is van *Engelands* magt, dat het daar van alle zyne voordeelen ontleent. 't Is de Koophandel die het in bezit ſtelt van de helft der *Americaanſche wereld*, die de Landbouw en de Kunſten in 't hart des Lands kweekt. De Koophandel alleen kon dit Ryk in dien luistervollen ſtaat ophouden, waar toe het gekomen was by den Vrede van *Verſailles* in 't jaar 1763, de inbreuken herſtellen, die geduurige geldopneemingen gemaakt hadden, en om zyn invloed in de Staatkunde van *Europa* ſtaande te houden of zelf te vergrooten. Eindelyk, door den Koophandel te verminderen, vermindert het noodwendig zyne Rykdommen, en, by gevolge, zyn magt en vermogen.

Naa agt geſlaagen te hebben, op het aanbelang des Koophandels in het *Britſche Ryk*, op den overvloed en 't geluk, welke dezelve verſchaft aan de Inlanderen, op de meerderheid en magt, die daar uit buiten 's Lands gebooren wordt; naa de overweeging van de veelvuldige middelen om dien zenuw van den Staat te verſterken en te verbeteren, en hoe voordeelig en zelf onvermydelyk noodig dit was, zou men nauwlyks kunnen gelooven, dat het Parlement een zo aangelegen onderwerp uit het oog heeft kunnen verliezen, en, in de tegenwoordige tydsomſtandigheden, een Volk, 't welk aan 't zelve zyn belangen toevertrouwd heeft, bloot ſtellen, om, in één ſlag, een derde zyns Koophandels te verliezen, en tevens alle

hoop van dien ook te kunnen herſtellen. Dit ondertusſchen te betoogen valt gemaklyk als wy het oog ſlaan op de Registers der uitgevoerde Waaren aan 't Parlement blootgelegd, en een oogenblik ſtaan blyven op de ſchadelyke gevolgen, welke uit de Beſluiten dier Vergaderinge kunnen voortvloeien. Wy zullen het hoofdzaaklyke opgeeven van 't geen Mr. GLOVER des overgeleverd heeft aan 't Huis der Gemeente.

De Koophandel der Volkplantingen begrypt drie voornaame Takken —— de Eerſte is die der *West-Indien*, of der Eilanden van den *Americaanſchen Archipel*, — de Tweede die van het *Noorder Vaste Land*, — en de Derde, welke onmiddelyk van de twee andere afhangt, is die van *Africa*. De Registers, van welke wy geſprooken hebben, vertoonen ons, wat de Uitgevoerde Waaren, in die drie Takken, onderſcheiden bedraagen van het Jaar 1740 tot het Jaar 1774, en dus in een tydsbeſtek van vier-en-dertig jaaren: welk tydsbeſtek men vervolgens afdeelt in twee andere tydperken, welks eerſte zich bepaalt by 't begin des laatſten Oorlogs. —— De Uitvoer van den eerſten Tak, geduurende de zeventien eerſte jaaren, was meer dan 12 Millioenen *Ponden St.* 't geen 's jaarlyks boven de 700,000 *Ponden St.* beloopt. De zeventien laatſte jaaren leveren meer dan 19 Millioen *Ponden St.* op: en dus 's jaarlyks boven de 1,100,000 *Ponden St.* waar uit blykt, dat de vermeerdering van het tweede Tydperk boven het eerſte ſtaat als 11 tot 7. Een derde deezer Koopwaaren komt van vreemden, en het overige rechtſtreeks uit *Groot-Brittanje*.

Wat het *Noorder Vaste Land* betreft, komt het eerſte Tydperk op 17 Millioen *Ponden St.*, 't geen een jaarlykſche Uitvoer maakt van één Millioen. Het tweede Tydperk bedraagt, in 't geheel, meer dan 40 Millioen, en veel meer dan 2,300,000 *Ponden St.* 's jaarlyks: de vermeerdering derhalven boven het eerſte Tydperk ſtaat als 23 tot 10; drie vierde der Koopwaaren leverde de Hoofdſtad, de andere vierde kwam van Vreemden.

Belangende *Africa*, welks Koophandel *Engeland* aan de Volkplantingen verſchuldigd is, het geheel beloop, in de eerſte zeventien jaaren, komt digt by de 3 Millioen, en 's jaarlyks 180,000 *Ponden St.*; in de tweede zeventien jaaren klimt het op tot 8 Millioen, dat is 's jaarlyks 470,000 *Ponden St.* Het verſchil ſtaat, overzulks, als 47 tot 18. Twee derden der Koopwaaren leverde *Engeland*, de reſt kwam van Buitenlanders.

Deeze

Deeze vermeerdering, in den Uitvoer, levert een onwederſpreeklyk bewys op, dat de Rykdommen, door welke kanaalen zy ook, in de Volkplantingen, liepen, altoos weder in de Hoofdſtad kwamen, daar den vlyt vermeerderd, den nayver opgewekt, en duizenden van Gezinnen, op de heilzaamſte en voordeeligſte wyze voor den Staat, te werk gefteld hebben. De ontginning van nieuwe landeryen op de Eilanden, de verbetering der oude, door middel van het geld, in den oorlog daar gelaaten, en het credit, 't welk de Volkplantingen in de Hoofdſtad vonden, breidden dermaate het vertier der *Engelſche koopwaaren*, in die Landen en in *Africa*, uit, dat, naa den vrede van *Verſailles*, tot den aanvang van 't Jaar 1774, de Invoer van Zuiker, alleen in *Engeland*, 't welk, zonder die Eilanden, deeze aanmerklyke Koopmanſchap van den Buitenlander zou hebben moeten ontleenen, 170,000 vaten beliep; eene vermeerdering van 800,000 *Ponden St.* bedraagende. De verteering veel grooter geworden zynde op het vaste Land van *Noord-America*, vermeerderde het vertier der *Europiſche koopwaaren* naar evenredigheid. Dit geld keerde geheel en al vroeger of laater, in de Jaaren 1764 of 1765, in de Hoofdſtad weder: en, gelyk de Eilanden door Zuiker en andere voortbrengzels het hunne hadden toegebragt, zo verſchafte *Noord-America*, door Graanen, eenen nieuwen onderſtand. *Engeland* zag zich, zints meer dan tien jaaren, om redenen, die zeer bezwaarlyk zyn op te geeven, genoodzaakt, Graanen, voorheen in overvloed uitgevoerd, van vreemden te koopen. De onmoogelykheid van dien tak des Koophandels leevendig te houden, maakte een jaarlykſche aftrek van 600,000 *Ponden St.* in den Uitvoer van dat Ryk. De *Noord-Americaanſche Volkplantingen* bragten de *Engelſchen* weder op Handelplaatzen, waar zy anderszins niet meer zouden hebben kunnen verſchynen; zy ſtrekten den handel van jaar tot jaar, van haven tot haven, uit, en, door het vertier der nieuwe middelen van beſtaan, die zy zichzelven verzorgd hadden, moedigden zy de Manufacturen der algemeene Moeder aan, vermeerderden en verbeterden dezelve, en vermenigvuldigden teffens de inkomſten hunner eigene Landeryen. Eindelyk, de Uitvoer van de Hoofdſtad bedroeg, in de drie laatſte jaaren, meer dan tien en een halve Millioen *Ponden St.*, of 's Jaarlyks, drie en een halve Millioen. Indien wy by deeze ſomme voegen, 1,300,000 *Ponden St.*, welk de jaarlykſche Uitvoer der Eilanden, geduurende de drie laatſte jaaren bedraagt, en 700,000 *Ponden St.* voor *Africa*, zullen wy zien, dat het ganſche beloop des Uitvoers van de Hoofd-

ſtad in die Volkplantingen, vyf en een halve Millioen, ſtaande de drie laatſte jaaren, bedraagen hebbe, en dat drie vierde van die koopwaaren geleverd zyn door de *Engelſchen* zelve, en de andere vierde alleen door Buitenlanders.

Laat ons dit ſtuk vergelyken met den Uitvoer van *Engeland* in alle de deelen der Wereld. Deeze Uitvoer, om ſlegts twaalf jaaren op te klimmen, kwam 's jaarlyks op vyftien Millioen: maar dewyl wy ons bepaald hebben tot de drie laatſte jaaren, ten opzigte van den *Koophandel der Volkplantingen*, zullen wy alleen den algemeenen Uitvoer, gedüurende dat tydsbeſtek, in aanmerking neemen: deeze beloopt 's jaarlyks zestien Millioen. Het is, derhalven, duidlyk, dat de vyf en een halve Millioen, die de Uitvoer der Volkplantingen bedraagt, meer dan een derde maakt van den algemeenen Uitvoer der *Engelſchen*. Daarenboven levert de Tabak, de Ryst, de Zuiker, *enz.* der Volkplantingen, aan de *Engelſchen*, een groot deel der Scheepsbevragtingen voor de vreemdelingen. Men mag dit op één Millioen ſtellen; daar twee andere Millioenen uit *Engeland*, na de voornaamſte Volkplanting, *Ierland*, gevoerd, byvoegen: dan zal het geheel dier ſommen, met de vyf en een halve Millioen, den Koophandel der Volkplantingen, tot den Algemeenen Handel doen ſtaan als 8½ tot 16. Een ſtuk van aanbelang, 't welk, buiten tegenſpraak, de ernſtigſte overweeging verdient van een Volk, 't welk, door Mededingers omringt, geene misſlagen ongeſtraft kan begaan.

Alle de Staaten van *Europa*, even zeer aan werkzaamheid overgegeeven, en byzonder op Manufactuuren geſteld, zyn ſteeds gereed, om zich te bedienen van de minſte voordeelen, welke zich aanbieden, en eenen magtigen Mededinger alles te ontrukken wat zy kunnen. *Engeland* heeft reeds, in zekere omſtandigheden, de gevaarlyke uitwerkzels hier van ondervonden: en moet verwagten dat het, op nieuw, daar voor is blootgeſteld. Tot tegenwoordig heeft het iets gehad om zich te troosten, wegens het verlies van eenige gedeelten zyn Handels, te weeten, den Koophandel der Volkplantingen, altoos bewaard door de oude en heilzaame maatregelen: het heeft dien, van tyd tot tyd, zien toeneemen, invoege dat dezelve tegenwoordig meer dan de helft uitmaakte van den ganſchen Handel, met een vooruitzigt, vergrooting en verbetering: doch, indien het door eene verregaande dwaasheid en onregtvaardigheid zich daar van beroove, kan niets zodanig een verlies boeten.

Zelfs op de veronderſtelling, dat het lydend deel, door de byeenvoeging der *Noord-Americaanſche Volkplantingen*, ſlegts

een

een derde van 't geheel maake, en geene onmiddelyke betrekking tot de andere takken hebbe, waagt *Engeland*, zich aan dat verlies blootstellende, niet alleen het voordeel des gelds; maar ook zyn bolwerk van verdeediging, zyn magt van aan te vallen, zyne kunsten, zyn vlyt. Dit derde gedeelte van zyn geheelen Handel, de eenige grondslag zyner Heerschappye; dit derde gedeelte in zichzelve het beste, eens verlooren zynde, sleept noodwendig met zich, het verval van een deel zyns vermogens en van 's Volks schat, de vermindering van gemeene inkomsten, en van de waardy der landen, de vermenigvuldiging der schattingen, een altoos aangroeiende last in een Staat, die ten val neigt, en eindelyk, eene verzwakking der zeemagt, en der bevolkinge, veroorzaakt door de geduurige uittochten van nutte Burgeren, die de stut en steun zullen worden van landen, welke zy ten dienste willen staan, en de zwakheid des Vaderlands bloot leggen aan 't oog der magtige Mededingeren, die niets meer ter harte neemen, en niets yveriger zoeken, dan de vernedering hunner partye.

Engeland zal, naa het verlies der *Noord-Americaansche Volkplantingen*, en zelfs terwyl het bezig is met die te doen bukken, in de *Antilles*, niet dan schade en ramp ondervinden. Het lot dier Eilanden zal jammerlyk zyn in dien toestand: meer dan 400,000 Slaaven, die dezelve bewoonen, en hunne Heeren, niet kunnende bestaan, zonder de leestogt, hun door de *Noord-Americaansche Volkplantingen* gezonden, zullen zich in de uiterste verlegenheid gebragt zien, als die gemeenschap zal afgebrooken weezen: 100,000 *Negers*, by voorbeeld op de *Caribdische Eilanden*, geschat op ten minsten 4 Millioen *Ponden St.*, zyn blootgesteld aan 't deerlyk lot, om van honger te sterven. Die het dreigend gevaar ontkomen, zullen alleen bevryd weezen, om zich leevensmiddelen te verschaffen, en genoodzaakt het bebouwen der landen te staaken; en *Groot Brittanje* dus noodwendig beroofd worden van die ryke voortbrengzelen, of gedrongen, zich die door vreemde handen te bezorgen. De jaarlykse Invoer van die Eilanden bedraagt, in 't ruwe gerekend, meer dan 4 Millioen *Ponden St.*, 190,000 vaten Zuiker, Rum, en andere voortbrengzels, welker vervoeren eene zeer groote menigte Schepen vragt verzorgt. — De Koophandel, die *Schotland* met de Volkplantingen dryft, staat omtrent in dezelfde evenredigheid als die van *Engeland*, tot den algemeenen Koophandel diens Ryks. Het verlies moet, gevolglyk, in dezelfde evenredigheid weezen. — Men mag hetzelfde van *Ierland* zeggen. Dit Ryk trekt 's jaarlyks voor 2,400,000 *Ponden St.* aan Koopwaaren, zo uit *Enge-*

land als uit *Schotland*: en betaalt een gedeelte met Linnen en Wolle, en het overige met waaren door vreemden handel verkreegen. Uit de Registers blykt het, dat in het Jaar 1771, het gewerkte en te koop geſtelde Linnen, in dit Koningryk 2,150,000 *Ponden St.* bedroeg, en de geſponne uitgevoerde Wol 200,000 *Ponden St.* Die groote tak des Handels, welke aan eene zo verbaazende menigte Burgers bezigheid verſchaft, hangt van *Noord-America* af. Het Vlas, 't welk dit Land niet meer kost dan 40,000 *Ponden St.*, is de grondſlag van de *Ierſche Manufactuuren*.

Wat de tollen en andere belastingen betreft, ontvangen van de voortbrengzelen uit de Eilanden en het vaste Land van *Noord-America*, aangebragt, deeze bedraagen in 't geheel, naa aftrekking van alle onkosten, omtrent één en een halve Millioen *Ponden St.*, 't welk eene vermindering van die zelfde ſomme oplevert, dat is, een tiende en een half van de openbaare inkomſten. Hier zoude de ſchrandere LOCKE den eigenaar der landen kunnen doen opmerken, dat zyn eigendom het ledige van de openbaare inkomſten moet aanvullen, dat hy het zyne moet toebrengen, tot het beſtaan en onderhoud van eene menigte behoeftigen, of tot eene volkomene verzwakking vervallen.

Dit zyn de weezenlyke en onwaardeerbaare voordeelen, die het Parlement in de waagſchaal zet, en mogelyk het volk zal doen derven, door medeburgers aan zyne harde wetten te willen onderwerpen, en hun van de vryheid te berooven; en door de ſtreelende hoop van een toekomende aanwasſende voorſpoed, aan 't lot der wapenen bloot te ſtellen.

Te vergeefsch hadt het Hof zich gevleid, met een ſpoedig ſlaagen in deeze onderneeming; te vergeefsch hadt men verondersteld, dat alles afhing van de maatregelen, die men tegen de Volkplantingen nam, en dat de Hoofdſtad eens Landſchaps, voor oproerig verklaard zynde, zich terſtond zou onderwerpen aan eenige Regimenten derwaards gezonden: dat dit middel mislukkende, de andere Landſchappen, door een oude jaloersheid aangezet, wel verre van zich in dit geſchil te mengen, in tegendeel het onheil dier Stad, ten hunnen voordeele, zouden weeten te wenden; dat zy, dit nog niet ſlaagende, nooit zo verre zouden komen, om onderling eene algemeene Vergadering te beleggen, om de zaak als eene gemeene zaak te handhaaven; de uitſlag nogmaals dit vertrouwen wederſprooken hebbende, wilde men, dat de leden van dusdanig eene vergadering niet zouden overeenſtemmen, en nimmer tot een eenpaarig beſluit komen; de voorſtanders der

Dwing-

Dwinglandye, op nieuw in hunne verwagting bedroogen, maakten zich diets, dat het gerugt alleen, van dwingende middelen, of het enkel aanvangen van derzelver te werkſtelling, de ſtoutſten zou doen te rugge wyken, de heethoofdigſten en vuurigſten te neder zetten. Het eenpaarig, onveranderlyk en moedig gedrag der *Americaanen* heeft ſteeds deeze ydele veronderſtellingen omverre geſtooten.

Dit handeldryvend Volk heeft natuurlyk gedagt, in *America* alleen met Kooplieden te doen te hebben, en dat eene ſtremming van den Handel, geduurende eenige maanden, een genoegzaam dwangmiddel zou weezen, om hun allen tot onderwerping te brengen. In de daad, de bezitting eens Handelaars, 't zy dezelve hem geheel of gedeeltlyk toebehoore, is perſoonlyk in een Pakhuis opgeſlaagen, en, in tyden van oorlog, aan verwoesting blootgeſteld: de omſtandigheden van zodanig een eigendom, de overleggingen door voorzigtigheid ingeboezemd, en de begeerte, om de oogmerken te volbrengen der zodanigen, die hem hunne goederen hebben toevertrouwd, laaten zelden plaats over voor de noodige onverſchrokkenheid, om geweld met geweld tegen te ſtaan: daarenboven beheerscht eene geheel andere drift zyne ziel. Hier uit volgt, dat de Kooplieden, enkel als zodanigen aangemerkt, zich terſtond zouden onderworpen hebben, en nog zouden onderwerpen, als zy durfden. Maar, men vondt 'er andere Mannen. De *Teomannerie* van *Engeland*, die oude rang van Burgers, die te vrede met de vaderlyke erfbezitting, door hunne zorge bebouwd, onafhanglyk leefden, en de zoetigheden van de vryheid op het land ſmaakten, zo onkundig van praal als van laffe verwyfdheid, dit geſlacht van Menſchen, thans in deeze landen uitgeſtorven, ſchynt in *Noord-America* weder te voorſchyn gekomen: derzelver getal gaat zelf dat der andere Inwoonderen te boven; en in hun berust de voornaamſte ſterkte van dit vaste Land. Zy alleen, ontrust door het ſchriklyk opkomen en aannaderen der Dwinglandye, hielden de Kooplieden tegen, en beletten hun de Vryheid, als een ſtuk van Koophandel, aan te merken. Burgers, by duizenden vergaderd, met geestdrift in 't harte, in de hand het *Smeekſchrift*, de *Bill der Regten*, en de *Acten der Vaſtſtellingen* houdende, Acten in hun oude Vaderland buiten de mode, en bykans onbekend, maar ſpreekende op nieuw onder hun, even of ze eerst aan 't licht kwamen; Menſchen, bezield met denzelfden geest als hunne Voorvaders, geestdryvende geeſels op den eenen, en ſchrikbaarende verwoesters der Dwinglandy op eenen an-

deren tyd; Menſchen, even onkundig van dwaaze vermaaken als van verderflyke verkwisting, bleeven gewapend, op een grond, hun van hunne Vaderen overgeleverd, onvervreemdbaar, niet blootgeſteld aan eene volſtrekte verdelging, en gevolglyk den eigenaar aanzettende tot eene heldhaftige verdeediging; Menſchen, by wien alles zamenliep, om hun onverſchrokken te doen worden, wier verbeeldingskragt ſteeds werd aangezet, en verhit door Regtsgeleerden en Geestlyken, die onophoudelyk de zoete naamen van *Vryheid*, *Vaderland*, en *Onafhanglykheid* herhaalden: dusdanige lieden zyn de tegenſtanders, tegen welke *Groot-Brittanje* over zee een handvol volks gezonden heeft. Deeze kloekmoedige verdeedigers hunner haartſteden, gelyk aan de dappere bewoonders der *Bataviſche Moeraſſen*, hebben zich vereenigd, om de poogingen der Dwinglandye af te weeren, en hun Vaderland te verlosſen van de laage werktuigen der eigendunklyke magt, die het op de vryheid hunner Medeburgeren gemunt hebben. Zy zullen hun misſchien ten eenigen dage over deeze ſtoutheid ſtraffen, of veel eer hun dat dierbaar goed, 't welk zy hun thans willen ontweldigen, weder geeven.

Het ſtremmen van allen Koophandel zal aan deeze Landſchappen ſlegts weinig ongelegenheids baaren. Het ſtaat vast, dat de Volkplantingen in de Jaaren 1773 en 1774, voorraads genoeg opgelegd hebben tot teerkost voor drie Jaaren. Met het *Algemeen Congres* veronderſtellende, dat het getal der Volkplantelingen by één genomen, drie millioen Menſchen bedraagt, zal de hoeveelheid der Koopmanſchappen, 't is waar, „elk hoofd voor hoofd maatig gerekend", niet gelykſtaan aan de helft hunner verteeringe; maar de andere helft wordt op twee wyzen bezorgd; ten opzigte van de ryken, door ter ſluik ingebragte goederen, en, ten aanziene van de menigte op 't Vaste Land verſpreid, en op groote afſtanden van zee, door de middelen, die men op 't Land in *Engeland* te werk ſtelt, te weeten, door den huislyken vlyt der Inwoonderen. Men kan twee ſoorten van Manufacturen onderſcheiden: de eene werkzaam, geregeld, uitgevoerd onder het beſtuur van eenen Opzigter, en op de markten te koop geveild: de andere aan het land verbonden; ſtilzittende, onbekend, maar uitgebreid: deeze is de vrugt van de winterbezigheden der Huisgezinnen, onledig in 't vervaardigen van huislyke noodwendigheden, en zeldzaam te koop geveild. Het is op deeze laatstgemelde wyze, dat de *Yeomannerie* van *Noord-America* in zyne behoeften voorziet. De Huislyke Manufacturen zyn van veel meer aanbelangs in deeze gewes-

ten

ten dan ergens elders, en verſchaffen dus voorraad aan een groot getal Inwoonderen. De Manufacturen, geſchikt, om als Koopwaaren openbaar ter markt gebragt te worden, zyn nog verre van de volmaaktheid; doch de noodzaaklykheid zal hun welhaast leeren, zich, met voordeel, te bedienen van de ſtoffen, die in hunne magt zyn: en de geestdrift zal binnen kort aan hunne werken al het cieraad byzetten. —— De ſtremming des Handels zal, derhalven, niet ſchadelyk weezen, dan voor den Rang der Kooplieden. Zy voorzagen het, en zouden zich onderworpen hebben, als het hun mogelyk geweest was; doch die menigte van kleine onafhanglyke eigendombezitters wederhielden hun. Deezen gevoelden ook dit verlies; maar zo weinig, dat zy zelfs eenige voldoening ſmaakten in die kleine offeranden aan de liefde des Vaderlands te mogen doen: daarenboven verſterkten zy zich dagelyks in hun beſluit, door deeze alleen erkende waarheid, dat *America*, als een openbaar ſchuldenaar van de Hoofdſtad, by dit toeval moest winnen.

Eene gelykſtaande en hardnekkige volharding, aan de zyde der Hoofdſtad, in haare onregtmaatige eiſchen, en aan de zyde der Volkplantingen, in de regtmaatige verdeediging hunner regten en vrydommen, heeft, derhalven, de twee Partyen opgewekt, om zich onderling te ſchikken, ten aanval en ter verdeediginge. De wederzydſche Vyandlykheden laaten niet toe te twyfelen, aan het vast genomen beſluit om de beſliſſing hunner geſchillen aan de wapenen over te laaten. —— Maar welk een gelukkige uitſlag kan zich het Hof beloven? Heeft het vergeeten, hoe groot de dapperheid is der Krygslieden, door de Volkplantingen geworven, in den laatstgevoerden Oorlog, dat zy daar aan de bemagtiging verſchuldigd is, van de meeste Landen nog in haar bezit? Indien *Noord-America*, toen 24000 Mannen in haaren ſchoot gevonden heeft, om de zaak der *Engelſchen* te verdeedigen, hoe veel te meer zal zy die tegenwoordig vinden, daar de Volkrykheid bykans verdubbeld is, om haare eigene zaak te handhaaven, en het dierbaarſte aller goederen, de Vryheid, op welke de Inwoonders altoos zo zeer gezet geweest zyn, te beſchermen en te bewaaren?

Wanneer wy nauwkeurig letten op de groote volkrykheid der Volkplantingen, op den aart en de zeden der Ingezetenen, op de drift ter Vryheid, die hun bezielt, op den haat en wraaklust, door tien jaaren verdrukking in hun gewekt en geworteld, de vaste en nauwe veréeniging, die onder hun ſtand

grypt,

grypt, de voorzigtigheid en wysheid, door hunne Vergadering tot nog toe, de gehoorzaamheid en volmaakte onderwerping aan de besluiten, in dezelve genomen, de onderlinge bystand, die de Volkplantingen elkander verleenen, hunne overvloedige voorraad van leevens- en krygsbehoeften, den bystand, dien zy van andere Magten kunnen ontvangen, de gesteldheid hunner Landstreeken, waar de Kreeken, moerassen, en ontelbaare engten, onbekend aan hunne Vyanden, de krygstugt moeilyk en de dapperheid nutloos maaken, de strengheid der Wintersayzoenen, die de *Europeaanen* dubbel knellen, de gevaaren, welke zy loopen, in zich van de kusten te verwyderen, door de zwaarigheid, die 'er is in eene bestendige gemeenschap en verstandhouding aldaar te hebben, de nutloosheid van een ontzaglyke Vloot, om Volken te bestryden, die niet na de heerschappy ter Zee dingen, de geringe hoeveelheid van Krygslieden, die *Groot-Brittanje* elke reis na die Landen kan zenden, in vergelyking van de Krygsmagt, steeds in de Volkplantingen weder opkomende, en, eindelyk, de ongelukken en toevallen, die doorgaans een Leger volgen, 't welk zich in een verafgelegen Land op de been moet houden, te midden van Vyanden, bemoedigd door die werkzaamheid en yver, welke altoos, in eerst ontstaande en opkomende Maatschappyen, groote zaaken ja wonderen verrigten: wanneer wy, zeg ik, nauwkeurig letten op alle deeze zwaarigheden, en alles wat zich verder kan aankanten, tegen den uitvoer der ydele Ontwerpen van *Groot-Brittanje*, kunnen wy niet nalaaten, de nederlaage zyner krygsmagt als zeker aan te zien. Hoe groot zal, in dit geval de schande! hoe deerlyk het verlies zyn!

Zelfs tegen alle waarschynlykheid, veronderstellende, dat geen der Magten van *Europa* zich rechtstreeks, noch van ter zyde, in dit geschil menge, en dat *Engeland* dus, op zyn gemak, zich kan uitputten en van volk en van geld, zyne Legers verdubbelen, die zonder vreeze over Zee zenden, en ten laatsten het zo verre brengt, dat het zynen Medeburgeren een goed ontweldigt, 't welk zy van de Natuur geërfd hebben, in de veragtlykste slaaverny dompelt, en eigendunklyk heerscht over verwoeste Landstreeken: eene overwinning, in de daad, veel schadelyker dan de nederlaage zou weezen! Het is onnoodig uit te weiden over de rampen en onheilen, die daar uit zouden volgen; men gevoelt ze genoeg.

BRIEF VAN DEN HEER MARMONTEL AAN DEN HEER * *, OVER DE PLEGTIGHEID DER SALVINGE VAN KONING LODEWYK DEN XVI.

Reims den 11 Juny 1775.

IK wist niet, myn Vriend, waar toe ik my verbond, wanneer ik U beloofde, eene beſchryving te zullen geeven van de Staatlyke Plegtigheid, die ik ging beſchouwen. Alles, wat alleen de verbeeldingskragt treft, kan afgeſchilderd worden; maar 't geen de Ziel raakt en doordringt, hoe zal men het afſchetzen? Dit 's onmogelyk; men moet zien, om het te genieten.

Men verbeeldde zich een denkbeeld, dat verheeven genoeg is te vormen van die ſtaatlyke Plegtigheid, van dat Feest, teffens Staatkundig en Godsdienſtig, op 't welke, in de tegenwoordigheid des Hemels en des Volks, de Vorst een allerzigtbaarst en onſchendbaarst zegel drukt, op zyne pligten en regten. Men ſtelle zich voor een Jong Koning, reeds bekend als het beste des Volks wiltende en ſteeds behartigende, overal erkend als het voorwerp van 's Volks hoop: men volge den weg dien hy neemt met zyn oogen; men hoore hem in de Steden en in de Dorpen looven en zegenen. Te *Reims* wagten honderd duizend zyner Onderdanen hem op; hy verſchynt 'er; in al zyn pragt der Koninglyke Majeſteit; deeze menigte omringt zyne Koets; de lugt wedergalmt, waar hy gaat, van toejuichingen, zegengroeten. Dus verre is alles eenvoudig en juist.

Vervolgens kan men zich vertegenwoordigen, de hartlykheid der Inwoonderen van *Reims*, hun drift om den pligt der Herbergzaamheid te volvoeren; waar in zy elkander zogten voorby te ſtreeven: die pryslyke nayver is niets anders dan een uitſtorting van blydſchap; het is natuurlyk voor een gelukkig Mensch te verlangen, dat anderen nevens hem gelukkig zyn!

Men ſtaat niet verſteld, over de pragt van eene Stad, die haare eere ſtelt in 't ontvangen van haaren Koning, en hem in haaren ſchoot te koesteren, en, ſchoon het zeldzaam is, in eenen zo grooten zamenloop van Volk, de orde, de rust, en de uiterſte geſchiktheid en veiligheid, en overvloed van alles te zien, en te aanſchouwen, dat wanneer 's Volks geluk ten hoogſte toppunte ryst, eene wyze wakkerheid heerſche, die, zonder de vryheid te prangen, alle ongebondenheid voorkomt. Men ziet in dit alles een ſchoon voorbeeld, en, ons des verwonderende, begrypen wy 't zelve.

Wat is dan, zult gy vraagen, 't welk het geloof en de inbeelding te boven gaat? Is het de pragt zelve der Plegtigheid? Neen, myn Vriend. Het voorwerp zelve bragt die mede; en hoewel men in eene zeer heerlyke Kerk, in een verſtandigen en edelen ſmaak verciert, alles verëénigd zag wat de Throon en 't Altaar, de Adel en de Prieſterſchap, de Kerk, het Hof en de Staat, eerwaardigst en treffender

fendst agten; hoewel in die agtbaare en talryke Vergadering, een nog jonge en reeds uitmuntende Kerkvoogd, den Koning de ſtrenge en aandoenlyke taal der kloekmoedige waarheid, en ſchreiende menſchlykheid deedt hooren; noch deeze toebereiding voegende aan de Plegtigheid, noch de Plegtigheid zelve, in al haaren Godsdienſtigen luister, zou het voorwerp uwer verbaazinge geweest zyn.

Gy zoudt onzen *Goeden* Koning, (want één jaar Regeerens heeft hem deezen bynaam verworven), gezien hebben met die ongemaakte houding, welke de opregtheid zyner Ziele uitbeeldt, zonder hoogmoed, zonder trotsheid, zonder ydele eere, te midden van een toeſtel, zo geſchikt om te verblinden, die deftigheid bewaarende, welke aan zynen rang voegt; doch gy weet hoe zeer de verwaandheid hem tegen ſtaat; en hy bleef zich zelven gelyk.

Wat heb ik u derhalven, meer te zeggen? 't geen onmogelyk is, ik herhaal het, zich te verbeelden en te beſchryven. De onverwagte en diepe indruk, die op aller Zielen het oogenblik maakte, waar in de Ryks Grooten de Kroon van CAREL DEN GROOTEN in handen namen, en LODEWYK DEN XVI op 't hoofd zetten; toen vertoonde zich de Koning eensſlags omringd van dien edelen ſtoet, op een verheven plaats, ſcheidende het choor van den buik der Kerke, waar zyn throon was opgerigt, zittende op denzelven tuſſchen zyn Adel en zyn Volk. Verbeeld u die ſchildery!

Nauwlyks hadt het geſchal der trompetten, het gelui der klokken, het gebulder des geſchuts, de Krooning aangekondigd, of de deuren werden geopend; het Volk kwam, als een inbreekende vloed, de Kerk inſtroomen, en deedt, op 't oogenblik, de gewelven wedergalmen van het eenpaarig geroep *Lang leeve de Koning!* de menigte der Omſtanderen, die het ganſche choor als een halfrond vervulde, herhaalde dit als een echo! Dit geroep, duizendmaalen herhaald en opgezonden uit het binnenſte der Kerke, tot het voorplein, deedt het Kerkgezang zwygen, verdoofde den klank der trompetten, het gelui der klokken, en 't gedaas des kanons.

Toen was het, dat eene onuitdruklyke deelneeming de ganſche Vergadering aangreep, en de traanen uit perſte; toen was het, dat aller ſtemmen, door ſnikken geſtuit zynde, eene onwrywillige beweeging der armen een handgeklap verwekte; 't welk oogenbliklyk algemeen werd. De Adel, het Hof, het Volk, door dezelfde verrukking bevangen, drukte die op dezelfde wyze uit; de vreugde reesen hoogſten top: men hoorde niets dan eene ſchielyke beurtlingſche opeenvolging van toejuiching en handgeklap. Deeze ſterk ſpreekende betooningen van blydſchap en tederheid verdubbelden, op het oogenblik dat de Broeders des Konings, en de Prinſen van zynen Bloede, vertoond door de oudſte Wereldlyke Rykſgrooten, den throon naderden, en van den Koning de kus des Vredes ontvingen. De wensch des Volks, om de volduuring van eene zo dierbaare eend dragt, werd aangeduid door de eenſtemmigſte en tederſte vervoering. Eindelyk was 'er, in alles wat men van het Kerkgezang verſtaan kon, geen

geen enkel woord, zinspeelende op de deugden des Konings, op de liefde zyns Volks, op de voorspoed zyner Regeeringe, of men vatte het op, en vergezelde het met *Lang leve de Koning!*

Zal ik in dit tafereel, het alleraandoenlykste vergeeten? De Koningin, die, met de teederste belangneeming, alle de byzonderheden der Plegtigheid aanschouwd hadt, zat onbeweeglyk, geheel aandagt, nauw ademhaalende, den Koning geen oogenblik uit het oog verliezende, stondt haare ontroering uit, en vondt verlasting in stilletraanen; maar toen de algemeene vreugde uitbarst, op dat tydstip, van de heerlykste zegepraal, die uit de liefde beftemde, was de indruk te sterk; zy kon dien niet verdragen; en was verpligt uit een gaan om lugt te scheppen, dus verloor zy eenige oogenblikken van den schoonsten dag haars leevens. Dit aandoenlyk voorval strekte alleen om de Geestdrift der vergaderde menigte nog het aan 't bizonder en, wanneer de Koningin weder verscheen, stonte het Volk de dierbaarste wenschen uit over den Koning, en bewees, op zyn beurt, eene aan de deugden der Koninginne.

Zodanig, myn Vriend, was dit eerbied verwekkend en omzaglyk tooneel. Een *Africaan* was 'er bykans even zeer van aangedaan als wy. Ja de Afgezant van *Tripoli* is, op dit oogenblik, een *Franschman* geworden: ik was digt by hem, en zag de traanen over zyn wangen blyken.

Nieuwe en herhaalde toejuichingen vergezelden den Koning toe in zyn *Paleis*. Hy was zigtbaar getroffen door de blyken van de *liefde* zyns Volks. Welk een nieuwe waarborge voor *Frankryk*, wegens de zorgen die hy draagt voor 't geluk zyns Rykes!

De Koning, na het houden des middagmaals, vernomen hebbende, dat het Volk, aan de poorten van het Paleis verzameld, hem nogmaals wenschte te zien, deedt bekend maaken, dat hy eene wandeling zou doen in de galery, die van 't Paleis na 't voorportaal der Kerke loopt. Het Volk schikte zich van zelve in twee reien onder die galery. De Koning kwam zonder lyfwagt, en wandelde alleen met de Koninginne, een langen tyd, in 't midden der geschaarde menigte; toeftaande dat eenigen hem aanraakten, het oor leenende aan de wenschen van anderen, en daar op minzaam antwoordende: zomwylen bleef hy zelfs, op de verpligtendste wyze, staan by die hem wilde toespreeken: geevende, door den goedigen opslag zyner oogen, getuigenis van zyne liefde.

Deeze zo treffende gemeenzaamheid verwonderde de Ingezetenen van *Reims* niet: dezelve was hun by voorraad aangekondigd, door een antwoord des Konings, wanneer men hem gevraagd hadt, of men, volgens oud gebruik, Tapyten zou hangen in de Straaten door welke zyne Majesteit zou gaan. „ Geen Tapyten," hadt de Koning laaten zeggen, „ ik begeer niets 't welk het Volk en my verhinder „ elkander te zien."

Erken, myn Vriend, dat dit een dag is waardig om in onze Geschiedenissen gedagt te worden.

DE

DE VOORNAAMSTE LEEVENSGEVALLEN VAN TOPAL OSMAN.

OSMAN AGA ging, in den Jaare MDCXCIX, den ouderdom van vyfentwintig jaaren bereikt hebbende, uit het Serail, waar hy het ampt van *Martolos Bachi* of *Opzigter der Rydtuigen*, hadt waargenomen. Een heimlyken last van den Grooten Heer na *Egypte* gekreegen hebbende, nam hy zyn weg tot aan *Seyde* te Land, waar hy, om de *Arabieren*, die het onveilig maakten, te ontwyken, zich verpligt vondt in een Saique, na *Damiate* bestemd, scheep te gaan. In deezen korten overtocht ontmoette ongelukkig een *Spaansche Bark*, van *Majorca* ter Kaap vaarende, de Saique. Deeze moest voor overmagt bezwyken, en OSMAN AGA werd, met het zwaard in de hand, schoon aan arm en been gevaarlyk gewond, gevangen genomen. De Zeeroover, wiens schip in het gevegt geleden hadt, liep te *Malta* in, om te herstellen.

OSMANS wonden waren nog gevaarlyk. Hy is 'er ook kreupel van gebleeven, en heeft daar van den bynaam van TOPAL, zo veel als de KREUPELE, volgens het gebruik der *Turken*, behouden.

Zo ras de Zeeroover in de Haven kwam, ging de Heer VINCENT ARNIAUD, bygenaamd L'HARDY, een Inboorling van *Marseille*, Captein der Haven van Malta, amptshalven aan 't boord van den Kaaper. Hy zag den ongelukkigen OSMAN in ketenen, die hem deezen zonderlingen voorslag deedt: „ Bestaa eens een treflyke daad, Myn „ Heer! los my, gy zult 'er niets by verliezen. "ARNIAUD, verwonderd over deezen voorslag, vroeg den Kaper-Captein *wat hy eischte voor losgeld van deezen Slaaf?* —— „ Ik moet 'er duizend Se„ quinen (*) voor hebben," antwoordde de Zeeroover.—— ARNIAUD zich tot OSMAN wendende, zeide: *Ik zie u voor de eerste maal van myn leeven, ik ken u geheel niet, en gy stelt my voor, op uw enkel woord, duizend Sequinen tot uw losgeld te betaalen.* —— Wy doen, hervatte OSMAN, „ beiden wat ons voegt. Wat my „ betreft, ik ben in boeijen, het is natuurlyk, dat ik alles aanwen„ de om myne vryheid weder te krygen. Wat u belangt, gy hebt „ reden om myne goede trouw in twyfel te trekken; ik heb niets „ om u eenige zekerheid te geeven dan myn woord, en gy geen „ grond om daar op te betrouwen: ondertusschen, zult gy, die hag „ willende waagen, ik herhaal het nog ééns, des geen berouw „ hebben."

De Heer ARNIAUD vertrok met gunstige denkbeelden van TOPAL OSMAN, en, 't geen nog meer te bevreemden is, zy werden door overdenking niet uitgewischt. Hy ging den Groot-Meester verslag doen

(*) 'Er zyn verscheide soorten van *Sequinen* in de *Levant*, die van zes tot twaalf guldens van ons geld bedraagen.

doen van 't geen hy ampshalven moest berigten, kwam weder aan boord, en betaalde den Kaper-Captein het losgeld voor TOPAL, waar op hy hem deedt overbrengen aan boord van een *Fransche Bark*, hem toebehoorende; daar zondt hy den gelosten een Geneesen Heelmeester, en alle noodwendigheden. OSMAN bevondt zich welhaast buiten gevaar. Hy stelde daar op zynen Weldoender voor na de *Levant* te schryven, om het uitgeschooten geld te innen. Doch betuigde teffens, te gelooven de edelmoedigheid zyns Verlossers niet te misbruiken, als hy hem eene gunste verzogt: hier in bestaande, om hem, op zyn woord, te rug te zenden, en het geheel en al op zyne goede trouwe te laaten aankomen.

ARNIAUD was niet ten halve edelmoedig; maar betoonde die in de grootste maate op dit verzoek van TOPAL; naa hem op de minzaamste en beuschte wyze behandeld te hebben, gaf hy hem die eigenste Bark, op welke hy hem hadt doen overbrengen, om 'er, naar welgevallen over te beschikken, en 'er mede te zeilen, werwaards het hem goed dagt.

OSMAN kwam als slaaf op *Malta*, was denzelfden dag gelost, en vertrok, acht dagen daar naa, op een schip, waar over hy geboodt. Hy kwam behouden te *Damiate*, om den *Nyl* op na *Cairo* te vertrekken. Daags naa zyne aankomst, deedt hy duizend Sequinen aan den Captein van de Bark tellen, om aan zynen Verlosser ter hand gesteld te worden, en gaf den Captein een geschenk van vyfhonderd Piasters. Hy volvoerde den last des Grooten Heers, keerde weder om 'er verslag van te doen, kwam te *Constantinopole*, en was zelfs de boodschapper van het nieuws zyner Slaavernye.

De dankbaarheid van OSMAN bepaalde zich niet aan die eerste beweegingen; hy hieldt aan met 'er zynen Weldoender blyken van te geeven, door eene onafgebrooke briefwisseling, en het zenden van geschenken. Zyne erkentenis strekte zich uit tot de geheele *Fransche Natie*. Geene gelegenheid liet hy voorby slippen om aan alle *Franschen*, die iets met hem te doen hadden, de doorslaandste bewyzen eener zonderlinge genegenheid te geeven.

Tot *Seraskier* van *Morea* benoemd zynde, belastte hy den *Franschen Consul*, aan den Captein ARNIAUD te schryven, en hem berigt van deeze verheffing te geeven, en tevens te verzoeken, dat hy een' zyner Zoonen wilde zenden, dien hy thans grootlyks kon bevoordeelen.

Een der Zoonen van ARNIAUD, dezelfde die ons deeze berigten heeft ter hand gesteld, trok na *Morea*; en, geduurende de twee of drie jaaren, die hy by den *Seraskier* bleef, vergaderde deeze groote schatten, zo door de geschenken hem toegevoegd, als door de gemakken en voordeelen, die hy hem in den Koophandel verleende.

TOPAL OSMAN, *Beglier Bey* van *Romelie*, een der grootste Landvoogdyen des Ryks, geworden zynde, trok Captein ARNIAUD, reeds zeven en zestig jaar oud, met zyn Zoon, in 't Jaar MDCCXXVII; na *Salonika*, en ging den *Beglier-Bey* te *Nyssa*, waar hy zyn ver-

blyf hieldt, bezoeken. Zy werden op het gunstrykst en liefderst ontvangen. OSMAN vertoonde, in hunne tegenwoordigheid, de pracht zyner grootheid, omhelsde hun, deedt hun Sorbet en Reukwerk toedienen, en op de Sopha zitten; eene zonderlinge gunste van de zyde eens *Pacha's* van den eersten rang; boven al, wanneer dezelve beweezen wordt aan een *Christen*. Afscheid van den *Pacha* neemende, betuigde de oude ARNIAUD „ dat hy hoopte, vóór zyn dood, „ hem te *Constantinopole* als *Groot Visir* te begroeten"! Dit was meer een wensch dan hoop; de uitkomst der zaake maakte 'er eene voorzegging van.

De *Groot Visir* IBRAHIM PACHA, na twaalf of dertien jaaren geruste eene post, aan zo veel onrusts blootgesteld, bekleed te hebben, kwam deerlyk om in een Oproer, in 't Jaar MDCCXXX. In minder dan één Jaar tyds hadt hy drie Opvolgers. In de Maand September des volgenden Jaars, werd OSMAN geroepen om een post te bekleeden, zo gevaarlyk in zich zelve, en nog hachlyker geworden in de tegenwoordige omstandigheden. Hy wist nog niet tot welk een post hy geroepen was, wanneer hy op weg na *Constantinopole* den Capteïn ARNIAUD deedt weeten, dat hy en zyne Kinderen TOPAL OSMAN konden vinden, waar ook het Werelds geluk hem been voerde. Na zyne aankomst te *Constantinopole*, verzogt hy den *Fransche Afgezant*, op nieuw aan Capteïn ARNIAUD te schryven, en zyn ouden Patroon te verzoeken, hem te komen zien; hem tevens aanmaanende geen tyd te verzuimen, dewyl een *Groot Visir*, doorgaans, maar zeer kort die waardigheid bekleedt.

ARNIAUD nam deezen raad in agt; en kwam, in de maand January des Jaars MDCCXXXII, met zyn' Zoon, te *Constantinopole*. Zo ras de *Groot-Visir* van hunne aankomst verwittigd was, zondt hy een Vertrouwde, om hun te zeggen, dat hy hun des anderen daags, na de middag, zou opwagten. Men dagt, dat hy hun een afzonderlyk gehoor in stilte zou verleenen, om niets te doen 't welk zyne waardigheid kweetste, door *Christenen* een onthaal te geeven, strekkende om de Grooten der *Porte* tot jalourshéid te verwekken, of den geest des oproers, nu maar even aan 't bedaaren, weder te doen opstuiven.

Vader en Zoon begaven zich, den volgenden dag, op 't bestemde uur, na 't Paleis van den *Groot Visir*, met de geschenken, van *Malta* mede gebragt; bestaande in verscheide kasten Oranje-appelen; in Citroenen, Bergamotten, en verscheide soorten van ingelegde lekkernyen; in Oranje-boomen met blad en bloezem; in Canaryvogels, waar op de *Turken* zeer gezet zyn, en 't welk veel meer dan dit alles betekent, in twaalf *Turken* uit de slaaverny te *Malta* gelost.

Alle deeze geschenken werden, op last van den *Groot-Visir*, in orde geschikt en ten toon gesteld. De oude ARNIAUD, nu twee en zeventig jaaren oud, werd, benevens zyn' Zoon, tot den *Groot-Visir* ingeleid. Hy ontving hun in 't byzyn van de aanzienlykste Rykshedienden, met betuigingen van de teederste genegenheid.

„ Gy

„ Gy ziet", sprak hy, zich tot de rondsom staande *Turken* wendende, en hun de geloste Slaaven vertoonende, „ gy ziet uwe „ broeders in vryheid gesteld, naa in slaavernye gezugt te hebben. „ Deese *Fransche Heer* is hun Verlosser". — „ Ik ben", liet hy 'er op volgen, „ een Slaaf geweest, gelyk zy; ik was met ketenen belaaden, geslaagen, gewond, ziet daar den Man, die my „ gelost, my behouden heeft; ziet daar myn Patroon; vryheid, „ leeven, staat, alles ben ik hem verschuldigd. Hy heeft, zonder „ my te kennen, duizend Sequinen voor myn losgeld betaald; my, „ op myn woord, laaten vertrekken; my een Schip gegeeven om „ heen te vaaren werwaards het my behaagde. Waar is, zelfs een „ *Muzulman*, in staat om dergelyk eene daad van edelmoedigheid „ te doen?"

Alle de Omstanders hielden het oog op den Grysaard gevestigd, die de handen van den *Groot Vizir* in de zyne klemde. Alle de Bedienden van den *Groot Vizir*, alle zyne Huisgenooten, zeiden tot elkander. „ Ziet daar den *Aga* (*), den *Patroon*, van den *Vizir*; „ ziet daar den Losser van onzen Meester!"

De *Groot Vizir* deedt aan den Vader en Zoon verscheide vragen, ten opzigte van den tegenwoordigen staat hunner zaaken, en over de verliesen in den handel geleden. Naa hunne antwoorden, met alle goedgunstigheid, aangehoord te hebben, uitte hy deeze *Arabische* spreuk: *Allah-Kerim*. „ De Voorzienigheid van God is groot!" „ Zy heeft", voegde hy 'er neevens „ my in staat gesteld om uw lot „ te verzagten". Hy liet, vervolgens, voor hun oog beschikking maaken, over de medegebragte geschenken, waar van hy terstond het meerendeel zondt aan den *Grooten Heer*, aan de *Valide* (de *Sultane* Moeder) en aan den *Kislar-Aga* (het Opperhoofd der Zwarte Geneedenen.)

De twee *Fransche Heeren*, met vriendschaps betooningen door den *Groot Vizir* ryklyk begiftigd, namen afscheid van hem. Osman hadt last gegeeven, om voor hun een verblyfplaats in zyn Paleis geteed te maaken. Hy berispte hun vriendlyk, als hy vernam, dat zy weder na het Paleis des *Fransche Afgezants* zouden gaan, en beval den Tolk hun, van zynent wege, den Afgezant aan te beveelen, en te verzekeren, dat hy hem verpligt zou weezen voor alles, wat hy en hunnen opzigte deedt.

Zeker straalt er eene grootheid van Ziel door, in de afbeelding die TOPAL OSMAN van zyne slaaverny gaf, in de openbaare bekentenisse zyner vernederinge, en der verpligtingen aan zynen Verlosser. Men hebbe wel in aanmerkinge te neemen, welk eene verregaande veragting de vooroordeelen van den Godsdienst, en van de Opvoeding, de *Turken* inboezemen van alles wat geen *Muzulman* is, en bo-

(*) De *Turkische Slaaven* noemen hun Meester hun *Aga*.

bovenal van de *Christenen*, om al de ſchoonheid en edelheid te bezeffen van dit bedryf, voor 't oog zyns ganſchen Hofgezins.

De Zoon van den *Groot Viſir* ontving vervolgens de *Franſche Heeren*, byzonder in zyn Paleis. Hy omhelsde hen, en behandelde ze met dezelfde gemeenzaamheid, die zyn Vader, nog *Pacha* te *Nyſſa* zynde, betoond hadt, en deedt hun belooven, dat zy hem meermaalen zouden komen zien.

Weinig tyds voor hun vertrek, hadden zy een ander afzonderlyk gehoor by den *Groot Viſir*, waar in die Staatsdienaar, geene pligtpleegingen in agt behoevende te neemen, zyn rang vergat om alleen te bedenken, wat hy zynen Weldoender verſchuldigd was.

TOPAL OSMAN herſtelde, door zyne wakkerheid en ſtandvastigheid, den overvloed, de goede orde en de bediening des regts te *Conſtantinopole*, waar, zints het oproer tot zyn Grootwifierſchap, de ongebondenheid en wanorde niet hadden kunnen beteugeld worden, waar 't gebrek en de duurte der leevensmiddelen zeer hoog liep. — In gevolge hier van ſmertte het allen welmeenenden en braave Burgers, als hem, in de maand Maart, des Jaars MDCCXXXII, zyne bediening ontnomen werd.

TOPAL OSMAN, die deeze ſtaatsomwenteling voorzien hadt, verdroeg dezelve met de grootſte bedaardheid. Na het te rug geeven van het *Zegel* des Ryks, uit het Serail komende, zag hy alle zyne Aanhangers en Huisgenooten verſlaagen en ontſteld. „ Waar over „ treurt gy", was zyn woord; „ heb ik u niet gezegd, dat de *Groot* „ *Viſir* zyn post niet lang bekleedt? Al myne ongerustheid was een „ open te vinden, om 'er gelukkig af te raaken. GOD zy geloofd, „ men heeft my niets te verwyten; de *Sultan* is voldaan over myne „ dienſten; ik gaa gerust en wel te vrede heen.

Vervolgens gaf hy last tot een Dank-offerande, deelde geld aan zyne Bedienden uit, en geboodt hun zich te verblyden. Hy dagt ook, in dit oogenblik, aan zynen Weldoender, wel bezeffende dat dit voorval deezen hartzeer zou baaren. „ Dat men hem zegge", voegde hy 'er nevens, „ dat hy zich gerrooste; ik hoop hem nog eens te „ zien, verklaar hem, dat hy my ſteeds denzelfden zal vinden. Men „ ſchryve na *Saloniça*, dat men nauwlettend zy, om hem de hoe„ veelheid koorns, door my bevolen, toe te ſchikken; indien ik be„ merk, dat 'er éene maate aan ontbreekt, zal ik doen zien, dat ik „ nog leeve". Hy gaf eenige andere bevelen, zyne huislyke zaaken betreffende, en vertrok na *Trebiſonde*, over welk Land hy tot *Pacha* benoemd was.

Weinig dagen daar naa ontving hy, op zyn' weg, nieuwe bevelen om na *Perſie* te gaan, in de plaats van *Ali-Pacha*, thans *Groot Viſir* geworden. OSMAN ging getroost zyn Opvolger tot *Groot Viſir* verheffen, zelfs het ampt van *Seraskier* bekleeden, in welke hoedanigheid hy zynen Vaderlande misſchien meer dienſts gedaan heeft, dan hy zou hebben kunnen doen, als hy *Groot-Viſir* gebleeven was.

DE

DE VERGEETEN BURGER, OF DE GELUKKIGE LANDHEER.

IK moet des Hemels weldaên roemen;
De Algoedheid ſchenkt my duizend reên
Tot dankbaarheid; ik mag my noemen
Een haarer kindren hier beneên.
In een van Hollands beste Steden
Heb ik, terwyl myn koopbeleid
Geveiligd bleef voor tegenheden,
Met winst den handel uitgebreid.
Schoon 'k nimmer op de pekelplaſſen
My in een' houten kerker ſloot;
Geen Indiaan ooit won verraſſen;
Ik eet nochtans geen kommerbrood.
Dewyl my thans geen zorgen kwellen,
Leef ik meer vergenoegd en vry,
Dan Karel (*) in ſint Justus cellen,
Na 't afſtaan zyner heerſchappy.
Ik ſlyt de beste Zomerdagen,
Daar 't pluimgeſlacht zyn toonen paart;
En ſchuil, voor ſneeuw- en hagelvlaagen,
Des Winters aan een' warmen haart.
'k Heb, in 't genoeglyk buitenleeven,
Eene oude dienſtmaagd tot myn lot;
In franſchen poespas onbedreeven,
Kookt ze evenwel een' burgerpot.
Het altyd ryke vergenoegen,
En een onkostbaar veldbanket,
Heb ik geleerd by een te voegen
Uit Agurs oordeelryk gebed.
Men vindt zo wel in deez' gewesten,
Als elders, die vernuftig zyn,
In 't ambagt van zich dood te mesten,
En ruim te baaden in den wyn.
Die met een innig welbehaagen,
Byna tot hunnen laatſten ſnik,
Zich doen aan ryke tafels draagen,
En zweeren met hun daên: „ dat ik

„ Nooit

(*) Keizer Karel de Vyfde, ten einde adem geoorloogd hebbende, week in het Klooster Sint Justus, in de Provincie Estremadura, in Spanje, om zyne overige dagen in rust te eindigen.

„ Nooit van myn' vriend Lucul ontaarde!
„ ô Neen, myn keelgat, niet alzo;
„ Zwelg 't geene u ſmaakt, en houd in waarde
„ Den Heer van Fleschlust, Hennebo (*).
Neen, zulke lieden zal ik laaken,
Zo lang ik leeve; ja beſpot,
Die keukens tot hunn' Tempels maaken,
En van den mond en maag hunn' God.
Ik, die my wars en ongenegen
Voor de Eſculaapſche bekers toon,
Wil daarom nooit de drinkſchaal leegen
Des grooten Prins van Macedoon (†).
'k Ben lang geduldig in 't polysten
Geweest van onzen boeren Kryn;
Die lobbis denkt nu een der wysſten
Van onze ganſche buurt te zyn.
Zit eens 't geboerte by elkander,
Dan is hy veelmaal trotſer, ja!
Dan wylen Koning Alexander
Op zyn' triumf in Aſia.
Heb ik geen lust tot boomen ſnoeijen,
(Beweeging houdt ons bloed toch vlug,)
Dan laat ik Kryn den ſtroom oproeijen,
En koom met ſnoek en baars te rug.
Niet zelden ben ik zo beladen,
Dat ik van mynen overvloed
Myn hupſche buurtjes kan verzaaden,
Die my, met een oprecht gemoed,
Toewenſchen, (zy zyn onbedreeven
In 't veinzen,) als met één ſtem,
Dat buurman rentenier mag leeven
Nog langer dan Methuzalem!
Ik heb een oud memorieboekje,
Het geen ik vol *recepten* ſchreef,
Die 'k nu des Winters, uit het hoekje
Van mynen haart, den boeren geef.
Dit wikkelt my in een vertrouwen,
Uw leeven zo niet! yder meent
Boerhaave in myn perſoon te aanſchouwen;
Ligt worde ik ook nog wel beweend.

Myn

(*) Robbert Hennebo, een niet zeer beſchaafd, egter geestryk Dichter, had den Wyn lief, en Lucullus een anders geacht Burgemeester, Veldheer der Romeinen en uitmuntend Geleerde in zyne dagen, was een lekkerbek by uitneemendheid.

(†) Alexander had de *reputatie*, dat hy, zo wel als een belauwerd Overwinnaar, een Zeeghaftig Zuiper was.

Myn zoon, een borst van braave zeden,
  Wien ik myn zaaken overgaf,
Wordt door geen erfkoorts ooit bestreeden,
  Wenscht zynen Vader nooit in 't graf;
Kan alles van myn gunst verhoopen;
  Wanneer hem 't een of 't aêr ontbreekt,
Vindt hy myn hart en handen open,
  Tot zynen dienst, zo ras hy spreekt.
Men zag toch schraapzugt vaak bedanken,
  Voor al haar zorgen en beleid,
Met drie paar kwartige eiken planken
  En één oud hemd: foey gierigheid!
Zyn Jan verstaat de kunst van vleijen,
  Koomt hy, met kleine zusje Keê,
By Grootvaêr buiten speelemeijen,
  Den brengt hy vast zyn spaarpot meê.
Myn Schepper dank ik alle dagen,
  Die myn gezondheid en verstand
Bewaart, en ruim verdiende plaagen
  Weert van myn lieve Vaderland.
Blyde om den voorspoed aller braaven,
  Die 't pad der schoone Deugd betreên,
Richte ik myn koers, steeds naar de haven
  Van 't ryk der Englen, hier beneên.
Maar zynde op ongekende baaren,
  Alwaar myn broose kiel al ligt
Wordt blootgesteld aan veel gevaaren,
  Houde ik de Noordster in 't gezicht.
De weelde, vol aanloklykheden,
  Belaagt ons menigwerf op de Aard';
Zy heeft het diep verval der zeden,
  Een misdragt, uit haar' schoot gebaard.
Hoe weerdt myn ziel als opgehemeld,
  Wanneer ik by een' zilvren stroom,
Waarin 't geschubde vee slaag wemelt,
  My neêrvly aan een' groenen zoom;
Daar 'k, op de stem der nachtegaalen,
  Met eenen onnaarvolgbaren zwier,
Onthaald, vergast, mag adem haalen,
  Den teugel aan myn' leeslust vier;
Doch, daar ik stil en ongedwongen
  Myne aandacht ook naar 't menschdom richt,
En breng my duizend kromme sprongen
  Van Adams kroost voor 't zielgezicht.
'k Zie Evert vaak uit snapzugt dringen
  In buurmans huis; en Klaas, in schyn
Van vriend, die egter vreemdelingen
  In hunnen eigen boezem zyn.

Mag ik maar onder 't lommer ſchuilen
In 't landprieel van lentegroen,
'k Wil dan myn roozendoos niet ruilen,
Voor 't rykſte Koningspaviljoen.
Maar, zegt de Nyd, vry wat gebeeten:
Gy, dus gebakerd in fluweel,
Hebt, naar het ſchynt, aan 't appeleeten
Van moeder Eva weinig deel!
Voorzeker ja! ik voel de plaagen,
Die, als de jeugd is lang verſlenst,
Ons treffen; wil ik die niet draagen,
Waarom naar ouderdom gewenscht?
Ik tracht altyd het kwaad te ontwyken,
Doch is de vyand my te ſterk,
Ben ik verplicht de vlag te ſtryken,
Ik voeg my naar den gang van 't werk.
Ik ſloot voorlang myn driften binnen
Den engen omtrek van 't gebied
Der reden; by zulk overwinnen
Haalt Cæſars grootſte zege niet.
'k Wil geen gefronst gezicht zelfs toonen,
Als my een lasteraar beklad,
Die meer verlekkerd is op 't hoonen,
Dan of hy baars of kreeften at.
Ik houd, zo veel ik kan, my buiten
Het perk van zelfbeſchuldiging;
Laat dan op 't ſchild der onſchuld ſtuiten
De pylen van de lastering.
'k Heb nooit als mensch myn plicht vergeeten;
Oneerlyk zyn baart naberouw;
En liet niet toe dat myn geweeten
Ooit myn gedrag bedillen zou.
Steeds trachtende op myn' plicht te letten,
Bezeeglende, als met hart en hand,
De zagte en wysberaden wetten
Van myn gezegend Vaderland,
Durf 'k zeggen, buiten last en vreezen,
Vrymoedig, met een ruime long,
Ja! neen! daar 't ja of neen moet weezen,
Dan ſpreek ik harttaal met de tong.
Hy, aan wien rykdom is gegeeven,
(Het ſchynt wat paaps; doch gun my 't recht,
Dat ik aan deugden van dit leeven
Een oogenblik verdienſten hegt',)
Als dees van 's Hemels zegeningen
Een goed gebruik maakt, dan verdient
Hy ſchatten by de Hemellingen,
Dan is de ryke God zyn vriend.

Maar

Maar 'k lach wel eens om ryke luiden,
En trek de ſchouders op, wanneer
Zy aan de maatſchappy beduiden,
Dat achting, geld, verſtand en eer
Steeds paaren; 't ſchynt ze ook niet begrypen,
Wanneer een ſchip is overleên,
'Er hoeft niet eens een ſtorm te nypen,
Zeer ligt kan naar den kelder gaan.
Zy waanen mooglyk dat in Eden
De Heer beſloot, om hunnen ſtam
Uit beter ſoort van kiel te kneeden,
Dan Hy voor Vader Adam nam.
Wat moet de ſchamele armoé dulden,
Verſmaading, afkeer op onze aard'
Ze ervaart niet zelden hoe haar Gulden
Is amper vyftien Stuivers waard'.
'k Loop geen gevaar van die noch deeze,
Daar 'k op een glad-gekemde Zee
Noch Scylla, noch Charybdis vreeze,
Maar voortſpoé naar een zaalge reé.
Myn ſtille vryheid geeft my reden
Tot blydſchap, ja oneindig meer
Dan hun; die 't juk der plechtigheden
De ſchouders drukt. De plaats van eer
Doet zich in 't beste licht bekyken,
Op zeek'ren afſtand. In den zwier,
Den voorſpoed, weelde en pracht der Ryken,
Zyn twe en twe niet altyd vier.
Men ziet my nimmer in den morgen
Angſtvallig naar myn kleêrkas treên,
Noch voor myn opſchik immer zorgen;
't Eenvondig kleed dekt ook de Leên.
Die 't kostje met de modens winnen,
('t Is elk toch maar om geld te doen,)
Behoeven nooit hun ziel en zinnen
Te kwellen, om een nieuw fatſoen
Van kleeding voor my op te ſpooren;
Die onvermydelyk in 't kort,
Met al den toeſtel, gaat verlooren,
En uit de baan geknikkerd worde.
'k Zie, met verwondring, veele leden
Van rang, en van den burgerſtand,
Min leeven naar de wet der zeden,
Dan naar de wet van 't Mode-land.
Daar ik, in myne lindedreeven,
Nu vaak 't gezellig leeven mis,
Vraag ik, of dit gezellig leeven
Wel altyd zo verkiesbaar is?

De-

Dewyl de zamenkomst van veelen
(Dit zeggen dunke niemand vreemd)
In deelen en in onderdeelen,
Veel naar 't gesprek der eeters zweemt.
Thans zyn ook die vergaderingen
My tot geen last, daar yder een,
In 't wikken zelfs van benzelingen,
Een houding toont als Demostheen.
Daar nimmer bras- en slemppartyën,
Waar menig Junker onder smoort,
Myn huis niet doen op steken ryën,
Wordt teffens nooit myn slaap gestoord,
Door angst voor vuur, of vrees voor dieven;
Terwyl myn Volk myn goed verteert,
En leeft baldaadig naar believen,
Ja vaak myn goeden naam ontëert.
Men hoeft geen fransche koks te zoeken,
Tot onheil van myn goede maag;
In rust my dunne pannekoeken
Geschaft, dit houdt den eetlust graag.
Myn oude Griet verstaat zich wonder
Op al die Vaderlandsche Spys,
Ze zegt, „ Sinjeur dit 's veel gezonder
Dan heel de morspot van Parys ".
Hier kan ik mee 't gevaar vermyden,
Dat niemand my in 't Nieuwe Jaar,
Op 's Heeren straat zal overryden,
Als men niet zelden aan elkaêr
Het leeven toebidt, onder 't peinzen:
„ Had ik uw ampt, en waart gy dood,
„ Ik moet hier welstaanshalve veinzen,
„ Doch laagt ge op stroo dan had ik brood ".
De rollen die ik Adams Zoonen
En dogters, uit myn sombre cel,
Zie op dit schouwtoneel vertoonen,
Doen my in twyfel staan; en wel
Of ik, om duizend ydelheden
Moet schreijën met een' Heracliet,
Dan of ik, om dezelfde reden,
Moet lagchen met een' Democriet.
Hoe veilig mag ik dan besluiten,
Dat hy een zalig voorrecht heeft,
Die zorgloos, onbelemmerd, buiten
't Gewoel van al de wereld leeft.
Geen goudöogst van Peru kan haalen
By de aangenaame en lieve rust,
Die in myn lommermilde Zaalen
Myn ziel verruimt, my streelend kust.

P. H.

DE

DE SCHOONE JUFFROUW EN DE RUPS.

(Uit het Fransch van den Heer BARBE.)

EEne Juffrouw, die door haare ſchoone gedaante en opſchik uitmuntte in den kring der groote wereld, werd ten uitterſten verbaasd door het vallen van een Rups uit een' boom op haar boezem. „ Weg ſchriklyk en vervloekt ſchepzel," ſchreeuwde zy uit, „ ik „ beef op u aanſchouwen; uw vreeslyk geſlacht vernielt de hoope „ des Landmans, door het kruid af te knaagen: weg, vuil Inſect, „ weg!" —— De Rups antwoordde zeer nederig: „ Wat myne „ leelyke gedaante aanbelangt, deeze zal, geloof dit vry, niet lang „ aanhouden; binnen kort zal ik in een Kapel veranderd weezen, „ en, met de ſchitterendſte kleuren verciérd, op vlugge vierlyes, in „ de lugt zweeven; deeze gedaante zal my ongetwyfeld beminne„ lyk maaken in de oogen van zulke Juffrouwen als gy, die, gelyk „ men zegt, zeer veel overeenkomſt hebben in haare gedaantverwisſeling met ons geſlacht: dat is te zeggen, gy zyt dikwyls Rupſen als gy 's morgens uit uwe bedden opſtaat, en Kapellen, wanneer gy van uw Toilet komt."

BRIEF AAN DE SCHRYVERS DER HEDENDAAGSCHE VADERLANDSCHE LETTER-OEFENINGEN.

„ GIster Ul. Berigt, raakende mynen Brief aan den Wel Eerw. „ Heere NOZEMAN *enz.*, in uwe *Hedend. Vaderl. Letter-Oeffen.* IV D. 553 en 554 *bladz.* herleezende, vond ik daar iets, het welk ik volſtrekt niet onaangemerkt kan laaten: Gyl. hebt *bladz.* 554 geſchreeven: „ Een *ongemak*, 't welk zyn Ed. neigt „ te ſtellen, met de ſchepping, by Adam en Eva, in derzelver lichaamen, reeds plaats gehad te hebben, zonder *het vermogen van* „ hen eenig leed toe te brengen, dan na den val."

„ Gyl. hebt, zonder twyffel, door het woord *Ongemak* op niets „ anders als op de *Aarsmaaden* geoogd; maar waar doch heb ik die „ *Diertjes*, op zich zelven gerust en zonder ongemaklyke of nadeelige beweegingen in eenig mensch leevende, een *Ongemak* genoemd? Waarom doch hebt Gyl. niet liever geſchreven, *Diertjes, welken zyn Ed. neigt* enz.? en waar toe doch de woorden *het vermogen van* 'er ingevoegd? Indien Gyl. op de volgende wyze U uitgedrukt hadt, *Diertjes, welken zyn Ed. neigt te ſtellen, met de ſchepping, by Adam en Eva, in derzelver lichaamen,* „ *reeds*

„ *reeds plaats gehad te hebben, zonder hen eenig leed toe te bren-*
„ *gen, dan na den Val.* Dan zoudt Gyl. overeenkomstig met my-
„ ne gissingen (want hooger heb ik myne gedagten raakende dit on-
„ derwerp nooit opgegeeven) en met alles, wat 'er ooit deezen
„ aangaande door my uitgegeeven is, geschreven hebbe; het luidt
„ (immers zoo my toeschynt) ook wat vreemd, en gelykt zeer na
„ tegenstrydigheid, *een Ongemak* ——— *zonder eenig leed toe te*
„ *brengen.*

„ *Het vermogen om eenig leed* aan Adam en Eva toe te kun-
„ nen brengen, heb ik nergens aan de Aarsmaaden ontkend, nadien
„ ik altyd onderstelt heb, dat die eerste *Aarsmaaden* ieder eenen
„ *mond*, een scherpen *staart*, en dezelve beweegingen (waar aan
„ ik het vermogen van leed te kunnen doen voornaamelyk toege-
„ schreeven heb) gehad hebben als thans; alleenlyk heb ik beweerd,
„ dat die Maaden aan Adam en Eva voor den Val waarschynlyk
„ geen leed hebben toegebragt, maar in tegendeel misschien voor-
„ deelig hebben kunnen zyn, zoo zy of door overvloed van gun-
„ stiger omstandigheden na den Val, of door het gebruiken van
„ ongeschikter voedsels niet overvloediger voortteelden, of geene
„ ongunstige beweegingen te maaken genoodzaakt wierden; want
„ dat deeze Maaden in zommige Menschen, zonder aan dien
„ eenig ongemak te verwekken of leed te doen, schynen te kun-
„ nen leeven, meende ik door heedendaagsche voorbeelden te
„ kunnen staaven, waar uit ik ook getragt heb te betoogen, dat al-
„ le tegenwoordigheid van Aarsmaaden in eens Menschen lighaam
„ niet altyd een *Ongemak*, *Kwaal*, of *Ziekte* verdiende genoemd
„ te worden, maar alleen die, welke met eenig gevoel van *ongemak*
„ of *leed* gepaard ging.

„ Ik verzoeke derhalven, en verwagt zulks billyk, als van eer-
„ lyke en onpartydige Menschen moet verwagt worden, dat Gyl.
„ door in deeze verbeteringen te maaken, aan my de behoorlyke
„ voldoeninge niet zult weigeren, 't zy door deezen Brief in
„ Ul. Werk in te lasschen, 't zy door bovengemelde Verbeterin-
„ gen (zoo als ik dezelve voorgesteld heb) ter gevoeglyker plaats
„ te doen drukken: In dusdanige verwagting noeme ik my, in
„ haast,

Ul. D. W. Dienaar

Sneek,
17 $\frac{29}{12}$ 75. M. VAN PHELSUM, M. D.

Wy hebben geoordeeld niet beter te kunnen doen, dan deezen Brief van den Heer *van Phelsum* in 't geheel te plaatsen, om dus alle misvatting of verkeerde uitdrukking voor te komen.

REDENVOERING

TEGEN HET BEDRIEGEN EN BEROOVEN DES NAASTEN,

of,

VERHANDELING

over de woorden,

Gy zult uwen Naasten niet bedrieglyk verdrukken noch berooven.

LEVIT. XIX: 13.

Door

WILLIAM ENFIELD.

INdien het aanbelang der onderwerpen, geſchikt tot openbaare Redenvoeringen, bepaald worde door de verbintenis, welke zy hebben, met den pligt en het geluk des Menschdoms in 't algemeen, zal het onderwerp waar op de woorden van MOSES onze aandagt bepaalen, eene allerernſtigſte overweeging waardig moeten geoordeeld worden. 'Er is geene Deugd, die ons veelvuldiger te betragten ſtaat, geene Deugd, die onmiddelyker ſtrekt tot het welvaaren van de byzondere Leden en van de geheele Maatſchappy, dan die ons hier wordt voorgeſchreeven, Billykheid en Eerlykheid in onze Handelingen met den Naasten.

Laat ons, derhalven, voor tegenwoordig, nagaan. Welke de Natuur en de grondſlag is van deeze Deugd. Vervolgens

Eenige van de veelvuldige wegen, langs welke de Menſchen gevaar loopen, om de Wetten van Regtvaardigheid, in hun Bedryf en Handel, te ſchenden, aanwyzen. En

Eindelyk overweegen, onder welke verpligtingen wy liggen om alle ſoorten van oneerlykheid en bedrog, in onze Handelingen, te vermyden. „ Gy zult uwen Naasten niet bedrieg„ lyk verdrukken noch berooven ".

Van de vroegſte eeuwen der Wereld af, hebben de Menſchen zich in Maatſchappyen by een gevoegd, om te genoeglyker en met meer voordeels hunne dagen te ſlyten. In deezen ſtaat bezitten zy de goederen deezes leevens niet in 't alge-

meen: elk Mensch, elk Lid der Maatschappye heeft 'er zyn byzonder deel af; 't welk aangemerkt wordt als zyne eigene perſoonlyke bezitting. —— In deezen ſtaat hebben zy, desgelyks, eene groote menigte van kunſten, handwerken en bezigheden uitgevonden, die ſteeds voortgezet worden, ten besten van 't geheel. — Uit deeze omſtandigheden ontſtaan de betrekkingen, tusſchen den Kooper en den Verkooper, den Heer en den Dienstknegt.

Ten opzigte nu van deeze betrekkingen is het, dat de Deugd van Eerlykheid, volgens de gebruiklyke betekenis van dat woord, voornaamlyk moet betragt worden. Een eerlyk Man zal, indien hy iets van eenen ander koopt, hem dat geen geeven, 't welk de gewoonte of hunne onderlinge afſpraak vordert. Wanneer hy een gedeelte van zyn eigendom verkoopt, zal hy 'er geen grooter voordeel van zoeken te trekken, dan in 't algemeen betaamelyk en eerlyk gerekend wordt, of dan hy zelve zou willen, dat de Kooper zou winnen; geſteld zynde, dat hunne omſtandigheden verwisſeld waren.

Wanneer hy eenen anderen verbindt om hem ten dienſte te ſtaan, in het voortzetten van zekere kunst, of tot het doen van eenige zaak, zal hy hem dat loon geeven voór den gedaanen dienst, 't welk deeze met regt mag verwagten, volgens de onderlinge afſpraak, het algemeen gebruik, of den blykbaaren eisch der zaake. —— Wanneer hy voor eenen anderen werke, zal hy het aangenomen werk getrouw en ſtipt volbrengen, en geen meer loons vorderen dan gebruiklyk, en eene redelyke vergoeding is van zynen arbeid. —— Met één woord, een eerlyk Man doet ten allen tyde, en aan allen, anderen even zo als hy zelve zou wenſchen behandeld te worden.

Uit deeze korte ſchets van Eerlykheid, kunnen wy gereedlyk opmaaken, waarin de ſchending van de groote Wet der Regtvaardigheid, tusſchen Man en Man, beſtaat, of in welke gevallen iemand gezegd mag worden, zynen Naasten te verdrukken of te berooven.

De Kooper maakt zich aan bedrog ſchuldig, wanneer hy valschheid of laage kunſtenaaryen te werk ſtelt, om de waarde van eenig ding, in de waardeering des Eigenaars, te doen daalen. Dit is een haatlyk Character, ons door SALOMO in 't *Spreukenboek* reeds opgegeeven. „ 't Is kwaad, 't is kwaad „ zal de Kooper zeggen; doch heenen gegaan zynde zal hy „ zich beroemen". — Desgelyks bedriegt hy zynen Naasten, wanneer hy zich bedient van diens onkunde, om iets beneden de weezenlyke waardye van hem te verkrygen. — Wanneer hy een gedeelte van eens anders eigendom in handen hebbende,

de, het ten eigen gebruike aanwendt, zonder hem daar voor eene billyke vergelding te ſchenken, op den tyd als deeze zulks met rede mag verwagten — en eindelyk ook, wanneer hy de wyze en gunſtryke inſtelling der Wetgeevende magt, alleen geſchikt tot beveiliging der zodanigen, die door ongeluk buiten ſtaat geraakt zyn, om hunne ſchulden te voldoen, ten beſchermmiddel aanwendt, om ſnoode ſtreeken te dekken.

De Verkooper bedriegt zynen Naasten, wanneer hy zich bevoordeelt met de onkunde van den Kooper, of Kunſtenaaryen gebruikt om zyn oordeel te misleiden.

De Meester, of die Daglooners in zyn werk heeft, begaat oneerlykheid, als hy hun te zwaare laſten oplegt — als hy hun meer of langduuriger arbeid afvordert, dan men eerst was overeen gekomen; zonder hen naar die maate te betaalen — of als hy hun loon bekort, of 't zelve te lang onder zich houdt. De Wet van MOSES was, ten opzigte van deeze laatstgemelde byzonderheid, zeer billyk en volklievend. „ 'De loon des „ Huurlings zal by u niet vernagten", dat is, van u niet over den beſtemden tyd ingehouden worden.

De Werkman of Knegt handelt ſtrydig met de regelen van billykheid, en bedriegt zynen Naasten, wanneer hy, zonder genoegzaame reden, den aangevangen arbeid ſtaakt, en zynen Meester in ongelegenheid laat zitten — wanneer hy zyne aangegaane verbintenisſen, op eene verwaarloozende en gebrekkelyke wyze, volbrengt — of wanneer hy zich bedient van 't vertrouwen zyns Meesters om hem te verkorten.

Ik heb hier eenige van de verborgenheden der ongeregtigheid ontdekt, door de Kinderen der Onregtvaardigheid uitgevonden, en maar al te dikwyls in hunne handelingen te werk geſteld. — Gy kunt in de Wereld niet leeven, zonder daar van dagelyks blyken te ontmoeten. Gelukkig indien gy deszelve alleen *gezien* hebt. Gezegend de Man, die nóit gevallen is in de ſtrikken, door de ſnooden ſteeds op het pad der Regtvaardigen geſpannen! Nog gezegender hy, die, te midden van duizend voorbeelden van bedrog en onregtvaardigheid, en duizend verzoekingen om de menigte in kwaad doen te volgen, zich aan zyne opregtheid heeft vast gehouden! Wanneer wy iemand van dit Character aantreffen, mogen wy hem met verwondering en hoogagting beſchouwen, en hem het getuigenis geeven, 't welk JESUS aan NATHANAËL verleende: „ *Zie waarlyk een Israëliet* in welken geen bedrog is".

Behalven de voorbeelden van Oneerlykheid reeds opgeteld, zou ik veele andere kunnen opnoemen; doch, zonder hier op langer ſtaan te blyven, zal ik voortgaan, om de voornaamſte te

redenen by te brengen, ſtrekkende om u te hoeden tegen alle laage kunſtenaaryen van Onregt en Bedrog, en aan te zetten, tot het in agt neemen der nauwkeurigſte Voorſchriften van ſtrikte Eerlykheid en Opregtheid, in uwe handelingen.

Merkt hier, in de eerſte plaatze, op, dat het waarneemen van het Voorſchrift, „ Gy zult uwen Naasten niet bedrieglyk verdrukken noch berooven", van het hoogſte aanbelang is voor de Maatſchappy. Indien de Menſchen in 't algemeen niet beſtuurd wierden, door het beginzel van Eerlykheid, zou iemand ſchrikken zyn eigendom in de handen van eenen ander te vertrouwen; agterdogt, twist en oneenigheid ſpeelden ſteeds de deerlykſte rollen; het onderling vertrouwen hield op, en deeze, de Ziel des Handels zynde, moest de Handel zelve verlooren gaan. Wat tog geeft leeven aan den Handel, in alle deszelfs wyduitgebreide takken, dan dit in agt neemen van Eerlykheid en Opregtheid, 't welk, hoe talryk ook de voorbeelden van Oneerlykheid zyn mogen, nog zegepraalt in de Wereld, en den een aanzet, om zyne kostbaare bezittingen aan eenen ander te vertrouwen? Wie ontdekt niet, dat Eerlykheid de vastigheid der Maatſchappye uitmaakt, en de ſteun is van allen onderlingen handel? Wie beſchreit de droeve uitwerkzels niet, die noodwendig ontſtaan, wanneer dit edel-beginzel wankelt? Waar, in één enkel voorbeeld, een Man in de verborgene plaatzen der onregtvaardigheid zich verſchuilt, in weelde en verkwisting den rykdom doorbrengt, die eerlyke vlyt van anderen gewonnen, en de niets kwaads vermoedende onſchuld hem toevertrouwd hadt; hoe dikwyls zien wy den eenen ramp op den anderen gebooren worden, uit zynen onverwagten val! Een bloeiend Huisgezin bedorven! — Bloedverwanten en Vrienden in zwaarigheden ingewikkeld, en met ſmerten overlaaden! — verſcheide opregte Kooplieden verlegen, mogelyk bedorven! —— de treurende Weduw en de hulploose Wees, van hunne geringe bezitting, en eenig ſteunzel, beroofd! In den tegenwoordigen ſtaat der zaaken, zyn zodanige Tooneelen van jammer, helaas! maar al te veelvuldig. Wat zou dan het gevolg niet weezen, indien Onregt en Bedrog dagelyks in de Wereld veld wonnen, en in 't einde de overhand kreegen? ——— Stel niets minder dan algemeene verwarring en ſnoodheid. Werd, in tegendeel, Onregt en Bedrog van de aarde verbannen, welk een lange naaſleep van onheilen zou teffens het Menschdom verlaaten! Welk een ongeſtoorde Vrede en Eendragt, welk een volmaakt genoegen en geluk zou daar uit gebooren worden!

Wyders mogen wy hier wel bedenken, dat de Eerlykheid van

van weezenlyk belang is, voor het geluk van elk Lid der Maatſchappye op zich zelven.

De eerlyke Man ſtaat het minst bloot, voor te leurſtellingen in zyne zaaken, en heeft het ſchoonſte vooruitzigt van wel te zullen ſlaagen in zyne onderneemingen. Onregt en Bedrog mogen, in eenige gevallen, den korſten weg baanen tot weelde en grootheid; doch zy zyn verre, van ons op den zékerſten te brengen. Niet zelden gebeurt het, dat de listige en afgerigtſte Bedrieger ontdekt worde, wanneer alle zyne ontwerpen van ſchelmery in rook verdwynen, eer hy zyn oogmerk bereikt heeft. Naa veel zorgs en arbeids aangewend, naa veel vrees en angsts uitgeſtaan te hebben, zal hy mogelyk zich zelven bedriegen, en zyn eigene oogmerken verydelen. —— Maar de eerlyke Man gaat voort, op den effen en betreden weg van naarſtigheid, voorzigtigheid en opregtheid, tot hy eindelyk eene bezitting verwerve, die hy met genoegen kan beſchouwen, en met vermaak genieten.

Eerlykheid is, desgelyks, een allerbest behoedmiddel voor onze Agting. Geen Mensch kan iets ter hand neemen, waar door hy ſpoediger algemeen veragt worde, dan door een laag en oneerlyk ſtuk te pleegen: want het Menschdom ſchynt, hoe groot het verſchil in denkwyze en gebruiken ook moge weezen, algemeen hier in overéén te ſtemmen, dat het Eer en Opregtheid aanmoedige en beloone, en, in tegendeel, Onregtvaardigheid en Bedrog ſchandvlekke en ſtraffe. —— Laaten twee Menſchen, in alle andere opzigten, met elkander gelyk ſtaan; het zal, indien de een bekend is voor braaf en opregt, en de ander voor ſnood en bedrieglyk, geenzins moeilyk vallen te beſliſſen, wie van beiden algemeen bemind, gezogt en geholpen, wie gehaat, geſchuwd en verlaaten zal worden.

Zommigen mogen zich ſtreelen met het denkbeeld, dat zy de kunst om de Wereld te bedriegen geleerd hebben, dat zy hunne oneerlyke ontwerpen kunnen volvoeren, en teffens de agting van een braaf Man behouden, en alle de voordeelen, aan braafheid verbonden, behaalen. Doch de Wereld is ſcherpziender dan zulke Lieden denken; 'er is meer kunsts en behendigheids noodig, om een vermomd character te bekleeden, dan zy zich willen getroosten te leeren. Schoon hunne weezenlyke trekken eene geruime wyle bedekt mogen weezen, onder het masker van edelmoedigheid en Godsvrugt, ontelbaare kleine omſtandigheden kunnen 'er voorkomen, die dit masker afligten. Hoe haatlyk, hoe veragtlyk moeten zy weezen in 't oog van allen, die hun beſchouwen zo als zy zyn! Hoe moeten zy zelve, die, ter oorzaake van hunne Familien

en Vrienden, de begaane misslagen zoeken te vergoelyken; in hunne harten de Veinsaarts veragten! En wanneer zy, van alle vermomming ontbloot, der Wereld worden voorgesteld, welk een schaamte en verlegenheid zal dan hunne aangezigten niet bedekken, by Lieden, die zy zo lang hebben poogen te bedriegen!

Hoe gelukkig, daar en tegen, is de Eerlyke Man in de agting en liefde van allen, die hem omringen! Hy is vry, openhartig, en zich zelven gelyk in alle zyne verrigtingen. Zyne woorden stemmen overéén met de gevoelens van zyn hart, zyne daaden met zyne betuigingen. Hy bedekt geene laage en slinksche inzigten onder de schoonschynende voorwendzels van byzondere Vriendschap, of zugt voor 't algemeene welweezen. Hy maakt geen gebruik van laage konstenaaryen om zyne oogmerken te volvoeren. Hy legt geene strikken voor anderen om hun in zwaarigheden in te wikkelen. Zyne wysheid gaat altoos met Opregtheid gepaard; Menschlievenheid, en Goedertierenheid vergezellen dezelve bestendig. Vermydt hy de rampen zo voorzigtig als hem mogelyk is, hy stort 'er nimmer willens en weetens den Naasten in. Bedient hy zich van gunstige gelegenheden om zyne belangen te bevorderen, hy draagt zorge om die van anderen niet te dwarsboomen. Noit is hy zo zelfzoekende dat hy eene onregtvaardige of liefdelooze daad pleege. Zyne daaden kunnen de proeve van het nauwziftend oog van nyd en kwaadaartigheid dulden; zyne heimlykste overleggingen en oogmerken mag de wereld weeten: want hoe meer men zyn gedrag van naby beziet, hoe beter men zyne oogmerken door en door kent, hoe grooter lof hy zal ontvangen. Hy kan zyne ontwerpen uitvoeren, de bezigheden zyns beroops verrigten, zonder de schroomverwekkende gedagten van ten zynen nadeele ontdekt te zullen worden. Hy geniet steeds het vertrouwen van allen, die met hem te doen hebben, en is verzekerd dat hy het verdient. Hy bezorgt voor zich zelven eene verzekering tegen onvoorziene rampen, in de Vriendschap en Edelmoedigheid der geenen, die hy met getrouwheid ten dienst staat. Indien hem iets mislukke, niemand zal hem deswegen durven of willen veragten. Verstandigen zullen zyn Character blyven eeren: de edelmoedigen en medelydenden hem gereedlyk bystaan. Hy zal niet beschaamd zyn in den kwaaden dag: zyn goede Naam zal met glans schitteren van agter de dikke wolken des rampspoeds.

Daarenboven geniet de eerlyke Man het bestendig geluk dat hy over zichzelven voldaan is: terwyl hy, die zynen Naasten trouw-

trouwlooslyk behandelt, de verwyten van zynen eigen hart niet kan ontgaan: en de gepleegde Onregtvaardigheden, als naare ſchimmen, hem voor den geest waaren. De opregte van harte, die, in alle omſtandigheden zich bevlytigde in het betragten van zynen pligt, bezit een altoosſpringende welle van Zelfsvoldoening, door geene verwisſeling van uitwendige omſtandigheden op te ſtoppen. —— Geniet hy overvloed van tydlyke haave, hy bezit teffens het geluk van dien te mogen aanzien als de vrugt van eerlyken vlyt, en een zegen des Hemels; hy mag met den Pſalmdichter zeggen. „ De HEERE vergoldt my naar myne geregtigheid, hy gaf my weder naar de reinheid myner handen: want ik heb des HEREN wegen gehouden, en ben van mynen GOD niet Godslooslyk afgegaan." —— Treft hem onheil en rampſpoed; hy kan zich troosten, met de bedenking, „ dat deeze hem niet overkomt om de ongeregtigheid zyner handelingen." Het ſtreelend getuigenis van een goed geweeten bezittende, kan hy alle de tegenheden deezes leevens met bedaardheid verdraagen, en met eene nederige hoope voorwaards zien op dien dag, op welken hy van alle aardſche bezittingen zal moeten ſcheiden, en van zichzelven GODE rekenſchap geeven.

Overweegt, in de laatſte plaatze, dat alle Onregtvaardigheid en Bedrog hoogst haatlyk zyn by den ALMAGTIGEN, die een welgevallen ſchept in Opregtheid en Eerlykheid. Wy mogen, uit de geſteltenis der wereld, waar in Billykheid en Regtvaardigheid van zo veel aanbelangs zyn tot het algemeene welweezen, en uit de natuurlyke neiging van 's Menſchen hart tot Opregtheid, ons verzekerd houden, dat de groote Maaker der Natuure deeze Deugden goedkeurt. En dit denkbeeld wordt, in de Heilige Bladeren, ons op 't kragtigſte voor oogen gehouden, en ten zeerſten ingeſtampt.

„ Wie," dus laat de Heilige Pſalmdichter zich hooren: „ wie HEERE zal verkeeren in uwe Tente? Wie zal woonen op den Berg uwer Heiligheid? Die oprecht wandelt „ en geregtigheid werkt, en die met zyn hart de waarheid „ ſpreekt. Die deeze dingen doet zal niet wankelen in eeuwigheid." Ja Propheet JESAIA betuigt. „ Die in Geregtigheden wandelt, en die billykheden ſpreekt, die het gewin der onderdrukkingen verwerpt, die zyne handen uitſchudt dat ze geen geſchenken behouden, die zal in de „ hoogte woonen, de ſterkten der Steenrotzen zullen zyn „ hoog vertrek zyn, zyn brood wordt hem gegeeven, zyne

„ wateren zyn gewis." AMOS voert den *Israëliten* te gemoete: „ Hoort dit, gy die den nooddruftigen opslokt, en dat „ om te vernielen de elendigen des Lands; zeggende, wan„ neer zal de nieuwe Maane overgaan, dat wy lyftocht mo„ gen verkoopen? en de Sabbath, dat wy koorn mogen ope„ nen? verkleinende den Epha en den Sikel vergrootende, „ en verkeerdlyk handelende met bedrieglyke weegschaalen. „ — De HEERE heeft gezwooren by Jacobs heerlykheid. „ Zo ik alle haare werken in eeuwigheid zal vergeeten!" Apostel PAULUS verklaart zynen *Mede-Christenen:* „ Het is „ de wille GODS, dat niemand zynen Broeder bedriege in „ zyne handelinge." En *Jesus Christus*, de Opperste Leeraar van GOD gezonden, heeft zynen Leerlingen dit heerlyk kort begrip hunner Pligtsbetragtinge, ten deezen opzigte, nagelaaten. „ Alles wat gy wilt dat u de Menschen zullen doen, „ doet gy hun ook alzo."

Wy hebben, derhalven, M. B., de sterkst mogelyke drangredenen, om alle snoode handelingen der ongeregtigheid af te leggen, regt en geregtigheid te betoonen aan onzen Naasten. Handelen wy op deeze wyze, wy zullen het onze toebrengen, tot het afwenden der rampen door Onregtvaardigheid en Bedrog der wereld gebrouwen, en tot het bevorderen van de rust en 't geluk der Zamenleevinge. — wy zullen den kortsten en zekersten weg inslaan om voorspoed en agting in de wereld te erlangen. — Wy zullen die voldoening over ons zelven hebben, welke ter altoosspringende bron van vreugde en vergenoegen strekt. — Wy zullen de goedkeuring wegdraagen van den ALLERHOOGSTEN; „ die Regt„ vaardig is, Regtvaardigheden lief heeft, en wiens aange„ zigt den Regtvaardigen beschouwt." — Wy zullen, naar den wil van GOD, getrouw gehandeld hebbende in ons geslacht, eindelyk, „ in de opstanding der Regtvaardigen, de „ vergelding des loons ontvangen."

WAARNEEMING AANGAANDE EENE WOND, DOORGAANDE TOT IN DEN ONDERBUIK EN 'T GEDARMTE.

Door M. FILLION.

(*Journal de Médecine Tom. XLIII.*)

DEn 16 December laatstleeden, werd ik gevraagd te gaan zien een' Jongen, omtrent 13 jaaren oud, welke door een'

een' Os gewond was. By myne aankomst verhaalden de Ouders my dat dit Kind ſtaande voor Oſſen, voor een Wagen ingeſpannen, door een van deeze Dieren met de hoornen geſtooten was in den Onderbuik, doorgaande tot in de holte van den Buik; dat 't Dier daarop 't Kind tot boven zyn hoofd had opgeligt, en dus vast gereegen gehouden, tot dat de Ouders, door 't ſterk ſchreeuwen van den Jongen gewaarſchouwd zynde, daar na toe kwamen loopen, en hem met alle mogelyke voorzichtigheid losgemaakt hadden; dat ze 't Kind vervolgens, op een wagen neergelegd, naar huis hadden vervoerd, waar ik 't zelve vond, leggende op een ſlegt bedde. Hy werd door hevige Kolykpynen met geduurige neigingen tot braaken, gefolterd; zyn Pols was zeer zwak. By onderzoek bevond ik dat de hoorn van den Os inderdaad was doorgegaan, tot in de holte van den buik aan de linkerzyde, vier duimen boven 't darmbeen. Uit de Wond was naar buiten doorgedrongen een aanmerkelyk gedeelte van de dunne darmen, welke ik reeds vond koud te zyn, en overdekt, gelyk als ook 't overige van den buik, met bloed, en met een zwartagtige kleevende ſtof, die ik herkende voor een pap van Boekweit gekookt, 't welk de Jonge voor zyn ontbyt genomen hadt; dit was gemengd met 't vocht der Ingewanden. Ik wischte met warmen wyn de uitgekomene darmen af, om 'er de gemaakte ſcheuring in te ontdekken. Ik vond inderdaad dat de Nuchterendarm (*Jejunum*) van de eene zyde tot de andere doorboord was, 't geen 'er tusſchen beiden van vooren bevat was toonde een ſterke kneuzing, ter lengte van een duim; zynde veel meer rood ontſtoken dan 't overige gedeelte van den darm. Ik maakte de aanhegting by ieder opening met drie ſteeken. Ik verwyderde de uitwendige Wond, overeenkomſtig de opzwelling en verſtopping, die my beletten de wederinbrenging van 't gedarmte: ik bragt daarom de darmen weder in, 't welk de pynen en neigingen tot braaken deedt ophouden. Ik plaatſte over den geheelen buik een ſtooving met Olyven-olie, hebbende niets beter; en bedekte den Buik en de Wonde met drukdoeken, natgemaakt in olie en wyn; ik lag een ſterk vereenigend verband aan, zonder drukking. Ik ordonneerde hem een zeer ſtrenge leefregel, en ried hen den Lyder den volgenden dag in ons Hospitaal te brengen, waarvan de zorg, ten opzichte van 't Heelkundige, my aanbevoolen is. 's Morgens, den 17 December, kwam men my zeggen, dat hy 'er gekomen was; ik begaf my 'er aanſtonds naar toe, en vond hem met veel Koorts en eene hevige aandoening, en een harde Pols, die geen tekenen gaf van 't

groot verlies van bloed 't welk 's avonds plaats gehad had. Ik liet hem Aderlaaten, ſchreef een verzagtend lavement voor, en verbond de Wond; waaraan ik niets buitengewoons beſpeurde, met een eenvoudig *Digeſtif*: en daarover drukdoeken natgemaakt in wyn, olie en wondwater; dringende telkens ſterk aan op een ſtrenge leefregel en overvloedig drinken van dunne dranken. 's Avonds de ſtaat van de Ziekte dezelfde zynde, herhaalde men de laating. De Zuster van 't Gasthuis verhaalde my dat 'er een natuurlyke gebonden afgang op gevolgd was, en dat hy buiten 't lavement een rykelyke ontlasting gehad had; ik verbond hem weder als 's morgens. Den 18den, hield de Koorts nog aan ſterk te zyn; men deed hem voor de derde reis aderlaaten, en gaf hem een lavement met een afkookzel van de Kina en Terpentyn, ontbonden in de dooijer van een ey; 't welk hy niet lang by zich hield, en geene ontlasting veroorzaakte. Ik verbond hem tweemaalen daags, zo als den voorgaanden dag. Den 19den, was de Koorts minder ſterk, en de Pols zachter. Men diende hem twee lavementen toe, die geen meerdere uitwerking hadden dan dat van den voorgaanden dag: ik verbond hem tweemaalen als te vooren. Op den 20ſten, waren 'er hevige toevallen, de Buik was ſterk aangedaan, en de Lyder had hevige aanvallen van Kolyk-pynen, met galachtige braakingen verzeld. Verzachtende windbreekende lavementen, olieagtige dranken, werden zonder eenig nut gebruikt: men voegde 'er tegen den avond eenige druppen *Laudanum Liquidum* by, die een weinig verligting toebragten. 't Verband was 't zelfde, uitgezonderd dat ik verzachtende ſtoovingen, in plaats van die met wyn en wondwater, liet gebruiken. Den 21ſten, had de Lyder een goeden nacht gehad. Dewyl hy klaagde over een kwaaden ſmaak in den mond, gaf ik op zyn tong acht, die ſterk belaagen was; 't welk, in aanmerking neemende de ſterke verheffing van den voorgaanden avond, my deed denken dat zulks veroorzaakt werdt door kwaade ſtoffen. 't Kwam my voor dat 't dienſtig zoude zyn een weinig *Caſſia* en *Manna* met oly te geeven. Maar, omtrent twee uuren na dat hy 't eerſte glas 'er van genoomen had, was de Lyder ſterk aangedaan; de Kolyk-pynen kwamen wederom; de buik zwol desgelyks, met een zonderling geluidmaakende beweeging, en niet lang daarop, als de Lyder klaagde dat hy nat was, vond ik al 't linnen van 't Verband bevogtigd met *Caſſia* en Gal, zo dat ik niet kon twyfelen, of 't Geneesmiddel was wederom uit de Wond uitgekomen; dit overtuigde my dat de kneuzing die ik by myn eerst be-

boek gevonden had, tot eene verzweering was overgegaan, waardoor dus 't verlies der vaste deelen vermeerderd was, 't welk een zeer ongunstige uitkomst voorspelde. Eenige pynstillende druppen scheenen ondertusschen de toevallen te doen bedaaren; de baik, zonder eenige ontlasting, slonk weder tegen den avond; de randen van de Wond scheenen zeer verheeven en ontstooken. Ik verbond na gewoonte, en de verzachtende olieagtige drank herhaald zynde, deedt den Lyder wederom een goeden nacht hebben. Den 29sten was 't linnen en 't bed zelfs nat, en 't Verband was opgevuld met Chylstoffen; de Lyder had geen afgang nog ontlasting van pis; de lavementen deeden geene uitwerking. Ik verbond op dezelfde wyze als te vooren. Tegen den middag moest men wederom veranderen van linnen, zo nat was 't geworden. De Wond was zeer ontstooken; ik was genoodzaakt 't Verband 's avonds voor de derde reis te herhaalen. Van den 29 December tot den 3 January bleef de staat van den Lyder dezelfde, 't gebruikte vocht kwam weder uit de Wond voortvloeijen, niettegenstaande 't gebruik der lavementen, en drie verbanden ieder dag. De nacht tusschen den 31sten en 2den January was ondertusschen merkelyk beter, 't linnen was minder nat, en 't Verband was zo zeer niet met stoffe beladen. Den 3den ontlaste zich de pis overvloedig door den natuurlyken weg; de Wond was minder ontstooken, de randen zo zeer niet opgezet; ik bragt 't Verband toen tot twee maalen daags. Den 4den kwam 'er een natuurlyke ontlasting zonder lavement, 't linnen was ten naasten by droog, daar was geene ontlasting van vreemde stoffen door de Wond. 't Plukzel was met een goede etter bezet, de Wond stond wel, en de Pols was gemaatigd: dit alles tsamen gaf ons groote hoop van herstelling. Den 5den had de Lyder een goeden nacht, veel gewaterd, en rykelyk afgang gehad. De Pols was ten naasten by natuurlyk, en de Wond vertoonde zich goed, met een overvloedige goede etter. Den 6den was de staat van den Lyder nog beter, en men kon op 't aanhoudend verzoek hem niet weigeren een dunne Soup in den morgen, welke men 's avonds herhaalde. De Lyder sliep den 7den zeer gerust: de ontlasting was overvloedig, ook had hy rykelyk gewaterd. De Wond beterde van dag tot dag, en zette zich aan de uitterdeen reeds tot heelen, waar op men een weinig meer voedzel aan den Lyder toestond. Den 9den de Lyder toeneemende in beterschap, stond men hem toe de leefregel der herstellenden; ik verbond hem nu maar éénmaal daags. De Wond is vervolgens vry schielyk geheeld;

heeld; en wy hebben 't genoegen gehad den Lyder den 15 February met verwondering geneezen te zien van een kwetzuur, die, op zich zelven beſchouwd, van zeer kwaade gevolgen konde zyn; 't gevaar van ſterven reeds over zynde, ſcheen dezelve egter een fiſtuleuſe verzweering te dreigen, waar tegen hem de balſemike geſteldheid der vochten, en de verwonderlyke hulpmiddelen van de natuur, byzonder in jonge geſtellen, beſchermd hebben; brengende weder tegen onze verwagting voort een wederaangroeijing van 't geſcheurde en verëtterde gedeelte van den darm. De behandeling is geſchied onder 't opzicht, en met raad, van M. VERCHERE *de Zoon*, Geneesheer van 't gemelde Hospitaal: en onder 't beſtier van de drie Zusters van 't Gasthuis, die zulks met recht is toevertrouwd.

BESPIEGELING DER KOUDE, IN DEN JAARE MDCCLXXVI (*).

Dit eenzaam uur, deeze avondſtond, zy der Beſpiegelinge van de heftige en nypende Koude gewyd, die myne Landsgenooten, met den aanvange deezes Jaars, trof. Kan een Mensch, een aandoenlyk Mensch, ſchoon dezelve hem niet byzonder deerde, ongevoelig weezen voor de uitwerkzelen, de onmiddelyke en verder afgelegene gevolgen, eener zo aanmerkelyke Gebeurtenisſe! De dagelykſche Geſprekken, de Nieuwsmaaren, zyn 'er vol af; zy laaten gehoord en geleezen een' indruk op den geest over. Zal ik dien verzetten? Zal ik denzelven uitwisſen? Neen. — Ten mynen eigen nutte, wil ik dien veeleer diep inprenten; de overleggingen, in mynen geest gereezen, op 't papier brengen, en mynen Landsgenooten mededeelen. Hoe zeer mogelyk is het, dat ze eenig nut doen, en Leezers ontmoeten, niet ongeneegen om zich deeze Gebeurtenisſe te herinneren; die treffende toneelen oplevert voor welgeplaatſte Harten, hoedanige 'er, dank zy den Hemel! in ons gezegend Gewest, nog even als in de dagen onzer Vaderen, gevonden worden. Zy zullen, met vermaak, zien,

(*) Deeze Beſpiegeling is ons toegezonden van de zelfde hand, die ons in den voorleden Jaare, op elke Maand, eene Beſpiegeling heeft medegedeeld; en hy verzoekt ons den Leezer te herinneren, dat verſcheide byzonderheden, die men hier zou verwagten, in zyne Beſpiegeling van *Wintermaand* te vinden zyn.

zien, dat wy hunner gedenken; en het onze toebrengen om hunne Weldaadigheid te vereeuwigen. — Dat vry de wuften, de onbedagtzaamen, de onaandoenlyken, deeze Beſpiegeling ongeleezen ter zyde leggen: en, by het opſchrift KOUDE, eene huivering vattende, geſtoord zyn, over het weder ophaalen van reeds geledene jammeren, die zy zich luttel aantrokken, toen ze op 't felst knelden: voor de zodagen heb ik de pen niet opgevat; ik ben grootsch genoeg om hun met veragting te beſchouwen; ſchoon teffens een traan van medelyden myn oog ontvalle.

De doorgaans zwaargeestige Voorſpelzugt, een wonderlyk zwak des Menschdoms, liet, naar gewoonte, met het afloopen des voorleden Jaars, haare ongunſtige taal hooren; tekenen by tekenen eens aanſtaanden harden Winters meldende. Verſtandigen ſloegen ze, naar verdienſten, in den wind, vaak de bedrieglykheid dier Voortekenen opgemerkt hebbende, daar de ondervinding ze logenſtrafte.

Nauwlyks waren wy het tegenwoordig Jaar ingetreeden, of de veel gewisſer merktekens eens fellen Winters vertoonden zich, op 't onbedrieglykst, aan aller oog: het daadlyk gevoel verzekerde elk van de aannadering der Koude. — Een dikke lugt, zwanger van Sneeuw, door een harden fellen Oostenwind aangeſtuwd, vervulde onzen Dampkring; ſcherpe Jagtſneeuw doorvloog de lugt, met vervaarlyk geweld; elk in huis houdende of dringende om een goed heenkomen en veiligen ſchuil te zoeken: de Kerken waren op dat pas verlaaten, en niemand bykans, dan door de onvermydelykſte noodzaaklykheid gedrongen, begaf zich derwaards of elders heenen.

De uitgebuide en ſchoon gewaaide lugt klaart op, de Starren tintelen met verdubbelden glans, de Koude neemt hand over hand toe. Het oog des kundigen Waarneemers ſlaat den Barometer en Thermometer gade; deeze kondigt ryzende beſtendig Weer aan, geene verzekert ons ver beneden het Vriespunt daalende van ſterke Vorst. De Wateren ſtremmen, een glazen vloer bedekt de kabbelende Stroomen. De Koude houdt aan, zy verdubbelt, de Kwik krimpt langs hoe meer in, en wyst een punt van Koude aan, als zeldzaam, zeer zeldzaam, in onze Lugtſtreeke, getekend wordt. De Grootvaders en Grootmoeders ſpreeken, aan den warmen haard, van 't Jaar 1709, Vaders en Moeders herinneren hunne Kinderen het Jaar 1740; de Kinders betuigen, eenigzins vergenoegd dat zy mede een aanmerkenswaardigen Winter beleeven, „wy zullen het Jaar 1776 niet vergeeten."

De

De oude gevallen dier felle Winters worden opgehaald, en met de tegenwoordige vergeleeken. —— De Koude verſtyft zommiger leden; anderen, daar door geheel bevangen, miſſen gevoel en leden teffens, ten akeligen ſchouwſpel der omſtanderen!

Ondertuſſchen heeft de digtgevallen en door den wind ongelyk opgéóngehoopte Sneeuw, de wegen hier en daar onbruikbaar gemaakt, en groote belemmering veroorzaakt. Menſchen, Paarden en Wagens blyven ſteeken. Dan eerlang wordt het wel digt en ſterk toegevrooren water het algemeene gangpad, en gemaklyker dan den weg ten gebruike. Het Ys, meerendeels uit geſtolde Sneeuw zamengeſteld, hobbelig en ruw, ook op veele plaatzen daar mede bedekt, geeft den vluggen Schaatsryder luttel vermaaks: de noodzaaklykheid bedient 'er zich meest van, om, in korten tyd, veel wegs af te leggen: doch de vervaarlyke dikte, door de aanhoudende Vorst veroorzaakt, lokt welhaast, de Liefhebbers met de ligte Arreſleden, die reeds, op de gladde Sneeuwbaane, het hart opgehaald hadden, ten Yſe: terwyl de Voerman zyne zwaar geladen Vragtſlede met lust ment; de Boer verkiest met Kar en Wagen het Ys te houden, en de ſtaatlyke Koets rydt, tot verwondering der aanſchouweren, over de geſtolde wateren. Men durft het zelfs beſtaan dit nieuwe ſpoor te neemen over de toegevrooze Zuider-Zee. — De Oevers der Noord-Zee bevriezen desgelyks; het Strand is als met een voormuur van hooge Yſchotzen bezet; de aanſtuivende bevrooren golven, op elkander verſtyfd, vormen ſchriklyke Ysbergen, en leveren den Ingezeten van deeze anders gemaatigde Lugtſtreeke eenigzins een afbeeldzel van die ſchriklyke gevaarten in de Noordpools Landen. — Dik en geweldig woelend Dryfys vervult de Zeegaten; het zet vast, en maakt het binnenloopen en uitzeilen der Schepen onmogelyk. —— De Eilanders zyn geheel van 't vaste Land geſcheiden, alle gemeenſchap, die der Briefwisſelinge zelfs, houdt op. De Zeeman, hoe zeer haakende na de Vaderlyke Reede, durft en kan dezelve niet aandoen, hy moet weder Zee kiezen en zich verwyderen van de gewenſchte Haven. De Koude, het Ys, maakt alles even onredzaam: gelukkig dat geen woedende Stormwind opſteekt. De even binnen gekomene als mede gereedleggende Schepen vinden, binnen gaats, werks genoeg om een gevaarlyken Ysgang te ontwyken, en zich, zo veel mogelyk, in veiligheid te brengen.

Gelukkige Landman, die, in uwe ſtulp gezeeten, op 't verzamelde in den Oogst teert; gelukkige Veeman, in uwe warme

we ſtallen! hoe veel beter is uw lot dan dat des Zeemans, in dit knellend Saiſoen! Dan wat vergelyken wy u by den Zeeman? hoe gelukkig is uw lot, boven dat van veele Stedelingen, wier handwerken ſtil ſtaan. In de andere Jaargetyden, hunnen arbeid voortzettende, kunnen zy, van de hand in den tand werkende, gelyk men ſpreekt, hun Huisgezin nauw van 't noodige voorzien, om 't verkwiklyke mogen zy niet denken, en 't opleggen, tot een aanſtaanden tyd, is den meesten volſtrekt onmogelyk. ——— Eerlyke en nyvere Huisvader, weloppaſende Moeder, uwe handen zyn gebonden, hoe welwillend ook, gy kunt niet werken. De Koude wekt den honger by u en uwe verlegene Kinderen, zy ſchreien om één beete broods en één vonk vuurs. Uwe loflyke eergierigheid zoekt het uit te harden; geen gevraagd of gebedeld Brood te eeten. —— Te lang valt bang. —— Gy moet, in 't einde, beſluiten u den Armverzorgeren op te draagen. —— Ouden van Jaaren, het weinig overgegaarde is by u opgeteerd, gy zyt dubbel behoeftig in deezen aanhoudenden Winter; uw verzoek, om onderſtand, is hoogst redelyk: wie aanſchouwt onaandoenlyk uwe beevende handen, ſchuddende hoofden, vermagerde leden, ſtyf en krimpende van Koude; door een afgeſleeten kleedje nauw bedekt, en in den barren Winternagt huiverende onder een ſchraal dekzel. — Zieklyke Armen, hoe onvergelyklyk bitter is uw ſtaat: deeze gaat alle verbeelding in jammer te boven: een vervallen huis, vol reeten, gebrek aan vuur, gebrek aan voedzel, gebrek aan verkwikking, gebrek aan troost, en van de hoop, de balzem des leevens, ſchier verſteeken! Wie denkt 'er aan, zonder medelyden te gevoelen, en hulpvaardig toe te ſchieten!

De ſchaamt- en eerlooze Bedelaar weet zich van deezen algemeenen ramp der werkloosheid en armoede te bedienen, hy verzint de drukkendſte omſtandigheden, en vermeldt ze op een' klaagenden toon; de beſchroomde Liefdaadigheid, vreezende onkundig een geſchikt voorwerp haarer giften af te wyzen, opent de milde hand, en geeft ter verkwisting. Wie is in ſtaat alles na te gaan, en te onderzoeken? Wie durft vaſtſtellen alle die openlyke vraagers zyn onwaardig? De Vreemdeling, in zyn reize vertraagd, ziek geworden, zonder werk, zonder kennisſen, kan het gebrek niet dan bedelend van zich weeren: hy is een Mensch! Dan zeker behoorde, in eenen zo welgeregelden Staat als de onze, het aantal dier Straat-bedelaaren onvergelyklyk minder te weezen.

In

In eenen zo wel geregelden ſtaat, zeg ik, en dit wendt myne Beſpiegeling op de Godshuizen, de Geſtichten der Christlyke Liefdaadigheid, welke het Euangelie dierbaar en eerwaardig maaken by allen, die zich over de elendigen ontfermen, en Menschliefde in den boezem koesteren. Deeze Hemelſche Godsdienst heeft, onder de Ryken en Armen, de voorheen gebrooken banden der Menschlykheid vernieuwd, en te wege gebragt, dat de eerstgenoemden, de laatstgemelden, als Kinders van den zelfden Vader, als Broeders en Zusters, met agting en liefde bejegenen, en de behulpzaame hand bieden. — Deeze jongſte nood, en prangende Koude, heeft, op nieuw het nut dier Stichtingen zigtbaar getoond, op de beste wyze raad en redding verleend. — Braave Christlyke Opzienders en Bezorgers van Godshuizen en Gemeenten hoorden met weedom de klagten der verlegenen, zy deelden mede tot de behoeften der noodlydenden. De nood wies, in weerwil der toegereikte liefdegaaven; het aantal der gebrek hebbende vermenigvuldigde, van dag tot dag. Verſtandige Liefdaadigheid getroost zich moeite, om de giften, op de beste wyze, te beſteeden, en gaat, op verſcheide plaatzen, de Huizen der Armen bezoeken.

Goede Hemel! welke vertooningen! welke ontmoetingen! de ondervinding overtreft de beſchryving en verbeelding van hunnen toeſtand wyd en verre. Zy ontdekken de eerlyke en beſchroomde Armoede, in den erbarmlykſten ſtaat. Traanen van medelyden wellen ten ooge uit, en vermengen zich met die der elendigen. Het vertrouwen op de Christlyke Liefde beweegt hun tot het belooven eener ruimer en ryklyker bedeeling, van de weezenlyke noodwendigheden deezes leevens. Een troostlyk woord, eene minzaame toezegging, doet de reeds moed- en raadloozen als herleeven. 't Vooruitzigt van redding beurt de verſlaagenen op. Zy kusſen, als 't ware, de voetſtappen der bezorgende Vaderen: Gebeden en Zegeningen volgen hun heenen gaan. —— Gebeden en Zegeningen niet vrugtloos geſtort.

De ontdekte bittere armoede en ſchrelende behoefte, de verzekering van het wel beſteeden der Liefdegaaven, de vlyt der Armbezorgers, wekken den geest der Weldaadigheid onzer Vaderlanderen op: de Inzamelingen, tot vervulling van deezen nood gedaan, getuigen dat CICERO's treffelyke en kragtige loftuiting aan CESAR gegeeven, op den *Nederlander* past: *Niets beeft uw geluk grootſcher dan dat het u in ſtaat ſtelt van aan veelen wel te doen; niets beeft uw inborst beter dan dat gy zulks wilt.* Door uwe milde gaaven, braave Vaderlanders, die

die voorlang reeds, by den buitenlander, den eernaam van GOEDHARTIG verworven hebt, vinden de Armbezorgers hunne hoop en verwagting beantwoord, en zich in ſtaat geſteld, om de gedaane beloften van onderſtand te verleenen. Hoe volvaardig vangen zy deezen liefde-arbeid aan! Eigene zaaken agter ſtellende, verleenen zy redding in den nood, en deelen met eene nog grooter vreugde, dan zy ze ontvingen, de ingezamelde penningen, ten meesten nutte, en op de beste wyze, aan de behoeftigen uit. Moet een braaf Man, moet een *Christen*, het geen geluk rekenen, de hand te leenen in zulk een werk.

De eerlyke werk- en winlooze Handwerksman ziet zich, met zyn Huisgezin, onderſchraagd; 't gebrek wykt. Brandſtoffe, Brood en Dekzel, komt hem te gemoete. Hy dankt GOD, hy zegent de edelmoedige Bezorgers, en milddaadige Medeburgers: zyne Vrouw en Kinderen paaren zich met hem in die verrukking van erkentenisſe: zy herleeven; de traanen van druk worden door vreugdetraanen afgewisſeld; wie kan ooggetuigen zyn van zulk een Tooneel, zonder de hartlykſte ontroering! Men houde dit voor geene ſchildery der verbeelding. Neen: wy vertrouwen, wy weeten, de liefdegaaven hebben deeze uitwerkingen voortgebragt. Deeze wel beſteede en op den rechten tyd geſchonke onderſtand zal zyn yver en werkzaamheid niet verſlauwen. Hy heeft, een eerlyk hart omdraagende, die gaven wel dankbaar ontvangen; doch wenscht ze nóit weder; en haakt na den tyd om 't eigen gewonnen Brood te eeten. Het toegevoegde Dekzel zal hem nog lang aan de uitgeſtaane Koude, en de verleende redding doen gedenken. Dit houdt hy zorgvuldig te raade, het kan jaaren aan, en is by hem, om zo te ſpreeken, een gedenkteken van de Ontferming zyner edelmoedige Medeburgeren.

De verkleumde Ouderdom ontvangt beevende een verwarmend kleed, een bed, een deken; het verſterkend voedzel doet de bykans bezweeke kragten weder bykomen, en verjongen; bemoedigd om dit Winterleed door te ſtaan ziet dezelve twee Zomers voor éénen Winter te gemoete.

Het armoedig Ziekbedde, aller jammeren jammer, word verzagt, hulp en onderſtand toegeſchikt: dit beurt den Zieken op, hy ſchept hoope, en met deeze, als 't ware, een nieuw leeven: het denkbeeld van niet vergeeten en verlaaten te weezen van zyne Medemenſchen; te zien, te ondervinden, dat zy zich zyns aantrekken; dit alles is ruim zo kragtig als de beste geneesmiddelen te zyner herſtellinge: dit heft zynen verſlaagen geest op: „dit maakt de Medicyne goed". Zo kry-

gen, door hulpreikende Liefddaadigheid, Mannen hunne Vrouwen, Vrouwen haare Mannen, Kinders hunne Ouders, Ouders hunne Kinders weder. Hoe veele Huisgezinnen zien, op 't onverwagtst, een einde aan onheilen, die opéengeſtapeld en ondoorkomelyk ſcheenen!

Gewis, Weldaadigen in den Lande, „ de zegen der geenen, die op 't punt ſtonden om verlooren te gaan, zal op u komen. Gy hebt uwe beete niet alleen geëeten. Gy hebt niemand zien ſterven, om dat hy zonder kleedinge was; en dat de nooddruftige geen dekzel hadde. Zyne Lendenen zegenen u, toen hy van de vellen uwer Kudde verwarmd werd". Gy, gy ondervindt, „ hoe veel zaliger het is te geeven dan te ontvangen"! Gy hebt u gedraagen als verſtandige Rentmeesters van de talenten u door de Voorzienigheid geſchonken. —— 't Zy ter Eere van veelen gemeld, dat hunne Christlyke Liefde zich zo wyd uitbreidde, dat verſchil in Geloofsbegrippen geen verſchil in hunne Liefdegaaven maakte. Die bekrompenheid van geest, eenen *Christen* niet betaamende, week voor de ſterke aandoeningen der Menschlykheid; de Liefde zegepraalde over de Gezindheids-yver, Mogt die zege volduuren; en de algemeene overtuiging der Landzaaten weezen! „ Is niet dit het Vasten, (dit de Godsdienſtigheid, dit de Deugd) welke onze GOD verkiest? —— dat wy ontdoen de banden des juks en der elenden? Is het niet dat wy den Hongerigen ons Brood mededeelen, en de arme verdreevenen in huis brengen, als wy een naakten zien dat wy hem dekken, en dat wy ons voor ons Vleesch niet verbergen? —— Is het niet dat wy onze Ziel openen voor den Hongerigen, en de bedrukte Ziel verzadigen?" —— Ja, Landsgenooten, dus betoont gy uw Geloof uit uwe werken, en de kragt te begrypen der uitmuntende redenkavelinge van Apostel JACOBUS. „ Wat nuttigheid is het, myne Broeders, indien iemand zegt dat hy het Geloove heeft, en heeft de werken niet? Kan dat Geloof hem zalig maaken? Indien een Broeder of Zuster naakt zou zyn, en gebrek hebben aan dagelyks voedzel, en iemand uwer tot haar ſprak, gaat heenen in vrede wordt warm en wordt verzadigd, en Gylieden hun niet zoudt geeven, de nooddruftigheden des Lichaams, wat nuttigheid is dat? Alzo ook het Geloove, indien het de werken niet heeft, het is in zich zelven dood". — Dus volgt gy den grooten GOD, in de luisterykſte en beminnelykſte volmaaktheid zyner Natuure, in Goedertierenheid en Weldaadigheid, van verre na: hy zal 'er een welgevallen in ſcheppen, en de blyken zyner goedkeuring van

den

den Hemel neder zenden, volgens zyne Toezeggingen. „ In„ dien gy uwe Ziele opent voor den hongerigen, en de be„ drukte Ziele verzadigt, dan zal uw licht in de Duisternisse „ opgaan, en uwe donkerheid zal zyn als de middag; de „ HEERE zal u geduuriglyk leiden, hy zal uwe Zielen verza„ digen in groote droogten; gy zult zyn als een gewaterd „ Hof, als een ſpringader der wateren, welks wateren niet „ ontbreeken".

Deedt de Koude, op 't hevigſt nypende, ons de taal van den Pſalmdichter voeren: „ De HEER zendt zyn bevel op „ aarde, zyn woord loopt zeer ſnel; Hy geeft Sneeuw als „ wolle; Hy ſtrooit Rym als aſſche; Hy werpt zyn Ys heen„ nen als ſtukken, wie zou beſtaan voor zyne Koude?" Wy zien, op 't onverwagtst, het weer ontlaaten. „ GOD zendt „ zyn woord en doet het Ys ſmelten; hy laat zynen wind „ waaijen en de wateren vloeijen daar heenen"! Welk een gelukkige ommekeer! Wie erkent de goede hand des ALLERHOOGSTEN niet! Dit gunſtbewys bekroont alle de Liefdegaaven, door Menſchen aan Menſchen beſteed. Die 't meest vermag troost allerbest.

Thans zullen de giften, worden ze wel aangewend en gebruikt, en dit is der Beweldaadigden onvermydelyken pligt; hier door blyven zy waardige Voorwerpen der onderſteuninge wanneer de nood weder knelt, van een duurzaam nut weezen, en het oogmerk der Geevers bereiken. — Gelukkige gered de Armen, gy hebt zeer groote verpligting aan uwe Weldoenders, zegent ze in uwe harten, en wagt u voor den boozen nyd, te ligt veelal uw hart bekruipende, op het zien van anderer voorſpoed: het zal nu uw zaak weezen, in zo verre gy tot werken in ſtaat zyt, vlytig daar aan de hand te ſlaan. De opengezette werkplaatzen roepen u. Dankt den Hemel, onder een yverig poogen voor Huis en Huisgezin. Eet het Brood der luiheid nimmer. Schuwt de noodlooze verkwisting. Eerlyke Armoede, is deeze uw deel, zal noit verlaaten worden, of ongeholpen omzwerven. Verſchillendheid van Staat, hier op Aarde, is de wyze Schikking des Hemels; „ Ryken en Ar„ men ontmoeten elkander, de HEER heeft ze allen gemaakt".

PROEVE, IN WELKE MEN REDEN TRACHT TE GEVEN VAN DE VERANDERING VAN CLIMAAT, DIE MEN WAARGENOMEN HEEFT IN DE VOLKPLANTINGEN, GELEGEN IN HET BINNENSTE DER LANDEN VAN NOORD-AMERICA.

Door den Heer HUGUES WILLIAMSON, M. D.

ZY, die zedert langen tyd hun verblyf in Penſilvanie, en de naburige Colonien, gehad hebben, hebben opgemerkt, dat de Luchtſtreek aldaar, zins veertig of vyftig jaren merkelyk veranderd is; en dat de Winters 'er zo koud, mitsgaders de Zomers zo heet niet zyn, als zy voorheen waren (*a*).

Om dit Verſchynzel te ontvouwen, moet men noodwendig vooraf een woord zeggen, van de algemene oorzaak der Winden, en den verſchillenden graad van warmte en koude, welke men in verſcheiden Streken, onder dezelve Paralellen gelegen, ondervind.

Hoewel de Zon de algemene oorzaak van de warmte zy, merkt men echter op, dat zy de Landen niet verwarmt, naar mate van derzelver afſtand van dit Hemel-licht, noch naar mate, dat dezelven verder van den Equator gelegen zyn. — De Bewoonders der Poolkringen zyn niet meer dan een twintig duizendſte gedeelte verder van de Zon, dan zy, die tuſſchen de Keerkringen (*Tropiques*) wonen; en evenwel ondervinden de eerſten eene gedurige Koude; terwyl de anderen, door eene beſtendige Hitte, als verſchroeid worden.

Wanneer de ſtralen der Zonne loodrecht op de Aarde vallen, kaatſen zy de Luchtdeeltjes, die ze doorgegaan zyn, in dezelfde richting, opwaarts; hier door vermeerdert, by gevolg, hunne warmte; en hoe groter hun getal is, des te meer overtreft hunne kracht het vermogen, dat zy zouden hebben, indien zy ſchuins vielen. Hier uit volgt dat de warmte, alle

an-

(*a*) Men zie zommigen dezer Aanmerkingen van den Heer *Williamſon* nader bevestigd, door den Heer *de Pauw*: en men mag deze Proeve wel aanmerken als een byvoegſel, op de Waarnemingen van dien Heer, in zyne *Wysgerige Beſpiegelingen over America*, te berde gebragt. — Men leze desaangaande wel byzonder den nieuwen Franſchen Druk, uitgegeven te *Cleef* by *J. C. Baerſtecher* 1772; waar in nog verſcheiden Waarnemingen voorkomen, die in de Nederduitſche Uitgave niet gevonden worden.

andere dingen gelyk zynde, moet toenemen, naar mate dat de richting der Zonneſtralen, aan het *perpendiculaire* komt. Dit is de rede, dat de Landen kouder zyn, naar mate dat dezelven nader aan de Poolen komen.

Men neemt verder waar, dat de warmte in verſchillende Landen, op denzelfden graad van breedte gelegen, verandert, naar mate dat zy gebergtens, vruchtbare vlaktens of zandachtige woestenyen bevatten; en naar gelang dat dezelven omringd zyn van land of water; als mede naar dat 'er onderſcheiden Winden heerſchen. De getemperdheid der lucht in Penſilvanie is onderſcheiden van die van Portugal; en die van Engeland verſchilt met die van Saxe; hoewel deze Landſtreken onder dezelve Paralellen liggen. —— Om derhalve wel te oordelen over de warmte van een Land, moet men niet alleen op deszelfs breedte; maar ook op de andere gemelde omſtandigheden acht geven; dewyl dezen niet kunnen veranderen, zonder dat het Climaat verandert. Wel byzonder kan de gedaante van een Land geheel en al veranderd worden, door de bebouwing; en, wanneer men de algemene oorzaak der Winden onderzoekt, zal men terſtond overtuigd worden, dat derzelver loop hier door insgelyks eene geheel nieuwe richting kan aannemen.

Men is vry algemeen van gevoelen, dat de meeste Winden door de warmte der Zonne veroorzaakt worden. —— Indien de Zon zig boven één enkel byzonder deel van de oppervlakte der Aarde kon ophouden, zou de Wind van alle zyden, zonder twyfel, derwaards toevloeien. De rede hier van is, dat de Lucht van dit gedeelte, door de warmte verdund zynde, zich zou uitzetten, en bygevolg lichter worden; zy zou dan klimmen; en de naburige lucht, die zwaarder is, zou derzelver plaats aanſtonds innemen; en deze laatſte, op hare beurt, door de Zon en de warmte, die zy aan de Aarde heeft medegedeeld, verhit zynde, zou insgelyks hare plaats aan eene koudere inruimen. Maar vermits de Zon zich beweegt, of altans ſchynt te bewegen, tusſchen de Keerkringen, van het Oosten naar het Westen, zo moet 'er beſtendig een luchtſtroom zyn, die van het Noorden, het Zuiden en het Oosten naar de Zon keert. Dewyl nu de Westelyke wind, door dit Hemellicht te rug gevoerd, zig met veel ſnelheid in eene tegenovergeſtelde richting beweegt, zo moet die Stroom, welke van het Noorden en Zuiden komt, en den Oostenwind ontmoet, ook aanſtonds dezelve richting volgen. Hier van daan komen de Winden, die de Zee-lieden Paſſaat-winden

grote verandering van Climaat te kunnen veroorzaken, welke men in verſcheide Streken waargenomen heeft.

Ik ontken niet, dat eene dergelyke verandering ook van andere oorzaken kan komen, dan ik aangewezen heb. Het is zeker, dat de eenvoudige oplosſing van water in lucht eene koude voortbrengt, die door ontbinding (*Solutie*) van den Salpeter vermeerderd word; en 'er zyn verſcheide andere oorzaken, die de warmte der lucht kunnen doen vermeerderen of verminderen; maar men kan my geen enkel voorbeeld bybrengen, van eene verandering van Climaat, die men niet kan toeſchryven, aan de bebouwing van een Land, daar dezelve plaats gehad heeft.

Men beroept zich evenwel daar tegen, op het geen, zedert zeventien honderd jaren, in Italie, en eenige Streken van het Oosten, gebeurd is; als zynde eene uitzondering op dezen algemenen regel. —— Men zegt ons, dat Italie beter bebouwd was ten tyde van Keizer *Augustus* dan heden, en dat het Climaat ondertuſſchen 'er veel gematigder is.

Dit voorbeeld ſchynt te ſtryden met de mening, dat de lucht van een Land veel gematigder word, naar mate men het beter bebouwd. En deze waarneming verdient te meer, dat ik 'er by ſtaan blyve, dewyl ze komt van een Man, beroemd door zyne geleerdheid (*a*).

Ik ſta toe, dat de Winters, voor zeventien honderd jaren, in Italie veel ſtrenger waren, dan zy nu zyn. *Virgilius* beſchryft nauwkeurig de wyze, op welke men het Vee moest bewaren, op dat de Koude en de Sneeuw het zelve niet deden vergaan. Hy zegt ons, dat de Wyn in de Vaten bevroor, en brengt verſcheiden voorbeelden by, die ons doen verbazen. Het is tevens zeker, dat de Italianen tegenswoordig de Koude, en het Ys, zo weinig kennen, als de Bewoonders van Georgie en Zuid Carolina.

Dog, om die wonderbare verandering te verklaren, moet men de nauwe palen van Italie overſchryden, en Hongaryen, Polen en Duitschland, ten Noorden van Romen gelegen, doorkruiſen. De Duitſchers hebben voorzeker zeer groote Vorderingen gemaakt, in de bevolking en den Landbouw; zedert dat *Julius Cezar* hun Land ingenomen heeft. Hoe frai de beſchryving moge wezen, welke hy van deze overwinning geeft, hy had echter ſlechts met Wilden en Barbaarſche Volken te doen; wier Land zo min bebouwd, als hun Geest beſchaafd was. —— Dit Gewest was met onmeetbare Bos-

(*a*) Zie *Philoſophical Transactions*. Vol. LVIII.

Boſchen bedekt, welken men byna alle uitgeroeid heeft; en 't kleine getal van Inwoonderen had den Landbouw in genen deele behartigd. Uit deze onbebouwde Woestenyen ontſtonden doordringende Noorde Winden, welken zig, als een ſnelle ſtroom in Italie verſpreidden, en 'er eene onmatige Koude veroorzaakten, hoewel het Land zeer wel bebouwd ware. Niemand zal ook ontkennen, dat Hongaryen, Polen en Duitschland tegenswoordig zeer bevolkt en wel bebouwd zyn, tot aan de Oevers van de Oost- en Noord-Zee: als mede, dat de Koude in Duitschland, en andere Noordſche Gewesten, nu veel gematigder is dan eertyds. En dit zo zynde, is 't natuurlyk te begrypen, dat het Climaat in Italie nu ook veel gematigder moet wezen; nadien de Noorde winden 'er zig niet meer zo ſterk doen gevoelen. —— De lucht was voorheen in deze onbebouwde Streken, of onvruchtbare Gewesten, zo koud, dat zy het evenwicht in den Dampkring van Italie moest verwoesten; het geen in onzen tyd geen plaats meer heeft.

Dewyl dan uit de beginzels, die ik gelegd heb, volgt, dat de bebouwing van een Land veel toebrengt tot de warmte van den Dampkring; dat zy de Noordewinden, die de Koude veroorzaken, vermindert, en de Winters veel gematigder maakt; en dat myne redenering over dit Stuk, door de ondervinding zelve bevestigd word; zo kan men hier uit billyk beſluiten, dat onze Nakomelingen, over eenige Jaren, wanneer zy het binnenſte gedeelte dezes Lands bebouwd zullen hebben, byna niet onderhevig zullen zyn aan de Vorst, noch aan de Sneeuw; en dat hunne Winters zeer gematigd zyn zullen.

Dog men zal my nu veelligt nog tegenwerpen, dat het middel, het welk ik voorſtel, om de ſtrengheid des Winters te verzachten, de Zomers noodwendig veel heter moet doen worden; maar, men zal vinden (indien men 'er acht op geeft) dat dezelfde oorzaak verſchillende uitwerkzelen, in onderſcheiden Jaargetyden, te wege moet brengen; en dat de Zomers nu, in tegendeel, ook veel minder heet by ons moeten wezen, dan voorheen.

Men weet dat, in de grootſte Zomerhitte, de warmte in den Dampkring, nooit tot eene buitengewone hoogte klimt. —— Het is beſtendig koud in de bovenſte Gewesten; zo wel om dat de lucht te ver af is van de Aarde, om door dezelve verwarmd te worden, als ter oorzake dat de Dampkring, minder zamengedrukt zynde, niet vatbaar is voor zulk een hogen graad van warmte. Die van de lucht of van eenig ander lichaam, dat door de Zon verhit word, hangt niet alleen-

lyk af van de werking der luchtdeeltjes op het voorwerp; maar daarenboven van de onderlinge werking dier deeltjes; die, door hunne veerkracht, de beweging onderhouden en mededelen, aan welke men den naam van warmte geeft, en die door de ſtralen der Zonne verwekt word? —— Hier uit volgt, dat de Dampkring des te minder Zonnewarmte gevoelt, als hy meer verdund is; en zo ook in 't omgekeerde. Daar van daan komt het, dat de toppen der Bergen, in de allerwarmſte Landen, altoos met Sneeuw bedekt zyn; en zo ziet men, dat in een Hittemeter (*Thermometer*,) door eene warme lucht, op een hogen Toren gebragt, de Kwik verſcheiden graden daalt en weder opklimt, naar mate dat men lager komt.

Hier uit is blykbaar, dat men, om een Land in 't midden van den Zomer koel te maken, alleenlyk te bewerken heeft, dat de koude lucht van eene hogere ſtreek zich, in eene gepaste evenredigheid, vermenge met die gene, welke nader by de Aarde is; en dat men ten dien einde de Zomerwinden vermeerdere. Want, ſchoon de enkele beweging der lucht niet genoegzaam zy, om de Koude voort te brengen, zo laten echter de dwarrelwinden intuſſchen niet na, om den Dampkring te verfriſſchen; byzonder wanneer ze over en tuſſchen de gebergtens, of oneffene oppervlaktens trekken. Als dan verbreken zy het evenwicht van den Dampkring; naardien de koude lucht, altoos, de oppervlakte der Aarde nader poogt te komen; het geen veroorzaakt, dat de windvlagen, die in den Zomer ontſtaan, eensklaps, de getemperdheid der lucht veranderen. —— De dichtheid der boſſchen belet den omloop der lucht, en vertraagt de beweging van die, welke naby de oppervlakte is; die, het meest verhit zynde, ter oorzake van hare gelegenheid en dichtheid, die bewegingen voortbrengt welke in de hoger luchtſtreken gebeuren. — Deeze lucht is dikwils warm en zwaar in plaatſen, welke met Boſſchen omgeven zyn; terwyl dezelve friſch en ligt is in de vlaktens.

Men kan dan uit de voorgemelde omſtandigheden beſluiten, dat, wanneer dit Land over eenige Eeuwen, eene nieuwe gedaante zal verkregen hebben, deszelfs vlaktens, doorſneden door ketens van onbebouwde bergen, veranderd zullen zyn, dat als dan deze vlaktens een groter graad van warmte zullen terugkaatſen, dan de naburige Bergen; dat de lucht 'er gemakkelyker om zal vloeien; dat de Landwinden, die 'er in den Zomer regeren, (om niet te ſpreken van die, welken zich uit de Zee of de Meiren verheffen), veel koelder en gewoner zullen zyn; en dat bygevolg onze Zomers gematigder zullen wezen.

De-

Deze verandering in de gematigdheid onzer Jaargetyden, zal noodwendig invloed hebben op de voortbrengzelen der Aarde. Onze Velden zullen vruchtbaarder, en onze Weiden overvloediger zyn; mits dat de Regens ons niet ontbreken; maar zulks kan niet gebeuren, naardien dit Land met Bergen vervuld is. —— De menigvuldige Misten en Sneeuw-buien, kunnen niet anders dan verdervelyk voor het Wintergraan zyn; en daar de Vorst en de Dooi, zedert eenige jaren, elkander veeltyds volgen, word het tyd uit te zien naar middelen, ter verhoedinge, op dat de Winter het gezaide niet verniele.

De verandering, welke, langs dien weg, in de geſteldheid onzer Saizoenen moet voorvallen, zal t'eeniger tyd de Tabakkwekers verplichten, om over te gaan naar Carolina en Florida; en men zal zig by de Bewoonders van Virginie, ter aankweking van de Tarwe, en 't Indiaansch Koorn, vervoegen. —— De Wynſtok, die thans de Winter-koude niet wederſtaan kan, zal, binnen eenige Jaren, verſcheide zoorten van Wyn, aan de bewoonders van Noord-America, opleveren. —— Onze Nakomelingen zullen niet nalaten, velerleie welriekende en genezende Kruiden, uit het Oosten, over te planten, welken zo veel te gereeder zullen groeien, naar mate zy een voordeliger grond en luchtſtreek zullen vinden.

Het uitzigt der voordelen, die 'er wyders voor de gezondheid uit ontſtaan zullen, moet de Voorſtanders van het Menschdom nog oneindig meer ſtrelen dan de Rykdommen, die ons de beide Indiën kunnen verſchaffen. —— Wy ondervinden reeds dagelyks de goede uitwerkzelen, die de zorg, welke men gehad heeft, om de wegen van Philadelphia te beſtraten, en ſchoon te houden, heeft voortgebragt; gelyk ook de voordelen, welken uit de bebouwing onzer Colonien voortvloeien.

Terwyl het Land met Bosſchen bedekt was, de Valeien opgevuld waren met Dampen, die de Boomen en Planten uitwaſemden; mitsgaders met de uitdampingen der Moerasſen, was de lucht beſtendig bezwaard met eene drabbige en ſtinkende Vloeiſtof; dit veroorzaakte vele onregelmatige, zenuwachtige, galachtige, aanhoudende en tusſchenpoozende Koortſen. Dan die onheilen beginnen, zedert eenigen tyd, te verminderen; de ontſtekende Koortſen en verſcheiden andere Ziekten, uitwerkzels der Koude, zyn veel minder hevig, zedert dat onze Winters gematigder zyn geworden.

Naardien dan de verfriſching der Colonien, en de verandering van het Climaat, daar uit voortvloeiende, zo veel invloeds op de lichaamsgeſtellen heeft, kan een Geneesheer niet beter doen, dan dat hy ons een nauwkeurig verſlag pooge

te

te geven van zyne Waarnemingen, nopens de verſcheiden veranderingen; en dat hy zorgvuldig aanduide, die ongevallen, welken mogten opkomen, tegen dat de anderen afgaan; ten einde ons daar door in ſtaat te ſtellen, om die Perſoonen, welken onze hulp van noden kunnen hebben, verlichting toe te brengen.

C. H. E.

OVER DE STAATKUNDIGE VORDERING DER VOLKEN.

(Uit het Engelsch.)

WAnneer Stammen, in den oorſprong klein, zich door Volkrykheid, wyder en wyder uitſpreiden, tot dat zy nabuuren worden, veroorzaaken de kleinſte verſchillen onderlingen afkeer, en verwekken nimmer eindigende vyandſchappen. Zwakke Stammen verëénigen zich, tot verdeediging tegen de magtiger, en worden ongemerkt één Volk; andere Stammen worden door vermeestering verzwolgen: op deeze wyze worden de Staaten, meer en meer, uitgeſtrekt, tot dat Zeën of Gebergten hun bepaalen. *Spanje* behelsde oorſpronglyk verſcheide kleine Staaten, die alle onder het *Romeinſche Juk* moesten bukken. In laateren tyde werd het weder bezeten door verſcheide Staaten zo *Chriſtenſche* als *Mahomethaanſche*, geduurig in Oorlog, tot zy door bemagtiging verëénigd werden tot één Koningryk. *Portugal* behoudt tot nog zyne onafhanglykheid, een zegen welke het aan de zwakheid van *Spanje*, niet aan de voordeelige ligging, te danken heeft. De kleine Staaten van *Italie* werden te ondergebragt, door de *Romeinen*; die van *Griekenland* door PHILIPPUS van *Macedonie* en zyn Zoon ALEXANDER; *Schotland* ontkwam nauwlyks de klauwen van EDUARD *den* I, Koning van *Engeland*, en zou eindelyk bemagtigd geworden zyn door zyn' ſterker nabuur, was deeze bemagtiging niet voorgekomen door eene genoodſchaplyke verëéniging.

Maar hebben wy, op deezen voet, geen reden om te vreezen voor de verëéniging van alle Volken onder één algemeen Monarch? 'Er zyn verſcheide oorzaaken, die voor altoos een zo verſchriklyk onheil zullen weeren. De plaatslyke gelegenheid van eenige Landen, verdeedigd door ſterke natuurlyke bolwerken, is een dier oorzaaken. *Groot-Brittanje* word beſchermd door de Zee: desgelyks ook *Spanje*, uitgenomen waar het

het van *Frankryk* geſcheiden wordt, door het *Pyreneeſche* Gebergte. *Europa*, in 't algemeen, is, door verſcheide afſchutzelen van Zeën, Rivieren en Bergen, geſchikt voor Staaten van eene gemaatigde uitgebreidheid. In deezer voege is het niet geleegen met *Aſia*, 't welk, in zeer groote deelen afgedeeld zynde, door de Natuur geſchikt is voor uitgeſtrekte Alleenheerſchingen. *Rusland* maakt in *Europa* de eenige uitzondering: een zwak Koningryk, uit aanmerking der Landsgelegenheid, ſchoon ontzaglyk geworden door de buitengewoone bekwaamheden van één Man, van meer dan één Vrouwe.

Een tweede oorzaak is de zwakheid van eenen grooten Staat. De ſterkte van een' Staat neemt niet toe na maate van de grootheid. Een Ryk, zichzelven over 't hoofd gewaſſen, wel verre van vreeslyk te weezen voor zyne Nabuuren, valt in ſtukken, door eigen zwaarte. De grenzen worden niet gemaklyk bewaard: getuigen hier van ſtrekke *Frankryk*, 't welk veel verzwakt is door die omſtandigheid, ſchoon het grootſte gedeelte bepaald wordt door de Zee. — De Vaderlandliefde verdooft in eene groote Monarchy: de Landſchappen hebben geene onderlinge verbintenis, en de afgelegenſte, die door Gemagtigden moeten beſtuurd worden, zyn altoos en ligt gereed tot opſtand. Om *Nicomedie*, 't welk dikwyls door brand ſchade hadt geleeden, te bevelligen, gaf PLINIUS de Landvoogd, Keizer TRAJANUS den Raad om een Leger van honderdvyftig Man op te regten, tot het weeren van brand. Zo zwak was, in dat tydperk, het *Romeinſche Ryk*, dat TRAJANUS het ontwerp niet ter uitvoer dorst brengen, vreezende voor opſtand, zelfs onder dat kleine lichaam. — De voornaamſte oorſprong is de weelde en verwyfdheid van eene groote Monarchy, die geene zugt tot Oorlogen in Vorst of Onderdaanen overlaat. Groote ongelykheid van Rang in een uitgeſtrekt Koningryk, veroorzaakt door eene beſtendige toevloed der Rykdommen na de Hoofdſtad, brengt pragt, ſpilzugt, weelde en wellust voort. De Rykdom wordt, door voldoening te ſchenken aan alle zinlyke lusten, een Afgod, voor welken allen de knien buigen: en, wanneer de Rykdommen gedient worden als de middelen om tot magt, zo wel als tot zinnelyk genot, te geraaken, bederven zy het hart, ontwortelen alle zaaden van deugd, en kweeken alle ondeugden aan. In zulk eene ongebondenheid van zeden moeten ſtrydigheden overéengebragt, gierigheid en laagheid met hoogmoed, ontveinzing en list met pracht, gepaard worden. Waar de Onderdaanen zo bedorven zyn, hoedanig zal dan de Vorst wee-

weezen, die niet geleerd heeft, zyne driften te regelen, die 't recht by eigendunklykheid afmeet, en verzwakt is door lichaams wellustigheden? Zodanig een Prins denkt noit om aan 't hoofd zyner Krygsmagten te verſchynen, of om zyne Heerſchappy uit te breiden.

MOSTAZER, de laatſte Kalipli van *Bagdad*, ſtrekt ten blyk baaren voorbeelde van de beſchreevene verbastering. Zyn Koningryk, in den Jaare 1258, door de *Tartaaren* aangevallen zynde, ſloot hy zichzelven op in zyn Serail met zyne bedorven Metgezellen, als in vollen vrede: door luiheid en weelde verſtompt, was hy de eenige perſoon, die zorgloos ſcheen omtrent het lot zyns Ryks. —— Een Koning van *Perſie* onderrigt zynde, dat de *Turken* zich meester gemaakt hadden van zyne beste Landſchappen, antwoordde, dat hy onverſchillig was omtrent hunne voortgangen, mits zy hem niet ſtoorden in de Stad *Ispahan*. —— HOATSANG, de laatſte *Chineeſche* Keizer van den *Chineeſchen Stam*, verborg zichzelven in zyn Paleis, terwyl de *Tartaaren* hem de Noordlykſte Landſchappen ontweldigden, en LISTCHING, een oproerig Mandaryn, beroofde hem van het overſchot. De Keizerin verwurgde zichzelve in haare kamer, en de Keizer, een laatſte pooging doende, volgde haar voorbeeld. —— De negende *Chineeſche Keizer* uit den bloede van GENHAZKAN, aan Vrouwen en Priesteren overgegeeven, werd door zyn Volk verſmaad. Een onaanzienlyk perſoon, die knegt geweest was in het Klooster der *Bonzen*, zich aan 't hoofd eeniger Rooveren voegende, ontthroonde den Monarch, en maakte een einde aan 't Vorſtlyk Gezin.

MONTESQUIEU, ſpreekende van de weelde in groote Ryken, en de verwyfdheid in de Monarchen, beſchryft het gevaar der oproeren, verwekt door heerschzugtige Lieden, tot den Oorlog opgewiegd, in deezer voegen. „ Het was, in de daad, natuurlyk, dat Keizers, tot het verduuren van de ongemakken des Krygs opgebragt, die de ontthrooning veroorzaakt hadden van een Geſlacht in weelde verzoopen, die deugd zouden aankleeven, welker nuttigheid hun, op de proeve, bleek, en ſchroomen voor die weelde, welker heilloze gevolgen zy gezien hadden. Dan, na de opéénvolging van drie of vier zulke Vorſten, vertoonden zich het zedebederf, weelde en luiheid weder onder hunne Opvolgers. Zy ſlooten zichzelven op in hunne Paleizen, hun ziel werd verwyfd, hun leeven verkort, en hun Geſlacht geraakte in verval: de Ryksgrooten kreegen de magt en de Geſneedenen het gezag in handen: Kinderen werden op den Vorſtlyken

Ze-

Zetel verheeven: het Paleis en het Ryk zyn in tweeſtryd; en de luie Staatsman verderft een naarſtig Volk. De Keizer wordt afgemaakt of ontthroond door den Ryksverweldiger, van wien een nieuwe Stam van Koningen den oorſprong ontleent, welks derde of vierde Spruit in het zelfde bederf ſtort, en dus den grondſlag legt tot eene nieuwe Ryksomwenteling."

Weinig reden hebben wy om te vreezen voor de verééniging van alle Volken tot ééne Monarchy. Wy zien, 't is waar, in de Geſchiedenis des Menschdoms, veelvuldige voorbeelden van de voortgangen der Volken van klein tot grooter; doch die zelfde Gedenkſchriften leveren niet minder voorbeelden op van wyduitgeſtrekte Monarchyen in veele kleine Staaten geſplitst.

Dusdanig is de loop der Menſchelyke zaaken. Zeldzaam zyn de Staaten beſtendig; doch, even als de Zon, naderen zy ten hoogſten middagpunt, of zinken allengskens beneden de kim. Een Ryk, onderworpen aan verwyfde Vorſten, en waarin de Vaderlandliefde kwynt, kan niet lang beſtaan. Het lot van alle is, met weinig, zeer weinig, uitzonderingen, het zelfde geweest. De Beſtuurders der Landſchappen, allen ontzag, voor een' wellustig en verdorven Vorst, verlooren hebbende, vatten moed, neemen het roer in handen, en oefenen, elk in zyn eigen Landvoogdye, eene Koninglyke magt. De wydſtrekkende *Aſſyriſche Monarchy*, een der vroegſte waar van wy in de Geſchiedenis leezen, werd, naa langen tyd de ſchrik der Nabuuren geweest te zyn, in ſtukken gereeten, door de Landbeſtuurders van *Media* en *Babylon*, die deeze groote Landſchappen van de Monarchy afrukten. —— MAHOMETH, en die hem onmiddelyk opvolgden, rigtten een groot Koningryk op, waar van *Bagdad* de Hoofdſtad werd. De laatere Kaliphs van dien Stam, door zinnelyk vermaak vergiftigd, verlooren alle kragt van ziel, en zonken neder in luiheid en weelde. De Landvoogden der afgelegen Landſchappen waren de eerſten, die het waagden zich onafhanglyk te verklaaren. Hun gelukkig ſlaagen moedigde andere Landbeſtuurders aan, die den Kaliph van zyne overige Landſchappen beroofden, hem niets dan de Stad *Bagdad* overlaatende: van deeze beroofden hem de *Tartaaren*, die een einde maakten aan deeze eenmaal zo uitmuntende Monarchy.

Even zo zou het lot des *Perſiſchen Ryks* geweest zyn, was het niet te ondergebragt geweest door ALEXANDER DEN GROOTEN: doch, naa den dood diens Overwinnaars, beproefde

de 't zelve 't gewoone lot. Zyne Veldheeren namen ieder eene Koninglyke Magt aan in het Gewest zyner beſtuuringe.

Was het *Romeinſche Ryk* niet door de *Barbaaren* van een geſcheurd, de Beſtuurders der Wingewesten zouden het gedaan hebben. — De zwakheid der opvolgeren van CAREL DEN GROOTEN bragt, in *Frankryk* en *Duitschland*, een ontelbaare reeks van kleine Opperheerſchers voort.

Omtrent den tyd, dat de Vaart na de *Oost-Indiën*, om de Kaap de *Goede Hoop*, ontdekt was, ſtondt het groote Schiereiland aan de *Ganges* onder het magtige Ryk van *Bisnagar*. De eerſte Monarchen hadden zich, door dapperheid en krygskunde, op den Throon gevestigd. In Oorlog voerden zy hunne Krygslieden aan, in Vrede beſtuurden zy hunne Staatsdienaars, bezogten de Landen hunner Heerſchappye, en waren ſtipt in elk, hoog of laag van ſtaat, regt te laaten wedervaaren. Het Volk dreef eenen uitgebreiden en ryken winstgeevenden handel, die den Keizer een inkomen opbragt, 't welk hem in ſtaat ſtelde om beſtendig een Leger van 100,000 Voetknegten, 30,000 Ruiters en 700 Olyphanten, op de been te houden. Doch voorſpoed en rykdom verdierf alles. De Keizers, van hoogmoed en weelde dronken, hielden zich nu te vrede met hoog klinkende eertytels, in ſtede van waaren roem. De naamen, *Koning der Koningen* en *Egtgenoot van duizend Vrouwen*, ſtonden aan 't hoofd eener lange lyst van zulke weidſche en niets beduidende bynaamen. Door vleiery bedorven dongen zy na Godlyke eerbewyzen, en verſcheenen zeldzaam in 't openbaar; de zorg hunner heerſchappye den Staatsdienaaren en Landvoogden overlaatende. Met den aanvang der Zestiende Eeuwe drongen de nabuurige Vorſten van alle kanten aan. In den Jaare 1565, werd *Bisnagar*, de Hoofdſtad, door vier *Moorſche Koningen* ingenomen en geplunderd. De Landvoogden verklaarden zich onafhanglyk, en uit dat groote Ryk ontſtonden de Koningryken van *Golconda*, *Viſapour*, en verſcheide andere. — Het Ryk van *Indoſtan*, in vroegeren tyde zo wydſtrekkende, is nu niet meer dan een zeer klein Koningryk, onder een Vorst, die niet langer de *Groote Mogol* mag heeten; de Landvoogden der onderſcheide Gewesten hebben, gelyk dit doorgaans geſchiedt, de heerſchappy des Oppergezagvoerders verzwakt.

De *Noord-Americaanſche Volkplantingen* zyn in een voordeeligen ſtand, ſterk in Volkrykheid en rykdom toeneemende. De Volkplantingen hebben den geest van een vry Volk, en zyn met Vaderlandlievenden yver vervuld. In minder dan éene

Eeuw

Eeuw zal de bevolking gelyk ſtaan met die van *Groot-Brittanje* en *Ierland*; en zy zullen dan een gelyk ſtaande party voor *Engeland* zyn, indien zy verkiezen onafhanglyk te weezen zy zullen alle voordeelen aan haare zyde hebben: dewyl zy ter Zee, en op eenen verren afſtand, moeten aangetaſt worden. Dus van Overheerſching vry zynde, zullen zy, in de eerſte plaats bedagt weezen op de keuze van een eigen Staatsbeſtuur, en het valt niet bezwaarlyk te raamen welk een Staatsbeſtuur zy zullen kiezen. Een Volk, verlekkerd op de nieuwe zegeningen van Vryheid en Onafhanglykheid, zal geen Eenhoofdige of Koninglyke Regeering kiezen. De *Zwitzerſche Cantons* maakten een Verbond van beſcherming tegen het magtig Huis van *Oostenryk*; de *Nederlanden* verëénigden zich tegen den veelmagtiger Koning van Spanje. Maar de *Engelſche Volkplantingen* zullen nimmer in zulk een Verbond van vereeniging treeden: dewyl zy geenen magtiger Nabuur, en eenen afkeer van elkander, hebben. Wy mogen, overzulks, met eene vry groote waarſchynlykheid, ſpellen, dat elke Volkplanting voor zich zelve de Gemeenebest-regeering zal kiezen. Haare tegenwoordige geſteltenis bereidt haar tot dezelve: zy hebben een Raad en eene Vergadering, het Volk verbeeldende. Geene verandering is 'er noodig dan dat de Landvoogd, die den Koning van *Groot-Brittanje* verbeeldt, afgeſchaft worde. En dus zal een gedeelte van een grooten Staat in eene menigte kleine Staaten geſplitst worden.

HENDRIK EN MARIA: EENE WAARE GESCHIEDENIS.

(*Uit het Engelsch.*)

DE Heer MORELAND, de Oom van MARIA, de Hoofdperſonaadje deezer Geſchiedenisſe, was een Heer van groote middelen in *Lincolnshire*. Hy hadt zyne Nigt, in haare vroege kindsheid onderhoos geworden, onder zyne eigene Kinderen opgevoed. Haare middelen waren gering; doch men dagt in 't algemeen, uit haare Ooms genegenheid te haarwaards, dat hy 'er eene aanzienlyke ſomme zou byvoegen.

Op haar achtſtende jaar trokken haare ſchoonheid en begaafdheden het oog der meeste jonge Heeren, in de nabuurſchap; doch men kon niet beſpeuren, dat zy eenigzins byzonder agt ſloeg op de betuigingen haar gedaan.

Eenigen tyd by Vrienden, in *Yorkshire*, geweest zynde, bleef

zy, met haaren Oom, en een gedeelte zyns Gezins, te *York*, op den tyd der Wedloopen, om de vermaaken dier plaatze by te woonen. Ongelukkig ontſtondt 'er in de herberg, waar zy huisvestten, door de onagtzaamheid der Bedienden, brand, en MARIA was, naar allen ſchyn, in de vlam omgekomen, indien de moed eens Jongelings, die, door de vlammen heen drong, haar niet, met leevensgevaar, gered hadt.

Den volgenden morgen deedt de Heer MORELAND, toen de hevigſte ontſteltenis eenigermaate bedaard was, onderzoek na den Redder zyner Nigte, en bevondt dat hy de jongſte Zoon was van den Heer KINGSLY, een welgezeeten Koopman te *Newcastle*. HENDRIK (dus was hy geheeten) hadt zich deerlyk gebrand, in het redden van de doodlyk verſchrikte jonge Juffrouw. De Heer MORELAND, hem op 't hartlykst bedankt hebbende voor den gedaanen dienst, verzogt hem ten zynen huize, zo ras hy in ſtaat zou weezen om uit te gaan. De jonge Heer voldeedt, naa zyne geneezing, aan 't gedaane verzoek van den Heer MORELAND, en bleef bykans eene maand op diens Landgoed in *Lincolnshire*; hy verwierf, door zynen heuschverpligtenden en verſtandigen ommegang, de agting des geheelen Gezins, deeze, gevoegd by de dankerkentenisſe, die in MARIA's hart huisveſtte, voor de byzondere verpligting, welke zy aan hem hadt, namen haar zeer ten zynen voordeele in.

Korten tyd daar naa kogt de Heer PILLAGE, die zyne beurs in de *Oost-Indiën* op de onverantwoordelykſte wyze gemaakt hadt, een Landgoed naast dat van MARIA's Oom gelegen, en werd dermaate getroffen door haare ſchoonheid, dat hy haar ten vlytigſte oppaſte, om haare gunst en goedkeuring te verwerven. Zyn character verſchilde hemelsbreedte van dat van HENDRIK, hy was onheusch, onbeſchoft, inhaalig; en, bevindende dat het niet geſchaapen ſtondt om eenigen indruk op 't gemoed der jonge Juffrouw zelve te maaken, vervoegde hy zich tot den Heer MORELAND, en boodt niet alleen aan, eene aanzienlyke Huwelyksgave aan MARIA te zullen ſchenken, maar haar ook, zonder Huwelyksgoed, te zullen neemen.

De Heer MORELAND hieldt dien voorſlag zeer edelmoedig, vervoegde zich by zyne Nigt, en verhaalde haar, wat hy, met het uiterſte genoegen, gehoord hadt. MARIA ſtondt verſteld op de ontvangene kundſchap, en vermeldde, naa eenig betoon van verlegenheid, haaren Oom, dat ze nimmer kon toeſtemmen in eene vereeniging met den Heer PILLAGE: dewyl zy bevondt, dat het haar onmogelyk was oit eenige agting voor hem te hebben. De Oude Heer weidde by haar uit over deeze ondankbaare beantwoording, gelyk hy het noemde, van eene zo edelmoedige aanbieding; en verwierf eindelyk op haar, met veel moeite, dat zy niet terſtond een beſliſſend weigerend antwoord zou geeven aan den Heer PILLAGE; zich vleiende met de hoope, dat de tyd en het oppaſſen van haaren nieuwen Minnaar, haare voordeelen tegen hem zou overwinnen.

Mid-

Middelerwyl ontving de Heer MORELAND een Brief van HENDRIKS Vader, in welken de laatstgemelde, op eene zeer beleefde wyze, MARIA's Oom verzogt om zyne toeſtemming tot een Huwelyk tuſſchen haar en zyn Zoon; teffens te verſtaan geevende, dat 'er eene wederzydſche genegenheid tuſſchen dit Paar hadt plaats gegreepen, naa HENDRIKS liefde-verklaaring aan de jonge Juffrouw, toen hy het bezoek by haar in *Lincolnshire* aflei.

Deeze brief ontzette den Ouden Heer grootlyks, die, op een vry ruwe wyze, zyne Nigt beſchuldigde van agterhoudenheid in haar gedrag, door de verkeering van iemand by haar te vergunnen, zonder zyn medeweeten. Deeze beſtraffing ontſtelde de beminnelyke jonge Juffrouw niet weinig, wier verdriet merklyk aangroeide, als zy weinig weeken daar naa vernam, dat de Heer KINGSLY, door eenige onverwagte Zeeſchaden, verpligt was op te houden met betaalen, en gevaar liep in de uiterſte behoefte te vervallen.

De Heer PILLAGE was in geenen deele onkundig van de oorzaak der koelheid van MARIA, en kon zyn genoegen, als hy uit de *Newcastelſche Nieuwspapieren* de bankbreuk van HENDRIK's Vader verſtondt, niet verbergen. Hy zette zyne vryery met meer drift dan oit voort; doch ontving geen de minſte aanmoedigtng om de vervulling zyner wenſchen te mogen verwagten.

HENDRIK, wiens kieſchheid hem tot nog wederhouden hadt eenige brieven aan MARIA te ſchryven, dan die enkel van vriendſchap ſpraken, vaardigde terſtond, naa dat zyn Vader des Heeren MORELANDS toeſtemming tot zyn Huwelyk met MARIA verzogt hadt, aan haar een' Brief af; vol van de tederſte liefdeverklaaringen; op denzelven terſtond antwoord verzoekende. De ongelukken, die zyn Vader, kort daar naa troffen, deedt hem weder aan 't voorwerp zyner liefde ſchryven; hy ontdekte haar, met veel ontroerenis, den geheelen ſtaat der zaaken. Naardemaal hy op geen dier Brieven eenig antwoord ontving, begon hy te denken dat zyns Vaders verzoek, ten opzigte van het Huwelyk, was afgeſlaagen; welhaast vondt hy deeze gisſing bewaarheid, door een kort Briefje van den Heer MORELAND, eenige dagen daar naa, aan den Heer KINGSLY geſchreeven. HENDRIK hadt nu geene hoope meer; doch vondt zyn eenigst genoegen in de agting, welke hy dagt dat MARIA voor hem hadt; maar het veroorzaakte by hem eenige ongerustheid dat zy geen zyner twee Brieven, met eenig antwoord, verwaardigde. Zyne twyfelingen aan haare trouwe werden eerlang geheel opgeklaard, door het volgende briefje met deeze woorden van haare eigene hand.

„ Myn Heer! ik ſtaa zeer verſteld te verneemen, dat eenig deel „ van myn gedrag u de minſte jede geeft, om my te behandelen „ gelyk gy onlangs gedaan hebt. Wees verzekerd, myn hart is voor „ eenigen tyd aan een' ander verbonden geweest, en myne hand zal „ 't zelve zeker vergezellen".

MARIA MORELAND.

HENDRIK ſtondt als van den donder getroffen, op het gezigt deezer regelen; de heviglte ſmert greep hem dan, als hy 't oog floeg op zyne omſtandigheden, en hy ſchreef de onſtandvastigheid zyner Minnaresſe te eenemaal toe aan zyne armoede. Zyn hoogmoed werd op deeze bedenking gaande, en hy beſloot niet meer aan MARIA te denken. Bevindende dat zyns Vaders zaaken in een veel ſlegter ſtaat waren, dan de Heer KINGSLY in 't eerst dagt, nam hy het opzet om MARIA, en zyne ongelukken, te vergeeten in het veld der Eere; diensvolgens nam hy dienst in een Regiment Grenadiers, gereed ſtaande om na *Vlaanderen* ingeſcheept te worden.

Zyne geſtalte, zyne houding, zyn goed en verſtandig voorkomen, maakte dat elk op hem het oog ſloeg; de Officiers agtten, en de Soldaaten beminden hem.

Omtrent eene maand na het ontvangen van den bovengemelden Brief, en weinig dagen voor dat de Troepen last kreegen om ſcheep te gaan, ontmoette HENDRIK, by toeval, eene Dienstmaagd, die als Kamenier in 't Huis van den Heer MORELAND gedient hadt, op dien tyd als hy 'er zich eene maand onthieldt. Zy ſpraken natuurlyk met elkander van MARIA, en hy deedt het met de uiterſte koeltheid. De jonge Dogter ſtreek hem lustig door, wegens zyne ontrouwe; waar op hy den Brief van MARIA uit zyn zak haalde, en haar te leezen gaf; deeze ſtondt, in 't eerst, verlegen; doch tweemaalen den Brief overgeleezen hebbende, verklaarde zy het ſchelmsch bedrog, hem gepleegd, door en door te zien. „ Deeze eigenſte Brief", riep zy uit; „ heeft „ de jonge Juffrouw MORELAND, door my, aan den Heer PILLAGE, „ doen beſtellen, op zyne herhaalde aanzoeken, om zyne vryery aan „ te moedigen. Ik merk den trek, dezelve is een nieuwen omſlag „ geſlooten, en bedrieglyk aan u ingerigt! Hemel help de arme jonge „ Juffrouw! Zy is deerlyk bedroogen. Ik weet wel, dat alle de „ Brieven, door u aan haar geſchreeven, onderſchept zyn; overéén„ komſtig met een Plan van haar Oom, en den Heer PILLAGE, ont„ worpen".

HENDRIK was geheel verbaasdheid op dit berigt, aan welks waarheid hy niet behoefde te twyfelen. Hy beſloot aanſtonds na *London* te gaan, derwaards hy verſtondt, dat MARIA door den Heer MORELAND gebragt was, in hoope dat hy haar zou overhaalen, om haar hand aan den Heer PILLAGE te geeven. Weinig toerustings was 'er tot zyne reize noodig, en de jonge Dogter vergezelde hem na de Hoofdſtad; alles, wat in haar vermogen was, willende aanwenden ten beste van deeze bedroogene en verongelykte Gelleven.

Zo zeer was hy onthutst, dat zyne Ziel geene andere denkbeelden koesterde, dan die betrekking hadden tot zyne Zielsvoogdes: hy dagt geheel niet aan het inſcheepen der Troepen, tot hy, te zyner groote verbaasdheid (na veelvuldige vrugtlooze naſpeurtingen om MARIA te ontdekken, die met haare Vrienden na *Lincolnshire* vertrokken was,) in een Nieuwspapier zyn eigen naam las, als een Deſerteur! ——

Nauw-

Nauwlyks van zyne verſlaagenheid, in deezen toeſtand, bekomen, zag hy eenige Soldaaten in het Koffyhuis kómen, die hem gevangen naamen. Weinig dagen daar naa werd hy na *Newcastle* gebragt, en, dewyl zyn misdryf geen twyfel leedt, om dat een der Soldaaten, by zede, verklaarde, dat deeze Jongeling zyn best gedaan hadt, om hem ook tot wegloopen over te haalen, werd hy door den Krygsraad ten ſtrengſte behandeld, en, niettegenſtaande zyne herhaalde betuigingen van onſchuld, veroordeeld, om, ten afſchrikkenden ſpiegel van anderen, voor den kop geſchooten te worden.

Korten tyd daar naa kwam, als hy in de treurigſte gedagten verzonken zat, de Knegt van den Provoost by hem; berigtende dat twee Juffrouwen hem wilden ſpreeken, en bragt terſtond de Meid, en de beminnelyke MARIA, binnen, die, in een vloed van traanen uitbarſtende, alleen in ſtaat was om te zeggen. „ ó Dood! gy be„ wyst, dat wy op niets ſtof vertrouwen, wanneer wy den Mensch „ beminnen!" — *Zy* viel in zwym.

Naa dat de vervoering deezer drift eenigzins bedaard, en zy bekomen was, verhaalde zy den ongelukkigen HENDRIK, dat zy, het ſchriklyke lot, hem dreigende, verſtaan hebbende, met behulp van de Dienſtmaagd, die haar vergezelde, het Huis van den Heer MORELAND ontvlugt was, om alles wat zy kon aan te wenden, tot verzagting van zyn ongelukkig lot. HENDRIK betuigde zyne dankerkenteniſe op de aandoenlykſte wyze; doch badt haar, dat zy zich zynent halve niet ongelukkig wilde maaken: dewyl hy maar al te veel rede hadt, om te vreezen dat zyn lot onherroeplyk was, door de ſchynbaare blykbaarheid zyns misdryfs.

Weinig minuuten daar naa, werd dit wanhoopig Paar, uit den bykans bezefloozen ſtaat opgeheurd, door de onverwagte intreede van den Heer MORELAND en Mr. KINGSLY. „ Nieuws! Nieuws" riep de eerstgemelde; terwyl de Koopman zyn' Zoon omhelsde. „ Myn lieve „ Meid! Zulk een zamenſchakeling van bedrog en verraad! ó, Die „ ſnoode PILLAGE! Hoe heeft hy my bedroogen!" —— Naa eenige andere dergelyke heftige betuigingen, gaf de Oude Heer de Gelieven, tot hunne groote verwondering, te verſtaan; „ dat de Heer PILLAGE, „ veronderſtellende dat HENDRIKS leeven de eenige hinderpaal was „ van zyn geluk, op het hooren dat deeze zyn Regiment verlaaten „ hadt, ſchelmsch na *Newcastle* ging, waar hy, door een groot ge„ ſchenk, een der Soldaaten overhaalde om een valsch getuigenis „ tegen hem te geeven; doch dat deeze Knaap, verſchrikt op de ge„ dagten van eenen onſchuldigen het leeven te beneemen, de gehee„ le geſchiedenis aan de Officiers ontdekt hadt".

Een ſtraal van geluk ſcheen, op deeze onverwagte tyding, in de gemoederen der doodlyk ontſtelde Gelieven. De Officiers, deel neemende in de zaak, ſtelden dezelve, in een zo aandoenlyk licht, zyne Majeſteit voor, dat HENDRIK terſtond pardon kreeg; en zyn Vader, door den dood eens vermogenden naasbeſtaanden, zyne zaaken in

orde gebragt hebbende, kogt zyn Zoon terſtond van den Krygsdienst af.

De ſnoode PILLAGE vertrok, overlaaden met de vervloekingen zyner Buuren, en van allen die zyn boos bedryf wisten, na *Holland*; laatende MARIA in 't gerust bezit van zynen Medevryer, aan wien de Heer MORELAND haar ſchonk, met eene aanzienlyke toevoeging tot haare bezittingen; vast beſlooten hebbende, hem alle mogelyke vergoeding te ſchenken, voor de ſtrengheid zyns voorigen gedrags ten zynen opzigte.

DE LOTGEVALLEN VAN VERNUFT EN WEETENSCHAP.

APOLLO was de Vader van VERNUFT en WEETENSCHAP. VERNUFT leevendig en vrolyk van aart, WEETENSCHAP ernſtig en voorzigtig van natuure zynde, hadden zy al te ſtrydige neigingen om zamen te ſtemmen; verſchil van ſmaak ſtrekte ten oorſpronge van eene gezette afkeerigheid. VENUS nam VERNUFT onder haare beſcherming, en MINERVA verleende de haare aan WEETENSCHAP. De nayver tusſchen die twee Beſchermgodinnen diende, om den nayver van VERNUFT en WEETENSCHAP te ſterker te doen werken.

De Goden lieten ze dikwyls twisten. VERNUFT ſchitterde in den aanvang des geſchils: doch het liep doorgaans ten voordeele van WEETENSCHAP af. Deeze boezemde de Toehoorders agting en eerbied in; geene min geagt verwierf doorgaans meer ſtemmen. De traagheid van WEETENSCHAP, haar deftige tred, altoos vast en geregeld, bragt wel de overtuiging voort; doch zomtyds met verdrietlykheid gepaard. VERNUFT, altoos vlug, altoos aangenaam, haalde zonder moeite over. De laatstgemelde was omringd van zoetlachende bevalligheden; de eerstgenoemde vergezeld van ſtrenger deugden: en de ſtoet, die elk vergezelde, vermeerderde den afkeer. — VENUS ſtondt VERNUFT toe, zich te vereenigen met KWAADAARTIGHEID, en het HEKELSCHRIFT was de vrugt dier vereeniginge. MINERVA, bemerkende hoe zeer de ſtoute trekken van het HEKELSCHRIFT, gevoegd by de boosaartigheid zyner Moeder en kunſtenaaryen van VERNUFT, den voorrang kregen boven WEETENSCHAP, gaf aan dezelve OORDEELKUNDE te hulpe. OORDEELKUNDE verſtompte de pylen van HEKELSCHRIFT, of ſchoot dezelve daar tegen te rugge.

JUPITER, den Vrede op den *Olympus* ſteeds geſtoord ziende door deeze geſchillen, verbande VERNUFT en WEETENSCHAP om op Aarde te woonen. Nedergedaald, hadden zy elk ras eene menigte Voorſtanders, en onder deeze zeer yverigen. Maar de onkundige en getyttelde menigte; en boven al de gunſtelingen van PLUTUS, bejegenden VERNUFT en WEETENSCHAP met even groote kleinagting: zy waren beiden genoodzaakt zich te vereenigen, en JUPITER verlof te ver-

zoe-

zoeken om weder te keeren; zy verwierven de vryheid. VERNUFT bewoog zyne vlugge vleugelen vaardig en hief zich op: doch ſtortte, door gebrek van ver genoeg vooruit te kunnen zien, welhaast weder na beneden. WEETENSCHAP kende den weg volkomen; doch deedt, door mangel aan kragten, vrugtlooze poogingen. Dit toonde beiden hoe zeer zy onderling elkanders hulpe behoefden. Zy gaven elkander de hand. VERNUFT, door de kunde van WEETENSCHAP geleid en beſtuurd, en WEETENSCHAP onderſchraagd en voortgeholpen door de kragt van VERNUFT, bereikte den anders onopſtreefbaaren *Olympus*. VERNUFT vondt 'er veel werks in om haare Zuster kennis te doen krygen aan de Bevalligheden; doch het gelukte haar, in 't einde, WEETENSCHAP zelfs gemeenzaam te maaken met de vrolyk lachende Geestigheden, terwyl WEETENSCHAP eerlang VERNUFT bewoog gezelſchap te houden met de Deugden, die daar aan min ſtuurs voorkwamen.

De verzoening van VERNUFT en WEETENSCHAP was volkomen; en de vereeniging, welke zy, met goedkeuring van alle de Goden, aangingen; bragt eene menigte van nutte en aangename Kunſten en Weetenſchappen voort.

DE GOUDZOEKER EN DE WYSGEER.

Uit het Fransch van den Heer BARBE.

EEn Hoogleeraar in de Stookkunde, hoorende van de zonderlinge leevenswyze eens Wysgeers die in zyne nabuurſchap woonde, nam de eerſte gelegenheid waar om hem een bezoek te geeven, en ſcheen niet weinig verwonderd over de eenvoudige wyze waar op de laatstgemelde leefde. „ Hemel!" riep hy uit, „ moet een Man „ van uwe gadelooze Deugd, onder een zo ſchamel dak, en zo ge„ring, leeven. Maar heb goeden moed. Ik kom om de wangunst „ der Fortuine ten uwen opzigte te boeten. Ik bezit een geheim, „ 't welk ik u, op zekere voorwaarden, wil mede deelen; en ik „ twyfel geenzins of wy zullen, door de hervorming der Metaalen, „ meer Gouds krygen dan 'er in het zand van den *Tagus*, of in de „ Mynen van *Africa*, gevonden wordt." —— De Wysgeer antwoordde: „ Ik dank u, Vriend, voor uwe genegenheid; doch ik „ moet uwe aanbieding afſlaan: want te vrede te leeven zonder „ Goud, een gerust gemoed en een gezond lichaam te bezitten, „ is, myns bedunkens, de eenige weezenlyke ſchat, die deeze „ wereld kan opleveren, en is, met de daad, de waare *Steen der* „ *Philoſophen*."

INVALLENDE GEDACHTEN, IN DEN WINTER DEEZES JAARS M. D. CC. LXXVI.

Barre, dorre, gryze Winter! gy, hoe ſtreng, zyt egter bly:
Alles voelt uw ſterk vermogen, niets is voor uw' invloed vry.
Boomen, Planten, Zaaden ſlaapen, door de blanke Sneeuw bedekt,
Die, zoo nuttig als verwarmend, hen ten koeſtrend dekkleed ſtrekt.
Meiren, Stroomen, ja de Zeen-zelv' miſſen haare vloeibaarheid;
't Blinkend Ys, de vrugt des Winters, langs haar oppervlak verſpreidt,
Maakt en brakke en zoete Watren, hoe gedugt en vreesſelyk,
Thans tot ruime en breede wegen, tot een' harden, vasten dyk.
't Scheepryk Y, hoe bruiſchend, ſchuimend, voelt de kragt der kille Vorst,
Die haar' loop weerhoudt en hindert, door een harde en gladde korst.

Allervreemdst en vrolyk tevens is een Winter Y-gezigt.
'k Zie een aantal losſe tenten op het romplig ys geſtigt,
Waar men warme en ſterke Dranken ter verfrisſing vind gereed;
Ja men ſtookt, hoe tegenſtrydig, Vuur, daar 't Ys van barst noch zweet.
't Krielt van vlugge Schaatzeryders, Arreſleden, Wandelaars;
Groot en klein ſmaakt een genoegen, dat min zeldzaam is dan ſchaars.
't Geeft een fraai gezigt van verre, wen men al 't gewoel beſchouwt;
Roode en blaauwe en groene Pelzen, Pluimen, Bloemen, Zilver, Goud,
Alles door elkaêr gemengeld, levert een vertooning uit,
Die 't bevalligst, grootschst en pragtigst in haar' ruimen kring beſluit.

Dat we ons langs het Y begeeven naar de Molenryke Zaan;
't Ysvermaak is daar niet minder, ja men rigt 'er ſpelen aan;
Daar een zilvren Zweep ten prys hangt voor het Paard dat ſchielykst rent:
'k Hoor de Bellen rinklen, klinken, en 't geſchreeuw van hem, die ment.
't Moedig Ros, ſchuimbekkend, rookend, vliegt als of 't gevleugeld waar',
Wint den eerprys, wordt gepreezen, en verheugt zyn' eigenaar.
't Ys geeft allerlei vermaaken: 'k zie van verre een Zeilparty
Van verſcheide ysſchuitjes nadren; even onverhinderd, vry,
Als in 't ſtroomend, vloeijend water, zeilen zy langs 't glibbrig ys;
En, in deezen ſtrengen Winter, doen het veelen wel om prys.
Kunſtig zyn zy toegetakeld, zeil noch treil ontbreekt 'er aan,
Om op yzers, glad geſleepen, ſnel te vliegen langs de Zaan.

Las-

Laaten wy weêr Stadwaards keeren van de Zaan naar d'Amſtelſtroom:
Eerst de dikbevroozen Vesten langsgewandeld zonder ſchroom.
Gryze, ryke, koele Amſtel! gy voelt ook uw' loop getemd;
Door 't ysbaarend Winterweder, even ſterk als 't Y, geſtremd.
't Yvermaak langs uwe boorden lokt de Stedelingen uit;
Duizenden van menſchen krielen op uw' vloed; men ſleept en kruit
Wintervoorraad, uit de Veenen, aangevoerd in overvloed;
Daaglyks ſtrekt gy tot een Marktveld van die brandſtoffe; ieder ſpoedt,
Om zig nu ten minſten koste daar van ryklyk te voorzien;
Elke vragt is vry van eynzen, 't kan met voordeel des geſchiên.
Dit verkwikt veele ingezeetnen, van die brandſtof ſchaars bedeeld:
Zie hen ſleepen, duwen, trekken, dat, daar 't winst geeft, niet verveelt.

Nu ter Stad eens ingetreeden, zien we ook daar de Wintervreugd:
't Glyden op de ſchoverlingen is 't vermaak van Amſtels jeugd,
Op de digtbevroozen Gragten, langs een aangeveegde baan:
Pritſleên, Schuiffleên, ja zelfs Sleden, met een zwaare vragt belaên,
Worden langs het Ys geſchooven, door de grootſte Sluizen heen;
Prinſe- en Heere- en Keizersgragten zien wy als een dyk betreên.

Dat ik my ter zy begeeve; 'k zie hoe 't Volk zig weêrzyds ſchaart,
't Wykt op 't nadren eener groote, ſtaatelyke Sledevaart.
Hoe bekoorlyk, hoe verrukkyk is 't gezigt van zulk een' ſloet!
Trotſche Paarden, fyn van beenen, ſterk geſpierd en wel gevoed;
Ligte en blinkende Arreſleden; koſtbre Tuigen; 't ſchoon Geſlagt
Van den aanzien deezer Stede ſtrekt den ſleêa ter eelſte vragt.
Fraai gedoscht, *voilé de gaze*, *en Panache et Fleur coiffé*,
Chapeaux à la Polonaiſe, *des manteaux fourré*, *bordé*, (*)
Zoo met Hermelyn als Sabel, 't dekt en ſtrekt ter koestering
Van die lieve en tedre ſchoonheên; wyl een vlugge jongeling,
Agter op den Ar gezeeten, in Siberiesch bont gekleed,
't Paard beſtuurt; dat hupplend, trapplend, tevens langzaam, deftig, treedt.
Een vertooning zoo bevallig, grootsch en pragtig voor het oog,
Dat 'er, boven andre Steden, Amſterdam op roemen moog'.

De avond valt, de ſleevaart eindigt, elk, van dit vermaak voldaan,
Keert nu huiswaards; 'k volg dit voorbeeld, met dien zelfden weg te gaan.
O! 't genoegen van den Winter vindt me ook aan een warmen Haard,
En de Winterſche avond uuren zyn genoeglyk, gunſtig, waard.
't Zy

(*) De hedendaagſche kleeding en hoofdſieraaden onzer Dames in zuiver Neêrduitsch te beſchryven, zou ſtyf en onverſtaanbaar zyn; des verkoos ik liever dezelve in haare thans gebruiklyke en egte Franſche benaamingen hier ter neer te ſtellen.

't Zy men vrolyk nederzitte by een' blyden vriendendisch,
In een ſtille en vrye vreugde, die de ziel eens maaltyds is;
't Zy men ſpeele of danze of zinge, tot vermaak en tydverdryf,
Zulk vermaak is wis geoorloofd, als het eerlyk, ſchuldloos, blyv't:
Gunſtig zyn ook de avond-uuren, als men de eenzaamheid verkiest,
Zig den dierbren tyd ten nut maakt, ja geen oogenblik verliest,
Door te leezen, ſchryven, dichten; ieder ſtell' zig-zelv' een taak,
Als die leerzugt maar ten doel hebbe, en bewyze een' goeden ſmaak.
Andren ſlyten de avond-uuren in een' aangenaamen kout,
Met hunn' Vrienden, daar me elkander 't nieuws van Staat en Kerk ontvouwt.
Yeelen, eindlyk, welk een gruwel! baaden zig in overdaad;
Drinken, vloeken, ſpeelen, raazen: dartle en vuile en losſe praat
Houdt tot in den nagt hen bezig, tot ze in 't einde, ontſteld van hoofd,
Sterk beſchonken, huiswaards wagglen, van verſtand en geld beroofd.
'k Zwyg van ſnooder tydverdryven, geenszins voegende aan den mensch;
O! dat ze eens hun dwaaling kennen, en zig beetren, is myn wensch!

't Weêr ontlaat op 't onverwagtſte; de Oostewind getemd, bedaard,
Zwygt, nu 't zwoele Zuidewindje door haar' adem warmte baart.
De onlangs ſcherpe en felle Koude neemt, op dat gevoel, de vlugt;
't Ys verzwakt, en ſcheurt ontdooijend, 't kraakt en knapt, als gaf 't een zugt,
Nu 't zyn' heerſchappy moet misſen. Door eene Oostervlaag geſterkt,
Waagt het nog een' kleinen aanval, en met voordeel. Ongemerkt
Zien wy haar geheel verdwynen voor de naderende Zon;
Welker zagte en koestrende invloed 's Winters magt verydlen kon.
't Water, onlangs als verbasterd, wordt weêr vloeijend, ſtroomend, klaar;
De ongemakken van den Winter wyken, eer men 't word gewaar.
En daar nu de dagen groeijen, koude ons niet meer drukt noch knelt,
Zien we in 't kort ook alles weder in den voorgen ſtaat herſteld.

Dat geen guure en ſterke buijen, felle ſtormen, ſchaedlyk woên,
Wy geen bittre naween voelen van dit koud en ſtreng Saizoen!
Dat de Winter, hoe nadeelig, aklig, ſomber, hy ook ſchyn',
Egter 't groeijend Ryk tot voordeel, heilzaam voor het Veld moog' zyn!
Dat de langgeſtremde Handel, als voorheen, gezegend bloeij',
En der Ingezeetnen welvaart, onlangs kwynend, daaglyks groeij'!
Dat wy eindlyk ons verheugen, nu de droeve Winter vlugt:
Eerlang ſmaaken wy de zoetheên van een' friſſche Lente-lugt.

AMSTERDAM,
1776.

Nunquam otioſus.

WAAR-

WAARNEEMINGEN

omtrent de

LUGTS-GESTELDHEID, WEDER en WIND, te AMSTELDAM,

in January 1776.

DOOR *ANTONIUS WILHELMUS SCHAAF*, Med. Doct.

D.	Barometer. 's morg.	's midd.	's av.	Therm. mo.	mi.	av.	Winds Streek. 's morg.	's midd.	's av.	Weder. Gesteldh.
1	30. 0½	30. 0	29. 9½	34	35	37	Z t O	O	O	Mist Held.
2	29. 7	29. 6	— 7½	33	34	32	O	Z O	—	Sneeuw.
3	30. 0	30. 1	30. 1½	27	28	27	O t N	O t Z	O t Z	Helder.
4	29.11½	29. 8½	29. 4½	26	28	32	Z O	Z O	Z O	Betr. Sn.
5	— 3½	— 3½	— 4	37	39	38	Z W	Z W	Z W	Mist Reg.
6	— 6	— 7	— 7	31	28	27	N O	N O	N O	Betr. Ysel.
7	— 5½	— 4½	— 4	20	21	28	O	O	O	Sn. Wind.
8	— 4	—	— 5½	29	25	20	—	—	N O	Betrokk.
9	— 6	— 6½	— 6½	18	19	21	O t N	O t N	O t N	Held. Betr.
10	— 7	— 7	— 7	23	26	29	N O	N O	N O	Betr. Sn.
11	— 6	— 5½	— 5½	27	29	30	Z O	Z	Z	— Sn. Bet.
12	— 4	— 3	— 3	26	28	27	O	O t N	O t N	Betrokk.
13	— 3	—	— 3½	25	26	26	O t N	—	—	Wind Betr.
14	— 4	— 4½	— 6	24	25	24	O	O	O	Bet. W. Sn.
15	— 7	— 7	— 7	24	26	26	N O	N O	N O	Sneeuw.
16	— 7½	— 7½	— 8	25	27	26	—	—	—	— Held.
17	— 8½	— 8½	— 8½	26	29	30	O	O	O	Betrokk.
18	— 10	— 10	— 11	23	24	21	—	—	—	Helder.
19	— 10½	—	— 9	12	15	13	—	—	—	—
20	— 8	— 7	— 7	8	16	14	—	—	—	—
21	— 6	— 5½	— 5	19	25	27	Z	W	W	Mist Sn.
22	— 4½	— 4½	— 4½	25	27	29	Z t W	Z W	Z W	Betr. —
23	— 5½	— 6	— 7	27	30	26	—	N	N O	Sn. Held.
24	— 8	— 8½	— 9½	27	30	28	N W	O	O	Mist Held.
25	— 10	— 10½	— 10	22	23	20	O	—	—	Helder.
26	— 10½	—	— 10½	15	17	16	—	—	—	—
*27	— 10½	—	30. 0	0	7	6	—	—	—	—
28	30. 0½	30. 0½	— 0½	3	14	13	—	—	—	—
29	29.11½	29.11½	29.11½	14	21	17	—	—	—	—
30	30. 0	30. 0	30. 0½	22	23	16	—	—	—	Mist Held.
31	— 1	— 0½	— 0½	11½	21	19	Z O	Z	Z	Helder.

Hoogste Barometer d. 30. 1½
Laagste Barometer d. 29. 3
} middelb. d. 29. 8½

Hoogste Thermometer gr. 38.
Laagste Thermometer gr. 0.
} middelb. gr. 19

zen eener opregte Liefde, ongeveinsde tederheid, en vriendschap; wier houding vertrouwen inboezemt, en by welken alles blyk geeft van eene zugt om te behaagen? Komt 'er een wolk te midden van die betoverende kalmte op, Agting en Liefde doen die ras verdwynen, zo dat geen onweer volge.

't Is in de Eerlyke gevoelens, ingeboezemd door eene deugdzaame opvoeding; 't is in Redelyke beginzels, dat men beweegredenen tot eene vaste verbintenisse kan hoopen te vinden: deeze is niet geschikt voor beuzelende verstanden, die geen geluk weeten te raapen, dan uit luidrugtige en woelige plaisier-partyen; deeze is niet geschikt voor verkeerde Egtgenooten, die de ondeugd van één scheidt, en den een den ander ten last maakt; deeze, eindelyk, vertoont zich als een harsenschim, en verdichtzel aan Menschen door weelde bedorven, die alleen trouwen om nieuwe middelen ter genoegdoening hunner trotsheid, dwaasheid en ongeregeldheid te verkrygen.

Gezegende Middelbaare Leevensstand! in u worden dikwyls gelukkige Gepaarden gevonden: daar ziet men een wakker en arbeidzaam Vader, aan de zyde eener deugdzaame Egtgenoote, de belooning erlangen van de zorgen voor het Huisgezin aangewend; daar worden de Ouders omringd door gehoorzaame en tederlievende Kinderen, en oefenen het regtmaatig gezag, met ouderlyke genegenheid; daar leeren de Kinders, zorgvuldig opgekweekt, de stut en steun worden van den Ouderdom der geenen, die hun het licht gegeeven en gekoesterd hebben; daar leert eene Dogter, onder 't oog eener braave huishoudelyke Moeder, zelve eene Moeder worden, en zich bezig houden om den Egtgenoot, die haar te beurt zal vallen, gelukkig te maaken; daar is het dat een wyslyk bezig leeven den geest afwendt van ondeugende denkbeelden te voeden, en behoedt voor 't neemen van zodanige uitspanningen, die maar al te dikwyls de klippen zyn, waar op onschuld, en Huislyk Geluk, schipbreuk lydt.

Hoe veele en hoe sterke drangredenen heeft een Vader niet, om zyne Kinders te beminnen, en hun smaak tot de Deugd in te boezemen? Hy ziet in hun zyn maakzel, door hun het licht te doen aanschouwen, heeft hy zich zelven vermenigvuldigd, zich Vrienden beschikt, en aanstaande medewerkers tot zyn eigen geluk: weezens, wier belangen onafscheidelyk aan de zyne verknogt zyn; medegenooten vaardig om hem te behaagen. Maar deeze verwagtingen zyn ydele droomen en harsenbeelden, indien de Vader, door de Opvoeding, welke hy zynen Kinderen geeft, de zaaden dier goe-

voe-

voelens, uit welke hy een oogst dier aangenaame vrugten eenmaal kan inzamelen, niet zaaije. Onregtvaardige en verkeerde Ouders kunnen geene dan hun gelykende Kinders vormen: zy vinden in hun niets anders dan verborgene haaters; die hun leeven met bitterheid vervullen, en alleen ſtrekken om voor hun den last der moeilykheden des ouderdoms te verzwaaren. —— Een wel vereenigd Gezin vertoont ons eene verzameling van eerlyke en redelyke Lieden. De onheilen, gedraagen, verzagt en verdeeld door een groot aantal Perſoonen; worden ligter te torſchen. De verſtandige dient anderen met zyne raadgeevingen; de vermogende onderſchraagt den zwakken, met elkander vormen zy een bolwerk tegen den wederſpoed. De vereeniging der Gezinnen vindt men meest onder den Middelbaaren leevensſtand; deezen bemerken eerder, dan Lieden van een hooger rang, hoe zeer zy elkander behoeven; eene gelukkige gewoonte toont hun, in hunne Naastbeſtaanden, Vrienden door de Natuur gegeeven; Vrienden, in welker behoudenis zy groot belang moeten ſtellen. Vrienden, waar van zy zich, zonder eigen ſchade, niet kunnen beröoven.

Dagelyks hooren wy klagten uitboezemen, over de ſchaarsheid van waare en opregte Vrienden. Maar, hoe zou men beſtendige verbintenisſen kunnen aantreffen, onder ydele beuzelaars en ſnooden, die met niemand zich vereénigen dan met oogmerk om plaiſier te neemen, die alleen goedkeurders en toejuichers hunner ongeregeldheden behoeven, die eene zogenaamde vriendſchap aangaan met Menſchen, zonder de moeite te doen om ze te kennen, die luttel vatbaar zyn voor eene duurzaame verknogtheid? —— De Grooten, de Ryken zoeken alleen te ſchitteren, zy verlangen na geene anderen dan inſchiklyke believers, laffe vleiers, en ſlaafſche goedkeurders van hunnen dikwyls geheel verbasterden ſmaak. Menſchen van dien ſtempel, en hoe groot is derzelver aantal! helpen hun in het verteeren van middelen, waar van zy geen verſtandig gebruik weeten te maaken. —— Boözen hebben geen Vrienden; maar ſlegts Medeſtanders. Menſchen, onbekwaam om te beminnen, en de verdienſten der deugd op te merken of te waardeeren, kunnen niet omringd worden dan door verachtlyke Lieden, die hun zelfs veragten; terwyl ze met hunne zotheid voordeel doen.

Waare Vriendſchap kan alleen gegrond zyn op bekwaamheden, verdienſten, en deugd. Indien 'er weinig opregte Vrienden gevonden worden, het is om dat zeer weinig Menſchen waardig zyn, die te hebben, of die de waardy van een weezenlyk Vriend kennen. By een bedorven Volk is men al-

leen geſteld op aangenaame, lustige, en vermaaklyke metgezellen. Maar de geveinsde Vleier, de baatzoekende Vriend, de veragtlyke tafelſchuimer, de medegenoot onzer ongeregeldheden, de vrolyke dischgenoot, de Man naar de mode, zyn dit Schepzels in ſtaat om ons te troosten, in de verdrietlykheden deezes leevens, om ons met hunnen raad te dienen, om ons van nut te weezen in moeilyke gevallen? Men ziet alleen zo weinig Vrienden, om dat men de dwaasheid heeft, van den heiligen naam van Vriendſchap te verkwisten, aan eene menigte van Lieden, die geen één dier hoedanigheden, noodig om denzelven te verdienen, bezitten. Een Vriend is, in de gemeene taal, een Mensch, dien men dikwyls ziet, en zomwylen, geen éene agtenswaardige hoedanigheid medebrengt.

De Vriend van al de Wereld is niemands Vriend. De Vriendſchap is een ernſtig en bedagtzaam ſtuk, waar toe losſe en ligtvaardige Lieden onbekwaam zyn. Een waar Vriend is een ſchat, alleen geſchikt voor den braaven Man, die 'er de waarde van kent. De Man, die hem vleit en vermaakt, is zyn Vriend niet; maar die hem nutten raad geeft, die hem verſterkt, en troost in de rampen deezes leevens, die hem bemint van wegen de hoedanigheden zyns harten of zyns verſtands, en niet uit laage inzigten of om voordeelen, welke ten allen oogenblikke zich vleugels maaken, en daar heenen vliegen.

De zagte ſtreeling der Vriendſchap is niet geſchikt voor de yskoude borst des hoogmoedigen, wiens trotsheid hem doorgaans ongevoelig maakt; zy is niet geſchikt voor de verwilderde verbeelding van een Mensch, die zich door blinde drifften laat wegſleepen; zy is niet geſchikt voor den Zot, die, door eigen waan, en zelfsgenoegzaamheid opgeblaazen, zich aan niemand kan verbinden. Opregte Vriendſchap is alleen het deel eens regtſchaapen en deugdzaamen Mans.

Alles ſtrekt, derhalven, ten bewyze, dat, te midden van eene algemeene Zedeverbastering, een braaf Man, genoodzaakt als 't ware in zich zelven te treeden, nog in ſtaat is eene menigte van voordeelen, zuivere en weezenlyke vermaaken te genieten, waar van onbedagtzaamen en ſnooden geheel verſtooken zyn. Hy ſmaakt, elk oogenblik, de ſtreelende voldoening van troost en tederheid in eene Vrouwe, 'er geheel op geſteld om hem te behaagen; in zyne Kinderen, die aan zyne wenſchen beantwoorden; in zyne Naastbeſtaanden; in zynen getrouwen en beſcheiden Vriend, den deelgenoot van alle zyne hartsgeheimen. Alles is genieting voor den Wyzen; de beuzelaar, de onverlaat kan niets weezenlyks ſmaaken.

De

De regtvaardige, de aandoenlyke Man verwaarloost het welweezen zyner Dienstbooden niet; terwyl de hovaardige Mensch de zynen vernedert door onmenschlykheid, en de trotsaart vermaak ſchept in hun zyne heerſchappy wel ſtreng te doen gevoelen, en ze tot zyne Vyanden maakt: de wyze, die de regten der Menſchlykheid kent, eerbiedt zyns gelyken, en zoekt voor de ongelukkigen, de keten der Dienstbaarheid zo ligt mogelyk te maaken. Hy ziet hun aan als Menſchen noodig tot zyn geluk, en geenzins als Slaaven, die hy mag veragten en mishandelen; hy bejegent ze, overzulks, met zagtheid, inſchiklykheid en goedheid: hy doet ze Vrienden worden, door verknogtheid volyverig in zynen dienst; hy weet, dat een goede Dienstboode een ſchat voor den Meester is, en dat de goedertierenheid diepen indruk maakt, op de onbeſchaafdſte en ruwſte gemoederen.

Is 'er iets te vergelyken met het geluk en genoegen, 't welk een braaf Man, met middelen gezegend, zich kan bezorgen? Welke zoetigheden kan hy niet ſmaaken, wanneer de Natuur en de Opvoeding hem een weldaadig hart gegeeven hebben? Kan het vrolykhuppelend en altoos ydeltuitend leeven der Stad hem zo zuivere vermaaken verſchaffen, als hy geniet, door vlyt, overvloed, en geluk op de Landhoeve zyner Voorouderen aan te kweeken? Doet 'er zich een treffender tafereel op, dan een groot en aanzienlyk Man te beſchouwen, omringd van zyne Afhangelingen, waar van een ieder hem aanmerkt, als zyn Weldoender en Vader; die allerwegen de door tederheid bevogtigde oogen der geholpe Weduwen, geredde Weezen, onderſteunde Behoeftigen en Elendigen ontmoet; wiens oor alle oogenblikken de zegeningen en wenſchen hoort der Arbeideren, door zyne milddaadigheid in ruime omſtandigheden geplaatst? Zal hy zyns gelyken het jammerhartig voordeel benyden, van zich ten Hove in te dringen, door een kinderagtig vertoon uit te ſchitteren, laag te kruipen, in de Zaal eens magtigen en hoogmoedigen Beſchermers, die eene even groote veraging vertoont aan alle Slaaven, die hem omringen!

Wat ontbreekt 'er aan 't geluk van een verſtandig Mensch, wanneer de opvoeding, die hy ontvangen heeft, hem daarenboven de middelen verleent, om, door Letteroefeningen, de ledige tuſſchenruimten des tyds op te vullen?

Welke uitſpanningen mogen vergeleeken worden, by 't altoos nieuw vermaak, ontſtaande uit het leezen in het groote boek der Natuure, 't welk, op ieder bladzyde, hem voorwerpen zyner oplettendſte beſchouwinge waardig oplevert? Welk

een bezigheid is aangenaamer en vollet van verſcheidenheid, dan die van eenen geoefenenden Geest, onledig met het beſchouwen van de ſteeds verwisſelende Tooneelen der Zedelyke Wereld, en der Tafereelen die de Geſchiedkunde voor oogen ſchildert?

Indien werkloosheid en verveeling de bronnen zyn van ondeugd en kwelling, voor zo veele beuzelende en verkeerde Weezens, als de Wereld mede is opgevuld, zal dan de Mensch, die vroegtyds eene hebbelykheid van denken zich eigen gemaakt heeft, wanneer hy wil, de heerſchappye dier twee Tyranninnen deezes leevens niet ontkomen? — Zyn 'er ledige, laſtige en verveelende oogenblikken voor een Sterveling, wiens wel gerust en voldaan geweeten een' ongeſtoorden Vrede ſchenkt, die ten allen oogenblikke met vermaak in zich zelven treedt, die, verzekerd van de agting en genegenheid der geenen, die hem omringen, verdiend te hebben, het regt heeft om zich zelven hoog te agten, en vergenoegd te weezen over zyn gedrag; die, alle de oogenblikken zyns leevens, middelen vindt, om, in zyn eigen hart, de natuurlyke en welgeregelde Zelfsliefde op te wekken, door het volſtandig betragten van regtvaardigheid, goedertierenheid en weldaadigheid?

WAARNEEMING AANGAANDE DE GENEEZING VAN EEN BORST-TEERING DOOR EEN BRANDMIDDEL.

Door M. DUPLAN, M. D.

(Journal de Medecine Tom. XLIII.)

ONder de Ziekten, die tegenwoordig voor ongeneeslyk gehouden worden, komt eene welgevestigde Teering, zonder tegenſpraak, de eerſte plaats toe; dit is een vooroordeel zo algemeen aangenoomen dat het by veelen de grootſte verwondering zoude veroorzaaken iemand van de Teering te zien geneezen. Moet men niet aan dit vooroordeel toeſchryven, dat de Geneesheeren zo weinig moeite aanwenden om een middel te vinden ter geneezing van deeze wreede Ziekte? Heeft dit laatſte geen oorzaak gegeeven dat deeze Ziekte zo hardnekkig geworden is? — De meeste Menſchen zyn niet in ſtaat van een juiste maat in hun oordeel te houden, meest allen ſlaan ze tot uiterſten over. Wanneer een Geneesmiddel een gelukkig gevolg gehad heeft, 't zy om dat het ter rechter tyd ge-

gegeeven is, of om dat de Ziekte tog ten einde liep, zo gebruikt men het onverſchillig in alle Ziekten, en indien ik het zo mag noemen, men maakt 'er een Geneesmiddel naar de mode van; in tegendeel, wanneer een Geneesmiddel een ongelukkige uitkomst heeft; 't zy dat 't de fout zy van die geenen die het gegeeven hebben, 't zy dat de Ziekte reeds te verre gevorderd was om geneezen te worden, heeft ieder 'er een tegenzin in, en raadt 't gebruik 'er van af. Op de zelfde wyze is 't geſteld met verſcheide Ziekten: hebben ze de Geneesmiddelen die men in ſtaat oordeelde dezelve te overwinnen, wederſtaan, 't is genoeg om ze te verklaaren boven 't vermogen van de Kunst te zyn: de Geneesheer is hierop minder yverig in 't vervolg; de Zieke ſterft, en zyn dood verſchaft wederom een nieuw bewys tot ſtaving van 't gevoelen des Gemeens. Dog wanneer men acht ſlaat op den voortgang welke de Geneeskunst gemaakt heeft in dergelyke zogenaamde ongeneeslyke Ziekten, zal men niet moede worden in 't doen van nieuwe Proeven; 't is te hoopen dat men de geneezing van deeze Ziekte, zo wel als van veele andere, die voorheen geene mindere ſlachting aanregtten, zal vinden. 't Gevolg 't welk ik in de Ziekte, die 't onderwerp van deeze Waarneeming maakt, gehad hebbe, zal misſchien de oplettenheid der Geneesheeren gaande maaken: en eenige onder hen myne geneeswyze, die geen nadeel kan toebrengen, doen volgen. Dezelve is niet nieuw, de Ouden en Hedendaagſchen zelfs raaden 't Brandmiddel in deeze Ziekte aan; maar 't geſchied zo flaauw, dat 't ſchynt dat ze 'er alleen van ſpreeken, om 't niet geheel zyn plaats onder de hulpmiddelen te doen verliezen. 't Zoude hier 't geval zyn, indien ik my wilde ſchikken naar de Geneesheeren van den eerſten ſmaak, myne geneeswyze te veſtigen op eene geeſtig uitgedagte beſpiegeling: dog een dergelyke handelwyze voegt niet eenen waaren Liefhebber van de Kunst, en men kan zich niet met grond vleijen van te vorderen in de waare Geneeskunst, indien men zich niet bedient van de Ondervinding en de Waarneeming, om daarop zyne redeneering te veſtigen. — Is 'er inderdaad eenige waarſchynlykheid, dat, als de natuur van den weg geweeken is, ze zal moeten te rug wyken op de hulp die een invallende gedachte aanbiedt, welk haar geheel beſtaan verſchuldigd is aan eene verhitte verbeelding, die nog dikwils met de reden ſtrydt? Is men niet in ſtaat meer hulp toe te brengen, wanneer men ondervinding hebbende van de uitwerking der Geneesmiddelen, gebruik tevens maakt van de gelegenheid, een

geſchikte orde volgt, en tevens een juiste keus doet van 't geen men in 't werk ſtelt. Dus legt men vaste gronden waar op men zyn gevoelen kan vestigen: dus is men in ſtaat van wel te oordeelen over de afwykingen van de Natuur, en de Hulpmiddelen die hier tegen vereischt worden. Dit is de waare beſpiegeling en tevens de Proefondervindelyke Geneeskunde, daar HIPPOCRATES zo veel werk van maakte. *Ik prijs*, zegt deeze beroemde Auteur, *de redeneeringen, wanneer ze ſteunen op zaaken die onder 't bereik der Zintuigen vallen, en die door de ondervinding bevestigd worden.* Als dit ſamen gepaard gaat, maakt het 't Kenmerk uit van een waar Geneesheer: dog die geen, welk zich met bloote beſpiegelingen ophoudt, of die alleen maar volgt de ſlenter van een blinde praktyk, helpt zich zelven in de war. —— Maar zo het gevaarlyk is zich te veel aan bloote redeneeringen over te geeven, is 't nog gevaarlyker op de ondervinding alleen te bouwen. De ondervinding betekent niets, dan in zo verre dezelve ondersteund word door een bondige redeneering, die dezelve ophoudt, en 'er al 't bedriegelyke van afzondert dat 'er van buiten bykomt, waardoor iemand zoude kunnen misleid worden. Haar blyft hierdoor alleen 't noodige over, dat in ſtaat is om den ongeloovigſten te overtuigen. 't Is zo waar dat de Ondervinding al haar vermogen van de reden ontvangt, die 'er de juiste waarde aan geeft, dat 't meermaalen gebeurt, dat de een uit dezelfde ondervinding juist het tegengeſtelde trekt van 't geen 'er een ander in vindt. Men moet dan tot een beginzel vast ſtellen, in de Weetenſchappen en des te meer in 't oefenen van eene Weetenſchap van zo veel belang voor 't leeven der Menſchen als de Geneeskunst, van geen geloof te geeven aan de Ondervindingen van de bekwaamſte Oefenaars der Kunst, voor ze met alle ſtrengheid aan de Reden getoetst te hebben. 't Zyn, zegt de Beroemde PASCAL, handelende over een onderwerp nog van meerder belang dan dit, twee uiterſten, die even gevaarlyk zyn, te weeten de reden buiten te ſluiten, en niets dan de reden te willen toelaaten. Deeze gewigtige waarheid vindt hier natuurlyk zyne toepaſſing; dog men mag insgelyks, op 't voorbeeld van deezen Grooten Man zeggen, dat 'er in de Geneeskunst twee uiterſten zyn, die even gevaarlyk worden, te weeten 't niet toelaaten van de Ondervinding, en niets dan de Ondervinding aan te neemen. —— Ik heb deeze kleine uitweiding gedaan om dat ik my verplicht vinde de

leer-

leerſtellingen van eenige hedendaagſche Auteuren aan te taſten, die zich aan 't Gemeen aankondigen als de eenige waare Oefenaars der Kunſt, eveneens als de onfeilbaare Godſpraaken, dewyl ze niets voortbrengen, zo ze zeggen, dan volgens de Ondervinding. Maar hoe kwalyk begrypen dergelyke Geneeskundigen de kracht van 't woord *Ondervinding*! Laaten ze zich niet verbeelden dat men niet veilig kan oordeelen over de waare of valſche kracht aan een Geneesmiddel toegeſchreven, zonder 't duizendmaalen door een klaare Ondervinding beproefd te hebben; wat heeft men niet al verwonderlyke en ongelooflyke uitwerkingen opgegeeven van verſcheide Geneesmiddelen, die tegen de Reden ſcheenen te ſtryden? Ondertuſſchen heeft de tyd, een Overwinnaar van alles, allengskens deeze begoogelingen in rook doen verdwynen; de Reden heeft weder de overhand gekregen, en men heeft geleerd tot welk een graad de ondervinding alleen in ſtaat was de beste vernuften te verblinden. Maar laat ons komen tot de Waarneeming. — 't Woord Teering beteekent tegenwoordig een kwynenden ſtaat, waarin de deelen verwelken en uitdroogen; en ſchoon de geenen, die ons de wet voorgeſchreven hebben, altyd geloofd hebben dat 't een onfeilbaar gevolg was van eene Verzweering in de Longen, vertoonen evenwel de Waarneemingen, en 't openen der Lyken, ons dezelve onder een andere gedaante. Deeze Verteering, die ontſtaat uit ongeſteldheden van 't Bloed en de Longen, is vergezeld van een laſtigen hoest, van een ongemakkelyke ademhaaling, en van eene uitteerende Koorts, die zich verheft, wanneer de Natuur poogingen doet tot 't verteeren van 't voedzel, en van verſcheide andere toevallen, die verknocht zyn met de Teering. Deeze twee genoemde oorſprongen, 't Bloed en de Longen, werken ſamen tot 't voortbrengen van deeze Ziekte. De werktuiglyke deelen van 't Lighaam zouden gaaf zyn, indien 't bloed, ongeſteld zynde, 'er niet 't ſamenſtel van in wanorde bragte; en dit zelfde bloed zoude nog langen tyd zyne voordeelen kunnen behouden, indien de vaste deelen zyne aanvallen konden wederſtaan, of indien dezelve de kwaade indrukſelen 'er van niet behielden. Dog al die zwakheden ontſtaan van de noodzaakelykheid van den onderlingen invloed van deeze deelen, en men kan niet anders verwagten of 't bloed, met een Teeringagtig beginzel aangedaan, loopt zo menige maalen door de Longen, tot dat 't zyne geſteldheid kan mededeelen, en tot dat deeze insgelyks op hun beurt de ziekelyke geſteldheid wederom aan an-

dere deelen te rug geeven. — 't Is ondertusschen niet altyd noodzaakelyk, dat, om de Teering te veröorzaaken, 't bloed altoos besmet moet zyn met eene kwaade stoffe, of dat 'er eenig oorspronglyk smet plaats heeft. De Longen, alleen maar een weinig verstopt zynde, geeven dikwyls hier aanleiding toe, en om't beter uit te drukken, de een heeft te veel invloed op de ander, zonder dat men in staat is van een eerste aandoening te kunnen ontdekken, dewyl 't bloed meer een levendigmakend beginzel opdoet in de Longen dan in 't Hart, of in eenig ander deel van ons Lighaam, door 't geen de lucht 'er aan mededeelt, die een levendigmaakend beginzel 'er aan geeft. 't Bloed kan ligt van hoedanigheid veranderen, wanneer 't niet met een vollen sprong kan loopen door eene menigte vaatjes die door elkander samen geweeven zyn, die zich niet genoeg kunnen verlengen, by gebrek van eene genoegzaame ruime uitzetting. Dog 't is niet gewoon te zien dat een leevendig en fleurig bloed zo ligt bederft in de Longen, wanneer de spieren 'er van nog hunne veerkracht behouden; wy kunnen wel niet ontkennen dat 'er niet veelmaalen in dit Ingewand, of in de vochten van hen, die aan deeze Ziekte onderheevig zyn, eene heimelyke gesteldheid gevonden wordt, die hen daar voor vatbaar maakt; zo dat men byna gedwongen wordt van te besluiten dat de Teering is een langzaame uitteering van 't geheele Lighaam, veroorzaakt door eene verandering in 't bloed, en door de ongesteldheden die zich door de Long verspreid hebben, dezelve worden daar na toe gevoerd en onderhouden door 't bloed. Indien dit al niet altyd gebeurt, geloove ik tog met groud dat het al de gemeenste oorzaak uitmaakt van deeze Ziekte. 't Bloed brengt aan en laat over in de Longen een Stoffe die geschikt is om dezelve ongesteld te maaken: door zyn verblyf aldaar word ze scherp, waaruit de Ontsteeking, de Verzweering, &c. ontstaat. 't Is vooral tegen dit soort van Teering dat ik 't Brandmiddel aanprys. Men ziet ligt dat dit Hulpmiddel in staat is van die kwaade stoffe af te leiden, en 't bloed 'er van te zuiveren; men kan dit niet zo vaardig nog zo krachtdaadig bewerken, door de algemeene Middelen, zo als ze hedendaags byna overal in gebruik zyn. Men moet ze evenwel met 't Brandmiddel samen voegen als twee vermogens die dezelfde uitwerking bedoelen. De volgende Waarneeming schynt ons gevoelen te bevestigen, die, schoon zeer waarschynlyk, evenwel geen gezach kan verkrygen, dan mi dat ze aan de regels van de Ondervinding getoetst is geweest.

Waar-

WAARNEMING. Eene Dogter van de Parochie van *Escoz*, agt en dertig jaaren oud, van een middelmaatige geſtalte, zynde van een galachtig en bloedryk temperament, gevoelde ſedert eenigen tyd een drukkende pyn in de borst, die haar zeer hinderlyk was; eene bezetting, 't welk op de minſte beweeging zeer vermeerderde: hierby kwam een kleine hoest, gevolgd nu en dan van bloedige fluimen. Ze beſpeurde nog van tyd tot tyd eene prikkeling, die haar zeer ontruſtte, zonder dat ze kon bemerken dat de Veranderingen eenige de minſte deel in haar ongemak hadden. Ze nam weinig voorzorg tegen deeze omſtandigheden, en gebruikte in langen tyd geene Geneesmiddelen 'er tegen; ondertuſſchen wierden de toevallen van dag tot dag zwaarder. De fluimen namen toe in hoeveelheid, en werden zout van ſmaak, lymig en etterig. De Koorts voegde zich hierby; de ſtem werd heesch; de ademhaaling was meer belemmerd; de pyn en zwaarte in de borst namen toe. Dit was de ſtaat der Ziekte waarin ik haar vond, de eerſte reis dat ik haar zach. Alle deeze toevallen ſamen genomen deeden my gelooven dat 'er reeds een Verzweering in de Longen plaats had. Myn Geneeskundig oogmerk was het tot rypheid te brengen en te doen doorbreeken. Met dit oogmerk raadde ik haar een melk-diëet aan, de beweeging van 't paarderyden, warme baden, en borstontlastende Middelen. Deeze Middelen hadden een zo gelukkig gevolg als ik 'er van kon verwachten; want 'er verliepen geen agt dagen, of de Lyderes, na bykans een uur lang een ſterken hoest doorgeſtaan te hebben, gaf binnen weinig tyd een groote menigte van een zeer ſtinkende ſtof op, die zeer naar hef van wyn geleek. Ik deed daarop alle poogingen om 't bloed te bevryden van door deeze ſtoffe beſmet te worden, de etter zo ſchielyk als mogelyk te doen ontlasten, en de randen van de Verzweering te zuiveren en te doen heelen. Ik ſchreef haar dranken voor die een aangenaam zuur en zout bevatten, waarvan de Lyderes veel gebruikte; de witte Borſtſyroop uit de Apotheek van Parys, een melk-diëet, en verzachtende Middelen. —— De Lyderes bleef twee geheele maanden aan deezen Leefregel. De hoest verminderde eenigzins, de ademhaaling werdt vryer, en de Koorts verminderde ook. Daar kwam evenwel geen eetenlust: de mond van binnen was met een korst bezet en ſtinkende, de ſtoelgangen waren zeer bedorven en leelyk, ik purgeerde haar voor een tweede reis: dog haar omſtandigheden beterden hier door niet. Ik liet haar 15 dagen lang Ezelinne melk gebruiken; dog 'er kwam geene verandering. Eenige dagen hierna werd

de

de Pols zeer zwak, de Lyderes was zeer onrustig, en zweette des nachts; schielyk hierop volgden de zwakheid en vermagering in den sterksten graad. Ik liet de Lyderes zachte ontlastingen doen hebben door een afkookzel van Tamarinden, *Cremor Tartar*, en Rhabarber; voor haar drank gaf ik haar 't witte afkookzel van *Sydenham*. De Pols bleef by aanhoudendheid zwak. Niet tegenstaande deeze Hulpmiddelen, nam de Koorts nog meer toe; 't zweeten was overvloedig, en de uitteering volkomen. Ik nam myn toevlucht tot een Brandmiddel, 't geen ik tusschen de Schouderbladen liet plaatsen. De ettermaaking was hier zeer overvloedig; binnen weinige dagen begonnen de sluimen in de zelfde reden te verminderen als de ettermaaking toenam; de borst werd ruimer, en de Pols won een weinig in krachten aan: 't zweeten hieldt op, en maakte plaats voor een zachte en geruste slaap: de trek tot eeten kwam schielyk wederom; de Lyderes won weder aan in krachten, en haare gezondheid werd gelukkig weder hersteld door 't gebruik van dit Hulpmiddel, waarby ik voegde de mineraale Wateren van *Canterets*.

BESPIEGELING VAN DEN DOOIJ, IN 'T VOORJAAR DES JAARS MDCCLXXVI.

DEzelfde drift, die my noopte om myne Bespiegelingen der jongst uitgestaane nypende Koude op 't papier en onder 't oog myner Landsgenooten te brengen, doet my weder de pen opvatten; getroffen door de verandering van Tooneel, welke het Dooyweer veroorzaakte. Ik vind my aangemoedigd door de streelende goedkeuring, eenen onbekenden geschonken. De opmerkzaamen, die de gebeurtenissen huns leeftyds niet onbedagt laaten voorbyglippen; maar eenigzins dezelve nadenken, zullen het my dank weeten, als zy, in dit blad, een' leidsman hunner overleggingen aantreffen; min bedagten misschien zich opgewekt vinden tot gevoelens, die anderzins in rust bleeven: hoe veelen hebben eenen prikkel noodig om „ verstandig te letten op de daaden en de goe„ dertierenheden des HEEREN!"

Mogten wy ten dage der Koude, met den Godvrugtigen Harpenaar, de hand van GOD in alles erkennende, opzingen, „ Hy zendt zyn Bevel op Aarde, zyn Woord loopt „ zeer snel. Het geeft Sneeuw als wolle. Hy strooit den „ Rym als asschе. Hy werpt zyn Ys heenen als stukken. „ Wie zou bestaan voor zyne Koude?" Wy mogen thans met hem

hem aanheffen, en, den zelfden toon ſlaande, uitroepen: „ Hy „ zendt zyn woord, en doet ze ſmelten. Hy doet zynen Wind „ waaijen; de Wateren vloeien daar heenen!"

Die zelfde Almagt, op wier wil en wenk de geheele Natuur gereed ſtaat, die, door den eenen Wind, de Koude, met al den trein van drukkende ongemakken voor het Menschdom, onder welken egter heil en zegen ſchuilen, aanvoert, weet die door eenen anderen Wind te verjaagen; de ſcherp ſnydende lugt te verzagten; de geſtolde wateren te ontbinden.

Hoe deerlyk en bejammerenswaardig een Tooneel volgt op eene lang volduurende Koude. Naa een' ſtrengen Winter, ſpelt een agterlyk Jaarſaiſoen niets dan onheil. Veelen uwer myne Leezers hebben het by ondervinding, en, met den Zededichter B. DE BOCH, in Bloeimaand des veertigſten Jaars der loopende Eeuw, deeze klagten aangeheeven.

——— nog ſchynt de Winter niet geweeken:
Het vee ſchynt loeijende om zyn voeder, ons te ſmeeken;
Het mist den warmen ſtal; daar 't gras noch kruiden vindt
Op 't natte en kaale veld; de ſchraale Noorde wind
Doet de akkers kwynen: wy beleeven ſtrenge dagen;
De koude ſchynt natuur nog om het hart geſlaagen.
De welvaart loopt in 't riet; wy derven ons gewin,
De maagre diere tyd treedt onze ſtulpdeur in;
Het pluimgedierte ſuft en laat geen wildzang hooren.
En menig Landman heeft zyn koeijen reeds verlooren
Daar hy geen voorraad in zyn arme hooiſchuur hadt.

Een ſtrenge Winter, uit het Noorden aangevoerd
Door onweerwinden, hadt de ſtroomen ſtyf bevloerd.

Het land lag wyd en zyd met ys en ſneeuw bedekt,
De felle koude deedt zelfs eiken ſtammen ſcheuren,
Het vischje ſtierf in 't nat: men zag de huislién treuren;
Alleen ſtrealde ons de hoop op ſchooner Zomertyd;
Waar op ons onverwagt een taaijer roe kastydt.
Want toen de lieve Lente in veld en hof zou pryken,
En 't barre Jaarſaiſoen uit ons gewest doen wyken,
Bleef 't even guur; men vondt geen groente in bosch of wei,
Wy krompen aan den haard in 't hartje van den Mei.

Het herdenken daar aan, het leevendig bezef der ſmertlyke gevolgen van Duuren tyd, en dreigenden holoogden Hongersnood, maakt, by 't knellen der Winterkoude, op zich zelven reeds

reeds lastig, verveelend, en drukkend, den Dooy het voorwerp onzer wenschen en gebeden. Men slaat lugt, wind en weersgesteltenis gade, en ziet reikhalzend omme na verandering. — De heldere lugt bewolkt; de Zon verschuilt zich, by 't ondergaan, in een bank; het bulderend geblaas des Oostenwinds, wiens koude en als verstyvende adem, reeds lang niets dan verderf scheen aan te brengen, stilt: de strengste Vorst is over; de Wind keert, en komt uit zagter Streeken; Wolken, zwanger van Regen, daar door aangevoerd, ontlasten zich. De hoop, op een' gewenschten Dooy, vervult het hart met vreugde en dank-erkentenisse. Gevoelige en geraakte gemoederen ontlasten zich van schuld, en betuigen: „ Zingt „ den HEERE by beurten, met dankzegginge, Psalmzingt on„ zen GOD op de harpe; die de Hemelen met wolken bedekt, „ en voor de aarde Regen bereidt. — Gy kroont het Jaar „ Uwer Goedheid, en Uwe voetstappen druipen van vetheid. „ Zy bedruipen de weiden der woestyne; en de Heuvelen „ zyn aangegord met verheuginge".

't Gebed paart zich met dien Dank. — Sterk woedende Stormwinden zouden het dikke Ys los en driftig maaken, met geweld op de nauw herstelde, en nog onbezakte dyken, door den jongsten Watersnood, in Slachtmaand des voorleden Jaars geschokt, aandringen, en, van een hoog gezwollen Zee vergezeld, den Landen een allerdeerlykst onheil baaren. De pas geweeken vrees des Waterleeds ontwaakt, met schrik, en slaat het oog ten Hemel, om over 't hoofd hangende gevaaren af te smeeken; „ ten einde het vrugtbaar Land niet tot een „ zouten grond gesteld worde: om de boosheid der geenen „ die daar in woonen". — Een Noordweste wind verheft zich; het vlottend Ys der Zuiderzee kruit op één, en vormt Ysbergen van vervaarlyke hoogte, die, met een dreigend gelaat, de dyken begrimmen. „ De Rivieren verheffen haar „ bruisschen; de Rivieren verheffen haare aanstootingen"; schroomlyke Ysdammen persen aan op de doorweekte oevers. „ Doch de HEERE in de hoogte is geweldiger, dan het bruis„ schen van groote wateren; dan de geweldige baaren der „ Zee. Hy, die der Zee het zand tot eenen paal gesteld heeft, „ met eene eeuwige inzettinge, dat ze daar over niet zal „ gaan, zegge; Tot hier toe en niet verder. — Of schoon „ dan haare golven zich beweegen, ze zullen toch niet ver„ mogen; of schoon ze bruisschen, zo zullen ze daar over „ niet heenen gaan". — De HEERE verhoort het gebed. — Hy doet den stormwind zwygen. De Zee bedaart, het Ys wykt,

wykt, en wordt door den ſtroom na de Zeegaten en 'er uit gevoerd. De Zeelieden ſchuwen de gewenſchte Reede, zy houden het op Zee: de binnen gekomene en gereed leggende Schepen zoeken zich te bergen; moeite noch geld wordt geſpaard, om eene veilige legplaats te vinden.

Hoe zeer is 't alles op 't vlak der Stroomen veranderd! Het Ys is zigtbaar afgenomen, met water overdekt. Waar nog korts de vlugge Schaatsryder gleed, waar de Arre-en Vragtſleden gingen, en de yſchuitjes met vlugge vaart ſnelden, waar alles vol leevens en beweegens was, heerscht nu eene doodlyke ſtilte; nauw durſt 'er zich iemand waagen. Het Water, in ons doorſneeden Land, zo dienſtig tot vervoering der Koopwaaren, en korts als 't vaste Land gebezigd, is nu geheel ten onbruike. Een belemmerende tyd! doch die ſtaat niet lang aan te houden: het Ys, door regen gegeesfeld, door winden en ſtroomen geteisterd, zal, zonder tusſchenkomende Vorst, welhaast ſnelten, en de gewenschte ruimte geeven aan Vragtvoerders en Reizigers, die zich thans door diepe en bykans onbruikbaare wegen droevig belemmerd vinden.

Geluk, myne Landsgenooten! de Dooy houdt aan. — De dik gevalle Sneeuw is geſmolten: de Velden, daar onder als begraaven, vertoonen zich weder tot voorgaande vrugtbaarheid herſteld. „ Het gelaat des Aardryks wordt vernieuwd". De Sneeuw die, als een wollen kleed, 's aardryks opperkorst bedekt, en voor de nadeelen der Vorst de planten en gewaſſen beſchut hadt, dringt ontbonden zagtlyk in de openingen der ontvroozene Aarde, en ſchenkt groeizaamheid en kragt om voort te teelen aan dezelve; door dit zagte dekzel geſtoofd, geeft zy reeds de eerſte ſcheutkens, die met eene bekoorelyke frisheid ten gronde uitdringen: en, 't naderend zagte Saiſoen aankondigen.

Het Gedierte des wouds, buiten menschlyk opzigt in 't wilde leevende, mooge „ zyne loerplaatzen hebben, en 's Win„ ters in zyne holen blyven," gelyk jos ſpreekt, de Koude dreigde het met lyfsgevaar, en de Sneeuw, over heuvelen en velden digt gevallen, belette hun voedzel te vinden; thans treedt het te voorſchyn, en als in een nieuwe wereld. Huppelende van blydſchap, toont het, om zo te ſpreeken, erkentenis.

Een groot aantal van de Gevederde bende is, geduurende den Wintertyd, onze barre lugtſtreek ontweeken, om zagter en lieflyker op te zoeken; eenigen zyn ons bygebleeven en hebben de nypende hand der Koude gevoeld; deeze,

met

met gebrek aan voedzel gepaard, deedt 'er veelen, dood uit de lugt nederſtorten.

De ſtem der Wintervogelen wordt heesſcher, en die de lieve Lente van verre ons toeroepen, laaten, by den Dooy, de ſtemme hooren: zy heffen eenen troostryken beurtzang aan: en vervrolyken de zo lang droeve Natuur.

De Visſchen zelfs, die in de wateren de uitwerkzelen der Koude gevoelden, dartelen, met nieuw genoegen, in de open geworden ſtroomen. Gebrek aan lugt, mangel aan ververſching van water, deedt 'er veelen den Winter met den dood bekoopen.

Het Vee, nauw verwarmd op de Stallen, gevoelt den zagt ſtreelenden invloed van aangenaamer lugt, en toont zich lustiger. —— Alles verjongt.

Zou in deezen algemeenen ommekeer de Mensch niet deelen? Voorwaar hy doet het op 't gevoeligst. Van Wintervermaaken, is de Rykdom reeds te over verzadigd; en de Armoede, den drukkenden Winterlast, hoe zeer ook door de ondersteunende hand der Milddaadigheid verligt, lang moede: de nyvere Burger kan de handen reppen. Naa een' ſtilſtand en rust van eenige weeken krygt alles eene nieuwe beweeging, eene nieuwe wakkerheid. De beſchouwing hier van ontvonkt myn' geest, en wekt haar op, deeze wisſeling met eenige dichtregelen te begroeten.

De Scheepvaard, die ons Vaderland
Vereênt met de afgelegendſte oorden,
En ſchenkt uit haare milde hand,
't Geen 't Oost, het West, het Zuid' en 't Noorden,
Voortbrengen op hun milden grond,
Lang vastgekluisterd in de ſtroomen,
Verheugt zich op deez' blyden ſtond;
Daar zy heur vryheid heeft bekomen.
De Zeeman, die deez' tyd, vol ſmart,
Op Land verlangend af moest wagten,
Krygt nu zyn wensch; daar 't vrolyk hart
Zich ſtreelt met zoete voorgedagten
Om, in het gunſtig Jaarſaiſoen,
Door 't klieven van de zilte baaren,
Een' ryken voorraad op te doen
Die Vrouw en Kinders wel doet vaaren.
Gelyk naa dat de ſtille nagt
De matte leên heeft rust geſchonken,
Zo dra de blyde morgen lacht,
En 't al verkwikt door lieve lonken,

Het

Het Menschdom, met vernieuwden lust,
Den arbeid weder gaat beginnen,
Zo ſlypt de Koopman, uitgerust,
Op nieuw, zyn' kloeke en ſchrand're zinnen,
Hy werkt, met onvermoeiden vlyt,
Zo in 't verzenden als 't ontvangen,
En is in 't winziek' hart verblyd.
Thans wordt des Arbeidsmans verlangen
Vervuld; hy ziet de Zeevaardy
En Koopmanſchap, met nieuwe kragten,
Herleeven in dit Jaargety,
En ſtuit zyn droeve jammerklagten.
Nu kan hy 't droeve Huisgezin
Van nooddrufts-eisch vol op verzorgen,
Verheugd om 't dagelyksch gewin.
De Winkelier, dien 't lastig borgen
Reeds lang verveelde, krygt zyn geld,
En dankt den Hemel voor dien zegen.
De Landman ziet, vol vreugd, het veld
Verkwikt met d'aangenaamen regen
Dat, door de lange en ſtrenge kou,
Vertoonde een naar en doodlyk weezen;
Dit maakt hem vaardig tot den bouw';
Die kan zyn werkzlek hart geneezen.
Dus juicht een ieder in zyn' ſtaat,
En dankt voor deeze gunstbewyzen
God, die het alles gade ſlaat,
Wiens gunst men nolt genoeg kan pryzen.

BESCHRYVING EENER NIEUWLINGS ONTDEKTE GEVOELIGE PLANT; GEHEETEN *Dionæa Muscipula*, in 't Engelsch *Venus's Fly-trap*, dat is: VENUS VLIEGEN-VAL.

EEn ieder van eenige bedreevenheid in de Natuurlyke Hiſtorie weet, dat de *Mimoſæ*, of *Gevoelige Planten*, haare bladeren ſluiten, en, op 't minſte aanraaken, in elkander krimpen. Dit heeft ons verbaasd doen ſtaan; en tot nog heeft men geen eindoogmerk der Natuure met deeze verwonderlyke beweegingen ontdekt. Zy herſtellen zich ſpoedig, en haare bladeren ſpreiden zich uit als voorheen. Maar de Plant, van welke wy nu eene beſchryving zullen geeven, wyst uit, dat de Natuur de voeding daar van eenigzints ten oogmerke heeft, door het bovenſte gedeelte van het blad te maaken als

een werktuig om voedzel te vangen: op het midden daar van ligt het lokaas voor het ongelukkig Insekt, dat daar aan ten prooije der Plant wordt. Veele kleine roode tepeltjes, die de inwendige oppervlakte bedekken, en misschien een aangenaam vogt uitlaaten, verlokken het Diertje om 't zelve te smaaken; en, op 't eigen oogenblik als deeze tedere deeltjes, door de pootjes der Insecten, gedrukt worden, ryzen de twee openliggende kwabben op, houden het Diertje vast, de met steekeltjes bezette randen slaan zamen en drukken het dood. En, ten einde de sterke poogingen tot leevensbehoudenis het gevangen Diertje niet zouden doen ontkomen, zyn 'er drie kleine overeind staande steekeltjes op 't midden van elke kwabbe tusschen de tepeltjes, die een einde maaken aan alle de worstelingen. De kwabben openen zich niet weder, terwyl het doode Diertje daar in blyft. 't Gaat egter vast, dat de Plant niet in staat is een Diertje van iets anders te onderscheiden: want, wanneer men een strootje of een spelde tusschen de kwabben steekt, sluiten ze zich even eens toe als om een Insect.

Niet lang geleden zondt Mr. PIETER COLLINSON aan Mr. ELLIS, eene gedroogde Plant van deeze soort, die hy van Mr. JOHN BARTRAM, van *Philadelphia*, 's Konings Botanist, ontvangen hadt. De Bloem deezer Plant ontleedde Dr. SOLANDER, en bevondt dat dezelve een nieuw geslacht uitmaakte; doch, toen geen denkbeeld hebbende van de wondere gevoeligheid der Bladeren, dewyl zy gedroogd en in een geschronkeld waren, besloot hy dat dezelve zeer naby kwam aan de *Drosera* of *Rosa Solis*, dewyl de Bladeren van de gemeenste Engelsche soorten van de *Rosa Solis* rond, hol, met kleine heirtjes bezet, en vol lymerige tepeltjes zyn, hebben veelen geoordeeld dat deeze Plant 'er zeer naar zweemde.

Maar wy hebben het Mr. WILLIAM YOUNG, een Inboorelíng van *Philadelphia*, (dien de Koning wel gunstig heeft willen aanmoedigen tot het doen van Kruidkundige naspeuringen in *America*,) te danken, voor het overzenden van deeze Plant in vollen groei, en dat hy 'er ons eene menigte van toeschikte.

Hy berigt my dat ze in schaduwagtige en vogtige plaatzen groeien, in July en Augustus bloeien, dat de grootste bladeren door hem gezien omtrent drie duimen in de langte haalden, en de kwabben, over 't kruis gemeeten, een en een half duim waren: hy merkt wyders op, dat de tepeltjes der geenen, die bloorgesteld waren aan de Zon, een schoone roode kleur hadden; maar dat die in de schaduw stonden

bleek

bleek waren, en tot het groene overhelden. Deeze Plant zal waarſchynlyk nu eene plaats krygen in de Tuinen der liefhebberen hier te Lande, en zy verdient de aandagt der Natuuronderzoekeren.

De Kruidkundige kenmerken van de *Dionæa* zyn, volgens LINNÆUS, die dezelve onder de Claſſe van de *Decandria Monogynia* brengt, deeze:

De CALIX, of *Bloemkelk*, beſtaat in vyf ſmalle, gelyke, rechtopſtaande blaadjes van eene holle ovaalswyze gedaante, boven ſcherp.

De COROLLA, of *Bloem*, heeft vyf holle blaadjes van eene langwerpige omgekeerde ovaale gedaante, ſtomp aan 't eind: ter wederzyden omgekruld, en van beneden na boven loopen zeven dooſſchynende ſtreepen.

De STAMINA, of *Helmſtyltjes*, hebben gelyke draadjes, korter dan de Bloembladeren; de toppen, die het manlyk zaad bevatten, zyn rondagtig.

Het PISTILLUM, of *Styltje*, heeft een rond zaadhuisje, een weinig gedrukt, en geribd als een Meloen: het Styltje is draadswyze, en iets korter dan de Meeldraadjes.

De STIGMA, of het *Mondje*, ſtaat open en is rondsom geribd.

Het PERICARPIUM, of *Zaadbuisje*, is een bultig klepje met één afdeeling.

De ZAADJES zyn veelvuldig, zeer klein, langwerpig van gedaante, en zitten beneden aan het klepje.

De *Dionæa Muscipula* groeit in de moerasſen van *Noord-Carolina*, digt by de grenzen van *Zuid-Carolina*, op omtrent 34 Gr. Noorder Breedte, waar de Winters kort en de Zomers zeer heet zyn. De Wortels beſtaan uit ſchuilers en hebben weinig vezels, en duuren een jaar. De Bladeren zyn veelvuldig en geneegen om nederwaards te hangen, tweeledig en vol ſap. Het benedenſte lid, 't welk een ſoort van ſtam maakt, is plat, langwerpig, aan beide zyden ſcherp en eenigzins hartvormig. In eenige verſcheidenheden vindt men ze boven aan getand. Het bovenlid beſtaat uit twee kwabben, of lobben: ieder kwab maakt een half ovaal, de randen zyn bezet met ſtyve hairtjes, gelyk wenkbrauwen, die elkander raaken, of in elkander ſluiten, als zy digt gaan: 't welk zy doen, van binnen aangeraakt zynde.

De oppervlakten van deeze kwabben zyn bedekt met kleine roode tepeltjes; elk deezer tepeltjes gelyk, door een ſterk vergrootend glas bezien, naar de gedrukte bes van een *Arbutus*.

Tusschen de tepeltjes ziet men, omtrent het midden van elke kwabbe, drie zeer kleine overeind staande stekeltjes. Wanneer de kwabben iets in zich geslooten hebben, openen zy zich niet weder, terwyl 'er dit in blyft. Indien men het 'er kan uithaalen, zonder de kwabben te kwetzen, spreiden zy hun op nieuw uit; doch wanneer men geweld gebruikt om ze te openen, breekt 'er doorgaans een der kwabben af, eer het los worde; zo sterk zyn de sluitvezels door de natuur gevormd.

De steng is omtrent zes duimen hoog, rond, glad, zonder bladeren, draagende aan het boveneinde de Bloempjes, die melk wit zyn, en op voetstukjes staan, die elk een bloemblad hebben.

Wat het kweeken betreft. De grond waar in deeze Plant groeit is, (gelyk blykt uit die welke rondsom de wortels der overgebragte Planten zit,) zwarte ligte aarde, vermengd met wit zand, gelyk men doorgaans op moerasfige heiden aantreft.

Dewyl het eene Plant is, die in moerasfigen grond groeit, zal dezelve best in 't Noord-Oosten geplant worden, om dezelve te beschutten tegen de straalen van de Zuider-Zon; en 't zal noodig weezen, in den Winter, tot dat wy weeten hoe veel koude zy kan verduuren, dezelve met een glas te dekken, en dit, wanneer het sterk vriest, met stroo of matten te bezorgen. Op deeze wyze heeft men, in den laatst verloopen Winter, verscheide Planten zeer goed bewaard! De gevoelige hoedanigheid van deeze Plant zal zich meer of min vertoonen, naar evenredigheid van de hitte of van de sterkte der Plant zelve.

Onze Zomers zyn niet warm genoeg om het zaad te doen rypen: of mogelyk zyn wy niet kundig genoeg in het kweeken van deeze Plant.

Om verdere proeven te neemen tot het vertoonen van de gewaarwordelykheid der *Dionæa Muscipula*, zal men 'er eenige in potten kunnen zetten, gevuld met ligte moerasfige aarde, geplaatst in pannen met water, en zo des Zomers in een broeikas, waar de hette gelyk is aan die der eigene lugtstreeke in *Noord-Carolina*; dit zal de wondere werkzaamheid op het verbaazendste toonen.

Wy deelen onzen Leezeren de Afbeelding deezer *Plant* hier nevens.

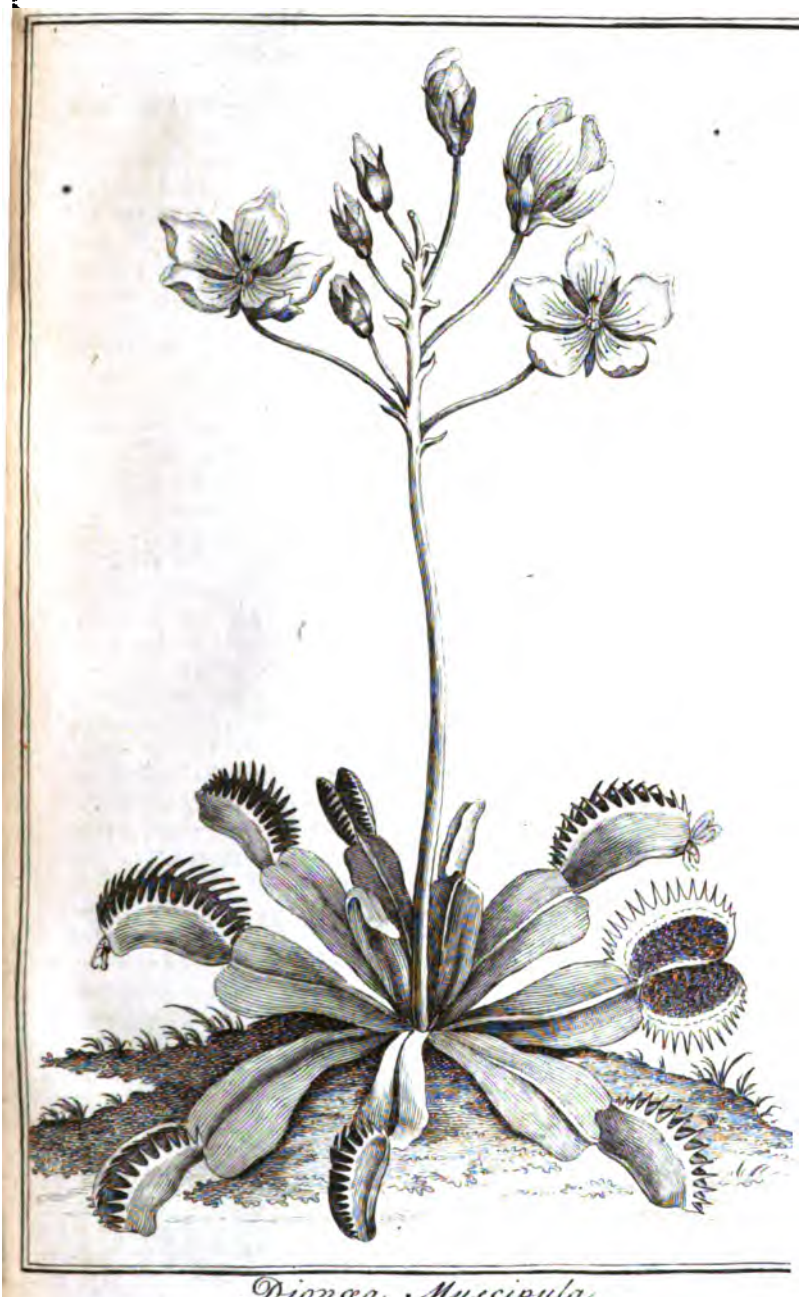

Dionæa Muscipula.

Venus of Vliegen-val.

BESCHRYVING VAN HET EILAND SCIO.

(Overgenomen uit RICHARD CHANDLER's *Travels in Aſia Minor.*)

„ ONlangs hebben wy den Heer CHANDLER en zyne
„ Reisgenooten vergezeld by den ingang van den *Hel-*
„ *leſpont* (*), thans zullen wy met hem het Eiland SCIO
„ bezigtigen."

Het Eiland *Chios*, tegenwoordig *Scio*, wordt, ſchryft CHANDLER, door STRABO, op negen honderd Stadien, of honderd twaalf en één halve Myl in den omtrek, begroot, en ligt omtrent vierhonderd Stadien, of vyftig Mylen, van het Eiland *Mitylene*. Het voornaamſte Gebergte, oudtyds *Pelineus* geheeten, vertoont een lange en hooge reeks van barre rots, de Zon terugkaatzende: doch beneden aan den voet wordt het vlytig bebouwd, en beloont den arbeid des Landmans door ryke voortbrengzelen. De Bergen zyn in 't afgaan met Wyngaarden bekleed. De Plantagien van Lamoen-, Oranje- en Citroen-boomen, geregeld aangelegd, vervullen de lugt met den aangenaamen geur der bloezems, en vermaaken het oog door de goudkleurige vrugten. Tuſſchen deeze zyn de Myrthen-, Jasmyn-, Olyf- en Cypreſſen-boomen geplant. De hoogtoppige *Minarets* ſteeken boven deeze uit; de witte Huizen ſchitteren en brengen den aanſchouwer in verrukking.

Scio deelde in de rampen, den ondergang des *Griekſchen Ryks* vergezellende. In den Jaare 1103, wanneer de Vrybuiters en Roovers verſcheide aanmerklyke plaatzen in 't bezit hadden, nam TZACHAS, een misnoegde *Turk*, de Stad in. De *Griekſche Vlootvoogd*, dezelve voor den Keizer ALEXIS tragtende te onder te brengen, maakte een bres in den wal, en hy kwam hem van *Smyrna* te hulpe, met een Vloot en achtduizend Man; doch liet kort daar naa, in den nagt, het beleg vaaren. —— In den Jaare 1306, was dit een der Eilanden, dat veel moest lyden van de knevelaaryen des Groot-Hertogs ROGER, Overſten der *Romeinſche Krygslieden*. De Stad werd toen bemagtigd door de *Turken*, die met dertig Schepen 'er voorkwamen, en de Inwoonders door het zwaard vervolgden. In den Jaare 1346, werden eenige Galeien, door der-

(*) Zie *Hed. Vad. Letter-Oef.* IV Deel, II St. bl. 462 enz.

dertig Edele *Genueefen* uitgerust, die de Stad innamen. Eene Vloot van zestig zeilen werd door den Sultan, in den Jaare 1394, uitgezonden om *Scio* en de nabygelegene Steden te verbranden, de Eilanden en de Zeekust te verwoesten. *Scio* moest veel ramps verduuren; maar, indien men het lot deezes Eilands vergelykt met dat van eenige andere plaatzen, in deeze tyden van roof en geweld, schynt het goed Geluk met de partydigheid der Natuure, zamengewrogt, en dit Eiland als een gunsteling behandeld te hebben.

De *Genueefen* bleeven omtrent twee honderd en veertig Jaaren in 't bezit van *Scio*. Zy werden, in den Jaare 1566, daar van beroofd, geduurende het beleg van *Malta* door den *Turkschen Vlootvoogd*, die 't zelve voor Sultan SOLYMAN vermeesterde: doch de *Scioters* verwierven veele en uitsteekende voorregten. Zy bestonden uit twee partyen, verschillende in hunne Godsdienstige begrippen: de eene van de *Griekſche Kerk*, die den Patriarch van *Conſtantinopole* voor Opperhoofd erkent; de andere van de *Latynſche Kerk*, die den *Roomſchen Paus* voor 't Hoofd der Kerke houdt: deeze genooten onder de *Turken* eene volkomene verdraagzaamheid, hunne Priesters deeden de Mis, even als in 't *Christendom*, zy bragten de laatste Kerkgeregten aan de Zieken, hielden Ommegangen, in Ordeskleeden, met Waschkaarsen in hunne handen, en al den verderen toestel dier plegtigheden, tot het Jaar 1694. De *Venetiaanen* vielen toen het Eiland aan, en bemagtigden het Kasteel; doch verlieten 't zelve, wanneer hunne Vloot, naby de *Spalmadore Eilanden*, in het Kanaal tusschen *Scio* en het Vaste Land gelegen, de nederlaage bekomen hadt. De *Latynen*, die hun bygestaan hadden, vreesden voor de straffe, welke hunne ondankbaarheid verdiende, en de voornaamste Familien namen, met den Bisschop, den vlugt, en zetten zich in *Morea* neder. De *Turken* maakten zich meester van de Kerken, schaften de *Genueeſche kleeding* af, en noodzaakten hunne Onderdaanen blyken van onderwerping te geeven: onder anderen hun verpligtende, om, by de Stads Poorten, van hunne paarden te stygen, en dit ook te doen op het aannaderen van eenig zelf den geringsten *Muſulman*.

De Stad *Scio* en de omgelegen plaatzen, gelyken, uit Zee gezien, na *Genua*, en vertoonen het in 't klein. De oude Stad hadt een goede haven, en legplaats voor tachtig Schepen. De tegenwoordige, te zelfder plaatze gestigt, beneden den berg *Pelinæus*, is groot, wel gebouwd en volkryk. Een naakte rots steekt 'er boven uit met twee huizen op den top, hier

was

was voortyds de *Acropolis* der *Grieken*, en naderhand de Citadel der *Genueesen*. Wy vonden daar Lieden bezig, met de oude grondſlagen op te delven om bouwſtoffen te vinden. De Haven heeft een oude en vervallen Kaay, gelyk die van *Tenedos*, bykans van dezelfde hoogte als het water. De ingang is nauw met rotzen en klippen omzet. Het was omtrent den middag, als wy 'er kwamen. Wy begaven ons na het huis van den *Engelſchen Conſul*, die zich op 't Land onthieldt. Een *Griek*, ANTONIO geheeten, zyn Knegt, en de *Drageman*, of Tolk des Capiteins, die met ons was, bezorgde ons Vogels en eijeren, met wyn en vrugten, tot ons middagmaal. In 't vallen van den avond doorwandelden wy de Stad, die ons voorkwam eene Verzameling van fraije Paleizen te weezen, na het beſchouwen van zo veele jammerlyke hutten, als wy kortlings op 't vaste Land gezien hadden.

De ſchoone *Griekſche jonge Dogters* maaken de uitmuntendſte cieraaden van *Scio* uit. Veele deezer zaten aan de deuren en venſters, katoen of zyde ſpinnende, of met naaldewerk bezig; zy ſpraken ons gemeenzaam aan, en heeten ons, in 't voorbygaan, welkom. Op Zondag en op Heilige dagen, zyn de ſtraaten 'er mede opgevuld. Zy draagen korte rokken, alleen tot de knien raakende, met witte zyden of katoene kouſen. Haar hoofddekzel, byzonder aan dit Eiland eigen, is eene ſoort van tulband, van linnen zo wit als ſneeuw. Haare muilen zyn meest geel met roode franje aan de hielen; eenige draagen ze met riemen vast gemaakt. Haare kleeding beſtaat uit zyde van verſchillende kleuren: haar geheele voorkomen heeft iets aartigs en leevendigs, en wy ſchepten daar in groot genoegen. De *Turken* bewoonen een afgezonderde Wyk, en hunne Vrouwen zyn bedekt.

Wy gingen laat in den avond na 't Schip; de Tolk en de *Scioter* ligtten ons uit met lange papieren lantaarens na de boot, die ons aan den oever wagtte. Een groot getal honden der ſlachters, aan den buitenkant der Stad, baste ons verwoed aan; doch zy werden afgeweerd door onze Leidslieden, wier Taal zy verſtonden. Zy werden, gelyk men verhaalde, van 't Gemeen onderhouden, en vergaderen, als alles in rust is. Men merke hier op, dat onze Dieren van ouds denzelfden hinder deeden, zynde de *Lemures* der Ouden, die gewoon waren hun met voedzel te ſtillen. De *Arcadiers*, in 't byzonder, bragten hun brood van hun tafel, om de verſchrikkingen die zy 's nagts veroorzaakten, of de honden, die hun op ſtraat aanvielen, te bevredigen.

Den volgenden morgen lieten wy ons weder aan land zet-

ten, en ik ging, met Capitein JOLLY, na de voornaamſte *Bagnio*, of openbaare badſtoove; dit is een zeer ſtaatlyk gebouw, met groote koepels, alle van marmer. Ik zal van de wyze van baaden hier berigt geeven. Wy ontkleedden ons, in een groot vierkant vertrek, waar het linnen te droogen hing, en de Badhouder met zyne Dienstbooden oppast. Elk onzer werd een lange handdoek gegeeven, die wy om den middel moesten ſlaan, en een paar houten muilen aan onze voeten. Wy werden door een warmen nauwen gang geleid, na het binnenſte nog veel grooter vertrek, door verborgene ſtooven zeer heet gemaakt. Hier in was een bad, en kamertje aan de zyden. De vloer in 't midden, onder de koepel, was verheven, en bedekt met linnen lakens, op welke wy moesten gaan leggen. Welhaast begon het zweet, met groote druppelen, uit te breeken: hier op traden twee Mannen binnen, geheel naakt, uitgenomen den gordel om de lendenen; zy begonnen ons vleesch te kneeden, alle de leden raakende, en de porien van de huid zuiverende. Dit gedaan zynde, waren alle onze gewrichten buigzaam genoeg, en zy maakten eenen aanvang van de vreeslyke behandeling, om ze alle te kraaken, niet alleen de Teenen, de enkels, de knien, de vingers, en dergelyke, maar ook de wervelen van de ruggegraat en de borst, voor eene wyl onze nek ſterk drukkende; toen keerden zy ons op den buik, onze armen kruislings op de rug liggende; de rechte knie tuſſchen onze ſchouders zettende. De werkzaamheden en draaijingen, welke zy verrigten, laaten zich niet gemaklyk beſchryven, en zyn nauwlyks te gelooven. Naa dit alles, werden wy gewreeven met een kamelotten zakje, aan de hand vast gemaakt, die, gelyk de oude *Strigil*, de grove uitwaasſemingen weg nam. Toen werden wy ieder in een byzonder vertrekje gebragt, waar in pypen met heet en koud water waren; 't welk wy dus, naar welgevallen, konden maatigen. De Mannen keerden weder met zeepwater, en een ruwe doek in een houten emmer, hier mede zuiverden zy de huid, en gooten eene groote hoeveelheid warm water op onze hoofden uit. Wy waren geheel afgemat, wanneer zy ons droog linnen aantoogen, en te rug bragten na de eerſte kamer, waar bedden voor ons gereed lagen. Naa een' zagten ſlaap ontwaakende, kreegen wy ieder een ontſtooken pyp tabak en een kop koffy. Wy ſtonden zeer verfrischt op: en, dewyl de Vrouwen van den *Aga* of *Turkſchen Bevelhebber*, verwagt werden, gingen wy ſchielyk heen. De Gemeene *Turken* en *Grieken* betaalen zeer weinig, voor 't gebruik des bads, waar zy één of meermaalen ter week ingaan. Zomtyds

tyds ben ik, in het binnenſte Vertrek, onthaald op rype Vrugten, en Sherbet; terwyl reukwerk de lugt vervulde. Een myner Reisgenooten herhaalde met my dikwyls deeze onſchuldige en gezonde weelde, te *Smyrna* en te *Athene*.

Op ons wederkeeren uit het bad, vonden wy den Conſul t'huis. Deeze was een magere ſlimme *Griek*, recht het tegenovergeſtelde van den vetten, openhartigen, en herbergzaamen *Jood*, onzen Gastheer in de *Dardanellen*. Hy zette ons Granaat-appelen van eene byzondere ſoort voor, wegens welke dit Eiland beroemd is. De korrels zyn zonder ſteenen, en men brengt ze op tafel in een ſchotel met roozewater beſproeid. Het is een heerlyke vrugt; doch wordt voor zamentrekkend gehouden. Een *Engelsch Heer*, BRACEBRIDGE geheeten, was aan 't huis des Conſuls gekomen, om een bezoek by ons af te leggen. Hy was oud, en was reeds eenige jaaren buiten zyn Vaderland geweest, om, in warmer lugtſtreek, zyne dagen te ſlyten. Naa veel omzwervens, gaf hy de voorkeuze aan dit Eiland, boven alle plaatzen door hem bezogt.

's Ayonds nam onze Capitein affcheid van ons, voorneemens zynde 's anderen daags 's morgens vroeg te zeilen; doch hy werd, door ſlegt Weer, eenigen tyd opgehouden. Wy bevonden, dat de Oude Partyſchappen in den Godsdienst nog met dezelfde heftigheid ſtand greepen; ieder Party droeg de andere een' onverzoenlyken haat toe, en poogde de tegenovergeſtelde den voet te ligten. Wy zagen de *Latynen* bezig, met het verrigten hunner Godsdienstoefening in de Kapel des Vice Conſuls van *Frankryk*; dit gebouw was zeer net, wel verlicht, en vol Volks, voornaamlyk Vrouwen. De *Engelſche Conſul*, die ook eenige andere *Europiſche Mogenheden* ten dienst ſtondt, hadt zeer veel te lyden gehadt van de Priesters dier Kerke; doch van den Paus by open brieven het Ridderſchap verkreegen.

Voorſpoed is min gunſtig aan den Oudheids-Onderzoeker, dan verlaating en ontvolking. Wy zagen hier geen Renbaan, geen Schouwburg, geen Muzykzaal; maar eene zo uitmuntende Stad, met een marmeren ſteengroeve digt daar by, kan niet ontbloot geweest zyn van deeze gebouwen, en misſchien zou men 'er eenige voetſtappen van ontdekken, omtrent de hoogte van de *Arcopolis*. Eenig laag verheven beeldwerk, en eenige oude Marmerſteenen vonden wy in de muuren, en boven de ingangen der huizen geplaatst. Aan den Zeekant, niet verre van de Stad, kwamen ons drie ſteenen te vooren met Opſchriften, die, als ballast, uit het vaste Land van *Aſia* derwaards gebragt waren. De Scioter, onze Leidsman, ſprak

veel; doch weinig ter zaake. Hy wees ons meer dan één's, na de afbeelding eener *Genueesche* Wapenrusting te zien, als een ſtuk der oude beeldhoukunde, en na eene Jaartekening in *hedendaagsch Grieksch*, als een oud opſchrift.

Het keurlykst overblyfzel van alle is, 't geen men, zonder rede, de *School van* HOMERUS genaamd heeft. Het vertoont zich aan den oever, op eenigen afſtand noordwaards van de Stad, en blykt een open Tempel van *Cybele* geweest te zyn, op den top van een rots gehouwen. De gedaante is langwerpig rond, en in 't middelpunt is het beeld der Godinne, het hoofd en een arm ontbreekende. Zy wordt, naar gewoonte, zittende verbeeld. Op elke zyde van den ſtoel is een leeuw geſneeden, en op den rug. De plek gronds is door een rand of zitting omringd, omtrent vyf Yards wyd. Alles is uit den rots gehouwen, ruw, verward, en waarſchynlyk van eene zeer hooge oudheid. Hooger opgaande, heeft men een ſchoon gezigt van de ryke vlakte van *Scio*, en van het Kanaal, met de Eilanden, en verder op het gebergte aan de vaste kust van *Aſia*.

De Wynen van *Scio* zyn beroemd, als bevorderlyk tot de Spysverteering, voedzaam en keurlyk van ſmaak. Zy waren zeer geagt by de *Romeinen*. HORTENSIUS kelderde dezelve, en CESAR, die edel en grootmoedig was, ſchonk dien ruim en ryklyk, by zyne zegepraalen en offeranden. Men verhaalt, dat het aankweeken des Wynſtoks ingevoerd werd, door den Zoon van BACCHUS, OENOPION of de WYNDRINKER geheeten, wiens grafſtede hier nog was in de tweede Eeuwe; en dat de roode Wyn, met de wyze om deeze vogt te maaken, uitgevonden werd door de *Scioters:* een rotzige ſtreek, *Arviſia* geheeten, was inzonderheid beroemd van wegen dit voortbrengzel, als Ambroſyn gepreezen, en nieuwen Nectar geheeten. De Heer BRACEBRIDGE, wien wy in zyn huis, niet verre van de Stad, bezogten, onthaalde ons op verſcheide uitgezogte proefjes: en het is twyfelagtig of die Wyn, in geur en andere hoedanigheden, van ouds zo hoog opgehemeld, wel iets verlooren hebbe. In verſcheide proefjes, vonden wy den geur, met de daad, verwonderlyk.

Op het byzonder bezit van den *Arviſiſchen Wyn*, waar van men nu niet langer ſpreekt, is de voordeelige kweekery van den *Lentiſeur* of *Mastikboom* gevolgd. Deeze houdt, naar men ons verhaalde, één en twintig Dorpen bezig, die even zo veel duizend *Ooken* van Gom Jaarlyks moeten leveren, ten gebruike van het *Seraïl* in *Conſtantinopole*. Zy verkrygen den *Maſtik*, door de boomſtammen, in de Zomermaanden, met een klein

klein ſcherp yzer te booren. In de maand October wordt de Oogst, onder muzyk, in de Stad gebragt. De Cadi en de Bedienden, die het weegen bywoonen, hebben ieder een zeker aandeel voor hunne moeite. Het overige wordt den Hoevenaar of Planter gegeeven, om 'er, ten zynen voordeele, gebruik van te maaken. De *Grieken* deezer Dorpen hebben eenen byzonderen Landvoogd, en genieten veele voorregten: waar onder uitmunt het voorregt, om een Tulband van wit linnen te draagen: en hunne Kerken hebben ieder een klok, om hun tot de Bedeſtonden te roepen; eene vergunning, van welke zy met veel blydſchaps ſpreeken. De *Aſiatiſche Juffers* zyn zeer op deeze Gom geſteld, die zy gaarne kauwen; geloovende, dat dezelve goed is voor den adem; ook ſchryven zy 'er verſcheide andere uitmuntende hoedanigheden aan toe.

DE SHOONE MORGEN.

Dafnis.

DAt nu de Toontjes uit myn lagen Veldfluit, over de ſpelende Golfjes van het ſtil ruiſchend *Scheld* rollen; en zich paren met den aanhef van het Zangryk Pluimgediert, 't geen zyne hart innemende Gezangen, over de wyde Vlakten, doet hooren. — Ik zing der verrukkende Natuur een Veldlied. — O ſchoone Morgen! hoe vele Zielſtreelende bekoorlykheden, ſpreid Gy niet ten toon! — O verkwikkelyke Morgen! aan ernſtige overdenkingen gewyd, blaas myn Veldlied een nieuw leven in; op dat myne Zangtoonen met zo vele bekoorlykheden langs de Velden rollen, als de ſpeelzieke Golfjes van het bedaarde *Scheld* langs Strand en Oevers glyden!

Sylvander.

Dekt my onder uwe verkwikkelyke ſchaduwen, gy bladerryke, en hoog gekruinde Olmen; dekt my onder uwe digte Gewelven, op dat ik, onder derzelver aangename ſchaduwe gezeten, de liefelyke Veldtoonen van *Dafnis* vervange. Paart het geritzel uwer blaadjes met myn gezang; gelyk het gemurmel der golfjes zich vereenigt met het Veldlied van *Dafnis*; op dat wy te zamen der verkwikkelyke Natuur een Veldlied ter eere zingen. — Dan zullen wy de bekoorlykheden, welke deze blyde morgen verſpreid, verheffen; terwyl de bloemdragende Velden ons aanlaggen; de blozende Dageraad naar onze Zangen luistert, en de ganſche Streek mag delen, in de ſtrelende bevalligheden, die de milde Natuur ten toon ſpreid.

Daf-

Dafnis.

De Vriendelyke *Sylvander* beantwoord myne Zangtoonen. Ik ken den klank van zyn Veldfluit. Zeker, 't is myn Vriend *Sylvander*. Kom, brave Herder, volg my in 't zingen!

Vloeit zagtjes voort, gy ſpeelzieke golfjes, en voert myne Zangtoonen met U!

Noch niet lang geleden, hield ons de barre Winter opgeſloten in onze lage Veldhutten. De witte Sneeuwvlokken dwarrelden door elkanderen, en wierden door de huilende Winden langs de Velden gedreven; terwyl ze zich op zommige plaatzen als bergen opeen pakten. De kletterende Hagel rammelde op onze Daken; en de ſcherpe Noordewind bevloerde de vloeijende Stroomen. Vee en Menſchen verſtyfden, in de anders warme ſtulp, door de felle Vorst. Al de Natuur kwynde, en vertoonde zich in een ſtervende gedaante. Maar nu verſchynt de laggende Lente, met een jeugdigen bloemkrans om het hoofd, in onze Velden. Terſtond krygt de ganſche Natuur een nieuw leven; in ſtede van Sneeuw, vallen 'er malſe regendruppelen; het Aardryk opent zich; de vogten dringen 'er in, en gras; en kruid, en bloemen vertoonen zich in hare eerſte Jeugd.

Sylvander.

Maar weinige dagen voor dat de treurige Winter de Natuur alle haare bevalligheid ontroofde, voor dat wy door de nypenſte Koude in onze Veldhutten verſtyfden, dreef ik myn huppelend Vee langs deze ſtreken. De Weiden waren nog grasryk; alles vertoonde zich nog ſchoon, alles in de wyde Vlakten was nog bekoorlyk. De Velden en Bosſchen waren nog met zoetluidende ſtemmen vervuld; den zwoegenden Landman zag men nog noestig in de Akkervelden bezig, om het overſchot zyner Zomervrugten in te zamelen, voor dat zy door de trouwlooze herfstbuien verdorven wierden. De zwart- en bont-geplekte Koeien graasden nog welig in de Weiden. De Schaapjes dartelden nog door de malſe Klavers; en waar men het gezigt keerde, was de Natuur nog aanvallig. Maar niets van dat alles was zo ſchoon, als de beminnelyke *Sylvia*, die aan myne zyde ging. Welk een vermogen bezit zy. 't Was of de verdorrende Bladeren en Kruiden, overal daar zy trad, een nieuw leven ontvingen. Zy is hier niet meer; ze heeft onze Velden verlaten; zints ſlaat alles aan 't kwynen. Nauwlyks verliet zy ons, of de Natuur vertoonde zich in eene ſtervende gedaante.

Dafnis.

Rolt zagtjes voort, gy hobbelende Baartjes, en paart uw liefelyk geruis met myne Zangen. Wat

Wat vertoont dat gloeiend rood zich verrukkend aan de Oosterkimmen! De Zon verſchynt met vollen glans; ze ryst als uit de golven, komt langzaam en ſtatig voort. De Velden beginnen te weergalmen, van duizend en duizend welluidende ſtemmen, die, in kwinkelerenden Wildzang, een Veldmuzyk aanheffen. De malſe dauwdrupjes, in eene tellooze menigte op de Velden verſpreid, beginnen op te droogen; de teere Grasſcheutjes, door dezelve nedergebogen, beuren zich weder op. ô, Hoe verrukkend, hoe ſchoon vertoont zich de ganſche Natuur! Ik zing van dezelve, ik zing van een ſchoonen Lente-Morgen.

Sylvander.

Zou *Sylvia* zich haast weder vertoonen, om dat alles zich zo bekoorlyk opdoet? *Sylvander* zal een Lied voor my zingen, zei zy. Ik weigerde het. ô Wreede weigering! Kom nu Schoone, nu zing ik. Waarom vertoeft Gy te komen? Zagt... daar is zy.... ô Ydele verbeelding! Ik beef van ontroering.... 't Was eene ligte beweging in het ſchommelend loof, veelligt veroorzaakt door den ſpeelzieken *Zefirus*, die my al dartelende door de blaadjes beſpot. Ei kom tog *Sylvia*, zo gy U ergens verſchuilt. Waarom laat ge my zo reikhalzend verlangen? Als ge komt, zullen wy de Bloemryke Velden intreden; ik heb een Korfje by me; daar zal ik van de ſchoonſte en geurigſte Bloempjes in plukken; terwyl duizend Toontjes onze ooren zullen ſtreelen; Toontjes van het zangryk Pluimgedierte, dat zich in Bosch en Velden laat hooren. Ik zal ook voor U zingen. Duizend bekoorlykheden zullen ons gezigt verrukken. Kom Schoone. Zie daar, op den tak van gindſen Olmboom, een harttreffend gezigt; twee Duifjes! zie hoe minnelyk zy trekkebekken. Zaten wy te zamen op dat heuveltje, in de ſchaduw van dien zelfden Boom, wy zouden, door zulk een treffend gezigt opgewekt, ja gewis, wy zouden, dat voorbeeld volgende, malkanderen eens lief kuſſen. Ei *Sylvia*! Zyt niet langer weigerig... Maar....

Dafnis.

Rolt zagtjes voort, gy ruiſchende Golfjes, en voert myne Zangtoonen al ſpelende met u.

Wat kan eene opmerkende Ziel aangenamer verkwikken, en een oplettend oog meer verlustigen, dan de beſchouwing van de Werken der Natuur. Graast nu in rust, myne wollige Schaapjes. Buiten zorg en leed kunt gy hier ongeſtoord de malſche grasſcheutjes afſcheren, daar ge bykans tot den buik in uw verkwikkelyk voeder treed. Graast gy ook in vrede, gy gladde Melkkoeien, wier opgeſpannen Uiers aan Melker reeds

om

om onthasting verzoeken. Hoe verkwikkelyk is u dat eerſte en jeugdige Voeder! Ik zie de Emmers boordevol met Melk en Room. Nu vergast de Landman den Stedeling op nieuwe Boter, ſchoon geverfd door de gele Boterbloem. Hoe verrukt my het gezigt dier wyde Vlakten, geſchakeerd door Wei- en Korenvelden! Een geur van lieflyk ruikende Veldbloempjes verſpreid zich alom. Het regt opſtaand Standelkruid, de gele Boterbloem de Koningin der Weiden, met de paarſche Brunella, ſchilderen de Velden met de fraaiſte verſcheidenheid van kleuren; terwyl het friſſe groen der jeugdige Grasſcheutjes eene mengeling maakt, die den aanſchouwer opgetogen houd. De vrolyke Leuwrik ryst ſchielyk van onder het digte gras, verheft zich naar boven, en zingt, zo als hy op zyne trillende wiekjes in de Lugt hangt, het verrukkendst Veldmuzyk. De Tuureluur, de ſnelvliegende Daak, en de wapperende Kiewiet, zyn allen, onder een geduurig gefluit en geroep, ten drukſte bezig, met het toeſtellen hunner Nestjes, waar voor zy de verborgenſte plaatzen uitzoeken, om 'er hunne Eiers ongeſtoord uit te broeden. O Hoe mild is de Natuur in hare gaven uit te deelen! Hoe ſchoon, hoe verrukkend vind ik dezelve! Ik zing van hare bekoorlykheden; ik zing van haar in een vrolyken Morgen.

Sylvander.

Van gintſe Doornhage zal ik Bloempjes plukken, wier balſemryke geuren my door een zagt windje worden aangewaaid. Ik zal ook Eglantier Roosjes in myn korfje vergaren: Ik zal wat liefelyk ruikende Kamperfoelie, wat geurige Walſtroo, welriekende Ulmaria, en blauwe Kalkatrippen plukken; die zal ik, met eenige takjes Siringa en gele Blattaria, in myn korfje vergaderen. Sylvia mogt komen. Zy weet van de Kalkatrippen aartige kransjes te maken. Myn geſchenk zal haar gewis aangenaam zyn. Kom, bevallig Meisje, ei kom, op dat ik u moge aanbieden al wat ik in myn korfje vergaderen zal; kom, bevallig Meisje, op dat ik u de jeugdigſte geſchenken der milde Natuur moge aanbieden.

Dafnis.

Rolt zagtjes voort, gy hobbelende Golfjes, en paart uw liefelyk geruisch met myne Zangen!

Gy, vrugtdragende Akkers, gy Beemden, gy digte Bosſchen, gy zyt het voorwerp myner Zangen. De jeugdige Lente ontrolde, door hare zagte ſtrelingen, al langzaam uw eerſte groen gewaad, en ſierde u met de liefelykſte kleuren.

Hoe

Hoe is al de Natuur veranderd! Zy pronkt met een ſchoon, dat de kunst niet maalen kan.

Sylvander.

Waarom vertoeft de Bevallige? Waarom blyven de ſchreden van *Sylvia* agter, daar de Schoonheid zich alom in de Velden, en de Bevalligheid zich allerwegen in de wyde Vlakten vertoont; daar alles een nieuw leven ontvangen heeft; daar het Vee in de weiden dartelt, de Bosſchen weêrgalmen van lieflyk gezang, en de Velden ſchateren van aangename toonen? Kom *Sylvia!* ik heb Bloempjes, dubbele Kalkatrippen; gy zult kransjes maken, en ik zal, op dit heuveltje van Mosch aan uwe zyde gezeten, 'er de beste Bloempjes voor uitzoeken. Boven ons hoofd, in de kruinen der Boomen, zingen de Vogeltjes, onder het digt en ſchommelend Loover. Zy maken hunne Nestjes in het hoogſte der Boomen; daar zingen zy van loutere vreugde; meenende verborgen plaatzen gevonden te hebben, daar men ze niet ontdekken kan. Wy zullen ze tog niet ſtooren; wy zullen vermaak ſcheppen in hun zingen; wy zullen se tot ons lokken met kruimpjes te ſtrooien, en ze zo mak maken, dat ze die by ons koomen oppikken. Kom dan *Sylvia!* Terwyl de Vogeltjes zingen, zal ik een Veldlied opdeunen; of anders zal ik u, gelyk ik meer gedaan heb, een Herdersdicht opzeggen; waar in gy tog zo veel behagen hebt. Ik zal dit Herdersdicht van *Fillis* aan den Ontrouwen *Licidas* opzeggen; of dat van de ſchoone *Rozemond*; of dat van de bevallige *Kloris*; of dat, waar in de bekoorlykheden van het Veld, daar de Godin der Liefde veel meêr vermaak in ſchept, dan in de Steden, gezongen worden. Wat zegt gy? ... Myn hart klopt!.. Daar is zy, geloof ik...

Defnis.

Vloeit zagtjes voort, gy ſpeelzieke Baartjes, en voert myne Zangtoonen met u.

Welk een vloed van lieflyke geuren word my, door den ligten adem van de zagte Zefiers aangeblazen? 't Is de geur van die bloemryke Velden! Myn oog word verrukt als het derzelver nette ſchakering ziet! Op fladderende wiekjes dryven de ligte Waste-windjes alomme door de Velden. Nu vermaken zy zich met de tedere en welriekende Bloempjes zagtjes te ſchudden, dan balſemen zy hunnen adem met derzelver verkwikkelyke geuren; nu ſpelen en dartelen zy door het krakend riet; dan dryven zy vlugtig voort, en werpen zich op de hobbelende golfjes, van waar zy het gehoor met een ruiſchen ſtreelen, daar het hart door opgetogen word. Op welk voor-

voorwerp zal ik myne beſchouwing eerſt bepalen? De Vlakten, de wyde Vlakten dingen naar den voorrang; zy vertoonen zo mild een overvloed van Schoonheid en Verſcheidenheid, dat men hun den voorrang niet wel betwisten moge. De Natuur heeft, met eene milde hand, duizenderleie Bloempjes in haren ſchoot geworpen. De bevalligheid vertoont zich overal, werwaards men het gezigt wende. Zie, in deze malſche Weiden, de Paarden, zo zwart als git, grazen. Moedig ſtappen zy door het jeugdig Gras; verheffen den trotſchen hals, draven en rennen elkanderen dartel na, terwyl zy runneken en met de neuzen blazen. Zwarte en roodbonte Melkkoeien bedekken de wyde Vlakten. Hier loopt de eene de andere na; daar grazen 'er; ginds liggen 'er eenigen op den grond te herkauwen, terwyl anderen, uit een helderen put, een friſſe teug nemen. Welk eene verſcheidenheid van Bloempjes, en welk eene verſcheidenheid van kleuren in ieder Bloempje! Duizend en duizend Veldbewoners vliegen ginds en herwaards door de bloemryke Vlakten. De Velden ſchateren van eene menigte onderſcheiden ſtemmen, die nogtans allen een vereenigd zoet accoord ſlaan. Witte en geſpikkelde Kapelletjes, verſierd met kleuren, die de kunst niet weet te treffen, vliegen van Bloem tot Bloem, om 'er den fynſten Balſem uit te zuigen, en 'er zich mede te verkwikken. Nu verheffen zy zich in de Lugt, en dartelen met elkanderen, dan, om wat adem te ſcheppen, gaan zy zitten rusten op Bloem of Kruid; en intusſchen weten zy alle hunne verrukkelyke ſchoonheden op de bevalligſte wyze een toon te ſpreiden. Het nyvere Bytje, zo ſnel in zyne vlugt als eene gedagte, komt met een noesten yver zyn zoeten voorraad opzamelen. Geen Bloempje, ryk van honig, ſlaat het over; en van genoegzamen voorraad voorzien, ſpoed het met eene ronkende vlugt naar zyn korf. Hoe vele duizenden van andere gevleugelde Diertjes vliegen af en aan; terwyl de zorgelooze Krekel rusteloos, onder het gras verſcholen, zit te zingen. Ginder zie ik de Kiewiet, al wapperende, in de Lugt hangen; nu ſcheert hy ſnel langs den grond, dan gaat hy nederzitten, dan weêr loopt hy gezwind voorwaards, en poogt, op alle mogelyke wyzen, hem te misleiden, die hun Nesje tragt te ontdekken. De kwakende Eenden vliegen paar aan paar; zoeken een uitgehoolden Wilg, of eene zeer verborge plaats aan den waterkant, om 'er een nest te maken, op dat zy hunne Eieren aldaar zonder vreeze van ontrust te worden, mogen uitbroeden. Het Manneţje houd midlerwyl zorgvuldig daar omſtreeks de wagt, en geeft, op den minſten

on-

onraad, aan het bezorgde Wyfje gewisse tekens. Hier volgt eene menigte van aaszoekende Meeuwen, den ploegenden Landman na; zy pikken gretig de Wormpjes in de omgeploegde Voren op. Daar zit de ſtatige Reiger, met den langbekkigen Oobijevaar, aan den groenen Oeverkant, op hun aas te loeren. ô Bekoorlyke Velden! hoe zal ik alle uwe hartinnemende ſchoonheden, die gy zo mild ten toon ſpreid, ophalen! Het Pluimgedierte, gevoelig 'er van getroffen, ſchatert van loutere blydſchap dermate, dat de Vlakten van derzelver toonen weêrgalmen. De digte Bosſchen.....

Sylvander.

Welk een verkwikkelyken geur blaast my de liefelyke Westewind aan?.. Dit vooorſpelt my de komst van de bevallige *Sylvia*. Zy houd zich ſchuil, en verbergt zich zekerlyk agter die gindſe Doornhagen. Derzelver Bloempjes krygen een nieuw leven, en verſpreiden een dubbelen geur. Gewis zy onthoud zich daaromtrent! Ik bemerk het aan het gras; 't gras ziet veel jeugdiger en groener; ook zyn de Veldbloempjes ongelyk friſſer en ſchooner. Zie, welk een glans ligt 'er op die purperen Fiooltjes; welk een geur verſpreiden die Dallelitjes, en hoe verrukkend ſchoon vertoont zich de paersvervige Affillanthus! De ganſche Natuur.... zagt.... ik hoor.... ô Wat is haar laggen aangenaam..... Neen, ik bedrieg my.... Waarom vlugt gy dan geſtadig bevallige Harderin?.. Of ſchept gy vermaak om met *Sylvander* te ſpotten?

Dafnis.

Vloeit zagtjes voort, gy dartelende Golfjes, en voert myne Zangtoonen met u!

Hoe weêrgalmen de digte Bosſchen van duizend zoetluidende ſtemmen. De vrolyke Boschbewoners ſchateren hunnen lof uit. Hier verſchuilen zy zich, om hunne Nestjes, op de afgelegenſte en donkerſte plaatzen, toe te ſtellen. Al zingende, ſpringen zy van tak op tak. Onder de digte in één gegroeide gewelven vinden zy beſchutting tegen de brandende Zonneſtralen, terwyl ze beveiligd zyn voor Onweersbuien, en Plasregens. Koel en frisch zyn de ſchaduwen der digte Bosſchen, wanneer zy in hunne eerſte jeugd ſtaan. De Boomen omhelzen elkanderen; hunne dunne en teere takjes ſtrengelen zich in één; daar door vormen zy digte gewelven, zo nauw in één gevlogten, dat 'er de fynſte Zonneſtralen naauwlyks doorheen kunnen booren. De Klimop ſlingert zich om den hoogen Populier. De lieflykruikende Kamperfoelje omarmt den Olm; en hare geurige Bloempjes ſchynen den On-

derſteenen met eene verliefde tederheid te kuſſen, terwyl zy den lieflykſten Balſem uitademen, en het Bosch met de aangenaamſte geuren vervullen. De ſchuwe Haas, en het dartel Konyntje ontvlugten hier de Jagthonden; zy verſteken zich in de ruigte, en vinden 'er hunne veiligheid. Het beangst Vinkje ontduikt 'er ook de roofzugtige Havikken. ô Verkwikkelyke Boſchen blyft lang de veilige ſchuilplaatzen der vervolgde onnoozelheid!

Sylvander.

Zeker, *Sylvia* verſchuilt zich in dat krakend Riet. De hangende Vlasvink ſchrikt... Daar moet zich gewis een Mensch onthouden. Maar neen!.. Bedriegelyk Vinkje! Gy vliegt maar van het een Rietje op het ander, om u wat met ſchommelen te vermaken; en zingt, al hangende aan het riet, de aartigſte deuntjes. *Sylvia's* voetſtappen blyven agter; hoewel de ſchoonheden, die de jeugdige Lente alomme in de Natuur verſpreid heeft, haar zo vriendelyk uitlokken. ô! Wat zouden wy ons hier op 't Land onſchuldig vermaken! Het Weste windje ſpeelt zo aartig in 't geblader der Boomen, en doet in de Velden, ſpelende, het voortſpruitend graan zagtjes golven; zo zou het ook met uwe hairlokjes ſpelen! Wat zyn de uitgeſtrekte Vlakten bevallig! Zy laggen ons lieflyk aan. Kom *Sylvia*, ik zal 'er u inleiden; als we onder deze ſchaduwe lang genoeg gezeten en gekout hebben. Ei, kom toch *Sylvia*! kom, we zullen ons zo.... Daar is zy!.. Ach, ydele verbeelding die my geduurig misleid! Ach, onverbiddelyke *Sylvia*, hoe verdrietig valt een reikhalzend verlangen! zo gy 'er maar iets van gevoelde, ge zoudt my niet langer vergeefsch laten bidden.

Dafnis.

Vloeit zagtjes voort, gy kabbelende Baartjes, en voert al ſpelende myne Zangtoonen met u.

Gy, ô rusteloze tyd, wat brengt gy niet al veranderingen aan! Ieder voortrollend golfje neemt een klein ogenblik van u af, en doet ons zien, hoe uw voortgang nimmer vertraagt. Hoe ras zult gy weêr al dat ſchoon, al dat aanlaggend, al dat jeugdige geplonderd hebben! Gy doet de friſſte Bloempjes weder verwelken, het jeugdigſte gras verdorren, en al wat in de Natuur is ſterven, na dat gy 't maar pas uit de dooden hebt opgewekt. Even zo haastig vliegen onze dagen voorby; en onze jeugd verwelkt zo ſchielyk, als de tedere Lente-Bloempjes. Wel dra, komt de bevende Winter van onzen leeftyd, en wy gaan ſterven. Ieder ogenblik is als eene ligte golf, die zich ſchielyk verheft, en

haas-

haastig door eene andere vervangen word. —— Zo volgen de oogenblikken elkanderen op, en duizend Millioenen van dezelven, te zamengenomen, sluiten den kring van onzen leeftyd. Velen worden weggerukt in den eersten bloei van hun leven; gelyk eene tedere Veldbloem, die, daar ze bevallig staat te bloeien, of door een schielyk Onweer ter neder geslagen, of door de doodelyke Zeisen afgemaaid, of door het Vee afgeschoren of vertrapt wordt. Zo ziet men dikwils, op het onverwagtste, al de verwagting van tederlievende Ouders schielyk naar het akelig Graf dragen; te vergeefs word het Kroost beweend; vrugtloos word het met hartgrievende droefheid betreurd! Zo onzeker is ons leven, zo onzeker is onze verwagting! De bloeiendste Jeugd word, als eene jonge Telg, door een schielyken Blixem getroffen, en ter neer geslagen. Ons leven is aan ontelbre toevallen onderworpen; en deszelfs draad is zo teder, als het dunste Spinrag.

Sylvander.

Zy komt niet; hoe zeer ik om Haar verlang! De weigeragtige *Sylvia* komt niet! Is dat, om dat ik geweigerd heb, voor U te zingen, toen Gy een Veldlied van my vorderde? Waarlyk, bevallig Meisje, ik kon op die wys niet zingen, als gy het toen hebben wilde. Maar nu is dit Harderslied voor U; nu heb ik voor *Sylvia* alleen gezongen. Zy komt niet, hoe zeer myn hart ook verlange. Neen, zy komt niet, en zal blyven vertoeven. Ras zullen de Velden veranderen. Zy komt niet; welhaast zullen de wyde Vlakten treuren; met het ophouden van den Wildzang. Zy komt niet; de liefelyk ruikende Bloempjes zullen dra kwynen, en het Gras zal verdorren. Zy komt niet; de Bosschen, in plaats van een bly geschater, zullen spoedig eene weeklagt aanheffen. Zy komt niet; de schelklinkende Nagtegaal zal zyne hartinnemende Toontjes, in 't kort, te rug houden. Ach! zy komt niet! *Sylvander* laat zyn Hardersfluit van tusschen zyne Vingers vallen, en houd eensklaps op met zingen.

Dafnis.

Vloeit zagtjes voort, gy hobbelende Golfjes, en voert myne Zangtoonen met u.

Niets is beständig op deze Weereld. De een treurt; terwyl de ander lagt; en die nu met blydschap vervuld is, wordt straks in diepen rouw gedompeld. Onzen Vriend *Damon* zag ik het Lyk van zyn eenigen Geliefden Zoon volgen, met een hartewee, dat de Aanschouwers zelfs in tranen deed wegsmelten. Terwyl deze droefheid tederbeminnende Ouders grieft, om dat alle hoop des Vaders, en het vleiend vooruit-

zigt der Moeder, met zyn kilkoud lyk in 't graf gedompeld word; terwyl dit harttreffend geval geheurt, kust *Lisander*, in vervoering van blydschap, zynen Eerstgeboren Zoon; en *Strefon* omarmt, in verrukking weggevoerd, zyne lang gevryde *Leliana* op het Bruiloftsbed. Zo verschillend, en zo onbestendig is al het aardsche! Op 't onverwagtste komt 'er een tyd, die den verheugdsten Mensch in droefheid dompelt. Och, mogten wy altyd, zo menigmaalen als wy die op elkanderen volgende verwisselingen in de Natuur zien, een opmerkzaam oog op ons zelven werpen! Mogten wy, zo dikwils wy een vrolyken Morgen zien dagen, verstandig indagtig zyn, dat hy gevolgd zal worden van een duisteren Avond, en donkeren Nagt! Mogten wy dit altoos op ons zelven toepassen, en denken, dat op den jeugdigen Morgen van ons leven, haastig een duisteren Avond volgt, die eerlang vervangen word, door den akeligen en donkeren Doodsnagt! Mogt de Hemel my schenken, dat ik nog dikmaals zinge, van de verrukkende Schoonheden der Natuur, en hier in, met myne lage Veldtoonen, den Lof mynes grooten Makers vermelden! Dat het my boven al vergund wierde, om Hem, als de loop mynes levens ten einde is, met Hemeltoonen, in de Gewesten der Gelukzaligheid, eindeloos eene eeuwige Eer toe te zingen.

C. V. D. C.

JOACHIM, OF MERKWAARDIG VOORBEELD VAN KINDERLYKE TROUW.

Eene Zedeleerende Geschiedenis (a).

BEhaagde, voor enigen tyd, den Lezeren dezes Mengelwerks, het Verhaal van een Jongeling, die zich, in plaats van zyn Vader, in Boeijens begaf, en zyn Vader daar uit verloste (*b*), 't is te verwachten, dat de volgende Geschiedenis van een Onderlevenden Jongeling, niet minder zal behaagen.

Ma-

(*a*) Het volgend geval, het welk ons word opgegeven dus gebeurd te zyn, is getrokken, uit een nu onlangs in Frankryk uitgegeven Tooneelspel, genaamt *Joachim, ou le Triomphe de la Piété Filiale, Drame en trois Actes, par Mr. Blin de Sainmore, Paris* 1775. —— Ik oordeelde, deze Geschiedenis van te veel belang, en te voorbeeldig, om ze den Nederduitschen Lezer niet mede te deelen. —— Welke voortreffelyke Zedeleeringen zyn 'er niet voor de Jeugd in vervat!

(*b*) Ik bedoel het geval van den bekenden JEAN FARAD, of zogenaamden *Deugdzamen Galeiroeijer*, dat jaarlyks op den Amsterdamschen Schouwburg vertoond word: zie *Nieuwe Vaderl. Letter-Oef.* 2 D. 2 St. pag. 382.

Madame *de Villermont* was, na haars Mans dood, Wedwe gebleeven met drie Zoonen, genaamd *Victor*, *Maurits* en *Joachim*. Vermits het Handwerk dezer drie Kinderen zeer gering was, en de Inkomſten ter onderhoudinge van dit Huisgezin daar door niet genoegzaam waren, zo wierd het zelve in korten tyd, in den allerbeklaagelykſten toeſtand en armoede gedompeld. Zy leevden al eenigen tyd in die uiterſte behoevte, eer zy zich durvden vermeeten, de hulp van anderen te verzoeken. — Als men arm is, word men nog armer, om dat de Ryken ons dan ſchuwen, en de geringe voordeelen, door de Armoede, doorgaans ophouden. Dus ging het ook met dit Huisgezin. Eindelyk vervoegde zich *Joachim*, de jongſte Zoon, by de Huizen der Ryken en Aanzienelyken, hen voordeggende hunnen ongelukkigen toeſtand, en de elende, waar mede zy te worſtelen hadden, enz. Dan welk een ſmeekenden toon *Joachim* ook aannam, en met welke dringende redenen hy zyn verzoek bekleedde, hy was echter niet in ſtaat, hun hart te vermurwen, of hen tot medelyden te beweegen. „ Laat een ander U helpen, was „ hunne taal; wy kennen U niet". — Met zulk een antwoord, en andere ſmaadredenen, wezen zy *Joachim* af.

Zie daar een Huisgezin ten uiterſte rampſpoedig, in de grootſte armoede, verlaaten van Menſchen, en ontbloot van de middelen van te kunnen beſtaan. — Zie daar eene Moeder, niet in ſtaat, om haar eigen Kroost onderhoud te verſchaffen, en bynа bezweeken onder deze drukkende Behoevte. ——— Maar, wanneer een ongeluk op 't hoogſt is, ſchynt de Hemel eene uitkomst te geeven. ——— Me. *de Villermont* kon de elende en rampen, waar in zy met haare Kinderen lag, niet langer wederſtaan; zy zeeg in de armen haarer Kinderen neder, en had bynа den Geest gegeeven, zo niet enige herſterkende middelen haar weder opgewekt hadden. ——— *Joachim* kon dezen zo elendigen ſtaat van zyne Moeder niet langer zien; hy zogt des, en vond ten laatſte, een middel, om haar te redden.

Men had, eenige Nachten geleeden, een aanzienelyk Heer, op eene wreedaartige wyze, van het leven, en by hem hebbend geld, op ſtraat beroovd. ——— De Zoon van dien vermoorden Heer had ten eerſten eene Premie van eenige duizend Livres beloovd, aan hem, die den Moordenaar zynes Vaders aan het Gerecht zoude weeten aan te wyzen, ten einde daar voor Zoon naar werk te ontvangen. ——— *Joachim* had zo haast het gemelde geval niet vernomen, of hy ſtelde aan zyne Broeders voor, dat 'er een middel was, om hunne Moeder te redden. Men kan ligtlyk begrypen, hoe begeerig zy waren, om zulks te hooren. ——— Dan wie hunner moest niet ſchrikken, op het denkbeeld, dat de eene Broeder den anderen zoude aanklaagen, als een Medeplichtigen, in den ſtraksgemelden Moord, ten einde, op die valſche aanklagte, de toegezegde Premie te ontvangen! „ Hier „ door, zeide hy, miſſen wy, wel is waar, een Broeder; Doch

„ door het ontvangen van deze aanzienelyke Premie, herstellen wy „ weder drie andere Menschen in het leven; daar benevens word de „ Moeder, die op zodanig eene wyze als tegenwoordig niet langer „ leeven kan, behouden, en in staat gesteld om dit ons vervallen „ Huisgezin weder in stand te brengen". Na lang bedenkens, wierd 'er eindelyk, onder bitter zuchten en weenen, over dien hopeloozen toestand, besloten, het voorgestelde middel van *Joachim* te volgen. „ Men moest, vervolgde hy, om het ten eersten werkstellig te maaken, zweeren elkander getrouw te zyn; den gewaanden Medeplichtigen aan te klaagen, zonder zyn woord vervolgens „ weder in te haalen; in alle deelen standvastig te volharden in de „ beschuldiging, zonder eenig mededoogen te laaten blyken; en niets „ van dit alles, hoe genaamd, aan Moeder te openbaaren". Wyders stelde hy hun voor te looten, wie van hun de Aanklaager, en wie de Misdaadiger zoude zyn. Waarlyk eene zeldzaame, dog tevens allerrampzaligste uitvinding; wie moet 'er zich niet over verwonderen! —— Alles dus beslooten zynde, nam men drie stukjes papier, waar van 'er een van binnen zwart beschreeven was. Zy die de witte rolletjes trokken, zouden de Aanklaagers, en hy die het zwarte rolletje trok, de gewaande Misdaadiger wezen. Zo gezeid, zo gedaan. Men leide de drie toegerolde papiertjes in een hoed. *Victor*, als de oudste der Broederen, trok het eerst; doch trok een wit papiertje; gelyk ook de tweede Broeder *Maurits* deed? des trok *Joachim*, als de derde en jongste, het laatste, en by gevolg dat, het welk het lot van den gewaanden Moordenaar besliste. —— Dit verwekte eene onuitspreekelyke droevheid in aller gemoederen; maar *Joachim* had de standvastigheid van Geest, van hen het gezworene indachtig te maaken, om noch ter rechter of linkerhand daar van af te wyken. Verheugd zynde, dat de Hemel hem verkooren had, om zich van zyn Kinderplicht, op zulk eene buitengewoone wyze, te kwyten, wilde hy den dood, op deze misdaad gesteld, grootmoedig ondergaan. —— Zyn Broeders volvoerden derhalve het geen zy beslooten en gezworen hadden; ontvongen daar op de aanzienelyke Premie, en *Joachim* wierd in de Gevangenis geworpen.

Zie daar, dit allerarmoedigst Huisgezin, ten koste van *Joachim* gered; en *Joachim* zelve, als het Slagtoffer, in de Gevangenis, verlaaten van zyne Broeders, en beroofd van 's Moeders tedere omhelzingen. —— Zie daar, *Joachim* in Ketenen geklonken; al wachtende op eene Terechtstelling voor het Gerecht, om door eigen bekentenis eene misdaad te belyden die hy niet gedaan heeft, en om te hooren, hoedanig een Vonnis des doods zy over hem zullen uitspreeken. In zulk een hoopeloozen en jammerlyken staat hield *Joachim* zich met niets anders bezig, dan met zich tot zyn einde te bereiden. —— Laat ons thans wederkeeren tot zyne Moeder en Broeders.

Victor en *Maurits* hadden zo dra de Premie niet ontvangen, of

of zy ſtelden het geld der bedrukte Weduwe in Handen. Men kan begrypen, in welk eene verwondering de Moeder geweest moet zyn: voor een half uur was zy naauwlyks in ſtaat, om haar zelve of haar Kroost te ſpyzigen; en thans ziet zy zich op eenmaal uit alle haare Rampen verlost. ——— Mr. *de Villermont* kon niet nagaan, wie zulk eene verregaande Edelmoedigheid omtrent haar gebruikt zoude hebben. *Victor* en *Maurits* hadden haar alleen gezegd, dat *Joachim*, in zyne onderneeming van aan de Huizen der Ryken en aanzienelyken rond te gaan, eindelyk gelukkig geſlaagd was; doch haar niets gemeld, van den ongelukkigen ſtaat, waar in *Joachim* thans was. ——— Maar, hoe zeer de Premie, of, zo als zy meende, die vrywillige gift, haar verkwikte; hoe blymoedig zy zich nu weder in ſtaat vond, om haar Huisgezin weder Onderhoud te verſchaffen, dat alles ging echter gepaard met zwaarmoedigheid. Haar *Joachim* was, zedert enige Nachten, niet t'huis gekomen; en naar maate hy langer uitbleev, naar maate nam de ongerustheid van de bedrukte Weduwe meerder toe. Zy beſpeurde daar benevens, in de wezenstrekken van *Victor* en *Maurits*, eene ongerustheid, gelykende naar wanhoop en eene geduurige vrees, als die van iemand welke een verraad gepleegd heeft. Zy waren ook inderdaad in eene geduurige vrees voor dien dag, waar op zy ten tweeden maale tegen hunnen Broeder zouden getuigen; en nog meer voor dat uur, waar op hy als een Misdaadiger ter dood gebracht zoude worden.

De Rechters hadden ook, by de ondervraagingen van *Obſcur*, (dus had hy zyn naam veranderd,) in zyn Perſoon eene Ontſtelenis beſpeurd, die hen verwonderde; en uit de vreemde antwoorden, die hy gav, twyfelden zy, of hy wel ſchuldig ware; doch zy hadden eigen bekentenis en getuigen. ——— Dan het behaagde den Hemel, een Onſchuldigen niet langer dus te laaten pynigen.

De Moeder had eindelyk, na lang ondervraagens aan *Victor* en *Maurits*, wegens de oorzaak hunner wanhoop, en of zy iets van *Joachim* wisten, dit eigelyk geheim uit hun gekroegen. ——— 's Moeders ontſtelenis ſteeg, op het hooren dat *Joachim* zich ten laasten gevalle ſchuldig verklaard had, ten hoogſten trap. ——— Zy vliegt in aller yl na de Rechters, die toen juist vergaderd waren; komt, in 't midden van haare twee Zoonen, voor den Raad; openbaart denzelven de onſchuld van haaren derden Zoon; en brengt het grootſte gedeelte van de Premie, die zy ontvangen had, te rug. Zulks brengt den Raad in de uiterſte verwarring. Zy ſchreeuwt ten aandoenlykſte uit: „ Hou op; dit is myn „ Zoon! Hy is onſchuldig, 't is myn teer bemindę Zoon, dien „ ik te rug eisch. Gy lieden zoudt hem onſchuldig veroor„ deeld hebben. 't Is *Joachim*, die, om my te redden, den „ dood zoude hebbe ondergaan." 't Is..... In het midden van haare hevtige aandoening en verklaaring voor den Raad, komt

der, op het zelfde oogenblik, ter volkomen opheldering, een bediende van de Gevangenis; berigtende dat eindelyk de rechte Moordenaar agterhaald was, en dat *Joachim* aan dien moord geen het minste deel had. De Rechters hier op, van alles overtuigd, betaalden niet alleen de Premie uit hun eigen zak; maar ieder schonk daarenboven een aanzienlyk present aan *Joachim* en 't Huisgezin wierd hersteld.

G. H. B.

DE VADERLIEFDE.

(*Uit het Fransch van den Abt* AUBERT.)

EEn goeddaadig oud Man, CLEON geheeten, die een eenigen Zoon bezat, aan wiens opvoeding hy alles te koste gelegd hadt, zag, met groot leedweezen, dat deeze, hoe hy de manbaare jaaren nader kwam, hoe hy meer den dwaalweg opsloeg. Vervoerd door de heftigheid zyner woelige driften, gaf hy alleen gehoor aan de verleidende stemme des Vermaaks; blind voor zyn eigen buitenspoorigheden, en doof voor alles wat hem ter bekeering aanmaande, gaf hy elken dag nieuwe blyken van dwaasheid en ondeugd.

Vermaaningen, bedreigingen en beloften, gunstbewyzen en strengheden, met één woord, alles wat Wysheid en Liefde bedagt en te werk stelde, hadt geene uitwerking altoos op zyn onbuigzaam hart; hy bleef beslendig volharden op den ingeslagen dwaalweg. ——

„ Hemel!" riep de Grysaart uit, terwyl een vloed van traanen zyne wangen bevogtigde, „ Hemel! waarom hebt gy my een zo snood „ Kind gegeeven? Neem dit heilloos geschenk te rugge, of ontneem „ my de aandoening van Vader! Hem aan te zien is my ondraag„ lyk: dat gezigt berooft my van allen geluk in de weinige dagen „ leevens my nog overig! " — En zich tot den Jongeling wendende: „ Gaa uit myn oogen, wangedrogt! vlied op zo ver eenen „ afstand als u mogelyk is! —— Ik smoor de stem der Natuure in „ myn hart! —— Zie my nooit meer. —— Gelukkig zou hoc „ voor 't Menschdom weezen, indien een spoedige dood u belette „ meer misdryven by uwe voorgaande ondeugden toe te voegen; „ deeze zou my van schande en zorg ontheffen! "

Dit gezegd hebbende zette CLEON zyn Zoon ten huize uit, schoon een schriklyk onweer alles op dat tydstip dreigde te verwoesten. De Jongeling vertrok met eene verwyfelde houding; de Vader oogde hem naa, en voelde zich getroffen als hy zag dat zyn Zoon rechtstreeks ging na een huis door het Onweer getroffen, waar van de binten en het dak kraakten, en aan alle kanten nedervielen. Zyn toorn was onmiddelyk bedaard: bekommerd voor de behoudenis

zyns

zyns Kinds, riep hy hem te rugge; zeggende. „ Vlied dat huis; „ bewaar uw leeven, tot dat gy geſchikt zyt om te ſterven!"

De Erfgenaam van CLEON was dermaate aangedaan door dit blyk van Vaderlyke genegenheid, dat het eene verandering in zyn gedrag te wege bragt, die beſtendig de gelukkigſte gevolgen hadt.

LOSSE GEDAGHTEN, OVER DE VRYHEID.

EEdle, dierbre, lieve Vryheid! zoo onſchatbaar, mild als ſchoon,
U hebbe ik myn hart geheiligd; U, u wyde ik thans myn' toon!
Gy, ô duurgekogte Vryheid van dit vry Gemeenebest!
Vaak bevogten, ſterk verdeedigd, hebt uw' zetel hier gevest.
Elk rechtſchapen Nederlander zegent nog dien blyden ſtond,
Wen ge op Spanje zegepraalde; toen Filippus 't Vreêverbond
Eigenhandig ondertekende, en uw' roem herleeven deed;
Toen de keten wierd ontſchakeld, die men voor U had geſmeed.
Onbepaald en ongeſchonden bleef uw roem en heerſchappy;
Alle oprechte Vaderlanders kenden, voelden, uw waardy.
Hoe beklaaglyk zyn die Ryken, daar de Dwinglandy regeert;
Daar de Vryheid ligt aan banden, Vrede en Eendragt zyn geweerd;
Daar een laffe en ſlaafſche vreeze 't hart des Onderdaans beknelt,
En de Handel wordt belemmerd, onderdrukt door 't ſnoodst geweld.
Danken wy des 't Opperweezen, nu ons Land 't geluk geniet,
Dat het Eendragt, Vrede en Vryheid op zyn' grond gevestigd ziet.
Vryheid is de ziel van 't leeven! de Almagt blaast ons in 't begin,
Met den adem van het leeven, tevens zugt voor Vryheid in.
Zagt men zomtyds 't groot vermogen van die dierbre Hemelſpruit
Te beperken, ô, die pooging, wierd terſtond geſmoord, geſtuit.
Hollands Maagd blonk ſteeds met luister, ſchoon ze dikwerf wierd belaagd;
Hier door is 't, dat zy beſtendig d'eedlen Hoed der Vryheid draagt.
Dat we U dan, ô Vryheid! roemen; gy, de zuil van Neêrlands ſtaat,
Gy, zoo algemeen aanminnig, zyt der braaven Toeverlaat.

Vryheidsinvloed werkte ook tevens op den Godsdienst van dit Land.

Romes heerschzugt had hier eertyds haare zegevaan geplant;
Altaars, Beelden, Miſſen, Bullen, Ban en Aflaat, in dien tyd
Door der Pauſen magt gewettigd, waren toen der Kerk gewyd.
Maar zints dat de blyd' Hervorming 't Bygeloof verdreeven heeft,
Is 't dat ook de Godsdienstvryheid in deez' vryë Landen leeft.

Beu-

Beulen, Galgen, Raders, Staaken, voor die toen niet dagt als zy,
Zyn vernietigd; elk leeft vreedzaam in zyn Godsdienst, en denkt vry!
Ach! hoe zou de Vryheid kwynen, zoo hier ieder Onderdaan
Was verpligt de Leer te omhelzen, die 's Lands Kerk is toegedaan,
Zoo men hen, die anders leerden, ſtreng vervolgde om hun geloof,
En Geweetensdwang invoerde, voor alle overtuiging doof;
't Zou hier een Woestyn' gelyken, Neêrland zou geen Neêrland zyn;
En de Vryheid deezer Landen ware een Vryheid ſlegts in ſchyn.
Godsdienstvryheid! dierbre Vryheid in ons Vaderland gevest!
Gy zyt een der ſterkſte zuilen van dit vry Gemeenebest.

Maar 'er is nog andre Vryheid, dan in Kerk of Burgerſtaat;
Vryheid in de Zamenleeving, Vryheid in den Wil en Daad.
Dog die burgerlyke Vryheid, dikwerf te onbepaald misbruikt,
Zou in 't eind' te verre loopen, zoo haar drift niet wierd gefnuikt,
Door 's Lands wettige Overheden, die, vol zorgs, in 't algemeen
Voor 't belang der Burgren waaken, en de rust van Groot en Kleen.
Vryheid in het willen eguer is een Geestelyk geſchil,
't Wordt beſtreden, ook verdeedigd; liever zwyge ik hier van ſtil.
Dan de Vryheid van de Drukpers, agt ik noodig, nuttig, goed;
Mits men nimmer ſterk of hoonend op den Staat of Godsdienst woedt.
't Kan niet dan verbittring baaren, wen men Schrift op Schrift verſpreidt,
Dat en Staat en Godsdienst lastert, of het Ongeloof verbreidt.
Trotſche Britten! dartle Franſchen! uwer Schriften ſchaêndе Pest
Is, helaas! te diep gekroopen in dit vry Gemeenebest.
Door uw Boeken, zoo verleidend, als welſprookend, wordt een hart,
Ongewapend voor die listen, in 't bedrieglyk net verward.
Kweekt uw ſtelzels in uw Ryken; zaait dat zaad in uw Gebied;
Maar beſmet deez' Nederlanden met zulk ſchaadlyk Onkruid niet!

Veelen ſtellen ook de Vryheid, in te leeven naar hunn' ſmaak;
't Volgen hunner woeste driften is hun eenigst, liefst, vermaak.
Als zy hunn' beſtemde uuren, 't zy by Vrouwen, Spel of Wyn,
Zoo zy waanen, vrolyk ſlyten, agten zy zich Vry te zyn.
Dan helaas! dit is een Vryheid, ongeöorlofd, ſchandlyk ontwaad;
Hoe bekoorlyk ze ook moog' ſchynen. De ongeregelde Overdaad
Dooft de ſchoonſte Zielsſieraaden; knakt 't gezondſte en ſterkſte geſtel;
En de Vryheid, daar ze op roemen, is der rampen bitre Wel'.

Zal ik eindlyk hen ook pryzen, dien de Vryheid zo bekoort,
Dat zy zelfs het Huwlyk haaten, om te leeven ongeſtoord?

Neen

Neen gewaande Vryheidsminnaar! gy, gy zyt te laaken. Zy,
Die het Huwlyk vloeken, ſchuwen, zyn een Peſt der Maatſchappy.
Wen zy ongebonden leeven van den zoetſten band, die bindt,
O, dan ſmaaken zy een Vryheid, die by haar geen weêrgaê vindt.
Maar genooten ze eens 't genoegen van het heilryk Egtverbond:
Zy verſoeiden ras die Vryheid, als nadeelig, ongegrond.
Dan trof hen 't aandoenlyk, 't ſtreelend, en 't natuurlyk Schildery
Van twee minzaame Egtgenooten, die, gezeten zy aan zy,
Zich zien leeven in een Spruitje, dat, op 't Moeders zagten ſchoot
Neêrgelegen, door zyn lachjes, zyner Oudren vreugd vergroot;
Daar de ſehranderheid des Vaders reeds in 't jeugdig weezen ſtraalt,
Waar tog vinden ze een genoegen, dat by zulk genoegen haalt?
O de lieve naam van Vader is zoo edel, ſtreelt zoo blyd,
Geeft ons agting, roem en eerbied, in der Menſchen Maatſchappy.
Keer, gewaande Vryheids minnaar! zie uw dwaaling, ken uw pligt,
Kies het eerlyk, vreedzaam Huwlyk, dat op aarde een Hemel ſligt;
't Schenkt u aangenaamer Vryheid, dan gy elders vinden kunt;
Huwlyks vryheid heeft tog altoos door haar zoetheid uitgemunt.

'k Heb dus Vryheids roem gezongen, als de grootſte zaligheid;
Die me in 't leeven ooit kan ſmaaken; 'k heb haar ſchoon ten toon geſpreid:
En hoe konde ik anders zingen? ik, die voor de Vryheid ben,
Die haar waarde en haar vermogen zelf door de ondervinding kenn'?
Dat dan Vryheid leeve! en blyve 't heiligſt, edelſt, waardigſt pand
Der gelukkige Ingezeetnen van ons dierbaar Vaderland!

Nunquam otioſus.

AMSTERDAM,
1776.

NABERIGT.

HEt voorſtel van zeker Heer, geſchreeven op zyne Kamer, den 17 February, behaagt ons ten volle, dan wy wenſchten wel gelegenheid te hebben, om zyn Ed. daar over nader te ſchryven. Kan. zyn Ed. goedvinden, om ons, 't zy met naam of anderszins, te melden, op hoedanig eene wyze hy te beſchryven zy, zullen wy ons met vermaak van deeze zyne onderrigting bedienen; om het een en 't ander te melden, dat anders niet welvoegelyk geſchieden kan.

WAAR-

WAARNEEMINGEN

omtrent de

LUGTS-GESTELDHEID, WEDER en WIND, te AMSTELDAM,

in February 1776.

DOOR *ANTONIUS WILHELMUS SCHAAP*, Med. Doct.

D.	Barometer. 's morg.	's midd.	's av.	Therm. mo.	mi.	av.	Winds Streek. 's morg.	's midd.	's av.	Weder. Geſteldh.
1	30. 9	29.11	29.10	9	18	22	Z t W	Z t O	Z t O	Mist Held.
2	29. 8½	— 8	— 6½	30	31	33	Z W	Z W	Z	— Yſel.
3	— 6	— 6½	— 6	34	37	36	——	——	——	Betr. Reg.
4	— 4	— 3	— 2½	37	40	39	Z	Z	——	Reg. Held.
5	— 1½	— 1½	— 0	40	43	42	Z W	Z W	Z W	Held. Reg.
6	28.11	— 0	——	40	42	39	——	W t Z	W t Z	—— ——
7	——	28.11	— 1	40	42	40	——	Z W	Z W	Reg. Storm.
8	29. 7	29. 6½	— 5	37	40	42	W	——	——	Held. Reg.
9	— 8	— 7	— 2½	39	43	43	——	——	Z	—— ——
10	— 0	28.11½	— 0	44	45	44	Z t W	Z t W	Z t W	Wind Betr.
11	28.10½	— 10½	28.11	43	45	44	Z W	Z	Z	Regen.
12	29. 0	29. 1½	29. 4	40	42	37	——	Z W	Z W	Mist.
13	— 6	— 7½	— 7½	36	42	41	——	W	W	— Held.
14	— 5	— 6	— 6	43	45	44	——	Z W	Z W	Reg. Held.
15	— 9½	— 10½	— 9	38	42	41	W t N	W t N	——	Held. Betr.
16	— 8	— 8	——	43	44	43	Z W	Z W	——	—— ——
17	——	— 7	— 5½	40	42	41	——	——	——	Mist Reg.
18	— 4½	— 3½	— 2	40	42	40	Z t W	Z	Z	Regen.
19	— 3½	— 5	— 7	40	44	40	Z W	W	W	Held. Betr.
20	— 9	— 8½	— 9	38	42	41	——	Z W	Z W	Betr. Reg.
21	— 5½	— 5	— 4	42	46	42	——	——	——	Regen.
22	— 6	— 6	— 3	38	45	40	W	——	——	Held. Reg.
23	— 1½	— 3	— 4	38	40	39	W t Z	W	W	Regen.
24	— 4	— 2	— 1	37	42	41	Z W	Z t O	Z t O	——
25	— 4½	— 5	— 5	44	45	43	N O	N O	N O	Betrokk.
26	— 3	— 1½	— 1	40	45	46	Z t W	Z	Z	— Reg.
27	— 2	— 3	— 2	42	45	46	Z W	Z W	Z W	— Held.
28	——	— 2	——	42	48	47	Z t W	Z t W	Z t W	Buijig.
29	— 4½	— 3½	— 3½	42	48	43	Z W	Z W	Z W	——

Hoogſte Barometer d. 30. 0
Laagſte Barometer d. 28.10½ } middelb. d. 29. 5½

Hoogſte Thermometer gr. 48.
Laagſte Thermometer gr. 9. } middelb. gr. 28½

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

VERHANDELING OVER DE VOORTREFFELYKHEID, EN HET ZWAARWIGTIGE VAN HET AMPT EENES OPENBAAREN BEDIENAARS DES EVANGELIES.

HEt Ampt eenes Leeraars is van dien aart, dat het aan de beoordeling van al de Wereld, van Kundigen en Onkundigen, van Wyzen en Dwazen, van Verſtandigen en Slegthoofden bloot ligt. Men mag 'er met grond van zeggen, dat 'er gene bediening uitgedagt kan worden, welke hier aan meerder onderworpen zy, dan die van eenen openbaren Leeraar; 't welk dezelve ook dikwerf aan veler verſmadinge bloot ſtelt. Doch hoe ook anderen daar over mogen denken, wy twyfelen geensins om het Leeraars-Ampt te tellen, onder de edelſte bedieningen, welken een Mensch bekleden kan, en met den Heiligen Apostel te zeggen; „dat hy, die het Ampt „ eenes Opzienders begeert, naar iets voortreffelyks ſtaat". Hoe ſmadelyk, hoe veragtelyk velen ook omtrent dezo Bediening mogen ſpreken, hoe laag zy 'er over oordelen; met welke onwaardige, met welke veragtelyke namen derzelver Bedienaars, ook in onzen leeftyd, veelal beſtempeld, hoe zy door vele vuige en kruipende Zielen verſmaad worden; men heeft ze echter, naar ons oordeel, van wegens het werk, dat zy te verrigten hebben, altoos hoog te agten, en hen nimmer met verſmading te bejegenen, noch laag van hunne bediening te ſpreken.

De regtmatigheid hier van loopt terſtond in 't oog, als men maar in aanmerking neemt, wat 'er aan het Ampt eenes Leeraars al verknogt zy. Van der Jeugd af aan, dient men 'er wel toe opgeleid te worden, en dan nog blyft de Godgeleerdheid eene onuitteegbre bron. Van der Jeugd af, dient men 'er wel toe opgeleid te worden; nadien de beoefening der Godgeleerdheid, zal men 'er gelukkig in ſlagen, geen geringe voorbereiding vereischt. —— Hoe veel arbeids behoort men niet aan te wenden, alleen om eenige grondige kennis dier Talen te verkrygen, in welke de Heilige Schriften beſchreven zyn? Hoe veel tyds word daar toe niet vereischt; welke middelen moet men niet in het werk ſtellen; en, hoe vele kosten ver-

ſpillen, wil men een weinig in deze Talen ervaren worden? Verder is ook de Hiſtoriekunde eene voornamé wetenſchap, waar van een Leeraar geenzins onkundig mag zyn. In de Algemene Geſchiedenis, in die der Joden in 't byzonder, mitsgaders in die van zyne eigen Natie, behoort hy vooral geen Vreemdeling te wezen, en de Kerkelyke Geſchiedenisſen zyn hem ten eenemaal onontbeerlyk. Wat Leeraar zal hy ook weezen, indien hy geheel onbedreven is in de Welſprekenheid, en fraaije Letteren? In de Natuur- en Overnatuurkunde ongeoefend te zyn, zou zekerlyk eenen Godgeleerden ter ſchande ſtrekken. En wie zal de nuttigheid der Wiskunde voor eenen Godgeleerden ontkennen; of in twyfel trekken, of hy ook bedreven moet zyn, in de Kunst van reden-twisten?

By deze inwendige worden ook uitwendige vermogens vereischt, zal hy recht geſchikt en bekwaam zyn tot de bediening, waar toe hy opgeleid word. Hy dient wel beſpraakt te zyn; geſchikte hoedanigheden en gaven te bezitten, om zyne zaken op eene bevallige wyze voor te dragen. Het eerſte is, zonder het laatſte, waarlyk niet genoeg? Wat zal het 'er doodlyk uitzien, zo hy gansch gene uitwendige Vermogens heeft, om eene zaak, min of meer, met een bevalligen zwier voor te dragen! Dit behoorde men, als een zeer gewigtig Stuk, al vroeg in overweging te nemen; op dat men zyne Kinders niet tot den dienst opleide, indien men 'er niet van kon verwagten, dat zy, ten minſten gene vervelende, maar redelyke gaven zullen hebben. Het is niet te zeggen; hoe de uiterlyke gaven eenen Leeraar te ſtade komen, en wat ze al toebrengen, om de zaken aangenaam voor te dragen. Hy, die eene flegte uitſpraak, en geringe gaven, heeft, moge zyne Predikatien nog zo frai weten op te ſtellen; hy moge een geleerd Man zyn, bedreven in alle Wetenſchappen, die in eenen Godgeleerden gevorderd worden; wat voordeel zal het hem aanbrengen, indien hy gene uitwendige gaven bezit, om zyne zaken bevallig voor te ſtellen, en haar, door een aangenaam talent, eene zekere kragt en nadruk by te zetten, waar door zy eene mate van fraaiheid verkrygen, die den Hoorderen wonder behaagt? Hy zal, zulke Preekgaven misſende, ver te kort ſchieten, by een middelmatig geleerd Man, met fraie en inneemende Talenten. — Dit zo noodwendig vereischte word nochtans al veel over het hoofd gezien: inzonderheid van zulke Ouders, die hunne Kinderen al voor den Predikdienst ſchikken, eer zy nog eens geboren zyn; die de Predikanten voor iets meerder dan Menſchen houden, en niet rusten voor dat hun geſlagt op zulke Leden boogen kan. Uit dien hoofde

is

is menig Zoon, voor hy in de Wereld verſchynt, zo het niet reeds een Artikel in de Huwelykſche Voorwaarde is, tot den Kanzel, en den Predikdienst voorbeſchikt.

Ondertuſſchen doet dit alles nog niets, tot het wezenlyk gewigtige des Leeraars-Ampts. Het geen ik opgenoemd heb, zyn flechts de eerſte vereischten in den Leeraar; het gewigtigſte van zynen dienst beſtaat, in de dadelyke Uitoefening zyner vermogens; en de beſtiering zyner Kudde. Wat behoort hem zyne Gemeente, hem als Harder aanbetrouwd, niet nauw aan het hart te gaan! Geen vlyt noch zorg moet hy ſpaaren, om derzelver heil op alle mogelyke wyzen te bevorderen; hy moet ten allen tyde alle zyne pogingen aanwenden, om dat gewigtig oogmerk, het welk hy zich met al zyn Predikken heeft voor te ſtellen, te bereiken. Hy moet altoos vriendelyk zyn, en by alle gelegenheden doen blyken, dat haar heil, haar welzyn, haar euwig behoud, hem het naaste aan het harte ligt; even als een Harder, die alle zorge en moeite aanwend; voor de aan hem vertrouwde Kudde, die nagt en dag waakt en ſtaaft, op dat 'er geen Schaap afdwale, noch geroofd worde. De Leeraars toch zyn Geeſtelyke Harders, die, met gene mindere zorgvuldigheid en toevoorzigt, voor hunne Kudde moeten zorgen en waken. Hoe gewigtig een werk is het, dien wil van zynen Hemelſchen Vader te verkondigen; en de Verborgenheden des Allerhoogſten uit te leggen! —— Hoe gewigtig een werk is het, anderen te beſtieren, te onderwyzen, en den weg te leren, welke hen ter euwiger behoudenisſe leid! Hoe veel arbeids en moeite is hier niet aan vast! —— Daar toe behooren raadgevingen, vermaningen, beſtieringen en beſtraffingen. In alle verlegenheid moet een Leeraar gereed ſtaan, om de Leden zyner Gemeente, wanneer zy zich tot hem keren, met raadgevingen te ondersteunen. Hy moet hen tydig en ontydig, dat is geduurig, vermanen, en tot hunnen deugdzamen pligt aanzetten. Hy moet hen leren, wat zy God, hunnen Evenmensch en zich zelven verſchuldigd zyn. Hy moet hen beſtraffen, wanneer zy zich in eenig geval tegens hunnen ſchuldigen pligt vergrepen hebben; en zyne beſtraffingen, hoe ſcherp ook, moeten echter altoos liefde ademen. Nimmer mag hy zich vyandig gedragen, of iemand hunner met een moesteragtigen, of heerſchenden toon bejegenen, en de Leden zyner Gemeente afkerig van hem maken. Een Predikant behoort vooral te zorgen, dat men hem niet vliede en aanmerke als eenen Vyand, dat men voor hem heen vlugte op zyne verſchyning, hy moet 'er integendeel zyn voortraamſte werk van maken, om aller harten te winnen; ten

einde een ieder vrymoedig tot hem durve treden; schoon hy wel zorge drage, dat hy nimmer zyne agting verlieze, en die eer beware, welke men aan hem verschuldigd is. 'Er valt dus voor eenen Leeraar veel meer te doen, dan slechts Zondags tweemalen, en op andere gezette tyden, te prediken. Zyn groote, zyn voorname toeleg behoort te wezen, verstandige en Godsdienstige Leden in zyne Gemeente te maken; om Kennis en Deugd voort te planten. Men kan zekerlyk alle Menschen, met gene mogelykheid, tot den zelfden trap van kundigheden en bekwaamheid brengen; men kan ook niet verwagten, dat elk even Godsdienstig gemaakt kan worden. Doch men mag daarom geen Mensch onkundig laten, in die zaken, welke hy volstrekt weten moet, en niet ontberen kan, dan ten koste van zyn euwig belang. Ontmoet men Leden, die mindere bekwaamheden hebben, die, wegens tydelyke bezigheid, de behoorlyke gelegenheid derven, om zich in vele zaken ervaren te maken, dezulken mag men daarom niet verwaarloozen. Men moet hen kortlyk leren, 't geen zy noodwendig hebben te kennen; vooral hunne pligten, jegens hunnen MAKER, hunnen Naasten en zich zelven: deze pligten moeten hun gestadig en duidelyk voorgedragen worden. Maar hoe veel arbeids, hoe veel zorge, overlegs en beleids is hier toe niet noodig! Wat valt het bezwarelyk, het domme Gemeen Waarheden verstaanbaar in te prenten! Wat valt het moeilyk, ingewortelde gebreken te verbeteren, en de Menschen tot de Deugd op te leiden!

Zie daar in algemene voorstellingen aangeduid, wat 'er al tot het Ampt van eenen Leeraar behoort. Zaken, voorwaar, die niet gering, maar van het grootste gewigt, van het uiterst aanbelang zyn. Laat ons, echter, ten meerderen aandrang, nog wat byzonderer nagaan, wat 'er tot elk gedeelte van zyn Dienstwerk gevorderd wordt.

Het Prediken, de Heilige Schriften uit te leggen, is het eerste werk, dat hier in aanmerking komt. Hier toe wordt hy geroepen; en hier naar word hy ook het meeste geoordeeld. Op elken Zondag, en dikwils nog meer, moet hy gereed staan, om zyne Gemeente een Stuk uit de H. Schrift open te leggen; om met die genen, welken opgekomen zyn, den tyd van den openbaren Godsdienst, tot stigting, Godsdienstig door te brengen. Het Prediken is waarlyk eene zaak van veel gewigts, zo men 'er niet los over heen wil loopen: en velen zouden, zo ze 'er het moeilyke recht van kenden, zich schamen, dat ze den Leeraar dikwils zo vele moeite, bykans voor niet, laten doen. Welk een hartzeer is 't voor hem, die zich af-

afflooft, nagt en dag afflooft, om, naar de gaven en talenten, welke hem geſchonken zyn, den weg aan zyne Gemeente ter harer behoudenisſe aan te wyzen, wanneer hy, voor al zyne moeite, voor zyn blokken, voor zyn onvermoeide vlyt ten loon ontvangt, dat hy zyne Predikatie in eene ſchier ledige Kerk doen moet! Welk een verdriet moet zulks eenen braven Leeraar niet aandoen! En hoe menigmaal is dit nochtans het lot van deftige Mannen, die verſmaad, en welker doorwrogte Leerredenen veragt worden! Indien elk wist, wat moeite 'er aan vast zy, om ergens een goed opſtel van te maken, men zou zich ſchamen, niet alleen over zyne zuimagtigheid in 't Kerkgaan, maar ook over zyne onoplettendheid, wanneer men ter Kerke is, onder het Prediken; welk laatſte niet minder verdrietig valt voor den Leeraar. Dat ook hier omtrent een ſchandlyk verzuim plaats heeft, is blykbaar uit de geringe Vrugt der Predikatien, op de gemoederen der meeste menſchen. 'Er word veel gepreekt, en om dat 'er veel gepreekt word, valt die ſchoone zaak mogelyk by velen in kleinagting; dewyl de Mensch ligtlyk dat geen begint te veragten, waar aan hy gemeenzaam word.

Men denkt ook gemeenlyk, dat 'er aan het opſtellen eener Predikatie weinig vast is; en merkt het Ampt eenes Leeraars aan, als een Ambagt, dat even zo gemakkelyk als enig handwerk waar te nemen is. Dog zulk een oordeel vellen Onkundigen; die niet weten, wat het zy met den Geest te werken; hoe veel het inhebbe, denkbeelden aan een te ſchakelen, en die in eene geregelde orde voort te brengen. Men bezeft niet, dat eene geringe ongeſteldheid van 't Lichaam een Mensch buiten ſtaat kan ſtellen, om recht te denken; waar tegen, in eenig ander beroep, eene matige beweging, de kwade geſteldheid, zo niet verdryft, ten minſten matigt en verzagt. Ondertuſſchen moet hy, die Prediken zal, 't zy hy 'er al of niet lust toe hebbe, het zy hy wel of kwalyk geſteld zy, aan 't werk; hy moet, of hy 'er toe in ſtaat zy of niet, de vermogens van zynen Geest inſpannen, en zich pynigen, om geregeld te denken. —— Doch laten wy, het ſtuk van die zyde beſchouwd hebbende, nu voorts overwegen, op welk eene wyze de Leeraars zich, in 't handhaven van den openbaren Godsdienst, hebben te gedragen, ter meeste ſügtinge, en ten grootſten nutte hunner Gemeenten.

In de overweging hier van, komt de Leeraar voornaamlyk in tweederleie betrekkingen voor; te weten met opzigt tot het doen van Gebeden, en 't uitſpreken van Leerredenen. Ten aanzien van het eerſte, dat met regt den naam van Godsdienst draagt,

is de Leeraar die geen, welke, uit naam der ganſche Gemeente, voor den Throon des Allerhoogſten toetreed; en in die betrekking is hy zo veel als de mond des Volks tot God. De ganſche Gemeente ſpreekt door hem; door hem brengt zy hare nooden en begeerten plegtig voor God. Dit zal men ongetwyfeld met geen grond van eenige waarſchynelykheid kunnen tegenſpreken; want tot welk een einde gaat het Volk met hunnen Leeraar op? De dag, die 'er toe afgezonderd word, geeft het oogmerk genoegzaam te kennen; het is, om met hem gezamentlyk den Godsdienst te verrigten. Deze dienst moet derhalve gemeenſchaplyk geſchieden; en de Gemeente vereenigt zich des in haren Leeraar, om, als één eenig Man, met verénigde harten, hare gebeden voor God, haren Hemelſchen Vader, uit te ſtorten. Zyne ſtem is des de ſtem van 't Volk; zyne gebeden zyn hunne gebeden; zyn mond is hun mond; zyne tong is hunne tong; en alle zyne woorden zyn de woorden van hun hart, ter uitdrukkinge van de begeerten hunner Zielen. Om deze reden behoort hy ook de nooden zyner Gemeente zeer wel te kennen, en niet onkundig te zyn van hare gebreken. Hy moet de vervulling der nooden, gezamentlyk met zyne Gemeente, van den Hemelſchen Vader afſmeken; en bidden dat zy te zamen van de heerſchende gebreken onder hun vrygemaakt mogen worden.

Dan mogelyk werpt men my hier tegen, alle de Leden der Gemeente zyn gene ware Bidders, gene oprégte Aanroepers van Gods naam. Velen naderen tot God met hunne lippen, met bedriegelyke lippen; terwyl hun harte verre van hem is. Hoe velen zullen 'er dan niet gevonden worden, die valſchlyk ſpreken, en bedriegelyke woorden voortbrengen, als zy hunnen Leeraar op het ſpoor volgen! Hoe zal, hoe kan zo een Gebed Gode aangenaam wezen, daar 'er zo velen onder de Bidders gevonden worden, die haters en verſmaders, in ſtede van beminnaars, van God zyn, en dus menſchen die niet bidden kunnen? —— 't Is zo, ik zal wel zorge dragen, om van alle de Leden eener Gemeente te vertrouwen, dat zy ware Aanroepers Gods zyn; de minſten, dat meer is, zyn, dit wil ik gaarn toeſtaan, maar echte Bidders; het geringſte deel, dit geef ik toe, beſtaat uit ware Liefhebbers en oprégte Beminnaars des Heren. Dan dit kleiner gedeelte, deze mindere Leden zyn 't echter, die hunnen God in Geest en Waarheid aanbidden; en ſchoon, hun getal ook nog zo klein moge wezen, is een Leeraar, dunkt my, gehouden, zich naar dat beste deel te ſchikken; om met die ware Bidders uit zyne Gemeente voor den Genade Throon te verſchynen, en hunne ſmekingen

gen aan de hoogſte Majeſteit op te dragen. Voegt zich hier nu een onwaardig Lid by, dit is geheel buiten de ſchuld van den Leeraar, en buiten de ſchuld van hun, die met geen ander oogmerk opgekomen zyn, dan om hunnen God in waarheid en opregtheid te dienen. De Leeraar is geen Hartenkenner, hy kan ze niet onderſcheiden; dat is het werk van den Alwetenden God. —— Hier is het kaf nog onder het koorn vermengd; dit te zuiveren, dit van één te ſcheiden, is het werk van een grooter dan ſlechts menschlyk vermogen. De Gemeente beſtaat uit tweeërleie Leden; de waren kunnen niet voorkomen, dat 'er zich valſchen onder hen voegen, en de Leeraar kan niet voorkomen, dat 'er zich, onder de oprechte Aanroepers van Gods naam, ook valſchen vermengen. Dit zo zynde kan 't niet wel anders wezen, of een Leeraar moet zich, in het inrigten zyner Gebeden, aan de zyde der Opregten voegen; van dien kant is 'er alleen verwagting van verhooring; *de Gebeden der Regtvaardigen vermogen veel.* Maar zou men, denkt veelligt iemand, die zwarigheid niet kunnen ontgaan, door altoos in den derden perſoon te bidden? Dan hy, die zodanige gedagten voed, overwege eens recht ernſtig, hoe oneigen een verzoek of bede voor zich zelven zy, waar in men van zich afbid, even gelyk men verzoeken doet voor anderen; waar in de Gemeente niet zoo zeer voor zich zelven, als wel voor Perſoonen, die buiten de vergaderde Gemeente zyn, ſchynt te bidden. Want wanneer de Leeraar zyne Gebeden, die gemeenſchaplyk gedaan moeten worden, in den derden Perzoon inrigt, dan bid de zaamgekomen menigte eigenlyk voor Luiden buiten de Vergadering. Klinkt het niet vreemd, eene bede of verzoek voor zyn eigen te doen, waar van het Voorſtel voor eene derden is ingerigt? Welk eene ongeregeldheid vertoont zich hier in? Wat Vrugt heeft men te wagten op een Gebed, waar in men zyne eigen nooden moet voordragen, wanneer men het zelve inrigt in den derden Perzoon, en dus voor iemand anders bid? Men zegge niet, de Leeraar is ſlechts de Man die bid. Het tegendeel blykt klaar; nadien de Gemeente vergadert, om haren Godsdienst te oefenen; en wat is het voornaamſte van den Godsdienst anders, dan het Gebed? Daarenboven word 'er in het zelve, eene voorbede voor den Leeraar gedaan, in den derden Perſoon; ten duidelyken bewyze, dat 'er een gemeenſchaplyk gebed van de Vergaderde Leden uitgeſproken word. —— Wanneer dan de Vergaderde Gemeente eene gemeenſchaplyke Voorbede in den derden Perſoon doe, afzonderlyk voor Gelovigen; eene andere voor Overtuigden, en eindelyk eene afzonderlyke voor-

bidding voor Zondaren, (meer zoorten zal ik niet opnoemen; dewyl ik 'er denkelyk zelfs al één te veel opgeteld hebbe;) dan mag men in waarheid zeggen, dat de byeengekomen Gemeente, vergaderd om eenen Gemeenschaplyken Godsdienst uit te oefenen, rechtstreeks niet voor zich zelven bid; maar alles voor Leden, welke buiten de Vergadering zyn; het geen regelrecht tegen het oogmerk van een gemeenschaplyken Godsdienst aanloopt. En even zo is het gansch strydig met de Voorbeelden, welke men ten overvloede in de H. Schriften aantreft. In de Psalmen kan men daar veelvuldige bewyzen voor vinden. De Apostelen en Euangelisten leren ons op gene andere wyze; en onze groote Leermeester, die Leeraar der Geregtigheid, welke best wist, hoe men zyne Gebeden, ter verkryginge eener gunstige verhooringe, hebbe in te rigten, deze geeft ons een voorbeeld, een allervolmaaktst voorbeeld, 't geen wy altoos verpligt zyn te volgen; dat ons leert, de nooden der Bidders rechtstreeks aan Gode voor te stellen; en niet in den derden, maar in den eersten, Persoon te bidden. — Waarom zouden wy nalaten, dit volmaakt voorbeeld te volgen? Waarom zouden wy, eenen gemeenschaplyken Godsdienst willende houden, niet gemeenschaplyk willen bidden, gelyk Kristus ons geboden heeft, zeggende: *Bidt Gylieden aldus?*.

Om deze en meer andere redenen, ben ik derhalven van oordeel, dat een Leeraar, als de mond der Leden tot God, in den eersten Persoon bidden, en zich naar het beste deel zyner Gemeente schikken, moet; uit aanmerking, dat deze de ware Aanroepers van Gods naam, de opregte Bidders zyn. En daar benevens heeft men dan den Onbekeerden Zondaar, al biddende, ter bekeringe op te dragen, aan de Barmhartigheden Gods, welke in Kristus Jezus zeer velen zyn, nademaal het Gebed der Regtvaardigen by God veel vermag. — Maar wat de vraag betreft, of men zyne voorbidding, ter bekeringe van Zondaren, moet inrigten in algemene bewoordingen, dan of men alleen om de bekering der zulken moet smeeken, die onder het Zegel der Euwige Verkiezing liggen, ten welken einde God zyn woord wil gebruiken, om hen te roepen, waar toe ook de prediking en verkondiging van het Euangelie ingerigt is; dit Stuk, als van zeer vele bedenkelykheid, laat ik thans in 't midden. Even zo min lust het my te bepalen, of men, met eene onderscheiding, met de Overtuigden tot een derde zoort van Menschen te maken, ook voet geeft, om met de Roomsche Kerk aan eene derde plaats te denken? Zulks komt zommigen zeer bedenkelyk voor; ge-

merkt

merkt een Overtuigde, die in den ſtaat der overtuiginge ſterft; als dan gerekend moet worden, tot een middelzoort, tusſchen Godloozen en Regtvaardigen, te behooren; ingevolge waar van hy dan ook eene derde plaats, afgezonderd van de Godloozen, en afgeſcheiden van de Regtvaardigen, zou moeten hebben. Ik laat deze twee Vragen tegenwoordig onaangeroerd, en ter overweging aan anderen over; nadien myne Verhandeling niet geſchikt is om zaken, welke eene uitvoerige overweging vorderen, alhier af te handelen. Mogelyk deel ik vervolgens, in eene afzonderlyke Verhandeling, myne gedagten over dit Stuk wel eens mede.

Wat wyders nog aangaat, den aart en de Natuur van het Gebed eenes Leeraars, waar van wy tot nog niets gezegd hebben, daaromtrent ſtaat het volgende bovenal in opmerking te nemen. Het Gebed behoort ingerigt te worden, naar de nooden der Gemeente, en naar de Stoffe, welke verhandeld ſtaat te worden. Het eischt eene deftige taal, in ſmeekende bewoordingen; en moet kort en kragtig zyn. Vooral hoede zich een Leeraar tegen te lange Gebeden. 't Is toch buiten kyf, dat men, in een lang Gebed, dien yver, welke een noodzaaklyk vereischte in 't bidden is, kwyt raakt. Ook leert ons de aart van 't Gebed zelf, dat de Gebeden niet te lang gerekt moeten worden; nadien het niet misſen kan, of de Bidder valt dan in een ydel verhaal van zaken; en bid, even als ware de God des Hemels, die onzer aller harten kent, ten éénemaal onkundig van onze nooden. Tegen die langdradige manier van bidden, heeft de Zaligmaker zeer ernſtig gepredikt; vermaanende zyne Jongeren uitdrukkelyk, om in dit geval den Farizeuwen niet gelyk te zyn; naardemaal onze Hemelſche Vader alle onze gebreken en nooden kent. Wyders moeten onze Gebeden in alle opzigten hartelyk zyn; zo dat ze de begeerten onzer Zielen nadruklyk te kennen geven, in eerbiedige bewoordingen; niet doormengd met lage en laffe uitdrukkingen, over welke men zich ſchamen zou, in een verzoek, 't geen men aan een verheven Perzoon, onder de menſchen, doen moest. Wanneer men dit alles nagaat, bevroed men ligtlyk, zonder dat wy 'er ons verder over uitlaaten, hoe veel 'er aan dat gedeelte van den Godsdienst vast zy; en men ziet dus gereedlyk, hoe gewigtig een Ampt de Leeraar in dit opzigt bekleede. —— Hy toch komt, gelyk wy getoond hebben, in deze ganſche Godsdienſtige verrigting voor, als de Mond der Gemeente tot God; op dat de vergaderde Leden, door zynen mond, hunne nooden den Hemelſchen Vader te kennen geven, en hunne harten met zyne Woorden doen ſpre-

ken, om, van den Algoeden God, de vervulling van alle hunne Geestlyke en Lichaamlyke nooden af te ſmeken. Dus komen zy gemeenſchaplyk met hem, voor den Genade Throon; om aldaar als één éénig man hun hart en boezem uit te ſtorten.

Dus ver beſchouwden wy den Leeraar met opzigt tot het doen der Gebeden, en hier op ſtaat ons vervolgens het oog te ſlaan op het andere gedeelte van den gemeenſchaplyken Godsdienst, betreklyk tot de Leerredenen zelven; doch de overweging hier van zullen wy tot eene volgende gelegenheid uitſtellen.

VERHAAL VAN EEN VALLENDE ZIEKTE, MET 'T OEREN 'ER, BY DE ONTLEEDING, IS WAARGENOMEN. Door Dr. DANIEL DE LA ROCHE, *Geneesheer te Geneve*; MEDEGEDEELD AAN Pr. CULLEN.

(*Medical Commentaries, N. II.*)

EEn Meisje, omtrent agt jaaren oud, werd door de Vallende Ziekte aangetast. De aanvallen volgden op malkanderen met tuſſchenpoozingen van drie, zes, of agt weeken. Na dat het op deeze wyze een aanmerkelyken tyd aangehouden had, werd ze door een Rotkoorts aangetast, die haar leven in groot gevaar bragt. Zo lang de Koorts aanhieldt, had ze geen aanval van Vallende Ziekte; zelfs niet na de herſtelling van de Koorts, geduurende twee-en-twintig Maanden. Dog, op 't einde van den gemelden tyd, werd ze door een lang en zeer zwaar aanval aangetast. Veertien maanden daarna had ze een tweeden aanval; welk door anderen by tusſchenpoozen agtervolgd werd, doch dezelve verminderden trapswyze in lengte. Laatstleden Zomer vroeg men my haar by te ſtaan. De aanvallen volgden toen op elkanderen by tusſchenpoozen, ten naasten by van zes weeken. De ſtuipagtige beweegingen hadden altyd geduurende den aanval meer aangedaan de regter Arm dan eenig ander deel van 't lighaam. Twee Jaaren voor dat ik haar gezien heb, begon de beweeging van dien arm zwakker te worden, en op 't laatst verloor ze het vermoogen 'er van geheel en al. Op 't gevoel was de arm aanmerkelyk kouder dan de linker. Ik ſchreef deeze verlamming toe aan de zwakte, welke de ſtuiptrekkingen veroorzaakt hadden. Ik dagt daarom, dat, indien de oorſprong-

ſprongelyke ziekte weggenomen kon worden, deeze verlamming ook ligt door prikkelende en verſterkende hulpmiddelen te geneezen zoude zyn. —— Verſcheide Geneesheeren zyn over dit geval geraadpleegd geweest, die zeer in hunne gevoelens verſchilden met opzicht van de oorzaak. Zommigen onder hen ſchreven het toe aan een ongeſteldheid in de omtrek van den Onderbuik, anderen aan Wormen, en een derde ſoort aan een Verſtopping. Ik was van gevoelen, dat de zitplaats van de Ziekte in 't Hoofd was, en dat de hulpmiddelen daar tegen moesten ingerigt worden. Ik liet vervolgens een blaartrekkend middel op 't agterſte gedeelte van 't hoofd en den nek leggen. Dit werd gedaan op 't eind van de vyf weeken afgerekend van den tyd dat ze van 't voorgaand aanval aangetast was geweest. 't Scheen iets af te doen, alzo de volgende aanval niet weder kwam dan zeventien dagen na 't aanleggen van 't blaartrekkend middel, wanneer dezelve minder zwaar was dan de voorgaande. Geduurende drie weeken, hierna, ſchreef ik haar niets voor; doch toen liet ik evenwel een ander blaartrekkende Pleister aanleggen, met alleenlyk de helft van de gewoone hoeveelheid van Spaanſche Vliegen. Ik belastte dat dezelve zo groot zoude zyn dat ze 't geheele hoofd bedekken konde, en dat men ze geduurende drie of vier dagen open zoude houden, dit werd vervolgens gedaan, en dezelve maakte een overvloedige ontlasting. Weinige dagen na de heeling liet ik wederom een ander blaartrekkend middel op dezelfde plaats leggen, waarmede men even als met de voorgaande te werk ging. Ik ging op deeze wyze langer dan zes weeken voort. Ik nam toen voor van eenigen tyd met 't blaartrekken op te houden. Doch, omtrent tien dagen na 't geneezen van de laatſte blaar, en na een tusſchenpoos van elf weeken van den voorgaanden aanval, werd ze aangetast door een aanval, welke met de dood eindigde. —— By de Ontleeding vond ik twaalf oncen water in 't hoofd; een gedeelte 'er van was bevat in de holten van de herſenen, en 't overige in zakken, gemaakt door 't uitrekken van de voorſte holten. Deeze zakken kwamen tot aan de *Dura Mater*, waaraan ze omtrent een duimbreed boven de holte van 't Voorhoofd raakten. De overige deelen van 't Lighaam werden volkomen natuurlyk gefteld gevonden. 't Is aanmerkelyk dat dit Waterhoofd met geene van deeze toevallen, zo nauwkeurig door Dr. WHYTT beſchreven, verzeld was. Deeze Lyderes had geen Hoofdpyn, Braaking, of Sluipkoorts. Ik geloof

dat

dat men mag vraagen, of 't Waterhoofd de oorzaak van de Vallende Ziekte was, dan maar alleen een verzellend toeval? Ik hel tot 't laatſte over; dog ik houde 't voor waarſchynlyk dat de drukking 'er van eene verlamming in den Arm veroorzaakte.

WAARNEMINGEN, OVER DE ALGEMEENE NATUUR DER WYNEN, BENEVENS EENIGE KORTE AANMERKINGEN, OVER HET OPIUM, DEN TABAK EN DE THEE.

Door den Heer EDWARD BARRY, *Bart.* F. R. S.

WYn kan alleen gemaakt worden door de gisting van eenige byzondere Gewaſſen, welker vogten of natuurlyk geſchikt zyn om deeze inwendige beweeging voort te brengen, of door kunst dezelve ontvangen. Maar, wanneer zy in zo verre daar door veranderd zyn, dat zy by het overhaalen een brandenden geest opleveren, maaken zy een Wynagtig vogt of Wyn uit. Dit Wynagtig voortbrengzel, hoe verſchillend ook, in kleur, ſmaak, en verſcheide andere hoedanigheden, behoudt altoos dit onderſcheidend merkteken; en deeze brandende geest, volkomen gezuiverd, begrypt algemeen dezelfde beginzels en hoedanigheden, van welke gegist hebbende gegroeide vogten dezelve ook voortkome.

Schoon de vogten van verſcheide Planten, uit hunnen eigen aart, bekwaam zyn, of door eene voorafgaande bereiding bekwaam gemaakt kunnen worden, om zulk eene maate van gisting te verkrygen, dat ze volkomen Wynagtig worden, zal ik nogthans myne aanmerkingen voornaamlyk bepaalen tot die Wynen, welke van de vrugt des Wynſtoks voortkomen.

De eerſte noodzaaklyke eigenſchap in de Druifbeſſen, om Wyn voort te brengen, is eene genoegzaame rypheid: de ſappen van zuure en onrype Druiven zullen ſlegts weinig en langzaam gisten; doch die van rype Druiven een ſterker en ſchielyker gisting verwekken.

Eene genoegzaame lyvigheid in de uitgeperſte Sappen is desgelyks noodzaaklyk. Zyn ze dun, de gisting zal zwak en de Wyn min geestig weezen, en ligt in een zuur vogt veranderen: zyn ze te lyvig, de gisting zal onvolkomen zyn en de Wyn gereedlyk een verdorven ſmaak aanneemen.

Om de gisting te bevorderen wordt desgelyks eene gepaste maa-

maate van warmte vereischt. De ondervinding heeft getoond, dat de hitte tusschen de zestig en zeventig Graden van FAHRENHEITS Thermometer de beste is. De duur verschilt naar 't onderscheid der Lugtstreeke, de sterkte en den aart der uitgeperste vogten. Dezelve is sterker en korter van duur in heete dan in koude Lugtstreeken; een Zuidewind bevordert, en een Noordewind vertraagt, den voortgang.

Wanneer de uitgeperste Sappen der Druiven de geschikte bereiding ontvangen hebben, worden ze in vaten gedaan, doorgaans van eiken hout gemaakt; in deeze ondergaan zy de gisting in alle derzelver trappen, tot dat ze geheel afgeloopen en de Wyn gemaakt is.

Naardemaal alles, wat hier toe behoort, nauwkeurig en cierlyk beschreeven gevonden wordt by den onsterflyken BOERHAAVE, zal ik 'er alleen zo veel van vermelden als byzonder dat onderwerp betreft, en noodig is om de aanmerkingen, daar uit afgeleid, op te helderen.

In den aanvang der gistinge, is 'er eene verschillende werking, verdunning, en eene innerlyke vermenging der onderscheide deelen van de gistende stoffen; deeze wordt gevolgd van eene trapswyze verzameling van een schuimagtige korst op de oppervlakte, die, zo lang dezelve duurt, de *Bloem* genaamd wordt, en in zyne eigene natuure een allersterkste gist is, bekwaam om deeze beweeging, in alle andere wynagtige vogten, te verwekken en te vermeerderen.

In den tweeden trap der gistinge ziet men de gistende Stoffen in drie deelen scheiden; de schuimagtige korst, de zinkende heffe (doorgaans *Wynmoer* geheeten) en het tusschen beiden dryvend Wynagtig vogt.

In den derden trap van gistinge wordt de inwendige beweeging eenpaariger en zwak: de schuimagtige korst neemt alengskens af en verdwynt; en wanneer deeze geheel verteerd is, en het wynagtig vogt stil op de gezonkene heffe blyft liggen, heeft de gisting haar volle beslag gekreegen.

Schoon verscheide zeer opmerkenswaardige veranderingen en voortbrengzels deeze werking vergezellen, is 'er geen opmerkenswaardiger dan die werkzaame, uitzetbaare, damp of geest, die geduurig uit de open holligheid van het vat komt, en, verzameld ontvangen zynde, in de neusgaten van het sterkste Dier, onmiddelyk den dood ten gevolge zou hebben: in eene mindere hoeveelheid door een Mensch ingeademd, wordt hy beroerd, en in eene nog mindere maate volgt 'er eene kleindere geraaktheid. Onder veelvuldige voorbeelden der uitwerkzelen van deezen damp

of

of geest, vinden wy een zeer zonderling vermeld, in de *Philosophical Transactions*, van een Persoon, die deezen damp van gistende Zuiker inademde; deeze belette terstond voor eenigen tyd de ademhaaling, en, hoewel hy herstelde, was hy, de overige dagen zyns levens, bezet met eene ongemeenlyk benaauwde borst. Te deezer oorzaake zyn allen, die met soortgelyke bewerkingen te doen hebben, blootgesteld aan verschielde ongesteltenissen van dien aart, als de werkplaats niet ruim genoeg is, en de vensters niet opengehouden worden, tot inlatinge van frisse lugt.

Hier uit kunnen wy verklaaren de onderscheide nadeelige uitwerkzels, die dikwyls volgen op het drinken van Wyn als dezelve aan 't gisten of werken is: want, indien deeze vlugge damp of geest zo veel kragts heeft, wanneer dezelve met volle veraende kragt op de reukzenuwen werkt, moet volgen, dat, wanneer die damp, op de Spieren van de Maag werkt, schoon in eene mindere maate, en ontvangen wordt in de omloopende vogten des Lichaams, zulks het geheele Zenuwstelzel zeer moet aandoen. Dit is oorzaak dat de *Champanje Wyn*, die, als dezelve goed is, een eerste plaats verdient, onder de keurlyke ligte en fyne Wynen, in een gistenden staat rykelyk gedronken, zelden mist beevingen en trekkingen in de Zenuwen, en rheumatique pynen in de gewrichten, te veroorzaaken.

Desgelyks geeft ons dit de rede aan de hand, waarom eerstgemaakte Wynen, als mede Cyder, en de meeste Wynen, welke wy zelven in huis maaken, die schielyk in de Maag gisten, en deezen damp verwekken, iemand eer dronken doen worden en het hoofd draaijen dan sterker Wynen. Als mede waarom zuure vrugten, die lang onverteerd blyven, zo geweldige spanningen in de Maag en in de Ingewanden te wege brengen, en in heetere Gewesten dikwyls het *Kolyk van Poitou*, met alle de droevige gevolgen.

Het kan noodig weezen deeze gisting aan te zetten, of te vertraagen. Tot het eerste wordt het allerdienstigst gekeurd, het schuimend gedeelte van gistende Wynen, of de gezonke Moer; en de Wyn, van de Moer getapt en in andere vaten overgestooken, zal door Zwavel in 't gisten bedwongen worden. Deeze middelen hebbe men aan te wenden naar bevind van zaaken. In 't algemeen zal 't geen verwarmt en verdunt eene volkomener gisting, in wynagtige vogten, die al te hamerig zyn, bevorderen, en de dunne zullen, meer lyvigheids krygende, beter werken.

De ondervinding leert aart, dat deeze gisting nooit geregeld

zal

zal beginnen of voortgaan met een minder Graad van hitte dan die van zes-en-dertig Graaden op FAHRENHEITS Thermometer; en 't geen nog aanmerkenswaardiger is, ze zal noch beginnen, noch voortgaan, wanneer de gistende Stoffen aan een hooger Graad van hitte, dan die van negentig Graaden, zyn blootgesteld. In het eerste geval, is de hitte, noodig om die beweeging te verwekken, te gering; in het tweede geval, worden de werkzaame beginzels der gisting te schielyk uitgedampt, en de stoffen worden te kleverig.

Hier uit is blykbaar, dat 'er eene zekere graad van gisting vereischt wordt om de vogten der Druiven tot volkomen Wyn te maaken: en dat, wanneer deeze te gering of te groot is, de Wyn de rechte hoedanigheden niet zal verkrygen, maar gebrekkig weezen.

Alle nieuwe Wynen moeten, als de gisting over is, voor eenigen tyd, op de Moer gehouden worden: dit brengt zeer veel toe om ze geur en sterkte by te zetten. Wanneer deeze eerste gisting gebrekkig geweest is, zullen zy een ryker en zoeter smaak behouden dan 'er natuurlyk eigen is aan nieuwen goeden Wyn: en, indien een verdere gisting niet voortgezet wordt, door langer op de eige Moer te liggen, zullen die Wynen nooit de rechte sterkte en smaak verkrygen; maar herhaalde en kragtooze gistingen ondergaan, en zuur worden.

Hier uit zien wy de reden waarom ligte en struffe Wynen, die maar gebrekkyk gegist hadden, zo veel verbeteren met op de heete vervoerd, en op Zee geschokt te worden: dewyl zy daar door eene herhaalde en sterker gisting ondergaan. Terwyl Wynen van 't zelfde gewas, doch die genoegzaam uitgegist hebben, of in een gunstiger Saizoen bereid zyn, daar by lyden. Want alle Wynen via deeze soort worden door eene te groote of te langdurige gisting als in azyn veranderd: daar de struffer Wynen niet alleen een sterker en dikmaal herhaalde gisting kunnen verdragen; maar selfs erfchen: en veel eer door gebrek dan door overmaat van gisting verflimmeren.

Eenige uitmuntende Schryvers over de Scheidkunde hebben de Verrotting aangemerkt, als het eindelyk uitwerksel der gisting. Doch BOERHAAVE, die deeze Kunst eerst tot een geregeld en redelyk stelzel bragt, heeft, met zyne gewoone juistheid van oordeel, deeze vermenging af van twee werkingen, die zo zeer van elkander onderscheiden zyn, ten opzigte van de oorsprongelyke stoffen, den voortgang, en de uitwerksels daar door te wege gebragt. Want alle dierlyke stilstaande vog-

vogten, zyn de onmiddelyke voorwerpen van verrotting; en gaan 'er van zelfs terstond toe over: doch vogtige Plantgewassen, derwyze zamengedrukt, dat ze de lugt niet vrylyk kunnen doorlaaten, zullen, in dien staat, aan verrotting zyn bloot gesteld, gelyk elk ziet in vers Hooy, opéengehoopt eer het eene genoegzaame droogte heeft; de hitte, die het in heeft, zal allengskens toeneemen, tot dat 'er de vlam uitslaat; terwyl de hitte, noodig tot het gisten van gegroeide Vogten, en om dezelve tot Wyn te maaken, die van een gezond Mensch niet veel te boven gaat; en, te deezer oorzaake, zullen alle vogtige gegroeide lichaamen, in een gedrukten staat voor verrotting bloot gesteld, niet in staat zyn om te gisten. Desgelyks zyn de uitwerksels van verrotting en gisting der Gewassen zeer verschillende. Door de eerste worden de zoute en olyagtige deelen vlugtig, stinkend en loogzoutig gemaakt; door de laatste, wel gade geslaagen zynde, zyn ze van een tegenovergestelden aart, en de verrotting tegengaande. Maar, indien gegroeide vogten, gebreklyk gegist hebbende, lang, stil op de heffe blyven liggen, zal het vogt schielyk lymerig worden, en aan 't verderven slaan.

De Wyn, volgens deeze regelen gemaakt en bereid, bezit verscheide byzondere hoedanigheden, verschillende van eenig anden natuurlyk of door kunst gemaakt vogt. In eene juiste hoeveelheid genomen, versterkt dezelve de geesten, en wekt ze kragdaadig op; in eene groottere maate gebruikt, geeft dezelve eene spoedige opeenvolging van aangenaame denkbeelden, verbant verdriet en vreeze, en toont dikmaals de verborgene deugden en gebreken van het hart, op eene uitsteekende wyze; doch te veel gedronken, worden alle de wenkingen van Ziel en Lichaam ontsteld en verwaakt; dronkenschap, bezefloosheid, en alle tekens van eene kortstondige heroerte volgen. Dit zyn hoedanigheden aan den Wyn byzonder eigen; want alle andere ongevoelig maakende en verdoovende dingen werken op eene andere wyze.

Opium en Tabak bezitten eenige hoedanigheden, zeer gelykende naar die van geestryke vogten. De *Turken*, die, volgens het voorschrift van den *Koran*, geen Wyn mogen gebruiken, neemen de toevlugt tot Opium, en bedienen 'er zich dikmaals van, als een moedopwakkerend middel, wanneer zy eenen Veldslag zullen leveren. De arme Werkman, wiens winsten hem niet toelaaten Wyn te koopen, en die geen kennis aan Opium heeft, vindt dezelfde baat by den Tabak, bei de versterken zy de geesten grootlyks, voor eenigen tyd; en

die

die 'er aan gewoon zyn, zullen 'er niet dronken van worden. Beide hebben zy eene andere byzonderheid, met de geestryke vogten, gemeen, naamlyk, dat de zulken, die 'er zich aan gewend hebben, ze niet kunnen ontbeeren: als mede, dat ze te lang of te veel gebruikt, de vermogens van Lichaam en Ziel verzwakken.

De Thee-ſchynt 'er eenige gelykaartigheid mede te hebben. KEMPFER, een Geneesheer van gevestigde agting, en bekende trouwe, die zich eenigen tyd in *Japan* onthield, en ons eene beſchryving van deeze Plant, van het kweeken, bereiden, en van de hoedanigheden gegeeven heeft, merkt aan, dat eene verdoovende hoedanigheid zo zeer aan een aftrekzel daar van eigen is, wanneer ze verſch gebruikt wordt, dat de *Japanners* zich wel zorgvuldig wagten van ze te drinken, of ze moet twee jaaren oud weezen, en daar door zwakker geworden zyn: misſchien moet de heerſchende, en anderzins onoploslyke gezetheid om Thee te drinken, toegeſchreeven worden aan de verborgene ſtreelende eigenſchap, welke die Plant bezit; ſchoon in een zwakker maate dan andere verdoovende middelen. Want, ſchoon de Thee, uit hoofde van haare zamentrekkende kragt, aangenaamen ſmaak en geur geteld worde onder de kragtige maagmiddelen, hebben nogthans andere Gewaſſen, die deeze hoedanigheden in eene veel grooter maate bezitten, en dikwyls zyn aangepreezen, om de plaats der Thee te bekleeden, noit zo algemeen in 't gebruik de overhand gekreegen; dit vooroordeel kan niet alleen van den ſmaak der Thee afhangen: want die van den Tabak, ſchoon in den beginne voor de meesten onaangenaam en walchlyk, wordt in 't einde, door de Liefhebbers, boven de ſmaaklykſte dingen geſteld.

Verſchillende verdoovende middelen brengen verſchillende uitwerkzels voort in byzondere geſtellen. Eenige, die, in hunnen natuurlyken ſtaat, blyken vergiftig te weezen, kunnen zo gemaatigd worden, dat ze in heilzaame middelen veranderen; zommige hebben eene byzondere uitwerking op den geest, door angst en zorge 'er uit te dryven, en aangenaame aandoeningen in ſtede te ſtellen. Hier uit alleen kan het algemeen heerſchend gebruik van ſterke Dranken, van Tabak en Thee alleen verklaard worden. Dan het misbruik bederft ongetwyfeld, vroeg of laat, zelfs de beſte geſtelteniſſen.

VERVOLG VAN PROEFNEMINGEN TER BEVESTIGING, DAT DE UITWERKZELS DER VOORBY SNELLENDE KOGELEN NIET VAN ENEN ELECTRIKEN AART ZYN. *Door* MARTINUS VAN MARUM, *A. L. M. Phil. & Med. Doct.*

HOewel de Proeven, welke ik ter ontdekking, of de geschotene Kogels in hunnen loop enige Electrike kracht verkrygen, in 't jaar 1774 met Mr. GERHARD KUYPER, in 't werk gesteld en medegedeeld heb (*), van zeer velen voor beslissende gehouden wierden, maakten echter zommigen deze uitzondering, dat de lengte van dertig Rhynlandsche voeten niet genoegzaam ware, om, uit de niet waargenomene Electrike kracht der Kogels in deze Proeven, met zekerheid te kunnen besluiten, dat zy in het doorlopen van een veel groter ruimte, by voorbeeld van zes hondert of meer voeten, gene Electrike kracht verkrygen.

Wy konden op dien tyd gene gelegenheid vinden, om de Kogels op enen groten afstand te doen afschieten. Evenwel oordeelde ik, dat het besluit uit deze Proeven opgemaakt niet minder zeker ware, dan wanneer de Kogels ene veel groter ruimte waren doorgelopen. Immers, indien voortsnellende Kogels zulk ene geweldige Electrike kracht bezitten, als men hen toeschryft, wanneer zy enen weg van 600 of meer voeten hebben afgelegd, dan kan het niet anders zyn, of een Kogel, schoon slegts $\frac{1}{20}$ gedeelte van die ruimte doorgelopen, zoude reeds zeer duidelyke blyken van Electrike kracht gegeven hebben; te meer, dewyl op die wyze, op welke wy deze Proeven hebben in 't werk gesteld, ene slegts zeer geringe trap van Electriciteit, noodzakelyk moest zigtbaar geworden zyn.

Om echter hier omtrent ook, door de ondervinding, volkomen verzekerd te zyn, heb ik met Mr. GERHARD KUYPER deze Proeven, (hier toe ene gunstige gelegenheid bekomende), op die wyze herhaald, dat wy de Kogels op 350 Rhynlandsche voeten, in plaats van op 30 voeten afstand, deden afschieten. De met zand gevulde blikken buis, tot de vorige Proeven gebruikt, te eng zynde, om 'er den Kogel met zekerheid te kunnen inschieten, stelden wy in plaats van dezelve ene ronde loden Plaat, van 2 voeten middellyn, welke wy regthandig aan zyde koorden ophongen. Deze Plaat verenigden wy, even als

(*) Zie *Hedend. Vad. Letter-Oefen.* III D. II St. bl. 339.

als te voren, met eenen uytstaanden Leider, (*Conductor*), aan welks eind 2 balletjes van Vlier pit naast elkanderen hingen; dezelven plaatsten wy in ene naby zynde Kamer, op dat de wind ons niet verhinderen zoude, de afstoting der balletjes waar te nemen.

De eerste Proefneming stelden wy dus, op den 6 December 1774, 's morgens ten 11 uur, in 't werk; staande de Thermometer, volgens FAHRENHEITS Schaal op 25 graden; de lucht was zeer helder; de wind Oost, en matig. Den toestel vooraf, op dezelfde wyze, als by de vorige Proefnemingen, beproevende, bevonden wy, dat ene zeer geringe Electrike kracht, aan de loden Plaat medegedeeld, de balletjes aanmerkelyk deed afwyken; waar op wy den Snaphaan op den gemelden afstand deden afschieten. Doch 'er geschiedde geene de minste afstoting der balletjes, toen de Kogel de loden Plaat doorboorde. Ter zelfder tyd de Proef herhalende, was de uitkomst dezelfde. Het blykt dat de Kogel gene merkelyke Electrike kracht bezeten heeft; want dan moest hy dezelve aan de loden Plaat, in zyn doorgang medegedeeld, en dus ene afstoting der balletjes veroorzaakt hebben.

Den 20 Jan. 1775 hebben wy deze Proefnemingen op dezelfde wyze tweemaal herhaald, 's Namiddags tusschen 2 en 3 uuren. De Thermometer stond op 29 graden, de Wind was Zuid-Oost; de Lucht zeer helder. De uitkomst was weder dezelfde.

De Opgave van deze Proeven heb ik tot nu toe uitgesteld; afwegtende, welke bedenkingen men verders tegens de vorige Proeven inbrengen mogte. Ene tweede zwarigheid, my onlangs tegens dezelve voorgesteld, bestaat hier in, dat men de uitwerkzels der Schampschoten alleen, van de Kanonkogels, heeft waargenomen, en dat derhalven, om te onderzoeken, of deze aan de Electriciteit toe te schryven zyn, men ook de Proeven, met Kanon-kogelen zelfs, zoude moeten in 't werk stellen; doch wie ziet niet ligtelyk, dat by aldien een Kanon-kogel, in zynen loop, zulk ene geweldige Electrike kracht aanneemt, dat dan ook een Snaphaans-kogel noodwendig Electrike kracht verkrygen konde, die, schoon niet gelyk aan die van den Kanon-kogel, echter naar rede van zyn middellyn geenzins gering konde zyn. Doch de ondervinding leerende, dat een Snaphaans-kogel gene merkelyke Electrike kracht in zynen loop verkrygt, oordeel ik het hier uit genoegzaam zeker, dat een Kanons-kogel, vermits hy door dezelfde beweegkracht voortgedreven, door dezelfde stof, de Lucht namentlyk, zyn loop volbrengt, en dus van den voort-

ſnellenden Snaphaans-kogel in geen ander opzigt, dan in middellyn verſchilt, ook gene aanmerkelyke Electrike kracht, in zynen loop, zal aannemen.

Men merkt vervolgens ook aan, dat de Lugtsgeſteldheid, op zommige tyden, tot het electrizeren zeer ongeſchikt is, en dat dus, of ſchoon de Kogels zomtyds gene Electrike kracht aannemen, het echter hier uit geenzins volgt, dat zy op andere tyden, de Luchtsgeſteldheid gunſtiger zynde, gene Electrike kracht verkrygen. Deze Aanmerking zoude van meerder gewigt dan de vorige zyn, by aldien wy de opgegevene Proeven ſlegts een of tweemaal, of, zonder op de Luchtsgeſteldheid acht te geven, in 't werk geſteld hadden. Doch wy hebben dezelven in verſchillende Luchtsgeſteldheden verrigt, by verſchillende Winden, en trappen van Koude; meest hebben wy dezelve in zulk ene Luchtsgeſteldheid, welke voor het Electrizeren gunſtig was, in 't werk geſteld; de beide laatſte Proefnemingen, welken ik nu beſchreven heb, deden wy in de Vorst, en echter verkreeg de Kogel nooit ene merkbare Electrike kracht. Waar uit ik beſluit, dat onze Proeven deze tegenwerping te boven zyn.

Dat echter elke Kogel, wanneer hy door geëlectrizeerde lucht doorvliegt, deszelfs Electrike kracht zal aannemen, ſpreek ik geenzints tegen; dit ſchynt my in tegendeel zeer waarſchynelyk. Doch op weinige plaatzen, vindt men de lucht op enen korten afſtand van de oppervlakte des Aardryks geëlectrizeerd, en dan noch ſlegts tot enen geringen trap. Maar, laten wy eens ſtellen, dat een Kogel door lucht gaat, welke dadelyk ene ſterke Electrike kracht bezit, hoe kan men zich dan noch verbeelden, dat hy in dit geval ene Electrike kracht aannemen zal, welke in ſtaat zal zyn, enig geweldig uitwerkzel voort te brengen, daar de ondervinding ons leert, dat de leidende lichamen, hoe zeer zy ook vryſtaan, echter maar enen zekeren trap van Electrike kracht kunnen aannemen, en wel zo veel minder, naar mate zy kleinder zyn. Immers kan men enen voortſnellenden Kogel niet anders, dan als enen wel vryſtaanden Leider aanmerken; hoewel hy uit onkunde wel eens by ene geladene ſles vergeleken wordt.

Niet minder ſtrydig is het, tegens alle ondervinding, te veronderſtellen, dat ene geëlectrizeerde Kogel zyne Electrike kracht behouden heeft; ſchoon hy reets enigen tyd over den grond is voortgerold; want de grond, van wat aart hy ook zy, en hoe zeer hy door de hitte der Zon is uitgedroogd, blyft echter altoos leidende genoeg, om de Electrike kracht van een geëlectrizeerd lichaam af te leiden. Hoe zal dan een

op

op den grond voortrollende Kogel zyne Electrike kracht behouden kunnen? Des niettegenſtaande heeft men de uitwerkingen, welke de Kogels zomtyds op het laatst van hunne voortrolling veroorzaken, aan hunne Electrike kracht toegeſchreven.

Het zyn dus niet ſlegts onze Proefnemingen, welke de ſtelling „ dat de uitwerkzels der Schampſchoten van de Elec„ trike kracht, der voorbyſnellende Kogelen af te leiden zyn", wederleggen; maar zy ſtrydt ook tegens de algemeenſte regelen der Electrike werking. Niets heeft men aan den anderen kant ten hare voordele bygebracht, dan ene ſchynbare overeenkomst, tuſſchen zommige uitwerkzelen der Schampſchoten, en die der Electriciteit. Doch deze ſteunt op waarnemingen van het Slagveld; ene plaats en tyd, welke voorzeker tot het wél waarnemen ongeſchikt is. Het ſtrydt daarenboven tegens ene gezonde Redeneerkunde, uit de gelykheid van enige uitwerkingen, te beſluiten, dat hunne oorzaken dezelfde zyn. Wel is waar, ene veronderſtelling, hier uit ontleend, heeft enige waarſchynelykheid; doch deze verdwynt noodwendig geheel, zo dra zy, van enen anderen kant beſchouwd, met de ondervinding niet beſtaanbaar is.

Ene andere giſſing naar de oorzaak van die verbazende uitwerkzelen der Schampſchoten, durf ik tot noch toe niet wagen voor te ſtellen, voor dat ik dezelve door Proefnemingen nader onderzogt hebbe. Des niettegenſtaande heb ik geen zwarigheid gemaakt, de niet beſtaanbaarheid der opgegevene ſtelling aan te tonen. Ene dwaling te betogen is, voorzeker, de eerſte ſtap, tot het ontdekken der waarheid.

DE VOORNAAMSTE LEEVENSGEVALLEN VAN Mr. PETER COLLINSON.

Lid van de Koninglyke Maatſchappy, en van de Maatſchappy der Oudheidkundigen in Londen, als mede van de Koninglyke Maatſchappyen, te Berlyn en te Upſal.

„ Niet gering is de voldoening, voortkomende uit de beſchouwing van een Leeven, by aanhoudenheid, beſteed „ in pryswaardige naſpeuringen, en in bedryven van wyduitge„ ſtrekte en duurzaame nutheid. Wy deelen, op nieuw, in elke „ der Maatſchappy heilzaame verrigting eens Vriends, dien wy,

„ gedurende zyn leeven, betuinden, en betaalen die schatting
„ aan zyn' Naam, welke Liefde en Vriendschap vorderen; eene
„ dank- en eerbetoonende herinnering.

„ De rechtmatige hoogagting, welke Mr. PETER COLLIN-
„ SON verworven heeft, onder de voornaamste Bevorderaars der
„ Natuurlyke Historie, in de meeste deelen der Wereld, onder
„ Menschen van verstand in 't algemeen, in elk deel van nutte
„ weetenschap, maakt alle verdeediging voor het opstellen, en
„ in 't licht geeven, eens Leevensverhaals, geheel onnoodig,
„ en 't zelve zal, in ons Mengelwerk, voegen, waar in wy zo
„ dikmaals zynen Naam, by de opgave van eene en andere
„ ontdekking, vermeld hebben. Hy is ons door stoffe te ver-
„ schaffen een Vriend, en voor onze Leezeren een Persoon van
„ belang geworden."

Mr. PETER COLLINSON was de Kinds-Kindszoon van PE-TER COLLINSON, die op zyn Vaderlyk Landgoed *Hugal Hall* geheeten, gelegen naby het Meir *Windermare*, tien mylen van *Kendal*, in *Westmoreland*, woonde. In den Jaare 1693 werd hy gebooren. In zyne Jeugd; betoonde hy eene sterke genegenheid tot de Natuurlyke Historie. Om de Insecten in hunne verscheide gedaantverwisselingen te beschouwen, besteedde hy veele van die uuren, welke, in dien tyd des leevens, door de meesten in gansch andere maagingen worden doorgebragt. De Planten trokken desgelyks zyne aandagt; hy begon vroegtydig eene verzameling van droge Planten te maaken, en hadt toegang tot de beste tuinen, in de nabuurschap van *Londen*.

Reeds vroeg, werd hy geteld onder de zodanigen, die de meeste kennis hadden van de Kruidkunde, en de Natuurlyke Historie, in *Engeland*. — Zyne Verzameling was zeer groot en uitgeleezen; zyn Kruidtuin behelsde veele seurige Planten, die men in geene andere ontmoette, en het getal der zodanigen nam toe, tot het laatst zyns leevens.

De voornaamste Natuurkundigen van dien tyd, DERHAM, WOODWARD, DALE; LLOYD, CHARLES WAGER en HANS SLOANE, telde hy onder zyne Vrienden. Hy was één dier weinigen die den laatstgemelden, ten allen tyde, gemeenzaam ging bezoeken, en dit ten einde van het leeven diens Mans uithieldt; en, onder de groote verscheidenheid van voorwerpen, in de zeer uitmuntende Verzameling zyns Vriends, waren 'er slegts weinige, welker Natuurlyke Historie de Heer COLLINSON niet kende.

In den Jaare 1728, den 12 December, werd hy Lid van de Koninglyke Maatschappy, en was een der yverigste en nutste Leden diens aanzienlyken Lichaams, niet alleen door zel-

VE

te daar aan veelvuldige keurige Waarneemingen te verſchaffen; maar ook door het voortzetten en uitbreiden eener wyd-ſtrekkende Briefwiſſeling, met de Geleerden in vreemde Landen, over allerlei nuttige onderwerpen; op deeze wyze anderen opwekkende, om ryklyk toe te brengen tot nut en vermaak der Maatſchappye.

In de daad, hy liet niets nuttigs in Kunſten en Weetenſchappen zich ontſnappen. Weinig Menſchen van Geleerdheid en Liefhebbery, of zy waren zyne bekenden; hy berigtte de Geleerden en Liefhebbers in andere Landen, van de ontdekkingen en vorderingen in de Natuurlyke Historie, in *Engeland* gemaakt, en ontving desgelyks de berigten van de aanzienlykſte Perſoonen buiten 's Lands. Zyne briefwiſſeling met CADWALLADER COLDEN, Schildknaap van *New-York*, en den beroemden Dr. FRANKLIN van *Philadelphia*, levert veele voorbeelden op van het heil, voortſpruitende uit zyne agtgeeving op alles wat tot leering kon ſtrekken. Dr. FRANKLIN deelde hem zyn eerſte Proeven, over de Electriciteit, mede. Zy waren in dit opzigt van eenerleien aart, altoos op de bevordering van 't algemeene welweezen geſteld, en daar toe uitgeſtrekt.

Misſchien zal, in volgenden tyd, het berigt door hem bezorgd, wegens de Schaapenhoedery in *Spanje*, met betrekking tot derzelver verhuizingen, van de bergen na de vlakten, en hunne bepaalde wederkeeringen, onder geen der geringſte voordeelen zyner onderzoekende en uitgeſtrekte briefwiſſeling gerekend worden. Wanneer *America* beter bevolkt is, de bergagtige deelen bewoonbaarder gemaakt, de vlakten van de digte bosſchen ontlecdigd en bebouwd zyn, zullen mogelyk de fynſtgewolde Schaapen de vlakten van *Carolina*, *Georgie* en der beide *Florida's*, in de Wintermaanden bedekken, en na de bergen wederkeeren, als de Zomerhitte toeneemt, en het Veldgewas verdroogt. Waarſchynlyk zou het ook, in *Engeland*, met voordeel, te werk geſteld kunnen worden, met dit onderſcheid, dat men de hoogſtgelegene Landen, voor 't Winterverblyf deezer Dieren uitkoos, behoorelyke ſchuilplaatzen voor 't zelve gemaakt zynde, en de laagſte Landen in den Zomer bezigde.

De verkeering van den Heer COLLINSON was vriendlyk en op eene nutte wyze vermaaklyk: doorgaans wendde hy 't geſprek op eenig nuttig onderzoek, of het mededeelen van eenig heilzaam onderrigt. Met zommigen der aanzienlykſte Perſoonen in het Koningryk, zo zeer uitſteekende door hun-

nen smaak in 't planten en tuinen, als door hun zaaijen, bragt hy dikwyls eenige dagen door; op hunne lustplaatzen, verscheide voordeelige onderrigtingen geevende omtrent de verbeteringen die zy voorhadden. Door zyne uitgestrekte waarneeming en ondervinding van de uitwerkzelen der verschillende wyzen van beplanting, wat grond, wat lugt best voegde aan onderscheide Planten en Boomen; en hoe derzelver frayheden te vermeerderen, *enz.* voorkwam hy veele misslagen van jonge aanleggers, en verbeterde de reeds begaane van anderen: hy bragt te wege dat veelen zyner Vrienden, en jonge Heeren van middelen, zich overgaven aan dit redelyk vermaak, en daar in volhardden tot hun eigen voordeel en duurzaam nut des Vaderlands.

„ 't Planten en Tuinen, was hy gewoon te zeggen, verschaft „ eene stoffe van vermaak, de duurzaamste en redelykste be„ zigheid in dit leven; verlustigingen voor geen' prys te koo„ pen. De Boomen, die wy zelve geplant, de Vrugten, welke „ wy geteeld, en de Planten, die wy gekweekt hebben, schy„ nen onze Kinderen te weezen, en eene soort van nieuwe „ schepping: derzelver schaduw, smaak, reuk en schoonheden „ schenken ons een grooter onthaal dan iets anders. —— „ Welk een verrukkend tooneel, merkte hy meermaals aan, „ ligt open voor een jong Heer van middelen, die smaak vindt „ in dusdanige vermaaken! Elk jaar brengt nieuwen lommer, „ andere vrugten, frisse schoonheden, en schenkt het ze„ kerst voordeel. De opgroeiende Bosschen, en vrugtbaar ge„ maakte Wildernissen, het verbeterd Land, ons zelven als „ nuttig en gelukkig, en de naakomelingschap verrykt, te be„ schouwen; welke verrukkende voorwerpen!" —— Wanneer hy, over dit geliefde onderwerp, uitweidde, maakte hy dikwyls deeze aanmerking, „ dat hy zelden iemand kende, „ die smaak vondt in zulke vermaaken, of hy was zeevens ge„ maatigd en deugdzaam." En, in de daad, hy hadt grond tot dusdaanig eene aanmerking: want hy telde, onder zyne gemeenzaamste Vrienden, Menschen van de beminnelykste en braafste characters in alle standen.

Niet alleen was hy bezig in het aankweeken van deezen smaak onder zyne Vrienden, in het uitbreiden hunner oogmerken, en 't verbeteren van hun oordeel; maar ook in hun de middelen aan de hand te geeven, om hunne beplantingen uit te breiden. Het is niet meer dan regt doen aan de gebeugenisse deezes Mans hier aan te merken, dat hy de eerste was, die eene groote verscheidenheid van Zaaden en Gewassen

ſen invoerde, welke, de voornaamſte cieraaden van alle Lusthoven uitmaaken; dat men 't aan zyn onvermoeiden vlyt heeft dank te weeten, dat zo veele lieden, van den eerſten range, thans gewasſen aanſchouwen, uit de *West-Indien* aangebragt, zo weeldrig groeiende, in hunne Hoven, als of ze reeds eigen inboorelingen van *Brittanje* waren.

Zyn Koophandel was meest op *Noord-America* en de *West-Indien*, en voornaamlyk op 't eerstgemelde. Hy hadt alles geleezen 't geen geſchreeven was over de Natuurlyke Historie en de Voortbrengzels onzer Vastigheden, en over die van alle *Europiſche Volkplantingen* in de Nieuwe Wereld. Dit ſtelde hem in ſtaat om onderzoek te doen op alles wat weetenswaardig en nuttig was, en bragt hem in kennis by de kundigſten, die uit *America* overkwamen: zyne naſpeuringen wekten den weetlust op in deeze Landen, en een zugt voor de natuurlyke Historie en Kruidkundige Waarneemingen. Misſchien mogen wy vrylyk zeggen, dat alles, wat van deeze ſoort, in dit deel der wereld, te voorſchyn kwam, voornaamlyk aan zyne aanmoediging moest toegeſchreeven worden. De uitmuntende Natuurkenner, JOHN BARTRAM, is tot die hoogte voornaamlyk gekomen door Mr. COLLINSON's byſtand: hy prees eerst het verzamelen van Zaaden aan, en ſtondt hem vervolgens by in dezelve na *Engeland* over te ſchikken; dien Liefhebber geduurig aanmoedigende om te volharden in het opſpeuren der Planten van *America*, 't welk hy, in een lang verloop van Jaaren, uitgevoerd heeft met onvermoeiden vlyt en een zeer gelukkigen uitſlag.

De veelvuldige nieuwe Zaaden, die hy uit *America* ontving, voorzagen zyn tuin niet alleen met alles wat zeldzaam was, maar gaf hem het middel aan de hand, om, by ruiling, andere, uit andere Werelddeelen, te krygen. Hy hieldt briefwisſeling met bykans elk Volk van *Europa*, met eenigen in *Aſia*, en deeze ſtrekte zich zelf uit tot in *Pekin*: de keurlykſte Zaaden, die zy konden verzamelen, kreeg hy voor de ſchatten van Natuurlyke Zeldzaamheden uit *America*. Men heeft reden om te gelooven, dat niemand, in deeze wederzydſche dienstbetooningen, hem overtrof in ſtiptheid, zorgvuldigheid en edelmoedigheid: weinigen hadden een verſtandiger briefwisſeling, of ſlaagden beter in het verryken van *Engeland* met de voortbrengzelen des groeienden Ryks van elk ander Land, die tot voordeel of cieraad konden dienen.

De groote LINNEUS ging, ſtaande zyn verblyf in *Engeland*, eene nauwe verbintenis met hem aan, die wederzydsch

aanwies door goede dienſten, en tot het einde, zonder eenige vermindering, ſtand hieldt. De Heer COLLINSON zeer te de *Americaanen* dikwyls aan tot verbeteringen; hun en *Engeland* ten voordeele ſtrekkende. Menigwerf drong hy het voordeel ja de noodzaaklykheid aan, om Vlasch, Hennip, Wyn, Zyde en dergelyke te teelen. In de meeste Noordlyke en Zuidlyke Volkplantingen, is eene verſcheidenheid van Inlandſche Druiven, in 't wilde in de Bosſchen groeiende en weelig tierende onder de boomen en ſtruiken, waar ze zich aan vast hegten. Deeze geeven overvloedige Vrugten van verſcheidenerlei ſoort, en veele derzelven zyn in ſtaat om ryke goede Wynen voort te brengen. Het zou, in den Herfſt, gemaklyk vallen, eene genoegzaame menigte te verzamelen, om een proef tot het maaken van Wyn te neemen. Eenigen hebben het; met eenen redelyk gelukkigen uitſlag, gedaan, en het niet beter ſlaagen ſchynt min aan den aart der Druiven, dan aan gebrek van kundigheid in het behandelen, toegeſchreeven te moeten worden. —— 't Is zeker thans hoog tyd voor de *Americaanen* zich, met allen yver, toe te leggen op het aankweeken der natuurlyke voortbrengzelen huns Lands; de maatregels der Regeeringe hebben hun eindelyk genoodzaakt dit te doen, of zy het verkiezen dan niet.

Hy was een Lid van het Genootſchap der Oudheidkundigen, van de eerſte opregting af, en verſchafte 't zelve dikwyls verſcheide keurige berigten en waarneemingen ten aanziene van Engeland en andere Landen: want, waar hy was, of hoe zeer hy bezet ſcheen, niets ontſnapte zyne opmerkzaamheid, indien het hem nuttig en leerzaam voorkwam. —— Hy hadt geen grooter eerzugt dan om alle kundigheid, die hem mogelyk was, op te doen, en dezelve ten meesten nutte des Menſchdoms te doen ſtrekken. Hy leefde een lange reeks van Jaaren in 't genot van Huislyk geluk, zyn Gezin koesterde dezelfde neigingen als hy, en was hem behulpzaam. Hy hadt een aangenaam en gezellig voorkomen, zyn aart was openhartig en gemeenzaam, gevoelig voor anderer ramp, en gereed om dien te verzagten. Hy ſtondt 's morgens vroeg op, en, op 't Land zynde, bragt hy den meesten tyd door in zyn Tuin, de werkingen der Natuure nagaande en voortzettende, of bezig in 't beoefenen van andere deelen der Natuurkunde, die tot zyn Gezondheid ſtrekten, en hem ſteeds vermaakten. Zeer was hy op Vrugten geſteld, en een groot liefhebber van Bloemen; doorgaans hadt

hy

hy 'er in zyne kamer van het naakte Mannetje af tot den Herfst-Aster toe. Dikwyls verhaalde hy, met verrukking, de verbaazende vordering in de Tuinkunde, ten zynen tyde gemaakt; voorbeelden opnoemende van Planten, die in *Engeland*, eerst ingevoerd, onze Winters niet dan welgedekt konden verdraagen, en nu bykans onze ſtrengſte Winterkoude konden doorſtaan: zo dat de vreemdelingen zich grootlyks verwonderden over de kragt der groeibaarheid in *Engeland* en de gunſtige Lugtsgeſteldheid aldaar, ondanks het onverdiend morren van weinig denkenden en oordeelloozen, tegen eene Lugtsgeſteltenisſe waarlyk de gunſtrykſte van alle tot het waar en weezenlyk geluk des Menschdoms.

De Heer COLLINSON heeft een grooten ſchat van gedroogde ſoorten van Planten nagelaaten, in ſpyt van de herhaalde en wreede plonderingen van zyn Tuin, waar by hy eene menigte van kostbaare Planten en Gewaſſen verloor; en ſchoon hy veele andere moest verliezen, door de ſchenzieke hand van ſchurken, vondt men, egter, een voorraad van zeldzaame Planten, in zyn Tuin, in zulk een orde als misſchien nergens elders gezien wordt.

Uitgenomen eenige aanvallen van de Jicht, genoot hy doorgaande een friſe gezondheid, en was altoos bedaard van geest; verdraagende de tegenheden, die den Mensch in dit leeven overkomen, met kloekmoedigheid en onderwerping.

Op deeze wyze bereikte hy het vyf-en-zeventigſte jaar zyns leevens; wanneer hy, een bezoek afleggende by Lord PETRE in *Eſſex*, dien hy eene zonderlinge hoogagting toedroeg, aangetast werd met eene opſtopping van 't water, die door geene middelen der Geneeskunde te herſtellen, op den elfden Augustus des Jaars 1768, hem van 't leeven, zyn Gezin en Landsgenooten van eenen Man beroofde, geheel overgegeeven aan 't bevorderen van hun belang. In zyn Uiterſten wil vondt men een papier van deezen inhoud: „ dat hy hoopte een' „ goeden Naam te zullen naalaaten, dien hy meer waar„ deerde dan Rykdommen: dat hy getragt hadt nuttig te „ leeven; en dat hy ten allen dage ſteeds bedoeld hadt een „ Vriend des Menschdoms te weezen." Deeze was hy, in de daad, zo veel hy kon, en men mag hem met vollen regt aanmerken als een verborgen ſpringveer van veele gewigtige ontdekkingen, zo wel als een der voornaamſte bevorderaaren van de Natuurlyke Historie in 't algemeen, en van de Tuinkunde in 't byzonder.

VER-

VERHANDELING OVER DE KUNSTEN EN LETTER-OEFENINGEN.

(Uit het Engelsch.)

Unerring Nature, ſtill divinely bright,
One clear, unchang'd, and univerſal Licht,
Life, force, and beauty must to all impart
At once the ſource, and end, and test of Art.

POPE.

KUnst is den Mensch natuurlyk eigen, en de kundigheid, welke hy, naa veele jaaren beoefenens, verkrygt, is enkel de voortzetting en volmaaking van eene bekwaamheid, die hy oorſpronglyk bezat. VITRUVIUS vindt de beginzels der Bouwkunde in de ruwe gedaante eener *Scytiſche* hutte. De Oorlogskundige heeft in den Slinger en den Boog de eerſte voortbrengzels van zyn beroep. Terwyl de Kanoe van eenen Wilden den Scheepsbouwer eene ſchets zyner handteering geeve. De Geſchiedſchryver en de Dichter ontdekken de oorſpronglyke ſtukken van hunnen Letter-arbeid in de vertelzels en de zangen, welke de oorlogen, de liefdensgevallen en de verbaazende gebeurtenisſen van de Menſchen, in den ruwſten ſtaat, vermelden en verheffen.

De Mensch, geſchikt om zyne natuurlyke bekwaamheden aan te kweeken, zyn omſtandigheden te verbeteren, ontmoet gedurig onderwerpen om zyne aandagt op te vestigen, zyn verſtand te werk te ſtellen, en te arbeiden. Zelf dan wanneer hy geen byzonder voordeel beooge, worden zyne vermogens verſterkt door bezigheden, waar mede hy alleen zich zelven ſchynt te vergeeten en den tyd te korten. Zyn rede en zyne driften worden dus ten voordeele van de Zamenleeving werkzaam. Zyn vindingryk vernuft houdt zich bezig met het opſpeuren van voedzel en het verzorgen van de gemakken des leevens; de omſtandigheden van zyn ouderdom en van het land, waar in hy leeft, regelen zyne byzondere najaagingen. Zo dat de ſtappen, welke hem ter volmaakinge opleiden, veelvuldig zyn, en wy durven niet bepaalen, wie den grootſten lof verdient, of hy die den eerſten ſtap tot eenige Kunst doet, of hy die 'er de laatſte hand aan legt.

De Letter-Oefeningen, zo wel als de handwerklyke Kunſten zyn, derhalven, de natuurlyke voortbrengzels van 't mensch-

menschlyk hart; zy zullen van zelve voortkomen, waar de Mensch zich in gelukkige omstandigheden geplaatst vindt; en, onder zommige Volken, heeft men niet meer noodig na den oorsprong der Letter-Oefeningen te zoeken, dan om uit te vinden van waar zy, in een staat van voorspoed en vryheid, zich aan vermaaken en uitspanningen overgeeven.

Wy kunnen, 't is waar, de Kunsten beschouwen als iets vreemds, iets bykomends by de menschlyke natuur; doch daar is geene Kunst, of dezelve komt in 't menschlyk leeven te passe, en die, niet, in de eene of andere omstandigheid, waar in zich het Menschdom gesteld vondt, ten middel strekte tot het bereiken van eenig nut oogmerk. De zugt tot eigendom gaf gelegenheid tot de Handwerklyke Kunsten en tot den Koophandel; 't vooruitzigt van onderhoud en winst heeft dezelve aangemoedigd en voorgezet. Het verstand, de verbeeldingskragt, en 't hart, deeden de Letter-Oefeningen en fraaije Weetenschappen gebooren worden. Zy zyn de oefeningen van een gemoed 't welk zyn eigen vermaak en bezigheid zoekt, zy worden opgekweekt door omstandigheden, die den Mensch toelaaten zichzelven te genieten, of in ongestoorde rust de dagen te slyten.

Het voorledene, het tegenwoordige en het toekomende neemt den Mensch even zeer in, zy worden tot alle bezigheid aangedreeven, die hunne denkbeelden bezig houden of uitbreiden. Verhaalen van wezenlyke of verciérde gebeurtenissen, Redeneringen, die de verbeeldingskragt gaande maaken, of het hart roeren, blyven eeuwen lang 't voorwerp van aandagt en bronnen van vermaak. De gedagtenis der menschlyke bedryven, door overlevering, of geschrift, tot de nakomelingschappe overgegaan, is eene natuurlyke voldoening van de drift der nieuwsgierigheid, der verwonderinge en van de zugt tot vermaak.

Voor dat 'er veele Boeken geschreeven, en de Weetenschappen grootlyks gevorderd waren, heeft men zomtyds volmaakte voortbrengzels van 't Vernuft gevonden. De Opsteller derzelven kan 't behulp der Geleerdheid missen, wanneer zyn verhaal of onderwerp voorhanden zynde dingen betreft, als de daaden en characters van Mannen, met welke hy geleefd en in wier verrigtingen en lotgevallen hy gedeeld heeft.

Met dit voordeel is de Dichter 't eerst gereed om de vrugten van zynen geest voort te brengen, en in de loopbaane van die Kunsten te loopen, welke geschikt zyn om de verbeelding te streelen en de driften te roeren. — Geen Volk bykans zo onbeschaafd of het heeft zyne Geschiedkundige rymen,

men, die het bygeloof, de geestdryvery, en de roem der voorouderen vermelden. Zy scheppen vermaak in verzen, of om dat de maatklank natuurlyk eigen is aan de taal van 't hart, of om dat zy, onkundig van de Schryfkunst, gehouden zyn het oor te baate neemen, zullen zy iets het geheugen indrukken, om het dus gemakkyker te herhaalen, en de gedagtenis dier dingen bestendig te maaken.

Wanneer wy de taal hooren, welke de Wilden, by plegtige gelegenheden, gebruiken, blykt het dat de Mensch van de Natuur iets van het Poëtische heeft. 't Zy in 't eerst gedwongen door gebrek aan woorden, en schaarsheid van eigene uitdrukkingen, of vervoerd door 't vermaak der verbeeldinge, gestreeld door de overeenkomsten der voorwerpen, bekleedden zy hunne denkbeelden met verbloemde en oneigenlyke spreekwyzen. „ Wy hebben," dus zal een *Americaansch* Redenaar zich uitdrukken, „ wy hebben den boom des Vredes geplant, en den heirbyl onder den wortel begraaven; „ wy zullen voortaan onder de schaduw rusten; wy zullen „ met vereende kragten de keten, die de Volken zamen„ bindt, blinkend maaken." Van deeze en dergelyke verbloemde uitdrukkingen bedienen zich deeze Volken in hunne openbaare Redenvoeringen. Zy hebben desgelyks reeds die levendige beelden, die stoute vryheid van uitdrukking aangenomen, welke men naderhand bevonden heeft, zo wonder wel geschikt te zyn, om de schielyke invallen der verbeelding, en het vuur van een door drift ontstoken gemoed uit te boezemen.

Verge men ons te verklaaren hoe de Menschen Dichters en Redenaars konden weezen, zonder het behulp der Geleerdheid en Oordeelkunde? Wy mogen, op onze beurt, vraagen, hoe de Lichaamen door hunne eigene zwaarte konden vallen, voor dat de wetten van Zwaartekragt in boeken opgetekend waren. De Ziel, zo wel als 't Lichaam, heeft wetten, die in de bedryven der Menschen doorstraalen, en die de Geleerde, na dat hy ze gezien heeft, optekent.

De natuurlyke verbintenis die 'er waarschynlyk plaats heeft tusschen de vervoeringen van eene verhitte verbeelding, en de indrukken, die welgeregelde klanken veroorzaaken, brengt te wege, dat, onder onbeschaafde Volken, elk verhaal in verzen opgezongen, of tot een liedje gemaakt wordt. De vroegste Geschiedenissen van alle Volken zyn eenvormig in deeze byzonderheid. De Priesters, de Staatkundigen en de Wysgeeren, in de eerste eeuwen van *Griekenland*, gaven hunne lessen en voorschriften in verzen.

't Is,

't Is, ogter, zo zeer niet te bevreemden, dat de opſtellen in Dichtmaat, by alle Volken, de eerſte waren, als het vreemd voorkomt, dat een ſtyl, ſchynbaar zo moeilyk, en vreemd van 't algemeen gebruik, bykans zo algemeen, het eerst van alle de volkomenheid bereikt heeft. De beroemdſte Dichters hadden de Geſchiedkunde niet te baate, en vonden zich bykans verſteeken van de overlevering zelve. De kunſtlooze zang van eenen Wilden, het in heldenſtyle opgeſtelde verhaal van een *Bard*, heeft zomtyds een voortreffyke ſchoonheid, die door geene verandering van taal verraaid, of, door het beſchaaven der oordeelkunde, verbeterd kan worden.

In dit gewaande nadeel van eene beperkte kundigheid, en eene ruwe bevatting, heeft de eenvoudige Dichter indrukken, die dit gebrek ruim vergoeden. De beſte onderwerpen der Dichtkunde, de characters van den wreeden en den braaven, den edelmoedigen en onverſchrokkenen, groote gevaaren, beproevingen van dapperheid en getrouwheid, doen zich op aan zyn oog, of worden hem door overlevering, die hem zo wel als de waarheid zuur in blaast, dewyl hy ze voor waarheid aanneemt, opgeleverd. Hy vindt zich niet genoodzaakt gelyk een van ouds en een Vasso de denkbeelden van eene lang, voorheen verloopene eeuwe voor den geest te roepen. Longinus behoeft hem niet te leeren, dat hy zich moet te binnen brengen wat een ander zou gedagt, of op welk eene wyze hy zyne denkbeelden zou uitgedrukt hebben. De eenvoudige gemoedsaandoeningen van Vriendſchap, Wraak en Liefde zyn de bewoegingen van zyn eigen hart, en hy heeft niet noodig 't werk van een ander na te maaken. Eenvoudig en kragtig in zyne bevattingen en aandoeningen, weet hy van geene verſcheidenheid van gedagten of van ſtyl, om zyn oordeel te misleiden of af te matten. De aandoeningen zyns harts drukt hy uit, met woorden door het hart opgegeeven, hy kent geene andere. Dit is oorzaak, dat, daar wy ons verwonderen over 't oordeel en de vindingrykheid van Virgilius en andere latere Dichteren, deeze uitdrukkingen niet op Homerus paſſen. Schoon de gedagten van den Vader der Dichteren zo wel vernuftig zyn als verheven, kunnen wy ons in geen vroeger tydperk ſtellen om zyne kundigheden, of de beweegingen van zyn hart, na te gaan. Hy ſchynt door aanblaazing te ſpreeken, en niet door vinding in de keuze zyner denkbeelden en uitdrukkingen, veel eer door een bovennatuurlyke aanblaazing gedreeven dan door oordeel geleid.

De

De Taal der vroegſte eeuwen is, in 't eene opzigt, eenvoudig en bepaald, in een ander opzigt, vol verſcheidenheid en vry. Zy ſtaat vryheden toe, welke den Dichteren van laateren tyde geweigerd worden.

In die nog onbeſchaafde eeuwen, waren de Menſchen nog niet onderſcheiden in verſchillende rangen, zy leefden op dezelfde wyze en hadden één uitſpraak. Een *Bard* vondt zich niet gedrongen zyne taal te ſchikken, naar de byzondere wyze van ſpreeken, heerſchende onder deezen of geenen rang van Menſchen. Hy behoefde niet op zyne hoede te weezen, tegen de ruwheid van taal, den Handwerksman en Landbouwer eigen, noch tegen de gemaaktheden van Schoolvoſſen en Hovelingen, om het juiste midden te treffen, en vry te blyven van laagheid, ſtyfheid of baſtaardy. De naam van elke zaak, van elk denkbeeld is bepaald, en, indien zyne bevattingen met de waardigheid der natuure over een kwamen, hadt ook zyne uitdrukking eene zuiverheid, welke niet van zyne keuze afhing.

Met deeze ſchynbaare bepaaling in de keuze der woorden, hadt hy de vryheid, om de gewoone wyze van woordſchikking voorby te gaan, en hy kon, in eene taal, door geene regels vastgeſteld, zodanig een rolling van toonvallen maaken, als best voegde aan de hartstogt, welke hy verkoos uit te drukken. De vryheid, door hem genomen, ſcheen, wanneer zyne gedagten verheven, en zyn ſtyl daar door bezield was, veel eer eene verbetering der Letterkunde, dan eene overtreeding haarer regelen. Hy ſchreef, aan de volgende eeuwen, taal en ſtyl wetten voor, en gaf een rigtſnoer, volgens 't welke de Naakomelingſchap oordeelde.

Dan, welke ook de oorſprong moge geweest hebben van de vroege neiging der Menſchen tot de Dichtkunst, of de voordeelen, aan de beoefening van deezen Tak der Letterkunde verknogt; 't zy de vroegtydige rypheid der Poëtiſche ſtukjes ontſtaa, door dien deeze Kunst het eerst beoefend werd; of door dien dezelve eene bekoorlykheid hebbe, in ſtaat, om Menſchen van een leevendigen en vuurigen geest, best bekwaam om de Welſpreekenheid in hunne moedertaale voort te zetten, te verrukken. 't Is aanmerkelyk, dat wy, niet ſlegts in die Landen, waar de Letter-Oefeningen en Kunſten uit den oorſpronglyken ader voortvloeijende, en dus in eene natuurlyke opeenvolging voortgingen; maar ook te *Rome*, en in *Europa*, daar men reeds vroeg zich op de navolging van vreemde voorbeelden toelei, Dichters van elk Volk hebben, die met vermaak geleezen worden; terwyl de Schryvers in on-

ondicht van dezelfde Eeuw, en agter den bank gesmeeten zyn.

SOPHOCLES en EURIPIDES hebben den voorrang van de *Griekſche* Geſchied- en Zedekundige Schryveren; niet alleen NÆVIUS en ENNIUS, die de Romeinſche Geſchiedenis in verzen beſchreeven; maar LUCILIUS, PLAUTUS, TERENTIUS en wy mögen 'er LUCRETIUS byvoegen, gaan voor CICERO, SALUSTIUS en CÆSAR; DANTE en PETRARCHA laaten de Onrymſchryvers van *Italie* agter zich; CORNEILLE en RACINE hebben, in *Frankryk*, de eeuw van beſchaafde Ondichtſchryvers voortgebragt; en wy hadden in *Engeland* niet alleen SPENCER en CHAUCER, maar ook SHAKESPEARE en MILTON, toen de Geſchiedſchryvers, en Opſtellers van boeken over de Weetenſchappen, nog in hunne Kindsheid waren; en die onze aandagt alleen waardig zyn, uit hoofde van de zaaken en ſtoffen die zy verhandelen.

HILLANICUS, die onder de eerſte Schryvers, in ondicht, in *Griekenland* gerekend wordt, en even voor HERODOTUS leefde, of een Tydgenoot van hem was, begint zyne Geſchiedenis met de verklaaring, dat zyn voorneemen ſtrekte, om de Hiſtorie te zuiveren van de buitenſpoorige verbeeldingen en verciering der Poëten. 't Gebrek aan verhaalen op genoegzaam gezag gegrond, met betrekking tot lang voorledene verrigtingen, heeft hem zo wel als zynen onmiddelyken Opvolger verhinderd, aan de waarheid in dat voordeel te geeven, 't geen dezelve, met regt, van een Schryver in Ondicht mogt verwagten.

Men treft, desniettegenſtaande, tydperken aan, in welke zodanig een voorſlag, als die van HILLANICUS, zeer aangenaam zou weezen. Wanneer, naamlyk, de Menſchen zich met Staatkunde bezig houden, of op den Koophandel uitleggen, begeeren zy zo wel onderweezen, als aan 't hart gerakt te worden. Zy vinden belang in de kennis van het voorheen gebeurde. Zy bouwen, op dien grondſlag, hunne aanmerkingen, welke zy op de tegenwoordige zaaken toepaſſen; zy wenſchen van verſchillende kanten onderrigting te ontvangen omtrent zaaken, waar aan zy reeds bezig zyn, of ten oogmerke hebben zich toe in te laaten.

De zeden der Menſchen, hun doorgaande handel en de Staatsgeſteltenis, leveren den Zede- en Staatkundigen Schryver ſtoffe op. Zuivere eerlykheid, rechtheid van gevoelens, en nauwkeurigheid in 't voorſtellen, ſchoon in eenen gemeenzaamen ſtyl, maaken de Letterverdienſten van dusdanige Schryvers uit, en door meer het verſtand, dan de verbeelding en de

driften aan te doen, ontmoeten zy eene bejegening, welke overeenkomt met het onderwys, 't geen zy verſchaffen.

De talenten der Menſchen worden op veelerlei ſoort van zaaken te koste gelegd; hunne onderzoeklust ſtrekt zich uit tot onderſcheidene onderwerpen. Kundigheid is in elk deel der burgerlyke zamenleevinge noodig, en een volſtrekt vereischte in 't beoefenen van Kunſten. De Natuur- Zede- Staaten Geſchiedkunde vinden elk hunne Voorſtanders; de Dichtkunst zelf, die zich als eertyds bezig houdt met de verbeelding te ſtreelen en de hartstogten te roeren, vertoont zich in verſcheide gedaanten.

Zonder het behulp van uitlandſche voorbeelden, of het leeren van Schoolen, is men verre gevorderd. — De Wagen van THESPIS werd in een Schouwſpel veranderd, niet om de Geleerden te behaagen; maar om het Gemeene Volk te *Athenen* te vermaaken, en de prys der Dichtkunſte werd, zo wel voor als naa het uitvinden der regelen, door dit Volk den besten toegeweezen. De *Grieken* kenden geen taal dan hunne moederſpraake: indien zy Geleerden wierden, was het alleen door zich toe te leggen, op het beoefenen van 't geen hun eigen Land had voortgebragt. De kinderagtige beeldenſpraak, welke men zegt, dat zy uit *Aſie* ontleend hebben, was van zeer luttel dienſts om hunne zugt tot de Letteren aan te kweeken, of hun gelukkig in de beoefening derzelven te doen ſlaagen.

Wanneer de Geſchiedſchryver zich getroffen voelt door gebeurtenisſen, die hy als oor- en ooggetuigen bygewoond, of van getrouwe Menſchen gehoord heeft; wanneer hy door dit opmerken, of door zyne driften, aangezet wordt, om ze te verhaalen; wanneer de Staatsman, die in 't openbaar moet redenvoeren, zich in de noodzaaklykheid bevindt, om met wel voorbedagte en beblokte ſtukken, in gewigtige gelegenheden, voor den dag te komen; wanneer de dagelykſche omgang uitgebreid en beſchaafd wordt; en wanneer de gemeenzaamſte onderwerpen in ſchryfſtoffen veranderen; zal, uit het gewoel des bezigen leevens, een Stelzel van Geleerdheid ontſtaan. De Maatſchappy zelve is de School, en de daaden der Menſchen zyn als zo veele Lesſen aan te merken. Een Schryver ſtelt zyne Aanmerkingen over de voorkomende onderwerpen op 't papier, hy ontleent ze uit geen boeken: en elk voortbrengzel draagt de merktekens van zyn character als een bekwaam Man, en niet enkel van zyne vorderingen als een Letterblokker. Men mag wel vraagen of de moeite, om voorbeelden van vreemden te ontleenen, en met veel moeite de

duis-

duistere zinspeelingen in andere Taalen te zoeken, niet veel eer dit vuur blusschen dan ontsteeken, en iemand tot een Schryver van laager rang maaken?

Indien men dus de Maatschappy, als een School der Letter-Oefeningen, moge aanzien, is het waarschynlyk, dat haare Lessen in verschillende Staaten, en op onderscheide tyden, zeer zullen verschillen. Vóór zeker tydperk heeft de Staatkunde en de Oorlog den geest des *Romeinschen* Volks geheel ingenoomen, zo dat de Letterkunde onbeoefend bleef, en de pennen der Geschiedschryveren en der Dichteren niet op 't papier kwamen. De Inzettingen van *Sparta* strekten tot eene openlyke verfmaading van alles, wat niet verbonden was met de deugden van een heldhaftigen en kloekmoedigen aart: de bekoorlykheden der Verbeeldingskragt, en de cierlykheden van taal, waren, by dit Volk, klein geagt. Hunne loffpraaken, tot lof van dapperheid, zyn by eenigen te boek gestaagen, en men vindt nog Verzamelingen van hunne kortbondige spreuken en sneedige antwoorden; en deeze overblyfzels wyzen uit, dat zy vlug van geest, werkzaam van aart, doch geheel niet gevorderd waren in eenigen smaak van Letterkunde. Bezittende 't geen de weezenlyke gelukzaligheid van de deugden des harten uitmaakt, kenden zy de waarde daar van, zonder zich te bekommeren over ontelbaare voorstellen, van de Menschen uitgedagt, om elke deugd op haare rechte waarde te stellen. Vasthoudende 't geen zy eens wel begreepen hadden, beschimpten zy met schamperheid de dwaasheden des Menschdoms. *Wanneer zult gy za beginnen te betragten?* was de vraag van een *Spartaan* aan iemand, die, reeds hoog bejaard zynde, zich bezig hield met de natuur van deugd en ondeugd te onderzoeken.

Terwyl dit Volk zyne studie bepaalde tot deeze één vraag; hoe men best de dapperheid, en de belangelooze genegenheden van het menschlyk hart zou bewaaren en aankweeken; bevlytigden de *Athener*, hunne Mededingers, zich om alles te beschaaven. Door de belooningen van geld of eere, welke zy toeleiden aan alle poogingen om 't vermaak, 't genoegen, 't gemak des leevens te vermeerderen; door de verscheidenheid van rangen, waar in de Burgers dier Stad verdeeld waren; door de ongelykheid hunner bezittingen, en de verschillende bevlytigingen in Oorlog-Staatkunde, Koophandel, en voordeel gevende Kunsten, door dit alles maakten zy alles, wat goed en kwaad is in der menschen gesteltenisse, wakker en werkzaam. Allerwegen stondt de weg om uit te munten open. Welsprekendheid, Dapperheid, Krygskunde, alles, met één

woord, ſpande onder dit werkzaam, ſcherpzinnig, en woelend volk zamen om de Weetenſchappen voort te zetten.

Uit dit voorbeeld mogen wy veilig beſluiten, dat, ſchoon beſigheid zomtyds de Menſchen van de Letteroefeningen te rug houdt, afzondering en ledigheid niet altoos de voornaamſte vereischten zyn om dezelve te bevorderen. De alleraanmerkelykſte poogingen van vernuft en verſtand hebben betrekking tot het Menschdom. Zy worden opgewekt door de tegenwoordigheid en de tusſchenkomst der Menſchen; zy hebben de meeste kragt, wanneer het gemoed aangezet wordt, door de ſterkſte dryfveeren, nayver, vriendſchap, tegenkanting, die plaats hebben onder een moedig en bedryvend Volk. Te midden van de gelegenheden, die een vry en zelf een losbandig Volk in beweeging brengen, worden de Leden van een Gemeenebest in ſtaat geſteld om uit te munten; dezelfde Tooneelen, op welken een THEMISTOCLES en THRASYBULUS zich met luister vertoonden, wekten den geest van SOPHOCLES en PLATO op. De vermetelen en de verſtandigen vonden gelegenheid om hunne bekwaamheden aan den dag te leggen, en de gedenkſtukken der Letterkunde behelzen zo wel de overblyfzels van ſnoodheid en dwaasheid, als van deugd en wysheid.

Griekenland, in veele kleine Staaten verdeeld, en meer dan eenige andere plaats op den geheelen Aardkloot, door inlandſche oneenigheden en uitlandſche Oorlogen, beroerd, heeft in alle ſoorten van Letteroefeningen en Kunſten uitgeblonken. Deeze drift ſloeg over tot *Rome*, niet toen dat Gemeenebest ophieldt te oorlogen, toen deszelfs ſtaatkundige twisten geſtild waren; maar wanneer 't zelve de zugt tot beſchaafdheid paarde met de uitbreidingen der bezittingen: de lust tot Letteroefeningen werd opgevolgd, in weerwil van de beroertenisſen, veroorzaakt door den kryg en de partyſchappen. Deeze zelfde lust herleefde in 't hedendaagsch *Europa*, onder de oproerige Staaten van *Italie*, en breidde zich noordwaards uit, te gelyk met dien geest, welke een ſchok gaf aan de *Gottiſche* Staatkunde; dezelve nam toe, terwyl de Menſchen in partyſchappen, van burgerlyke en geestlyke benaamingen, verdeeld waren, en twistten over ſtukken die van 't hoogſte aanbelang geagt, en als heilig aangezien wierden.

Door de ondervinding veeler eeuwen, mogen wy ons verzekerd houden, dat ruime begiftigingen aan geleerde Maatſchappyen geſchonken, en dat het gemak hun verleend, om met rust zich op de Letter-Oefeningen uit te leggen, de geſchiktſte middels niet zyn, om de uiterſte poogingen van den geest

af

af te vergen. De Geleerdheid zelve, die men aanziet als een voortbrengzel der ledigheid en ruste, kwynde in de ſchaduw van de afzonderingen in de kloosters. Wanneer de Menſchen verwyderd zyn van de voorwerpen, die nutte kennis kweeken, wanneer zy niet bewoogen en aangeſpoord worden, door de beweegmiddelen, die een werkzaamen en moedigen geest opwekken, kunnen zy niets anders voortbrengen, dan ſchoolſche wartaal, en de hoop van onverſtaanbaare kunstwoorden vergrooten.

Om regtmaatig en overeenkomſtig met den weezenlyken ſtaat der dingen te ſchryven, is het noodig de aandoeningen der Natuure gevoeld te hebben. Hy, die, in zyne bedryven, ſcherpziende en veel afdoende is, zal waarſchynlyk, als hy zich op de Letteroefeningen uitlegt, naar evenredigheid, dat zelfde doorzigt, die zelfde yver, medebrengen; en, ſchoon het Schryven eene hoofdbezigheid moge worden, en al de bevlytiging vorderen, welke men in eenig ander beroep komne toebrengen, zal nogthans, in dit ſtuk, de geest en de gevoeligheid van een leevendigen aart 't voornaamſte vereischte weezen en blyven.

In 't eene rydperk moge de School haar licht en beſtuuring ontleenen van het daadlyk leeven; in een ander, 't is waar, kunnen de overblyfzels van eenen dus werkzaamen geest, veel ondersteuning krygen, door de overblyfzelen der Letterkunde, en door de berigten, die de voorbeelden en de proeven van die betere tyden bewaaren. Maar, op welk eene wyze, de Menſchen ook toegerust worden tot groote verrigtingen, het blykt een der ſchoonſchynenſte van alle misleidingen te weezen, de volmaaking van 't menschlyk Character te verwagten van enkel beſpiegelende oefeningen; terwyl men de hoedanigheden van dapperheid en genegenheid tot het gemeene welvaaren, die zo noodzaaklyk zyn om onze kundigheden, tot een deel van ons geluk, en voor ons van weezenlyk gebruik, te maaken, verwaarloost.

REIS NA HET GEWEST DER VERONDERSTELLINGEN.

(Uit het Fransch.)

ACh, zeide MANOOGUL, zich in 't bedde omwerpende en de oogen wryvende, ik heb pyn in 't hoofd. Dat men my noit van Wysbegeerte meer ſpreeke. Die zamenſpraaken zyn ongezond. Gis-

seren ging ik met die diepzinnige denkbeelden na bed, en, wel verre van als een Sultan te slaapen, heeft myn hoofd meer in éénen nagt gearbeid, dan myne Staatsdienaars in een ganseh jaar doen. Gy lacht; doch, om 'er u van te overtuigen dat ik het niet vergroot, en om my te wreeken over den kwaaden nagt, die uwe gesprekken my veroorzaakt hebben, zult gy myn droom in 't breede hooren.

Ik viel in slaap, en myne nog wakkere verbeelding schilderde aan myne zyde een zonderling Dier. Het hadt den kop eens Arends, de pooten van een Griffioen, het lyf van een Paard, en den staart eens Leeuws. Ik greep het, niettegenstaande alle kromme sprongen, welke het maakte; en, my aan de maanen vast houdende, steeg ik 'er zagtlyk op. Terstond spreidde het de groote wieken uit, die van de zyden voortkwamen, en ik werd, met eene ongelooflyke snelheid, door de lugt gevoerd.

Langen tyd had ik gevloogen, wanneer ik, in de uitgestrektheid der ruimte, een gebouw zag als door betoovering opgehangen. Het was groot. Ik zal niet zeggen, dat het op zyne grondslagen waggelde; want het hadt ze niet. De kolommen, die geen half voet middellyns konden haalen, reezen tot eene ontzaglyke hoogte, en ondersteunden boogen, duidlyk zigtbaar door de vensters, op eene geregelde wyze daar in gemaakt.

By den ingang van dit Gebouw, bleef myn Dier staan. Ik twyfelde, in den beginne, om af te stygen: want ik vond het min hachlyk op myn gevleugeld paard om te tuimelen, dan in dit gebouw te wandelen. Ondertusschen aangemoedigd door de menigte der bewonderen, en eene schynbaare gerustheid, op aller aangezigten te leezen, steeg ik af, ging voort, begaf my in den drang, en merkte op wat zy deeden.

Het waren oude Lieden, of overmaatig dik en gezwollen, of rank en teder, zonder frisheid van kleur of sterkte, en bykans allen mismaakt. De een hadt een klein hoofd, de ander korte armen; de meesten waren zonder beenen, en gingen op krukken. Het geblaas des winds deedt ze om verre vallen, en zy bleeven op den grond leggen, tot dat 'er een ander kwam, die lust hadt hun op te helpen. In weerwil van alle deeze gebreken, behaagden zy, in den eersten opslag. Zy hadden in hun gelaat iets inneemends en stouts. Zy waren bykans naakt; want alle hunne kleeding bestondt in een kleine lap stoffe, die geen honderste gedeelte van hun lichaam bedekte.

Ik drong door de menigte heen, en kwam aan den voet eens regterstoels; een groote spinnewebbe diende tot verhemelzel. Voor 't overige beantwoordde het maakzel aan 't gebouw. De Stoel scheen my toe op de punt eener naalde te rusten, en dus in evenwigt te blyven. Honderdmaal beefde ik voor de Persoonadje die 'er op zat. Deeze was een oud Man met een langen baard, zo uitgedroogd, en nog naakter dan een der overigen. Hy stak in een kom, met zeer dunne vogt gevuld, een pyp, welke hy in zyn mond hadt, en blies eene ne-

menigte bellen na eene menigte Aenſchouwers, die hem omringden, en hun best deeden, om ze tot de wolken te doen opklimmen.

„ Waar ben ik", ſprak ik by myzelven, verleegen over deeze kinderagtigheden? „ Wat wil die bellenblaazer beduiden, en allen die „ verminkten, onvermoeid bezig om ze voort te blaazen? Wie zal „ my deeze vertooningen uitleggen"? . . . . . De kleine lapjes, die hun dekten, hadden reeds myne aandagt getrokken, en ik had opgemerkt, dat, naar maate deeze grooter waren, de draagers zich min met de bellen bemoeiden. Deeze zonderlinge opmerking moedigde my aan om hem, die my 't minst ongehaveld toeſcheen, aan te ſpreeken.

Ik zag 'er een, wiens ſchouderen halverweg met lappen bedekt waren, zo wel aan elkander gevoegd, dat men de naaden nauwlyks kon zien. Hy liep heen en weder onder de menigte, en ſcheen zich weinig te bemoeien met alles wat 'er omging. Hy hadt een gemeenzaam voorkomen, een lachend weezen, een' ernsthaftigen tred, een zagte opſlag van oogen: ik liep terſtond na hem toe, zeggende: „ Wie zyt gy? Waar ben ik? Wie zyn deeze Lieden"? ——— Ik ben PLATO, antwoordde hy, gy bevind u in het gewest der Veronderſtellingen: en deeze Lieden zyn Stelzelmaakers.

„ Maar, door welk een toeval, onthoudt zich de Godlyke PLATO „ hier? Wat doet hy onder deeze harſenloozen?"

Ik kom hier al graavende: en heb, op een' grooten afſtand van deezen Tempel een klein heiligdom, werwaards ik de zodanigen breng, die van het Stelzelmaaken zich bekeeren.

„ En wat is uwe bezigheid?"

Den Mensch te leeren kennen, de Deugd te betragten, en de Bevalligheden te offeren?

„ Dat zyn treffelyke bezigheden; doch wat betekenen die kleine „ lapjes laaken, waar door gy beter naar bedelaars dan naar Wys„ geeren gelykt?"

Vraagt gy my dit, ſprak hy al zugtende, welk een droevig denkbeeld herinnert my die vraage? Deeze Tempel was eertyds de Tempel der Wysbegeerte. Helaas! —— wat is het hier ter plaatze veranderd. De Leerſtoel van SOCRATES ſtondt op deeze plaats.

„ Hoe dan, viel ik hem in de reden, hadt SOCRATES mede een „ pyp in zyn' mond, blies hy ook bellen?"

Neen, neen, hervatte PLATO, dan zou hy van de Goden, den naam van den wyſten der Menſchen, niet verworven hebben. Om verſtanden en harten te vormen, heeft hy zyn geheele leeven beſteed. Met zyn' dood is 't geheim verlooren gemaakt. SOCRATES ſtierf, en de ſchoone dagen der Wysbegeerte waren voorby. Deeze lapjes laaken, welke die Stelzelmaakers zich de eere geeven van te draagen, zyn brokken van zyn kleed. Hy hadt nauwlyks zyne oogen geſloten, of allen, die na den tytel van Wysgeeren dongen, vielen op zyn mantel, en ſcheurden dien ſtukken.

„ Ik verſtaa u, hervatte ik, en deeze Lappen hebben hun en hunne
„ naakomelingſchap tot cieraaden gediend".

Wie zal, riep PLATO uit, wie zal deeze brokken verzamelen, en ons den Mantel van SOCRATES weder geeven.

Hy deedt deezen aandoenlyken uitroep, wanneer ik van verre een klein Kind met langzaame, doch, vaste ſchreeden, tot ons zag naderen. Het hadt een klein hoofd, een dun lichaam, zwakke armen en korte beenen; maar alle de leden verzwaarden en verlangden, naar maate het nader kwam. In de vordering der trapswyze aangroeijingen, vertoonde het zich onder honderd verſchillende gedaanten: ik zag hoe het met een langen Verrekyker den Hemel waarnam, met een Slinger den val der lichaamen afmat, de zwaarte der Lugt door een pyp met kwik bepaalde, en met een Prisma in de hand de lichtſtraalen ſcheidde. Hier op werd het een ontzaglyke Reus, wiens hoofd ten hemel reikte, wiens voeten tot in den afgrond gingen, en wiens armen zich tot beide de Poolen uitſtrekten. Hy ſlingerde met de rechte hand een fakkel, waar van het licht zich uitſpreidde in de lugt, de diepte der wateren beſtraalde, en tot de ingewanden der aarde doordrong.

„ Wat betekent", vroeg ik PLATO; „ die reusagtige gedaante,
„ welke ons nadert?"

Gy ziet daar de Ondervinding zelve, ſprak de Wysgeer.

Nauw hadt hy my dit korte antwoord gegeeven, of ik zag de Ondervinding nader treeden, de pylaaren van den Tempel der Veronderſtellingen waggelen, de boogen nederzakken, en de vloer onder onze voeten ſplyten.

Laat ons vlugten, riep PLATO, laat ons vlugten: dit Gebouw zal ſlegts één oogenblik meer ſtaan.

Op dit woord, vertrok hy; ik volgde hem. De Reus naderde, en ſtootte aan den Tempel; deeze ſtortte in met een ſchriklyk geraas, en ik ontwaakte.

WREEDHEID TEGEN DE INSECTEN.

(*Uit het Engelsch van* Dr. PERCIVAL.)

CHARLES gaf zich zelven toe, in het wreed vermaak van Vliegen te pynigen, en te dooden. Hy ſcheurde hun de Vleugels en Pootjes af, en gaf, met vermaak; agt op hunne vergeefſche poogingen, om hem te ontkruipen. Zomtyds verzamelde hy een getal by elkander, en drukte ze éénsklaps dood; roemende, gelyk meenig vermaard Held, op de verwoesting door hem aangerigt. Zyn Broeder beſtrafte hem, te vergeefsch, over deeze wreede handelingen! Hy kon hem niet overhaalen om te gelooven, dat de Vliegen vatbaar voor

voor pyn waren, en een regt hadden, niet minder dan wy zelfs, om te leeven in vryheid en geneugte; de tekenen van doodsbenauwdheid, welke zy, terwyl hy ze pynigde, door de leevendige en verscheide draijingen van hun Lichaampjes uitdrukten, verstond hy niet, noch wilde 'er agt op geeven.

ALEXIS hadt een *Microscoop*, hy verzogt CHARLES, om, op zekeren dag, een zeer schoon en verwonderlyk Diertje te beschouwen: „ Merk, zeide hy, hoe het met kostbaare steentjes bezet, van het „ hoofd tot den staart met zwart en zilver, en het geheele Lichaam „ overal omringd is met de keurlykste hairtjes; het hoofd bevat een „ paar leevendige oogjes, omzet met een kring van zilveren hairtjes: „ en de Snuit bestaat uit twee deelen, die over elkander schuiven; „ het geheele Lichaam is vercierd met pluimpjes en optoijzels, te „ boven gaande alle de overdaad van kleederen, in de Hoven der „ grootste Vorsten". CHARLES was vermaakt, en verbaasd door het geen hy zag, ongeduldig om te mogen weeten, den naam en de eigenschappen van dit fraaije Diertje. Als het van onder het Vergrootglas genomen, en voor zyn bloote oog gebragt wierd, zag hy dat het een eenvoudige Vlieg was, 't slagtoffer van zyne speelsche Wreedheid.

DE TWEE HONDEN EN DE KAT.

Eene Fabel: gevolgd naar 't Fransch van *l'Abbé* AUBERT.

Nihil habet Fortuna tua majus, quam quod quamplurimis bene facere possis; nec natura tua melius, quam quod velis.

CICERO.

GY, die vervreemd van mededoogen,
Als de Armoê u, met schreijende oogen,
Om bystand smeekt, geen agt op traan of zugten geeft;
Weet gy dan niet, ondankbre Stervelingen!
Schoon weelde en wellust u omringen,
Waarom de Hemel u een hart geschonken heeft?
Hy wilde uw staat gelukkig maaken!
Indien gy dan de menschlykheid
Nog niet geheel hebt afgeleid,
En zoo gy 't aardsch geluk en 't eeuwig heil wilt smaaken,
Hebt uwen Broeder lief; zyt dan altoos bereid,
Den armen by te staan, door mededeelzaamheid.

Twee

* * *

Twee Honden, die voorhang als buuren zamen woonden
In 't zelfde huis, en, zoo men zegt, betoonden,
Door hun gedrag, dat zy
De vriendſchap kenden, en haar hielden in waardy.
Joli, de gunſteling der weeldrige *Eufroſine*,
En *Blom* de hond van Vrouw *Claudine*,
Zyn 't, van wier vriendſchap ik nu zing.
Claudine's ſtaat was zeer gering;
Zy moest alleenlyk leeven
Van 't geen door und'ren haar uit meêly wierd gegeeven;
Daar de eerſte ſtategenoot zeer vrolyk leefde en vry,
Omringd van dartelheid, en weelde en lekkerny.
Dan let, hoe dat door mededoogen
Joli, ſchoon maar een hond, inwendig wierd bewoogen;
Want als men hem zyn eeten gaf
Stond hy aan *Blom* de helft gewillig af.
Iets was 'er egter dat hem kweide;
Dit was dat zyn Meestres nu ook de brokken teide,
Die hy meest van haar Tafel kreeg.
„ Zyn maag", zey zy: „ ſchynt altoos leêg,
„ Hy wordt te gulzig en zal wis zyn lyf bederven;
„ Men geev' hem minder, hy zal van gebrek niet ſterven;
„ 't Waar' jammer dat het lieve beest,
„ Door overmaat van ſpys, kreeg letzel aan zyn leest".
Men gaf hem minder, en, ſchoon dit hem mogt mishaagen,
Blom had van geên gebrek te klaagen,
De helft viel hem altoos ten deel,
Het zy, zyn vriend *Joli* of weinig kreeg of veel.
Deez' handelwyz' bleef lang verborgen;
Schoon die bedienden, die voor 't beestje moesten zorgen,
Hem dikwerf ſloegen, 'om dat hy zoo gulzig ſcheen;
Maar niemand wist hier van de rêen.
Joli was haar te ſlim; want, in verſcheide holen,
Naby en op den trap, hield hy de ſpys verſchooien,
Voor *Blom*, zyn vriend; en, op een zagt gebaf,
Het teken dat hy gaf,
Kwam *Blom* van boven af,
Die dan zyn maag braaf vulde in 't byzyn van den ander.
Dus leefden zy in vriendſchap met elkander,
Als zeek're vroome Kat *Joli*, haar medgezel,
Betrapte en tot hem zey: „ zoo broeder! dat gaat wel,
„ Gy ſchynt zeer yvrig in u voorraad te bezorgen;
„ Is 't niet voor heden, 't is voor morgen:

„ Maar

„ Maar 'k weet, dat *Blom*, niet gy, die ſpys verteert;
„ Foei, broeder! foei, gy handelt zeer verkeerd.
„ Wat wet verpligt u, om een' beed'laar iets te geeven?
„ Zorg voor u-zelv', laat hy van 't zyne leeven.
„ Welk dwaas gedrag! in plaats dat ge u verblyde
„ In 't geen een ander lydt,
„ Zoo onderſteunt gy hem; ei, wil u tog bezinnen;
„ En denk, de liefde moet eerst van zig zelv' beginnen".
, Ach,' zey *Joli*, geheel bedaard:
, ó Zuster! gy ſpreekt zeer ontaard;
, Zoo gy eens wist, wat ſtil, wat aangenaam genoegen,
, Inwendig wordt geſmaakt, wanneer me iets toe kan voegen
, Van zyhen overvloed, aan zulken, die in nood
, En niet in ſtaat zyn tér verkryging van hun brood:
, Gy zoudt, was 't u bekend, my niet zoo ſchimpend hoonen,
, Maar ook, als ik, aan *Blom* uw liefde en vriendſchap toonen.
, Ik reken het een groot geluk,
, Dat ik me in ſtaat bevinde, om hen, die onder 't juk
, Der armoé zugten, van dien zwaaren laſt te ontheffen.
, ó! Koet gy dat geluk bezeffen!
, Was weldoen ook uw luſt en vreugd,
, En kweekte uw Ziel deeze eed'le deugd,
, Ja, was altoos uw hart goedwillig open,
, Dan mogt ge op 's Hemels zegen hoopen'?

Hou op, gy draaft te ver met uw geleerden hond,
Zegt ligt de Leezer: dan, 't geen vloeide uit zynen mond,
Hy zy een hond of niet, brengt ons 't gebod te binnen;
Gy moet uw naasten als uw eigen-zelv' beminnen!

Semper idem.

AMSTERDAM,
1776.

WAAR-

WAARNEEMINGEN

omtrent de

LUGTS-GESTELDHEID, WEDER en WIND, te AMSTELDAM,

in Maart 1776.

DOOR *ANTONIUS WILHELMUS SCHAAF*, Med. Doct.

D.	Barometer. 's morg.	's midd.	's av.	Therm. mo.	mi.	av.	Winds Streek. 's morg.	's midd.	's av.	Weder. Geſteldh.
1	29. 4½	29. 5	29. 6	44	49	42	W	W	W	Held. Mist.
2	— 6½	— 7	— 7	42	44	43	W t N	W t N	W t N	Buijig.
3	— 7½	— 6½	— 4	38	40	39	N W	N W	Z W	— Hagel.
4	— 4	—	— 9½	38	41	39	Z O	—	N W	—
5	— 7½	— 8	— 8½	38	46	42	Z	—	W t N	— Sneeuw
6	— 9	— 7	— 5½	41	44	42	W	Z	N W	—
7	— 8	— 8½	— 6	37	40	39	N	N t O	Z O	—
8	— 2½	— 2	— 1¾	42	44	43	Z	W	W	Regen.
9	— 1¼	— 1	— 0½	43	47	45	—	Z	Z	Held. Reg.
10	— 2	— 3½	— 6	43	45	43	Z W	Z W	W	Reg. Held.
11	— 7	— 8	— 10	41	44	40	N W	N W	N W	Held. Wolk.
12	— 10½	— 10½	— 10½	42	45	47	Z W	Z W	Z W	— Reg.
13	— 11	— 10	— 9	42	52	49	—	—	—	Reg. Held.
14	— 8½	— 8½	— 10	47	52	43	N O	Z O	N W	Held. Betr.
15	— 10½	— 11	— 11½	43	51	47	N W	N W	—	— —
16	30. 0½	30. 1	30. 2	45	50	44	N	N t O	N t O	—
17	— 2½	— 2½	—	43	48	44	—	N W	N W	—
18	— 1½	— 10½	— 0½	44	50	46	Z W	Z W	Z W	— Betr.
19	— 0	29. 11½	30. 0½	47	50	46	—	—	—	Betr. Reg.
20	— 1	30. 2	— 3	45	50	45	N	N t O	N O	Held. Wolk.
21	— 3	—	— 1½	43	56	49	Z O	Z W	Z W	—
22	— 0½	— 0	29. 11½	45	58	52	Z	Z	Z	—
23	29. 11½	29. 11	— 11	51	58	53	—	Z W	Z W	—
24	— 10½	—	30. 1	52	58	46	—	N O	N O	— Wolk.
25	30. 3	30. 3½	— 4	43	50	44	N O	O	O	—
26	— 5	—	— 2	42	49	46	O	—	—	—
27	— 0½	29. 11½	29. 11½	42	51	46	—	—	N O	—
28	29. 11	— 11	— 11	43	46	43	N O	N	N	— Wolk.
29	— 10½	30. 0	30. 1½	43	50	42	N	N t O	N t O	Betr. Held.
30	30. 2	— 3	— 3½	44	47	44	—	N W	N W	Held. Wolk.
31	— 3	— 2½	— 2½	47	54	50	W t Z	W t Z	N	Betr. Held.

Hoogſte Barometer d. 30. 5
Laagſte Barometer d. 29. 0½ } middelb. d. 29. 8¾

Hoogſte Thermometer gr. 58.
Laagſte Thermometer gr. 37. } middelb. gr. 47½

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

VERHANDELING OVER DE VOORTREFFELYKHEID, EN HET ZWAARWIGTIGE VAN HET AMPT EENES OPENBAAREN BEDIENAARS DES EUANGELIES.

(Vervolg van Bladz. 142.)

IN onze voorige beſchouwing van den Leeraar, met opzigt tot het doen der Gebeden, kwam hy ons voor als de mond des Volks tot God; maar voor tegenwoordig hebben wy hem, naar de gemaakte verdeling, in eene andere betrekking te beſchouwen, te weten met betrekking tot de Leerredenen zelven; en dan komt hy ons eerder voor als de mond van God tot het Volk. —— In 't voorſtellen zyner Leerredenen toch, is hy zo veel als het werktuig, waar van God gebruik wil maken, om zynen geopenbaarden wil den mensch nader te verklaren. Hy is in die betrekking geſchikt, om den menſchen kinderen de verborgenheden des Allerhoogſten uit te leggen; om daar uit hunnen pligt af te leiden, welken zy aan Gode, den Evenmensch en zich zelven ſchuldig zyn. En dit maakt hunne bediening by uitſtek heerlyk en voortreffelyk! Maar hoe zwaarwigtig maakt het dezelve tevens!

De Prediking is eigenlyk eene uitlegging of verklaring der Heilige Schrift, waar uit de Leeraar een gedeelte ten grondſlage zyner Predikatie neemt, om daar over eene leerzame en opwekkelyke Redenvoering te doen. Zo 't noodig zy, indien hem, in 't geen hy ten onderwerpe zyner Leerreden verkooren heeft, eenige duisterheid voorkome, is 't zyne zaak, aan de woorden en ſpreekwyzen der Schrift, of aan 't voorſtel zelve, zo veel lichts by te zetten, dat alles voor den minſten Toehoorder, zo die maar oplettend zy, vatbaar worde. Hy moet ten dien einde den zin en mening des Schryvers oplettend nagaan; het einde en oogmerk, waar toe het voorſtel ingerigt is, nauwkeurig in agt nemen; en vooral het verband, waar in het zelve voorkomt, wel gade ſlaan. Dit is de weg om het duistere verſtaanbaar te maken. —— Kiest hy een onderwerp uit de Voorzeggingen, dan heeft hy uit het beloop dier ganſche Profetiſche voorſtellinge op te ſpooren,

wat zaken 'er voorzegd, tot welk eenen tyd, op welke perſoonen of bedryven, dezelve t'huis te brengen zy. — Zyn eindelyk de woorden, welke hy tot het onderwerp zyner Verhandelinge heeft uitgekozen, klaar, en voor een ieder verſtaanbaar genoeg, laat hy dezelven dan tot een grond leggen eener Leerreden, beſtaande uit een wel doorwerkt betoog, in 't welke waarheden van den Kristelyken Godsdienst behandeld, bewezen en verdedigd worden. Of laat hy 'er eene zedekundige Redevoering over doen, om zyne Toehoorders, op dien grondſlage, hunne pligten te leren, welken zy als redelyke Wezens, en nog oneindig meerder als Kristenen, door het licht des Euangelies beſtraald, verſchuldigd zyn; hier in navolgende het voorbeeld van onzen grooten Leermeester en zyne Apostelen, welken zich al veelmalen van zulk eene Leerwyze bediend hebben. — In deze Predikatien, op welk eene wyze ingerigt, en over welke ſtoffen gedaan, behoort altoos eene deftige taal, aan Gods Woord voegende, gevoerd te worden. Alles, wat daar van afwykt, onteert het werk, dat men verrigt. Eene lage laffe taal toch voegt niet op den Predikſtoel; de minſte laffe uitdrukking, in de Leerreden ingevloogten, ontneemt dezelve een grooten trap van deftigheid, waardigheid en edelheid. — Hoe weinig zulks paſſe bevroed een ieder, als hy maar een oogenblik overweegt, hoe de Leeraar hier van Gods wege ſpreken moet. Zal nu aan zulk eenen eene laffe taal en lage uitdrukkingen voegen, daar hy hier, in zyn werk, als den mond der Opperſte Wysheid moet verbeelden? Zal zulk een de woorden Gods, welken de wigtigſte, de allergrootſte en verhevenſte zaken ten onderwerp hebben, niet grootlyks onteren, door zyne Leerreden op te vullen, met eene Taal, die, zelfs onder het gemeenſte Volk, laf en zouteloos genaamd moet worden? Welk eenen invloed kan eene Taal op de gemoederen der Hoorderen hebben, die zo ver beneden de waardigheid der zaken is, welke men te verhandelen heeft? De onkundigſte zal 'er eindelyk van beginnen te walgen, en 't moet een verſtandig Toehoorder onverdragelyk voorkomen. Het kan zelfs zo ver gaan, dat ſchoone en voortreffelyke zaken 'er niet ſlegts door onteerd, maar ten éénemaal buiten aanmerking gebragt worden. Iemands gedagten moeten, immers, inderdaad al heel zonderling zyn, als ze behagen zullen, en aanmerking verdienen, wanneer zy onſmakelyk, in eene lage taal, en walgelyken ſtyl, voorgedragen worden. — Hoe moet zulks ook, aan den anderen kant, den volmaakt wyzen God, wiens mond de Leeraar tot het Volk zyn moet, mishagen? Of zou de Alwyze

een

een welbehagen hebben in lage ſtraattaal, in woorden die zomwylen den eerbied kunnen krenken, welken men aan het Opperwezen, dat Wezen aller Wezens, verſchuldigd is? gewisſelyk neen; zulks moet hem grootlyks mishagen, en daarom moeten de zaken naar haren aart behandeld worden, dat is, met eene deftige taal, en in een manlyken ſtyl. Ik weet wel, men kan hier tegen inbrengen; God ziet meer op de inwendige gemoedsgeſteldheid, en opregte mening des Leeraars, dan op de uitgezogtſte woorden! Dog ik antwoorde hier op, dat dit geen' Predikant vryheid geeft tot ſlordigheid; maar hem wel degelyk verpligt, om woorden te gebruiken en uit te kiezen, welken de zaken, die hy voordraagt, juist uitdrukken; en daarom moet alle laagheid van den Predikſtoel geweerd worden. Even zo moet een Leeraar zich ook, aan de andere zyde, zorgvuldig wagten, van zyne Predikatie in een al te hoogen, en verheven ſtyl op te ſtellen. Gezwollen en hoogklinkende uitdrukkingen ſtaan hem niet minder te vermyden, dan lage. Als hy zich van vele figuurlyke, van elders ontleende ſpreekwyzen bedient, zullen hem de minſte Toehoorders verſtaan, om dat zy veelal onkundig zyn, waar van men ze ontleend hebbe. Vorderen de zaken, welke hy verhandeld, al eens een hogeren ſtyl, hy moet 'er nochtans zeer voorzigtig mede te werk gaan; en zich dan van de ware Welſprekenheid bedienen, en geenzins gezwollen en hoog klinkende woorden gebruiken; dit zou veel eer naar gezwets, dan eene deftige Leerreden gelyken. Welk eene zwaarwigtige zaak voorwaar! Altoos valt het bezwaarlyk, den gulden middenweg te houden, maar nergens moeilyker in, dan in het gebruiken van een ſtyl, die juist aan den Kanzel voegt. — Zie, welk een arbeid, welk een vlyt, welk eene uiterſte oplettenheid word 'er gevorderd, tot een werk van die Natuur, als dat geen, 't welk de bediening eens Leeraars is!

Tot dus ver beſchouwden wy den Leeraar, in de verklaring van zyn onderwerp, laten wy nu ook het ooge nog op hem ſlaan, met betrekking tot een ander, niet minder gewigtig gedeelte zyner Leerreden; beſtaande uit eene beſtierende onderrigting zyner Gemeente, getrokken uit de voorens verhandelde zaken. Hier in moeten voorkomen, beſtraffingen, leringen, beſtieringen, vermaningen, vertroostingen, en heilzame raadgevingen, naar de zaken het vorderen, over welke men zyne Leerreden gehouden heeft. In dit gedeelte der Predikatie, bovenal, moet de wyze, op welke ieder Mensch zyn leven hebbe in te rigten, overeénkomſtig het Euangelie, en de geboden, daar in voorkomende, voorgedragen worden;

op dat hy als een braaf Burger en een goed Kristen wandele. Dit is, voorwaar, een zeer gewigtig deel van den openbaren Godsdienst; weshalven het voor eenen Leeraar ten uiterſten onverſchoonelyk, aller onverantwoordelykst zyn zoude, hier maar los en onbedagtzaam overheen te loopen. Het is ondertusſchen, een ſtuk van geen minder moeilykheid, dan gewigt. Wanneer de Leeraar zyne Toepaſſing, gelyk hy verpligt is, zo wel wil beſtuderen, als zyne Verklaring, zal hy immer zo veel, indien niet meerdere, moeite, aan dit, dan aan 't eerſte gedeelte zyner Leerreden vast vinden. Hy ſtaat hier meer op zich zelven, en moet zelf denken; daar hy, omtrent de uitlegging der woorden, gedagten van anderen kan overnemen; dewyl 'er tog over meest alle ſtoffen geſchreven is. Geen gemakkelyker Toepaſſen zou 'er bedagt kunnen worden, dan wanneer men een algemeen formulier opſtelde, om 'er, met eenige geringe veranderingen in alle Preken gebruik te maken, en dat op alle Verklaringen te laten volgen. Dog zulk eene wyze van Toepaſſen zou zo ver buiten het oogmerk gaan, als dat men eene betogende Leerreden opſtelde, en dezelve, met eene kleine verandering van woorden, elken Zondag deed; lezende der Gemeente ſlegts een anderen Tekst voor. De Toepaſſing dient voort te vloeien uit de Verklaring. —— Maar hier valt de Vraag; moet dezelve algemeen, of onderſcheiden, en byzonder zyn? Over 't geheel kan 'er op geantwoord worden, dat zulks veelal afhangt, van de ſtoffe, welke men behandeld heeft. Men kan ſtoffen uitkiezen, waar uit men algemene Leringen trekt, welke een ieder betragten moet, om een waar en opregt Kristen te zyn. In dit geval, worde de Ondeugd met hatelyke verwen, en de Deugd met de ſchoonſte koleuren afgeſchilderd. Men wyze dan in 't algemeen aan den weg, dien men te betreden heeft; die den Verſtandigen naar boven leid. Dat dan geleerd worde wat elk Mensch aan God, zich zelven en zynen Naasten verſchuldigd is, wat hy verpligt zy te doen, wil hy in de Vriendſchap van zynen Schepper delen, tydlyk en euwig gelukkig worden. Dog alle ſtoffen zyn niet van dezelfde natuur; ook vereiſchen zommige heerſchende gebreken der Gemeente byzondere aanmerkingen. In zodanig een geval zal een Leeraar wel doen, als hy zyne Toepaſſing meer onderſcheiden opſtelt; het zy met verſchillende Karakters af te malen; het zy met zyne Gemeente in zoorten te verdelen; ſchikkende zyne byzondere vermaningen, beſtraffingen en raadgevingen naar den byzonderen toeſtand, waar in de Leden zich bevinden. Zulk eene onderſcheiden Toepaſſing zal hy ook met nut op 't voorſtellen

van

van algemene Waarheden kunnen maken, als hy 't 'er ernſtig op toelegt, om den onbekeerden Zondaar, door het aanlokkend geklank des Euangelies, te winnen; of door den ſchrik des Heren te bewegen tot bekering; terwyl hy de Vromen vermaant, hunnen weg naar den Hemel beſtiert, hunne liefde tot hunnen Hemelſchen Vader opwekt, en geſtadig vuurig maakt, met hun voor te houden de oneindigheid der liefde, welke hun in Kristus Jezus geſchonken is; en het onuitſprekelyk en euwig gewigte der Hemelſche Heerlykheid, welke zy te verwagten hebben.

Dan hier zou nader gevraagd kunnen worden; hoe vele zoorten van menſchen moet hy in de Toepaſſing onderſcheiden? Dog ik laat dit verſchil, gelyk te voren, in 't midden; alleenlyk zal ik hier omtrent nog de volgende aanmerking maken. Het verwondert my ten hoogſte, dat men, dikwils, by den eenen de overtuigden, onder de Godloozen of nog onbekeerde Zondaren, ſchikt; terwyl zy, door anderen, onder het getal der reeds begenadigden gebragt worden. Ik kan nimmer vermoeden, dat iemand onzer Gereformeerde Kerk ze als eene derde ſoort zal durven aanmerken; aangezien 'er tog niet meerder dan twederleie zoorten van menſchen zyn, onbekeerden namentlyk en bekeerden; Godloozen en Rechtvaardigen. Hoe groot eene verwarring moet derhalven zulk eene wyze van behandeling in de gemoederen der Hoorderen verwekken! Eene verwarring, die den Onkundigen ligt wanbegrippen inboezemt, en den Kundigen Toehoorder, zo 't my dunkt, mishagen moet. Ondertuſſchen is het echter geen Mensch ten kwaden te duiden, wanneer hy deze wyze van Toepaſſing volgt; in zyn gemoed overtuigd zynde, dat dezelve, volgens zyne manier van denken, de beste en geſchiktſte is. Dog het is aan den anderen kant ten uiterſten af te keuren, wanneer een Leeraar het alleen doet, met inzigt om menſchen te behagen, en zich ſchikt naar de plaatzen, alwaar men 't op dusdanig eene wyze begeert.

Wanneer men dit alles, ook omtrent dit gedeelte der Leerreden, nagaat, ziet men ten duidelykſte, hoe uitgeſtrekt des Leeraars ampt zy; hoe veel oplettendheid, en welk een ingeſpannen vlyt 'er, ten dezen opzichte, aan 't Ampt eenes Leeraars verknogt zy! Nochtans kan men van dit zwaarwigtig werk zeggen; dat al het voorgeſtelde, om zo te ſpreken, nog maar als de helft van het geheel uitmaakt. Het doen en bywoonen der Leerredenen des Zondags, of op andere tyden, is het oefenen van den openbaren en gemeenſchappelyken Godsdienst, welken de zigtbare Kerk op aarde uitoefent, en wel

uitoefenen moet, eenparig en gemeenſchaplyk. Dog zal dit regt geſchieden, dan moet elk Lid der Gemeente een begrip hebben van de wyze, op welke God gedient wil worden; zy moeten alvorens hunnen Godsdienst verſtaan, en daar in onderwezen zyn. Hierom is een Leeraar gehouden, zich ten vlytigſte te benaarſtigen, om alle de Leden zyner Gemeente ten minſten eenige begrippen van hunnen Godsdienst in te boezemen; het Wezen te leren kennen, 't geen ze verpligt zyn te dienen, en de wyze op welke het zelve gedient wil worden. Hier toe zyn van het alleruiterst gewigt de Katechizatien, waar in een Leeraar vooral niet ſlof noch nalatig behoort te zyn. De Jeugd wel te onderwyzen is van eene onbedenkelyke noodzakelykheid. Men moet dezelve niet ſlegts de Leerſtellingen van den Godsdienst leren naklappen, en haar eene Belydenis afvorderen, die zo onredelyk als onbetamelyk is, eene belydenis, welke zy in het geheel noch begrypt, noch verſtaat. De Jeugd moet geleerd worden alles te begrypen, 't geen men haar onderwyst; want wat zal eene onderwyzing baten, van welke men noch verſtand, noch begrip vormt? Men moet haar, derhalve, meer met het oordeel, dan het geheugen, leren werken. Het geen het oordeel bevat zal men niet ligt verliezen; maar het geheugen verliest ſchielyk alles. In deze ganſche Leerwyze is het ten uiterſten noodzakelyk, naar de alleenvouwigſte regels te werk te gaan. Het eerſte werk is hier, haar, omtrent het Opperwezen, de juiste en geſchiktſte denkbeelden te leren vormen. Aanvanglyk heeft men, om haar, wegens het beſtaan van zulk een Wezen te overtuigen, de ganſche Natuur voor handen. Zo dra een Kind eenige vermogens krygt, om te kunnen redeneren, zal men 't, met weinig moeite, een denkbeeld van een Almogend Opperwezen kunnen inboezemen. Het zal verſteld ſtaan, zo menigmalen men het zyn gezicht naar den Hemel doet heffen, en het ſlegts eenige weinige denkbeelden, welke het genoegzaam bevatten kan, geeft van die menigte Werelden, welke men des avonds, boven zyn hoofd, aan het Firmament ziet glinſteren. Een teder en klein begrip zal dra verſtaan kunnen, dat dit geenzins het werk van menſchelyke handen zy. Het vermogen, 't geen daar toe gevorderd word, begrypt een Kinderverſtand al aanſtonds, dat boven het bereik van menſchelyke kragten gaat. Zo dra men dit denkbeeld in de tedere Ziel den eerſte Jeugd gebragt heeft, zal men dezelve ook ligt overreden kunnen, wegens de volſtrekte noodzakelykheid, om zodanig een Wezen te erbiedigen. Men bewyst toe een Mensch van groot vermogen alles erbiedig maar zulk een Wezen gaat, al-

alle menschlyk vermogen oneindig ver te boven; hoe veel meer eerbied is men 't gevolglyk niet verschuldigd! Op dezelfde wyze kan men redeneren, met betrekking tot de voorwerpen, binnen welker kring wy ons bevinden. Geen één Schepzel, dat ons op aarde bejegent, kan door eenige menschelyke kragt voortgebragt worden. Hier kan men de Jeugd bepalen, by ieder Schepzel, by elk deeltje, waar uit de Schepzelen gevormd zyn; in elk van die zal men blyken vinden, welken geschikt zyn, om zelfs een zeer bekrompen, een zeer eng verstand te doen begrypen, dat het voortgebragt moet zyn door een Wezen, van een oneindig vermogen, door een Wezen, dat van alles de oorzaak is, door een Wezen, dat ook over alles het bewind voert, alles regeert en bestiert. — Gene mindere treffende bewyzen, hier voor, kan men der Jeugd in zich zelven leren opmerken. Het bestaan, het kunstig zamenstel van den Mensch, de gaven welke hy bezit, om als een redenmagtig Wezen te werken, welke vermogens aan een edeler deel, dan een lichaamlyk, moet worden toegeschreven, zal, door eene geringe redenering gesterkt, de Jeugd oogenblikkelyk van het bestaan eens Opperwezens overtuigen kunnen. Haar te doen begrypen, hoe wy altoos onder het bestier van zulk een Wezen leven, en wy ons noch roeren, noch bewegen kunnen, zonder zynen Wil, kan voorwaar niet anders, dan de uiterste eerbied storten in de tedere gemoederen der Jeugd, die ligt bewogen worden.

Wanneer men de Jeugd dus gegronde denkbeelden, omtrent de allereerste Waarheden, ingeboezemd, en een geschikten grond gelegd heeft, om haar te doen verstaan, hoe men zodanig een Wezen eerbied, ontzag, en dienst verschuldigd is, zal men een geschikten weg gebaand hebben, om haar te leren, op welk eene wyze God, overeenkomstig met zyne Deugden en Volmaaktheden, geëerbiedigd behoort te worden. Voorts zal men haar dan, met weinig moeite, naar den inhoud van het Euangelie, leren, de tederste liefde in het hart te voeden voor een Wezen, zo verheven boven al het geschapene, en dat, hoe verheven ook, nochtans voor den Mensch zo vele zorge draagt, met hem van alles te voorzien, hem te onderhouden, en zo vele bewyzen van toegenegenheid te schenken, als wy dagelyks ontvangen. Van hoe veel vrugt zulk een onderwys natuurlyk moet zyn, kan elk een ligt bevroeden; 't is uit eigen aart geschikt, om goede Burgers en opregte Kristenen te maken. Maar van hoe veel gewigts het zy, met welk een arbeid het vergezeld gaa, en welk een vlyt het vereische, is niet minder gemaklyk te begrypen. Wanneer de Jeugd op dusdanig

eene wyze geleerd, en tot de kennis van God opgeleid word, kan 't niet wel misſen, of men zal onder de Volwasſenen eene menigte aantreffen, welke lust hebben, en blyven behouden, tot de kennis, vooral van zulke zaken, waar aan hun euwig behoud allernauwst verknogt is. Hier vindt dan een Leeraar overvloedig werk, en hier kan, hier mag hy niet traag in zynen dienst bevonden worden. Dan het is niet te zeggen, welke gelukkige gevolgen dusdanige onderwyzingen moeten vergezellen.

Een Leeraar, die veel werk maakt, om kennis in zyne Gemeente voort te planten, zal des bevinden, dat het Katechizeren niet minder nuttig, ja ik denk nog nuttiger, is, dan het doen zyner Predikatien. Dit is een der bekwaamſte middelen, om opgeleid te worden tot de ware kennisſe Gods; want zy die onderwezen worden, en zy, die de onderwyzingen aanhooren, leren beiden de gronden van hunnen Godsdienst niet ſlegts oppervlakkig, maar wezentlyk in den grond, verſtaan. Dus word 'er, uit het houden der Katechiſatien, een dubbel nut getrokken; weshalven een Leeraar zyne Gemeente nooit genoeg kan opwekken, tot het verrigten en bywoonen van zulk een nuttig, van zulk een allernoodzakelykst werk. Dog met hoe vele moeite en arbeid gaat het niet verzeld? Wat is 'er niet aan vast, en hoe veel tyds word 'er niet toe vereischt? Des men in waarheid zeggen moete, dat het Leeraars-ampt een allerzwaarwigtigst werk is. Boven dit alles word 'er wyders van een Leeraar nog gevorderd, dat hy de Leden zyner Gemeente dikwils bezoeke; de Schapen willen gaarn het aangezigt van hunnen Herder zien. Daar moet hy hun alleszins tot Raadsman dienen. Stigtelyke geſprekken, gepaard met de uiterſte vriendelykheid, zullen zyne Gemeente geſtadig meêr en meer aan hem verbinden. In Ongevallen, Ziekten en Wederwaardigheden moet hy hen, geſtadig, met opbeurende Raadgevingen onderſteunen; en in gene gevallen mag hy zich aan de Leden zyner Gemeente onttrekken. Een Leeraar, wiens aangezigt de Leden der Gemeente nimmer dan op den Predikſtoel zien, kan bezwaarlyk eene algemene liefde en agting verwerven. Hy moet, is zyne Gemeente klein, dezelve vooral bezoeken; en zo weinig uitzondering maken, als mogelyk is. De geringen bedroeven zich, of worden tot jalouzy verwekt, wanneer hun Predikant zich maar met eenigen der voornaamſten ophoud, en zich aan de rest niet ſtoort, noch naar hen omziet. Ook zyn dezelven al dikwils, in den aard, geen ſlegter Leden, dan de zulken, welke in grooter aanzien, en in meerdere waar-

waardigheid verheven, boven andere op de Wereld uitblinken. Het moet den Leeraar niet slegts te doen wezen, om eigen voordeel, of dat hy van de voornaamsten een beter onthaal kan ontvangen; neen voorwaar! Zyn toeleg behoort te wezen, niet zo zeer zyn eigen, als wel het voordeel der Gemeente, te behartigen; en daarom moet hy de geringen niet minder dan de voornaamsten waarderen. Wanneer een Predikant op een Dorp staat, moet hy elks toevlugt zyn; hy moet zich zo in ieders gunst weten in te dringen, dat men hem in alle gevallen tot een Raadsman gebruike; alle oneenigheden en twisten moet hy onder zyne Gemeente tragten voor te komen, of, daar ze zyn, te stillen; wendende alle pogingen aan, om ze uit den weg te ruimen. Tegens alle ongeregeldheden moet hy zich verzetten; niet met eenige meesteragtigheid; dit zou de gemoederen verbitteren en van hem verwyderen; maar met vriendelykheid, onder de sterkste bewyzen van overtuiging, om hen te doen zien, dat hem alleen hun geluk, hun waar voordeel, ter harte gaat. Hier van overtuigd, zal men naar zynen raad hooren, zyne vermaningen aanmerken, als de heilzaamste raadgevingen; en ernstige pogingen aanwenden, om 'er zich in alle gevallen naar te schikken. Dus zal hy de toevlugt worden van allen; en de Liefde van zyne ganssche Gemeente naar zich trekken. En van welk eene vrugt zullen zyne Predikaties dan wezen, onder Menschen, die hunnen Leeraar zo genegen zyn. Lust tot God en Godsdienst; lust tot Kundigheden en Wetenschappen; lust tot het waarnemen van zyn beroep; liefde tot de Deugd, en de betragting van alle de Geboden, welke ons in het Euangelie worden voorgeschreven, zal hier door in de harten van alle de Leden ontstoken en opgewekt worden. Langs dien weg zal men de beste Burgers, en ware Kristenen maken. Langs dien weg zal men alle ongeregeldheden weren, de geschiktste orde bewaren, en de uitschitterenste deugden zien uitoefenen. Langs dien weg zal de ware Godsdienst gepredikt; en ieder pligt, welke men Gode, zynen Evenmensch en zich zelven verschuldigd is, in waarheid en niet in schyn geleerd en betragt worden. Langs dien weg zal Liefde en Eendragt de Leden zamen verbinden; en de ganssche Gemeente zal boven vele anderen uitmunten. Hoe voortreffelyk zal de Bediening van zulk eenen Leeraar wezen; en hoe zal zyne Gemeente, onder zulk een goeden Opziender, bloeijen! Hy zal de schoonste voorbeelden aan anderen ter navolginge opleveren. Hy zal by God aangemerkt worden, als de goede en getrouwe Harder, die zyne aanvertrouwde Kudde weid,

naar de Voorſchriften van zynen Grooten, zynen Hemelſchen Leermeester, hem in het Euangelie nagelaten. By de gehele Wereld zal hy roem en agting verwerven; en alle de Leden zyner Gemeente zullen hem aanmerken, als hunnen gemenen Vader. Zy zullen zich gewillig laten leiden en beſtieren, uit aanmerking, dat zy, uit alle zyne daden en handelingen, uit alle zyne pogingen, zien, dat hem het heil zyner Gemeente boven alles ter harten gaat, even gelyk de getrouwe Harder, die zorgt en waakt, nagt en dag zorgt en waakt, voor zyne Kudde.

Hoe ſnood tog zouden de menſchen zyn moeten, welke hunnen Leeraar veragtten, verdriet aandeden, en met ſmaadheid bejegenden, van wien zy met alle vriendelykheid, met alle toegenegenheid, behandeld wierden! Een Leeraar, wiens beſtraffingen, zonder hardigheid, zonder meesteragtigheid, met bewyzen van de tederſte liefde en toegenegenheid, gepaard gingen. Die nooit den Perzoonen eenigen haat of afkeer toedroeg; maar alleen het kwaad en de zonde in hun verfoeide. Wiens raadgevingen en vermaningen men aanmerkte, als die van een teêrhartig Vader aan zyne Kinderen, die van hem opregtlyk bemind worden. Wiens gedrag niet alleen onberispelyk is, maar in alle gevallen tot een voorbeeld ſtrekt. Die geen kwaad voor goed, maar, in tegendeel, zo hem al leed aangedaan worde, goed voor kwaad vergeld, zonder zich zelven op eenige wyze laaghartig te gedragen. Die nooit een Lid zyner Gemeente met een ſtuursch gelaat aanziet; maar klein en groot, ryk en arm, de geringen, zo wel als de meerderen, met alle bewyzen van vriendelykheid, minzaamheid en beleefdheid bejegent. Die alle goede bedryven aanmoedigt. Die de Deugd poogt voort te planten, de Ondeugd, en alle kwade gebreken, met wortel en tak zoekt uit te roeijen. Die gemeenzaam is, zonder nochtans zyner waardigheid te kort te doen, of gevaar te loopen van het geringſte zyner agting kwyt te geraken. Die in allen opzigte toont, zyn Ampt getrouw waar te nemen, den luister van het zelve op te houden, de Eer van zynen grooten Meester te handhaven, en de Leſſen van het Euangelie op te volgen. Die den moedeloozen poogt op te beuren, en den verdwaalden het regte ſpoor aan te wyzen. Die den Zondaar op eene geſchikte manier beſtraft, en hem tot beterſchap aanmaant, op dat hy de ſlegtigheden verlate, den weg des levens bewandele, en zich tot zynen grooten Maker begeve. Die den Vroomen beſtiert, hem met nuttige raadgevingen onderſteunt, en deszelfs hope op het onwaardeerbaar geluk, 't geen hy

eer-

eerlang declagtig zal worden, geſtadig verlevendigt. Die Weduwen en Wezen helpt, en den noodlydenden, met raad of onderſtand, in deszelfs wederwaardigheden byſpringt. Met één woord, wiens pogingen zich geheel en al daar toe uitſtrekken, om de bevelen van zynen God getrouw uit te voeren, en het heil van de hem aanbetrouwde Gemeente, met alle zagtmoedigheid, te bevorderen; terwyl hy niet verzuimt, om vaak, by alle gelegenheden, in 't verborgen, zich en zyne geliefde Gemeente, voor den Troon des Allerhoogſten te brengen. Kan men van zulk een Leeraar wel minder verwagten, dan dat hy onder de Menſchen eene algemene liefde zal verwerven; en dat hy, als een getrouw Dienſtknegt, den loon zynes arbeids van zynen Heer ontvangen zal! —— Zie daar, van zo veel gewigts is het Ampt eenes Leeraars; zo vele moeite is 'er aan vast; met zo veel oplettendheid moet het waargenomen; met zo veel beſcheidenheid, liefde en minzaamheid bedient; met zo veel Lydzaamheid uitgeoefend, en met zo veel yver, ten ernſtigſte behartigd worden. 't Is dus, voorwaar, eene Bediening, welke vereischt, dat men alle zyne oplettendheid te koste legge, al zyn verſtand inſpanne, en al zyn yver opwekke, om dezelve wel waar te nemen, zich in allen dele betamelyk te gedragen, en van zynen pligt te kwyten.

Dus meen ik, met alle beſcheidenheid, en eene genoegzame voorzigtigheid, niet ſlegts het voortreffelyke van het Ampt eenes Leeraars, maar tevens ook het groot gewigt, en den arbeid, die 'er aan verknogt is, wil men in allen opzigte een getrouw Dienſtknegt aan zynen Heer bevonden worden, te hebben voorgeſteld. Niemand zal, hoop ik, myne welmenende pogingen wraken; maar veel eer de welmenendheid, dan derzelver gewigt, in aanmerking nemen; dewyl ik geenzins begeer gehouden te worden, voor een opgeblazen en verwaanden Leermeester; maar ſlegts voor een Leek, die met zyne, ſchoon zwakke, echter welmenende pogingen, het zyne zoekt toe te brengen, om de Voorſtanders en Bedienaars van dien Godsdienſt, welken hy met zynen mond belyd, en met zyn harte omhelst, tegens allen verwaanden aanval van derzelver Beſpotteren en Veragteren te verdedigen, en te beſchermen. Vind inmiddels de Bedilzugt goed, deze myne Bedenkingen in een min gunſtig ligt te plaatzen, en dezelven te veroordeelen; ik zal my zulks weinig bekreunen; wetende dat een ieder, die aan den weg timmert, het oordeel van elk een moet afwagten, en dus veel aanſtoots kan lyden.

C. V D. G.

KRUIDMENGKUNDIG BERICHT, WEGENS DE VERKIEZING EN BEREIDING DES MANNELYKEN VARENWORTELS, TOT HET BEKENDE GENEESKUNDIG GEBRUIK TEGEN DEN LINDWORM.

Door

WILLEM VAN BARNEVELD,

Apotheker te Amſterdam.

't IS bekend, dat, zedert veele Jaaren, het kragtdaadig-werkend Zwitſersch Geneesmiddel van Mejuffrouw NOUFFER, tegen den Lindworm, is beroemd geweest; dat veele Lyders, derwaarts getrokken zynde, door gemelde Juffrouw geneezen wierden; onder welk getal zig ook de Rusſiſche Prins BARATINSKI bevonden had, toen hy, zes Maanden daarna, namelyk in April van 't voorleeden Jaar 1775, weder te *Parys* zynde, ontdekte, dat hy nog een tweeden Lindworm had, welke de gemelde Juffrouw *Nouffer*, te *Paris* tot dat einde gekoomen, hem ook deedt ontlasten, terwyl zyn Geneesheer COURLEZ DE LA MOTTE aldaar tegenwoordig was. De onfeilbaare uitwerking van dit, zo 't ſcheen, *nieuwe* Middel, tegen eene Kwaal, wier geneezing anders niet zeker was, heeft toen ter tyd zyn Allerkristelykſte Majeſteit, de Koning van Vrankryk, bewoogen dit Hulpmiddel te doen onderzoeken, om 't zig eigen te maaken.

Dit geheime middel, vervolgens, op bevel des Konings gekogt, nader beproefd en ſpecifiek bevonden zynde, is uit waare Menſchenliefde van zyn Majeſteit aan de geheele Waereld preſent gedaan, door 'er eene Verhandeling van te laaten uitgaan, van verſcheidene Geneesheeren en den Apotheker *Cadet* geteekend, waar in wy 't Specifieke Recept, nevens deszelfs voorbereiding en gebruik, vinden; welke Verhandeling ook reeds in het Nederduitsch te bekomen is.

Dit gezien en de behandeling 'er van begreepen hebbende, ondernam ik dit Middel aan te pryzen, aan een Juffrouw in deeze Stad, die langen tyd aan den Lindworm gelaboreerd hadde, om over het zelve een Geneesheer te raadpleegen, met aanbieding, om het gezegde Middel met alle *exactitude*, volgens 't uitgekome voorſchrift, gereed te maaken; waar op my dit Middel geordonneerd, door my bereid, en door haar eigendunkelyk onder myn opzigt gebruikt is; met dat gevolg, aan 't einde van dit Bericht nader te melden.

De

De verſcheidene geneezingen, die ik, na dit eerſte Geval, verder van het zelfde Middel, zonder eenige hapering ondervonden heb, heeft my eene byzondere agting voor 't zelve doen opvatten; te meer, daar men zegt, dat het door anderen werkſtellig zoude gemaakt zyn, zonder verhoopt gevolg gehad te hebben, waardoor het vertrouwen van deszelfs uitmuntende eigenſchap reeds twyffelagtig begint geſteld te worden; onaangezien ook weer anderen, zo wel als ik, daar met goed gevolg in geſlaagd zyn.

Aan deeze twee omſtandigheden is dit Bericht zyne oorſprong ſchuldig; want dat ſomtyds heilzaame *Specifica* tegen deeze of geene langduurige gebreken of ſchielyke toevallen, met vrugt gebezigd, tevens met den geheimhoudenden Bezitter in 't graf daalen, zal niemand behoeven te verwonderen; maar dat zodanige *Specifieke Hulpmiddelen*, by de oude Geneesheeren beproefd en daar voor te boek geſteld, der vergetelheid van eene opmerkzaame Geneeskunde onderworpen zyn, is inderdaad vreemd en beklaagelyk. De *Varenwortel* is eene van deeze beproefde en vergeetene Geneesmiddelen. De *Grieken* ſchynen reeds den Varenwortel als dienſtig tegen den Lindworm gekend te hebben; en, na hen, GALENUS, DIOSCORIDES, THEOPHRASTUS, PLINIUS, DODONÆUS, ANDRY en ſommige anderen, die alle, de eene meer, de andere minder, met ronde woorden, daar gewag van maaken. Dat evenwel dit Specifiek Hulpmiddel de aandagt van Kundigen ontglipt is, dunkt my, dat ten deele moet toegeſchreeven worden, aan de al te uitgeſtrekte en dikwils tegenſtrydige kragten, die de Ouden iedere afzonderlyke Plante hebben toegeëigend, en die de laatere Genees- en Scheidkundigen daar wel in gezogt, dog niet gevonden hebben; en ten deele aan den valſchen uitſlag, door welke dit Middel, den Onderzoeker, die zich eene uitwerking volmaakt goed beloofd hadde, te leur ſtelde; maar 't ſchynt my toe, dat men, indien de uitſlag niet aan de verwagting beäntwoordt, eerst en vooräl, de volmaaktheid of de onvolmaaktheid van de Proefneeming moet tragten na te ſpooren, alvorens men aan de volmaaktheid van 't beproefde Middel regt zal hebben te twyffelen. Of zouden wy niet anderwerf in de dwaling kunnen vallen, om dit *Heilzame Medicament* te verwerpen en te vergeeten? Waartoe het vooröordeel, gepaard met onkundige eigenliefde, kragtig zoude kunnen medewerken.

Middelerwyl nu, daarenboven, dit onfeilbaar Specifiek, door evengemelde byzondere Liefdedaad van zyn Majeſteit van Vrankryk, in handen van byna de geheele waereld is gekoo-

koomen, beproefd word; en van tyd tot tyd meer beproefd zal worden, om den Lindworm uit te dryven, is 't te dugten, dat het zelve des te minder van zo een algemeen goed gebruik blyven zal, als het zelve by Juffrouw *Nouffer*, een geheim zynde, altyd zoude gebleeven zyn; want om deezen Wortel en deszelfs Poeder tot dit geneeskundig gebruik volstrekt-goed te bereiden, vereischt myns bedunkens meer of min oplettendheid: te meer daarom, om dat een Lyder of Lyderesse, dit Poeder een en andermaal vergeefs beproefd hebbende, met voorordeel tegen het zelve word ingenoomen.

Het Poeder uit deezen Wortel, volgens de hier op te geevene Manier bereid, heeft dat voorregt gehad, dat het nog nooit gebruikt is, dan met gewenschten uitslag, en heeft in eenige Proefneemingen reeds verscheidene platte Wormen afgedreeven. Deeze Wortel, tot gedagte Proeven gebeezigd, is die van 't mannelyke Varenkruid, zo in den voorleeden Herfst, als kort na deezen afgeloopen Winter gegraaven, uit een dorren, zandigen en digt beschaduwden grond, in welken, van wegens deszelfs onvrugtbaarheid, geene andere bekende Plant zoude willen voortteelen; egter heb ik Jaarlyks drie à vier soorten van Varen, in groote menigte, aldaar gevonden. Het mannelyke Varenkruid vinden wy, onder anderen, met opzet, beschreeven en afgebeeld, in meergemelde vertolkte Verhandeling over den *Lindworm*: ik zoude 'er dit konnen byvoegen; „ dat deeze Wortel, (die, volgens TOURNEFORT, uit een Vrugtje, „ dat de Plant op den rug zyner bladeren draagt, met eene „ buitige en schubbige Huid bedekt, zich, ryp zynde, opent, „ en eenige kleine Zaadjes schietende word voortgebragt,) „ voozer en sponzieuser word aan zyn oorspronkelyk deel, „ naar maate hy, aan zyn andere einde, oneindig voortgroeit; „ dat hy Jaarlyks van zyne oorspronkelyke Aanhangzels, en „ dat gedeelte van zyn Middenrif, uit welke dezelve eertyds „ waren voortgesprooten, verliest, terwyl aan 't voortteelende „ einde, onmiddelyk, vier, vyf of zes nieuwe Looten allengskens ontstaan, en in 't vroege Voorjaar beginnen uit te spruiten; dat het Kruid Winter en Zomer groen blyft, en nooit „ ten eenemaal verdort, voor dat de Plant op nieuw boven „ den grond begint uit te botten, gelyk my zulks nog gebleeken is, na den strengen Vorst van deezen Winter; dat in „ ieder van deeze aanstaande Bladen, reeds in 't Najaar al, „ het ganssche Weezen van de Plant beslooten, en zeer fraai „ is om te ontwikkelen".

De Wortelen hadden meestal *Perpendiculair* in den grond gestaan. Van die, welke ik wilde gebruiken, om het Poeder te-

tegen den Lindworm te bereiden, heb ik, in de eerſte plaats, weg geworpen, zyne hairige vezelen en tuſſchen hangende aardagtigheid; ten anderen, het verouderde vooſe, doode deel des Wortels; ten derden, de ingerolde Looten, geſchikt voor de aanſtaande Bladen; ten vierden, de onmiddelyk voor af gaande, in 't voorgaande Jaar gemaakte, *Appendices*, van welke de veroude Bladen afgevallen waren. De twee eerſte deelen dienen afgekeurd te worden, om dat ze verſtorven en onnut, de twee laatſten, om dat ze te groen, dat is te jong, en onbekwaam zyn, de geneezing te weeg te brengen. Voorts heb ik 't middendeel van deezen Wortel, en alle zyne *Appendices* één voor één van zyn zwart dun Vliesje, waar mede de Wortel in 't gemeen overtoogen is, ontkleed; en het Topje van iedere *Appendix* in 't byzonder, zo verre het inwendig aangeſtooken was, afgeſneeden; terwyl ik alleen de witte zelfſtandigheid, nevens 't geheele middenrifje, bleef behouden. Deeze gezuiverde Worteltjes, fyn geſneeden, heb ik, langzaam en voorzigtiglyk gedroogd in eene Boerhaviſche Stoof, (waar door dezelve twee derde deelen verminderden) in eene heldere Vyzel tot een allerfynſt Poeder gebragt; door eene zeer zuivere Zeef gezift, op dat aan het Poeder geen andere ſtoffe, die te vooren hier in bewerkt was, en hoe gering ook, den goeden uitſlag van de Proefneeming konde verydelen, zoude onder gemengd worden. Ik merk hier in 't algemeen nog twee zaaken aan, die in agt te neemen zyn: de eerſte, dat men, om 't Poeder van deezen Wortel te bereiden, nooit de Varen moet neemen, die door Kunst geteeld is in de Hoven; maar liever, die door de *Natuur* in *eenzaame, boomryke, dorre, ja gansch onvrugtbaare gewesten* is voortgebragt. De tweede, nooit moet men den Varen-Wortel gebruiken, zo als die geheel gedroogd in de Winkels verkogt word, om dat men dan het goede van het kwaade, het nutte van het onnutte niet genoeg zal kunnen onderſcheiden; en zyner Proefneeming naderhand 't verwyt, *van onvolmaakt te zyn geweest*, moeten toevoeren.

Dit Poeder, dus bereid, is gebruikt, op den tyd en de wyze, zo als wy daar een omſtandig Berigt, nevens deszelfs voorbereiding en uitwerking van vinden, in meergemelde *Verhandeling over den Lindworm*, en 't heeft altoos aan de verwagting voldaan.

Proef

Proeven.

De Eerſte Proefneeming is in 't werk geſteld, aan Mejuffrouw GEERTRUYD DE HAAS, *gebooren* LODEWYKS, te Amſterdam, even buiten de Raampoort, oud zes-en-dertig jaaren, van eene middelbaare Lichaamsgeſtalte, allengskens zwaarlyviger geworden, dikwils geel, voornamelyk na eenen aanval van Gal-Kolyk en Braakingen.

Sestien jaaren oud zynde, kreeg de Lyderesſe zwaare toevallen van een Zenuwziekte, die een jaar lang by haar aanhielden. Vyf jaaren bleef zy vervolgens volkomen gezond; terwyl zy, op 't einde van deezen tyd, voor 't eerst, by toeval een brokje van eenen Lindworm ontlastte.

Een half jaar na deeze ontdekking, kreeg de Lyderesſe eene Ziekte, uit welke zy eene Zenuwkoortze, niet tegenſtaande veele aangewende hulpmiddelen, tot heden toe heeft behouden; haar begin neemende van ieder derden dag voor den nagt, en in den Morgenſtond eindigende. Deeze tusſchentyd was verzeld van hevige Zenuw- en Stuiptrekkingen, zo zelfs dat armen en beenen als tot elkander opgetrokken wierden, en ieder lid van haar Lighaam een Spasmodieke beweeging had. Tusſchen beiden was zy bedwelmd, zingende en ylhoofdig. Een geruimen tyd gaf zy, by 't eindigen van deeze Koorts, bloed op; evenwel zyn de toevallen, die deeze Koortſe verzelden, zints vier jaaren merkelyk afgenoomen; maar daarentegen is Gal-Kolyk, hevige Braakingen, galagtige Buiksontlastingen, pyn in de regter zyde, ontſtaan.

Na dat deeze Lyderesſe 't beſluit nam, om 't *Specifiek* van Juffrouw *Nouffer* te gebruiken, overviel haar, op dien tyd, 't Gal-Kolyk, verzeld van Braakingen en Buikloop; en door 't reikhalzend verlangen, om van haare kwaale geneezen te zyn, was ik genoodzaakt, om, in 't midden van deeze omſtandigheden, dit middel, dat zy, volgens haar eigen willekeurigheid, onder myn opzigt gebruikte, aan haar toe te dienen. Ik liet haar tot dat einde des avonds van den 2den Jan. 1776 een Lavement appliceeren; vervolgens de Soep, bereid uit brood, boter, water en zout, gebruiken, nevens een kleine hoeveelheid beſchuits in witten Franſchen Wyn geweekt, alles naar 't voorſchrift van Juffrouw *Nouffer*. In den morgenſtond van den volgenden dag, om 5 uuren, gaf ik perzoonelyk de Lyderesſe drie dragmen Poeder des mannelyken Varenwortels in, gemengd met vier oncen Lindebloezem-water, waar van zy, na verloop van een uur tyds, hevige poogingen tot braaken kreeg; dog, door 't weder neerſlikken van 't opgeko-

komen Poeder, dezelve wederſtond, en kort na dat dit bedaarde, loosde de Lyderesſe reeds, in eene ryke ontlasting van Buikſtoffen, een geheelen leevenden, loodkleurigen, eenzaamen Lindworm, en dus nog voor dat zy 't purgeermiddel, geſchikt om den Lindworm uit te dryven, had ingenoomen.

Om 7 uuren een groot gedeelte van 't Purgeerbrokje ingenoomen hebbende, te zamengeſteld uit vier grein *Gummi guttæ*, tien grein *Scamoneum*, even zo veel *panacea mercurialis*, met *confectio Hyacintborum* tot een *maſſa* gemengd, kreeg de Lyderesſe om half agt uuren eene min overvloedige ontlasting, dan de voorgaande, en loosde daar by nog twee eenzaame Lindwormen, die met de voorgaande byna in alles volkomen gelyk, en in hun geheel met hunne hoofdjes te zien zyn. De Lyderesſe was deezen dag met veel braakingen en ſtoelgangen aangehaald; eenige volgende dagen vermoeid en pynlyk; dog allengskens herſteld zynde, thans niet weinig vergenoegd, over haare voorſpoedige geneezing.

Dat dit heilzaame *Specifiek* hier zo gelukkig, als ſchielyk, gewerkt heeft, zyn wy, myns dunkens, aan deeze twee toevallige oorzaaken verſchuldigd: ten eerſten, aan eene natuurlyke zwaarlyvigheid van Lighaam, uitgezet door de inwendige deelen, die een ruimeren doorgang gekreegen hebben: ten tweeden, aan eene ledige maag en holle darmen, alzo onze Lyderesſe, zedert eenige weeken, zeer weinig ſpyze des daags gebruikt, en zelfs zo een afkeer daar van hadde, dat zy geen eeten zien mogt. Mag ik hier nog ten derden byvoegen, aan de Cordaatheid van de Lyderesſe, door myne aanmoediging geſterkt, om 't Medicament weder neder te ſlikken, alzo ik wel voornamelyk, daarom, by deeze, en volgende Proefneemingen, tegenwoordig ben geweest.

De tweede Proefneeming is geſchied, aan de Huisvrouw van *Ysbrand Daniels*, in de Egelantierſtraat; twee en veertig jaaren oud; zedert zeven jaaren wat verbleekt van Weezen, gekweld met misſelykheid, ongeregelden eetlust; dog meer van honger, dan afkeer van ſpyzen, overvallen; kloppingen in de Maag; jeukingen in de neus en 't fondament; en doorgaans hartlyvig.

Anderhalf jaar geleeden, voor dat zy het door my bereide Vaarenwortel-poeder gebruikte, had zy den Lindworm voor 't eerst waargenomen; en van tyd tot tyd groote en kleine ſtukken geloosd, tot dat zy op den 15den Jan. deezes Jaars voorbereid, den 16den daar aan, in den morgenſtond, het *Specifiek* nevens de Purgeerbrok gebruikte; dog beide in een grootere hoeveelheid, dan in de voorgaande Proefneeming ge-

ſchied was; terwyl ik het Purgeerbrokje door eenig Zeltzerzout liet aanprikkelen, om dat dit voorwerp ſterker van inhoud was. De opwerpingen van 't Varenwortel-poeder, by deeze Lydereſſe, waren zo hevig en aanhoudend, dat zy twee uuren na 't inneemen van 't Poeder nog geen rust had, en al ſchoon eenige Buiksontlastingen volgden, zy loosde niets van den Worm; evenwel gaf zy my kennis van een hangende zwaarte, in het Onderlyf, die ik vermoedde de Worm te zyn. Ik liet haar derhalven des anderen daags, op haar eigen verzoek, alvorens haar weder voorbereid te hebben, dezelfde middelen gebruiken, en zy had hier van geen walging, veel minder braaking; dog ontlaste niets dan zeer veele ſlymerige ſtoffen, die egter, na verloop van eenige dagen, door byna vergaane gedeeltens van Lindwormen, de eene van eene eenzaame, en de andere van eene Cauwoerden zoort, gevolgd wierden. Zedert heeft deeze Lydereſſe zig uitſteekend welvaarende bevonden.

De derde aan eene jongere Lydereſſe, die twee eenzaame Lindwormen ontlaste; maar my verzogt heeft, om van haare naam in deezen geen gebruik te maaken.

De vierde Proefneeming is geſchied, aan Juffrouw *Catharina Balk*, Huisvrouw van *Hendrik Caspelbeer*, Castelein in den Herberg *de Valk*, aan de Buiten-Cingel, tuſſchen de Leidſche en Raampoorten, oud 44 Jaaren; bleek van aangezigt; doorgaans van hevige Maag- en Lendepynen aangetast; dikwils misſelyk, ſomtyds van braakingen verzeld; zedert twaalf jaaren vermagerd en verzwakt.

Op den dag, dat deeze Lydereſſe van my vorderde, dat ik voor haar 't bekende middel tegen den Lindworm zoude bereiden, had zy, drie weeken te vooren, de oorzaak van haaren zukkelagtigen ſtaat en toeſtand, voor 't eerst ontdekt, by welke gelegenheid zy drie Ellen van een Cauwoerden Worm ontlast had. Ruim vyf jaaren geleeden, trof haar een bloedſpuwing, die twee a drie dagen aanhield, en met bloederige Stoelgangen gepaard was; zo dat dit toeval derhalven in de Maag zyn zitplaatze had, en misſchien door den Worm veröorzaakt was.

Op den avond van den 13den Maart, wierd de Lydereſſe voorbereid, en des morgens om half zes uuren, van den volgenden dag, liet ik haar het *ſpecifieke hauſtus* gebruiken, dat haar misſelykheid, noch walging, noch eenige ongeſteldheid veroorzaakte, veel minder zelfs (zo als zy 't uitdrukte), dan of ze eenig ander Medicament had ingenoomen. Het Purgeermiddel had ik, wegens haaren zwakken toeſtand, zeer ſlap toebereid, en gaf het zelve op twee onderſcheidene tyden, telkens de helft, met een half lood Zeltzerzout, in. Zy loosde

by

by de tweede Buiksontlasting een elle van den Worm; kwartier voor elf uuren, ongeveer nog twee en een half Elle, aan verscheidene stukjes gebrooken, van welke het eene al dunder en fynder als het andere, met byna ontelbaare Leedjes versmalde. By eene naauwkeurige naspooring, om alle deeze stukjes, uit de ontlaste stoffen te verzamelen, kreeg ik een, dat allerfynst was, onder 't oog, en waaraan wy, met een Vergroot-glaasje, daadlyk 't hoofdje gewaar wierden. Voor 't overige, had deeze Lyderesse, dien dag, nog 4 a 5 ontlastingen. Verscheidene dagen daar na is zy evenwel, by tusschenpoozen, nog met maagpynen aangehaald geweest; door 't gebruik van zagte Laxeermiddelen, als *Cassia Tamarinde*, veel flymerige Galstoffen kwyt geraakt, en nu, door haare gewoone Lyf-Medicus, in zo verre hersteld, dat zy zig thans redelyk wel bevind.

De vyfde of laatste Proefneeming, die ik gelegenheid gehad hebbe, in 't werk te stellen, is gedaan aan een Jongman *Jeremias van Corbach*, ten huize van den Heer *Otto Jan Houtman* in de Harteſtraat. Deeze Lyder is circa 20 Jaaren oud; van een teder gestel; bleek van weezen, behebt met pyn in de linker zyde en lendenen; dikwils met misselykheid aangedaan; en, honger hebbende, ligt flaauw.

Deeze Jongeling was onzeker, of hy den Lindworm nog had, toen hy voornam, 't Medicament van Juffrouw *Nouffer* te gebruiken: 't was ten minsten twee jaaren geleden, dat hy gelegenheid gehad had, om deezen Worm by zig te verneemen. Toen hy nog een Kind was, had men deezen Worm al by hem ontdekt.

Den 10 April, na dat hy daags te vooren de Soep gebruikt had, dog geen Applicatie van 't lavement wilde toelaaten, nam hy 't *Specifiek* in, vervolgens de Purgeerbrok, en loosde, met eene ryke ontlasting, nog vóór negen uuren van den zelven morgen, den Lindworm, die aan de harde buikstoffen dermaate tusschen gestrengeld was, dat dezelve daar door, en door zyne losse geledingen, onder 't behandelen, aan veele stukken brak, 't welk geen plaatze zou gehad hebben, indien de Lyder de Klisteer had laaten appliceeren. Door de veelheid van stoffen, is van den Worm een klein stukje, waar aan 't hoofdje behoort, verlooren gebleeven.

Voor het overige heb ik dit Poeder, des mannelyken Varenwortels, nog tweemaal bereid, en is, onder 't opzigt van den Geneesheer J. C. F. HOFMAN, ingegeeven, de eerstemaal aan een Lyderesse, die dit middel reeds verscheiden' maalen te vergeefs gebruikt, en, volgens 't getuigenis van dien Heer,

een groote kwantiteit, zo niet de geheele Worm, door het zelve ontlast had, 't welk men niet naauwkeurig heeft kunnen nagaan, om dat, deeze Proeve, ſtaande de ſtrenge Vorst van deezen Winter, genoomen zynde, de Buiks-ontlastingen bevrooren waren. De tweedemaal aan een andere Lyderesſe, volgens 't voorſchrift van denzelfden Geneesheer, met *Rob Sambuci* tot een Conſerf gemengd, om dat zy, voor welke dit middel bereid was, het zelve niet, dan onder deeze gedaante, konde gebruiken. Zynde deeze Lyderesſe, volgens ontvangen rapport van dien Heer, de Huisvrouw van *Jan Willem Trap*, in de Angelierſtraat, byna 26 Jaaren oud, van een phlegmatiek temperament, hebbende anders geene toevallen, die de Worm haar veroorzaakte, dan dat ze zomtyds kleine ſtukjes loosde. Op den 9den Maart laatstleeden, wierd zy, kort na dat zy door denzelfden Geneesheer, van een afgaande Koorts herſteld was, zeer gelukkig van twee geheele Cauwoerde Lindwormen geneezen.

Amſt. 20 April,
1776.

BRIEF VAN DEN HEER ROBERT BARKER F. R. S. AAN Dr. BROCKLESBY, OVER HET MAAKEN VAN YS, IN DE OOST-INDIEN.

(*Uit The Philoſophical Transactions.*)

MYN HEER!

DE wyze, op welke men, in de *Oost-Indien*, Ys maakt, een voorwerp van nieuwsgierigheid en naſpeuring geworden zynde, zal ik u met deezen mededeelen, hoe men daar mede te werk gaat te *Allahabad*, *Mootegil* en *Calcutta*, in de *Oost-Indien*, leggende tuſſchen den $25\frac{1}{2}$ en $23\frac{1}{2}$ Graad Noorderbreedte. Te laatstgemelder plaatze heb ik noit van iemand gehoord, die natuurlyk Ys ontdekte in de poelen of waterbakken, of water over de ſtraat gevloeid; ook zag men 'er den Thermometer nimmer tot het punt van Vorst gedaald: te eerstgenoemde plaatze hebben eenige weinigen, doch zeer zeldzaam, Ys gezien.

Om zich aldaar Ys te verzorgen heeft men 't gebruik, om alle morgens, eer de Zon opkomt, uitgenomen by zommige Lugtsgeſteltenisſen, waar van ik, vervolgens, nader zal ſpreeken, omtrent drie maanden in 't Jaar, te weeten van Decem-

cember tot February, een voorraad daar van op te zamelen.

De Ysmaaker, myn bekende, te *Allahabad*, (te welker plaatze ik de nauwkeurigſte waarneemingen, ten deezen opzigte gedaan heb) vervaardigde, in den Winter, een genoegzaamen voorraad tot de tafel in het Zomerſaiſoen. Hy ging op de volgende wyze te werk. Op eene breede open vlakte, werden drie of vier gaten gegraaven, ieder omtrent dertig voeten in 't vierkant, en twee voeten diep: de grond werd tot acht duimen of een voet belegd met zuikerriet, of de gedroogde halmen van Indiaansch Koorn. Hier in plaatſte hy, op ryen, digt tegen elkander aan, eene menigte van kleine, ondiepe aarden potjes, met water, om het te laaten bevriezen. Deeze potjes zyn onverglaasd, nauwlyks een vierde van een duim dik, en van zo poreuſe aarde gemaakt, dat men van buiten zien kon, hoe het water dezelve geheel doordrong. Omtrent het vallen van den avond, worden die potjes gevuld met zuiver water, eerst gekookt, en dan in de gemelde omſtandigheid gelaaten.

Doorgaans vervoegt zich de Ysmaaker, na deezen toeſtel, eer de Zon opkomt, en verzamelt in bakken het bevroozene; alles wat in de potjes is uitſtortende, en dus het Ys bewaarende, 't welk dagelyks gebragt wordt in de groote verzamelplaats, doorgaans gemaakt op eene hooge drooge plaats, zynde een put veertien of vyftien voeten diep, eerst bedekt met ſtroo, en voorts met eene ruwe ſoort van wolle ſtoffe bekleed; hier wordt het met ſtampers ingeſlaagen, tot dat het door de eigene vermeerderde koude weder aan 't vriezen geraake, en één vaste klomp vorme. De mond van de put is wel gedekt tegen de buitenlugt, door ſtroo en wolle ſtoffe gelyk het bekleedzel van binnen, en een rieten dak bedekt dezelve geheel.

Noodzaaklyk is het hier aan te merken, dat de hoeveelheid van Ys voornaamlyk van 't Weer afhangt, en dus gebeurde het zomtyds, dat 'er geen bevriezing in 't geheel plaats hadt: Op andere tyden was de helft bevroozen; en ik heb gezien, dat al het Water in de potjes volkomen Ys was. Hoe dunner lugt, hoe helderder Weer, hoe meer Ys: verandering van Winden, en een bewolkte lugt waren beletzelen. Dikwyls heb ik waargenomen, dat, naa een zeer kouden nagt op 't gevoel, nauwlyks eenig Ys gemaakt was: terwyl op andere tyden, de nagt helder en op 't gevoel zagter geweest zynde, de bevriezing wonder wel gelukte. Het kragtigſte bewys van den invloed des Weers beſtaat hier in, dat het Water in de eene kuil met dezelfde toebereidzelen meer bevroozen was dan in eene andere, een myl van daar gelegen.

Om natuurkundig over deeze Ysmaaking te ſpreeken, zou men kunnen aanmerken, dat, ware 'er een Thermometer in de lugt opgehangen geweest, vry van eenig ander lichaam 't geen 'er hette aan kon mededeelen, op eenige tyden van den nagt, geduurende de koude maanden December, January en February, de Kwik tot het Vriespunt zou gedaald zyn; en dat Water, kunſtig geplaatst in die zelfde omſtandigheid, geſtort in dunne poreuſe potjes, en onderſchraagd door dingen die weinig hette van den grond daar aan mede deelden, op die wyze zou bevriezen, en in een bevroozen ſtaat blyven, tot dat de morgenwarmte aankwam. Dit kan zyn; maar ik moet hier op aanmerken, dat ik, ſtaande myn verblyf, in dat Werelddeel, nimmer eenig natuurlyk Ys zag. Ik kan niet zeggen, dat de Thermometer 's nagts noit tot het Vriespunt daalt, dewyl ik de noodige Waarneemingen niet gedaan heb; maar, behalven het Water in deeze potjes, heb ik geen Water in een bevroozen ſtaat beſchouwd. De Lugtsgeſteldheid zal veel doen, om de bevriezing van het Water te bevorderen, wanneer het geplaatst is vry van de hette der Aarde; dewyl de nagten, in welke men het meeste Ys verzamelde, gelyk ik reeds aanmerkte, geheel helder waren; terwyl ook de lugt fyn was, en 'er zeer weinig dauw naa middernagt viel. Veele Heeren, nu in *Engeland*, hebben met my dezelfde Aanmerkingen gemaakt als zy met my deeze Ysputten gingen bezigtigen. De ſponsagtige natuur der zuikerrieten, en gedroogde *Indiaanſche Koornhalmen*, ſchynt zeer geſchikt om aan de koude lugt, onder de Potjes, een vryen doortocht en ſpeeling te geeven, die op den buitenkant der Potjes werkende de hette wegneemt; ook ſchynt de poreuſe zelfſtandigheid der Potjes zeer bekwaam tot het inwendig toelaaten van koude lugt; en derzelver plaatzing, meer dan één voet beneden den grond, belet dat de vlakte des Waters geroerd worde van eene Lugtſtroom, waar door de aaneen gehegte deelen behoed blyven van ſcheiding. Het kooken van het Water agt men een noodwendig voorbereidzel tot dit bevriezen: hoe verre dit ſtrookt met Natuurkundige beginzelen, zal ik niet op my neemen te bepaalen.

Uit deeze omſtandigheden blykt, dat Water, zodanig geplaatst dat het geene hette van andere lichaamen ontvangt, en blootgeſteld aan de lugt, tot vriezen gebragt kan worden; wanneer de warmte van den dampkring eenige graaden, boven het Vriespunt van FAHRENHEIT's Thermometer, is; door 't zelve te verzamelen en op een te hoopen, wordt het Ys bewaard, en bekwaam om andere Vloeiſtoffen te doen vriezen, in de overmaatige hette van het Zomerſeiſoen. Om dit te ver-

verrigten, gaat men, in de *Oost-Indien*, op deeze wyze te werk. De Sorbet, Room, of welke andere vogten men wil doen bevriezen, worden in zilveren koppen van eene kegelagtige gedaante gedaan, en de dekzels wel geslooten, met beslag bestreeken, en dus gestooken in een groot Vat; met Ys, salpeter en gemeen zout van beide evenveel, gevuld, en een weinig water om het Ys te ontbinden, en het geheel te doen stremmen. Dit zamenmengzel doet het geen in de koppen beslooten is dezelfde hardheid krygen als onze Ysroomen, *enz.* in *Europa:* doch enkel water wordt zo hard dat een hamer en mes noodig is om het te breeken. Een Thermometer, gehouden tegen een deezer door kunst gemaakte Ysstukken, heeft men twee of drie graaden beneden het Vriespunt zien daalen. Zo dat, onder een dampkring, blykbaar niet geschikt om natuurlyk Ys voort te brengen, Ys gemaakt, verzameld, en de koude dermaate opeengehoopt wordt, dat de Thermometer beneden het Vriespunt valle.

De veel beloovende voordeelen van zulk eene ontdekking kon allen de Inwoonders van *Asie*, (die van de wellustigheden deezes leevens hun hoofdwerk maaken, en dit mag 'er met rede onder geteld worden, daar ik dikwyls op Ys onthaald ben, als de Thermometer op 112 Graaden gestaan hadt), aanzetten om zich te bedienen van de kortduurende nagtkoude in de gemelde maanden; door het wel aanleggen en zuinig waarneemen van deeze weinige koude oogenblikken, hebben zy zich eene aangenaame verkoeling bezorgd, in de heete Zomermaanden, die, in zommige deelen van *Indie*, nauwlyks draaglyk zouden weezen, zonder den bystand van deeze en dergelyke uitvindinge.

Ik ben, enz. ROBERT BARKER.

UITGEZOGTE LEEVENSREGELS VOOR DE JEUGD (*).

(Uit het Engelsch.)

„ VAn de volgende Verzameling der uitgezogte Leevens-
„ regels, is de Menschlyke Natuur het onderwerp. In
„ dit onderwerp zyn, met de daad, verscheide afgetrokken
„ byzonderheden, die het rypste verstand en 't bondigst oor-
„ deel eischen; doch, aangezien deeze Regels voornaamlyk
„ tot

(*) Deeze staan in een volgend Stukje agtervolgd te worden.

„ tot onderwys der Jeugd geſchikt zyn, heeft men zorge ge-
„ draagen, om geen Grondregel of Waarneeming plaats te
„ geeven, dan die eenvoudig en ligt bevatbaar is. Klemſpreu-
„ ken, die op eene loutere woordſpeeling uitloopen, en meest
„ alle Verzamelingen van deezen aart, zo oude als heden-
„ daagſche, tot eene ongemeene dikte, doen zwellen, zyn
„ hier uitgemonſterd. Geestigheden en Slagen mogen tot
„ vermaak en uitſpanning dienen; doch voegen niet, waar
„ Onderwys het hoofddoelwit is".

GEWEETEN.

Een braaf Man zal noit het oor leenen aan eene dragreden, met zyn Geweeten ſtrydig.

Men draage zorg om een goeden Naam te verkrygen: dan nog meer voor zyn Geweeten. 't Is een niets beduidend vermaak, beter te ſchynen dan gy zyt; doch een groote zegen, te weezen wat men moet zyn.

De Menſchen laaten zich meer door Roem, dan door Geweeten, beſtuuren: en nogthans is het de kortſte weg tot Roem het ſpoor te volgen, 't welk ons het Geweeten aanwyst.

Gaat met uw eigen Hart te raade: want gy hebt geen getrouwer Raadgeever.

ZELFBESTUUR.

Geluk is een onafſcheidelyke metgezel van Zelfbeſtuur. Niemand kan zonder ongerustheid bezitten, 't geen hy niet zonder ſmerte kan verliezen.

Het oude *Lacedemonie* geeft ons eene heerlyke Les, tot het beſtuuren der Hartstogten. Vaste bezigheden waren beſtemd voor Lieden van beiderlei Sexen, op alle uuren van den dag, geſchikt naar elks leevensſtaat. In een altoos bezig leeven, hebben de driften geene gelegenheid om te bedriegen, te verleiden of te bederven. Naarſtigheid is een Beſcherm-engel der Onſchuld.

Laat uw bedryf altoos het gewrogt van Overleg, noit van Ongeduld, weezen.

Draagt boven al zorg in alle uwe daaden te laaten blyken, dat ze uit wys beraad en niet uit drift voortkomen. CHRYSIPPUS beloont in verrukking van Vreugde, en ſtraft in vervoering van Grimmigheid; hy doet alles in Drift. Niemand heeft eerbied voor of dankbaarheid aan hem. Waarom? Om dat het CHRYSIPPUS niet is die het doet; maar zyne Drift. Wy ſchuwen hem in zynen toorn, even als wy een wild Dier vlieden; en dit is al het gezag, 't welk hy over ons heeft.

'Er

'Er is geen Leevensſtaat, of dezelve voegt een verſtandig Man. Ik zal het noit eenen Wysgeer kwaalyk afneemen, of hem hekelen, om dat hy in een Paleis leeft; doch het hem niet kunnen vergeeven, indien hy zich met een hut niet kan vergenoegen. Het zal my niet ergeren, hem in Vorſtlyken toeſtel te beſchouwen; mits hy de eer en heerschzugt der Koningen niet hebbe. Laat ARISTIPPUS vry de ſchatten van CRESUS bezitten, het is onverſchillig; hy zal ze wegwerpen, zo ras ze hem ten last zyn. Laat PLATO aan de tafel van DIONYSIUS den Tyran zitten, hy zal zich zomwylen met Olyven vergenoegen.

Overweegt met rypen raade, of het tot vermeerdering van uw Geluk zal ſtrekken; eer gy uw hart op eenig ding ſtelt.

Viert geen Drift bot, ten koste van de minſte Deugd; overſchreedt gy een haarer perken, gy loopt gevaar om geheel op verboden grond om te zwerven, en eindelyk in 't verderf neder te ſtorten.

Onderzoekt den Raad wel, die met uwe driften ſtrookt.

Voldoening van Lust is zomwylen het ergſte, dat ons kan overkomen.

De veiligſte weg tot Geluk is, onze Begeerten naar onzen ſtaat te bepaalen; in ſtede van poogingen aan te wenden, om onzen ſtaat naar onze Begeerten uit te breiden. Met weinig te vrede te zyn, neemt meer van onze ſmerte weg, dan van ons vermaak.

Groote Behoeften ſpruiten uit groote Overdaad; doch het zyn ſnoode kinders, want zy doen Overvloed in Gebrek verkeeren.

Overlegt eer gy belooft: want eene ras gedaane Belofte verwekt ſtryd tuſſchen Genegenheid en Regt.

Zoekt, eer gy toornig wordt, eene rede uit te vinden, om niet toornig te worden.

Toornig te zyn is my zelven ſtraffen, over 't misdryf van eenen anderen.

Een woord, by toeval uw Vriend ontvallen, zal uwe kiesheid ſtooten. Wagt u voor een haaſtig weder-antwoord; en draagt zorge, om uw misnoegen, aan den eerſten die u voorkomt, niet te ontdekken. Wanneer gy bedaard zyt, zal de ſtoornis geheel verdwynen, en geen indruk agterlaaten.

Wraak ontſteekt wraak. Stelt u dan ten onverwrikbaaren zetregel, noit een woord te uiten; terwyl gy toornig zyt.

In wraak te ſtraffen, heeft doorgaans bitter naberouw ten gevolge.

Volgt noit de aanprikkelingen tot wraak op, te uwer eigene beſchadiging.

De gevoeligſte wraakneeming is, het aangedaane ongelyk over 't hoofd te zien. Het bedoelde ongelyk mist zyn kragt, en plaagt onzen Vyand met den angel der te leurſtelling.

Het geeft eenen vyandigen Mensch nieuwen moed, als hy bemerkt dat hy u moeilyk kan maaken. Het toont hem waar gy zwakst zyn, en te welker plaatze hy u een tweeden ſlag, op 't gevoeligst, zal toebrengen.

De voordeeligſte, de redelykſte en genoeglykſte Wraakneeming beſtaat hier in, dat gy het uws Beledigers belang doet worden, u niet ter tweede maale te beledigen.

MAATIGHEID.

Socrates was gewoon te zeggen: „ Wy behooren te eeten en te drinken om te leeven, en niet, gelyk veelen doen, „ te leeven om te eeten en te drinken".

Dierlyke genietingen, wanneer ze ons hebbelyk eigen worden, verliezen allen vermaak en worden een last.

Weelde en Overdaad mogen den Armen brood verſchaffen; doch, indien 'er geen Weelde en Overdaad plaats hadt, 'er zouden geen Armen weezen.

Weest gemaatigd in 't neemen uwer Vermaaken; ten einde de Smaak in dezelve u byblyve.

GEDULD.

Tyd is een noodwendig vereischte, om groote Ontwerpen tot rypheid te brengen. Verhaasting keert het best gemaakte Plan het onderst boven, Geduld voltooit het moeilykſte.

Het is geen geringe ſtap tot de Gemstheid gevorderd; wanneer wy de ongelukken, die ons overkomen, zo goed draagen als wy kunnen, in ſtede van bot te vieren aan de ongemaklykheid, daar door veroorzaakt. Nauwlyks is 'er eenig voorval zo ſlegt, of 'er kan iets goeds uit getrokken worden.

Moeilyk te weezen over ongelukken, is derzelver last verzwaaren. Men bevindt zich best by, 'er zich niet tegen te verharden, en 'er niet onder te bezwyken.

Slaat een opmerkend oog op 't algemeene lot des Menschdoms, en op de ongelukken, die anderen treffen, en gy zult bevinden, dat de uwe niet van de zwaarſte zyn.

Als wy de elenden deezes leevens by elkander rekenen, zal het hartzeer over beuzelingen een groot deel van de ſom der elenden uitmaaken; beuzelingen, die over 't hoofd gezien, wei-

weinig te beduiden hebben. Hoe ſchaamtverwekkend is zulk eene zwakheid!

Altoos te klaagen is het rechte middel, om nooit beklaagd te worden.

Die ſtandvastigheid van geest, en evenmaatigheid van gemoed, zo lofwaardig, in allen, die hunne rampen geduldig draagen, keuren wy goed, en wordt van ons bewonderd; en nogthans zyn wy zelfminnend genoeg, om ons zelven bevoorregt te agten, om, by alle gelegenheden, onze Vrienden met onze onheilen lastig te vallen.

De bedenking dat GODS Goedheid gelyk is aan zyne Magt, zy ons altoos leevendig voor 't Verſtand, om ons op te beuren, onder den zwaardrukkendſten last der treffendſte onheilen.

VOORZIGTIGHEID.

De Raadpenſionaris DE WIT gevraagd. „ Hoe hy zo veelerlei dingen zonder verwarring kon afdoen? antwoordde; „ *Ik doe maar één ding gelyk*"!

Het geen iemand bouwt, begint, zo ras hy gebouwd heeft, te vervallen! Wat iemand plant neemt ſteeds toe!

Zaaken van groot en van klein gewigt behooren, zonder uitſtel, afgedaan te worden.

Betrouwt de dingen, die gy zelve kunt doen, aan geen anderen. Een Man is altoos oplettendst op zyne eigen zaaken.

Leent niet aan iemand, die u in vermogen overtreft: of rekent het half verlooren, indien gy het doet?

Eenen anderen onze heerſchende neigingen te ontdekken, is hem Wapens verſchaffen, om ons te onder te brengen.

Eene zekere maate van Hoogmoed is een uitſteekende hoedanigheid, mits men die voor anderen verberge.

Vervolgt een' Bloodaart niet te verre, op dat hy zich niet om en tegen u wende.

Een voorzigtig Man zal meer op eens anders raad, dan op zich zelven, vertrouwen. En op zyne hoede weezen, tegen een raad door Eigenbaat gegeeven.

Wie blindlings allen raad hem voorgeſteld opvolgt, zal altoos belachlyk handelen.

Wie maar éénS kan kiezen, zal zyne keuze lang overleggen.

FRANÇOIS DE I, met zyne Veldheeren raadpleegende, hoe hy zyn Leger over de *Alpen* in *Italie* zou brengen, ſprong AMAREL, zyn hofnar, uit een' hoek te voorſchyn, en vermaande hem liever te overleggen, hoe hy den hertocht zou beleggen.

Eene heftige verdeediging, tegen een onregtmaatig verwyt, ſtrekt

ſtrekt om het zelve te verſpreiden: dewyl hy, die ongelyk heeft, ligtst toornig wordt. Bedaardheid is een vry zeker merkteken van onſchuld.

Loopende gerugten, indien ze eer belachlyk dan gevaarlyk zyn, worden best wederſprooken door dezelve te verſmaaden. Ernſtig de tegenſpraak te onderneemen geeft vermoeden, dat 'er iets weezenlyks ſchuile. De Faam heeft veel van 't gemor, en wordt best tot zwygen gebragt, indien gy zelf zwygt. Zy zal ras ten einde adem weezen, als zy ſteeds haar eige trompet blaast.

Verſmaading is het beste middel, om ſteekende boertery af te weeren.

De meesten, die tot grootheid opklimmen, neemen nieuwe Tytels aan, om een nieuw vermogen gezag by te zetten. De grootſte kunst beſtaat hier in, dat men nieuwe magt verkrygt, en die onder gebruiklyke naamen verbergt.

Sluit uwe ooren even zeer voor den Man, die u vleit, als voor dien, die anderen, zonder reden, veroordeelt.

Verheft de gunſten niet welke gy bewyst. De erkentenis des beweldaadigden is de beste getuige, zo wel van uwe edelmoedigheid als van zyne dank-erkenteniſe.

Spreekt geen kwaad van uwen Vyand, het zal aan vooroordeel toegeſchreeven, en niet voor waarheid aangenomen worden.

Wanneer iemand, uit den aart braaf, verlokt geweest is, om een verkeerd ſtuk te pleegen, is het bedekken zyns misſlags het kragtigst middel te zyner hervorminge.

Onthoudt u van anderen te beledigen, indien gy gerust uwe dagen wenscht te ſlyten.

Behoedt u voor terging: want de ſterken zyn niet altoos veilig tegen de zwakken.

't Is ruim zo groot eene wreedheid alle misdaaden te vergeeven, als 'er geen kwyt te ſchelden.

Verlaat het zekere niet, op onzekere hoope.

Als gy verdienſten wilt eeren; moet gy niet naar uiterlyken ſchyn oordeelen.

OPREGTHEID.

De beste regel in de werkdaadige Zedekunde is, noit iets te doen, dan 't geen gy wilt dat al de wereld weet.

Wy vergenoegen dikwyls onszelven met te ſchynen wat wy niet zyn; in ſtede dat wy onze poogingen aanwenden om te zyn wat wy ſchynen.

Iemand moet kundig weezen van zyne misſlagen, eer hy kan denken om ze te verbeteren; die voor anderen te bedekken, is

is een ſtap gevorderd om ze voor ons zelven te vernoemen.

Eene hebbelyke opregtheid, om onze misſlagen te belyden, is een behoedzel tegen het andermaal pleegen.

Bezorgdheid, om gebreken te bedekken, doet ze grooter ſchynen. 't Is een veel veiliger en gemaklyker weg, die openhartig te bekennen. Een Man, die 'er voor uit komt, dat hy onkundig is; wy verwonderen ons over zyne zedigheid. Verklaart hy dat hy oud is; wy gelooven het bezwaarlyk. Zegt hy dat hy arm is; wy hebben werk om het aan te neemen.

De eerſte ſtap tot ondeugd is een geheim te maaken van onſchuldige daaden: wie 'er op geſteld is om zich te vermommen, zal zich welhaast in de noodzaaklykheid gebragt zien, om het te doen.

DE WAARE GODSVRUGT.

MEVROUW!

DE waare Godsvrugt is niet gelegen in een verwaarloosde houding, of in een bruin kleed. De meeste Godsdienſtigen verbeelden zich, en ik weet niet waarom, dat de donkere kleuren, meer dan de heldere, aan de hemelſche geesten behaagen. Ondertusſchen worden de Engels altoos in 't wit of in 't blauw geſchilderd. Ik ſchep geen genoegen in vertoonmaakende Godsvrugt; de zedigheid hangt van geen kleur af; 't is genoeg dat men eene welvoeglykheid in zyne kleeding en voorkomen waarneemt, om te zyn 't geen men behoort te weezen.

Merkt daarenboven op, dat wanneer eene Vrouw, in een gezelſchap, kwaadſpreekend, eigenzinnig, en op geheel het Menschdom gebeeten is, zy doorgaans een donker kleed aan heeft. Byzonder te weezen en uit te ſteeken, heeft zo weinig gemeenſchap met de waare Godsvrugt, dat het Euangelie ons gebiedt: „ Ons aangezigt te waſchen, als wy vasten, op dat „ wy van de menſchen niet gezien worden ".

Ik raad u, derhalven, Mevrouw, dat gy, noch het maakzel, noch de kleur van uwe kleederen, verandert. Dat uw hart opregt zy voor GOD, dat alle uwe daaden te zyner eere ſtrekken; daar komt het voornaamlyk op aan.

De wereld zou de Godsvrugt zo zeer niet beſpot en beſchimpt hebben, hadden de Godvrugtigen 'er geen rede toe gegeeven. Bykans altoos met een' bitteren yver vervuld, zyn ze alleen over zich zelven te vrede, en willen dat elk zich

naar

naar hunne grilligheden ſchikke; om dat zy geen Godsdienst bezitten, dan die alleen van grilligheid afhangt.

Elk waar Godvrugtige is geduldig, zagtaartig, nederig, denkt geen kwaad, wordt niet verbitterd, en bedekt de misſlagen des Naasten, wanneer hy ze niet kan verſchoonen. Elk waare Godvrugtige is, overeenkomſtig met het voorſchrift van den Heiligen PAULUS, „ blyde met den blyden, en weenende met den weenenden".

Eindelyk de waare Godsvrugt beſtaat in Liefde, zonder deeze is alles wat men doet volſtrekt onnut ter zaligheid. De valſche Godvrugtigen doen den Godsdienst geen min nadeels, dan de Godloozen zelve. Altoos gereed om op te ſtuiven tegen alles, wat niet overéénſtemt met hunne begrippen en geaartheid, draagen zy een onrustigen, hevigen, en vervolgzugtigen yver in hunnen boezem; zy zyn doorgaans geestdryvers of bygeloovigen, geveinsden of onkundigen. JESUS CHRISTUS ſpaart hun niet in het Euangelie, om ons te leeren dat wy hun moeten wantrouwen.

Wanneer gy bemerkt, Mevrouw, dat 'er geen bitterheid in uw hart, en geen hoogmoed in uwen geest huisvest, dat 'er geene zonderlingheid in uwe bedryven plaats heeft, dat gy zonder gemaaktheid of beuzelagtige nauwgezetheid, de geboden van GOD en van de Kerk waarneemt, dan moogt gy u verzekerd houden, dat gy den weg des heils bewandelt.

Maakt boven al uwe Dienstbooden gelukkig, door u zorgvuldig te wagten van dezelve te kwellen. Zy zyn Menſchen gelyk wy, en wy behooren het juk van dienstbaarheid ligt te maaken. Het regte middel om wel gedient te worden is altoos een heusch gelaat te vertoonen: de waare Godsvrugt behoudt altoos dezelfde bedaardheid, dezelfde gerustheid: terwyl de valſche alle oogenblikken verandert.

Voedt uwe Nigten op naar haaren rang, vordert haar niet af dat zy juist dat geen doen 't welk gy doet, dewyl gy eene byzondere geneigdheid hebt tot een ſtreng leeven.

Dit ſtuk zou een byzonderen brief vorderen. Men boezemt dikwyls jonge lieden een wanſmaak voor den Godsdienst in, om dat men te hoogen trap van volmaaktheid van hun vordert, en laat zelve godvrugtige werken ſteeken, wanneer men 'er geen maat in weet te houden. De gewoone leevenswyze is de veiligſte, ſchoon de volmaaktſte niet. Het is eene te ſtrenge party gekoozen, u zelven allen bezoek en uitſpanning te ontzeggen. Draag zorge dat uw Geweetensbeſtuurder niet al te zeer op gemaakte geſtrengheid geſteld is, en zyn beſtuur niet ſtrekke om u veel eer ſchroomvallig dan eene goede *Chriſtinne* te maaken.

Heeft

Heeft men zich zo zeer te kwellen om de Godsvrugt te omhelzen? De Godsdienst leert ons wat wy moeten gelooven, wat wy moeten betragten, en 'er is geen beter Geweetensbestuurder dan het Euangelie. Wisſel de eenzaamheid door Gezelſchap af; en doe een voorraad van kundigheden op, die u voor naargeestigheid hoeden, en voor verwildering bewaaren.

Verander uwe leesſtoffe. 'Er zyn vermaakende boeken, vat deeze op naa 't inſpannen van den geest op ernſtiger onderwerpen. De Heilige PAULUS, ons een regelmaat opgeevende van welvoeglykheid in onze geſprekken, wil „ dat onze „ redenen in aangenaamheid zyn."

Men dient GOD als een Slaaf, als men denkt altoos te overtreeden. Het juk onzes HEEREN is veel zagter, veel ligter, *Bemin* GOD, zegt Vader AUGUSTINUS; *en doet het geen u behaagt:* om dat gy als dan niets zult doen dan 't geen Hem aangenaam is, en gy zult u ten zynen opzigte aanſtellen als een Kind ten opzigte van eenen Vader, dien hy hartlyk bemint.

Draag boven al den Armen Liefde toe, en dit des te meer daar gy in ſtaat zyt om hun onderſtand te ſchenken. De Godsdienst heeft de Menschlievendheid ten grondzuil, en, wie niet liefhebbend is, is geen *Christen.*

Ik raad u geenzins, aan de Kloosters uwe gaaven te ſchenken: want, behalven dat zy ze niet behoeven, is het niet regtvaardig de Huisgezinnen te berooven om de Kloosters te verryken. Men houdt niet op van tegen de gierigheid der Monniken uit te vaaren: en wy moeten de lieden van de wereld geene rede geeven om nieuwe klagten deswegen te ſtorten. Onze rykdom behoort tot onze agting mede te werken, en deeze gegrond zyn op onbaatzugtigheid en de betragting van alle deugden.

Schoon een vriend van myn' Geestlyken ſtaat, zal ik noit iemand tragten te beweegen om ons geſchenken te geeven, of raaden een Geestlyken te worden. Indien ik deezen brief langer rekte, zou ik vreezen my aan berisping onderhevig te maaken, en u te verveelen. Ik blyf,

GANGANELLI (*).

2 Jan. 1749.

(*) Dezelfde, die, onder den Tytel van CLEMENS den XIV, den Roomsch-Pauslyken Zetel bekleed heeft; deeze brief is ontleend, uit de *Lettres-Interessantes du Pape* CLEMENT XIV, in den voorleden Jaare te *Parys* uitgegeeven; en die thans, by de Drukkers deezes, *Intema* en *Tieboel*, in 't Nederduitsch, op de Pers zyn.

CHA-

CHARACTER VAN RICHARD LANDGRAAG.

(Uit het Engelsch.)

RICHARD LANDGRAAG is een Jongman van zeer goede hoope, die, naa zich op de Hoogeſchoole, in alle takken van Geleerdheid, bevlytigd te hebben, nu twee jaaren geleden, zich aan de Regtsgeleerdheid heeft overgegeeven. Overtuigd, dat eene zo dorre ſtudie al de leevendigheid des Vernufts wegneemt, als die dorheid niet te gemoete gekomen worde, door het aankweeken der fraaije Letteren, heeft hy eenen grooten Voorraad opgedaan van Romans en Poëeten, om zich daar in te verkwikken.

In deeze ſnipper-uuren heeft onze jonge Regtsgeleerde, uit die geliefde Schryvers, een allerverruklykst denkbeeld gevormd van het Landleeven. Noit was hy bykans buiten den omtrek der Stad geweest, en hy ſprak van niets anders dan van het vermaak en de onſchuld dat de Landlieden genooten.

Ondanks de dringende aanzoeken van eenigen zyner Vrienden, om met hun den Zomer op een hunner Landgoederen te ſlyten, hadt hy tot nog aan dit zyn verlangen niet voldaan. Geduurige beletzelen wederhielden hem aan hunne verzoeken te voldoen. Daarenboven vreesde hy, door zulks te doen, zich onder eene verpligting te brengen, onbeſtaanbaar men die vryheid, welke hy voor het hoogſte goed aanzag.

Eindelyk beſloot hy dit Najaar, alle de banden, die hem aan *Londen* verbonden hadden, los te maaken, en het daadlyk genot te neemen, van het zo hoog verbeelde Landgeluk. Gehoord hebbende van een klein eenzaam Landgoed, tien myten van de Stad geleegen, in eene allermangenaamſte valeie, vertrok hy ſtilletjes derwaards, zonder aan zyne Vrienden de plaats zyns verblyfs te ontdekken; hy vreesde dat anderzins door bezoeken, de gelukkige dagen, die hy zich voorſtelde buiten al het gewoel, en de onrust der Stad, te ſlyten, zouden geſtoord worden.

Hy ging met oogen waar uit het genoegen te leezen was, en een hart vol van de ſtreelendſte hoope, opzitten. Nauwlyks was hy op eenigen afſtand van de Stad, of hy ontdekte aan alle kanten, heuvels, valeien, boschjes, Landhoeven, weiden, die, de ſchoonſte verſcheidenheid van vergezigten opleverende, elkander volgden. Vier uuren bragt hy door in die verrukking, vergelykende de beſchryvingen zyner Dichteren met de tooneelen, welke thans zich aan zyn weidend oog opdeeden. Allengskens egter bekoelde deeze verrukking. Naa zes uuren rydens begon hy, in weerwil van de betooverings des Landgezigts, zeer te verlangen na het einde zyner reize; en bragt het laatſte uur door met zich onophoudelyk, ten blyk van ver-

verdriet; in het rytuig te verzeilen, en op den Voerman te vloeken.

Ten laatsten bereikte hy zyn nieuw verblyf, en werd 'er ontvangen met de hartlykste welkom-betuigingen, die hem ten hoogsten vermaakten. Duizend vraagen hadt hy te doen over de schoonheid van de Landstreeke, en den aart der Inwoonderen; doch dewyl zyne leden, door het schokken des Rytuigs, als geradbraakt waren, was zyne eerste vraag na een Kamer, om te rusten.

Hy sliep gerust, en schreef dien gerusten slaap toe aan de zuiverheid der lugt, welke men op 't Land inademde. „ Ik zal dan, be„ tuigde hy, eindelyk leeven met de goede Herders, gelyk zy ons „ afgeschilderd worden in de valeien van *Arcadie*, gerust in „ den schoot der onschuld en der braafheid". Verrukt door deeze bedenkingen, zette hy zyne schreeden na een digt bygelegen bosch. Het kreupelhout, en de ruigte op den ongebaanden weg, bezeerden zyne beenen, een Wesp stak hem op de neus; doch het vermaak van in een lommerryk en eenzaam bosch te zwerven, deedt hem welhaast alle die kleine ongelukken vergeeten. Hy zette zich neder onder het digt gewas van een ouden boom, waar hy eene digten regen rondsomme hoorde vallen, zonder nat te worden. „ Treffend zinnebeeld", riep hy uit; „ van eene gelukkige „ onbekendheid! Dus ziet de wyze uit het diepste zyner onbekende „ wykplaatze alles in 't Heelal omwenteelen en verwarren, en blyft „ ongemaakbaar voor de slagen des Noodlots!"

De wysgeerige beschiegelingen voldeeden de behoeften der Natuure niet. Richard gevoelde, te midden zyner gepeinzen, den prikkel des hongers. De regen was nu zints eenige minuten merklyk toegenomen, en de dik betrokke lugt schonk hem geene hoope, dat het ras zou ophouden. Onze Liefhebber der eenzaamheid twyfelde eenigen tyd, of hy het zou waagen, het doorwaterd Land door te trekken. In 't einde nam hy een besluit, door honger en verdriet gedrongen, en reeds doornat van den regen. In weerwil zyns genomen besluits om alle denkbeelden, die hem *Londen* voor den geest konden brengen, te verbannen, kon hy, geduurende den regen, niet nalaaten om het gemak der Huurkoetzen te denken. Dus kwam hy geheel beregend en bezweet in huis, en moest zich van den hoofde tot de voeten verschoonen.

Eene verregaande lekkerheid is bykans Richards eenig gebrek. Hy zogt dit kleine ongeluk te vergoeden, door een smaaklyk middagmaal. Ongelukkig voor hem hadden de Opkoopers voor de markten te *Londen*, 's avonds te vooren, al het gevogelte en het wild van die Landstreek opgekogt. Hy vondt zich genoodzaakt genoegen te neemen, met een ei, een stuk kaas en brood, en eenige vrugten.

De lugt was opgeklaard. Richard, zich over de Spysverteering luttel bekreunende, keerde weder na zyn boom, om zyner wysgeerige beschiegelingen bot te vieren; het voorgevallene op dien dag strekte niet zeer om ze te vervrolyken. Hy keerde welhaast te rugge, te

onvrede over zyne ſombere mymeringen. De Vrouw, die op het Landgoed woonde, vertelde, om hem te vermaaken, verſcheide geſchiedenisſen van de Spookeryen in de Nabuurſchap; hy vondt ze aartig, en boertte met de onkunde der goede Vrouwe. Vervolgens vroeg hy om de Nieuwspapieren. In 't ganſche Huis was 'er geen een te vinden, dan het laatſte Reglement op de Posteryen. Hy deedt al wat hy kon, om zich met het doorleezen daar van te vermaaken; wagtende dat men hem een avondmaaltyd vervaardigde, omtrent zo heerlyk, als zyn middagmaal geweest was.

Het valt gereedlyk te bezeffen, dat hy, al het voorgevallene overweegende, niet zeer in zyn ſchik na bedde ging; doch de ſlaap weet, ik weet niet door welk een Toverkragt, onze verdrietlykheden te verzagten, en onze hoop te doen herleeven. Hy ſtondt 's anderen daags vroeg op, keek uit zyn venſter over het wyduitgeſtrekte land, en ſmaakte een voor hem nieuw genoegen; het aanſchouwen der opkomende Zonne. Kort daar op ging hy uit, en wandelde van 't eene veld in 't andere, zonder eenigen weg te volgen; geheel verwonderd dat hy de Herders en Herderinnen, op 't geluid van een ruispyp, niet zag danſen.

Naa eene geruime wyle omgezworven te hebben, ontdekte hy een hoop Boeren en Boerinnen, die in 't veld gingen werken. „ Zie „, daar", ſprak hy by zich zelven „ myne *Arcadiers!*" ——— Hy naderde hun minzaam; zo veel mogelyk zyne deftige houding aflegende, om hun niet verlegen te maaken. Hy werd zeer verſtoord, als zy hem om eenig drinkgeld verzogten. Doch dewyl hy hunne onderrigting, wegens duizend kleinigheden noodig hadt, opende hy zyn beurs, en begon hun, dit gedaan hebbende, verſcheide vraagen te doen. Zy bemerkten uit zyne vraagen welhaast, dat hy Tarwe van Haver niet wist te onderſcheiden. Dit verwekte de kleinagting van den geheelen hoop. Een kleine Schurk deedt hem in een kuil vallen, die een Landhoevenaar gegraaven hadt, om de dieven van zyne Vogels te weeren; de Jonge hadt voorgegeeven hem een Nagtegaals nest te zullen wyzen. Alle de Vrouwen verzamelden zich rondsom hem, eer hy in ſtaat was 'er uit te komen, en zeiden het zeer ſlegt te vinden, dat een Heer, gelyk hy geleek te zyn, uit *Londen* kwam om de Kiekens van eenen armen Boer te ſteelen.

Richard worſtelde met veel moeite uit de kuil, woedende van boosheid, en met een vast voorneemen om zich te wreeken. Doch de gereedſchappen der Boeren hielden hem in ontzag, hy zorgde voor ſlagen; ging heen; by zich zelven morrende tegen de onbeſchofte ruwheid en kwaadaartigheid dier Landlieden.

Eenige ſchreeden voortgegaan zynde, werd hy tegengehouden door een Geregtsdienaar, die hem beduidde, dat hy voldoening moest geeven aan den Hoevenaar Larkins, wiens Koorniand hy 's avonds te vooren, met 'er door te gaan, beſchadigd hadt, of anders voor den Regter verſchynen. Gelukkig herinnerde Richard zich

een-

eenige uitdrukkingen der Regten op dit ſtuk, en ſcheen den Geregtsdienaar zo bedreeven, dat deeze van zulk een Knaap niets zag te haalen, en beleefd afſcheid nam.

Deeze zegepraal deedt hem de geledene ſmaadheden niet vergeeten: vreezende het voorwerp te zullen weezen, van de beſpotting der geheele buurt, als het hem overgekomene bekend werd, oordeelde hy het raadzaam die ſchande, door een ſpoedig vertrek, voor te komen. ——— Hy ging na zyne Huiswaardinne, om af te rekenen; deeze bejegende hem op 't onheuschte, om dat hy iets wilde afdingen van de verbaazend groote rekening.

Een Paard, dat zeer ſchoon van hals was, hadt 's avonds, door eene weide gaande, de aandagt van RICHARD getrokken. Hem bekroop het denkbeeld om 't zelve te koopen, en 'er het Land mede door te ryden. De Landman, dien het toekwam, ſprak 'er hoog van, en betuigde dat de rede, waarom hy 'er zich van zou ontdoen, alleen was, dat hy het wel met een minder kon doen. RICHARD haakende, om dit verwenscht verblyf te verlaaten, gaf hem zyn eisch, liet het Paard opbitten, zadelen, en vertrok opgezeten zynde in aller yl. Een vierendeel uurs gereeden hebbende, wenschte hy zich geluk over de ſnelheid van zyn Paard, en dagt 'er mede te verſchynen op de wedloopen van *Newmarket*; wanneer het beest, waar aan hy den weg overliet, hem hals over hoofd in een modderpoel wierp. Hy regtte zich op, geheel bemorst. Hoe groot was zyne verwondering als hy bemerkte, dat zyn beest ſteekeblind was! Hy ging na den Verkooper, en wilde hem dwingen den koop te ontdoen. Deeze hadt daar geene ooren na; zeggende gewoon te weezen zynen Landheer het verſchuldigde op te brengen, ſchoon het geen voordeelig Jaar mogt weezen, en zyne Paarden zo duur hy kon te verkoopen, en dat dit Paard, ſchoon het niet zeer ſcherpzlende was, het beste Paard was om in een molen te loopen, 't geen iemand kon begeeren.

RICHARD, op nieuw vreezende dat dit geval hem, zo 't rugtbaar wierd, aan aller uitjouwing bloot zou ſtellen, wilde liever zyn geld verliezen; en meer dan voldaan over zyne goede Herders van *Arcadie*, zei hy voor altoos vaarwel, aan deeze ſchuilplaats van onſchuld en opregtheid.

Dit geval van *Richard* kan ons leeren, dat wy ons moeten wagten, zo wy wyz willen zyn, om de dingen door Vergrootglazen te beſchouwen.

AAN DE DICHTKUNST.

TErwyl de ſtille midnacht klimt,
Het talloos heir der Starren glimt,
Onze Aardzy' ligt in rust geklonken,
Zet ik my in myn dichtçel neêr,
En voel, ô Dichtkunst! tot uw eer,
Myn' geest in heil'ge drift ontvonken.

ô Hemelzelg! vol majeſteit,
Hoe proeft myn ziel uw zaligheid
In dees bekooriyke oogenblikken?
Hoe laaft gy 't hart dat gy verrukt,
Hoe ſmelt hy, die voor 't outer bukt,
Daar hem uw adem mag verkwikken?

Uw invloed leert hem wat het is,
Bevryd van zielsbekommernis,
Te zwemmen in beſpiegelingen.
Bezield door uw aanbidlyk vuur,
Ziet hy de wondren der Natuur,
En poogt tot in de kern te dringen.

Gy voert hem naar 't eenvouwig land,
Daar 't Tempelvuur van Veſta brandt,
Daar weelde nooit den grond beſmette;
Daar 't woord gelyk ſtaat met den eed,
De min van geen verleiden weet,
Noch valsheid haare treden zette.

Hier, in de ſchaduw van een woud,
Ziet hy waar zich de deugd onthoudt,
Wie de inſpraak volgt der zuivre reden.
De ſchildery die voor hem ſtaat
By 't opgaan van den dageraad,
Toont eindeloze zaligheden.

Nu heft hy op tot uwen lof,
En ryst, als boven 't aardsche stof,
Om met één' opslag 't al te aanschouwen;
Gebergte, bosschen, weiden, vliet,
Veelkleurd gebloemte, spichtig riet,
Moerassen, weelige landsdouwen.

In 't einde daalt hy langzaam neêr,
En keert, als tot zich zelven, weer;
Hy zwoegt, hy hygt, dankt uw vermogen;
En schikt den schier ontelbren drang
Van wondren, in zyn Veldgezang,
En wordt op nieuw als opgetoogen.

Wydt hy zyn hart de Liefde toe,
Zyn Cither is nooit speelens moê;
Hy treedt naar Ida, plukt daar roozen;
Vlecht kranssen van dat puik gebloemt,
Maar zal, schoon hy Licoris roemt,
Haar hoofd-deugd niet verroekeloozen.

Of noodt hem Hymens heilaltaar,
Hy volgt de blyde bruiloft schaar,
En stapt in de achtbre Tempelzaalen;
Uit duizend bronnen put zyn geest,
Gepaste stof voor yder feest,
Maar springt nooit buiten kuisheidspaalen.

Nu voert gy hem in eenzaamheid,
Het gansch heelall', hoe uitgebreid,
Met Zon, en Maan, en Starrekringen,
De zachte lucht, de felle wind,
Wat wonder men in 't eindloos vindt,
Geeft stof aan zyn bespiegelingen.

Hy maalt een storm, een stille Zee,
Een rotzig strand, een veilige reê,
Een haven, vol geladen Schepen;
Het bondren van hun grof geschut,
De vlaggen zwierend van de hut;
Of doet 'es schaêloos binnen sleepen.

Lacht hem gerouwe Vriendſchap aan,
Zyn Zanglust vindt zich nooit voldaan.
Hy ſpant met lust de gouden ſnaaren,
En maalt, met onnavolgbren zwier,
Een ſchoonheid op het blank papier,
Die Venus zelf kan evenaaren.

Of eischt der Helden krygsbeleid,
Dat hy in bloed en traanen weidt,
Hy zingt hun dappere Oorlogsdaaden,
Loopt ſtorm op ſtorm; rameit een muur;
'En, keerende uit het hevig vuur,
Kroont hy hun hoofd met laauwerbladen.

De deugd geleidt hem aan de hand,
Voor haar is 't dat hy offers brandt;
Van haar ontleent hy zyne pligten;
Door haar geniet hy zachte rust;
Haar hemels aanſchyn wekt zyn lust,
En ſchenkt hem ruime ſtof tot dichten.

Maar moet hy, ſchoon hy 't noode doet,
Der goddeloozen overmoed,
En ondeugd vuil beſtaan ontleden,
Hy wankt hun eerst den geezel toe;
En vat in 't eind de ſtrenge roê,
Om tot hun pligt hun te overreden.

Bezielt een hooger ſtof zyn' geest,
En noodt hem Melpomeên ter feest,
Hy ſtapt te voorſchyn met haar reiën,
Der Rykeu noodlot in de hand,
Verbryſelt hy den Dwingeland,
En weet de deugd ten troon te leiën.

Verloopen eeuwen geeven ſtoff.
Hy weidt in Kato's breeden lof;
Toont Alexanders woeste daaden;
Vloekt Nero; roemt Augustus deugd;
Beklaagt Prins Karels teere jeugd;
En zucht als Ninus wordt verraaden.

Elk

Elk land-aart ſpoort zyn zanglust aan.
De Griek, de Romer, de Africaan,
De Perſen, Parthen, Schyten, Meden,
Zelf 't nieuwgevonden Waereldddeel
Geeft ſtof aan 't prachtig treurtooneel,
Zo wyd als Kortes 't heeft betreeden.

Maar als het lieve Vaderland
Zucht onder Spanje's Dwingeland,
En worſtelt om het juk te ontkoomen,
Terwyl Oranje's heldenmoed
Een ſtraal van hoop herleven doet,
Dan is zyn Zanglust niet te toomen.

Ryst hy noch hooger met zyn toon,
En volgt hy Amra's wondren Zoon,
Of Davids onnaarvolgbre zangen,
Noodt hem 't gewyde tot een lied,
Daar 't hart op zuivre Godvrucht ziet,
Blyft elk aan zyne nooten hangen.

Dan Dichtkunst! welk een wonder tong
Die al uw zaligheden zong?
Homerus zelf zou 't niet gelukken:
Wie u veracht uit dwaazen waan;
Toont een verkeerde neiging aan:
Blyf my zo lang ik leef verrukken.

Natuur wyst my het ſpoor.

NABERIGT.

RAakende de ons toegezonden Navolging, uit Z....., den 27 April 1776, door *Philomuſus*, komt het ons voor, dat 'er dezelfde reden is, om die niet in ons *Mengelwerk* te plaatzen, als de Autheur bybrengt, om dezelve niet afzonderlyk uit te geeven.

WAAR-

WAARNEEMINGEN

omtrent de

LUGTS-GESTELDHEID, WEDER en WIND, te AMSTELDAM,

in April 1776.

DOOR *ANTONIUS WILHELMUS SCHAAF*, Med. Doct.

D.	Barometer. 's morg.	's midd.	's av.	Therm. mo.	mi.	av.	Winds Streek. 's morg.	's midd.	's av.	Weder. Geſteldh.
1	30. 3	30. 3	30. 2½	49	54	46	N W	N W	N	Betr. Mist.
2	— 2½	— 2½	—	49	55	49	—	—	—	— Reg.
3	—	— 2	— 0½	47	56	49	O	Z W	Z W	Held. Wolk.
4	29. 11	29. 10½	29. 11	46	47	42	N W	N W	N W	Buijig.
5	— 11½	— 11½	30. 0	42	47	44	N	N O	N O	—
6	30. 0	30. 0	29. 11½	42	47	43	N t O	O	N	—
7	29. 10	29. 9	— 8	45	49	44	W t N	W t N	W t N	—
8	— 6½	— 5	— 4	43	44	39	N W	N W	N W	— Sn. No.
9	— 5	— 8	— 10	38	42	40	N	N t O	N t O	— Hagel.
10	30. 0	30. 0	30. 0½	40	48	41	N t O	—	—	Held. Wolks
11	—	— 0½	—	44	49	43	W	—	—	Buijig.
12	29. 11½	29. 11	29. 9½	44	49	44	N N	N W	N W	Betrokk.
13	— 8	— 8	— 9	46	47	43	W	W t N	W t N	— Reg.
14	— 9½	— 9	— 8	43	50	48	Z O	Z O	Z O	Held. Betr.
15	— 7½	— 8	—	48	55	50	Z W	W	W	Reg. Held.
16	— 8	— 7	— 6½	50	59	54	Z O	Z t O	Z t O	Betr. —
17	—	— 8	— 8	58	70	60	Z t O	—	Z	Held. R. D.
18	— 7½	—	— 9½	60	73	55	Z	W	W	— —
19	— 11	30. 0	30. 0	53	65	56	W	W t N	N O	—
20	30. 0	—	— 1	58	64	54	O	O	O	—
21	— 2	— 2	— 2½	55	62	50	N O	N t W	N t W	—
22	— 2½	—	— 2	53	67	54	N W	N W	N W	— Betr.
23	— 2	— 1	— 0½	55	65	56	N t O	N t O	N t O	—
24	29. 11½	29. 10½	29. 10½	56	71	59	O t N	O t N	O t N	—
25	— 9	— 9½	— 9½	59	73	54	O	N W	N W	Held. Betr.
26	— 11	30. 0	30. 1	48	51	45	N W	—	—	Dond. Buij.
27	30. 1½	— 2	— 2½	45	51	45	N	N	—	Betr. Held.
28	— 2½	— 1½	— 0½	50	56	49	N W	W	W t Z	— —
29	29 10½	29. 11	29. 11	50	52	45	—	N W	N W	Buijig.
30	— 11	30. 0	30. 0½	47	50	44	N t W	N	N t W	Held. Wolk.

Hoogſte Barometer d. 30. 3
Laagſte Barometer d. 29. 4
} middelb. d. 29. 9½

Hoogſte Thermometer gr. 73.
Laagſte Thermometer gr. 38.
} middelb. gr. 55½

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

BESCHOUWING VAN EEN ZOMERSCHEN MORGENSTOND.

IK ontwaak, verlaat myne rustplaats; ik heb voorgenoomen den Morgenſtond, op het open Veld, te beſchouwen; —— gewekt door het uurwerk, in myn Slaapvertrek hangende, weet ik dat het tyd word na buiten te gaan; —— ik ga heen.

De Weſtkim vertoont my nog het vaale duistere van den Nacht; daar is geen flikkering van licht; —— ik keer my om. Eene kleine verlichting, boven den Oosterrand uitſchietende, verzekert my, dat de Dag nadert, dat de duisternisſe haast verdwynen zal; —— ik vertoef.

Hoe ſtil is thans de Natuur! de Winden ſlaapen; de Weiden zwygen; de Boſſchen zyn ſtom; en de Wateren, van alle beweeginge ontdaan, liggen, even of derzelver oppervlakten door zo veele korſten Ys bevloerd waren, roereloos tusſchen de boorden; het teder riet is, even als het anders dartel Visje, werkeloos, en ſtil; en de lieve Zangers zyn zo ſtom, als de ſtammen der boomen, op welker takjes zy den naakenden Morgenſtond afwachten. Niets roert, niets beweegt zich! Echter is deeze doodſche vertooning geenzins zonder luister! Integendeel; deeze aandoenelyke ſtilte van al 't geſchapene verrukt my! En de heldere Hemel, met zyne tallooze Zonnen, voert my weg in eene eerbiedige verwondering!.... Maar, ik moet my tot den Morgenſtond keeren; zy nadert.

Even als een ſterk perſende Wind, de zwarte Donder-wolken, uit onzen zichtbaaren Hemel, dryft; zo verdryft het lieve licht de donkerheid, na een ander gewest. —— Het klein verlicht gedeelte eens Cirkels, by myne eerſte komst in 't Oosten waargenomen, heeft zich merkelyk verwyderd; 't is alrede niet minder, dan het twaalfde gedeelte van een geheelen Cirkel.

Gelyk de armen eener teedere Moeder uitgeſtrekt zyn, om haar Telgje te omvatten, en 't zelve aan haare borst te drukken; zo ſchiet het bekoorlyk Morgenlicht ten Zuiden en ten Noorden uit, om onze oppervlakte te omhelzen, en te koesteren. Kan 'er een grootſcher, kan 'er een aandoenelyker, kan 'er een prachtiger Tooneel zyn, dan ik heden voor my heb? Op eene kleine genoegzaam vrye verhevenheid ſtaande, wor-

den, alle de zigtbaare voorwerpen voor myne oogen gebragt. —— Het zwarte Veld, op den helderen middag groen en bloemryk, ſchynt een verzilverd kleed te draagen. —— De Bosſchen, die my een weinig te vooren zo veele donkere wolken aan de Kimmen geleeken, laaten zich onderſcheiden. —— Boven my zyn die Zonnen verdweenen, als waren ze, op een onzigtbaaren afſtand in het onbepaalde ruim geweeken: alleen in het Westen laat zich, hier en daar, nog eene enkele Ster van de eerſte grootte zien; maar niet met die leevendigheid, met dat vuur, waar mede zy by myne ontwaaking ſchitterden. De Maan doet vergeefſche poogingen, om het ontvangen ligt na de Aarde te kaatzen; zy verbleekt; zal welhaast die verre af zynde Hemelbollen volgen, en onzigtbaar worden.

De Dageraad heeft ons halfrond ingenomen; blind zynde zou men 't gewaar worden, door het gejuich der Vogelen. — Maar het groote licht? de Zon?... laat ons toeven! aan het naderen van den Hof-ſtoet ontdekt men, dat de Vorst niet verre af is.

Het licht vertoont my thans alles weer in zyne voorige gedaante.... Welk eene verandering! Van niets te kunnen zien, alles te kunnen onderſcheiden, voor zo verre het gezigt kan reiken! ô Licht! ô Onbegrypelyke vloed van dat Lichaam, 't welk wy zo min, als U, kennen!

Welk eene vertooning! Het Oosten ſchynt in volle vlam te ſtaan! Is dit Tooneel onverklaarbaar? neen! Het zyn de ſtraalen der Zonne, ſpeelende in het dampgewest. Een vierde gedeelte van den zigtbaaren Hemel is enkel purper, doormengeld met eenige daar aan grenzende coleuren. Op den rand der Aarde vertoont zich een klein gedeelte van een gouden Kloot: ligt het daar onbeweegelyk? geenzins! Wend het oog een oogenblik van deeze vertooning, en gy zult eene zichtbaare verandering gewaar worden. —— Wel nu, wat ziet gy? dat klein gedeelte tot een halven gouden Kloot toegenomen. Aardig; doch teffens uitmuntend gezicht! Luisterryke Morgenſtond! Verwonderingbaarende Schoonheid! Waart gy een Verſchynzel, dat zich om de honderd jaaren één's liet zien, geen Sterveling zou thans te bedde liggen: lang vóór uwe komſte, zouden de oogen na het Oosten zyn gekeerd; even als men de zeldzaame Zamenſtanden van eenige Planeeten te gemoet ziet. Gy overtreft alles, nieuwgebooren Dag! Welk eene gelykheid heeft de grootſte Comeet, ſchoon ze door zo veel meerdere oogen word nagegaan, by U? Geene dier Luchtverſchynzelen, welken men zo greetig beſchouwt, zo driftig nagaat, bezit iets van het Schoone, het beziens-

waar-

waardige, het verwonderlyke, dat zich in U voordoet..... Zie daar, welk een treffelyk vertoon! Het geheele lichaam der Zonne zigtbaar! Het ſchynt te rusten op den uiterſten rand der Aarde, even als een bal, op de oppervlakte eener Tafel. Het thans voor my hebbende Tooneel is het luisterrykſte, dat ik immer aanſchouwde! Alle myne Zinnen worden aangedaan, en wel op eene verrukkende wyze. Gints dartelt de ſcherpziende Meeuw, over de vlakke Waterbaan, om het vrolyk Vischje, dat zich in de ſchuinsch ſchietende lichtſtraalen vermaakt, te betrappen. —— Boven haar vliegt de Spreeuw, in de lugtigſte beweegingen. —— Nog hooger, zeilt de ryzende Oijevaar; zyne wieken verroeren zich niet; hy ſchynt ligter te weezen dan de Onderlugt, en op dezelve, als de Wolken, te weegen, en voort te dryven. —— De Reiger treed met een zagten, doch deftigen tred, door het jonge riet; nu en dan ſteekt hy den bek onder 't Kwab en Kroos, om zyn prooi beet te krygen. —— De blanke Zwaan, van een vyftal Jongen, vergezeld, en gevolgd, roeit moedig over het ſtille water; ei zie! Zy ſteekt haare vleugelen op, en één der Jongen beklimt haaren rug; terwyl zy, onverhinderd, voortzeilt.

Welk een gejuich verheft zich rondsom my! Hoor eens! Die kleine Vliegertjes zingen een Lofzang, ter eere van den Morgenſtond. De Spreeuw fluit; --- de Musch tjilpt, — de Leeuwrik, die het luchtgewest is ingevloogen, laat zich kwinkeleerende boven allen hooren. — Lieve Zangertjes! Zingt allen voort! bekreunt U niet aan het keuriger zingen des Veldzangers! laat de Leeuwrik uw Meester zyn! gy zingt om geen prys, maar verwelkoomt den nieuwgebooren Dag.

Het ſnelvliegend Kietje neemt de vlugt aan; met welk een vaart verheft het zich! nu ſchynt het door de Wolken te zullen ſtreeven, dan in eens ter aarde te zullen daalen..... het valt! dat kost haar 't leeven!.... neen! zy verheft zich.... wonderlyke wendingen!

De bosſchen weergalmen van de menigte der Zangers! ſchoon de Nagtegaal hen allen overtreffe, echter zwygen ze niet: en waarom zouden ze ook? Verheugd, over de komſte des Lichts, zingen zy van blydſchap, en zetten den Morgenſtond luister by. De Velden, door de ſtraalen der Zonne verwarmd, ontdoen zich van het Zilveren Kleed.

Een groen tapyt, met de ſchoonſte bloemen doorvlochten, word, by het opklimmen van den dauw, zichtbaar. —— De logge Koe richt zich op om te graazen; —— het fiere Paard ſchud de maanen, en toont zich vol moeds; het vredig, en goedaartig Schaap, van haare onnozele Lammeren vergezeld,

ſcheert het fynſte gras af; het jonge goed vermaakt zich inmiddels met ſpeelen, en dartelen; nu loopen ze tegen elkander aan, dan draaven ze te gelyk, na de zagtzinnige Moeder, met het vrolykſte gehuppel. — Het Geitje maakt de vreemdſte kuuren! met lompe pooten, weet het over den kant van eene over den ſloot liggende plank te loopen; het balans-houden ſchynt aan 't zelve eigen te zyn. — Het.... Maar welk een geraas hoor ik in dit zagtvlietend beekje? Ha! het zyn eenige minzieke Karpers, die door het riet booren, en elkander na jaagen: ik vermoedde het wel. De Morgenſtond is de tyd der verliefden; en dus voor hen een aangenaame tyd; doch deeze zyn het alleen niet, die het beekje beroeren: de platte Blei ſpringt uit zyn Element, en laat zich boven het vlak des waters zien; — de Snoek ſchiet met eene vaart, die eene Kloof in den Vloed maakt, uit de rietſchoot.... Klein Voorentje! ontwyk hem; hy is in 't water, 't geen de Arend in de lucht, en de Tyger in de bosſchen is; een verſlinder.

De wooningen der Landlieden worden ontſlooten, en geopend. De Nyverheid verſlaapt geen ſchoonen Morgenſtond. De Landman gaat, met een lugtigen tred, na de bedauwde weiden. — De Bouwman, met de Spa op de ſchouder, treed met verfriſſte leden ten Akker. — Het aardig Boeren Meisje, welker gelaat de Kwaalen der Stervelingen ſchynt te trotſeeren, loopt, benevens de grove Landknegt, belaan met juk, en Melk-emmeren, ter ſtaldeure uit. Zy draagt haar last zonder de minſte ſchyn van verveeling. — De grove Knaap, handen en armen over elkander geſlaagen hebbende, vertoont het leeven in volle kragt; zyn last is geen zwaarte voor zyn welgeſpierd lichaam; ſchoon dezelve den wellustigen Stedeling zoude doen bezwyken. Ik vermaak my zeer, met het gezicht deezer Lieden! Hun ſtaat, de ſtaat der onſchuld; hunne leevenswyze, ſchuldeloos en vrolyk; hun welſtand, en ſterkte, het gevolg van hunnen gezonden en werkzaamen arbeid; dit alles moet een vreemd verſchynſel zyn, voor een meest altoos kwynend Stadbewooner, die niet zelden zich zelven onrustig en ongelukkig maakt.

Hoe tydig is de Viſcher by zyne uitgezette netten! De Nacht is hem gunſtig geweest, hy heeft eene ryke vangst. Gints zit de Hengelaar, in zyn klein Vaartuigje, langs het riet te ſchuiven; in den Morgenſtond is de Baars het greetigst op het aas; hy vangt 'er een, en verheugt zich..... De Schipper ſpringt uit zyne Kooi; ziet na wind en lucht, en maakt zich gereed; het Touw- en Zeiltuig word klaar gemaakt; men haalt alles by, en ſteekt af. Tot nog beduid de

voort-

voortgang niets; de Zeilen hangen gekreukt door de ſtilte; 't Is ook nog vroeg: de Morgenſtond zal het Zuidewindje wel haast wakker maaken. —— Intuſſchen ſtaat men vrolyk by het Stuur, en houd het oog op den wimpel geſlaagen; of ſtopt een pypje, onder het afwagten van den wind: gints is men min geduldig; men vat den boom op, en duwt het Vaartuig voorwaards.

Doch laat ik van het Land Stedewaards keeren. Daar, daar men de Vermaaken zo driftig najaagt, dat men 'er zyne rust, zyn welzyn, ja zelfs zyn leeven aan opoffert, daar zal men waarſchynlyk, zeer algemeen, in het vermaak van deezen Morgenſtond deelen. — Ik tree de Stad in.

Hoe! zyn hier geen Inwoonders? Geene, dan die weinigen, welken zo ligt te tellen zyn? Immers ja! waar zyn ze dan? Waar? Op hunne bedden.... Is 't waar? Slaapen zy in deeze verrukkende uuren? In een tyd dar de ganſche Natuur lacht en vrolyk is? Ja als 't ware in haar Bruiloftsgewaad te voorſchyn treed?.... Hoe kan het mogelyk zyn!... Mogelyk zyn? Vraag liever, of 'er zyn die den Morgenſtond immer in zyne aankomst beſchouwd hebben? Zo gy ze al vind, zullen het nog geenzins van die driftige Vermaakzoekers weezen, die de orde der Natuur omkeeren, door den dag, tot hunnen nacht, en den nacht tot hunnen dag, te maaken... Is het zo? Wel aan dan, laat hen ſlaapen; zy zullen geen voorwerpen zyn, die my bezig zullen houden; daar zyn anderen, en deezen zal ik aanſtippen.

Gy doet wel, wakkere Arbeider! Dus vroeg uwe rustplaats verlaatende, bewyst gy dat de luiheid niet over u heerscht; en dat ge genieten wilt, het geen een redelyk Weezen behoort te genieten; naamelyk, de betoverendſte uuren, onzes leevens. —— De niets verzuimende Winkelier ontſluit zyne deur en venſters, gansch niet ontydig; 's Mans nyverheid is bekend; men komt tot hem uit verre Wyken der Stad, en hy heeft winſten behaald, eer zyne Buuren ontwaaken.., Lange Slaapers! zwygt ſtille! zegt niet, dat 's Hemels Zegeningen voor anderen zyn; gy zyt 'er de oorzaak van; gy werkt niet mede. —— 't Gaat wel, weetgierige Sophilus! 't gaat wel! Uit uw venſter liggende, met het boek in de hand, kunt gy de as zigtbaar geworden Zon aanſchouwen, en het gezang der Vogelen hooren. Dat ſchoone, dat aangenaame, zal U moogelyk afleiden van uwe ſtudie; maar geen nood! Hoe gering uwe winst ook zy, dezelve is geheel winst; in vergelyking van eene laatere ontwaaking. —— Dan zagt! Wie is hy, die my zo trillende voorby gaat? Ach! het is een dier onge-

lukkigen, wien de trek tot ſterken Drank heeft doen ontwaaken!.... Dwaas Mensch! Is het op deeze wyze, dat gy den lieven Morgenſtond komt begroeten? Zyt ge reeds zo verre gevoerd, door het verderfelyk vogt?.... Blyf ſlaapen! Dus den Morgenſtond in te treeden, is hem, terwyl ge U zelvs bederft, en den naam van Mensch onteert, is hem hoonen, en ter ſchande maaken.

De wakkere Herbergier opent zyn huis en ſtal, ten rechten tyde! De Vreemdelingen, uit de Nachtſchuiten geſtapt, zullen zich ververſchen; zy treeden in; de ſchoone Morgenſtond heeft hen alle luchthartig en vrolyk gemaakt. — Men vertoeft, doch niet lange; de reis moet voortgezet worden, eer de Middagzon hunne hoofden brand. —— Verre Togten worden aangevangen by het begin van den Dag, in de aangenaamſte uuren. —— Hier worden de Paarden ingeſpannen; gints draaven ze reeds lustig voort; men heeft geen Zweep noodig..... Maar al genoeg gezegt! De menigte der Verſchynzelen dienen niet alzoos ter verſtraaijinge van het Tooneel. Laat ik des een einde maaken.

ô Lieve Morgenſtond! Gy, die de heerlykſte vertooningen uit de duisternisſe te voorſchyn brengt! Hoe ſtreelende zyt Gy, voor my, hoe dikwerf ik U ook beſchouwe! By uwe komſte, gedenk ik vaak aan uwe wordinge; eene wording, zo onbevattelyk, als heilryk! Als een gehoorzaam Dienaar, verſcheen gy op de ſtemme uws Meesters; zo dra de Almagtige zeide, daar zy Licht, waart gy 'er. Thans juicht het Menschdom; wanneer een zwarte nacht, waar in de Winden en de Onweders woeden, voorby gaat; maar hoe zouden de eerſte Bewooners gejuicht hebben, indien zy beſtaan hadden, toen gy verſcheent!

Lieve Morgenſtond! Ik groet U! Ik verwellekoom U met een verheugd harte! En paar myne ſtemme met alle die Zangers, welken zich rondsomme my hooren laaten. Ik zing; terwyl ik uwen lof vermelde, den Schepper van U, en der ganſche Natuure, ter eere, en verheerlykinge.

Juicht mede, Stervelingen! De duisternis is geweeken; het licht beſtraalt ons weer! Verheugt U! Maar verheugt U vooral, om dat God, het Eeuwig Licht! eenmaal zal komen, om de deugdzaamen, met zyn aanbiddelyk, met zyn heilryk licht, eeuwig te beſtraalen.

J. V. P.

HET

HET VERSCHIL TUSSCHEN DE OOSTINDISCHE EN MOSCOVISCHE RHABARBER, ONDERZOGT;

Door

J. C. KALENBERG.

Apotheker in 't Aalmoesseniers Weeshuis te Amsterdam.

WAnneer verscheidene Gewesten ons een en dezelfde Droogery leveren, vinden wy doorgaans eenig verschil tusschen deeze overgebragte Produkten, waar door het eene ons tot het Geneeskundig gebruik beter voorkomt, dan het andere. Daar zyn, by voorbeeld, twee soorten van *Scammoneum*, die de Drogeryhandel ons aanbiedt, naamlyk, *Alepsche* en *Smirnsche*, van welke de eerste voor best gehouden wordt. Een tweede voorbeeld vinden wy in de drie soorten van *Aloë*, te weeten: *Aloë Hepatica*, *Aloë Succotrina* en *Aloë Caballina*; waar onder de middelste soort, *Aloë Succotrina*, meestal voor de beste gekoozen wordt. Een derde voorbeeld zien wy in de verkiezing der *Folia Sennæ*, waar van veel soorten gevonden worden, welke men egter tot drie Hoofdsoorten brengt. De eerste is, die de Franschen (*) noemen *Senne de Seyde ou de la palte*, wegens den Tol door den Grooten Heer op deeze bladen gelegd; de tweede wordt *Senna Alexandrina* genoemd; en de derde is de *Senna de Mocha*. De eerste soort wordt wederom voor de beste gehouden. Dat de gevoelens omtrent de verkiezing der Drogeryen, egter, niet altoos eenstemmig zyn, is overvloedig bekend. Een groot geschil is 'er, onder anderen, over de Rhabarber, waar van twee soorten tot ons gebruik voorhanden zyn, naamlyk, Oost-Indische en Moscovische. De Vraag is, welke van deeze twee men voor de beste moet houden? De een pleit voor de eerste, en de ander voor de laatste.

Ik heb, uit agting voor de Geneeskonst, deeze soorten van Rhabarber onderzogt, en verscheidene Proeven genomen, die ik denk dat eenig ligt aan deeze zaak kunnen geeven. Dog eer ik hier van verslag doe, agt ik het niet ondienstig, te melden, wat ik in de Werken van voornaame Schryvers, over dit onderwerp, gevonden heb. REMBERTUS DODONÆUS (†) zegt, dat

(*) GEOFFROY *de materia medica*, en SCHRODER ontslooten Kabinet der Simplicia.

(†) Kruidboek, bladz. 638.

dat PAULUS ÆGYNETA wel de eerſte ſchynt geweest te zyn, die de purgeerende kragt van de Rhabarber gekend heeft; en kort daar op zegt hy: daar na hebben de Arabiſche Meesters deezen Wortel in gemeen gebruik gebragt, en voor een purgeerend ding overal doen houden; en door hun toedoen heeft men dien Rhabarber, die van den Lande van China kwam, eerst boven alle de andere ſoorten beginnen te verkiezen; want dezelve is kragtiger dan de andere ſoorten van Rha. —— En aan 't einde der byvoegzelen vind ik, dat men die moet verkiezen, welke zwaar is, enz.

RUMPHIUS (*a*) meldt in de aanteekening op de Rhabarber, dat zy op Amboina, en misſchien in gansch Oost-Indien, behalven in China, onbekend is; en verhaalt alleen, 't geen hy van de Chineeſchen geleerd heeft, welke haar noemen *Tay-hoang*, dat is, *Hoog-geel*. In den Chineeſchen Atlas van Pater MARTINUS leest men van tweederlei *Tay-hoang*. De eene wast in de wildernis op gevaarlyke bergen, in de Provincie van Suchuen; de andere, die in hoven en laagten aangekweekt, en aan de Vreemdelingen verkogt wordt, is ook de opregte Rhabarber, die van de Wilde afkomſtig en niet te onderſcheiden is. Dit heeft Pater MARTINUS doen gelooven, dat 'er geen wilde Rhabarber zy, maar dat die in de Hoven geteeld wordt in manier als de Kool; —— en op dezelfde plaats wil hy ons ook voor waarheid doen aanneemen, dat 'er geen opregte Rhabarber is, dan die in de Provincie van Suchuen wast.

NEUMANN (*b*), die zeer uitvoerig over de Rhabarber handelt, ſchryft, dat China, zonder tegenſpraak, het Land is, waar de meeste Rhabarber geteeld wordt; ja de meeste Schryvers willen van geene andere Rhabarber, die in Tartaryen of andere aangrenzende Landen van China groeit, meer weeten, om dat die lang zo goed niet geagt wordt. In de verkiezing raadt hy aan, geene kleine of ligte ſtukken, maar die wat meer zwaarte hebben; onderſtellende, dat de ligte ſtukken te veel uitgedroogd zyn. Vervolgens zegt hy: de purgeerende kragt der Rhabarber beſtaat eigenlyk in de uitneemend fyne en vlugge deelen, welke zeer ligt vervliegen, en niet zigtbaar voor te ſtellen of te vangen zyn; en hier uit volgt, dat oude Rhabarber, welke deeze deelen verloren heeft, veel minder purgeert dan verſche. Een gelyk bewys, geeft dus het kooken der Rhabarber met water in de open lugt; want hoe ſterker de

(*a*) *Amboin.* P. 6. p. 148.
(*b*) *Chemia Medica Dogmatico Experimentalis*, Tom. I. p. 1040.

de kooking plaats heeft, hoe meer zy van haare purgeerende kragt verliest; 't welk niet mogelyk zoude zyn, indien zy geen vlugge deelen bezat, waar in haar purgeerende kragt gelegen is. BORRICHIUS heeft waargenomen, dat een overgehaald water van Rhabarber, hoewel walgagtig, nogthans purgeerende is; en HERMANN getuigt, dat de bloote reuk van Rhabarber open lyf veroorzaakt.

GEOFFROY (*a*) zegt, dat eenige Kruidkenners onze Rhabarber vergelyken, met de Rhaponticum der oude Grieken; maar nogthans zyn het verſchillende Wortels en Planten; en dus is de Rhabarber der winkels de opregte Chineeſche Rhabarber; dog het is niet ligt te bepaalen, van wat aart deeze Chineeſche Rhabarber zy: want wy vinden niet, dat eenig Kruidkenner haar zelf gezien, en eene nauwkeurige beſchryving, of eene regte figuur 'er van gegeeven heeft. 't Is zeer te verwonderen, vervolgt hy, dat, onder zo veel Europeaanen, die jaarlyks na China reizen, nog geen geweest is, welke zig, tot het algemeene best, bemoeid heeft om eene zo nuttige Plant te leeren kennen, die dagelyks tot gebruik der Geneeskunst dient, en aan zyne Landslieden mede te deelen, wat 'er van gevonden was. MICHAEL BOYM, een Jeſuït, meld het volgende in de *Flora Chinenſis*, *Viennæ Auſtriæ edita anno* 1656: De Rhabarber groeit in geheel China; in de Provincie *Su-Civen*, *Xenſi* en in *Socieu*, de naaste Stad aan de Chineeſche muuren, wast zy overvloedig. De aarde, waar in zy groeit, is rood en ſlykig, wegens de bronnen en regenagtig weder. De Rhabarber heeft veel zwavel en vast zout in zig, benevens een weinig zuur zout, welke Hoofdſtoffen met een menigte aarde verbonden zyn. Hier uit ontſtaat een gomägtig mengzel, waar uit de gom en de aarde, gemaklyk, in eene tamelyke hoeveelheid geſcheiden kunnen worden. Van de Hars vindt men zeer weinig in deezen Wortel; en zy is met veel Loogzout vermengd.

SCHRÖDER (*b*) meldt van de Rhabarber, dat zy een dikke voosagtige Wortel is, die ons gedroogd uit Perſien, China, Moscovien, en andere Oosterſche gewesten wordt toegezonden; en verder zegt hy: men moet de maatig groote, en wel gedroogde, ſtukken verkiezen, want die zyn doorgaans goed; zy moet wigtig zyn, enz. En in 't midden der beſchryving berigt hy, dat de Levantſche of Perſiſche de beste is, en die, welke van Oost-Indien en Moscovien koomt, het minst geagt wordt. LE-

(*a*) *De Materia Medica.* Tom. II. Art. 30.

(*b*) Ontſloten Kabinet der enkele Drogeryen. II Deel bl. 24.

LEMERY (*a*), ſpreekende van Rhabarber, zegt: zy is een dikke, ſponsagtige, geele Wortel, die droog tot ons wordt overgebragt uit Perſien en China, alwaar hy groeit. Hy oordeelt, dat men de middelmaatige ſtukken uitkiezen moet, om dat die, zeer wel gedroogd zynde, gemeenlyk geheel goed bevonden worden. Verder zegt hy: de Rhabarber heeft een olieagtig zout, of zout en olie byeen, waar van haare purgeerende kragt afkomſtig is, en eene aardagtige Zelfſtandigheid, waar van haare ſaamentrekkende eigenſchap afhangt.

CARTHEUSER (*b*) noemt vier ſoorten van Rhabarber op, onder welke de Chineeſche of Oost-Indiſche den voorrang heeft. Zy is, zegt hy, ſamengeſteld uit eene ſchraale aarde, en veel weezenlyke zoutagtige Gom, aan welke maar zo een klein gedeelte van Hars is medegedeeld, dat nauwlyks iets daar van door de kunst voortgebragt kan worden.

Volgens VOGEL (*c*) komt alle opregte Rhabarber uit China; zy moet wel gedroogd, roodagtig geel van kleur en wryfbaar, dog tevens eenigzins hard zyn. Voor 't overige haalt hy uit de *Memoires de l'Academie de Paris* 1710, een Geſchrift van BOULDUC aan, waar in ontkend wordt, dat de Rhabarber eene byzondere ſaamentrekkende kragt bezit.

By WHOYT leest men (*d*): de Rhabarber is een groote langagtige Wortel, zynde een weinig ſpongieus; dog zwaar, van buiten geel, maar van binnen als een Muskaatnoot. Zy wordt in ſtukken, die in 't midden doorboord en aan draaden geregen zyn, uit China of Moscovien gebragt; hoewel men 'er thans ook veel ziet, die plat en zonder gaten is. Alle Kruidkundigen zyn het eens, dat het Kruid van deezen Wortel eene ſoort van *Lapathum* is. 't Wordt ook van MORISON genoemd *Lapathum per excellentiam*, en van MUNTING, *Lapathum Chinenſe longifolium*. Ten aanzien van de Landen, heeft men de Chineeſche of Levantſche, die de beste is; deeze is verzierd met een vleeschverf, geelgroen, of met een ſchoone hairverf; daar benevens heeft dezelve eene middelmaatige zwaarte. Vervolgens heeft men de Turkſche of Moscoviſche, welke laatſte hier te Lande, by veelen, voor de beste gehouden wordt, en veel duurder is dan de Oostindiſche.

In

(*a*) Algemeene Verhandeling der enkele Drogeryen, p. 598.
(*b*) *Fundamenta Materiæ Medicæ.*
(*c*) *Historia Materiæ Medicæ.*
(*d*) Schatkamer der Geneeskunde en Natuurlyke Historie, laatſte Uitgaave 1766.

In de nieuwe Britſche Apotheek (*a*), op het woord *Rhabarbarum*, vind ik het volgende. De Rhabarber uit Turkyen wordt by ons in 't algemeen beter geagt dan de Oost-Indiſche, hoewel deeze laatſte, tot zommige gebruiken, ten minſte zo goed is als de andere; want zy is klaarblykelyk ſamentrekkender, maar heeft wat minder van de ſpeceryagtige geur. Aftrekzels van beiden, met gerectificeerden Wyngeest gemaakt, hebben naby den zelfden ſmaak: dog als men het Scheivogt 'er af deſtilleert, is het uittrekzel, dat van de Tinctuur der Oost Indiſche Rhabarber overblyft, verre het ſterkſte.

Zie daar het voornaamſte, dat de Schryvers ons hier van leeren. Nu zal ik kortelyk opgeeven, wat verſchil ik tuſſchen de Oost-Indiſche en Moscoviſche Rhabarber, door Waarneemingen en Proeven, ontdekt heb.

I. ONDERZOEK.

De Rhabarber, welke, door de Schepen der Oost-Indiſche Compagnie, uit China tot ons overgebragt wordt, beſtaat in ongelyk groote, platte, dikke en ronde Wortelen, waar onder ook gevonden worden, van vier tot vyf duim langte. Van buiten zyn deeze Wortels ligtgeel van kleur, een weinig ſponsagtig; dog tevens tamelyk zwaar op het gevoel, en inwendig gemarmerd, gelyk een Muskaatnoot. — Die, welke wy Moscoviſche of Ruſſiſche noemen valt ongelyker van ſtuk, en beſtaat uit groote, kleine, knobbelige, of hoekige wortelen, in 't midden doorboord met een ronde opening. Van buiten is zy donkergeel, van binnen gemarmerd, en, onder het Mikroskoop gebragt, vond ik ze meestdeels ſponsagtiger, dan de voorgemelde ſoort. Zy ſchynt, op het gevoel, ook ligter te zyn; dog hier van nader in het volgende

II. ONDERZOEK.

Om het verſchil tuſſchen de ſpecifieke Zwaarte der Oost-Indiſche en Moscoviſche Rhabarber nauwkeurig na te gaan, maakte ik van beide ſoorten even groote blokjes; hebbende 1½ duim lengte, 1½ breedte, en 1 duim dikte. Zulk een blokje van de Oost-Indiſche Rhabarber woog 2 lood; van de Moscoviſche, 1½ lood; zo dat de eerſte ſoort een vierde zwaarder bevonden werdt, dan de laatſte. Deeze Proef heb ik verſcheidene maalen, telkens met denzelfden uitſlag, herhaald.

III. ONDERZOEK.

De Oost-Indiſche Rhabarber, tot een fyn Poeder geſtampt, is

(*a*) *De Materia Medica*, II Deel.

is hooggeel van kleur. —— Het Poeder van de Moscovifche heeft eene ligtere en dofgeele kleur.

IV. ONDERZOEK.

Eene halve once Oost-Indifche Rhabarber in vier oncen gerectificeerden Wyngeest, tot eene gewoonlyke Tinctuur gemaakt, gaf eene zwaare geelroode kleur. —— Eene evenredige Tinctuur van de Moscovifche overtrof de voorgemelde eenigzins in zwaarte van kleur.

V. ONDERZOEK.

Dertig druppels van de evengemelde Tinctuur der Oost-Indifche Rhabarber gaven, aan 2 oncen fchoon regenwater, eenigermate een melkagtiggeele kleur. —— Dezelfde Proef op de Tinctuur der Moscovifche Rhabarber neemende, vond ik, dat het water insgelyks eene geele kleur kreeg; maar 'er vertoonde zig byna niets melkagtigs; een bewys van minder Harsagtige deelen.

VI. ONDERZOEK.

Twee drachmen Oost-Indifche Rhabarber, in vier oncen water tot eene behoorlyke Tinctuur bereid, gaven eene tamelyk geele kleur. —— Een evenredig Aftrekzel van de Moscovifche was wederom een klein weinig hooger van kleur, gelyk in myn vierde Onderzoek.

VII. ONDERZOEK.

Het overblyfzel van de evengemelde Water-Tinctuur der Oost-Indifche Rhabarber woog vier fcrupels; dus waren 'er twee fcrupels verloren. —— Van de Moscovifche was evenveel aan gewigt overgebleven.

VIII. ONDERZOEK.

Van agt oncen Oost-Indifche Rhabarber, door water uitgetrokken, en daar na behoorlyk uitgewaasfemd tot zulk eene dikte, dat 'er bykans pillen van kunnen gemaakt worden, heb ik vier oncen en eene drachme zuiver extract bekomen. —— Van de Moscovifche gaven 8 oncen, op gelyke wyze behandeld, 4 oncen extract; dus eene drachme minder.

IX. ONDERZOEK.

By myn eerfte toets, was ik door het Microscoop, hier en daar, verfcheidene kleine korreltjes gewaar geworden, welke in der daad harsagtige deelen fcheenen te zyn. Om nu dit te beproeven, trok ik van ieder 4 Oncen, afzonderlyk, tweemaal uit, eens met tweemaal overgehaalden, en andermaal met eenmaal

maal overgehaalden Wyngeest. Hier door kreeg ik, uit de Oost-Indiſche Rhabarber, twee drachmen en zeven greinen zuivere harst; dog van de Moscoviſche, tot myne verwondering, ſlegts eene drachme en twee greinen.

X. ONDERZOEK.

De tweemaal afgetrokkene Oost-Indiſche Rhabarber, wederom gedroogd zynde, woog 2 oncen en 15 greinen. —— Het overblyfzel van de Moscoviſche woog 2 oncen en 2 drachmen.

XI. ONDERZOEK.

Het gemelde overblyfzel van de Oost-Indiſche Rhabarber, verbrandde ik in een ſmeltkroesje, en zag een doffen goudgeelen rook 'er uitvliegen; en op dat myn asch wel uitgebrand en wit zou worden, liet ik, na dat de vlam opgehouden had, de asch nog twee uur zeer zagt in de toegedekte kroes gloeien; en toen ze koud geworden was, bevond ik te hebben 3 drachmen en 10 greinen witte asch. —— De asch van de Moscoviſche Rhabarber woog 4 drachmen en 50 greinen, dus 5 ſcrupels meer.

XII. ONDERZOEK.

Vervolgens trok ik beide deeze asſchen, ieder afzonderlyk, met eene genoegzaame hoeveelheid water, om door uitlooging het zout te bekoomen. Vyftien druppels van de loog der Oost-Indiſche Rhabarber-asch gaven aan eene once ſchoon regenwater, met eene drachme ſtroop van Vioolen gemengd, eene donkere grasgroene kleur. —— Een gelyk getal druppels van de loog der Moscoviſche gaf 'er eene zogenaamde Saxischgroene kleur aan; waar uit blykt, dat de eerſte meer loogzout onthield dan de laatſte.

XIII. ONDERZOEK.

Om dit onderſcheid nauwkeuriger na te gaan, waasſemde ik myne zeer klaare Oost-Indiſche Rhabarber-loog uit, en bekwam hier door 15 grein droog loogzout. —— De Moscoviſche leverde my ſlegts 7 grein. Zekerlyk een groot verſchil.

XIV. ONDERZOEK.

Nog eene vergelyking van de Oost-Indiſche Rhabarber met de Moscoviſche, heb ik gemaakt door middel van het Yzervitriool. Hier van deed ik een grein by eene drachme Aftrekzel der Oost-Indiſche Rhabarber, met water bereid, volgens 't VIde Onderzoek; dit gaf eene zeer donkere, troebele, zwarte olyfkleur. Doch op gelyke wyze met de Water-tinctuur der Moscoviſche Rhabarber te werk gaande, nam ik eene mindere kleur waar. Al-

Alle deeze Proeven, vergeleken met het geen ik boven uit Schryvers over de Artzenykunde heb aangehaald, pleiten, myns bedunkens, zeer ſterk voor de Oost-Indiſche Rhabarber. Zy overtreft de Moscoviſche in ſpecifieke zwaarte, en geeft meer extract, meer hars, en, na de verbranding en uitlooging, meer zout. De aarde alleen is in de Moscoviſche overvloediger. Dog aan deeze (CARTHEUSER noemt ze *terra iners*,) zal, denk ik, niemand groote deugden toeſchryven; ten minſte geene purgeerende kragt. Mogelyk zouden zommigen, wegens deeze meerderheid der Aarddeelen, eene ſterkere adſtringeerende kragt van haar verwagten; dog volgens myn XIVde Onderzoek, ſchynt de Oost-Indiſche ook hier in kragtiger te zyn.

Tot ſlot moet ik hier nog byvoegen, dat ik, den 7den December van 't voorleden jaar, vier gezonde Perſoonen, elk twee ſcrupels Moscoviſche Rhabarber heb laaten inneemen, zonder verandering in hunnen leefregel te maaken. De eerſte was een Jongman van 36 jaaren; hy kreeg driemaal ontlasting. Na 3 weeken, gaf ik hem twee ſcrupels Oost-Indiſche Rhabarber; waar van hy vyfmaal ontlasting kreeg. — De tweede Perſoon, zynde een Meisje van 23 jaaren, ging van de twee ſcrupels Moscoviſche Rhabarber tweemaal af. Na 3 weeken gebruikte zy eene gelyke hoeveelheid Oost-Indiſche, welke haar driemaal deed afgaan. — De derde, een Jongeling van 21 jaaren, gevoelde niet de minſte uitwerking van de gemelde doſis Moscoviſche Rhabarber; dog, na agt dagen, kreeg hy van dezelfde hoeveelheid Oost-Indiſche, tweemaal ontlasting. — De vierde, was een Jongeling van 18 jaaren. Hy ging van de Moscoviſche Rhabarber ééns, en na 8 dagen van de Oost-Indiſche tweemaal af.

Ik heb de gemelde ſoorten van Rhabarber ook aan my zelven beproefd. Den 12den February deezes Jaars, nam ik 10 grein Moscoviſche Rhabarber, van welke geringe gift ik tweemaal afging. Den 4den Maart, nam ik eene gelyke hoeveelheid Oost-Indiſche, en kreeg viermaal ontlasting.

Myne Leezers zullen, hoop ik, niet denken, dat ik deeze laatſte Proeven als beſliſſende opgeef. Ik weet zeer wel, welke Aanmerkingen men kan maaken, ten aanzien van het gevolg, dat daar uit te trekken is. Indien ze egter dikwyls met de vereischte oplettendheid herhaald werden, kunnen ze zekerlyk zeer veel toebrengen, om een einde te maaken van een geſchil, dat te gewigtig is, om op losſe gronden beoordeeld te worden.

AAN-

AANMERKINGEN OVER DE DEELEN, WAAR UIT DE WYN BESTAAT, ALS MEDE OVER DEN BRANDEWYN, WYNSTEEN, EN DEN AZYN.

Door den Heer EDWARD BARRY, *Bart.* F. R. S.

DE Wyn beſtaat uit Water, fyne Aard-, Zout- en Olie deelen, en den brandenden Geest. Verſchillende ſoorten van Wynen hebben deeze beginzels in eene ongelyke maate in zich. Zo lang zy nauw verëénigd blyven, is de Wyn klaar; doch wanneer ze van elkander ſcheiden, vervliegen de Water- en Geestige deelen; terwyl de Zout-Olie en Aardagtige deelen bezinken.

Ik weet dat zommigen de Lugt aanmerken, als een afzonderlyk beginzel in alle lichaamen. Vuur dringt door alle lichaamen heen; en Lugt, met water, zal in de diepſte deelen doorgaan, en die verëénigen. Dan Vuur nog Lugt zullen met elkander verëénigd worden, en een gelykſlachtige mengelklomp met elkander uitmaaken. Zy doen byzonderen dienst wanneer ze bepaald zyn, in de verborgenſte deelen: doch, wanneer de zamenſtellende deelen dier Lichaamen ontbonden zyn, zal de Lugt, die daar in beſlooten geweest is, doch 'er geen byzonder deel van uitmaakte, onveranderd blyven, en welhaast haare weezenlyke eigenſchappen aanneemen.

Gemeene Wyngeest, *Brandewyn* geheeten, is een zamengeſteld vogt; en door overhaaling gezuiverd, laat dezelve in de Disteleerketel nog eene groote menigte Waters over, en eenige olieagtige deelen, niet geheel zuiver. Deeze wordt, door herhaalde distillatien, zuiverder gemaakt; doch het valt zeer bezwaarlyk, die te eenemaal van waterdeelen te ontdoen. Wynſteenzout is allergeſchiktst tot dit einde, als welke zodaniger wyze het water inſlorpt, dat dezelve vogtig wordt, wanneer men dien bloot ſtelt aan de lugt, ſchoon door de hitte der Zonne verwarmd; indien, derhalven, dezelve gemengd wordt met Brandewyn, zullen alle de overgebleevene wateragtige deelen geheel verzwolgen worden: en, dewyl de Wynſteen zich met zuiveren Geest volſtrekt niet vermengt, daar droog in blyven, als dezelve geheel gezuiverd is.

De eigenſchappen van deezen zeer gezuiverden Geest, by de Scheidkundigen onder den naam van *Alcohol* bekend, zyn zeer zonderling en verbaazend. Naast de Lugt is deeze de ligtſte en doorſchynendſte vloeiſtoffe, geheel ontvlambaar en wegvliegende, zonder eenig dik agter te laaten, aangenaam voor

voor de Reuk en Smaak, het doet de Wei en het Bloed, daar mede vermengd zynde, ſchielyk ſtremmen, maakt de harde deelen des lichaams vast, en wederſtaat de verrotting. Inwendig gebruikt, brengt het dezelfde uitwerkzels als de Wyn voort; doch op een ſpoediger en geweldiger wyze. Deeze *Alcohol*, die, dus gezuiverd, een enkelvoudige Vloeiſtoffe ſchynt, heeft men onlangs, in eenige zeer keurige Proefneemingen, ontbonden, en wordt, door 'er nog eenige verborgene wateragtige deelen uit te haalen, 't geen men thans *Æther* noemt.

Wynſteen is het weezenlyk Zout des Wyns, 't welk in alle nieuwe Wynen gevonden wordt; doch in eene zeer verſchillende evenredigheid tot de andere deelen, die den Wyn uitmaaken: in deeze blyft dezelve lang verborgen, tot de Wynen meer verdund en ontbonden zyn, wanneer de Wynſteen allengskens, uit het middelpunt des Wyns afgeſcheiden, zich evenwydig verſpreidt na den omtrek van het vat, waar in de Wyn bewaard wordt. Dit is eene weezenlyke crystalliſatie der natuurlyke Wynzouten, en heeft, gelyk andere werkingen van den zelfden aart, geene plaats, dan wanneer het vogt in rust is. —— Eene veel grooter hoeveelheid Wynſteens wordt 'er afgeſcheiden van ſterk zuure en wrange Wynen, dan van malſche ryke Wynen, waar in de Olie en geesagtige deelen de overhand hebben van de Zoutdeelen. Te deezer oorzaake hebben de eerstgemelde, terwyl ze nieuw zyn, een onaangenaamen en wrangen ſmaak, tot dat de overtollige zoutdeelen afgeſcheiden, en de overgebleevene zagter geworden zyn. De ryke Wynen zullen desgelyks onaangenaam, onſmaaklyk en zwaar weezen, tot dat de Olie en Geestagtige deelen fyner en zuiverder geworden zyn: die deelen van welke de byzondere kleur en geurigheid afhangt. Om die rede verkrygen de Wynen van deeze ſoort, die een grooter maate van dit fyne Zout bevatten, dan andere, die aangenaame prikkeling, welke ze zo voordeelig van de andere onderſcheidt, en daarom, door de *Italiaanen*, met den naam van *Piccanti* benoemd worden.

Verſcheide Kwaalen, en byzonder de aangroeijingen in de Gewrichten, en de deelen die het water afleiden, worden, door eenige beroemde Schryvers, ten onregte, aan deezen Wynſteen toegeſchreeven: dan de ſcheiding daar van gaat zeer langzaam en traaglyk toe, en kan nimmer iets betekenen dan wanneer de Wyn in rust is, en dus met geene mogelykheid, terwyl de Wyn, in hevige beweeging, in 't lichaam rondloopt, of door eene der uitwerpende kanaalen heen gaat.

Ook

Ook zyn deeze ſteenagtige aangroeijingen in de Gewrichten en de Waterdeelen, niet van dezelfde natuur als dit Wynzout; doch van eenen geheel verſchillenden en tegenovergeſtelden aart, gelyk de onloochenbaarſte Proeven uitwyzen, dat die ſteenagtige aangroeijingen van een Alkaliſche natuur, en de Wynſteen van een doordringend zuur ſoort is. De Wynſteen, daar uit voortkomende, wordt niet alleen onſchadelyk bevonden, maar een nuttig openend en verdunnend middel; in veele gevallen eer geſchikt om zulke aangroeijingen, in den beginne, te ontbinden, dan te veroorzaaken.

De rypheid tot welke onderſcheide Wynen kunnen komen, en in eenen goeden ſtaat blyven, is alleen door de ondervinding te bepaalen; doch, in 't algemeen, zullen ſterke Wynen langzaamer tot rypheid geraaken, en duurzaamer weezen, dan de zwakkere Wynen, die veel ſpoediger ryp worden en ook raſer verliezen. De Wynen hebben, gelyk alle dierlyke en groeiende lichaamen, hun onderſcheide ſtaaten van jeugd, rypheid en ouderdom.

Alle Wynen, en inzonderheid zwakke, zullen of uit eigen aart, of door herhaalde gistingen, veranderen in eene ſoort van *Aſyn*. Deeze Waarneeming heeft, naar allen ſchyn, gelegenheid gegeeven, tot de kunſtige bereiding van een beſtendiger en prikkelender Aſyn, in natuur zeer van de eerstgemelde verſchillende. Deezen kan men alleen krygen; door eene geregelde behandeling van zulke vogten, als eene voorgaande gisting ondergaan hebben: en, aangezien de Aſyn een byzonder opmerkenswaardig tweede voortbrengzel van den Wyn is, zeer zonderlinge en nutte hoedanigheden bezittende, zal ik eenige weinige aanmerkingen voordraagen over de veranderingen, welke dezelve ondergaat, eer ze in dien ſtaat komt.

De bewerking, om Aſyn te maaken, is van overlang bekend geweest, en door Dr. BOERHAAVE, met eene groote nauwkeurigheid, beſchreeven. Ik zal enkel zodanige omſtandigheden daar van vermelden, als bepaald tot myn oogmerk dienen. Men neemt twee vaten, boven open, en doorgaans van Eikenhout vervaardigd: omtrent één voet van den bodem deezer vaten wordt een dwars rafterwerk gelegd, waar op men eene genoegzaame hoeveelheid gisting verwekkende ſtoffe plaatst, zo dat het 'er mede bedekt is; beſtaande doorgaans uit ſteelen, dunne wyngaard takjes en onrype Druivenboſchen. In een deezer vaten giet men Wyn, tot dat het geheel gevuld is, het ander wordt half vol gedaan. Binnen twee of drie dagen begint de Wyn, in het halfvolle vat, op nieuw te gisten; en alle etmaalen wordt de Wyn uit het volle in het halfgevulde vat gedaan,

tot dat het geheel vol is. Dit gedeelte der bewerking herhaalt men beurtlings alle dagen: geduurende deezen tyd, wordt het volle vat boven open gehouden, op dat de lugt 'er vry in ſpeele; doch het halfvolle laat men geheel bedekt, en heeft alleen eene kleine opening in 't bovenſte gedeelte, die naar eisch, door een houten ſtop geopend of geſlooten wordt. Staande deeze bewerking, neemt de gisting in het halfvolle vat allengskens toe, en verkrygt eene maate van hette, die in 't volle en open vat bykans geheel vernietigd is. Deeze beurtlingſche gisting zet men voort, tot dat ze in beide vaten ophoudt. Een gepaste maate van hette is noodig, tot deeze bewerking: waarom de *Franſchen* dit altoos in den Zomer doen, en in omtrent vyftien dagen volbrengen.

Wanneer de Aſyn dus gemaakt is, verkrygt dezelve, door op de moer en de gistende ſtoffe te leggen, by trappen, grooter ſterkte en rypheid, en laat een groote menigte van ſlymerige, olie-, en zeepagtige ſtoffe zinken, die, aan de zyden der vaten hangen blyvende, als mede aan de wyngaard ranken en takken, gezuiverd en verfrist moet worden, tot dat de Aſyn een' zuiveren en aangenaam prikkelenden ſmaak krygt, anderzins zal dezelve bedorven en troebel worden. Het vat, de wyngaard ranken, en takken, welke door deeze bewerking zeer ſterk met Aſyn vervuld zyn, worden kragtiger tot het voortzetten der gisting dan nog nieuw zynde: waarom men ze ook doorgaans bezigt.

'Er is eene opmerkenswaardige overeenkomst, tuſſchen het maaken van Wyn en Aſyn. De eerſte wordt gemaakt door de gisting der zappen uit druiven geperst, ſteeds voortgezet, en geſchikt naar derzelver ſterkte en aart. De laatſte ontſtaat uit een herhaalde en geſtuitte gisting des wynagtigen vogts, dat eene voorgaande gisting ondergaan heeft. De ſterkte des Wyns zal grooter weezen, naar gelange van de volheid en rykheid der druiven, en de maat van gisting. De ſterkte van den Aſyn hangt desgelyks af van de ſterkte des Wyns, en de herhaalde en geſtuitte gisting van denzelven: en elk deezer Vogten verkrygt een aangenaamer geur en kragt, door een' behoorlyken tyd op de moer te blyven liggen. Nogthans verliest de Aſyn, door deeze bewerking, te eenemaal de voorgaande hoedanigheden, en neemt andere zeer verſchillende aan: ja eenige recht draads overgeſteld, tegen die zy hadt in den ſtaat van Wyn.

Als men Wyn distilleert, klimmen de geestige deelen eerst opwaards, en vatten, op het byhouden van een brandenden Kaars, terſtond vlam. By het distilleeren van Aſyn, ryst het lig-

ligte wateragtige gedeelte eerst op, en vervolgens de zwaarder zuure deelen, en beide blusschen zy een kaars terstond uit. Wyn vermeerdert grootlyks de beweeging, en hitte van het bloed, en maakt dronken; Asyn bekoelt het zelve, en ontnugtert in stede van dronken te maaken. In de neus gewreeven of gedronken, wekt zy de zodanigen op, en doet hen bekomen die in zwym leggen door het gebruik van geestryke vogten. Geest van Wyn, gemengd met de Wei van het bloed, doet het terstond stremmen; en Geest van Asyn is een kragtiger ontbind-middel, daar van, dan eenig ander.

Ik zou buiten myn bestek treeden, indien ik hier uitweidde over de verscheide nutte hoedanigheden deezes voortbrengzels van den Wyn, in 't voorkomen en geneezen van veele kwaalen, inzonderheid van eenen ontsteekenden aart, of over de verrotting tegengaande kragt, en het herstellen van dat bederf, waar toe alle dierlyke vogten, en in 't byzonder de gal, zo ligt overslaan, in besmettende Rotkoortzen, en in dat slag van Zeescheurbuik, welke ontstaat uit eene traagen omloop, en rottenden staat, der dierlyke vogten.

De Ouden hadden niet alleen kennisse van de geneeskragten des Asyns in veele ongemakken; maar ook van deszelfs vermogen, in 't voorkomen van Ziekten. Dezelve was de gewoone drank der *Romeinsche Soldaaten*, en elk hunner moest 'er een vles van by zich draagen; deeze werd met water aangelangd, en komt, by CELSUS, onder den naam van *Posca*, voor. Deeze was aangenaam van smaak, en zeer dorstlesschende.

Onder de verscheide soorten van Asyn, by de Ouden vermeld, werd de gemeenste gemaakt van de zuure vogten der onrype vrugten of bedorven Wynen. Een andere, doorgaans gebruikt, werd met meer toebereiding van een beter soort van Wyn getrokken. Doch wy vinden dat zy desgelyks, door eene geregelde bewerking, een uitmuntender soort van Asyn vervaardigden, van hunne beste en sterkste Wynen, welke dierbaarder geagt, en tot hooger prys gekogt werd, dan de Wyn zelfs, gelyk MARTIALIS dit duidelyk te kennen geeft. Deeze was by hun in groote waarde, van wegen den aangenaam prikkelenden smaak, welken dezelve aan hunne geliefde sausen byzette. De *Grieken* gaven 'er verscheide naamen aan, strekkende om de nutte en smaaklyke hoedanigheden uit te drukken.

De *Egyptische Asyn*, boven al die te *Pharos* gemaakt werd, hadt den voorrang boven allen anderen Asyn: in deezen was het waarschynlyk, dat CLEOPATRA de kostlyke paarl ont-

bondt, in dien beker, welken zy voor ANTONIUS bereidde; en waar in CLODIUS, de kwistige Zoon van ESOPUS den Tooneelspeelder, de paarl ontbondt, die hy van METALLA'S oor nam. Want gemeene Asyn heeft geen genoegzaame kragt, om zulke lichaamen tot drinkbaarheid toe te ontbinden.

NADER BERICHT,

WEGENS HET GEBRUIK DES VARENWORTELS, TEGEN DEN LINDWORM.

Door

W. VAN BARNEVELD, *Apotheker te Amsterdam.*

EVen voor dat myn BERICHT, nopens den mannelyken Varenwortel afgedrukt en geplaatst was, in 't vorige Stukje van het *Mengelwerk* deezer Letteroefeningen, bevond ik, dat de Lyderesse, zynde de Huisvrouw van *Ysbrand Daniels*, van welke de tweede Proefneeming gewag maakte, niet volkomen geneezen was. Ik had haar belast, al schoon zy zich, na 't uitloozen van gedeeltens van twee onderscheidene, byna vergaane, Lindwormen, zo uitsteekend wel bevond, evenwel zorgvuldig agt te geeven, of zy niet meer van den Worm loozen zoude; want ik hield haare geneezing enigzints verdagt, om dat ik my zelven niet verzekeren konde van 't uitloozen van de geheele Lindwormen. 't Was dan ook op den 18 May laatstleeden, dat zy, zig zedert vier a vyf dagen niet wel bevonden hebbende, my vertoonde een of twee Leedjes van eenen Lindworm, die haar van zelfs ontvallen waren, by den grond; terwyl de Lyderesse my tevens betuigde, gereed te zyn, om haare geneezing nog eens te willen beproeven. Ik nam daar genoegen in, en na dat wy beslooten, dat zy 8 dagen zoude doorbrengen, met schraale Soepen te neemen, tot haar voedzel, en na verloop van dezelven 't middel inneemen; overdagt ik intusschen, hoe de Wortel best te bereiden, dat dezelve meerder vrugt mogt doen op den Lindworm, dan de Lyderesse, in de voorige Proeven, ondervonden hadde.

Al lang was ik bedagt, om, by gelegenheid, de Varenwortel, voor iemand ongedroogd te bereiden, om dat, zo wy deszelfs natuurlyke eigenschappen, die regelregt tegen deeze en andere Wormen geschikt schynen, niet kunnen verbeteren, ten minsten niet van een merkelyk aandeel deezer eigenschappen moeten berooven. De ondervinding had my geleerd, dat twee derde deelen van de vogtige Wortelen verdroogden, aleer men die tot Poeder konde brengen: dus kon ik de proportie bepaa-

malen. De Lyderesse vlug en sterk zynde, heb ik deeze hoeveelheid nog vergroot. Ik nam dan van 't Merg des groenen, volgens myne manier bereidden, mannelyken Varenwortels anderhalf once, door een zuivere Paardehaire Zeef geslagen, na dat dezelve tot een Pap gestampt was. Tot myn schade leerde ik, dat deeze ongedroogde Wortelen zeer zamentrekkende waren: 't doorgeslagene *Pulpamentum* was inktagtig geworden, door den yzeren stamper. Dit kan tot een waarschouwing strekken voor anderen. —— Ik had de Lyderesse intusschen tweemaal zagtelyk doen laxeeren, en wel de laatste reize, op dien dag, dat zy, 's daags daar aan, 't Medicament dagt in te neemen. Zy gebruikte ook, op den avond van dien dag, de bekende Soep, nevens een beschuit, gedoopt in een glaasje witte fransche Wyn.

Des morgens van den bestemden dag, gaf ik haar in Perzoon het Merg in, dat van een groen-graauwe Couleur was, verdund met een weinig Lindebloezem-water: na dat dit de Lyderesse een half uur had binnen gehad, braakte zy nu en dan heevig; en konde niet beletten, dat 'er veel van den ingenomen Wortel verloren ging. Dit hield circa een half uur aan; wanneer zy een rommeling in den Buik kreeg, als of daar (zo zy 't noemde) een pot kookte. Om half negen uuren liet ik haar de grootste helft van 't Purgeerbrokje nederslikken, met vier grein *Gummi Guttæ*; dit bevorderde de roering in 't lyf dermaate, dat zy, na verloop van een vierde uurs, in een zeer kleinen stoelgang van dunne stoffen, twee Lindwormen uitloosde, die, tot myne verwondering, verzeld gingen met een weinig van den gepulpeerden ingenoomen Varenwortel. De Lindwormen waren by de uitloozing, of staande myne behandeling, aan de draadige einden, die naar den kop loopen, aan stukken gebrooken; dog levendig zynde, heb ik die, met warm water, ongeveer anderhalf uur tyds in 't leeven gehouden, telkens zig meer beweegende, als wy warm water daar by deeden. De eene Worm was vier Ellen, en de andere byna vyf Ellen lang. De Lyderesse intusschen was vry vlug en gaauw; deed haar huiselyke bezigheid zonder hinder, en had dien geheelen dag niet meer dan twee à drie kleine ontlastingen; terwyl met een van dezelve, nog een dun draadje, als een vinger lang, wierd voortgebragt; evenwel aan den avond was zy wat vermoeid en koortzig. Des anderen daags, haar nog in dien staat vindende, liet ik haar wat *Cassia*, *Tamarinde* en *Rhabarber* inneemen: zy kreeg hier van wel tien a twaalf Stoelgangen, en bevind zig thans zeer welvaarende.

Beide de Wormen zyn van éene zoorte, te weeten: die Lind-

worm, waar van de Cawoerdenzaad-gelykende Wormen worden afgeſcheiden; en tot meerder verzekering voor my-zelven, heeft my de zeer-kundige Natuurkenner, de Heer M. HOUTTUYN M. D., zulks bevestigd; zynde in zyn Ed. Natuurlyke Historie, over de Dieren, volgens 't Zamenſtel van den Heer LINNÆUS, deeze de Lindworm, met enkelde mondjes op zyde: *Zie I Deel, 18 Stuk, LXXXII Hoofdſt.*; egter zyn deeze Wormen in alle hunne deelen, aan de afbeeldinge aldaar geplaatst, (Zie *Pl. CXLII Fig.* I.) niet volkomen gelyk; ten blyke van de verſcheidenheid der Lindwormen. Ik heb dit des te naauwkeuriger willen onderzoeken, om dat deeze Lyderesſe ook van een andere zoorte eens Lindworms gekweld geweest is, en die, in voorn. Natuurlyke Historie der Dieren, de Lindworm met enkelde mondjes op zyn plat genoemd word; dit had ik opgemaakt uit ſtukken en brokken, door haar van tyd tot tyd verzameld. Ik zoude dus byna durven onderſtellen, dat zy drie Wormen moet gehad hebben, en deeze laatstgemoemde, by de eerſte Proefneemingen, is kwyt geraakt.

Na de natte Varenwortel op deeze Lyderesſe *met zo veel* geluk beproefd te hebben, onderzogt ik door diſtelatie, hoe veel en welk vogt ik uit de natte Wortelen zoude kunnen bekoomen; op dat ik hier door zou mogen bepaalen, welke hoedanigheden de Wortelen, onder 't uitdroogen, om die tot poeder te bereiden, verlooren. 26 Dragma natte, fyn geſneeden Wortelen, in een glazen kolfje gedaan, een ontfanger daaraan gelegt, en de voegen wel geſlooten zynde, heb ik de afdruiping met een vereiscbt zagt vuur begonnen en geëindigd, tot dat de Wortel vry hard was uitgedroogd; en daar uit ontfangen 18 Dragmen *Spiritus rector*, of zuuragtig vogt van een onaangenaamen ſmaak en viezen reuk. De overgebleevene Maſſa, weegende byna een once, heb ik na de Tacheniaanſche wyze gebrand, en daar uit bekoomen 23 grein zuiver alkalisch zout, dat, wegens zyn aangehegt phlogiston, geelagtig van couleur was.

Eindelyk hebbe ik nog te melden, dat ik het Poeder des Varenwortels nog eens in 't werk geſteld heb aan een Dienstmaagd; zonder uitwerking. Dog naderhand heb ik uit haar zelve vernoomen, dat zy in den voorigen Zomer den Varenwortel reeds gebruikt en veel van een Lindworm ontlast heeft; zy was omtrent de hoeveelheid, zo 't my toeſcheen, niet opletteud genoeg geweest; misſchien is zy den geheelen Lindworm kwyt geraakt: want, behalven het myne, had zy intuſſchen nog drie maal het middel, door een kundige Hand bereid en ingegeeven, zonder uitwerking, ingenoomen.

Amſt. 7 Juny 1776.

OVER

OVER DE MENIGVULDIGHEID VAN BOEKEN.

ZAl men dan nimmer, dus liet zich onlangs een jong Heer, met veel vuurs, hooren, zal men dan nimmer ophouden om dingen, die reeds zints langen tyd gezegd en gedrukt zyn, te herzeggen en te herdrukken? Hoe is het mogelyk dat 'er Menschen gevonden worden, laag en zot genoeg om Boeken te maaken, zonder iets nieuws te hebben om 't gemeen mede te deelen; die dagen en nagten besteeden in 't veranderen der Formaaten en der Letteren van reeds bekende Werken, en dus al de wereld te doen zien, dat zy, het hun onmogelyk zynde iets uit te denken, de wysheid niet bezitten om te zwygen?

Deezen bevlytigen zich om vermoende Helden of Geleerden eener regtmaatige vergetelnisse, waar in zy vervallen waren, te ontrukken, en storten zelve daar in neder: even als een zwak Mensch, die, iemand uit een gragt willende haalen, hem voor één oogenblik optrekt, om hem vervolgens te laaten vallen, en zelve met hem te verzinken. Dat een laf en onbekwaam Boekenzamenflansfer, drie of vier eeuwen geleden, twintig stuks slegte Boekdeelen geschreeven heeft, is rede genoeg, om 'er tegenwoordig het gewigtig onderwerp van veertig Verhandelingen van te maaken, die, in den afgelegensten hoek eener groote Boekerye geplaatst, daar jaaren onaangeroerd blyven, als dan komt 'er een liefhebber, met den bril op den neus, om ze op te zoeken, en geeft 'er eene uitgave van, met Aantekeningen vercierd, die tien stukken in Folio beloopt.

Anderen, overtuigd dat het Gemeen thans al het uit- en herschryven met een ongunstig oog aanziet, zetten 'er zich toe om Werken van eigen vernuft aan den dag te brengen: zy leezen niet, zy gaan met niemand te raade, om dat een scheppende geest geen vreemden bystand behoeft: zy neemen een stoute en hooge vlugt, zonder zich te laaten kluisteren door de ketenen der schroomagtige rede. Men ziet de helderste schinsteringen van vernuft allerwegen uit hunne Werken uitschitteren; men vindt 'er de heerlykste ophelderingen over de Weetenschappen; denkbeelden, treffende door de nieuwigheid; Voorschriften in puntdichten begreepen; en de aartigste Waarneemingen die oit het licht aanschouwden?

Naa deeze vernuftige voortbrengzels geleezen te hebben, heeft men het genoegen van den geest zo weinig met weezenlyke kundigheden vervuld te vinden, als een Mensch verza-

digd opſtaat van eene tafel, waar aan hy heeft zitten kauwen, zonder iets in den mond te hebben. Ondertuſſchen neemt het getal dier nutlooze Boeken, van dag tot dag, toe: het is een inbreekende ſtroom, die alle paalen wegrukt.

Indien men voortvaare met dien vryen loop te geeven aan de dwaasheid van drukken, ſtaat het dan niet te dugten, dat het Gemeenebest der Letteren, eindelyk, onder dien last van onheilen zal bezwyken? Wat zullen onze arme naakomelingen doen, als zy zich omringd vinden van vyf of zes duizend Uitleggers; van even zo veel korte begrippen der Regts- en Godgeleerdheid; van twee of drie duizend Dichtwerken; een millioen Predikatien; een magtig aantal Reisbeſchryvingen, enz.

Wat zal het zyn, in de twintigſte of één en twintigſte Eeuwe, wanneer alle Hoogleeraars, die nu beſtaan en tot dat tydperk zullen leeraaren, het zamenſtel hunner Lesſen hebben jaaren drukken; wanneer alle de Geleerden hunne aantekeningen over de *Autbores Clasſici* hebben gegeeven; wanneer allen, die waanen dat zy Dichters zyn, eene verzameling van hunne Gedichten hebben gemeen gemaakt; en wanneer elke Zotskap, die niets te doen heeft, zyn geſchryf in druk heeft laaten uitgaan?

Zou het, overzulks, geen ſtuk zyn de oplettenheid der Regeeringe waardig, om, ten dien opzigte, in de Geleerde Wereld, eenige verandering te maaken? En, indien het niet mogelyk is de overſtrooming, die ſmaak en geleerdheid met een volſlaagen ondergang dreigt, geheel te ſtuiten, moet men dan ten minſten geene poogingen aanwenden, om paalen te zetten aan de vernielingen daar door aangerigt?

Het zou, by voorbeeld, gemaklyk vallen, den Schryver van elk boek, 't welk geene zekere maate van aftrek heeft, tot het betaalen van eene boete te noodzaaken; of te drukken op eene min duurzaame ſtoffe dan papier, die met het verloop van eenige jaaren vergaan was. Zulks zou een groot voordeel geeven: dikwyls zouden 'er nieuwe drukken noodig zyn; en deeze zouden wy niet krygen dan van goede Werken, terwyl de overige ongevoelig, en zonder ſchande, in eene welverdiende vergetelnis geraakten.

Terwyl de jonge Heer, in deezer voegé, zyn gal ontlaſte, bemerkte ik aan de houding der meesten van 't gezelſchap, dat zy zich bykans overtuigd hielden van de noodzaaklykheid eener hervorminge, in dit ſtuk; ik kon 'er my niet byvoegen; maar in de verlegenheid om te antwoorden, wagtte ik met ongeduld, dat iemand het woord zou vatten; wel verzekerd dat 'er vry veel met grond tegen te zeggen viel.

Ein-

Eindelyk begon iemand, dien ik, in 't eerst niet gezien hadt, hun dit te gemoet te voeren. —— Ik verwonder my, in geenen deele, dat men, in den eerste opslage, verstelt staat, op het zien, hoe, naa de ontzaglyke menigte Boeken reeds uitgegeeven, dagelyks nog een zo groot getal van de pers komt; doch ik ben wel verre van dit voor een misbruik te houden, 't welk op eenige wyze verdient tegengegaan of gestuit te worden.

Het is terstond baarblyklyk, dat paalen te stellen aan het Boekdrukken, het zelfde zou weezen, als een groot getal van leden der Maatschappye tot den bedelzak brengen, en dus de Maatschappy zelve benadeelen; dit nam eene menigte Drukkers, Binders, Papiermaakers en Verkoopers, Letter-gieters en Boekhandelaars het brood uit den mond.

Hoe veel vermaaks zou het paalen zetten aan 't Boekdrukken niet beneemen aan een zeer groot aantal van Menschen, wier beuzelenden en traagen geest niet kan opgewekt worden, dan door het voorkomen van nieuwigheid, hoe ingebeeld dikwyls; doch altoos van eenige aangenaamheid vergezeld. Zy zouden zich genoodzaakt vinden verdrietige uuren te slyten, of iets ergers te doen, om het verveelende des ledigen tyds te weeren, en veelligt allengskens tot eene volslaagene onkunde vervallen.

Welk kwaad tog, bid ik u, veroorzaakt die menigvuldigheid van Boeken, waar over gy zo bitter klaagt. Is het niet geoorlofd deezen voorraad te vermenigvuldigen, gelyk die van andere zaaken, mits het ons vrystaa alleen te koopen zo veel ons behaagt, en de overige te verwerpen? De wyze koopt en leest de zodanigen die zyne kundigheden kunnen vermeerderen of ophelderen, en vergenoegt zich dus met een klein getal: de Ryke siert 'er zyne Boekenkasten mede op, en dit sieraad voegt hem zo wel als eenig ander.

De verlegenheid om eene keuze te doen is zo groot niet, als men zich mogelyk verbeeldt: een uitmuntend Werk is welhaast bekend; en, om goede vorderingen in de Letteroefeningen te maaken, heeft men, over elke Weetenschap, één of twee der beste Werken te leezen: die meer tyds of weetlusts hebben, kunnen dikwyls voldoening vinden in andere Boeken, die de byzondere deelen breedvoeriger behandelen.

De verscheidenheid van smaaken is verbaazend groot, en dus moet die der Boeken daar aan gelyvenredigd weezen, dit strekt zelfs tot zekere maate van volmaaktheid. Een zeer middelbaar Boek kan Leezers, nog niet ver genoeg gevorderd

om het fraaije en ſchoone te gevoelen, en die misſchien nooit zo verre zullen komen, vermaaken en leeren. Waarom zou een zekere rang van Menſchen, Menſchen van ſmaak, by voorbeeld, alleen, het voorregt hebben om te leezen? Moeten de Kinderen geen Boeken hebben; moeten de Dienſtbooden daar van beroofd zyn? Elk vindt nu, in de groote menigte, 't geen hem gevalt, en, in dien zin, mogen wy zeggen, zyn 'er maar weinig ſlegte Boeken.

Ik heb de jammerhartigſte prullen met vermaak zien leezen: en opgemerkt, dat de laffſte aartigheden met luidrugtig genoegen ontvangen wierden. Zouden die Schryvers niet verkeerd gehandeld hebben met beter te ſchryven? of, 't geen hun nog veel gemaklyker zou gevallen weezen, met geheel geen pen op 't papier te zetten? Hoe veel lachensſtoffe was dan weggenomen? Met één woord, om dat 'er zeer weinig goede Leezers zyn, heeft men zeer weinig uitſteekende Boeken noodig, en dit is mogelyk de rede van derzelver ſchaarsheid.

Worden de Schryvers belet hun werk voort te zetten, wy zullen allengskens tot woeste bastaardye vervallen: het groofſte gedeelte der Geleerden zal een wederzin tegen den Letterarbeid opvatten. Het is voor hun den vooraaamſten en bykans éénigen weg, om een' naam te maaken, toeſluiten, en door hun de hoop van roem te beneemen, ſtelt gy ze welhaast buiten ſtaat, om denzelven te verdienen.

Kunt gy, de Menſchelyke natuur gadeſlaande, u verbeelden, dat zy, door eene belanglooze liefde voor het waare en het goede, alleen aangedreeven, de Weetenſchappen zouden blyven handhaaven? Die liefde is koel en brengt zeldzaam wat groots voort. Indien twee of drie verheeve *Zielen* zich daar door geraakt vonden, wat zullen die twee of drie Geleerden uitrigten, om, in gansch *Europa*, den goeden ſmaak en de kundigheden leevendig te houden, om de altoos wederbovenkomende dwaaling te beſtryden, om de Weetenſchappen, die kwynen en vervallen, zo ras zy ophouden om na de volmaaktheid te doen ſtreeven, te doen bloeien.

Geloof vry, myn Heer, het is noodig voor 't geluk der Maatſchappye, dat de Weetenſchappen in dezelve bloeien; dat, om ze te doen bloeien, 'er veele perſoonen de hand aan moeten ſlaan; dat, om veele Geleerden te hebben, elk vryheid moet bezitten, en zelf de hoope voeden, om eenige eer van zynen arbeid te plukken, door denzelven gemeen te maaken.

Gy zult my te gemoet voeren, dat 'er veele uitſteekende Geleerden zyn, die nimmer iets hebben uitgegeeven: der zulken

ten getal zal' altoos zeer gering weezen, in vergelyking met die Schryvers hebben willen worden; byzondere omſtandigheden kunnen iemand de party van ſtilzwygen doen kiezen: doch houdt het voor eene zekere waarheid, dat elk, die denkt eene ſtoffe wel beoefend te hebben, die gelooft alle anderen, die 'er zich voorheen op bevlytigden, te overtreffen, terſtond zal bedagt weezen, om, door het drukken zyns Werks, zyn naam bekend te maaken. Ik zal nimmer gelooven, dat 'er bekwaamheden nederig genoeg zyn, om, uit eigen verkiezing, onbekend te blyven, dan naa gezien te hebben, dat eene Schoone, zeker van te zullen behaagen, zich ſteeds het oog der wereld onttrekt, uit ſchroôm voor de toejuiching haarer bevalligheden.

Ik wil niet beweeren dat een Volk, 't welk de meeste Boeken oplevert, altoos het verlichtſte en verſtandigſt Volk is; doch deeze waarneeming gaat door, dat 'er weinig bekwaamheids en kundigheids ſchuilt by elk volk, ſchaars in Werken van vernuft.

Gy betuigt eene groote ongerustheid over 't geen onze Naakomelingſchap zal beginnen, met zo veele Boeken als 'er reeds zyn uitgegeeven, en die nog dagelyks zo zeer vermenigvuldigen. Een zeer eenvoudige bedenking moet u deswegen gerust ſtellen.

Indien alle die Boeken geheel en ongeſchonden den tyd onzer Naakomelingſchappe bereikten, indien 'er geen *Sarweesnen* kwamen, die de Boekeryen gebruikten om de Kachels te ſtooken; geen Monniken, die een gedeelte uit verkeerden Godsdienſtyver verbrandden, terwyl zy de overige door onkunde lieten verſlingeren; zal men korte uittrekzels maaken van het aangelegenſte, en het beste herdrukken, en al de rest aan 't ſtof en de wormen ten beste geeven.

Wanneer onze Naakomelingſchap gelukkiger is met haar Uittrekzel maaken, dan wy tot nog geweest zyn, zal dezelve van alles voordeel haalen, zonder met iets belast te weezen. Een kloek verſtand zal, uit honderd Boekdeelen in Folio, het weezenlyke in één deel in Octavo brengen; en, door dit middel, zal men die honderd Boekdeelen kunnen miſſen.

Men heeft het zeer gelaaden op de Uittrekzel-maakers, hun tot den rang van werklieden vernederd, voor Pakkendraagers in 't gemeenebest der Letteren geſcholden, en men moet toeſtemmen, dat de meeste, in de zestiende en de zeventiende Eeuwe, dien naam verdienden.

Zo lang de Opſtellers van korte begrippen alleen gezonde Menſchen zyn die tegen 't zitten kunnen, die vlyt en ge-

geduld, een vast geheugen een goede oogen hebben, die wel onthouden wat men gedagt heeft, maar zelve nimmer denken, die veel ſpys eeten, doch wier maag noit recht verteert; zullen wy de dwaalingen nauwkeurig uitgeſchreeven, het oude herhaald, en twyfelagtige of gemeene gedagten op nieuw papier vinden.

Maar, indien, gelyk wy rede ſchynen te hebben om te verhoopen van de vorderingen, die 't gezond verſtand, in onze eeuwe gemaakt heeft, indien 'er, zeg ik, eenige weldenkende en wysgeerige Verſtanden gevonden worden, die zich de moeite willen getroosten om in één lichaam te verzamelen alle de weezenlyke en bondige kundigheden, in elke weetenſchap opgedaan, dan ſpreekt het van zelve, dat de overvloed van Boeken niemand zal belemmeren, dan die 'er zich mede wil bezwaaren. Wy hebben reeds eenige Boeken van deezen ſtempel.

De Algemeene Geſchiedenis van een Koningryk, wanneer dezelve naar eisch is opgeſteld, maakt eene menigte van gedenkſchriften, verhaalen, vertellingen en byzondere geſchiedenisſen, onnoodig; ik zeg onnoodig voor een groot getal der Leezeren: want ſchoon van duizend Perſoonen, die zich op een geſchiedenis toeleggen, 'er nauwlyks één is die wil ſchryven, of dezelve in de geringſte byzonderheden nagaan, behoort men voor dit klein getal ten minſten eenige exemplaaren van die byzondere Boeken te bewaaren: en de vermindering van derzelver vertier brengt dezelve vry natuurlyk in dien toeſtand.

Voor dat RAPIN THOYRAS, om dit met een voorbeeld op te helderen, geſchreeven hadt, kon men geene volkome *Geſchiedenis van Engeland* hebben, dan in zestig of tachtig boeken van verſcheide Schryvers, die altoos te veel of te weinig zeiden, en op welken men niet kon afgaan, zonder hunne Schriften, met tachtig anderen te vergelyken. Zyn 'er tegenwoordig veel Leezers, die kunnen zeggen, dat het Werk van RAPIN hun niet genoegzaam is? Men hebbe het derhalven, voor geen veel gewaagde wonderſpreuk te houden, te beweeren dat wel gemaakte korte opſtellen, het getal der Boeken, wel verre van te vermeerderen, doen verminderen.

Dit is het eenig middel om die waterlooten af te ſnyden, welke de Weetenſchappen, als een groote boom, aan alle zyden uitſchieten, en nutteloos ſappen verſpillen, geſchikt om ſmaakſyke vrugten voort te brengen, als zy den loop neemen in vrugt geevende takken.

Wy hebben, over alle onderwerpen, eene groote menigte denk-

denkbeelden en kundigheden; doch hier en daar verſpreid en dikwyls verdonkerd, door de zamenvoeging van valſche en verkeerde. Het zal veel nutter weezen zich te bevlytigen, om dit Goud te ſcheiden, en 'er een gedaante aan te geeven, die het ten gemaklyken en algemeenen gebruik maakt, dan, met groote kosten, eene nieuwe Myn te zoeken.

Dus denk ik, wat gy ook moogt zeggen, dat wy nog niet genoeg korte begrippen hebben, en dat, de tegenwoordige toeſtand der Letteren in aanmerking genomen zynde, de vermenigvuldiging daar van, een der heilzaamſte dingen is, die wy kunnen wenſchen.

Elke Weetenſchap heeft haare onderſcheide tydperken, die eene byzondere wyze van beoefening vorderen. In den aanvang moet dezelve noodwendig ſtukswyze beoefend worden; verſtanden van verſchillenden aart behooren het werk onder elkander te verdeelen; de ſtukken uit verſchillende oogpunten te beſchouwen, en al hunne aandagt te vestigen, op 't geen hun ten deel viel. Door dit middel ontſnapt 'er niets, door dit middel gaat 'er niets verlooren.

Dit gedaan zynde moet het werk van elk, eenigen tyd, voor 't oog des Gemeens ten toon ſtaan: want deeze Opperregter vonnist eerst, zonder te onderzoeken; maar trekt vervolgens dit vonnis weder in, en ſpreekt een tweede vonnis uit, waar van geen beroepen is.

Dit laatſte vonnis, den waaren prys geſteld hebbende op het Werk van ieder Schryver, is het eindelyk tyd om die verſpreide deelen te verzamelen, byéén te voegen, en elk zyne plaats te geeven; met één woord, 't is dan de tyd, dat een bekwaam Bouwkunſtenaar die bouwſtoffen bezigt, en het geheele gebouw oprigt, indien de Menſchen zich immer kunnen vleien, met de hoope van het zo verre te zullen brengen.

Ik zeg niet dat dit ſtand moet grypen in alle Weetenſchappen; maar wy beleeven eene eeuwe, waar in men reeds zo veel, en zo goed geſchreeven heeft, dat, indien ik my niet bedriege, de tyd gekomen is, om uitſteekende Verzamelingen te vervaardigen. Dit, myn Heer, ik herhaal het, dit is 't eenige middel om de ongelegenheden, die uit de menigte van Boeken, reeds in 't licht gegeeven, kunnen ontſtaan, voor te komen, of af te weeren; dan het ſchynt my toe, gy wilt nog beletten, dat men ze in het toekomende vermenigvuldige; en zorge draagen, dat 'er geene dan goede Werken het licht zien.

Wanneer het mogelyk ware, door het bepaalen van de Drukpers, de Hervorming alleen te laaten werken omtrent ſlegte Boeken, misſchien zoudt gy gelyk hebben, om daar in

het

het gezag der Overheid te gebruiken; doch dit Ontwerp zal noit meer dan een ſchoone harsſenſchim worden.

Men heeft rede om het drukken van elk Boek, 't welk rechtſtreeks de beginzels, op welke het geluk des Burgerſtaats gebouwd is, aantast, te verbieden; doch, buiten dit geval, is het dwingend Gezag in het Gemeenebest der Letteren zeer verderflyk, dat de ſchaduw daar van alleen genoegzaam is, om de Geesten te doen kwynen, en verſlagenheid aan te jagen.

'Er zyn ongelukkig maar al te weinigen, die zich een recht denkbeeld vormen van 't Gemeenebest der Letteren: de meesten gebruiken die benaaming, als eene foort van aartige leenſpreuk, gebruiklyk om de Geleerden in 't algemeen aan te duiden.

Zy weeten niet, dat de Geleerden, in hun ſmaak, in hunne bezigheden, in het oogmerk waar toe hunne poogingen zich uitſtrekken, eene menigte van zeer in 't oog loopende overeenkomſten hebben, die hun onderling aan elkander verbinden, en tot eene byzondere Maatſchappy maaken, verſpreid in verſcheide Burgerſtaaten.

Zy weeten niet, dat 'er eene geduurige Verſtandhouding plaats heeft, tusſchen de onderſcheide Leden; dat 'er verſcheide rangen en ſtaaten zyn; dat 'er eene foort van ondergeſchiktheid ſtand grypt; dat 'er een beſtuur is, dat 'er wetten, ſtraffen en belooningen gevonden worden.

Maar zy bedriegen zich bovenal, (en deeze dwaaling is dikwyls voor de Letteren zeer nadeelig geweest,) wanneer zy zich verbeelden, dat dit beſtuur, en die ondergeſchiktheid, eenige overeenkomst heeft met het beſtuur en de ondergeſchiktheid in de Burgerlyke Maatſchappy, en dat de een met de andere kan vereénigd worden.

De Verſtandigen alleen zyn Leden van het Gemeenebest der Letteren; hun oogmerk is het ontdekken der Waarheid; de Rede is hun wapentuig; Roem en agting te verwerven, de prikkel die hun aandryft; het wel onderrigt Gemeen is Regter; toejuiching ſtrekt tot loon, berisping of vergetelnis tot ſtraffe.

Dit alles heeft niets gemeens met de Burgerlyke Maatſchappy, die, vergenoegd met de uitwendige daaden der Menſchen te regelen, niet doordringt tot het beginzel waar uit ze voortkomen. De dwang, daar noodzaaklyk om dit oogmerk te bereiken, wordt eene ondraaglyke dwinglandy, als men dien wil ſtellen, in de plaats van Baarblyklykheid en Smaak, de eenige Regters, die het Ryk der Letteren kan erkennen.

Naardemaal dan die twee Werelden, als ik my dus mag uitdruk-

drukken, van eene zo gansch verſchillende natuure zyn, door zo tegen elkander overgeſtelde Wetten en Beginzelen beſtuurd worden, is het eene zeer groove dwaaling, zo onmengbaare zaaken te willen veréénigen, door, volgens de regelen, die in de eene goedgekeurd worden, de zaaken in de andere te willen behandelen.

Het is even of men dievery en moord wilde voorkomen, door Punt- of Hekeldichten tegen de Roovers en Moordenaars te maaken. 't Is den *Spanjaarden* nagevolgd, die, volgens het Kerklyk Regt, de Volken, in *America* ontdekt, beoordeelen.

De Vorst, die gezegd heeft, „ Ik wil niet dat het Vernuft „ in myne Landen gebonden worde"! heeft door dit woord getoond, dat hy waardig was over redelyke weezens het gebied te voeren, en Lesſen aan de meeste Vorſten te geeven. En ik weet, daar en tegen, niets belachlyker, dan de Vaſtſtelling van een Parlement, 't welk wilde beletten, dat ARISTOTELES zou gelyk gehad hebben.

Ik kant 'er my niet tegen, dat men, in de Geleerde Weereld, eene Hervorming invoere, ik zou my met u verheugen, indien het Burgerlyk Staatsbeſtuur den doorbreekenden vloed van ſlegte Boeken, waar over gy zo zeer klaagt, ware het mogelyk, ſtuitte. Want, met uitſluiting van alle middelen van gezag, die zich niet kunnen veréénigen met het beſtuur van 't Gemeenebest der Letteren, heb ik reeds aangeduid dat 'er andere middelen voorhanden zyn, die met vrugt zouden kunnen worden aangewend.

Indien het Gemeen de Regter is der Schryveren, kan men dien Regter overhaalen om zyne aandagt en ſtrengheid, in 't waarneemen zyns ampts, te verdubbelen. 'Er moeten Perſoonen zyn, gelast om voor die Regtbank alle misdryven, tegen 't gezond Verſtand en den goeden Smaak begaan, aan te kondigen, het geding der ſtrafſchuldigen op te maaken, en hun ſtraf zigtbaarder en voorbeeldlyker te doen worden.

Deeze Aanklaagers zyn de Oordeelkundigen; Menſchen, zo noodig in 't Gemeenebest der Letteren, als de Toezienders en Uitvoerders der ſtraffen in den Burgerſtaat, en die daarenboven, met die Amptenaaren, deeze overeenkomst hebben, dat de dienſten, welke zy het Gemeen doen, hun beloond worden, door den haat van byzondere Perſoonen.

Het Gemeen zou, zonder hun, dikwyls niet duidelyk genoeg zien: hunne misſlagen zelfs zyn 't zelve nuttig om wel te oordeelen, gelegenheid geevende tot onderzoek. Zonder hun zouden de beſlisſingen van 't Gemeen, geen ſtaatlykheids genoeg hebben; de ſmaak van 't zelve zou verbasteren, en 't zou,

't zou, met den tyd, medepligtig worden aan de misſlagen; die het moet veroordeelen.

Indien eenige Geleerden beſcherming behoeven, 't zyn boven al de Oordeelkundigen. Niets is gevaarlyker dan dit beroep voor die het beoefenen: de minſte wonde, een' Schryver toegebragt, dunkt hem een vermeeten aanval; hy vervult de geheele Wereld met zyne ſchreeuwende klagten; zyn buitenſpoorig ſmertvertoon regtvaardigt hem by veelen, die niet verder zien. Ik erken het valt ſmertlyk in 't oog der Wereld berispt te worden; maar heeft de Oordeelkundige ongelyk, het Gemeen, beter onderrigt, zal niet in twyfel hangen, om, zonder uitſtel, den Schryver regt te doen; heeft hy gelyk, de Schryver heeft niemand dan zich zelven te beſchuldigen.

Men laate dan ſchryven en drukken, wie 'er lust toe heeft; doch men ſchenke desgelyks vryheid aan de Oordeelkunde, om over alle voortbrengzels der penne en der Drukperſe, goede en kwaade, te oordeelen, en dit geſtroeken vonnis aan den dag te brengen. De Letter-Oorlogen, tot welke die vryheid gelegenheid zal geeven, moeten als geen groot bezwaar worden aangemerkt; de gevolgen daar van zullen dikwyls ten voordeele van de Waarheid uitloopen.

VERTOOG

OVER DE VOORDEELEN, DIE JONGE HEEREN KUNNEN TREKKEN, UIT DE VERKEERING MET DEUGDZAAME JUFFROUWEN (*).

(Ontleend uit eene Redenvoering over dit Onderwerp, door JAMES FORDYCE D. D.)

EEn der redenen waarom de beſchaafdſte, onder de Mannen, zo zeer geſteld zyn, op de Verkeering met de beminnelykſte van de Schoone Sexe, is, om dat zy, by haar zynde, zich ontſlaagen vinden van dien lastigen en rustloozen nayver, die ſtrydigheid van begrippen, welke niet zelden het genoegen in de gezelſchappen der Mannen verminderen, om niet te zeggen, vergiftigen. Aandoening, Verbeeldingskragt,

(*) Deeze Redenvoering zal, met andere van dien aart, van den Eerw. Heer J. FORDYCE, by de Drukkers deezes, *Intema* en *Tieboel*, in 't Nederduitsch worden uitgegeeven, onder den Titel van, *de Vriend der jonge Heeren*, II deelen in 8vo.

kragt, Verſcheidenheid, Toegeeflykheid, en alles wat geſchikt is om Zielen te ſtreelen, die wenſchen genoegen te geeven en te ontvangen, ſtrekt, in de verkeering met de Schoone Sexe, tot het aanvullen dier tydvakken onzes leevens, die volgen op vermoeiende bezigheid, knellende zorge, afgetrokke Letteroefeningen, of iets anders, 't welk onze Zielsvermogens in ernſtige werkzaamheid houdt. In de daad, de zodanigen, die, boven dit onderhoud, het laag en ſchadelyk byweezen van ſlegte Vrouwen, of het luidrugtig en in onmaatigheid uitſpattend gezelſchap van Losbollen kiezen, toonen duidelyk, dat zy niet weeten wat genoegen, wat kieſche voldoening is.

Wanneer Mannen van bedorvene beginzels zich gelukkig agten, als zy van Tafel gaande of anderzins, het gezelſchap der Vrouwen verlaaten, mag men hun vraagen: Wat wint gy daar by? Wordt het geſprek leevendiger, beſchaafder? Of zal uw geheele gedrag in een beter vorm gegooten zyn? Zy zullen niet wel durven antwoorden, dat het een grooter maate van beſchaafdheid verkryge; doch het wordt vryer. O, Ja, de laſtige wederhoudingen van 't betaamelyke zyn weg genomen. Gy hebt nu vryheid om te ſchreeuwen, te vloeken, te zweeren, onkuiſche en ontheiligende taal uit te ſlaan, van de Sexe kwaad te ſpreeken — en, indien uw zinnelyke lust derwaards neigt, u vol en zat te drinken.

Om ernſtiger te ſpreeken. Is een braaf Jongeling begeerig, om zyne uuren van uitſpanning, met vermaak, op eene gezellige en onſchuldige wyze, te ſlyten, om een geſchikt voorkomen, en teffens de aanvalligſte manieren van ſpreeken, als mede de beſte hebbelykheden, te verkrygen; dat hy, in ſtede van in Koffyhuizen rond te loopen, Herbergen te bezoeken, en Vrouwen van een ligt en ſlegt leeven na te hunkeren, het byweezen zoeke van eenige weinigen van beide de Sexen, die by beſchaafdheid, en edelmoedige gevoeléns, zuiverheid van hart en zeden voegen. — Van ligtzinnige en verwyfde Knaapen kan men niet wel verwagten, dat zy eenige waardy zullen ſtellen, op zodanig een Gezelſchap. En wy mogen hier benevens aanmerken, dat, indien wy 't gezelſchap der Vrouwen alleen zoeken, 'er zeer groot gevaar is van tot eene te groote zagtheid te vervallen, gelyk van den anderen kant het beſtendig verkeeren met Mannen alleen, ons eene ruwheid en ſtyfheid byzet. Bevalligheid en vernuft, verëénigd, maaken eene juiste evenmaatigheid uit, en deeze wordt door die gemengelde verkeering te wege gebragt; en, wanneer de Deugd, teffens minzaam en manlyk, daar by komt, wat kan men zich dan agtenswaardiger verbeelden?

Men moet toeſtaan, dat het gezelſchap van Vrouwen, door haar verſtand en deugd geregtigd tot onze eerbiedenis, meer oplettenheids en een ſtipter waarneeming der regelen eener goede opvoeding vordert, dan doorgaans noodig gekeurd worde in 't gezelſchap van Mannen. En deeze noodzaaklykheid is het, welke Losbollen affchetzen als een dier bepaalingen, door welke geen geestig jong Heer zich lang of dikwyls moet laaten prangen. Een geestig jong Heer betekent by lieden van deezen ſtempel, een jong Heer, die beſlooten heeft zyne driften zonder bedwang op te volgen en te voldoen, en een verwonderaar is van de begaafdheden der geenen, die hem het ſlegtst mogelyk voorbeeld gegeeven hebben. Wat volgt hier op? Dit bedwang, 't welk de Vrouwelyke kieschheid hem zou opleggen, moede, vervoegt hy zich by die overgegeeven ſnoode ſchepzels, die, gelyk dit van den Duivel getuigd wordt, „ rondſom gaan, zoekende wie zy zouden mogen ver„ ſlinden." Indien zyn onvermydelyk bederf hier op volge, gelyk, GOD weet het, dikwyls het geval is, mag hy dit bederf vry dagtekenen van het tydſtip, waar op hy moede begon te worden van het gezelſchap zyner braave Vrienden, en de agtenswaardige onder de Vrouwen.

Denkt aan de verdwaasde Jongelingen, die, van 't een tot het ander misdryf, in den draaykolk der verleidinge, voortgeſleept, ſlagtoffers worden van de geſchonde Wetten huns Vaderlands. Hoe gemeen is het, in hunne belydenisſen, op de ſchandelykſte plaatzen, te hooren, dat de eerſte ſtap, tot dit ſtrafbaar leeven, het verkeeren was met ſlegte Vrouwen! Hebt gy geen grond om te gelooven, dat 'er onder de Mannen, die gy voorheen kende, en geen ſchandlyken dood ſtierven, maar eenen uitgang hadden, die de Wereld eerlyk noemt, 'er nu zyn, die, in bitterheid van ziel, hun eindelyk verderf wyten aan eene maar al te vroege kennis met Vrouwen van een ergerlyk leeven? En ik twyfel niet, of, in een' toekomenden Staat, zal menig braaf Man, met altoosduurende vreugde en dankbaarheid, naast GOD, zyne bevestiging en voortgang in 't goede, voornaamlyk toeſchryven aan de verkeering met de waardigſte onder de Vrouwen.

Myne waarde Broeders, „ indien gy de Gaave van GOD „ kende", op hoe hoog een' prys zoudt gy niet zetten alles wat ſtrekt om u te ruggo te houden van den weg des bederfs! Dan de waarheid der zaake is, dat de Jonge Heer, die voor het afwyken van 't rechte pad ſchrikte, in het gezelſchap, werwaards ik hem heenen wys, geen klemmende banden zal vinden; doch, in tegendeel, eene allergunſtigſte gelegenheid

om

om zyne verbeelding, zyn verſtand, zyn hart, te vestigen op alle geſchikte voorwerpen, en de ruimſte Leerſchool van waare Beleefdheid, zonder arbeid, zonder moeite. Beminnelyke Vrouwen van eene beſchaafde Opvoeding zyn, in de daad, buiten eenige vergelyking, de beste Leermeesteresſen in deeze weetenſchappen, om twee baarblyklyke redenen. —— In de eerſte plaatſe, zy verſtaan dezelve best; van de Natuur beſchonken met eene zonderlinge bekwaamheid om te behaagen, met eene wonderbaare gemaklykheid om zich naar de geaartheden van anderen te ſchikken, en door Oefening eene vaardige bedrevenheid, in alles wat tot de beleefdheid behoort, die, zonder het jammerlyk behulp van onopregtheid, eenen bevalligen zwier geeft aan de uitvloeizels van een welgeſteld hart. —— Ten anderen onderwyzen zy ons daar in, zonder dat zy ons ſchynen te onderwyzen, door een heimlyk vermogen 't welk zy bezitten over de bevattingen hunner Leerlingen, die, uit eigen aart, eerzugtig om wel te vorderen onder zulke beminnelyke Leermeesteresſen, ongevoelig, en nogthans kragtdaadig, vorderen. 't Is den Menſchen natuurlyk eigen de gevoelens en zeden der zodanigen, die zy hoogagten, over te neemen.

Wie, voorwaar, dan de onbeſchaafdſte plompaart, zou eene voorbedagte en opzetlyke ruwheid betoonen in 't gezelſchap van Perſoonen, wier character, wier onderhoud, wier houding zelve, geſchikt is om eerbied in te boezemen? In zodanig een gezelſchap, mogen wy voorshands wel zeggen, zal de doldriftige, de oploopende, de moeitemaaker, geen zin hebben te komen. Niets aangenaams zouden zy daar vinden. Doch, verſchynen zy 'er eene enkele reize, by toeval, is het dan niet mogelyk dat sommigen hunner zullen getemd, en tot beter gedrag, bewoogen worden? Mogen wy redelyker wyze niet hoopen, dat, in deeze ſchoole, de losſe jeugd zedigheid zal leeren; dat de Letterkundige zyne ſchoolvosſery zal afleggen, en verwisſelen voor het aangenaam onderhoud van een welopgebragt Heer. My dunkt, ik zie de ſtyfheid en hitte der liefhebberen van twistredenen geleenigd en gemaatigd, ja veranderd in eene bevallige inſchiklykheid. De gewoonte van iets op te geeven en te verpligten baart eene vaardigheid om het te doen; het waarneemen van 't welvoegelyke vordert tot het beminnen van 't geen waarlyk goed mag heeten; of, om het alles, in één woord uit te drukken, deze ruwe drift en onbevallige houding zal wyken, gelyk de ongevalligheden des barren Wintertyds voor den zagtſtreelenden en overmeesterenden invloed des Voorjaars.

Maar, om zo hoogstwenschlyke uitwerkzels te zien en te ondervinden, moet dusdanig eene Verkeering beſtendig en met ſmaak gehouden worden; niet, indiervoege dat men andere middelen van vordering verwaarlooze; maar, ik herhaal het, beſtendig en met ſmaak: twee dingen zeer nauw aan elkander verwant; en ik voeg 'er nevens — van de vroegſte jeugd af, eer — Wat? Hoort my, en ontvangt myne onderwyzing — eer de Ziel vergiftigd is met Vleeschgezindheid, de gevaarlykſte, de verwoedſte en algemeenſte aller verkeerdheden, en waar van zy, vrees ik, zelden geneezen wordt.

Onder de zodanigen, die zich vroegtyds door Vleeschgezindheid hadden laaten inneemen en vervoeren, heb ik 'er eenigen gekend, die, in 't gezelſchap van verſtandige en deugdzaame Juffrouwen, ſtyf, ſpraakloos en zigtbaar met zichzelven verlegen waren, even als gemeene lieden in de tegenwoordigheid van Aanzienlyken. Ongewoon aan zulk een gezelſchap, en bewust van de laagheid, welke die Ondeugd inwendig moet gevoelen, als zy 't oog ſlaat op de waardigheid van haare Mededingſter, ſcheenen zy buiten hun element, ongerust en ongelukkig, tot zy wederkeerden in 't byweezen van gelykſoortiger ſchepzelen, by welken zy den ruimen teugel mogten ſlaaken aan al de onbandigheid hunner denkbeelden en lusten.

Geloof my, myne Heeren, een kiesch en kuisch gezelſchap is noit aangenaam, zelfs voor de beſchaafdſte Ligtmisſen, hoe zeer zy zich mogen vermommen, welk eene houding van weltevredenheid zy ook aanneemen. Zodanig een Gezelſchap verwyt hun ſtilzwygens hunne misdryven, en herroept in hun geheugen de onſchuldige en vermaaklyke dagen, welke zy eertyds mogten beleeven, en nu alleen, zugtende, zich kunnen herinneren. Gelukkige Jongeling, in wien geene bedenking van deezen aart opkomt, welke het vuur zyner eerlyke aandoeningen verdooft, of de ſchuldlooze vrolykheid van ziel verbant, onder de besten van beide de Sexen. Ach, myn Jonge Vriend, welk een geluk verzaakt gy niet, welk een onheil loopt gy niet in den mond, indien gy u immer ſchuldig maakt aan bedryven, die u aanzetten om de tegenwoordigheid der Deugd heimlyk te haaten, of te vreezen.

Hebt gy uwe gezondheid, uwe eer, uwe rust, uwen goeden naam, uwe waardſte Vrienden, uw hoogst belang op Aarde en in den Hemel lief, neemt dan den raad eens Vriends in agt — Welk een' raad? — Deeze — Wanneer ten eenigen tyde drift of voorbeeld, ſlegte vrouwen, of ligtmisſen,

ſen, u lagen leggen en zoeken te bederven, neemt dan, in ſtede van u te beraaden, of hun te woord te ſtaan, de toevlugt tot de beste en verſtandigſte Vrouw van uwe kennisſe. In haar gezelſchap zult gy veilig weezen als in een Vryſtad. Door haare goedkeuring zult gy verſterkt worden in die beginzelen, in dat gedrag, waar door gy u alleen daar van kunt verzekeren. Met haar verkeerende, zal uwe verbeeldingskragt geſtreeld, uw verſtand geoefend, en uwe harte verbeterd worden. Elk onvoegtyk denkbeeld zal plaats maaken voor betere gevoelens, en ieder wanhebbelyke lust bedwongen worden. —— Wat zal ik meer zeggen? De deugd, omringd door Bevalligheden, vergezeld van de Lachjes, en beſchouwd in de perſoon van dusdanig eene Juffrouw, zal zo aantrekkelyk voorkomen, dat laage kunſtenaaryen, en rustlooze poogingen van Ligtmisſen en Heeren, om u te verleiden, veragtlyk en haatlyk in uwe oogen zullen weezen. Zal iemand, gewoon in een Paleis te woonen, 't zelve verlaaten voor een jammerlyke hut? Zal hy, die ſmaak gekreegen heeft in heerlyke Schilderſtukken en de beste voortbrengzelen der Dichtkunſte, genoegen kunnen ſcheppen in de bekladde tafereelen van een Broddelaar, of het gerymel van een jammerhartig broodpoëet? Wie getroffen is door het ſchoon van Heiligheid, kan die, met welgevallen, het wanſtallige en leelyke der bezoedelde Zonde aanſchouwen? Is het verſchil minder, of zal het onderſcheid min ſterk gevoeld worden door een edelaartig Jongeling tusſchen een deugdzaame en verſtandige van de andere Sexe, en de ſlachtoffers der ſchande en ontugt, onder Mannen zo wel als Vrouwen?

Laaten Kloosterbroeders en Menſchenhaaters voorgeeven wat zy willen, de ziel eens Mans zal zelden langen tyd genoegen ſcheppen, zonder het onderhoud in de verkeering met Vrouwen. Dit is eene beſtemming van de nimmerfaalende wysheid des Scheppers; en misſchien zal niets, naast „ de Wys„ heid die van boven is," haar kragtdaadiger behoeden tegen de tovermiddelen der ondeugd, dan het van naby en dikwyls beſchouwen der Vrouwlyke uitmuntenheid.

Indien het ons vryſtaat hier onze eigene waarneeming, als een ſoort van bewys, in dit ſtuk, by te brengen, zo gaat het vast, dat wy altoos zodanige, die de grootſte agting voor eerbaare en verſtandige Vrouwen hadden, de eerlykſte, de zedigſte, en nauwgezetſte Mannen gevonden hebben. Mogen wy het niet waagen hier by te voegen, dat waare Godsvrugt, de Godsvrugt in aandoening en genegenheid des harten

ten gelegen, de Godsvrugt die onzen wandel bestuurt, ook, zo verre het onze Sexe raakt, doorgaans het meest onder de zodanigen te vinden is.

Dezelfde snoodheid, inderdaad, die het bestaan der Deugd in de Vrouwen in twyfel trekt, gaat dikwyls vergezeld met eene zonderlinge genegenheid, om de waarheid van den Godsdienst zelve te betwisten; terwyl hy, aan den anderen kant, die de zuiverheid bewaart, welke genoegen en welgevallen schept, in de gelykenis, daar van uitmuntende in eene kuische Maagd, in geene verzoeking komt, om aan het bestaan, de eigenschappen, of de eischen van het groot Voorbeeld aller volmaaktheden te twyfelen. Hebt gy immer een voorbeeld gezien, van een' Man, die een wederzin hadt tegen zedige Vrouwen, en een' bestendigen eerbied voor zynen Maaker behield? Wat de verhevene geneugten, den vroomen in een toekomend leeven beloofd, aanbelangt, ik durf, wat my betreft, verklaaren, noit iemand gekend te hebben, die met het denkbeeld van Vrouwlyke Deugd lachte, en eenige bezorgdheid liet blyken, om zich van dat toekomend geluk te verzekeren; indien hy anders een enkel woord des aangaande geloofde. —— Geef, indien het u behaage, rede en oplossing van deezen zamenloop, van deeze overeenkomst —— Dat dezelve plaats hebbe, durf ik vryuit zeggen.

Ik ben genoegzaam verzekerd, dat Menschen van een bedorven hart, meest alles, wat ik tot dus verre van beide de Sexen gezegd heb, zullen versmaaden, en uitmaaken, als deels de taal van onkunde, deels van geestdryvery, en deels van 't geen zy gewoon zyn gebrek aan beschaafdheid te noemen. —— Doch, wanneer ik de heimlykste beweegingen van myn hart nagaa, voel ik my in staat om hunne gewaande versmaading met weezenlyk medelyden te beantwoorden; door duizend proeven overtuigd, dat zy 'er rechte voorwerpen van zyn; terwyl zy door niet minder proeven weeten, dat hunne veragting alleen een masker is, om, indien het mogelyk is, de ongerustheid van zelfsbewuste misdaad en dwaasheid te bedekken.

Ten besluite; naa alles wat ik gezegd heb van de voordeelen, die jonge Heeren kunnen trekken uit de verkeering met deugdzaame Juffrouwen, moet ik veel, zeer veel, aan uwe eigene overdenking overlaaten. Verbeeld u een' Jongeling van goed verstand en goede geschiktheid, die een aanmerkelyk gedeelte zyner uuren van uitspanning slyt in 't gezelschap van eenige weinige Vrouwen, die kuisch, doch niet

niet preutsch, vry doch niet onkiesch, goedaartig doch teffens deftig, ernftig en by wylen leevendig, befchaafd en teffens opregt, bevallig en niet trotsch, verftandig en niet gemaakt, en Godvrugtig zonder gemaaktheid zyn; gy, myn Broeders, zult u beter de vorderingen, welke hy noodwendig in zulker geselfchap en verkeering moet maaken, kunnen verbeelden, dan ik in ftaat ben dezelve te befchryven.

Wanneer ik fpreek van eenige weinige Vrouwen, bedoel ik de jonge niet alleen. Mannen, die aantrekkelyke hoedanigheden weigeren te erkennen in reeds bejaarde of bejaard wordende Vrouwen, en derzelver byweezen, te dier oorzaake, vlieden, toonen maar al te duidelyk een verkeerd verftand en een flegten fmaak te hebben. Wat zy ook mogen denken van deeze myne verzekering, niets gaat vaster, dan dat veele, zeer veele, der bekwaamfte en aangenaamfte gezellinnen des leevens gevonden worden, onder de zodanigen der andere Sexe, die over den eerften bloei der jeugd heen, en de kleine gemaaktheden en dwaasheden, daar aan zeer eigen, te boven zyn, die, door herdenking en ondervinding, de verkroegene bekwaamheden hunner vroegere dagen, tot rypheid gebragt hebben. Misfchien ftrekt het tot een der zekerfte merktekenen van bedaardheid en verftand, fmaak te vinden in den omgang met bejaarde lieden.

Gelukkigen van beide Sexen, die, door de zoetfte overeenftemming van harten en gemoederen, in deeze wereld te verkrygen, gepaard met de dagelykfche betragting van alle Christlyke Deugden, u voorbereidt tot het onfterflyk deelgenootfchap den Zoonen en Dogteren van GOD weggelegd. Draagt zorge, myn Beminden, wy vermaanen het u in GODS naam, draagt zorge, dat niemand uwer, door eenen tegenovergeftelden weg in te flaan, zich bloot ftelle, aan de fchande en de fchriklykheid eener altoosduurende uitfluiting uit dat Godlyk geselfchap. Bewaar my, Almagtige Vader, bewaar dit volk, bewaar de jeugd van het thans opkomend Geflacht, voor eenen zo vreeslyken val: en geef, naar uwe eindlooze barmhartigheden, door onzen eenigen Middelaar, dat onze verkeering, in den tyd, den grondflag moge leggen van onze zegepraal in de Eeuwigheid. *Amen.*

DE WYSGEER.

Naar het Fransch van den Heer DU MARSAIS.

Niets kost minder moeite dan, heden ten dage, den Naam van *Wysgeer* te verkrygen. Een ſtil en afgezonderd Leeven, een ernſtig voorkomen met een weinig beleezenheids, eenige aanmerkingen over 't menſchlyke Verſtand en Hart, zyn genoegzaam om dien Naam te geeven aan Perſoonen, die 'er mede pronken, zonder denzelven te verdienen.

De rechtſchaapen Wysgeer vormt zyne beginzels uit een oneindig getal byzondere Waarneemingen; hy ontleent elken grondregel uit den oorſprong, en ſpeurt dien na; hy kent 'er de waarde van, en gebruikt ze ten zynen nutte.

Uit deeze kundigheid, dat de beginzels in ons niet voortkomen, dan uit byzondere Waarneemingen, heeft de Wysgeer groote hoogagting, voor de kennis der Geſchiedenisſen; hy krygt gaarne berigt van de byzonderheden, die niet te gisſen zyn. In gevolge hier van, houdt hy het voor een' grondregel, rechtſtreeks aangekant tegen de verlichting van 's Menſchen geest, zich te bepaalen tot enkele beſpiegeling, en te gelooven, dat de Mensch de waarheid alleen uit zich zelve moet haalen.

Vliegt uit, zegt hy, even als de nyvere Byen, doortrekt de oude Wereld en de tegenwoordige, en komt dan in uw korf te rugge, om honig zamen te ſtellen.

De Wysgeer gaat nauwkeurig na, den indruk, die elk voorwerp op hem maakt, en wagt zich zorgvuldig van dien te verwarren, met den indruk van eenig ander voorwerp. Hy is een Leerling, die raad vraagt en luistert, en geen Meester, die beſlist en ſtilzwygen oplegt.

De Wereld is vol Menſchen van vernuft, en van veel vernufts, die altoos oordeelen, zy gisſen altoos; zy kennen het bereik van 's Menſchen Geest niet; zy ſchaamen zich geen oordeel te vellen, en zyn in den waan, dat het verſtand beſtaat in te oordeelen. De Wysgeer gelooft, dat het gelegen is in wel te oordeelen. Overeenkomſtig hier mede, oordeelt en ſpreekt hy minder; doch hy oordeelt op vaster voet, en ſpreekt beter.

De Wysgeer is zodaniger wyze niet verbonden aan eenig Stelzel, of hy gevoelt al de kragt der tegenwerpingen. Hy verſtaat het gevoelen, 't welk hy verwerpt, even zeer, even net, als 't geen hy aanneemt.

Overzulks beſtaat de Wysgeerige geest, in een geest van waarneeming en juistheid, die alles tot de waare beginzels brengt.

Maar 't is het Verſtand niet alleen, 't welk de Wysgeer aankweekt, hy ſtrekt zyne aandagt veel wyder uit, hy heeft nog andere zorgen. Hy gelooft niet dat hy, op deeze Wereld, een balling of in een vyand-

vyandlyk land is; hy begeert, op eene verstandige wyze, genot te hebben van de goederen hem door de Natuur aangeboden.

Het meerendeel der Grooten, die door de veelvuldige afleidingen geen tyds genoeg hebben om te denken, is stug en onhandelbaar tegen allen, die zy niet voor huns gelyken aanzien. De gemeene Wysgeeren, die veel denken, gedraagen zich even zo tegen al de Wereld. Doch de waare Wysgeer, die zyne afzonderingen verwisselt met eene gemeenzaame verkeering, is vol Menschlievenheid. Hy gevoelt, gelyk CHREMES by TERENTIUS, dat hy een Mensch is, en dat de Menschlykheid deel neemt in 't wel of kwaalyk vaaren des Naasten.

De gevoelens van Braafheid hebben zo veel deels in 't geen eenen Wysgeer uitmaakt, als de opheldering des Verstands. Hoe meer Rede gy in een Mensch vindt, hoe veel meer Braafheids gy in hem zult aantreffen.

Vrees niet dat een Wysgeer, terwyl geen Mensch getuige is van zyne bedryven, zich zal overgeeven aan eene daad met Braafheid strydig: neen, deeze daad strydt met den geest der orde: zy zou in hem te veel tegenstands vinden; hy zou te veel natuurlyke en verkreegene denkbeelden te verwoesten hebben. Zyn vermogen om iets te doen is, om zo te spreeken, als de snaaren van een speeltuig op zekeren toon gespannen; het kan geen strydigheden verrigten. Hy schroomt het valsch te doen slaan, en met zich zelven niet over een te stemmen. Dit herinnert my het zeggen van VELLEIUS, ten opzigte van CATO van *Utica*. „ Hy heeft nooit braave daaden gedaan, op „ dat hy mogt schynen ze gedaan te hebben; maar om dat hy niet „ anders kon doen".

VOOR EN TEGENSPOED.

Eene Allegorie.

(*Uit het Engelsch.*)

DE Goden zonden, op zekeren tyd, twee haarer Dogteren, *Voorspoed* en *Tegenspoed*, by een ryk Koopman, VELASCO geheeten; te *Tyrus*, de Hoofdstad van *Phenicie*, woonende.

VELASCO hadt twee Zoonen, FELIX en URANIO. Beiden tot den Koophandel geschikt, hadden zy eene opvoeding, naar huns Vaders staat geëvenredigd, genooten, en hunne kindsche jaaren in de nauwste Vriendschap doorgebragt; maar de Liefde, voor welke alle Zielsaandoeningen zo gansch en al verdwynen als het spoor eens Schips in den Oceaan, vondt welhaast middel om hun van elkander te scheiden. Zy werden ten zelfden oogenblikke in minne ontstooken, door de schoonheden van *Voorspoed*: deeze Nymph, in de gedaante van

de Dogteren der Menſchen omwandelende, ſtreelde hunne hoope; doch zy verklaarde geene verbintenis te zullen aangaan, of haare Zuster, van welke zy bevuigde niet lang afgeſcheiden te kunnen leeven, moest ten zelfden tyde trouwen.

VELASCO ontdekte weldaast de Liefdedrift zyner Zoonen, en weesde voor alle rampen, die daar uit konden gebooren worden; hy zogt ze voor te komen, en verpligtte, door Vaderlyk gezag, zyne Kinderen om het aan de beſliſſing des lots over te laaten; elk verbondt zich, door een plegtigen eed, die Nymph ter Vrouwe te zullen neemen, welke hem ten deele viel. Het lot werd geworpen. FELIX kreeg *Voorſpoed*, URANIO *Tegenſpoed* ter Vrouwe.

Weinig tyds naa de voltrekking der Huwelyks-verbintenisſen, ſtierf VELASCO; hy hadt, aan zyn oudſten Zoon, het huis daar hy woonde, met het grootſte gedeelte zyner goederen, gemaakt.

FELIX was dermaate betoverd door, en trots op, de ſchoonheid zyner Egtgenoote, dat de kleederen van de koſtbaarſte ſtoffen, en paarlen van den hoogſten prys, gekogt werden, om aan dezelve nog grooter luister by te zetten. Hy bouwde een heerlyk paleis, op de puinhoopen van het zedig burgerhuis zyns Vaders; wendde met groote koſten den loop eener riviere, om zyn hof te vercieren, en pronkte den oever op met de heerlykſte lusthuizen. Hy ontving aan zyne Tafel den voornaamſten Adel, onthaalde zyne Gasten op de lekkerſte en duurſte geregten; terwyl hunne ooren door de aangenaamſte Muzyk geſtreeld, en hunne oogen op 't gezigt van den pragtigſten toeſtel onthaald werden. Wel draa zag hy zyne naaste Bloedverwanten, en voorheen gemeenzaamſte Vrienden, als Vreemdelingen aan; zyn Broeder zelve werd by hem een voorwerp van veragting, en ontving bevel om noit weder, ten zynen huize, te komen.

Maar, gelyk het water eener groote riviere zich uitſpreidt over de vlakte des velds, als het door dyken noch dammen wederhouden wordt, zo gaat een onmeetlyke ſchat ſchielyk verlooren, wanneer verſtandige Huishoukunde dien niet beſtuure. Binnen weinig jaaren hadt FELIX, door zyne buitenſpoorige en overdaadige leevenswyze, zyne goederen verſpild; zyne Koophandel was verloopen, door mangel aan zorg en oplettenheid; de onmeedogende Schuldeiſchers ſloegen de handen aan zyn huisraad en pragtigen toeſtel.

In deeze verlegenheid, vervoegde hy zich by de Edelen, door hem vergast, en met geſchenken heen gezonden; doch kon niets verwerven; eenigen zelfs gelieten zich hem niet meer te kennen. Zyne Vrienden, zo zeer van hem verſmaad, veragtten hem op hunne beurt. Zyne Vrouw zelve beſpotte hem in zyne elende, en verliet hem, naa de bitterſte verwyten over zyne verkwistingen uitgeboezemd te hebben. Nogthans was hy, dermaate, door haar ingenomen en bekoord, dat hy haar volgde; maar *Voorſpoed*, met verhaasting willende vlugtende, liet haar masker vallen, en ontdekte hem een gelaat zo afzigtig, als hy het, onder het masker bedekt, bekoorelyk gevonden hadt.

Men

Men weet niet nauwkeurig hoe het verder met hem afliep. Men gelooft, dat hy in *Egypte* omzwierf, daar elendig leevende van den onderstand eeniger vrienden, die hem niet gansch en al verlaaten hadden, en dat hy weinig jaaren daar naa in armoede, en ballingschap stierf.

Laaten wy tot URANIO wederkeeren, dien wy van zynen Broeder verstooten zagen. *Tegenspoed*, schoon zy een voorwerp was, 't welk zyn hart haatte, en een schriklyk spookzel in zyne oogen, volgde hem op alle zyne wegen. Tot verzwaaring van zyn ramp ontving hy de tyding, dat zyn rykstgeladen Schip genomen was door eenen Zeeroover, dat een ander schipbreuk geleeden hadt op de kusten van *Lybie*; en, om zyn onheil geheel te voltoien, dat de Bankier, onder wien het grootste gedeelte zyner goederen berustte, bankroet gegaan was, en zich na *Sicilie* begeeven hadt.

Het geringe overblyfzel zyner bezittingen byéén verzamelende, verliet hy zyn vaderland, en, door *Tegenspoed* gevolgd, kwam hy, naa het zwerven door eenzaame woestynen en onbekende wouden, in een klein Dorpje, gelegen aan den voet eens hoogen bergs. Daar vestigden zy voor eenigen tyd hunne wooning; *Tegenspoed* verzagtte, om de geledene onheilen te verminderen, de strengheid van den opslag haarer oogen; zy gaf hem de heilzaamste lessen; zyn hart geneezende van eene onmaatige zugt tot de goederen deezer aarde; hem leerende de Goden te eerbieden, en al zyn geluk in hunne bescherming te stellen. Zy verbeterde zyne ziel, maakte hem nederig, zedig, meelydend met de rampen zyner Natuurgenooten, en gereed om hun te hulp te komen.

„ Ik ben," sprak zy, „ van de Goden gezonden tot die zy beminnen: want ik breng hun, door de strengheid myner tugtiginge, niet alleen tot den eeuwigen gelukstaat; maar maak hun ook geschikt, om, met groot genoegen, het geringste genot te smaaken. Ik ben het die een' CATO, een' SOCRATES, een' TIMOLEON verheeven heb tot die bykans godlyke hoogte, welke hun tot voorbeelden der volgende eeuwen doet strekken. — *Voorspoed*, myne streelende, doch trouwlooze, Zuster, doet niet dan te dikwyls haare verleide Aankleevers straffen door haare wreede gezellinnen, *Hartzeer* en *Wanhoop*: terwyl *Tegenspoed* noit nalaat de zodanigen, die voordeel met haare lessen willen doen, gelukkig en gerust te doen leeven."

URANIO hoorde deeze woorden met de uiterste oplettenheid, en, *Tegenspoed*, in 't aangezigt ziende, dagt zy hem min schriklyk van gelaad. Allengskens verminderde zyn afkeer: in 't einde gaf hy zich ten eenemaal aan haare madgeevingen over. Menigmaal herhaalde zy voor hem den verstandigen grondregel eens Wysgeers. „ Zy, die 't minst behoeven, gelyken 't meest naar de Godheid, „ welke niets ontbreekt." Zy maande hem aan het oog te vestigen op de groote menigte die beneden hem waren, in plaats van steeds

het

het klein getal in aanmerkinge te neemen, 't welk in praght en groetheid leefde, en de Goden, in plaats van Rykdom en Grootheid, Verſtand, Deugd, Kloekmoedigheid en Beſtendigheid, af te ſmeeken.

Tegenſpoed, ziende, dat URANIO, van dag tot dag, meer en meer nuts uit haare leſſen haalde, en gekomen was tot dien ſtaat van onderwerplykheid, waar in zy hem wénschte te brengen, voerde zy hem deeze reden te gemoete. „ Gelyk het Vuur het Goud loutert, „ zo is de *Tegenſpoed* door de Goden geſchikt, om de Deugd „ der Stervelingen te zuiveren. Ik heb myn taak afgedaan, ik ver„ laat u, en gaa heenen om verſlag te doen van den last my opge„ legd. Uw Broeder, wien *Voorſpoed* ten deele viel, een lot hem „ door de geheele wereld benyd, is, naa 't zelve beproefd te heb„ ben, door den dood van een allerongelukkigst leeven verlost. „ Het is een geluk voor URANIO, dat Tegenſpoed zyn lot geweest „ hebbe; bedient hy 'er zich van gelyk hy behoort, dan zal zyn „ leeven eerlyk, zyn ſterven gerust en in vrede weezen."

Deeze woorden geuit hebbende, verdween *Tegenſpoed*. Schoon haare weezenstrekken, op dit oogenblik, in ſtede van den gewoonlyken ſchrik in te boezemen, door eene ſoort van zagte en kwynende ſchoonheid ſcheenen opgeluisterd, was URANIO, die haar noit hadt kunnen beminnen, niet droevig over haar vertrek, en verlangde geheel niet na haare wederkomſte: doch, hoewel hy zich over haar afweezen verheugde, bewaarde hy haare raadgeevingen als dierbaare leſſen in zyn harte, en werd gelukkig door dezelve op te volgen.

URANIO ving den Koophandel weder aan, en, binnen weinig jaaren, door zyn braaf, welopgaſend en eerlyk gedrag, genoegzaame goederen, om het overige zyner dagen te ſlyten, verzameld hebbende, begaf hy zich na een kleine Landhoeve, om daar de rest zyns leevens door te brengen. Daar beſteedde hy den tyd in het bebouwen van den grond en het verbeteren van den hof, in het bedwingen zyner driften, en het te werk ſtellen der raadgeevingen zyner wyze Leermeeſtreſſe. In 't diepſte van den Hof was een klein hutje, met digten lommer omzet, by 't welke een beekje, van een digtbygelegen rots nederſtortende, een aangenaam bad vormde. Boven den ingang las men deeze woorden.

„ Onder dit dak met mosch begroeid, woont de Waarheid, de „ Vergenoegzaamheid, de Vryheid en de Deugd. Zeg my, ô Ster„ veling, die deeze gelukkige verblyfplaats durft veragten, welke „ heerlyke Paleizen u weezenlyker goederen verſchaffen?"

URANIO beklom, in deeze plaats der ruste, eenen zeer hoogen ouderdom; hy ſtierf geëerd, en beweend van allen, die hem kenden.

EEN

EEN ONBEKEND GEVAL MET M. SCRIBLERUS.

Doctor *Bobthal* of *Hubthal*, ('k weet niet regt hoe hy heette,) kwam eens op een agtermiddag by Mevr. Scriblerus een bezoek afleggen, juist dat haar man bezig was met een ſtuk drie vier gegraveerde oude ſteenen, die hem niet lang geleeden een Smous ſchandeleus goedkoop verkogt had, door het vergrootglas te beſchouwen. —— „ Ho, myn Heer Scriblerus, zoo in je beſpiege-„ lingen? Ja Doctor, daar heb ik een Jaspis, daar het vonnis van „ Paris zoo ſchoon op is afgebeeld, als men ergens vinden zal. Zie „ me die drie Godinnen eens, die naakte is Venus, zy ſtaat net als „ de Mediceeſche, of liever net zoo als 't behoort, want moge-„ lyk is die na haar gehouwen; daar ligt den Herder met zyn Phry-„ giſche Mutz op 't hoofd, wat een kunst, wat ſmaak, wat eene „ deftige eenvoudigheid! ô de Grieken overtroffen tog ver de Ro-„ meinen, en de beste Grieken ver de mindere! houd hem eens „ by 't ligt. Heb je 'er wel zoo één? Wel ik heb 'er in 't geheel „ geen, zei de Doctor, maar ik moet bekennen, hy is voortreffe-„ lyk; (dog met een ſtemmig weezen) onder je welnemen, heb je „ 't wel zo vast, dat hier Paris en de drie Godinnen op te zien „ ſtaan? is 't ook wat anders? ik hoorde je niet lang geleden eens „ zeggen, dat Livius zou geſchreven hebben: *In rebus antiquis ſi „ quæ ſimilia non ſint pro novis accipiantur.* Mag men het dan „ niet beter voor een ander geval houden? Als by voorb: Daar zyn drie „ *Gerundia* in de *Syntaxis:* wat lette de graveerder van die niet „ onder deeze vrouwsperſoonen af te beelden? dat op zyde is vast „ in *do;* en aan haare heele houding kan ik zien, dat zy zeggen „ wil, *in judicando criminoſa est celeritas.* De man op den grond „ houd ik voor een *ſupinum*, maar wat voor een, dat is voor u „ maer een toetast, om uit je ryke voorraad van aantekeningen te „ bewyzen." Op deeze laatſte woorden, keek de ſtuatige man wat minder duister, dan van te vooren; evenwel zoo, dat hy met nadruk, en ook vooral niet zonder drift, zyne party te keer ging, eenige boeken voor den dag haalde, ettelyke ſchimmen van geleerde lui tot getuigen riep, en eindelyk met een diere *Me Hercule!* bevestigde, dat, daar 'er eertyds een tienjaarige en bloedige oorlog om één Vrouw gevoerd was, hy, voor drie van de voornaamſte Godinnen, zyn ganſche leeven door, wel zoo veel inkt wilde ſtorten.

De ander zei', ik niet; maar hy moest niettemin zyn gevoelen zoo lang hooren wederleggen, tot hy rondborſtig verklaarde, dat, al kwam 'er een CICERO uit de Eliſeeſche velden, hy nooit anders als Scriblerus zou gelooven. Dit maakte den Oudheidminnaer gerust, en weer in zyne voorige plooy. Mevrouw bragt het geſprek op iets anders; vertelde van haar Zoón, vroeg na wat nieuws, wil-

wilde hier na weer over iets anders ſpreeken. . . Maar de Heer van den huize zei', „ zwyg met je aaperyen. De Doctor moet „ deezen *Onix* eens zien; (daar ſtonden twee Vrouwen op, dun „ gekleed, en een naakt mans beeld met eene lier;) —— Wat „ denkje daar wel af? — Wat ik denk? Wat ik denk? wel, ik „ heb geen groote kennis van deeze zaaken; maar mag ik naar „ myn begrip te werk gaan, dan is die man met de liet niemand „ anders dan *Horatius*, en de twee Vrouwen zyn die twee ſchoo- „ ne Françoiſes *Clara Rhodon* en *Mirylene* of *Madelaine*, daar „ hy ergens van zong:"

Laudabunt alii Claram Rhodon aut Mirylenen.

Toen de arme Scriblerus zag, dat het altemael gekheid was, nam hy zyn dierbaer kleinood, en gooide het, dat het kwakte; viel in zyn ſtoel neer, trok den ſlaaprok over zyn broek, ſloeg 't regter been over de linker knie, keek een poos voor zich, dan weer na den balk, maar alles zonder één enkel woord te ſpreeken. De ander niet willende wagten tot de boom los brak, dronk zyn kopje leeg, keerde het om, en nam met korte woorden afſcheid; maar op ſtraat komende, lagte hy zig halv te barſten.

DE VRIENDSCHAP.

't Zing van 't zaligſt dat op 't aardryk ooit een Stervling ondervindt,
Vriendſchap, zo geliefd van menſchen, ja van Englen zelfs bemind!
Hebt ge in 't zalig ryk des hemels allereerſt uw' troon geſticht;
Hebt ge uw gang van daar op de aarde, tot der menſchen heil, gericht;
Dan duldt ook uw edele afkomst nimmer dat men u ontëert:
Gy woont niet daar eigenliefde ſlechts by u uit baatzucht zweert:
Neen; gy woont in zulke harten waar de vriend den voorrang heeft,
En het waar geluk van andren 't zelfbelang te boven ſtreeft.
Waare Vriendſchap ziet geen lyden, of zy-zelve lydt ook mee.
Boeit de krankheid haare Vrienden kwynend aan hun legerſteê,
Zy, zy vliegt ter hulpbetooning; en haar troost, haar lief gezicht,
Haare byſtand, haar gebeden, maaken 's lyders rampen ligt.
Biddend klieft zy lucht en wolken, en, op haar oprecht gebed,
Ziet zy, meermaals, welk een dankſtof! ziet zy haaren Vriend gered.
Is haar Vriend in tegenſpoeden; loopt hem alles tegen wind,
Zy, in plaats van hem te ſchuwen, noemt hem nog haar beste vrind.
Kan zy van haar' ſchat hem helpen, dan is zy terſtond bereid;
Zelfs ontſteekt haar dat vermogen in een teedre dankbaarheid.

Drie-

Driemaal zalig noemt zy de uuren waarin zy een' ſchat ontving
Die haar' besten Vriend kan redden, en haar gift noemt zy gering.
Zy heeft liever waare Vrienden dan veel goedren op deeze aard';
Wyl haar Vrienden 't hart verligten, maar veel ſchat het hart bezwaart.
Heeft de Laster aangeſpannen, tot ontëering van haar' Vrind;
Zy, wel ver van hem te haaten dien zy eertyds heeft bemind,
Zal ook dan haar liefde toonen; niets is haar te veel gezeid.
Vóór zy de onſchuld van haar' lievling heeft voor elk ten toon geſpreid.
Zy gaat zelf den laster tegen; ſpreekt hem ſtom voor elks gezicht,
Tot dat haat en laster vlugten, en de nyd met ſchaamte zwicht.
Is zy door haar' Vriend beledigd; is een woord niet wel gezegd;
Gaarne wordt door haar die misſlag in den besten vouw gelegd.
't Struiklen breekt nooit waare vriendſchap: zy vergeeft, zo raſch gebeën;
Zy zal zelf haar Vriend ontmoeten, zelf het eerst hem tegentreën;
Zy vliegt vrolyk in zyne armen, ſpreekt van 't kwaad geen enkel woord;
Zo wordt door verwyt of knaaging hunne vriendſchap niet geſtoord.
Loopt haar Vriend gevaar van dwaalen; ſtruikelt hy op 's levens baan;
Zy, die nooit hem heeft verlaaten, zal ook nu niet van hem gaan.
Doch zy zal niet met hem waggelen; neen, zy leidt hem ſlechts op 't pad
't Welk hem, ſchoon met moeite en zorgen, brengt in 's hemels gloriſtad.
Daar zou zy te veel verliezen, als haar Vriend zich hier verloor;
Dit zou haar genoegen ſtooren, zelfs by 't zalig Englenkoor;
Neen; zy hoopt hem bly te ontmoeten, daar de band, die hier hen bindt,
Met een eedler wordt verwisſeld. Hemelvriendſchap! gy verwint.

Dus heb ik uw lof gezongen, en, hoewel in ſtaemlend dicht,
Vriendſchap! dierbre gift des hemels! my gekweeten van myn' pligt.
Och! ſteide elk zyn hart u oopen! was voor u ſteeds plaats bereid!
Dan zou twist met tweedragt vlugten, dan week ſchamper onbeſcheid.
Doch, al vond ge, ô eedle Vriendſchap! nergens anders troost of raad;
Daal, ei! daal in deezen boezem, die voor Vriendſchap open ſtaat.
Blyf alhoos, ô Zout myns levens! blyf myn onwaardeerbaar lot.
Bind my eeuwig aan myn Vrienden, en myn Vrienden aan hunn' God.

M. S.

WAAR-

WAARNEEMINGEN

omtrent de

LUGTS-GESTELDHEID, WEDER en WIND, te AMSTELDAM,

in May 1776.

DOOR *ANTONIUS WILHELMUS SCHAAF*, Med. Doct.

D.	Barometer. 's morg.	's midd.	's av.	Therm. mo.	mi.	av.	Winds Streek. 's morg.	's midd.	's av.	Weder. Geſteldh.
1	30. 1	30. 1½	30. 1½	46	50	47	N	N	N	Held. Wolk.
2	— 1½	— 0½	29.10	47	58	53	Z W	Z W	Z W	— —
3	29. 5½	29. 5	— 5½	50	56	49	—	—	N W	Reg. Held.
4	— 6	— 6½	— 3½	47	52	50	N W	N W	Z W	— Weerl.
5	— 1	— 1	— 1	45	53	47	W t Z	W t Z	W t Z	Buijig.
6	— 2	— 3	— 5	44	51	46	N W	N W	N W	—
7	— 6	— 6½	— 6½	45	50	44	N t W	—	—	—
8	— 6½	—	— 7	46	51	45	Z W	—	—	—
9	— 7	— 8	— 9½	47	54	44	N W	—	N	Held. Wolk.
10	—10½	—11½	30. 0½	50	54	45	N	—	N	— —
11	30. 1½	30. 1½	— 2	48	56	47	N O	N O	N O	— —
12	— 2½	— 3	— 3	49	56	52	—	N W	W t N	— —
13	30. 4	— 4	— 4½	53	59	50	W t N	—	N O	Beur. Held.
14	— 3½	— 3	— 3	54	58	50	Z W	—	N	Held. Wolk.
15	— 1	— 0½	— 0	50	56	48	W t N	—	—	Reg. Buijig
16	29. 11½	29. 10½	29. 10½	50	53	47	N W	—	—	Buijig.
17	—11	—11	—11	52	54	48	N O	N t O	N t O	Held. Wolk.
18	—	—	—	53	62	54	N t O	—	—	— Wind.
19	—	—10¾	—	53	63	55	N O	N O	N O	Wind. Beur.
20	30. 0	30. 0½	30. 1	56	64	54	—	—	—	Wolk. Held.
21	— 1	— 1	— 1½	53	55	47	N	N	N	— —
22	— 0	29. 11	29. 10½	51	54	48	N W	N t W	N t W	— R. W.
23	29. 10	—10	—10	48	50	46	N	N	N	Buijig.
24	30. 0	30. 0½	30. 1	49	55	47	N O	N t O	N t O	Held. Wolk.
25	— 1½	— 1¼	—	49	54	48	N	N t W	N t W	— —
26	— 0½	— 0½	— 0	52	58	55	Z W	Z W	W t N	— Beur.
27	— 0	— 0	—	54	60	52	N t O	N t O	N t O	Beur. Held.
28	—	—	—	54	62	56	Z t O	N O	N O	Helder.
29	— 0½	—	—	57	76	62	—	Z W	N O	—
30	29. 11½	29. 11	29. 10½	64	70	63	Z	—	Z W	— Reg.
31	—10½	—10½	—	65	72	63	—	Z	Z	— —

Hoogſte Barometer d. 30. 4½
Laagſte Barometer d. 29. 1
} middelb. d. 29. 8¾

Hoogſte Thermometer gr. 76.
Laagſte Thermometer gr. 44.
} middelb. gr. 60

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

NASPEURING VAN DE VOORNAAMSTE GEDENKTEEKENS DES ZONDVLOEDS, IN DE HEIDENSCHE WERELD.

(Opgemaakt uit BRYANT's *New System, or Analyſis of Ancient Mythology.*)

DE Heer BRYANT, die, door het opgenoemde Werk, ingerigt om de *Moſaiſche Geſchiedenis* te bekragtigen, den oorſprong der Afgodery te ontvouwen, en licht te verſpreiden over de woonplaatzen der Volken; in de vroegſte Eeuwen, in de Geleerde Wereld eenen onſterflyken naam verdiend heeft, legt het verhaal van MOSES ten grondſlage van de wonderbaare Geſchiedenisſe des Zondvloeds; en merkt, met vollen regt, aan, dat de omſtandigheden, daar vermeld, van zulk eene natuur zyn, dat die Gebeurtenis wel diep het geheugen ingedrukt moest blyven. Wy mogen, met rede, vaſtſtellen, dat de byzonderheden dier alleraanmerkenswaardigſte Gebeurtenisſe, door Aardsvader NOACH zelven, breedvoerig vermeld, en aan elk van zyn Gezin overgehandreikt zyn; dat zy dikmaals de ſtoffe van het onderhoud uitmaakten, waar door dit voorval dikwyls vernieuwd, en altoos met eerbiedig ontzag en vreeze aangehoord is, inzonderheid door hun, die getuigen geweest waren van den ramp der eerſte Wereld, en de hand der Voorzienigheid te hunner redding uitgeſtrekt gezien hadden.

Wanneer men, met verloop des tyds, van de waarheid afweek, is het zeer natuurlyk, dat een Perſoon van een zo uitſteekend character als NOACH, met zo veel onderſcheiding van de GODHEID behandeld, een voorwerp van eerbiedenis wierd by zyne Naakomelingſchap: en dat hy, toen de Afgodery de overhand begon te krygen, een van de eerſte was onder de Kinderen der Menſchen, aan welken men Godsdienſtige eere bewees. Ook mogen wy veilig beſluiten, dat de gedagtenis daar van in de *Mythologie* der *Heidenſche Wereld* zal voorkomen, en 'er geduurige zinſpeelingen zullen zyn op deeze oude Gebeurtenis, in de Plegtigheden en Verborgenheden des *Heidendoms*, zo als die onderhouden en overgeleverd zyn, by de Volken der Aarde.

Overeenkomstig met deeze veronderstellingen, tragt de Heer BRYANT te toonen, dat die dingen, met de daad, stand greepen; dat de Geschiedenis des Zondvloeds, in de vroegste eeuwen, godsdienstigerwyze gedagt wierd; dat men elke omstandigheid daar van ontmoet, by de Geschied- en Fabelschryvers van verschillende Landen; en dat men de voetstappen daar van, in 't byzonder, vindt in de Heilige Plegtigheden der *Egyptenaaren* en *Grieken*.

Het blykt, uit verscheide omstandigheden, in de oudste Schryveren, dat de groote Aardsvader zeer diep geëerbied was by zyne Nakomelingschap. Deeze merkte hem aan, als een Persoon op eene byzondere wyze van den Hemel begunstigd, en vereerde hem met veele eernaamen, die elk sloegen op eenig byzonder gedeelte zyner Geschiedenisse.

Onder de Oostersche Volken is des Aardsvaders egte Naam behouden: zy noemden hem NOAS, NAUS en zomtyds by inwisseling NOUS: veele geheiligde Plaatzen en Rivieren zyn naar hem geheeten. ANAXAGORAS van *Clazomene* was in *Egypte* geweest, en 'er eenige kundschap van die beroemde Persoonnaadje opgedaan. Hy sprak van hem onder den naam van NOAS of NOUS, en hy, zo wel als zyne Leerlingen, bemerkten dat dit eene vreemde benaaming was; nogthans heeft hy deeze zeer gewigtige geschiedenis, van welke men hem onderrigt hadt, byknus geheel bedorven, door de woorden verkeerd op te vatten, en, uit die verkeerde opgevatte woorden, gevolgen te trekken. —— SUIDAS heeft, uit zeker oud Schryver, een gedenkteken bewaard van NOACH, dien hy zoekt te onderscheiden van DEUCALION, en *Nannacus* NANNACUS noemt. —— STEPHANUS heet deezen Persoon ANNACUS, en brengt hem, even als SUIDAS, tot eene zeer hooge oudheid, ja vroeger dan het beroemde tydperk van DEUCALION —— ANNACUS en NANNACUS slaan op NOACHUS, of NOACH. En niet alleen deeze, maar ook de Geschiedenisse van DEUCALION en PROMETHEUS, hebben betrekking tot dien Aardsvader.

Gelyk die Aardsvader, by zommigen, voorkomt als een Koning, NAACHUS en NEUACHUS geheeten, zo word hy by anderen INACHUS genoemd, en gesteld te *Argos* geregeerd te hebben. —— Door INACHUS wordt zeker NOACH bedoeld, en de Geschiedenis betreft zommigen zyner vroegste Afstammelingen. Zyn Naam is zeer ongelyk opgegeeven, door den uitgang te verlengen, en anderzins te hervormen naar het Taaleigen der verschillende Volken; maar de omstandigheden der Geschiedenisse zyn zo nauwkeurig en byzonder, dat wy omtrent de waarheid niet kunnen dwaalen.

Hy

Hy schryft, in 't *Oosten* NOAS, NOASIS, NUSUS en NUS genoemd te zyn; de *Grieken* maakten 'er DIONUSUS van. De *Amoniaanen* bouwden, waar zy kwamen, Steden te zyner eere; dit is de rede dat wy de plaatzen *Nusa*, allerwegen, ontmoeten. Hoewel de Aardsvader ons onder verscheide Tytels voorkomt, en deeze niet altoos eenpaarig toegepast worden; nogthans vindt men steeds zulke byzondere omstandigheden zyner Geschiedenisse, als ons baarblyklyk wyzen tot den Persoon, die zy bedoelen. De behouden Persoon wordt altoos voorgesteld, als in een Ark bewaard. Hy komt voor als in een staat van donkerheid, die zinnebeeldig als een staat des doods beschreeven wordt. Hy verkrygt dan een nieuw leeven, 't welk den naam van een tweede geboorte draagt; zyn Jeugd wordt gezegd vernieuwd te weezen. Te deezer oorzaake, wordt hy aangezien als de eerstgeboorene des Menschlyken Geslachts: en beide zyn staat voor en na den Vloed vindt men vermeld, en ook van zynen tusschenstaat gesprooken. PHILO verzekert ons, dat DEUCALION NOACH was; en dat het Volk van *Thrasie*, ten onregte, hem alleen aan hun Land toeëigenden, blyke hier uit, dat zyn Naam voorkomt in onderscheide Werelddeelen; en altoos vergezeld met eenige of andere byzonderheid van den Zondvloed. JOSEPHUS zegt, dat deeze groote gebeurtenis aangetroffen wordt in de Schriften van allen, die over de vroegste Eeuwen schryven. Hy gewaagt van BEROSUS van *Chaldea*, HIERONYMUS van *Egypte*, die over de oudheden van *Phenicie* schreef; hy spreekt van MAUSBAS, ABYDENUS, NELON en NICOLAUS DAMASCENUS, als Schryvers die des melding doen; 'er bygevoegende dat veele anderen hier van, in hunne Werken, spreeken. Als wy Oostwaards gaan zullen wy de voetstappen deezer Gebeurtenisse duidelyker en dieper vinden dan by de *Grieken*, als mede eenstemmiger met het berigt van MOSES. RUSEBIUS heeft een zeer dienbaar uittrekzel, hier toe behoorende, uit ABYDENUS, ontleend uit de oude Schriften der *Meders* en *Babyloniers*. Maar de byzonderste Geschiedenis van den Zondvloed, en die 't naaste komt aan het verhaal, ons door MOSES nagelaaten, treft men aan by LUCIANUS.

De berigten deezer Gebeurtenisse, die in de *Heidensche Wereld* voorkomen, schoon, in de daad, zeer veranderd, en eenigermaate geplooid naar de vooroordeelen der Schryveren, behelzen niet te min, alle de groote omstandigheden, die deeze verbaasende verandering op den Aardbodem vergezelden. De Geschiedenis daar van is zo diep ingeprent, en die indrukzels op de gemoederen der Menschen zyn zo sterk, dat zy 'er gedu-

zig op schynen gezinspeeld, en dezelve tot het voornaam-ste derwerp hunner Godsdienstige Instellingen gemaakt te hebben. —— Een gedeelte der Plegtigheid, in de meeste oude Verborgenheden, bestondt in een Schip of Boot rondte draagen. Van deeze gewoonte, en andere dergelyke zinnebeeldige Vertooningen, brengt de doorgeleerde BRYANT veele waarheden te berde: en het is, zyns agtens, zeer duidelyk dat ze alle slaan op de Geschiedenis van den Zondvloed, en de behoudenis van één Gezin in de Ark. —— Schepen en Tempels hebben 'er den naam van gekreegen: de *Grieken*, die magtig veel van de *Egyptenaars* ontleenden, heeten een Schip NAUS en een Tempel NAOS, en de Scheepslieden *Nautæ*, doelende op den Aarden vader, die den naam droeg van NOAS, NAUS en NOACH. Onze Schryver staat stil op eene menigte van andere omstandigheden, (tot welker verslag wy ons, bestaanbaar met ons beslek, niet kunnen inlaaten,) die alle gedenktekens des Zondvloeds opleveren, en byzonder van de *Ark*. De Geschiedenissen van DANAE, DANAUS en de DANAÏDEN, ziet hy aan als brokken der Geschiedenisse, die tot het zelfde geval behooren.

De Heer BRYANT neemt wyders eenige byzondere Tytels en Persoonen in overweeging, als JANUS, SATURNUS, PHORONEUS, POSEIDON, NEREUS, PROTEUS, PROMETHEUS, en merkt op, dat schoon de Geschiedenis des Aardvaders door de Ouden vermeld wierd in hunne ganschc Godgelegdheid, dezelve verdonkerd geworden is, door hem onder verschillende Tytels, Naamen en Characters te beschryven. Onder alle de verschillende Persoonaadjen, die hem aanduiden, zyn 'er geen, die zyne Geschiedenis klaarblyklyker afschetzen dan die van SATURNUS en JANUS. Dit tragt de Geleerde Schryver in 't byzonder te toonen, en gaat dan voort, om dergelyks te doen zien, dat PHORONEUS, POSEIDON, NEREUS en PROMETHEUS, allen in NOACH gevonden worden. De *Romeinen* maakten onderscheid tusschen JANUS en SATURNUS, en stelden dat het Naamen van verschillende Persoonen waren; doch het was de zelfde Persoon met twee Tytels.

Wanneer de oude Geschiedschryvers, door THALES en anderen uitgeschreeven, zeggen dat alle dingen uit Water voortgekomen zyn, oogen de oude Mythologisten niet op dit Hoofdstoffe, of houden dit voor een stoflyk beginzel; maar op den Zondvloed, als een tydstip, wanneer de Tyd, de Natuur en het Menschdom, op nieuw te voorschyn kwamen. PLUTARCHUS vermeldt het als een *Egyptisch denkbeeld*, dat alle dingen uit Water ontstaan; doch verhaalt ons tevens, dat OSIRIS de OCEAAN was. Deeze Leer komt hier op uit, dat alles af-

stamde van OSIRIS, dezelfde als POSEIDON, dezelfde ook als NEPTUNUS, de Vader des Menschdoms.

Onze Geleerde Schryver zet zyne Aanmerkingen, over de Gedenktekenen des Zondvloeds, voort, onder de woorden NOACH, NOAH, NIX, NOYE en NUSUS, die, schoon voorheen verscheide maalen gemeld, nu byzonder van hem in aanmerking genomen worden. Hy brengt de misslagen der Ouden, ten opzigte van deeze Naamen, te recht, en toont dat NOACH 'er door zinspeld aangeduid. Wanneer de Schryvers van SATURNUS spreeken, als *Sator Novi* en DIONUSUS, *Avus Nisæ*; en eindelyk, wanneer zy gewagen van PROMETHEUS, *Hemathion Mare* en *Hemathia vox antiquum à Noa*, is dit alles in den zin en meening 't zelfde. De oorspronglyke Geschiedenis heeft ongetwyfeld willen te verstaan geeven, dat SATURNUS, CRONUS, DIONUSUS, en PROMETHEUS, onderscheide Tytels waren van den Aardsvader NOOS, NOUS en NUSUS geheeten. —— De Heer BRYANT is van oordeel, dat de Koninglyke Driehoeden, waar van zommige Wysgeeren gewag maaken, tot de drie Zoonen van NOACH behoord, en de drie Gezinnen, uit welken 't geheele Menschdom voortsproot; en hy denkt, dat de Driehoed van PLATO, en van de Naavolgeren diens Wysgeers, gezien moet staan op de Leere der Drieëenheid. Indien wy nagaan wat deeze Schryvers, by wyze van uitlegging, 'er bygevoegd hebben, zullen wy ontdekken dat zy geen denkbeeld alzoo hadden, van zulk eene Verborgenheid, en dat alles, wat zy zeggen, op een oud stuk der geschiedenisse slaat.

Naazo veele bewyzen, als ik reeds gegeeven heb, zegt de Heer BRYANT, van de toespeelingen op deeze groote gebeurtenis, mag men wel veronderstellen, dat de byzonderheden van de Duif en den Regenboog geenzins zyn overgeslaagen, daar men de gedagtenis van andere bewaard heeft. De Regenboog was een zinnebeeld van veel aangelegenheids, geschikt zynde tot een teken des Verbonds, tusschen GOD en de Menschen, en wy zullen zien, dat dezelve eeuwen lang met onderscheiding is aangezien. De Duif, die met een olyftak tot NOACH wederkeerde, en alzoo 't eerst de tyding van het vallen des waters bragt, werd door veele Volken voor heilig gehouden; als een byzonder Afgezant der Godheid aangezien, en als een zinnebeeld van vrede en geluk.

De oude en egte naam van de *Duif* was, *Jänab* en *Jänas*; deeze diende tot een zeer heilig zinnebeeld, en schynt, als zodanig, ten eenigen tyde zeer algemeen aangenomen. Want niet alleen de *Mizraïm*, en de overigen uit CHAM oorspronglyk, beschouwden haar in dat licht; maar zy werd als een beeld-

ſpraakig teken onder de *Hebreeuwen* toegelaaten: en de geheimzinnige Duive werd, van NOACHS tyd af, als een zinnebeeld aangemerkt by allen, die tot de waare Kerk van GOD behoorden. De Propheet, tot de *Niniviten* gezonden, wordt JONAS geheeten; een naam hem waarſchynlyk gegeeven, als een Afgezant van GOD.

De Groote Aardsvader, die de Wereldbewoonders, vóór den Zondvloed, de regtvaardigheid predikte, wordt by BEROSUS en ABYDENUS, OAN en OANNES genaamd, 't welk het zelfde is als JONAS. De Schryver van het Boek der *Openbaaringe* noemt dien eigenſten naam, naar der *Grieken ſtyl* Ιωαννης, JOANNES. En wanneer de groote Voorlooper van onzen Zaligmaaker zynen naam zou ontvangen, noemde zyn Vader hem, om die zelfde rede, Ιωαννης. De omſtandigheden, die deeze naamgeeving vergezelden, zyn zeer opmerkenswaardig, en deeze geheele verrigting, door Euangelist LUCAS beſchreeven, verdient hier plaats te vinden. „ En het geſchiedde, *dat zy* op „ den achtſten dag kwamen om het Kindeken te beſnyden, „ en noemden het ZACHARIAS, naar den naam zyns Vaders; „ en zyne Moeder antwoordde, en zeide, niet alzo, hy zal „ JOANNES heeten: en zy zeiden tot haar; daar is niemand in „ uwe maagſchap, die met dien naam genaamd wordt; en zy „ wenkten zynen Vader, hoe hy wilde dat hy zou genaamd „ worden: en als hy een Schryftafelken geëischt hadt, ſchreef „ hy, zeggende, JOANNES is zyn naam. En zy verwonderden „ zich allen". De rede van deeze benaaming, hem op eene zo zonderlinge wyze gegeeven, kunnen wy vinden in het Character, ons van dien Perſoon opgeleverd. „ En gy, Kinde„ ken, zult een Propheet des Allerhoogſten genaamd worden: „ want gy zult voor het aangezigte des Heeren heenen gaan „ om zynen weg te bereiden". Op eene andere plaats wordt ons geleerd dat JOANNES: „ een Propheet en meer dan een „ Propheet was: want ik zeg u, ('t zyn de woorden van „ onzen Godlyken Meester), dat onder allen, die van Vrou„ wen gebooren zyn, niemand grooter is dan JOANNES DE „ DOOPER". Deeze naam JOANNES is dezelfde als JONA: dezelve betekent een *Duif*; doch geeft teffens een Perſoon te kennen, die van GODS wege ſpreekt, en door wiens mond de Wil des ALLERHOOGSTEN bekend gemaakt wordt.

Aardsvader NOACH ſchynt de eerſte geweest te zyn, die, in de *Heidenſche* Wereld, onder dit zinnebeeld voorkomt. Hy was een groot Propheet: by zyne geboorte was voorſpeld dat hy vrede en troost den Menſchdomme zou aanbrengen; zyn naam

naam beduidde *Rust van Werken*. Van hier werd de Duif een zinnebeeld van Vrede zo wel als van den Persoon, die denzelven op Aarde bragt. Desweegen wordt hy OAN en OANES geheeten, door ABYDENUS en ALEXANDER POLYHISTOR, gelykvormig aan Ιωαννης by de *Grieken*: welke beide naamen ontleend worden van JONAH en JONAS der *Chaldeeuwen*: en de woorden waren ongetwyfeld dus uitgedrukt, in de oorsprongelyke taal, uit welke de *Grieken* de Geschiedenis ontleend hebben. —— Het blykt dan dat de Duif een geheiligd zinnebeeld was; en daar voor erkend wierd, in de tyden van den zuiveren Godsdienst. Maar de Zoons van CHAM verdraaiden 't geen enkel geschikt was, om zinnebeeldig te weezen, en bragten 't tot Afgodische eerbewyzingen aan toe.

Veelvuldige Proeven, tot bevestiging van dit gezegde, worden door den geleerden Schryver aangevoerd. Onder andere toont hy, dat SEMIRAMIS niet meer was dan een Godlyk zinnebeeld, onder de gedaante van een Duif, en dat wy ons deswegen niet behoeven te verwonderen, over den oorsprong van haar Naam, en de omstandigheden haarer Geschiedenisse, gelyk ze ons door de *Griekſche Schryvers* wordt overgeleverd. Gelyk SEMIRAMIS, *Sema-Ramis* het *Teken des Allerhoogſten* was, zo was SEMELE, de veronderstelde Moeder van NIOBE, *Sema-El*, 't welk op één uitkomt. —— Het woord JONAH vindt men zomtyds zamengesteld en uitgedrukt, *Ad* of *Ada Jonah*, *Regina* of *Regina Columba*, waar van men eene andere Godheid maakte, ADIONA, met nieuwe dienstplegtigheden vereerd. —— VENUS was geene andere dan de oude JONAH, en wy ontmoeten, in haare geschiedenisse, ontelbaare omstandigheden, die betrekking hebben op de Duif van NOACH en op den Zondvloed. In de beeldspraakige beeldhouw- en schilderstukken, den Zondvloed verbeeldende, kon de Duif niet wel anders verbeeld worden, dan zweevende over de oppervlakte des waters. Van hier wordt DIONE of VENUS gezegd, uit Zee gebooren te zyn. Van hier schryft men haar de voogdyschap over de wateren toe, en zegt, dat zy den beroerden Oceaan stilt, en, door haare tegenwoordigheid, eene algemeene kalmte veroorzaakt; aan haar worden de vrugten der Aarde toegeschreeven, en het ontluiken der Bloemen aan haaren invloed toegekend.

De Heer BRYANT is van gedagten, dat de Fabel van het *Wereld-ey* (*), en van TYPHON tot den Zondvloed behooren. Het

(*) Men zie, over dit onderwerp, eene Verhandeling van SAMUEL PYE, in onze *Nieuwe Vad. Letter-Oef.* I D. II St. bl. 149 &c.

Het blykt uit veelvuldige Stukken, dat de Geschiedenis van dit alleraanmerkenswaardigst Voorval, grootendeels van *Syrië* en den *Euphraat*, in *Griekenland* kwam. Dezelve werd ontleend van dat gedeelte der Wereld, 't welk het naast was aan de plaats, waar dezelve van daan kwam, en aan het Tooneel dier gebeurtenissen, die op den Zondvloed volgden. Te deezer oorzaake wordt het *Wereld-ey* en de Geschiedenis van TYPHON, tot den *Euphraat* en de ryken van *Aram* gebragt. Deeze stellingen worden, door onzen Schryver, in 't breede opgehelderd en bevestigd; en hy trekt 'er dit gevolg uit, dat alle de Verborgenheden der *Heidensche Wereld* gedenktekens schynen geweest te hebben van den Zondvloed, en de kort daar op voorgevallene gebeurtenissen. Dezelfde verdichtzels, dezelfde beeldenspraak, die, in andere gedeelten der Wereld, daar uit den oorsprong ontleenden, hebben zich tot in *China* en *Japan* uitgestrekt, waar zy nog heden ten dage gevonden worden.

Dewyl JUNO, volgens de gedagten van den Heer BRYANT, dezelfde was als *Jönah*, behoeven wy ons geenzins te verwonderen, dat IRIS haar tot Gezellinne strekte. IRIS was geen ander dan de *Regenboog*, die GOD ten Teken van zyn verbond met de Menschen aan den Hemel stelde. Op deeze omstandigheid wordt waarschynlyk gezinspeeld door HOMERUS, die, van dit verschynzel zingende, het zelve voordraagt als een *bestemd Teken*. —— Naardemaal de Pauw, den schoonen staart overeinde zettende en daar mede spiegelende, alle de schoone kleuren van den Regenboog ten toon spreidt, is die Vogel *Juno* toegevoegd, in stede van de Duif, de Vogel van *Venus*. Dezelfde Geschiedenis werd op verscheide wyzen afgebeeld, en dus ook verscheidenlyk voorgedraagen.

Wy leezen zeer vroeg van eene Godheid, BAAL BERITH in *Canaan*, die geëerbied werd, door de Mannen van *Sichem*, die zeer vermaard was. Deeze houdt onze Schryver voor den *God der Arke*; met wiens Afgodery de *Israëliten*, korten tyd naa zy in dat Land kwamen, besmet werden. —— Niet verre van *Sidon*, was eene oude Stad *Berith* of *Barith*, geheiligd aan een Godheid van dien naam. Deeze wordt door de Grieken *Berytus*, en zomtyds by de Dichters *Beroe* geheeten; zo men wil, naar den naam eener Nimph van den Oceaan, die de voedster was van SEMELE. —— De bevalling van *Beroë*, volgens de fabelagtige overleevering daar van, en de beschryving van *Nonnus*, neemt de Heer BRYANT byzonder in opmerking, en toont dat deeze met de opening der *Arke* overeenstemt. 'Er is, by dien zelfden Dichter eene andere zeer aan-

aanmerkenswaardige naspeeling, op Moses verhaal van den Zondvloed. Ten tyde van deezen ramp was de Aarde als in een vloeibre mengelklomp veranderd, en alle de Hoofdstoffen waren in verwarring. De Ark wederstondt, door de schikking der Voorzienigheid, den storm, en ontkwam den gedreigden ramp. Eindelyk werd deze uitgezonden, die op het vasten van de Ark wederkeerde, en door die opening werd ingenomen. Dit alles vinden wy vermeld, in de Geschiedenis van *Berbe*.

Vermids alle gewigtige voorvallen van den ouden tyd beeldspraakig afgeschetst, en deeze, met den tyd, op onderscheide wyzen, verbeeld wierden, valt het ligt te begrypen, dat er verschillende zinnebeelden zyn, betrekkelyk tot dezelfde Geschiedenis. Hierom gaat de Heer BRYANT voort, om verscheide afschaduwingen te onderzoeken, als SEIRA, CUPSELIS, MELITTA, RHOIA, RIMMON, SIDE, MACON, en te handelen van SCYPHOS, HIPPOS, en den *Heiligen Stryd*. — SEIRA was geen ander dan DAMATER, die men voor de Moeder des Menschdoms hielde: zy werd ook *Melissa* en *Melissa* geheeten, en als de VESTA van den *Ouden* aangemerkt. De Priesteres van *Seira* werden *Melissae* en *Melissa* geheeten. Veelen gingen echter het onderscheiden naam; de voetstappen daar van zyn in verscheide deelen der Wereld te vinden; doch de *Grieken* hebben de Geschiedenissen, waar in van dezelve gewaagd wordt, deerlyk verward, door *Melissa Byen* te vertaalen. — De Fabels van de Byen betreffen de Volkplantingen der *Melissers*, die alles daar in vermeld volvoerden. Teffens was de Bye een Beeldspraakig teken, waar door men *Melitta* aanduidde.

De Ark werd ook *Cupselis* geheeten, een woord van dezelfde betekenis als *Seira*. Dewyl men de Ark aanmerkte als de Moeder des Menschdoms, beeldde men dezelve af in de gedaante eens Granaatappels, welks vrugt *Rhoia* heette. Van hier werd de Godheid van de Ark *Rhoia* genaamd, en deeze was de *Rhea* der *Grieken*. — *Rimmon* was een andere naam voor den Granaatappel, en zo was ook *Side*. Daar was een Stad van dien naam in *Pamphylie*, die denzelven kreeg van de Arkplegtigheden, en den dienst aan de Duif bewezen. In veele Landen, waar de Menschen geen kennis hadden aan de *Rhoia*, maakten zy, tot het zelfde zinnebeeld, gebruik van den *Slangkop*, by de oude *Doriers* MACO geheeten. *Macon* beduidde de Godheid geëerd, onder den naam van *Poseidon*, en betekende *Marinus Deus*, *Rex Aquarum*, de *God der Wateren*. — *Cubela* was een andere naam, dien *Damater*

waerde, en *Cubela* was deselfde Godheid; of liever het waren beide plaatzen, waar men deeze Godheden diende: want niets is gebruiklyker dan de Plaatzen voor de Godheden te noemen.

Het allergeliefdſte zinnebeeld by de *Egyptenaaren* werd voorgeſteld onder het Character van PSUCHE. Dit was oorſpronglyk niets anders dan een Kapelletje; doch werd, in laateren tyde, verbeeld als een beminnelyk Kind van de Vrouwlyke Sexe, met de ſchoone wieken van een Kapel. —— De *Egyptenaars* hielden een Kapel voor een zeer eigenaartig zinnebeeld van 's Menſchen Ziel, en van de Onſterflykheid, na welke zy haakte. In 't byzonder, maakten zy 'er een zinnebeeld van om *Oſiris* te betekenen; die in een Ark of Koffer, en als dood geweest zynde, die plaats zyner gevangenisſe verliet, en een nieuw leeven ontving. En daar dit alles moest toegeſchreeven worden aan de Goddelyke Liefde, waar van *Eros*, de *God der Liefde*, ten zinnebeeld ſtrekte, vinden wy deezen dikwyls vermeld als een Gezel van PSUCHE. Veel zeer veel verſchilt die *Eros*, in de oorſpronglyke Afbeeldingen, van de veel laater *Cupido*. —— In het nagaan van den *Scyphus*, *Hippos* of het Paard van *Poſeidon*, en den *Heiligen Stryd*, vindt onze doorzigtige Schryver duidelyke merktekens van den Zondvloed. De *Scyphus*, zomtyds ook de *Beker* van *Hercules*, van *Nereus*, van *Oceanus*, van de Zon geheeten, was niets anders dan de Ark, onder dit merkteken verbeeld. De *Hippos*, op welken de oude Beeldſpraak doelt, was een dryvend Vlot of een Schip, het zelfde als de *Ceto*.

Wy zullen op andere overgebleevene gedagtenistekens des Zondvloeds, door onzen Geleerden Schryver bygebragt, niet ſtil ſtaan, alleen moeten wy nog aanmerken, dat hy hier toe ook het Schip *Argo*, en den Tocht der *Argonauten* brengt. De reeds opgehaalde voorbeelden, dat de *Grieken* veelerhande Perſoonen gemaakt hebben, van Naamen en Woorden hun onbekend, en verkeerd uitgelegde beeldſpraaken, zullen, zyns dagtens, den Lezer toegerust hebben, tot een gunſtig ontvangen van 't geen hy, ten dien opzigte, heeft voor te draagen.

„ Had ik, ſchryft hy, op deeze wyze, den weg ter naſpeuringe niet geopend, ik zou vreezen voor myne nieuw gewaagde ſtelling; want de geſchiedenis der *Argonauten* en hun Tocht, heeft men altoos voor egt, en voor een tydperk in de Tydrekenkunde gehouden. 't Zal, egter der moeite waardig weezen, eenig onderzoek te doen, op deeze gedenkwaardige gebeurtenis, en te zien of dezelve dat geloof verdient, 't welk men, dus lang, daar aan gegeeven heeft".

Hier op draagt de Heer BRYANT, een kort berigt van den

Togt

Togt der *Argonauten* voor, en merkt aan, dat de geſchiedenis indiervoege, als ze ons is overgeleverd, zeker een verdichtzel is, vol onbeſtaanbaar-en tegenzeggelykheden. „Nogthans hebben veele Schryvers dit verhaal gansch en gaar overgenomen, en, zonder eenigen twyfel, of eenige uitzondering te maaken, op eenig gedeelte van dezelve, den tyd deezes Tochts vastgeſteld. En zich voldaan hebbende omtrent dit ſtuk, bedienden zy 'er zich van als van een vast tydperk. Veel heeft men 'er uit afgeleid, en veele gebeurtenisſen zyn bepaald, naar den tyd deezes gewaanden Tochts. Onder de voornaamſten der Ouden, die denzelven als eene geſchiedkundige waarheid aanmerkten, waren HERODOTUS, DIODORUS, STRABO, en met hun alle *Grieksche Fabelſchryvers*; onder de Kerkvaders CLEMENS, EUSEBIUS en SYNCELLUS; onder de hedendaagſche SCALIGER en PETAVIUS; de Aardsbiſſchop USHER, CUMBERLAND; Dr. JACKSON, en de Heer ISAAC NEWTON. De laatstgemelde ſpreekt 'er van, zonder eenig waanrouwen aan de egtheid, en trekt 'er verſcheide gevolgen uit, als uit een erkende en onbetwiste zaak, en een tydperk waar op wy ons veilig mogen verlaaten.

Tegen het ſtelzel van den geroemden NEWTON, toont onze Schryver, duidlyk, dat de Spheer, die, naar het denkbeeld dien beroemden Mans, door CHIRON gemaakt is, de uitvinding van CHIRON of MUSEUS niet kan geweest zyn, al hadden deeze Perſoonen beſtaan; dat het, in geenen deele, een *Grieksch* Werk, en de Tocht zelve geen bedryf der *Grieken* was. De Spheer, gelyk dezelve ons wordt voorgeſteld, was een werk der *Egyptenaaren:* want de *Grieken* hadden onbetwistbaar hunne Sterrekunde uit Egypten; gevolglyk moet de Geſchiedenis, op welke dezelve ſlaat, ook uit dat Land herkomſtig weezen. De Zodiak, welke de Heer NEWTON veronderſtelde betrekking te hebben, op den Tocht der *Argonauten*, was eene Verzameling van *Egyptiſche beeldenſpraaken. Aries*, die hy tot het *Gulden Vlies* brengt, was eene verbeelding van *Arnon; Taurus* van *Apis: Leo* van *Anez*, dezelfde als *Mithras*, en *Oſiris. Virgo* met de koorn-air, was ISIS. Zy noemden den Zodiak de groote Vergadering, of den raad der twaalf Goden. De Dwaalſterren waren de Lyfwauwanten, die de Oppergodheid, de Zon, vergezelden.

Strabo, 't is waar, een van wyſten der *Grieken*, hieldt zich verzekerd, dat de Tocht der *Argonauten* eene waare gebeurtenis was, en hy beſluit, dat de geſchiedenis van *Jaſon* noodwendig egt moest weezen: „Nogthans, ben ik", verklaart de Heer *Bryant*: „genoodzaakt van hem te verſchillen, op zy-

zyne eigene beginzels: want, myns oordeels, dient alles wat hy bybrengt als bewyzen, tot bewyzen tegen zyn gevoelen. Ik moet herhaalen wat ik reeds meer dan ééns, by dergelyk eene gelegenheid, gezegd heb, dat, indien zulk een Persoon als *Jason* bestaan hadt, hy noit, het geen aan hem wordt toegeschreeven, zou hebben kunnen uitvoeren. De *Grieken* hebben eene oude geschiedenis, tot welke zy geene betrekking hadden, zich zelven toegeëigend: en dewyl de waare zin daar van hun geheel verborgen was, zyn zy, door het opcieren en hervormen van 't geen zy niet kenden, tot ontelbaare ongerymdheden vervallen. Deeze ongerymdheden wyst onze Schryver aan: waar op hy in 't midden brengt, dat, byaldien zy eenige geschiedkundige waarheid in zich behelsden, zo als zy op de *Grieken* toegepast worden, 'er eenige bestaanbaare gelykheid in hunne Schryvers zich zou opdoen. Doch nauwlyks is 'er ééne omstandigheid, waar in zy zamen stemmen. De strydigste berigten hebben zy ons van HERCULES gegeeven. —— De tyd des Tochts kan niet bepaald worden, zonder in veelvuldige zwaarigheden te vervallen, ten opzigte van de geslachtrekening, en den ouderdom der Persoonen, waar van gesprooken wordt. Hoe kunnen wy afgaan op de Schryvers over dit onderwerp, die roemen van eenen grooten gedaanen krygstocht; doch niet weeten of dezelve te *Colchis*, of aan den *Ganges* is voorgevallen.

Onze Schryver gaat deezen Togt breeder na, en 't besluit, door hem daar uit afgeleid, is, dat wy, in het berigt van *Argo*, de geschiedenis aantreffen van een Heilig Schip, het eerste, dat oit gebouwd wierd. Deeze waarheid erkennen de besten onder de *Griekſche Schryvers*, schoon zy de verdiensten dier verrigting, te vergeefsch, zich zelven zoeken toe te eigenen. Dan, in weerwil van hunne vooroordeelen, laten zy de straalen van waarheid zomwylen doorschitteren, en geeven blyk dat de Geschiedenis uit *Egypte* tot hun overkwam. 'Er was zeker eene standhoudende overlevering, dat *Argo* het eerste Schip was, en oorspronglyk door de Godlyke Wysheid gebouwd. De Heer BRYANT brengt hier getuigenissen van by, en besluit daar uit, dat de geschiedenis van *Argo* betrekking hadt tot eene oude gebeurtenis, door de *Egyptenaaren* met grooten eerbied in gedagtenisse gehouden.

De oorzaaken der misvattingen, in dit keurlyk stuk van Verdichtzelkunde, worden, door onzen Schryver, aangeweezen, en hy voegt 'er eene menigte van bewyzen nevens, om aan te toonen, dat de Tocht der *Argonauten* tot de Geschiedenis der *Ark* behoort. — De *Grieken* hebben in hunne be-

berigten der oude Helden, eene Lyst opgemaakt van Persoonen, die noit bestonden. JASON speelt eene hoofdrol in alle hunne heldendaaden. Doch deeze is een vercierde Persoon, van een' heiligen naam ontleend. — JASON was zeker de benaaming van den God der Arke, en dezelfde als ARCAS, ARCUS, INACHUS en PROMETHEUS; en de Tempels, waar van de Ouden spreeken, waren niet door hem; doch te zyner eere gestigt.

WAARNEEMING AANGAANDE EEN VREEMD LIGHAAM, 'T WELK DE LUCHTPYP (*Aspera Arteria*) DOORBOORDE.

Door

M. DE LA MARTINIERE.

(*Mem. de l'Acad. Royale de Chirurg. Tom. 5.*)

'T LEezen van verscheide gevallen op een Leerstellige wyze, in 't Vierde Deel van de Gedenkschriften der Academie, by een verzameld, over vreemde Lighaamen in de luchtpyp, heeft my een zonderling geval doen te binnen brengen, 't welk met nut aan de Academie kan medegedeeld worden.

De Zoon van een Koopman in Kaarten, 't Hof volgende te Fontainebleau, oud tusschen de negen a tien jaaren, zich met een kleine Zweep vermaakende, die hy deedt klappen, wierd zeer schielyk aangetast van eene zeer ongemakkelyke ademhaaling, en viel schielyk in de toevallen van eene aanstaande stikking. Hy gaf door gebaarden te kennen, dat 'er eene verstopping plaats had in de luchtpyp; de Heelmeesters, die kwamen om 't Kind te helpen, vooringenomen zynde, dat 't Kind niet uit 't gezicht geweest was, en niets in den mond gestooken had, konden zich niet verbeelden, dat 'er een vreemd Lighaam in de holte van de luchtpyp was. Eene ruime Aderlaating scheen 't geschiktste middel te zyn, om in dit geval een schielyke verlichting te weeg te brengen; dewyl de staat van den Lyder, van oogenblik tot oogenblik, gevaarlyker en erger werdt. Daar was niet boven een uur tyds, na 't aankomen van 't Toeval verloopen, wanneer men my riep om 't Kind te komen bezoeken. 't Zelve had stuiptrekkingen gehad, en haalde zeer moeijelyk adem; 't gezicht was gezwollen en blaauw met uitpuilende oogen, en koude Ledemaaten: 't

Kind

Kind was buiten kennisse, en men verwagtte niets anders dan de dood.

De Lieden van de Kunst, die voor my 't Kind gezien hadden, hadden 't onderzoek van 't binnenste van den Mond niet verwaarloosd; men had door de gewoone middelen den flokdam gefondeerd, en zeker bevonden, dat dit deel vry was. Uitwendig de hals beschouwende en betastende, vond ik van vooren een klein rood vlakje, gelykende naar de beet van een Vloo, onmiddelyk onder 't ringwys kraakbeen; diep onder deeze plaats kon men voelen een zoort van kleine knoop, ter grootte van eene Linze, komende over een met 't kleine vlakje, en biedende een meer dan natuurlyke weerstand: 't gevoel 'er van kon niet duidelyker zyn, wegens de dikte der boven leggende deelen. Ik nam aanstonds 't besluit, om de huid en de vetrok op deeze plaats door te snyden. Door 't inbrengen van den vinger in de insnyding, nader gekomen zynde aan 't knobbeltje, 't welk ik op dezelfde plaats bleef voelen digt by de luchtpyp, maakte ik de insnyding nog dieper, door een tweede sneede met de *bistury* te doen: waar door ik de Kraakbeenige ringen van de luchtpyp ontblootte. Ik gevoelde met de nagel, een te rug springende oneffenheid, welk ik te vergeefs tragtte te vatten, met de gewoone Tangetjes in 't verbinden gebruikelyk. Ik had gelukkig by my Tangetjes, om de hairen uit te rukken, deeze dienden my om dit Lighaam te vatten: ik haalde hier mede, tot myne en die der Omstanders groote verwondering, voor den dag, een groote kopere spelde zonder hoofd, meer dan vyftien lynen lang, welke de luchtpyp doorboorde, van de slinker naar de rechter zyde. Ik zal niet trachten te verklaaren, hoe dit vreemd lighaam zo diep heeft kunnen doordringen. De Spelde, zo als men naderhand te weeten gekomen is, was aan 't einde van de sober van de Zweep vast, waar mede 't Kind speelde. Te willen onderzoeken, hoe de Spelde van de Zweep is los geraakt, en die Kop 'er afgeraakt, die dezelve vast hield, en vervolgens zich aan den hals zo diep ingedrongen heeft, dat op een linie na geheel in de luchtpyp ingegaan was, behoort niet tot de Kunst; 't is voor my genoeg 't gebeurde te verhaalen, met byvoeging van de zwaare toevallen, hier door veroorzaakt, en de middelen die dezelve hebben doen ophouden. De roode stip, die maar even de doorgang van de Spelde aanduidde, is 't eerste voorwerp van myne aandacht geweest, en ik besloot tot eene insnyding, om dat ik diep onder dit vaste punt standvastig iets gevoelde. Daarby, de droevige staat van 't Kind, waar van 't verlies zeer naby was, vereischte eene

aller-

allerspoedigste hulp; 't was voornaamentlyk uit hoofde van deeze laatste aanmerking, dat ik myn besluit nam op beweegredenen, welke, na de gelukkige uitkomst 'er van, zeer beslissende voorkwamen, zelfs naar 't oordeel der zulken, die alleen als bloote Aanschouwers niets 'er aan gedaan hadden. De uitkomst kon niet gelukkiger zyn; want 't Kind wierd op 't oogenblik van den dood tot 't leeven gebragt. De wond, zeer eenvoudig, door een behoorlyk verband weder vereenigd zynde, was volkomen binnen weinig dagen geneezen. Deeze Waarneeming is leerzaam, zelf na de Verhandelingen, die de Academie over de Bronchotomie gemeen gemaakt heeft. In de lyst der onheilen, waar tegen deeze bewerking, te veel verwaarloosd, een krachtig Geneesmiddel zyn kan, is alleen maar gewag gemaakt van vreemde Lighaamen, die door een plaatsdwaaling, in de Luchtpyp gekomen waren, in plaats van door de werking der Spieren, die tot slikking dienen, in den slokdarm gevoerd te zyn. 't Onderzoek was hier naar een vreemd Lighaam van buiten gekoomen; 't welk op 't oogenblik de zwaarste en gevaarlykste toevallen veroorzaakt heeft. De zwarigheid was 't vreemde Lighaam te ontdekken; men heeft gezien myn geleiddraad in dit zonderling geval, 't welk warward genoeg was. Dit kan tot meer uitgestrekte Aanmerkingen aanleiding geeven. De insnyding, die ik gedaan heb, zoude niet zonder vrucht geweest zyn, indien ik 't vreemde Lichaam niet ontdekt had: ik had dan, indien ik my niet bedrieg de luchtpyp, tusschen twee ringen moeten openen, om by voorraad vryheid van ademhaalen aan 't Kind weder te bezorgen. Wanneer een vreemd Lighaam deeze verschrikkelyke uitwerkzels veroorzaakt, en dus gelegen is, dat men 't zelve niet kan opspooren, om de uithaaling 'er van te doen, moet men noodzaakelyk tot redding van 't leeven, gereed om in deeze gevaarlyke omstandigheid te bezwyken, zyn toevlucht tot de Heelkunde neemen. De Heelkundige Bewerking zal aanstonds in dit geval 't gevolg, 't welk een onmiddelyke stikking is, voorkomen. De behoudenis van den Lyder, door dit middel verzekerd zynde, zal men den tyd hebben, behoorlyk onderzoek te doen, om de oorzaak weg te neemen, volgens de regels die de Kunst hier toe aan de hand geeft: of, om 't zonder vrees alleen aan de Natuur over te laaten, die hier toe zeer gelukkig kan medewerken, door vroeger of laater een absces te weeg te brengen, gelyk men hiervan voorbeelden heeft, in andere gevallen van 't zelfde soort.

BRIEF

BRIEF VAN MATTHEUS DOBSON, M. D. AAN JOHN FOTHERGILL M. D. F. R. S. BEHELZENDE EENIGE PROEVEN EN WAARNEEMINGEN, IN EEN HEET GEMAAKTE KAMER.

(Uit the Philosophical Transactions.)

Leverpool. April 25. 1775.

MYN HEER!

MEt een zonderling genoegen heb ik uw kort berigt geleezen, van de keurige Proeven door Mr. BANKS en SOLANDER genomen (*). Dezelfde, met eenige byvoegzelen, zyn hier gedaan: derzelver uitflag zou ik u eerder gemeld hebben, hadden de drukke bezigheden myns Beroeps my niet verhinderd.

PROEVEN.

I. De Kamer in ons Hospitaal te *Leverpool*, waar wy de Zieken doen zweeten, bykans negen voet in 't vierkant, die 't licht van boven fchept, was zo heet gemaakt, dat de Thermometer op de fchael van FAHRENHEIT 224 Graaden tekende; de buis des Thermometers liet geen hooger opftooken toe. Dezelve hing aan een koord, vastgemaakt aan 't raam des dakvenfters, omtrent midden in de kamer. Ik zelf begaf my, met eenige anderen, op deezen tyd daar in; zonder eenige drukkende of moeilyke aandoening van hette te gevoelen, geëvenredigd aan den graad van hette op den Thermometer aangeweezen. Alles van Metaal, 't welk wy by ons hadden, werd zeer heet.

II. Myn Vriend Mr. PARK, een kundig Chirurgyn te deezer plaatze, ging in het Vertrek als de Thermometer op 202 Graaden ftondt. Naa 'er tien minuuten in geweest te hebben, vond ik dat zyn pols 120 flagen deedt. Om de vermeerdering der dierlyke warmte te bepaalen, werd hem een andere Thermometer gegeeven, waar in de Kwik reeds op 98 Graaden ftondt, doch dezelve rees alleen tot 99½, 't zy hy de bol van den Thermometer in de hand beflooten hieldt, of in den mond naam (†). Natuurlyk is de pols van deezen Heer omtrent 65.

III.

(*) Zie deeze Proeven en Waarneemingen in onze *Hedendaagfche Vaderlandfche Letteroefeningen.* IV Deel. IIde Stuk. bladz. 448. enz.

(†) De Schael van den Thermometer, die in 't midden des vertreks

III. Een ander Heer deedt dezelfde Proeve, in dezelfde omſtandigheden, met dezelfde uitwerkzelen.

IV. Een der Oppaſſeren van het Hospitaal, een gezond jong Karel, met een pols van 75, werd in de kamer opgeſlooten, als de Kwik 210 Graaden tekende, en bleef 'er, met weinig hinders, twintig minuuten. De pols was nu 164 en de dierlyke warmte, door een anderen Thermometer, even als in de voorgaande Proefneemingen, aangeweezen, was 101½.

V. Een jong Heer, van een teder en aandoenlyk geſtel, wiens natuurlyke pols omtrent 80 is, bleef tien minuuten in de Kamer, als dezelve tot 224 Graaden geſtookt was. De pols klom tot 145, en de dierlyke warmte tot 102 Graaden. Deeze Heer, dien dag verſcheide keeren in de heete Kamer geweest zynde, gevoelde zich zwak, en het zweet brak hem 24 Uuren naa de Proeve zeer ligt uit.

VI. Twee kleine tinnen vaten, elk gevuld met het wit van een ey, werden in de heetgemaakte kamer gebragt, tot 224 Graaden geſtookt: een derzelve plaatſte men op een houten bank aan de muur, het ander werd aan een koord, in 't midden des vertreks, opgehangen. Tien minuuten verloopen zynde, begon het eywit te ſtremmen; doch dit ſtremmen was ſchielyker en vaster in het opgehangene dan in het nedergezette. De ſtremming ging op de volgende wyze toe, men zag ze eerst aan de kanten, en van daar ſtrekte zy zich uit: aan den bodem was het daar op eerst geheel geſtremd, en 't laatst het middelſte gedeelte van boven.

VII. Een gedeelte van een eijerſchaal was weggenomen, en 't vlies, 't welk het Wit omringt, alleen overgelaaten; een gedeelte van het wit uitgeſtort zynde, zonk het vlies in dier voege, dat het een kleine kop vormde, deezé holligheid was gevuld met eenig eywit, en werd, zo veel mogelyk, belet iets aan te raaken dan de lugt en het vlies, 't welk de holligheid vormde. Het beneden gedeelte van het ey rustte op een hennip, in een gemeen aarden ſchooteltje, en was op den houten bank geplaatst. De Kwik ſtondt nog op 224 Graaden. Naa één uur in de kamer geweest te zyn, was het benedenſte van het ey, nog met de ſchaal bedekt, volkomen ge-

reeks aan een koord hing, was van Metaal; dit was de eenige welken ik toen kon krygen, waar op de Graaden zo hoog liepen, als tot deeze Proeven noodig was. De Schaal van den anderen Thermometer, om de veranderingen der dierlyke warmte te bepaalen, was van Yvoor.

geſtremd; doch het wit in de gemelde holligheid, vloeibaar en doorſchynend. Nog één uur verloopen zynde, vonden wy 't zelve nog vloeibaar, uitgenomen aan de kanten, waar het dunst was: hier vertoonde het zich nog doorſchynend; eene genoegzaame Proeve dat het droog en niet geſtremd was.

VIII. Een ſtuk Wasch uit een Byenkorf genomen, in den zelfden ſtand als het eywit in de voorgaande Proefneeming geplaatst, en aan dezelfde maate van hette blootgeſteld, begon in vyf minuuten te ſmelten: een ander ſtuk aan een koord opgehangen, en een derde in een tinnen vat gedaan, en opgehangen, begon desgelyks in vyf minuuten te ſmelten.

WAARNEEMINGEN.

Dat de heetgemaakte lugt zulk een ſpoedigwerkend en kragtig vermogen heeft, om de pols ſterker te doen ſlaan, terwyl de dierlyke warmte zo weinig veranderd wordt; dat het menschlyk lichaam zo gemaklyk eene lugt, tot 224 Graaden verhit, rondſom zich kan verdraagen; dat het eywit, 't welk in 't water op 150 Graaden begint te ſtremmen, in de lugt op 224 Graaden vloeibaar blyve; en dat dit zelfde eywit desgelyks geplaatst in eene lugt tot 224 Graaden geſtookt, ſtremt, wanneer het tin of den eijerſchaal aanraakt, zyn verſchynzels zo zonderling als bezwaarlyk te verklaaren.

Toonen de verſchillende uitwerkzelen van heetgemaakte lugt, op de pols en de hette des lichaams ons de valschheid niet der beſpiegelende ſtelling, wegens de dierlyke hette door BOERHAAVE en andere uitmuntende Mannen aangenomen? Zy veronderſtellen, dat de dierlyke hette voortgebragt wordt door de ſchuuring der bolletjes van omloopende vogten, tegen de zyden van de vaten, waar in zy beſlooten zyn; doch in verſcheide der voorverhaalde Proefneemingen, was de omloop verbaazend verſneld met weinig vermeerdering der dierlyke hette. Doch van waar komt het, dat het menschlyk lichaam, zonder onmiddelyk letzel te gevoelen, het konne verdraagen omringd te weezen, met een lugt tot 224 Graaden verhit? —— Van waar komt het dat het eywit niet ſtremme in deeze maate van hette? Is het, om dat het vuur, wanneer het in zommige lichaamen komt, verborgen worde, overeenkomſtig met eene ſtelling eenigen tyd te *Edenburg* geleeraard, door den Hoogleeraar BALCK? Of word het vuur vast en rustend, volgens een dergelyk ſtelzel door Dr. FRANKLIN aangenomen. De lugt, weeten wy, is in een vasten of in een veerkragtigen ſtaat; het vuur kan, op gelyke wyze, in de lichaamen, verborgen, vast, en rustend weezen; of in een merk-

merkbaaren, vloeienden, en werkenden ſtaat. Overeénkomſtig met dit denkbeeld, ontvangt het wasch het vuur in een' werkenden ſtaat, en ſmelt; terwyl het menschlyk lichaam en het eywit, het vuur in een verborgen ſtaat ontvangende, weinig verandering ondervindt. Laat elk van deeze, nogthans, geplaatst worden, zo dat het andere lichaamen aanraake, tin by voorbeeld; dan zal het vuur, ſchoon de hette dezelfde blyve, niet langer op eene verhoolene wyze ingaan, doch zigtbaar zyn werkend vermogen toonen: want het eywit in een tinnen vat opgehangen, ſtremt ſchielyk, en het menschlyk lichaam zou, met hetzelfde Metaal bedekt zynde, zeer ras een ondraaglyke en vernielende maate van hette gevoelen.

Zou men ook de bovengemelde verſchynzels, op een voldoender wyze kunnen verklaaren, door de onderſcheide lichaamen aan te merken, als bezittende onderſcheide vuurleidende vermogens; deeze zwak, geene ſterk? Dan zullen alle lichaamen, die het vuur zwak uit de lugt trekken, in de lugt kunnen geplaatst worden, zonder de hette van deeze middelſtoffe aan te trekken. Te deezer oorzaake blyft het eywit vloeibaar in een lugt tot 224 Graaden verhit. Van hier blyven de Kikvorsch, de Haagedis, de Kameleon, hunne natuurlyke gemaatigdheid behouden, en koud op 't aanraaken, ſchoon ſteeds omringd met een lugt heeter dan hunne lichaamen. Dit doet ook het menschlyk lichaam, in een kachelkamer tot 224 Graaden heet gemaakt: en 't zou, zonder hinder, een veel grooter maate kunnen veelen, volgens de Waarneemingen van de Heeren DU HAMEL en TILLET. —— Van den anderen kant, zullen alle lichaamen, die het vuur ſterk uit de lugt trekken, naar evenredigheid, de aandoening gevoelen, wanneer zy met deeze middelſtoffe omringd zyn. Wasch ſmolt door 't enkel aanraaken der lugt in de VIII Proeve; en in de VI Proeve, ſtremde het eywit, door de tusſchenkomst van een ander lichaam, 't welk zeer ſterk het vuur uit de lugt haalt.

Doch 't zy deeze redenkaveling, over de natuurlyke oorzaak deezer uitwerkzelen, ſtreek houde, dan niet, het eindoogmerk vertoont zich duidlyk, en ſtraalt daar in de wyze en goedertierene ſchikking des ALMAGTIGEN door. Gelukkig is de Mensch derwyze gevormd, dat hy een vermogen bezit om bykans dezelfde maate van warmte te behouden, in alle de veranderingen der lugtsgeſteltenisſe, des Zomers en des Winters, onder heete en koude Lugtſtreeken: en overzulks zyn ſtandplaats op deezen aardkloot, met veel minder hinders kan veranderen, dan hem anderzins zou mogelyk weezen. Dit zelfde vermogen maakt gelukkig onderſcheide Dieren, geſchikt

naar de plaats hunner beſtemminge. De Hagedis en de Kameleon blyven koel onder de evennagtslyn, terwyl de Walvisch en de Bruinvisch eene veel grooter hette, dan het menschlyk lichaam, blyven behouden, ſchoon omringd met de wateren van de koude *Noorder Zeen*, en te midden der Ysbergen van de *Noordpools Landen*.

U Dw.

M. DOBSON.

NATUURLYKE HISTORIE VAN DEN RAAF.

(Volgens den Heer DE MONTBEILLARD, Medeſchryver van den Heer DE BUFFON.

SChoon de naam van *Raaf*, in 't Grieksch Κοραξ, in 't Latyn *Corvus*, in 't Spaansch *Cuervo*, in 't Italiaansch *Corvo*, in 't Hoogduitsch *Rabe*, in 't Engelsch *Raven*, in 't Zweedsch *Korp*, geheeten, door de Naamlystmaakers, aan verſcheide Vogelen gegeeven is, bedoelen wy daar onder bepaaldlyk, en met uitſluiting van alle andere, den *Corvus* der Ouden, door zyne grootte, en eigenſchappen, genoeg onderſcheiden van de andere Vogels, met dien algemeenen naam beſtempeld.

Deeze Vogel is door alle tyden heen berugt; doch hem gaat een zo ſlegte als uitgeſtrekte naam naa; misſchien om dat men hem met andere Vogelen vermengt, en alles kwaads, wat by die andere gevonden wordt, toegeſchreeven heeft. De *Raaf* is altoos aangemerkt als de ſlegtſte der Roofvogelen, als een der bloohartigſte en walchlykſte. De ſtinkende vilplaatzen, de rottende krengen, zyn, zo men wil, de voorraadplaatzen deezer Vogelen, of zo zy op eenig leevend aas vallen, doen zy het op zwakke of nutte Dieren, als Lammeren en Bokjes. Zommigen verhaalen dat de *Raavens*, by wylen, op groote Dieren met voordeel aanvallen, en het mangel aan kragten, door vaardigheid en list, vergoeden: en 't geen in hun die wreedheid nog haatlyker zou maaken is, dat deeze het uitwerkzel niet is van noodzaaklykheid, maar van eene voorkeuze aan vleesch en bloed gegeeven, daar zy anderzins van allerlei vrugten, graanen, inſecten, en zelfs doode Viſchen kunnen leeven; geen Dier verdient, op deezen voet, meer den naam van allesvreetend.

Die gewelddaadigheid, en deeze algemeene verſlindzugt, heeft te wege gebragt, dat de *Raavens* nu eens verbannen zyn als

als ſchadelyke en verwoestende Vogels, dan eens de beſcherming der Wetten genooten, als een nuttig en heilzaam geſlacht: in de daad een gast, die zo vraatagtig is, kan niet anders dan een last zyn, voor een arm en ontaltyk Volk; daar dezelve, in tegendeel, in een ryk en welbevolkt Land, dierbaar moet geagt worden, van wegen het weghaalen der veelvuldige onreinheden, waar van zulk een Land overvloeit. Te deezer oorzaake is het in *Engeland* verbooden geweest, den *Raaf* eenig geweld aan te doen; en men heeft den Kop deezer Vogelen op de Eilanden *Fero* en *Malthe* op prys geſteld.

Indien wy by alles wat wy dus verre van den *Raaf* gezegd hebben, nog voegen zyne droeve pluimadie, zyn nog droever ſtem, ſchoon zwak naar gelange van zyne grootte; zyn onaanzienlyk voorkomen, wreed uitzigt, en ſtank, zullen wy ons, in geenen deele, verwonderen, dat hy, bykans door alle tyden heen, aangezien is, als een voorwerp van walg en ſchrik; het eeten van het *Raavensvleesch* was den *Joden* verbooden, en de Wilden eeten ze nimmer; en onder ons eeten de armſte Lieden dezelve met wederzin, en niet dan naa 'er den lederagtigen huid te hebben afgehaald. —— Overal werden ze onder de onheilſpellende Vogelen geteld, die geen voorgevoel van het toekomende hebben, dan om rampen aan te kundigen. Deftige Geſchiedſchryvers zyn zo verre gegaan, om ons een verhaal te geeven van de gevegten, geſtreeden tusſchen de *Raavens* en andere Roofvogelen, en die te duiden als voorſpellingen van de wreede Oorlogen, vervolgens onder de Volken gereezen. Hoe veelen ſchrikken en beeven heden ten dage nog niet op het gekras der *Raavens*! Al de voorweetenſchap der *Raavens* ondertusſchen bepaalt zich, gelyk die van andere Lugtbewoonderen, hier toe dat zy beter de hoofdſtoffe, waar in zy zweeven, kennen, dan wy; vatbaarder zyn voor de minſte indrukken, en de minſte veranderingen voelen, welke zy ons aankondigen, door zeker geſchreeuw en zekere bedryven, by hun het natuurlyk uitwerkzel dier veranderingen. In de Zuidlykſte deelen van *Zweeden*, zegt de Heer LINNÆUS, vliegen de *Raavens*, als de lugt helder is, zeer hoog, en ſlaan een geluid, 't welk op een verren afſtand kan gehoord worden. De Schryvers van de *The Britiſch Zoology*, voegen 'er nevens, dat zy, te dier gelegenheid, meer dan anders by paaren vliegen. Andere Schryvers als PLINIUS, BELLONIUS, GESNERUS, ALDROVANDUS, *enz.* maaken eene menigte van andere aanmerkingen vol onzekerheden, en met bygeloovigheden vermengd.

In dien tyd, toen de Vogelwichelaaryen een gedeelte van

den Godsdienst uitmaakten, moesten de *Raavens*, schoon slegte Propheeten, een aanmerklyke rol speelen: want de zugt om toekomstige dingen te weeten, zelfs de allerdroevigste, is een oud zwak des Menschdoms: diensvolgens heeft men zich zeer uitgelegd, op het naspeuren van de beweegingen, en het geschreeuw deezer Vogelen; elk deezer hadt zyne byzondere en bepaalde beduidenis. Het ontbrak aan geen Bedriegers, die zich op die gewaande kennis bevlytigden, noch ook aan ligtgeloovigen, die 'er zich door lieten opligten. Eenigen kwamen tot het dolzinnig uiterste, om het hart en de ingewanden der *Raavens* op te eeten, ten einde zy daar door de gaave der voorzegginge mogten verkrygen.

De *Raaf* heeft niet alleen eene groote menigte van stemveranderingen, beantwoordende aan de onderscheidene aandoeningen die in hem omgaan; maar ook het vermogen, om 't geluid van andere Dieren naa te bootzen, en zelfs om den Mensch naa te praaten: en men heeft het uitgevonden, hem van den Tongriem te snyden, om deeze natuurlyke bekwaamheid te volmaaken. *Cola* is het woord, 't welk de *Raaf*, 't gemaklykst uitspreekt. SCALIGER heeft 'er een gehoord, die, als hy honger hadt, zeer onderscheiden den Huisbezorger CONRAD riep. Dit woord strookte zeer wel met het natuurlyk geroep der *Raavens*.

Te *Rome* maakte men veel werks van deeze praatende Vogels. Dan zy leeren niet alleen spreeken, of liever de menschlyke stem naabootzen; maar worden ook gemeenzaam in huis; zy laaten zich, schoon oud, temmen, en schynen zelfs vatbaar voor de duurzaame verbintenis aan een byzonder persoon.

Ingevolge van deeze natuurlyke tembaarheid, leeren zy ook niet hunne vraatzugt afleggen, maar die regelen, en ten dienste van den Mensch gebruiken. PLINIUS gewaagt van zekeren CRATERUS van *Asie*, die zich beroemd gemaakt hadt, door *Raavens* op de Jagt af te rigten, en zich wist te doen volgen door wilde *Raavens*. SCALIGER verhaalt, dat Koning *Lodewyk*, (waarschynlyk *Lodewyk* de XII.) een' dus afgerigten Raaf hadt, met welken hy Patryzen ving. ALBERTUS hadt 'er een te *Napels* gezien, die op Patryzen, Phaisanten en zelfs op andere *Raavens* jagt maakte; doch om Vogels van zyne eigene soort te vangen, moest hy daar toe aangezet en als gedwongen worden door den Jaager. Eindelyk schynt het, dat men de *Raavens* ook geleerd heeft, hunnen Meester te verdeedigen, en tegen de Vyanden by te staan, met eene soort van kundigheid; althans indien wy gelooven mogen aan 't

geen

geen AULUS GELLIUS verhaalt van den *Raave* van VALERIUS.

By dit alles mogen wy nog voegen, dat de *Raavens* bedeeld ſchynen met een zeer ſcherpen reuk, om de doode Krengen van verre op te ſpooren. THUCYDIDES ſchryft hun zelf een ingeſchaapen vermogen toe, om zich te onthouden van Dieren aan de Peſt geſtorven; doch men moet bekennen, dat dit gewaande vermogen van onderſcheiding zomtyds mist, en hun niet altoos van ſchadelyke ſpyzen te rugge houdt. 't Is eindelyk aan een deezer Vogelen, aan welke men de zonderlinge ſchranderheid toeëigent, om het water, 't geen hy op den bodem van een eng vat zag, zo hoog te doen ryzen, dat hy het bereiken kon, door 'er één voor één kleine ſteentjes in te laaten vallen, die op elkander hoopende, het water allengskens zo hoog deeden klimmen, dat hy 'er zyn dorst mede kon leſſen. —— Deeze dorst, indien wy anderzins op de waarheid van dit verhaal, ons door PLINIUS gegeeven, af mogen, is een trek van onderſcheiding, die de *Raaf* van andere Roofvogelen onderſcheidt; bovenal van de zodanigen, die op leevenden prooi aazen, en alleen bloed wenſchen te drinken, en veeleer door eetlust, dan door dorst, aangezet worden. — Een ander onderſcheid is, dat de *Raavens*, meer dan eenige andere Roofvogels, voor de zamenleeving geſchikt zyn: dan hier van valt het ligt rede te geeven; dewyl zy alle ſoorten van ſpyzen eeten, hebben zy veel meer middelen, om van te beſtaan, dan de enkel vleesch-eetende Vogels, en kunnen, overzulks, in veel grooter getale zich op een zelfde plaats onthouden; zy hebben minder oorzaak om elkander te vlieden. 't Is hier de plaats om aan te merken, dat de *Raavens*, ſchoon zy in den getemden ſtaat gekookt en gebraaden vleesch eeten, in vryheid zynde, op Veldmuizen en dergelyk gedierte aazen. De Heer HEBERT, die deeze Vogels langen tyd, en van naby, heeft waargenomen, heeft noit gezien, dat ze Krengen aantaſten, of zelfs 'er zich op nederzetten; hy helt zeer over om te gelooven, dat zy Inſecten, en boven al Aardwormen, voor hun geliefdſte voedzel houden; hy voegt 'er by, dat men aarde in hun drek vindt.

De *Raavens*, de rechte *Berg-Raavens*, zyn geen Trekvogels, en verſchillen daar in meer of min van de *Kraaijen*, met welken men ze heeft willen vereenigen. Zy ſchynen byzonder gehegt aan 't gebergte, waar zy gebooren of liever waar zy gepaard zyn; men ziet ze daar 's Jaarlyks bykans in even grooten getale, en verlaaten het noit geheel en al. Wanneer zy in de vlakte nederdaalen is het om voedzel te zoeken; doch zy komen 'er zeldzaamer in den Zomer dan in den Winter,

om dat zy de warmte vermyden; en dit is de eenige invloed, welke de verſchillende geſteldheid der Saiſoenen op hun ſchynt te hebben. Zy brengen den nagt niet over in de bosſchen, gelyk de *Kraaijen*; zy weeten, in 't gebergte, eene ſchuilplaats te vinden tegen het Noorden gedekt, onder de overhangende en uitſteekende hoeken; derwaards begeeven zy zich 's nagts ten getale van vyftien of twintig. Zy ſlaapen rustende op de takken van het kreupelhout tusſchen de bergen; zy vervaardigen hunne nesten in de ſpleeten der rotzen, of in muurgaten van oude verlaate Toorens, en zomwylen in de boventakken van groote enkel ſtaande boomen.

Elk Mannetje heeft zyn Wyſje, aan 't welke hy jaaren agter een verknogt blyft: want deeze Vogels, voor ons zo haatlyk en walchlyk, weeten niet te min eene wederkeerige en beſtendige liefde elkander in te boezemen; zy weeten, even als de Tortelduiven, die aandoening uit te drukken, door gepaste buigingen, en ſchynen het genoegen der minnedrift met alle de noodige voorbereiding te ſmaaken. Het Mannetje, zo wy de Ouden mogen geloóven, begint altoos met eene ſoort van minnedeun, waar op zy trekkebekken, en men heeft niet geſchroomd van de *Raavens*, even als van veele andere Vogelen te zeggen, dat zy door middel van den bek veréénigen; indien deeze ongerymde misvatting eenigzins kan verſchoond worden, het is om dat men deeze Vogels zo zeldzaam weezenlyk ziet paaren, daar zy zo mild zyn in het trekkebekken: zy paaren noit by dag, of in eene open plaats; maar in de afgelegenſte en onbezogtſte hoeken.

Het Wyſje legt omtrent de maand Maart, vyf of zes eijeren, bleek groen en blauwagtig van kleur, met veele donkere ſtippels en ſtreepen. Deeze broedt zy omtrent twintig dagen, en ſtaande dien tyd, draagt het Mannetje zorg om haar voedzel te verſchaffen, ſchoon zy zelve ook voorraad heeft opgelegd: want de Landlieden vinden zomtyds in de nesten der *Raavens*, en daar omſtreeks, veel graanen, nooten en andere vrugten. 't Is waar, men veronderſtelt dat deeze niet alleen geſchikt zyn voor het broedend Wyſje; maar voor beiden, geduurende den Wintertyd. Wat 'er ook van hun oogmerk zyn moge, het is zeker, dat deeze gewoonte om voorraad by een te brengen, en te verbergen wat zy ook magtig worden, zich niet bepaalt tot eetbaare zaaken, of zelfs tot de zodanigen, die hun van eenigen dienst kunnen weezen; maar zich uitſtrekt tot alles wat hun aanſtaat, en zy ſchynen aan ſtukjes metaal, en alles wat in de oogen flikkert, den voorrang te geeven. Een heeft men 'er te *Erfurt* gezien, die geduld genoeg hadt

om

om zulk eene menigte van kleine ſtukjes gelds, één voor één, op te neemen, en onder een ſteen in een tuin te verbergen, dat het tusſchen de vyf en zes gulden beliep; 'er is bykans geen Land, of het heeft zyne geſchiedenis van dergelyke huislyke dieveryen.

Wanneer de Jongen uit den dop komen, verſchilt het veel, dat zy naar den Vader en de Moeder in kleur gelyken: zy zyn veel eer wit dan zwart, en dus het tegenovergeſtelde van de jonge *Zwaanen*, die, ten eenigen dage wit zullende worden, in 't eerst graauw zyn. In de eerſte dagen ſchynt de Moeder de Jongen te verwaarloozen, zy geeft denzelven niet te eeten eer zy vederen beginnen te krygen, en men heeft niet nageláaten te zeggen, dat zy dan eerst, aan de vederen, haar eigene Jongen kende, en als zodanig behandelde. —— Wat my betreft, ik zie, in deeze ſpysonthouding der eerſte dagen, niets dan 't geen men meer of min, in bykans alle andere Dieren waarneemt, en in den Mensch zelfs: allen hebben zy eenigen tyd noodig, om aan de nieuwe hoofdſtoffe, waar in zy leeven, en hun nieuw beſtaan te gewennen. Geduurende dien tyd van vasten, is de kleine Vogel niet van allen voedzel verſtooken; hy vindt in zich zelven een allerbest voedzel; het overblyfzel van het dooir in den onderbuik opgeſlooten, en 't welke ongemerkt in de ingewanden overgaat. Naa deezen eerſten tyd voedt de Moeder haare Jongen met gepast voedzel, reeds in den krop bereid, en 't welk zy in den bek uitſtort, omtrent op dezelfde wyze als de Duiven.

Het Mannetje vergenoegt zich niet alleen met voorraad voor 't Gezin op te doen, hy waakt ook voor deszelfs beſcherming; bemerkt hy eenigen Roofvogel het nest naderende, het gevaar zyner geliefde panden maakt hem moedig, en hy ſtelt zich te weer om 't zelve af te keeren.

ARISTOTELES, en veele anderen naa hem, willen, dat wanneer de Jongen in ſtaat zyn om te vliegen, de Ouden hun noodzaaken het nest te verlaaten, en gebruik van hunne vleugels te maaken; en ze zelfs welhaast geheel en al verdryven uit de ſtreek dien zy bewoonen, indien dezelve dor of klein van omtrek is, en geen voorraad voor verſcheide jaaren kan opleveren: in dit geval, zouden zy zich rechtſchaapen Roofvogels betoonen; doch dit beantwoordt niet aan de waarneemingen, door den Heer HEBERT gedaan op de *Raavens*, in 't gebergte *Bugey*, die de opvoeding hunner Jongen veel langen tyd op zich namen; en volhardden met hun voorraad te bezorgen, naa dat zy reeds in ſtaat waren, om die zelf te zoeken. Dewyl de gelegenheid om zodanige Waarneemingen te doen, en de

bekwaamheid om ze zo wel te doen, niet dikwyls voorkomen, oordeel ik my verpligt, deeze byzonderheid, met de eigene woorden des Waarneemers, hier plaats te geeven.

„ De kleine *Raavens* komen vroegtydig voor den dag; met „ de maand Mey zyn ze in ſtaat het nest te verlaaten; 's Jaar„ lyks neem ik een nest waar, op de rotzen voor myne ven„ ſters. De Jongen, ten getale van vier of vyf, plaatzen zich „ op groote ſtukken ſteen van eene middelbaare hoogte, zo „ dat ze gemaklyk kunnen gezien worden, en zy zouden „ zich anderzins door een bykans onophoudelyk gepiep wel „ bekend maaken. Telkens als de Vader of Moeder voedzel „ aanbrengt, 't welk verſcheide keeren op één dag gebeurt, „ roepen zy *crau*, *crau*, *crau*, een geluid geheel verſchillende „ van hun gewoon gepiep. Dikwyls is 'er maar ééne enkel„ de die te voorſchyn komt, en naa eene kleine beproeving „ der kragten, daalt hy weder op den rots neder: bykans al„ toos blyft 'er een agter, en diens gepiep is onophoudelyk. „ Wanneer de Jongen vleugels gekreegen hebben, ſterk ge„ noeg om te vliegen, dat is ten minſten vyftien dagen, naa „ dat zy het waagden uit het nest te komen, neemen de Va„ ders en Moeders ze 's morgens mede, en brengen ze 's a„ vonds weder te rug; het is omtrent vyf of zes uuren 's na„ middags, dat het ganſche Gezin t'huis komt, en den gehee„ len avond wordt in lastig getier doorgebragt. Deeze huis„ houding duurt den ganſchen Zomer, 't welk rede geeft om „ te denken, dat de *Raavens* maar ééns in 't Jaar broeden".

Geen een Waarneemer, my bekend, heeft, dat ik weet, bepaald, op welken tyd de jonge *Raavens* den vollen groei bekomen hebben, en in ſtaat zyn voort te teelen: en, indien elk tydperk des leevens in de Vogelen geëvenredigd was, als dat in de Viervoetige Dieren, tot den duur des ganſchen leevens, zou men kunnen veronderſtellen, dat de *Raavens*, niet dan naa 't verloop van verſcheide jaaren, tot volwasſenheid kwamen: want, ſchoon 'er veel valt af te trekken van 't lange leeven, 't welk HESIODUS den Raaf toeſchryft, als hy wil dat ze negenmaal ouder dan de Mensch worden, ſchynt het egter genoegzaam bevestigd, dat de *Raaf* eene eeuw en meer leeft: men heeft 'er in *Frankryk* verſcheide gezien, die deezen ouderdom bereikt hadden, en de *Raaf* is overal en altoos voor een zeer langleevenden Vogel gehouden: dan het is 'er verre af, dat de volwasſenheid, in deeze ſoort van Schepzelen, vertraagd is, maar evenredigheid van den ganſchen duur des leevens; want op het einde van den eerſten Zomer, wanneer het geheele Gezin te zamen vliegt, valt het reeds bezwaarlyk, aan

de

de grootte, de Ouden van de Jongen te onderkennen, en het is daarom zeer waarſchynlyk, dat ze op het tweede Jaar ter voortteelinge in ſtaat zyn.

Wy hebben hier boven aangemerkt, dat de *Raaf* niet zwart ter wereld komt, hy is ook niet zwart, wanneer hy van ouderdom ſterft: want dan verandert zyne pluimadie in 't einde, en wordt geel door gebrek aan voedzel; ook is deeze Vogel in geen tyd zyns leevens geheel zwart, en zonder inmengzel van eenige andere kleur. In de daad het zwart, de heerſchende kleur in deezen Vogel, ſchynt boven op 't lyf met violet gemengeld, aan de keel met aschkleur, en van onderen met groen, als mede op de ſtaart en ſlagpeunen, en de vederen die 't verst van den rug af zyn. Niets dan de bek, de pooten en de klauwen zyn volſtrekt zwart, en die kleur van den bek ſchynt tot de tong door te dringen, gelyk die der vederen tot in 't vleesch, 't welk veel van die kleur heeft.

Wanneer de *Raavens* op den grond komen, loopen zy, en ſpringen niet: zy hebben, gelyk de Roofvogels lange en ſterke vleugels, (omtrent drie en een half voet vlugts). Uit de lengte der vleugelen kan men, bykans altoos, de hoogte van het vliegen opmaaken: dus vliegen ook de *Raavens* zeer hoog, en 't is niet vreemd, dat men, by tyden van Onweer, ze gezien hebbe met den bek vol vuurs de lugt klieven. Dit vuur was, buiten twyfel, niets anders dan dat des Blixems zelve; ik wil zeggen, niets anders dan een lichtje op den punt des beks gevormd door de Elektrieke ſtoffe, die, gelyk bekend is, als het onweert, het bovenſte van den dampkring vervult; en 't is, om dit, in 't voorbygaan, op te merken, misſchien eene waarneeming van deezen aart, die den *Arend* den Tytel van Blixemdraager bezorgde: weinig verdichtzels tog zyn 'er, die niet op eenige waarheid ſteunen.

Dewyl de *Raaf* een zo hooge vlugt heeft, gelyk wy gezien hebben, en hy, gelyk elk weet, zich gemaklyk aan allerlei Lugtſtreeken gewent, volgt dat de wyde Wereld voor hem open ſtaat, en hy uit geen Gewest is uitgeſlooten. In de daad, deeze Vogel wordt gevonden van den *Pool-cirkel*, tot de Kaap *de Goede Hoop*, op het Eiland *Madagascar*: hy is meer of min talryk, naar dat de plaatzen hem ruimer of ſchraaler voorraad van voedzel opleveren, en de rotzen hem naar zyn ſmaak zyn. Hy gaat zomwylen van de kusten van *Barbarye* na 't Eiland *Teneriffe*; men vindt hem weder op *Mexico*; op St. *Domingo*, in *Candia*, en ongetwyfeld in de andere deelen der *Nieuwe Wereld*, en op de omliggende Eilanden. Wanneer de *Raaf* zich eens in een Land nedergezet, en de eigen-

ſchap-

ſchappen daar van aangenomen heeft, verlaat hy 't zelve niet ligt, om na een ander te trekken. Hy blyft zelfs by het nest door hem vervaardigd, en bedient 'er zich verſcheide jaaren agtereen van.

De Pluimadie van den *Raaf* is geenzins dezelfde in alle Landen. Onafhanglyk van de byzondere oorzaaken, die de kleur kunnen veranderen, het zwart in bruin, en zelf in geel doen verwisſelen, gelyk boven is aangemerkt, is de Pluimadie ook aan den invloed der Lugtgeſteltenisſe onderhevig. Men vindt zomwylen in *Noorwegen*, en op *Yſland*, *witte Raavens*, ſchoon 'er de *Zwarte* ook veelvuldig zyn. Ook worden 'er *Witte* in 't midden van *Frankryk* en *Duitſchland* gevonden, in de nesten, waar uit ook zwarte voortkomen.

De *Raaf* van *Mexico*, door FERNANDEZ *Cacatotl* geheeten, heeft beide de kleuren; die aan den baay van *Saldagne*, een witte halskraag; die van *Madagascar*, *Coach* genaamd, volgens FLACCOURT, wit onder aan den buik, en men vindt het zelfde mengzel van zwart en wit, in eenige van het Geſlacht, 't welk in *Europa* huisvest.

Voor het overige ſtrekken de veranderingen in de Pluimadie van een Vogel, zo algemeen en zo donker zwart als de *Raaf*, veranderingen alleen veroorzaakt door het verſchil van jaaren, van Lugtſtreek, of andere louter toevallige redenen, tot een nieuw bewys, by zo veele andere, dat de kleur noit een beſtendig kenmerk oplevert, en als geene weezenlyke eigenſchap moet worden aangemerkt.

Behalven deeze kleurverſcheidenheid is 'er ook onder de *Raavens* verſchil van grootte; die van het gebergte *Jura*, by voorbeeld, oordeelde de Heer HEBERT veel grooter en ſterker dan die van 't gebergte *Bugey*, en ARISTOTELES leert ons, dat de Raavens in *Egypte* veel kleinder zyn, dan in *Griekenland*.

TEGENWOORDIGE STAAT DER STAD SMYRNA.

(Overgenomen uit RICHARD CHANDLER's *Travels in Aſia Minor*.)

DE verwoestingen in *Klein Aſie* aangerigt, en de veranderingen, door de Rivieren, aan de Kust veroorzaakt, hebben *Smyrna*, tot de éénige aanmerkenswaardige Koopplaats aan den Zeekant doen worden, en, by gevolge, het middelpunt van alles, wat 'er in 't Land bewerkt wordt en voortkomt. Een allerrykſte winstgeevende tak haars Koophan-

handels droeg geene vrugt, ſtaande de onlusten in *Perſie*, wanneer NADIR SCHAH den Throon overweldigd hadt. De gewoone gemeenſchap door de Caravaanen was toen afgebrooken: en de Handel, in den ouden loop ſtremming ontmoetende, zogt nieuwe doortogten. Dan met dit verlies bleef *Smyrna* een groote en bloeiende Stad. De baai, behalven zeer veele kleindere kreeken, wordt dagelyks bezogt, door Scheepen uit de voornaamſte Havens van *Europa*; en de Factoors, die 'er een aanzienlyk lichaam uitmaaken, leeven in ruimen overvloed, en winnen ſchatten.

De zamenvloeijing van Lieden uit verſchillende Volken, onderſcheiden in kleeding, in zeden, in taal, in Godsdienst, is verbaazend. De *Turken* bewoonen verre weg het grootſte gedeelte der Stad. De andere Volken onthouden zich in onderſcheide Wyken. De *Proteſtanten* en de *Roomsch Catholyken* hebben 'er hunne Kapellen; de *Jooden* een Synagoge; de *Armenier's* een groote fraaije Kerk, met een Kerkhof daar nevens. De *Grieken* bezaten, vóór den brand, twee Kerken. Zy vervoegden zich by hunnen Bisſchop te *Conſtantinopole*, met verzoek om eene andere voor de verbrandde te mogen bouwen; doch de ſomme gelds, door de *Turken* gevorderd, was te groot, om opgeſchooten te worden. Door deeze ſtaatkunde zullen de *Turken*, met den tyd, de *Chriſtenen*, in de Landen van hun afhanglyk, uitrooijen.

Veeltyds trouwen de *Factoors*, en de andere *Europeaanen*, te *Smyrna* woonagtig, met *Griekinnen*, of met Inboorelingen van den zelfden Godsdienst. Hunne Vrouwen gaan volgens de *Oosterſche wyze* gekleed, met lange broeken, die tot de enkels raaken, lange tabbarden van zyde of fluweel, 's winters met kostlyk bont gevoerd; rondsom den middel hebben zy een geborduurden gordel, met gouden of zilveren haaken vastgemaakt. Het hair zit plat tegen 't hoofd, en daalt by den rug neder, zomtyds is het zeer lang en dik. De jonge Dogters hebben zomtyds meer dan twintig vlegten, behalven twee of drie, die rondsom het hoofd gaan, in de gedaante van een muts, vercierd met bloemen, vederen, paarlen of juweelen. Zy verwen het doorgaans kastanje bruin, als de meest geliefde kleur. Haar voorkomen en kleeding is zonderling en oud. Het is opmerklyk dat de lange broeken, in een overgebleeven ſtuk van SAPPHO, gemeld worden. De Kleeding is ligt, lugtig, en koel, naar de lugtſtreek geſchikt. —— Wanneer zy elkander bezoeken, zetten zy over 't hoofd een dunne doorſchynende ſluier, met een rand van goudlaaken. Een Janitzaar gaat voor haar, en twee of meer Meiden volgen haar langs de

de ſtraaten. Wanneer zy by één zyn, ziet men ze in verſcheidene gedaanten gekromd, of met de beenen kruislings op een ſofa zitten. Jonge Dogters van een laager rang, uit de Eilanden, en byzonder van *Tino*, zyn 'er in menigte; en veelen deezer zo ſchoon van gelaat, als ſchilderagtig in haare kleeding. Zy munten uit in helderheid en friſheid van kleur, deeze ſchynt een uitwerkzel van de warmte der Zonne, die 't menſchlyk Lichaam, als 't ware, tot eene ongemeene maate van volkomenheid doet rypen. De Vrouwen der *Turken*, en van eenige andere Volken, worden zorgvuldig bedekt: wanneer zy uitgaan, zyn ze met linnen omwonden, hebben laarzen aan de voeten, en het gelaat als gemuilband.

De voornaamſte Gebouwen in *Smyrna* zyn de Moskeen, de openbaare Baden, en de *Khans* of Herbergen. Eenige deezer zyn vry groote en heerlyke Geſtigten. De *Khans* hebben meestal een vierkante binnenplaats, en zomtyds een fontein in 't midden. De bovenſte verdieping beſtaat in eene open gaandery, met een reeks van byzondere kamertjes, en dikwyls een kleine Moské, ten dienſte der godvrugtige *Muſulmannen*. Beneden zyn de Kameelen met hunne lasten, de Muilezels en de Paarden. Een Knegt veegt de vloer van een ledige kamer als men daar komt, ſpreidt 'er een mat, dit is al het huisraad, en hier op betrekt men dezelve. De deuren worden by Zonne-ondergang geſlooten, en de oppaſſer van de deur verwagt, als men vertrekt, een klein geſchenk. De ſtraaten van *Smyrna* zyn, eenige weinige uitgezonderd, zeer nauw en vol bogten. Men moet voorzigtig weezen, als men buiten de wyk der *Franken* komt; 't is goed dat men een Janitzaar tot geleide medeneemt.

Het hooge gebergte, 't welk *Smyrna* dekt, en alleen aan den zeekant open laat, verzamelt de zonneſtraalen, als in een brandpunt. De grootſte hette begint met de maand Juny, en duurt zonder ophouden tot het einde van Augustus, of het midden van September. Geduurende deezen tyd zyn de Inwoonders, als ze den Zeewind misſen, zeer verleegen, en hygen na hun adem. De grond is dan als verbrand, en krygt groote ſcheuren en ſpleeten, die, gelyk zommigen zich verbeelden, een opening geeven aan zulpheragtige dampen. Deeze, beſlooten blyvende, veroorzaaken, zo men veronderſtelt, door derzelver uitbarſting, de Aardbeevingen. Zelden gaat 'er een Jaar voorby zonder een ſchok of twee; doch doorgaans zyn ze ligt, en min beſchadigend dan ontzettend. Doorgaans vallen ze voor in de Lente en in den Herfst, by ſtil bedaard Weer: men heeft waargenomen, dat de Zee als dan veeltyds van den oe-

oever afwykt, en het water dus buiten gemeen laag is.

Te *Smyrna* woedt ook meest 's Jaarlyks de Pest (*). Indien deeze Plaag zich vertoont, vertrekken de Conſuls en de Factoors na het Land, of ſluiten zich, gelyk men 't noemt, op; niet toelaatende dat de Marktgangers zelf binnen hunne huizen komen. Veelen van het Volk verlaaten als dan hunne wooningen, en leeven buiten onder Tenten. De Eilanders keeren na huis, en de ſtraaten in de wyk der *Franken*, die zeer volkryk is, wordt bykans niet betreeden.

De *Turken* begraaven meest buiten de Stad, waar zy zeer wyduitgeſtrekte begraafplaatzen hebben; dewyl zy niet gewoon zyn den grond, waar Lyken liggen, te openen, dan naa 't verloop van veele jaaren. By de Graaven ſtaan, aan 't hoofd en voeten-einde ſteenen of pylaaren, en zy zyn zomwylen overſchaduwd met Cypreſſen. Op hunne begraafplaatzen, gelyk ook op die der *Chriſtenen* en *Jooden*, vindt men veele marmeren ſtukken en brokken van oude gebouwen. De begraafplaats der *Engelſchen*, die van de wyk der *Franken* af, en aan het tegen overgeſtelde einde van de Stad, ligt, is ommuurd en bevat verſcheide gedenkſtukken, wegens de fraaiheid der beeldhouwkunſte beziens waardig. Deeze worden hier uit *Italie* gebragt.

Smyrna is wel voorzien van leevensmiddelen. De Schaapen hebben breede ſtaarten, die neerwaards hangen, zommige weegen acht, tien, of meer ponden. Zy worden als een lekkerny gegeeten, en het vet wordt, eer ze volgroeid zyn, zo ſmaaklyk als merg gehouden. Het vleesch van wilde Zwynen is 'er gemeen, en geagt by de *Europeaanen* en de *Grieken*, die deeze Dieren, door de *Turken* gedood, koopen. Keurlyke Viſch wordt 'er in de Baai gevangen. Haazen, en wild Gevogelte is 'er goedkoop. De Patryzen zyn grooter dan de *Engelſche*, van eene andere kleur en ſoort, met roode pooten. De Olyfdreeven verſchaffen Duiven, Lysters, Kwakkels, Sneppen, en dergelyk gevogelte, in overvloed.

De Vrugten zyn te *Smyrna* uitſteekend van ſmaak en geur. De Water-meloenen, die zeer groot worden, ſmaaken niet alleen zeer wel; maar derzelver gebruik is zo onſchadelyk, dat ze zelfs den Zieken in de Koortzen worden toegeſtaan. De Vygen verdienen den verkreegen lof. De ryke Druiventroſſen zyn zo heilzaam voor de gezondheid, als ſchoon voor 't oog. Veele vindt men aan den Wynſtok, door de Zon in Ro-

(*) Hier van zullen wy, in een volgend Stukje, uit onzen CHANDLER, een byzonder merkwaardig Berigt mededeelen.

Rozynen hervormd. Ons werd eene ſoort van Druiven, zonder pitten, getoond. Groote en zwaare Troſſen worden op koorden gehangen, en in de winkels bewaard, om 's Winters te verkoopen. Overvloed is 'er van Limoenen, Oranje appelen, en Citroenen. De Sorbet, van verſch geplukte Limoenen en Oranje-appelen gemaakt, met water en witten honig, is zo verkoelend als verkwikkyk. De Koffy wordt uit *Arabie* gebragt. Ons werden dagelyks ſpyzen opgedischt, die wy noit gezien, en waar van wy nimmer gehoord hadden: binnen kort waren wy gewoon aan 't gebruik, om naa het middagmaal een ſlaapje te neemen: 't welk als bevorderlyk, ja noodig, voor de gezondheid, in deeze heete Gewesten gehouden wordt.

Wy hadden egter onze moeilykheden: en werden zeer geplaagd door een kleine Vlieg, die fel ſteekt, en, zich op den witten muur zettende, de verſtoorde Vervolger, door haare vlugheid, te leur ſtelt. Dan deeze Vlieg en de andere *Inſecten*, die ons ontrustten, waren kleine rustverſtoorders, in vergelyking met de *Mosquetoes*, of groote Muggen, die ons jammerlyk verveelden, door hun geraas, en de herhaalde aanvallen, om ons te ſteeken, op de bloote of ſlegts dun bedekte plaatzen des lichaams: zy boorden, met den ſcherpen Snuit door 't vel heen, en zoogen ons bloed tot zatheid toe. Op dit ſteeken en zuigen volgt een vuurige puist, die niet ſchielyk verdwynt, of men moet, door eenigen tyd hier geweest te hebben, als genaturaliſeerd zyn: de pyn wordt veel verzagt door Limoenſap. Des nagts raasden zy als woedend rondsom onze bedden, vliegende tegen het gaazen dekzel, te onzer beſcherminge genomen: 't welk, hoe dun het ook ware, de geweldige hette bykans tot een' ondraaglyken trap vermeerderde. De greetigheid deezer Muggen na vreemd bloed is doorgaans maar al te duidelyk zigtbaar, aan de gezwolle aangezigten, der eerst te *Smyrna* gelande Perſoonen.

Smyrna heeft ten Zuid-Oosten eene ſchoone vlakte, waar de Lusthoven en Landhuizen der voornaamſte Factoors gebouwd zyn, en zy den Zomer doorbrengen. *Norlecui* en *Hadjelar* liggen ten Oosten. Aan de Noordzyde is *Bujaw*, uitſteekend door de hooge Cypresſeboomen, en omtrent eene myl van Zee, *Bonavre*. Op den weg na dit Dorp is eene ryke bron van warm water, waar uit 's Winters een damp opgaat. Eenige boogen en grondſlagen van gebouwen worden daar omſtreeks gevonden; de *Europeaanen* noemen deeze plaats het *Bad van Diana*. In 't midden der vlakte zyn verſcheide kleine kanaalen, die gemeenſchap hebben met de waterleidingen agter den berg, waar op het Kasteel ligt. Het bedde van een ſtroom, die naa den regen

gen in de *Meles* valt, is aan 't Zuiden van deeze vlakte; en omtrent den voet van 't gebergte, treft men een Dorp aan, *Sedicui* geheeten.

Groot is het aantal van wilde Dieren; bovenal van *Jakhalzen*, wier huilend geluid 's nagts uit de bergen en van de vlakte gehoord wordt, als een deezer Dieren begint te schreeuwen, beginnen ook de andere met luider keele aan te heffen. Kameleons en Hagedissen ziet men doorgaans by de overblyfzels van oude Gebouwen, zich in de Zon bakerende. — Verscheide soorten van Slangen zyn 'er omstreeks *Smyrna*; eenige van zeer groote lengte, en zy worden dikwyls ontdekt door den Muskusgeur, dien zy van zich geeven.

VERHANDELING OVER DE TROUBADOURS.

Door den Heer Abt MILLOT (*).

(Overgenomen uit de *Histoire Litteraire des Troubadours.*)

DE *Troubadours* zyn bykans alleen in naam bekend: de meeste Geleerden zelfs vormen 'er zich een zeer onvolkomen denkbeeld van. Men houdt het genoeg te weeten, dat deeze oude Dichters van *Provence*, in de Twaalfde Eeuwe, bloeiden; wanneer barbaarschheid en onkunde *Europa* nog beheerschten; dat zy de Hoven der Vorsten en Grooten, de eenige Tooneelen op welke zy hunne bekwaamheden konden vertoonen, bezogten; dat zy gunstig ontvangen wierden, inzonderheid by de Jufferschap, de voorwerpen hunner eerbiedenisse en van hunne gezangen; en, eindelyk, dat zy, hier te Lande, de Vaders der Hedendaagsche Dichtkunde waren. Doch verder merkt men ze aan als gelukzoekers zonder middelen, als Schryvers dien 't aan kundigheid en smaak mangelde, wier laffe minnedeunen eene eeuwige vergetelnis verdienen, en wier Werken niets aangelegens behelzen, dan voor Liefhebbers der Oudheid, die nutloos hunne dagen slyten, met de oude jammerhartige *Gothische Oudheden* den roest af te wryven.

Tot het aankweeken van dit vooroordeel brengen, ongetwyfeld, de rykdommen onzer Letterkunde, te over in staat om alle Geesten te vergenoegen en onverschillig te maaken, omtrent minder aangenaame voorwerpen, veel toe; ja het schynt geschaapen altoos te zullen volduuren. Het Leeven der *Troubadours*, geschreeven door JEAN NOSTRADAMUS, is een Werk zo dor als oppervlakkig, waar in het meerendeel dier Dichteren zelf niet wordt opgenoemd, en daar en bo-

(*) Schryver van de voortreflyke *Oude en Hedendaagsche Algemeene Wereldlyke Geschiedenis*, die by de Drukkers deezes, *Yntema en Tieboel*, in X Deelen in gr. 6vo, op de Pers zyn, en waarvan reeds III Deelen het licht zien, en het IVde Deel reeds verre gevorderd is.

boven te zeer opgevuld met verdichtzelen en grove dwaalingen, voor lang uitgekreeten, om veel leezens uit te lokken. Wat vrugt zou men 'er ook van trekken? Eenige kwaalyk gepleatste ſtukken der Geſchiedenisſe; eenige gebrekkige denkbeelden; geene kundigheid alzoos, omtrent den ſmaak van de voortbrengſelen der Zanggodinnen in *Provence*; bykans niets voldoende in de Geſchied- of Oordeelkunde.

De ſtof was, onderrusſchen, ryk. Vorſten, Rykagrooten, Ridders, Adelyke Vrouwen, Kerklyken en Monniken, Menſchen van allerleien rang, weelderige Vernuften en Godsdienſtige Harten, Geestdryvers in de Liefde of in 't Bygeloof, Vleiers en Hekelaars, Zedekundigen en losſe Knaapen, maaken de bende der *Troubadours* uit. Veelen hebben gedenkwaardige gevallen gehad, veelen hebben deel genomen in de grootſte gebeurtenisſen huns tyds, en die, als 'er belang in ſtellende, opgezongen. Deezen drukken alle de vervoeringen van Liefde uit; geenen geeven zich over om den Kryg ter eere te zingen; zommigen heffen een Geestdryvenden toon op; anderen ſchilderen de Zeden, en vaaren uit tegen de heerſchende Gebreken; eenigen zelfs behandelen de Wysbegeerte. Indien NOSTRADAMUS ſlegts een gedeelte der Handſchriften, door den Heer de SAINTE PLAIE (*) gemanipuleegd, gekend hadt, zou hy, hoe middelbaar anderzins zyne bekwaamheid, om te denken of te ſchryven, ook moge geweest zyn, ons ten minſten een leerzaam en leezenswaardig Werk hebben nagelaaten.

Ik heb my, in dit Vertoog, niet voorgeſteld het aanbelang deezer Stoffe te verheffen; doch onder een algemeen gezigpunt te plaatzen, wat het meest kan dienen, om 't belang daar van te doen bevinden. Hoedanig was de Dichtkunst, eer de Volken uit hun eerſten ſtaat van eenvoudigheid te voorſchyn kwamen? — Welke vorderingen maaken dezelve ten tyde der *Troubadours*? — Welk denkbeeld moeten wy vormen van de Zeden hunner Eeuwe, en inzonderheid van die beroemde Galanterie, die hun onophoudelyk bezield; deeze zy als de Ziel der zamenleeving ware? — Welke groote gebeurtenisſen wekten hun vernuft op, en verſchaften de ſtoffe aan hunne Opſtellen? Welke zyn de voornaamſte characters hunner onderſcheidene Werken? — Welk eenen invloed hebben zy, en hunne Taal, op de hedendaagſche Letterkunde gehad? — Wat is 'er van hun bekend, en wat is 'er van geworden? Dit zyn alle Vraagen, die eenige overweeging verdienen; wy zullen ze, van ſtuk tot ſtuk nagaan (†).

I.

Wanneer wy hooren dat de Barbaaren, de Wilden zelfs, hunne Ge-

(*) Tot de *Histoire Litteraire des Troubadours*, een Werk aan welks hoofd de Abt MILLOT dit Vertoog plaatst, heeft die geleerde Heer de bouwſtoffe verzameld, en MILLOT heeft het opgemaakt.

(†) Wy hebben zodanige aanmerkingen agterwege gelaaten, als eigenlyk deeze Verhandeling tot een Voorreden maakte.

Goden ter eere zingen, Liederen van hunne Liefde en Krygstochten aanheffen, zal men ras overtuigd worden, dat de Dichtkunst den Menseh bykans zo natuurlyk eigen is als de Spraak, de Zang en de Driften. De maat behaagt aan zyn oor: hy vindt dat zyne denkbeelden en gevoelens eene kragt van uitdrukking krygen, die het hart meer raakt, en dieper in 't geheugen drukt. Eén voorbeeld is genoeg, en dit voorbeeld laat niet na andere te verwekken, zo dat Verzen, onder een Volk zelfs zonder Wetten leevende, de Taal der door drift aangezette natuur worden: deeze vormt 'er altoos Dichters, en de menigte is hun Echo.

Eene boerfche eenvoudigheid, gevoegd by leevendige, en somtyds verhevene denkbeelden, is het kenmerk van de meeste dier onbeschaafde voortbrengzelen. De wonden van *America*, de woeste Bergen van *Schotland*, de bevroozene klippen van *Yland*, hebben vrugten van vernuft voortgebragt, die ons nog heden verwonderen. Geesten, al te zeer beperkt binnen de grenspaalen der Kunst, geen agt geevende op de vrugtbaare kragt der Natuure, kunnen nauwlyks begrypen, hoe zodanige voortbrengzels uit den schoot der woestheid en onkunde konden voortkomen. 't Is niet te min het werk der Natuure. Zo ras de Ziel leevendig getroffen is door eenig voorwerp, spreidt zich de Dichterlyke bekwaamheid, met zo veel meer stoutheids en leevendigheids, ten toone, als men minder denkbeelden heeft, die dezelve kunnen afmeeten, en deeze de beoefening van andere bekwaamheden voorgaat.

De moedzaamkykheid, de moeder der werkzaamheid, brengt buiten twyfel het haare toe, om aan den Dichtgeest overal hooger vlugt te geeven. Geen plaats ter wereld, of men zoekt 'er de gedagtenis van bekoorde zaaken leevendig te houden, zommige grondbeginzels in te scherpen, eenige gevoelens in te boezemen. Hoe dit te doen, wanneer de Schryfkunst onbekend, of zeer zeldzaam is? De gewoone Taal maakt slegts flauwe indrukken; de maatklank, de rolling, het rym, komt het geheugen te hulpe; 'er is eene meer gebonde en nadrukkelyker Taal noodig, die den geest en het oor met grooter kragt of aangenaamheid treft, dieper ingedrukt blyft, en dikwyls de Menschen herinnert, 't geen zy wilden dat hun altoos onder 't oog was. Deeze nuttè ontdekking was ras gedaan. De Zang vereenigde zich vervolgens, door eene natuurlyke Naaverwantschap, aan de woorden; bepaalde dezelve eenigermaate, en gaf meer vastigheids aan de denkbeelden.

Dit is, buiten tegenspraak, de voortgang van 's Menschen geest; dewyl, onder alle Volken, de Rymschryvers de zodanigen, die in Ontrym schreeven, zyn voorgegaan; dewyl in *Griekenland* en *Rome* de eerste Geschiedschryvers, en de eerste Wysgeeren, in Verzen schreeven; dewyl de Dichtkunst dikmaals de stem der Wetgeevinge geweest is; en, eindelyk, om de voorbeelden niet in 't oneindige te vermenigvuldigen, dewyl by de *Gauleu*, onze Voorvaders, toen zy

nog halve Wilden waren, en het *Romeinſche juk* verfmaadden, de Oorlogszangen der *Barden* het krygsvuur deeden ontbranden, en nayverige volgers opwekken van die Helden, wier dapperheid zy preezen.

Hoe eenvoudiger en onbeſchaafder een Volk is, hoe het minder denkbeelden, en gevolglyk ook een bepaalder Dichtkring, heeft. De Taal is zo arm als ongepolyst; het verſtand gaat weinig verder dan de zinnen. Doch de Dichters kunnen dan reeds, in een' zeer verbloemden ſtyl, de woezenlyke voorwerpen der drifte afſchilderen, ja zelfs de harſenſchimmen door de verbeelding voortgebragt, en die dus beſtaan ſchynen te verkrygen. Hunne woorden zullen bykans zo veele voorbeelden weezen, juist om dat hunne Taal geene woorden tot afgetrokkene denkbeelden oplevert. Dan hoe zullen zy den nauwen kring, in welken de kindſchheid der Maatſchappye alsoos het vernuft gevangen houdt, ontkomen? Hoe zullen zy 't gebrek aan kunſt en kundigheden vergoeden? De Mensch wordt geen Schepper, dan door navolging.

Onder een helderen hemel, in een land door de Natuur ryk begunſtigd, waar de warmte der lugtſtreeke den geest verheft, zonder het lichaam te verdrukken, moet de ſmaak voor de Dichtkunst leevendiger dan ergens elders weezen, en vrugtbaarder in voortbrengzelen. Dusdanig is het geſteld met de Zuidlykſte Landſchappen van *Frankryk*; alle onder den algemeenen naam van *Provence* begreepen; waar zy één Taal hadden, de *Provençale* geheeten. Schoon de eerst bekende *Troubadour* GUILLAUME de IX, Graaf van *Poitou* en Hertog van *Aquitanie*, in de Twaalfde Eeuwe bloeide, kunnen wy niet twyfelen, of hy heeft zyne Voorgangers gehad; de bevalligheden van zyn ſtyl veronderſtellen eene reeds aangekweekte Kunst. 't Is, egter, van zyn tydperk af te rekenen, dat de Dichtkunst in *Provence* opgang gemaakt heeft. Toen drong dezelve, een hooger vlugt neemende, door in de Hoven, en werd het vermaak, en de verwondering, van een groot gedeelte van *Europa*.

II.

De overgang uit een' afzigtigen ſtaat van domheid en woestheid, tot dien, waar in de Zeden gekweekt, en de Redelyke vermogens te werk geſteld worden, is een der ſchoonſte vertoonjngen, welke de geſchiedenis des Menschdoms oplevert. Alles gist in een' verwarden mengelklomp, om eene ſoort van nieuwe ſchepping uit te werken; de voorwerpen, daar uit ontſpringende, ſchoon verre van de volmaaktheid, hebben eene oorſpronglyke ſchoonheid, bykans zo opmerkens- en beziens waardig, als de volmaaktheid zelve.

Na eene lange aanéénſchakeling van jammeren, waar in de dwaaling aan den eenen, en de Regeeringsbonsheid aan den anderen kant, de *Europiſche Volken* geſtort hadt, voltooide de onkunde van de Tiende Eeuwe, gepaard met den inbreekenden vloek van Roovers, hunnen rampſpoed, en ontaarting. De volgende Eeuw zag de Let-

ter-

oefeningen herbooren worden; zy waren, men moet het bekennen, eleudig en misschien vrugtbaarder in dwaaling dan de onkunde zelve; doch egter geschikt om de geesten uit den droeven doodslaap op te wekken. Het Pausschap van GREGORIUS DEN VII, de schokken welke 't zelve aan de Volken gaf, de geweldige stryd van de Priesterlyken met den Keizerlyken Aanhang, door zyne Opvolgers voortgezet, veroorzaakten eene algemeene beweeging, en veel vermogende belangen, die de Geesten deeden ontwaaken: terwyl de Ridderschap eene loopbaane voor den heldenmoed opende, waar in eenige zamenleevings-deugden onder de Krygsverrigtingen uitschitterden.

Men voege, by deeze verschelde oorzaaken, de Kruisvaarten, in 't einde dier zelfde Eeuwe ter baane gekomen. Een ongehoorde Geestdryvery verbrak de scheldsmuuren der Volken, en vereenigde dezelven, tot het maaken van Godsdienstige vermeesteringen, dat is te zeggen, vermeesteringen door het voorwendzel van Godsdienst geheiligd; deeze bragten hun over in het Vaderland der *Phidiassen* en der *Homerussen*, en deedt hun de lugt van 't wellustig *Asie* inademen. Hoe veele nieuwe aandoeningen, hoe veele nieuwe denkbeelden, hoe veele nieuwe zinlykheden, van hier herkomstig! Wonderlyke zaak! de moordzugtige en verstandlooze yver der Kruisvaarderen diende tot het ontwikkelen der schoone Kunsten en der Rede; dezelve wrogt mede tot de zegepraal der Zanggodinnen, en tot het verschaffen der verstandige vermaaken, ten eenigen tyde uit haare Werken te schoppen.

Was in dit tydsgewrichte, dat de Dichters, onder den naam van *Troubadours* bekend, vermenigvuldigden; een naam zeer vernuftig uitgedagt, dewyl dezelve de bekwaamheid om *uit te vinden* (*), en met één woord het Vernuft zelve, te kennen geeft. Het enkel voorbeeld van één Prins, als dat des Graaven van *Poitou*, moest hun dichtvuur en nayver doen ontbranden. Verschelde andere Prinsen, of Rykbaronnen, werden hunne beaken en beschermers. De Hoven, bykans zo talryk als de Kasteelen, zogten hun, om stryd, aan. Zy vonden daar middelen om van te leeven, vermaak, en streelende eerbetooning. De Schoonen, wier bekoorlykheden en verdiensten zy opzongen, die aardsche Godheden der Ridderschappen, ontvingen hun met eene inneemende edelmoedigheid, en somtyds zelfs met de teederheden der Liefde. Hoe veele, hoe sterke aanmoedigingen voor Vernuften, die door bekooring der nieuwigheid, of eene natuurlyke trek, gedreeven werden, waar toe zal ik zeggen? tot het Vermaak, of tot de Letteroefening!

De Dichters begonnen om roem te dingen. Deezen drukten zich met meer zwiers en bevalligheids, anderen met meer kragts en netheids uit. Eenigen bragten de Kunst van verzen zamen te stellen, tot

(*) Die slaat op 't *Fransche woord Trouver.*

tot hooger volmaaktheid; terwyl zommigen nieuwe foorten van Dichtſtukken opleverden. Nu eens gaven de bevalligheden den toon aan het Hartroerende; dan eens wist de Verciering, en Tweeſpraak, de Zedekunde te toeven. De ſmaak hieldt, om zo te ſpreeken, op, langer als een ſlaaf te kruipen; deeze volgde den voortgang der denkbeelden; en eene menigte van voorheen onbekende voorwerpen te baate neemende, veranderde dezelve ook den aart der opſtellen, eertyds, door eene dorre eenzelvigheid, laf en ſmaakloos geworden.

Maar, gelyk de denkbeelden verdonkerd waren door onkunde, zo bleef de ſmaak ook nog verre van de weezenlyke volmaaktheid, welke dezelve niet bereikt dan met langzaame ſchreeden, naar maate de Maatſchappy verlichter en beſchaafder wordt. Deeze vondt zelfs een groote hinderpaal in de dwaaze aandrift, welke de Dichters, of de zodanigen die na dichterlyke beloonigen dongen, ſterk vermenigvuldigde. Eene ganſche menigte, bykans zonder eenige bekwaamheden, door de natuur, en den laagen rang, tot onbekendheid verweezen, begaf zich in eene loopbaane, die hun de aantrekkendſte vooruitzigten opleverde. De zodanigen, wier zaak het alleen was de Verzen der *Troubadours* te zingen, dongen na de eer van *Troubadours* te worden: de meeste *Troubadours* zelve hadden nauwlyks eenigen voorraad van Letterkunde; eenigen, zeer uitſteekend door hunnen aanzienlyken rang, werden gevaarlyke voorbeelden, wanneer belang of vleiery den prys op hunne Werken zette. Veelen, om zich van 't gros der *Troubadours* te onderſcheiden, maakten moeilyke Verzen, die de verwonderde onkunde trokken: zy voegden Verzen en Rymen zamen, recht geſchikt, om al het vuur van Verſtand uit te dooven; zy hadden eene gezogte moeilykheid in hun ſtyl, die alles raadzelagtig maakte, en waar in niets des ontknoopens waardig was. Dus werden de vorderingen in Smaak, ſchoon in verſcheide opzigten zeer merkbaar, niet alleen vertraagd door de onkunde en onbeſchaafdheid, toen nog heerſchende; maar ook, door eene ſoort van bederf, ſpruitende uit het beoefenen eener Kunst zonder beginzels.

III.

De Werken der *Troubadours* zyn, des niet te min, te waardeeren: naardemaal wy, in dezelve, de Zeden natuurlyk afgemaald vinden, en beter dan in eenig ander overblyfzel van die weinig bekende Eeuwen. Onze oude Kronykſchryvers, in den ſchoot der duisternisſe, met de Kloosters-vooroordeelen opgekweekt, weeten, in 't algemeen, ſlegts op een langdraadigen trant de gebeurtenisſen te verhaalen, vermengd met loopende geruchten, en dikwyls geeven zy ons niets dan belachlyke Legenden; zy ſchandvlekten de Geſchiedkunde; zy hadden 'er geen kennis aan. Maar de Dichters waren de natuurlyke Schilders van wat 'er in de Maatſchappy omging. 't Geen zy zagen, 't geen zy hoorden, de gebruiken, de modes, de heerſchende begrippen, de driften op ontelbaare wyzen gemaskerd, dit alles werd, zonder dat zy eenigen toeleg hadden op het onderwys

der

der Naakomelingschap, het grondwerk en 't cieraad hunner stukjes. Onder de Ouden vult HOMERUS, in dit Deel, 't gebrek van Geschiedkundige gedenkstukken aan, en zyne vercieringen zelve zyn een bron van waarheden, die men elders vergeefsch zou zoeken. De *Troubadours* hebben boven hem een voorregt; want hunne dichtstukken, meer aan 't burgerlyk leeven, en tot voorwerpen van hunnen tyd bepaald, leveren treffender schilderyen op, waar uit men vaster gaande gevolgen kan trekken.

Men ziet 'er die brandende en vervoerende Krygsdrift, die toen den *Franschen* ten onderscheidenden kenmerk strekte, die na stryd, als na een plaisierparty, haakte, en, van het barbaarsche regt des langsten Degens, het eerste regt der natuure maakte. Men ziet 'er die kwistige spilzugt der Ryksgrooten, aangemerkt als een weezenlyke eigenschap tot hunnen rang behoorende, zo min kiesch in de middelen om schatten te verkrygen als in dezelve door te brengen; het zich niet schaamende te rooven, om een verdervende pragt te vertoonen. Men ziet 'er dien geest van onafhanglykheid, welke de wanorders der regeeringloosheid leevendig hieldt, somtyds zich bukkende uit belang, naar de zinlykheid eens Hovelings; maar altoos gereed om met stoutmoedigheid te wederstreeven, als de tydsomstandigheden zulks vorderden. Men ziet 'er die manlyke en boersche opregtheid, welke alles rond uitdrukt van persoonen en van zaaken spreekende, de Prinsen zo wel als gemeene Burgers bestraft, zonder op betaamelykheid, veel min op de hedendaagsche beleefdheid, agt te geeven. Men ziet 'er het blinde Bygeloof zich voeden met ongerymdheden en dwaasheden, en aan die harssenschimmen Rede, Menschlykheid en Godsdienst opofferen; smaadende het Opperweezen, door eerbetooningen 't zelve toegebragt, strydig met de Wetten door GOD voorgeschreeven; een buitenspoorig misdryf, 't welk wapens verschafte aan de Ongodsdienstigheid, daar uit herkomstig. Men ziet 'er de onkunde; de geestdryvery eener ondeugende Geestlykheid; de vermetelheid eens onrustigen en onbeteugelbaaren Adels; de werkzaamheid en koenheid eens Burgers, nauw van slaaverny ontheven; veel meer gebreken dan deugden van Menschen in allerlei rangen, nog aan barbaarsche heblykheden verstaafd, en in de eerste beginzelen om zich te beschaaven, door valsche kundigheden. Men ziet 'er eindelyk, het Stelzel der Ridderschap ontvouwd, de oefeningen, de vermaaken, de voorschriften, de zeden van dezelve, doorgaans strydig met haare Zedekunde, en bovenal die wereldwyd vermaarde Galanterie, welke een der eerste beweegraderen in de Maatschappy werd, en verdient nader gekend te worden.

Alle Geschiedenissen strekken tot getuigen van den eerbied, door de *Noordsche Volken* aan de Vrouwen toegedraagen; dit was een gevoelen meer of min leevendig en diep doorgedrongen, doch gemeen aan alle *Celtische Volken*, onder welken een hedendaagsch Geleerde de *Duitschers*, de *Scandinaviers*, en zelfs de *Scythen* telt,

 schoon

schoon de gelykvormigheid van Zeden, niet altoos, ten bewyze strekt van dezelfde herkomst (*). Deeze krygshaftige Volken, wier aandoenlykheid in de liefde geenzins de aandoenlykheid evenaart, welke in heete Gewesten heerscht, bragten ondertusschen eene soort van eerbewys toe aan de schoone Sexe, elders in slaaverny gehouden. Zy zagen 'er iets Godlyks in; zy gaven 'er het gezag van Godspraaken aan, en de heerschappy der schoonheid werd onderschraagd door een Godsdienstig vertrouwen.

't Zy dit een uitwerkzel geweest hebbe van die sterkte der Verbeeldingskragt, welke de Vrouwen vatbaar maakt voor buitengewoone aandoeningen, en haar zomtyds in den waan brengt, dat zy Godlyke inblaazingen gevoelen, als zy zich in haare mymeringen toegeeven; of van die doorzigtige schranderheid, welke, eenigzins gesleepen, haar in staat stelt om de hartsgeheimen te doorgronden, den knoop van kunstenaatyen en netelige zaaken spoedig te ontwarren, en den Mannen vaardigen raad te schaffen, beter dan onze langzaame overweegingen, zouden hebben kunnen opleveren; of van dat inneemende voorkomen, waar mede de bevalligheden de kragt overwinnen, en de zagtheid over de woestheid doet zegepraalen; 't zy dat alle deeze oorzaaken vereenigd, en andere nog, daar by mede werkende, tot het zelfde einde zamenliepen, men kan niet twyfelen, of het hadt zeer veel invloeds op de Volkszeden, en de voornaamste onderneemingen.

Om de aangebede Schoonheid te verdienen, braveerde de Oorlogsheld alle moeilykheden, gevaaren, wonden, en den dood zelfs. De buit eens Vyands, door zyn vuist verslaagen, moest zyne vryery vergezellen. De denkbeelden van Liefde en Dapperheid scheenen onafscheidelyk, en de Dichter mengelde ze onder één, als hy Helden prees of iemand tot Helden-dapperheid poogde aan te zetten. Hoe menigmaal gaven de Vrouwen een voorbeeld van den moed, dien zy opwekten? Hoe menigmaal deelden zy niet in de moeilykheden en gevaaren der Krygstochten? Men zag ze, in verscheide gevallen, zich zelven het leeven beneemen, om den overwinnenden Vyand niet ten prooije te worden.

Wanneer de Volkszeden, in den oorsprong, zekere rigting genomen hebben, blyven 'er altoos voetstappen van over, ondanks de veranderingen door tydsverloop veroorzaakt. Ongetwyfeld hebben de bewoonders onzer Landschappen, een mengzel van *Gaulen* en *Germaanen*, voor de Vrouwen eene soortgelyke eerbiedenis behouden; de Ridderschap veroorzaakte geen nieuw Stelzel, zy deedt niets anders dan het oude uitbreiden en opcieren.

De Oorlog, de Liefde, de Godsdienst maakten, gelyk bekend is, de grondslag uit van die zonderlinge Instelling. Dan hoe Godsdienstig de Grooten, en het Volk toen waren, en, schoon de Godsdien-

(*) Zie PELLOUTIER, *Hist. des Celtes.*

dienstige begrippen, gegrond of ongegrond, zich mengden in alle menschlyke zaaken; de Oorlog en de Liefde, die getroetelde neigingen, zo geschikt om de Ziel door de zinnen te vervoeren, hadden doorgaans den voorrang boven de onzigtbaare voorwerpen, die aan de overweeging het geluk eens toekomenden leevens aanbooden. Alle de Godsdienstigheden wederhielden onze Helden niet van onophoudelyk bloed te vergieten, en zy dienden veelal hunne Schoonen, met zo veel ja meer yver, dan hun God.

Zyn hart en dienstaanbiedenisse eener Zielsvoogdesse toe te heiligen; voor haar alleen te leeven, voor haar na krygsroem en verdiensten te dingen; haare volmaaktheden te bewonderen, en van de algemeene bewondering te verzekeren; naar den Tytel van haar Dienaar en Slaaf te staan; en tot loon van zo veel liefdeblyken, en poogingen om haar te winnen, zich gelukkig te agten als zy zich verwaardigt dezelve te erkennen; met één woord, eene Jongvrouw te dienen als eene soort van Godinne, wier gunsten niets anders kunnen weezen, dan de prys der edelste gevoelens; eene Godinne, die men niet bemint dan met eerbied, gelyk men haar niet moet eerbieden dan met liefde; dit was een der voornaamste pligten van een Ridder, of van iemand die verlangde een Ridder te worden. De inbeelding werd verhit, door dusdanig een stelsel van Liefde. En gelyk het Helden vormde, zo kwamen 'er ook alle de zotternyen der doolende Ridderschappe uit te voorschyn.

Indien de Galanterie in de Burgerlyke zamenleeving heerschte, bragten de *Troubadours* niet weinig toe, tot den aangroei haarer heerschappye, en den roem haarer zegepraal. Bykans allen gaven zy zich over aan het eeren der Jongkvrouwen; deezen door eene natuurlyke aandrift, geenen om het vertoon te maaken, en de meesten uit belang: want het was de weg tot geluk, en de Jongkvrouwen nayverig, om loftuitingen, die haare bevalligheden scheenen te vereeuwigen, bleeven niet in gebreke, den ophemelenden Dichter te begunstigen. De liefdedrift en de vleiery strekten gelykerhand om den *Parnas* in *Provence* op te streeven.

Dan 'er ontbreekt veel aan, dat de Liefde, ten tyde der Ridderschappe, zodanig geweest hebbe, als de Bedillers der tegenwoordige dagen zich verbeelden! Wanneer de Geschiedenis geen getuigenis droeg van de ongeregeldheden en losbandige zeden, zouden de Werken der *Troubadours* eene menigte van onwederlegbaare bewyzen opleveren. Onder eenige voorbeelden eener huische Galanterie, aan de regelen van schaamte en pligt onderdaanig, vindt men duizend trekken van ongebondenheid en wellust; men ontdekt hoe de zinnen het hart vermeesteren; men ziet de huwelykstrouw onbeschaamd geschonden, en zomwylen gansch spoorlooze bedryven met eene hondsche onbeschoftheid gepleegd; in 't kort, dezelfde ondeugden, als 'er tegenwoordig plaats hebben; doch min vermomd onder een eerbaar voorkomen. Van hier is het, dat de Hekeldichten

ten van veelen dezer Poëten, die den lof der voorgaande tyden vermelden, schoon nog beter hunner berispinge waardig, eene afzigtige schildery maalen, van de losbandigheden hunner Tydgenooten. Zo natuurlyk is het de oude Deugden te pryzen, of zelfs die te veronderstellen, om met te meerder bitterheids de tegenwoordige Ondeugden te gispen!

Laat ons den middelweg kiezen, en, zonder onregt te doen, noch door toegeevenheid jegens de dooden, noch door scherpheid tegen de leevenden, de pryzenswaardigen pryzen, en de gebreken van anderen erkennen. De moed, de beleefdheid, de eer, de Galanterie onzer Voorvaderen waren besmet met veele grove ondeugden, bykans onafscheidelyk verknogt aan den onvolkomen staat der Maatschappye: te midden onzer gesleepener ondeugden, schitteren edele deugden uit, die de beschaaving der Zeden, en de beoefening des Verstands, alzoo zullen voortbrengen. Een vooroordeel, 't welk ons het bezef der voordeelen, welke wy genieten, zou ontneemen, zou zo laag als schadelyk weezen. Het licht, uit de Geschiedenis der *Troubadours* getrokken, tot kennis der oude zeden, kan ten minsten dienen om dusdanig een vooroordeel te verdryven.

IV.

Een groot gedeelte van de Werken der *Troubadours* betreft de lotgevallen der Eeuwe, die zy beleefden, zo geschikt om de geestdrift en de verontwaardiging der Dichteren gaande te doen worden. 't Is noodig hier eene schets van die gebeurtenissen te geeven: een enkele opslag van 't oog zal toonen, dat het aan leerzaame schryfstoffe niet ontbrak.

Het was een tyd, waarin de Paussen, die de regels en de voorbeelden der eerste *Christen Kerk* lang uit het gezigt verlooren hadden, in den naam van GOD en van den heiligen PETRUS, alles in rep en roere stelden, en, van een' Hemelschen Godsdienst, een werktuig der onderneemendste Staatkunde maakten. Nu eens de belooningen des Hemels aanbiedende, dan weder de straffe der Helle voor oogen houdende, bragten zy de Volken te onder, deeden zy de Ryken beeven, en de Vorsten op hunne Throonen waggelen. De Kruistochten, waar van GREGORIUS DE VII het eerste denkbeeld vormde, waren, van den staatkundigen kant beschouwd, een meesterstuk van de oude Pauslyke oppermagt. Daar door kon een Paus de Onderdaanen van alle Vorsten de wapens doen aangorden; hun uitzenden om Ryken te bemagtigen, die hy schattingschuldig maakte; van het eene einde van *Europa* tot het andere geldheffingen uitschryven, over welke hy de beschikking hadt; de Staaten van manschap en geld ontblooten, eene zwakheid die te zyner versterking diende; in zeker opzigt de Keizers en Koningen, wier afweezen hem ten voordeele strekte, over zee verbannen; de Kerklyke rykdommen vermeerderen, en bygevolge zyne inkomsten, door het geld, spruitende uit

uit den verkoop van eene menigte landeryen, die de Kruisvaarders meest goedkoop verkogten, om dus de Aflaaten van den Heiligen Kryg te kunnen verkrygen: en, eindelyk, zich listig tot Regter opwerpen over alle burger- en staatszaken, door de goederen en personen, van allen die zich onder den standaard van het Kruis begaven, in Pauslyke bescherming te neemen. Indien de Staatkunde van het *Roomsche Hof* terstond dit Stelzel niet begreep in de volle uitgestrektheid, het blykt hoe 't niet lang aanliep of het verstondt dit ten volle: schoon Godsdienstige en zinnebeeldige redenen altoos die ontwerpen bedekten; misschien zo wel voor 't oog der Pausen, als voor dat der betoverde Volkeren.

Wy vinden, in de Gedichten der *Troubadours*, honderd voorbeelden van de geestdrift der Kruisvaarten, en der benzelaatige beweegredenen, die dezelve onophoudelyk weder ontstaken: dan zomtyds hooren wy dezelve doorstryken met eene stoute vrymoedigheid, die wonder afsteekt by de algemeen heerschende vooroordeelen.

En hoe zouden 'er, na zo veele ongelukkig afgeloopene Kruistochten, waar van *Europa* allen heil gewagt heeft, geen Mannen geweest zyn, redelyk genoeg om hun gevoelen te zeggen? De Kerklyke magt, uit beate eigene natuure zo eerwaardig, en zo hoogstmuttig, als ze wyslyk en pligtmaatig wordt gehandhaafd, stelde zich blooc voor de gevaarlykste aanvallen, door misbruiken, die de volken met verontwaardiging begonnen te vervullen.

Hier uit ontstonden de Aanhangen, in onze Zuidlykste Landschappen, bekend onder de verschillende naamen van *Manicheen*, *Waldenſen*, *Albigenſen* &c. Hun heftig uitvaaren tegen de Geestlykheid bragt zo veel, als hunne gevoelens, toe tot den wreeden oorlog, welken men hun verklaarde ten bederve des Graafs van *Toulouſe*. Dus lang hadden de Kruistochten ten oogmerk gehad de vyanden van den *Christlyken Naam* te verdelgen. Maar *Christenen*, voor vyanden der Kerke gehouden, scheenen nog geschikter voorwerpen, om door 't yzervuur opgeofferd te worden, en hunne Overheid het waagende hun te beschermen, of veel eer te dulden, merkte de Paus, niet te vrede met zyne vervloekingen uit te donderen, het tot een Godsdienspligt en een middel tot verkryging van de zaligheid, de wapens op te vatten, om dien Graaf van zyn Staaten te berooven.

Ik roer hier maar even aan dien schandlyken Kruistocht, vermaard door zo veele onregtvaardigheden en wreede bedryven, zo nadeelig voor RAIMOND DEN VI, en RAIMOND DEN VII, Graaven van *Toulouſe*, ondanks hunne nederige onderwerpingen, altoos gevolgd van bedriegelyke vryspraaken; doch zo nuttig voor het Hof van *Rome*, 't welk van de Landen, hun ontnomen, een Vorstendom in 't hart van *Frankryk* oprigte. Veelen der *Troubadours*, die

die deel gehad hebben, in deeze burgerr oorlogen, of als medekrygers, of als deelgenooten der verdrukten, hebben ons daar van zeer weetenswaardige byzonderheden nagelaaten.

De Geestlykheid dier ongelukkige Landschappen, meen door de woede der geestdryverye vervoerd, en overgegeeven aan krygszuchtige driften, bedreef de schriklykste spoorloosheden, en de Menschen gaven hun geenzins toe. De opkomende Inquisitie vertoonde zich wel dra met bloed bezoedeld; doch in het verbranden haarer slachtofferen, schuldigen en onschuldigen onder één gemengd, zetten de Poëten dier Landschappen aan, en allen die gevoelig waren voor de aandoeningen der Menschlykheid. Hoe dikwyls heeft de Godsdienst rede tot zugten, om dat de Bedienaars derzelve in Dwinglandy veranderen! Welk een roem voor de gezonde Letterkunde, dat zy den Godsdienst ontheeven heeft van die blaam; de voorschriften van Christlyke Liefde, tegen de vooroordeelen eener bloeddorstige Geestdryverye overstellende! Ja, in de ruwste Eeuwen zelfs, zyn de Fraaije Letteren dikwyls begunstigers en weldoeners des Menschdoms geweest.

Ondertusschen voeren de Opperpriesters voort, met door geweld dadige middelen te heerschen. De Priesterschap was gedurig met het Keizerryk in tweestryd. FREDRIK DE II, die groote Keizer, hadt 'er de gevaarlykste slagen in ontvangen, en de opstand der Steden in *Lombardyen*, zamenverbonden om zich zyner heerschappye te ontrekken, was voornaamlyk het bedryf der onderneemingen van 't Hof te *Rome*. Een gering voorteken van de stormen die INNOCENTIUS DE III, GREGORIUS DE IX, INNOCENTIUS DE IV, en anderen, eerlang zouden verwekken tegen FREDERIK DEN II, en de overige Keizers uit den *Swabischen Stam*.

Na eene lange opéénvolging van schandelyke tooneelen, van hunne vonnissen, door haat uitgesprooken, alle strekkende om den Keizer te ontthroonen, werd hy staatlyk afgezet op eene Kerkvergadering te *Lions*, waar de Paus het besluit voorschreef. Verloor hy zyne Kroon niet het was dewyl hy moeds genoeg bezat om dien van zich daadigen. Zyne Opvolgers waren ongelukkiger. De Pausen vervolgden, aan den eenen kant Keizer CONRAD, Zoon van FREDERIK, en bestreden, van den anderen kant, dit Huis, te *Rome* zo gehaat, van de *beide Sicilien*. *Engeland* wist zich niet van hunne aanbiedingen te bedienen. De broeder van LODEWYK DEN HEILIGEN, reeds Graaf van *Provence*, slaagde beter, indien men de bemagtiging van *Napels* voor een groot geluk mag houden; een bemagtiging, bevestigd door den regterlyken moord van Koning CONRADIN, en den Hertoge van *Oostenryk*, en gevolgd van zodanige aanstootelyke buitensporigheden, dat de *Siciliaansche Vesper's* 'er bykans de eenige vrugt van zyn.

Wanneer wy zien, dat de *Troubadour* FIGUEIRA, en eenige anderen,

zeer, met lofgeklank vroeg, uitvaare tegen *Rome*, tegen de bedienaars en navolgers der onregtvaardigheden van dat Hof, zal men moeten toestemmen, dat, hoe vreemd ook deeze stoutmoedigheid voorkomt in die ongeloovige eeuwen, de Geschiedenis dit raadzel zeer gemaklyk verklaart.

Laat ons, by deeze gedenkwaardige gebeurtenissen, waar op de Dichtstukken der *Troubadours* dikwyls slaan, de geschiften van *Frankryk* met *Engeland* voegen; de vereeniging van verscheide *Fransche Landschappen* met een mededingende Kroon; de gevangenneeming van RICHARD DEN I, by zyne wederkomst uit *Palestina*; de verbeetering van PHILIP AUGUSTUS op JOANNES, den Opvolger van RICHARD, gemaakt; de tegenelkander aangekunde beleedigen der *Troubadours* van verschillende Partyen: welke bronnen van Geschiedkundige byzonderheden!

Maar de omwentelingen, in de Landen zelve, waar zich de *Troubadours* onthielden, veroorzaakt, verschaften, doen hangelyk van alle de overige, een ruime stoffe aan hunne gezangen. Deeze landen begreepen, behalven *Dauphine* en *Provence*, de drie groote Graafschappen *Toulouse*, *Barcelone* en *Poitou*, met het Hertogdom *Aquitanie*. Daar had het Leenstelsel, gelyk op andere plaatzen, onder een schyn van orde en onderscheidenheid, een wezenlyke verwarring ingevoerd, tusschen den Opper-Leenheer, den Leenman en den Achter-Leenman, die in geduurigen strydt waren.

Deeze omwentelingen, met derzelver gevolgen, de belangen van groote en kleine Hoven, wekten de geesten op, en de *Troubadours* speelden zomtyds in dezelve eene gewigtige rolle. Er is een tyd geweest, waar in de Hoven van *Aragon*, van *Poitou*, van *Provence*, om strydt, de Zanggodinnen begunstigden. De erkentenis zweeg niet: en, indien een gedeelte der *Troubadours* hunnen roem bezoent voor de Prinsen van *Toulouse*, wy vinden hier van de duidelyke reden in de gunsten deezer Vorsten en hunner Vouwvaderen. Door derzelver zaak verdedigende tegen de Geestelykheid, door haar, uit Godsdienstige begrippen herkomstig, onaanvaarbaar en onregtvaardig geworden, volgden zy de aandrift van gevoeligheid en belang. Hoe zeldzaam is het, in dergelyke omstandigheden, zich binnen de paalen van verstand en billykheid te houden.

Ik ben niet ingenomen met een gunstig vooroordeel voor de *Troubadours*, zy verdienen, over't algemeen, meer blaams dan lofs. Gelyk de volgende afdeeling; handelende van de onderscheidene soorten van Dichtwerken, door hun opgesteld, zal uitwyzen.

(*Het Vervolg by de eerste gelegenheid.*).

GEBOORTE-ZANG AAN N. N.

BEvallig Kindje, ô teder wicht!
Zyt wellekom, nu 't lieve levenslicht
Deez' dag, voor 't eerst, u heeft beſcheenen.
Zoô ſchoon, zoo zoet, zoo welgemaakt,
Wordt dag en nagt voor uw behoud gewaakt,
Elk wil, vol yvers, U zyn zorge en byſtand leenen;
Uw' Oudren, om uw komst verheugd,
Strekt ge ook ter wellust en tot vreugd.

'Et zyn geleerde en ſchranderе mannen
Geweest, men vindt ze nog, die 't weezenlooze Niet
Verkiezen voor een leven vol verdriet;
„ Want," zeggen zy: „ veel beter is 't, gebannen
„ In 't eenzaamst, akeligst gewest,
„ Dan daar 't gezellig zoet der Maatſchappy te ſmaaken,
„ Daar alles kwands op aard' zig heeft gevest:
„ En wat is tog de Waereld, wat het leven?"

Die Mannen zyn, als gy, ook klein geweest,
Groei ook, als zy, naar 't lichaam, naar den geest;
Dan kunt gy zelv', onzydig, 't oordeel vellen,
Wat van de Waereld zy; hoe 't leven u behaagt;
En of 't verſtandig zy, zichzelven zeer te kwellen,
Als men der Waereld, of het leven, zich beklaagt.
Onnoozel Kindje! ô ja, zoo lang gy U ziet ſtreelen,
Door zorgende Ouders, zal u 't leven niet verveelen.

De Waereld lacht u lieflyk aan;
„ Ik vind," zegt gy: 'k vind geen gebreken;
„ Waar zyn die? me is nog liefde en trouw gebleeken.
„ ô! De ondeugd heeft wis nooit beſtaan!

„ Ik

„ Ik leef gerust; 'k leef wel te vreeden;
„ Wat is 'er, dat my nog ontbreekt?
„ ô Waereld! die genoegen kweekt,
„ Gy streelt myn hart door uw bekoorlykheden.
„ En daar ik niets dan vreugde ontmoet,
„ Is alles in deez' Waereld goed."

Dus spreekt ge in uwe jeugd, en 't is u te vergeeven;
Gy, onbezorgd, kent noch de Waereld, noch het leven.
Maar derft ge eens uwer Oudren min
Met hun bestuur, en treedt ge alleen ter Waereld in,
Dan zult ge, op de eerste treê, terstond van taal verand'ren,
Dan zegt gy wis: „ Hoe! schat me elkand'ren,
„ Eer naar het aardsch en tydlyk goed,
„ Dan naar de gaaven van 't gemoed?
„ 'k Zie 't zelfbelang, ten troon verheven,
„ Vervloekte en snoode wetten geeven;
„ Het krielt van dwaazen, daar ik nauw een wyzen zie;
„ Ik zoek een vriend, wien ik myn zuiv're vriendschap bie,
„ Helaas! de opregte en waare Vrinden
„ Zyn, als de Wyzen, schaars te vinden.
„ Onkunde en huichlaary heerscht en by Groot en Klein;
„ De Huwlyksmin, zoo edel, zuiver, rein
„ In haar geboorte, is ook allengs verbasterd;
„ Men streelt het valsch Vernuft, wanneer het hoont en lastert.
„ ô Waereld! nu ik my op uw Toneel bevind,
„ En zie, met onbeneveld oogen,
„ Hoe Gy me in myne jeugd misleid hebt en bedroogen,
„ Haat ik U, even sterk, als ik U heb bemind!"

Semper idem.

AMSTERDAM
1776.

WAAR-

WAARNEEMINGEN

omtrent de

LUGTS-GESTELDHEID, WEDER en WIND, te AMSTELDAM,

in Juny 1776.

DOOR *ANTONIUS WILHELMUS SCHAAF*, Med. Doct.

D.	Barometer. 's morg.	's midd.	's av.	Therm. mo.	mi.	av.	Winds Streek. 's morg.	's midd.	's av.	Weder. Gesteldh.
1	29. 10	29. 9½	29. 9½	66	75	67	N O	O	O	Held. Wolk.
2	— 10½	— 10½	— 11	68	84	70	O	—	—	—
3	— 11	—	— 10½	70	85	71	—	—	—	—
4	— 9½	— 9½	— 10½	71	78	67	—	W	Z W	— Wind.
5	— 10	— 9	— 8	66	76	66	Z W	Z W	Z O	— Wolkig.
6	— 6½	— 5	— 5	66	60	57	Z	—	Z W	Betr. Reg.
7	— 6	— 7	— 8	54	65	57	W t N	W	N W	Buijig.
8	— 8	— 8½	— 9	56	68	58	Z	Z	Z W	— Dond.
9	— 10½	— 11	— 11	57	70	58	Z W	Z W	—	—
10	30. 0	30. 0	— 11½	60	68	63	—	W	O	Wolk. Held.
11	29. 9	29. 7½	— 8	64	78	63	O	Z O	N W	Dond. Reg.
12	— 7	— 7	— 7	63	64	59	Z t W	Z t W	W t Z	Betr. —
13	— 6	— 6	—	60	68	58	W t N	W t N	W t N	— Helder
14	— 8½	— 9	— 10	61	72	63	—	—	—	Helder.
15	— 10	— 9½	—	66	79	65	Z W	N W	N W	— Wolk.
16	— 9	— 8	— 6	66	74	65	W t Z	W t Z	Z W	— Reg.
17	— 8½	— 11	— 11½	62	68	63	N W	W t N	W t N	— Wind.
18	30. 0	30. 1	30. 2	61	70	62	—	N W	N W	Reg. Held.
19	— 2½	— 3	— 3	61	69	61	—	—	N	Helder.
20	— 2½	— 1½	— 1	63	68	63	N t W	—	N W	—
21	29. 11½	29. 10	29. 9½	62	80	65	Z t W	Z W	Z W	— Reg.
22	— 9	— 9½	—	63	70	61	Z W	W	—	Wolk. Held.
23	— 9½	— 10	— 10	62	70	63	—	—	—	Held. Wolk.
24	— 8½	— 9	— 8½	61	66	61	W	—	W t Z	— Wind.
25	— 10	— 10	— 10	59	67	60	W t N	W t N	W t N	— —
26	—	— 9½	— 9½	60	67	59	N W	W	W	— Wolk.
27	— 8½	— 8½	— 8½	59	66	61	N	N O	N O	Betr. Held.
28	— 9	— 10	— 10½	60	70	59	N O	N t O	N t O	Held. Wolk.
29	— 10½	— 11½	— 11	58	66	56	N	N t W	N t W	Betr.
30	—	— 10½	— 10½	57	66	56	N t W	N W	N W	Reg. Held.

Hoogste Barometer d. 30. 3
Laagste Barometer d. 29. 5
} middelb. d. 29. 10

Hoogste Thermometer gr. 85.
Laagste Thermometer gr. 54.
} middelb. gr. 69½

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

JESUS AFKOMST VERDEEDIGD, TEGEN DEN HEER DE VOLTAIRE.

TOen ik laatstmaal de, met regt gepreezene, *Joodſche Brieven aan den* Hr. DE VOLTAIRE las, viel myne aanmerking op eene plaatze, die de Christen-Vertaaler goedgevonden heeft, ongemerkt voorby te gaan; hoewel ze, mynes inziens, wel eenige opmerking verdiend hadde. —— De plaats, die ik beoog, vind men in 't Eerſte Deel dier Brieven bl. 186 enz. (1ſte Druk,) en luid aldus: „ Voor 't overige, ſchoon deeze voor„ beelden niets bewyzen, moet men evenwel erkennen, dat „ dezelven hier niet geheel te vergeefsch, noch zonder oog„ merk zyn bygebragt; zy dienen, om twee Aanmerkingen „ voor te ſtellen, van welke de eerſte is: *Dat Rachab, eene* „ *openbaare Hoere, eene Afbeelding is der Chriſtelyke Kerke;* „ en de andere, *dat Jeſus zich verwaardigde van vyf vreem*„ *de Vrouwen zyne afkomst te rekenen, waar van de eene* „ *zich aan Bloedſchande, de Tweede zich aan Hoererye, en* „ *eene Derde zich aan Overſpel had ſchuldig gemaakt, enz.* „ Godvruchtige Bedenkingen, met welker overweeging wy „ het den Christenen overlaaten zich te ſtichten". —— De geheele plaats, waar van deeze aanhaaling ſlegts een ſamen- of uittrekzel is, word ons door de Briefſchryvers, met de eigene woorden van den Hr. DE VOLTAIRE, uit eene aantekening, op zyne Verhandeling over de Verdraagzaamheid, gevoegd in het Twaalfde Artykel dier Verhandeling, opgegeeven, bladz. 70, 71. Ik zal dezelve, tot meerder gemak van den Leezer, geheel uitſchryven. „ Ruth, dus luidze, was een „ Moäbitiſche, niettegenſtaande haare Familie, oorſprongke„ lyk, van Bethlehem afkomſtig was: de H. Schriftuur noemt „ haar beſtendig, Ruth de Moäbitiſche, en evenwel leide zy „ zich neder, op raad der Moeder, in het Bed van Boas, „ ontfing van denzelven ſes maaten Gerst; trouwde vervol„ gens met denzelven, en wierd Grootmoeder van David.

„ Rachab was niet alleen een vreemde Vrouw, maar zelfs
„ eene openbaare Hoere; de gemeene Overzetting (*Vulgata*)
„ geeft haar geenen anderen naam, dan die van Meretrix,
„ of Hoer; zy huwde vervolgens aan Salmon, en van deezen
„ Salmon rekent David ook zyn afkomst. Rachab word
„ zelfs als een zinnebeeld der Christelyke Kerke aangemerkt, dit
„ was het gevoelen van veele Kerkvaders, en inzonderheid,
dat van ORIGENES, in zyn zevenden Leerrede over Joſua.

„ Bathſeba, de Huisvrouwe van Urias, by welke David
„ Salomo teelde, was een Hethitiſche. Indien gy nog hoo-
„ ger opklimt, trouwde de Aartsvader Juda met een Kana-
„ änitiſche; zyne Kinderen hadden Thamar tot Huisvrouw,
„ uit het Geſlachte van Haram. Deeze Vrouw, met welke
„ Juda, onweetend, Bloedſchande bedreef, behoorde niet tot
„ het Geſlacht van Israël. Dus heeft derhalven onze Heere
„ Jeſus Christus zich verwaardigd, de Menſchelyke Natuur
„ aan te neemen, in eene Familie, van welke vyf vreemde
„ Vrouwen den ſtam uitmaakten, om aan te duiden, dat de
„ vreemde Volken gemeenſchap aan zyn Erfdeel zouden
„ hebben".

Ik heb zedert myne gedachten laaten gaan, over deeze grieve tegen onzen Godsdienst, en deszelfs Inſteller; en het geen my toeſchynt, tot wegneeming van het ſmaadelyke, daar in vervat, te kunnen dienen, neem ik de vryheid, zo als ik 't ontworpen hebbe, aan de Schryvers der *Hedend. Vaderl. Letteroefeningen*, mede te deelen, om, zo zy achten, het met nut te kunnen plaatzen, daar van gebruik te maaken: in hoope, dat hier of daar eene bekwaamer hand aangeſpoord zal worden, om dit Stuk eens, meer opzetlyk, en bondiger, te behandelen.

Het is eigentlyk niet het eerſte, dat in de bovengemelde plaats, ter bezwaaring van 't Christendom word ingebragt, waar tegen ik voorneem my te verzetten, dat naamlyk *Rachab eene Afbeelding is der Christelyke Kerke*. Dit bezwaar ſteunt alleen, op de willekeurige Verklaaring van ſommige, zo vroeger als laater, Christenen: deezen mogen die beſchuldiging voor hunne rekening neemen. Onze H. Schriften hebben 'er, noch regtſtreeks, noch van ter zyden, iets van, weshalven wy ons, zonder rede, daar over zouden bekommeren. —— Het is alleen, de tweede beſchuldiging, die Jeſus Afkomst maakt, welke ik voorheb te beantwoorden.

Ik zal my niet vermoeijen, om de gevallen van Bloedſchande, Hoererye, en Overſpel te bewimpelen, of aan te haalen, het geen, tot vermindering dier misdryven, mooglyk zou kunnen

hen worden bygebragt: alleenlyk zal ik in aanmerking neemen, welke betrekking Jesus, en zyne Afkomst, op deeze gevallen hebben, waar door, ik achtte, dat de bezwaarnis zeker zeer veel zal verminderd worden; en daar en boven zal ik tragten te doen zien, dat de zaak zelve niet, tot oneer of schande van onzen Jesus, kan geduid worden.

Terstond vestigt zich myne aandacht, op 't geen de Hr. DE VOLTAIRE zegt, dat Jesus zich verwaardigde, uit *Vyf* vreemde Vrouwen af te stammen. — Na alle moeite, die 't my mooglyk was aan te wenden, heb ik niet meer dan *vier* zodanige Vrouwen, ten minsten zo als de Hr. DE VOLTAIRE ze believt te noemen, (met hoe veel regt zal op zyn plaats gezien worden) kunnen vinden; naamlyk Thamar, Rachab, Ruth en Bathsheba. — Verwonderd derhalven, waar Hy de Vyfde van daan haalde, zag ik zyne Note nog eens na, en ziet daar de vyfde vreemde Vrouw gevonden in de Huisvrouw van Juda, waar uit de drie Kinderen, aan welke Thamar naderhand ten Vrouwe, of toegedacht of toegezegd wierd, gebooren zyn, en welke onze Man, by vergissing in zyne optelling, by de vier genoemden gevoegd zal hebben. Doch, met zyn believen, Thamar had geen Kinderen van deeze Zoonen der Canaänitische, maar wel van Juda, en dat wel na den dood van zyne Canaänitische Huisvrouwe, zo dat deeze, in 't geheel niet, op Jesus Stamlyst te passe komt. Zie Gen. XXXVIII. Dit zy dan mede gesteld op den Rol der onnauwkeurigheden, waar door zich de vluchtige DE VOLTAIRE, zó dikwerf, laat vervoeren!

Vervolgens: Hy is hier, naar zyne gewoonte weder vry stout, in vast te stellen, dat die vier Vrouwen, waar van Jesus met de daad is voortgesprooten, allen *Vreemden* zyn geweest. — *Thamar*, zegt hy, *was uit het geslachte van Haram, zy behoorde niet tot het geslachte van Israël.* — Waar of hy dit geleezen heeft? Althans niet in den Bybel! — Gen. XXXVIII. Ruth IV: 12. 1 Chr. II: 4. Matth. I: 3, de eenigste plaatzen, in welken van haar gesprooken word, staat geen enkele letter van haar afkomst; en schoon 'er, Gen. XXXVIII: 11, gewaagd word van haar 's Vaders huis, haar Vader word niet genoemd. — Maar laat ik iets toegeeven. Zy ware eens eene Dogter van Haram, behoorde zy dan niet tot het geslagt van Israël? Gewislyk, indien men een Nazaat van Sem, als tot dat geslagt behoorende, mag aanmerken. Immers wy leezen vóór Juda van geenen anderen Haram, dan van eenen, van dien Naam, die een Zoon was van deezen Stamvader van Israëls geslagtlinie. Gen. X. 22, 23. — Of wil mooglyk de

Hr. DE VOLTAIRE met deeze uitdrukkinge, *Zy behoorde niet tot het geſlagt van Israël*, zeggen, zy was geen Nazaat van Vader Jacob, wiens andere naam Israël was, dan mag men wel vraagen: hoe hy dat te weeten is gekomen! daar 'er niet één enkel woord van geſprooken wordt? Wy hebben ten minſten evenveel regt, om te zeggen, zy behoorde 'er al toe, en wy hebben 'er mooglyk meer grond toe. —— Wy weeten, dat de Canaänitiſche Vrouwen den Aartsvaderen ſteeds eene bitterheid waren; Moſes tekent het daarom zo dikwerf aan; wanneer hunne Zoonen zich met de zodanigen vermaageſchapten; dit doet hy ook omtrent Juda, in dat zelfde XXXVIII H. van Gen., waar in van Thamar gehandeld word; doch van Thamar word, hier omtrent, niets gezegd, 't geen ons veel eer mag doen vermoeden, dat zy *niet*, dan dat zy *al*, eene Canaänitiſche Dogter was. Daarenboven woonde haar Vader in de Nabuurſchap van Juda, zo naby zelfs, dat Thamar van zyn in- en uitgaan konde bericht hebben, en dat in dien tyd, toen de Zoonen van Jacob, met hunne Huisgezinnen, nog als onder zyn gebied leefden; is 't dan wel geheel buiten waarſchynlykheid, dat zy en haar Vader mede tot de Huisgezinnen van Jacob behoorden? Ten minſten hebben wy hier een twyfelachtig geval, en dus is het, ſchoon wy 't voordeel der waarſchynlykheid al moeten opgeeven, al te vermetel, dus ſtellig te zeggen: *Zy behoorde niet tot het Geſlacht van Israël.*

Met meerder regt word van Rachab gezegd, dat zy eene vreemde Vrouw, en van Ruth, dat zy eene Moabſtiſche was; hoewel ik niet zien kan, wat de byvoeging, *niettegenſtaande haare Familie uit Bethlehem oorſprongkelyk was*, hier ter zaake doet. Immers DE VOLTAIRE zoekt zyne Leezers niet wys te maaken, dat haar geſlagt, oorſpronglyk Joodsch, en naderhand Heidensch geworden ware? Dit zou al te grof zyn, wyl ieder zyner Leezers, al wierd het hen door de Briefſchryvers niet herinnerd, weeten kon, dat niet haare, maar haars Mans Familie uit Bethlehem oorſprongklyk was. —— Doch het geen hier meer ter zaake doet, is, dat deeze beide Vrouwen, wel Heidenen van Afkomst maar niet van Godsdienst waren; althans toen niet, 't geen wel op te merken ſtaat, toen zy Moeders wierden van Jeſus Voorvaderen. — Immers Rachabs Geloof en goede Werken worden van twee onzer Apostelen in hunne Brieven aangehaald, Hebr. XI: 31. en Jac. II: 25; welker getuigenis ik echter tot geen andereinde bybrenge, dan om te doen zien, dat haare nagedachtenis by de Jooden, aan welken beide deeze Brieven geſchreevenzyn, van een goeden reuk, ten aanzien van den Godsdienst, moet geweest zyn.

—— Ruths

—— Ruths eigen verklaaring hebben wy in 't boek, dat haaren Naam draagt, Cap. I: 16, en zy voldeed aan dezelve, toen zy zich in 't ſtuk der Losſinge, en van 't Huwelyk, naar Israëls Wet en gewoonten, gedroeg en ſchikte.

Wat eindelyk Bathſeba betreft, omtrent haar zyn wy 't weder geenszins met den Hr. DE VOLTAIRE eens: *zy was*, zegt hy, *een Hethitiſche*. Doch dit word al mede gezegd zonder bewys. De Man vergist zich; haar Man was een Hethiter; dit zal hem in 't hoofd gelegen, en hy hier uit beſlooten hebben, dat zy ook van dezelfde Natie was. Rede genoeg! indien eene Franſche Vrouw eene Duitſche genaamd mag worden, om dat haar Man een Duitſcher is. —— Gelukkig! dat wy 'er beter beſcheid van hebben. —— 2 Sam. XI: 4. word zy genoemd de Dochter van Eliam, een Man, zo als uit het voorſtel van den Geſchiedſchryver blykt, by David en de geenen, die hy na haar vraagen liet, zeer wel bekend: *Is deeze niet Bathſeba, de Dogter van Eliam*. Wy leezen van eenen Man van dien zelfden Naam, die een Zoon was van Achitophel, en een der dertig Helden van David, 2 Sam. XXIII: 34. Bathſebas Man, Urias, behoorde mede onder dat getal; dus is 't niet onwaarſchynlyk, dat zy van denzelfden rang als haar Man, en dus een Dogter geweest is van dien Eliam, van wien wy ter laatstgemelde plaatze leezen; en dit zo zynde, was zy, wel verre van eene Hethitiſche te zyn, zelfs van den ſtam van Juda; want Gilo, van waar Achitophel afkomſtig was, 2 Sam. XV: 12. was, by de verdeeling van Canaan, aan dien ſtam te beurt gevallen Joſ. XV: 51. —— Dus hebben wy dan vier, geen vyf Vrouwen; eene van welke allerwaarſchynlykst geen vreemde was; omtrent een van welken het op zyn hoogst genoomen twyffelachtig is, en waar van twee wel vreemden van Afkomst, maar door Godsdienst Joodinnen waren. —— Waar door wy meenen, dat de zwaarigheid byna de helft minder word.

Wat nu het ander deel der grieve betreft, naamlyk *dat een van deeze Vrouwen zich aan Bloedſchande, een andere aan Hoererye, en eene Derde zich aan Overſpel ſchuldig gemaakt heeft*. Daar omtrent heb ik het volgende ter overweeging voor te ſtellen. —— 't Zou dwaasheid zyn, openbaare faiten te willen ontkennen, en Thamar van Bloedſchande, of Bathſeba van Overſpel te willen vry pleiten. Dit zullen wy derhalven ook niet onderſtaan. Doch wy zyn blyde, dat de misdaad, de andere aangetygd, niet zo onwederſpreeklyk beweezen zy, gelyk de Joodſche Brieffchryvers, onmiddelyk voor de plaats, die my tot dit onderzoek aanleiding gegeeven heeft,

p. 181—186, volgens hunne gewoonte, bondig aanwyzen, waar heen ik den Leezer verzende, alzo ik 'er niets heb by te voegen; of 't moest alleen zyn, dat Ruth in 't byzonder by Boas, en niet alleen by Boas, maar ook by haare Tyd- en Stadgenooten, bekend ſtond voor eene Vrouwe, die achting waardig was, wegens haare Eerbaarheid, en daar over gepreezen wierd, zelfs in 't geval, waar over DE VOLTAIRE goedvind haar te beſchuldigen; gepreezen zelfs met aanroeping van den Naam van dien God, dien hy eerbiedigde: *Gezegend*, zegt hy, *zyt gy den Heere, myne Dogter! Gy hebt deeze uwe laatſte Weldaadigheid grooter gemaakt dan de eerſte, dewyl gy geene jonge Gezellen zyt nagevolgd, het zy Arm of Ryk..... De gantſche ſtad mynes Volks weet, dat gy een* DEUGDELYK *wyf zyt.* Ruth III. vs. 10 en 11. Het geen haar van allen blaam van oneerbaarheid ontheffen moet; te meer nog, als men 'er by aanmerkt, dat Boas overtuigd was, dat niet Hy, maar een nader Losſer, regt op haar en haare bezittingen hadde. Ald. vs. 12. — Doch al waren ook de beſchuldigingen, ten aanzien van Rachab en Thamar even klaar te bewyzen, als de anderen, zo blyft ons nochthans iets over, om Jeſus afkomst, uit deeze allen, van allen blaam te ontheffen, 't geen ik nu ga voorſtellen.

Indien wy 't Verhaal van Moſes inzien, blykt het, dat, wel is waar, Peresch, een der Voorvaderen van Jeſus, uit die bloedſchandige gemeenſchap, geboren is, maar tevens ſchynt het, dat Juda Thamar, in 't vervolg van tyd, wankelyk als zyne Huisvrouwe hebbe aangemerkt. Immers indien hy haar in 't vervolg, aan haar zelve had overgelaaten, en van haar geen meerder werk gemaakt had, als hy gedaan zou hebben, van eene onbekende, die hy met het loon haarer Ongeregtigheid had kunnen afwyzen, zo was 't van geen betekenis, 't geen Moſes bepaaldelyk ſchryft: *Hy bekende haar voortaan niet meer.* Gen. XXVIII: 26. — Ook komt het ons zo voor, dat Juda, na dit geval, geen ander Huwelyk heeft aangegaan, ten minſten wy vinden van hem aangetekend, en dat wel op eene zeer aanmerkelyke wyze, dat hy, behalven de drie Kinderen, uit zyn voorgaand Huwelyk met de Canaanitiſche, geene anderen gehad hebbe, dan Peresch en Zerah uit Thamar, daar één onzer gewyde plaatzen van zegt: *Alle de Zoonen van Juda waren vyf*, 1 Chron. II. 3, 4. — Ook zyn de Nakomelingen van Peresch en zyn Broeder, (ter eener dragt geboren,) in de optelling der Geſlagten, even zo wel gerekend, als die van Selah, en de andere Nakomelingen van Jacobs Zoonen; ten bewyze, dat hunne geboorte even wettig

als

als de hunne gerekend wierd. Zie Num. XXVI. 20, 21. —— In zeker geval van een, naar Israëls gewoonten, wettig Huwelyk word, wat ook dat Huwelyk mogt voorafgegaan zyn, het zelve niet alleen gelyk gesteld met dat, maar ook daar aan dat zelfde Heil toegewenscht, dat aan de Nakomelingen van Juda uit Thamar was te beurt gevallen; en dit geschiedde door Menschen, welken, uit die gemeenschap voortgekoomen, het zich geen schande rekenden, de geheugenis van dat geval te vernieuwen; regt strydig met de Handelwyze van 't overig Menschdom, dat zulke Vlekken anders zorgvuldig te bedekken tracht. 't Geval, dat ik bedoele, vind men Ruth IV: 12. *Uw Huis zy als het Huis van Peresch, (die Thamar Juda baarde) van den Zaade, dat de Heere U geeven zal, uit deeze jonge Vrouwe.* —— Het gevolg, dat ik uit dit alles trekken wil, is eeniglyk dit: dat wat ook tot de Geboorte van deezen Stamvader van Jesus aanleiding gegeeven hebbe, dit niet belette, dat deeze een *wettige* Zoon van Juda was, en steeds als zodanig erkend wierd.

Laat het zo zyn, dat Rachab eene Hoere geweest zy, dat zy, en geene andere van dien Naam, ('t geen wy wel willen toestemmen, alzo 'er van geen andere Rachab in den geheelen Bybel uitdruklyk gewaagd word,) Salmon Kinderen gegeeven hebbe. Daar is, waar mede men de wettigheid van de uit haar geboorenen kunne bewyzen. — Volgens de Wet Deut. XXIII: 2. mogt geen bastaard in de Vergadering des Heeren komen, zelfs *zyn tiende Geslacht* niet, dat is, niet iemand van zyn Geslagt, volgens de nader Verklaaring aldaar vs. 3. In welken zin ook de Israëliten die spreekwys verstonden, ten tyde van Nehemias. Neh. XIII: 1. En ten tyde der Richteren van Israël, was het Volk in dat begrip, dat geen bastaard met wettige Kinderen erven konde, zie 't geval van Jephta, Richt. XI: 1, 2. — Indien derhalven Boas, die een Zoon was van Salmon, (al stelt men ook met sommigen, dat hy de derde was van dien naam na Salmon,) een Bastaard was, zo kon hy nooit eenig regt hebben tot de Vergadering des Heeren, noch tot zyn Vaderlyk Erfgoed: en zonder dit, kon hy nooit de Losser in zyn geslagt zyn, 't geen hy nochthans geweest is: derhalven besluit ik hier uit met rede, dat het Huwelyk van Salmon met Rachab wettig geweest, en Boas nooit als een Bastaard zy aangemerkt geworden; en dus, dat, of schoon Rachab, al t'eeniger tyd, zich oneerlyk hadde gedraagen, dit nochthans geen plaats had, in zo verre zy de Moeder van Jesus Voorzaaten geworden is.

In 't geval van Ruth was dit nog meer blykbaar, wat 'er ook van de aangetygde ongeoorloofde gemeenſchap, tuſſchen Boas en haar zyn moge, waar van echter geen ſchaduw zelfs van kwaad vermoeden overblyft, (men zie de *Joodſche Brieven* ter aangehaalde plaatze), zy wierd niet bevrucht dan na haar Huwelyk, Ruth IV: 13. en dus neemt al weder het voorafgebeurde, de waarde en wettigheid van haar Huwelyk, en de daar uit voortgeſprootenen, niet weg.

Wat eindelyk Bathſeba betreft; zy heeft zich, 't is waar, t'eenigen tyde met David in Overſpel verloopen; doch het Kind, daar van voortgekomen, ſtierf, en zy bragt vervolgens in wettigen Echt (na den dood van haaren eerſten Man, 2 Sam. XI: 27. en XII: 24.) en Salomo en Nathan ter Weereld, uit welke beiden de Afkomst van Jeſus gerekend word. — Zulks, na dit alles, aan Jeſus Voorvaderen, geene onwettige of onechtelyke Geboorte kan worden toegeſchreeven.

Dus meen ik de ſchande, waar mede men de Afkomst van onzen Jeſus tragt te bezwalken, dus verre te hebben uitgewiſcht. Laat ik nu verder voortgaan, om te doen zien, dat al ware het alles zo, als het Ongeloof, door 't opperen deezer voorwendzelen, kwaadaartiglyk ſchynt te wenſchen, het nochthans niet tot oneer van onzen grooten Meester zoude kunnen gerekend worden.

Indien niet de Paſſage, welke ik betwiste, in de zogenaamde Joodſche Brieven voorkwam, en daar, hoewel, gelyk uit het Tweede Deel blykt, door een Christen, zekerlyk met oogmerk, om, op dit Artykel, de Christenen tot Antwoord uit te lokken, zo maakt, en, gelyk men 't van een Jood verwagten zoude, haatelyk voorgeſteld was, zou ik mooglyk niet eens, om de Jooden, in deeze beantwoording, gedacht hebben; maar nu heb ik het genoegen, van aan te merken, dat wy, ten aanziene deezer zaake, geen belemmering van hunne zyde te verwagten hebben. — Zy immers ſtaan, nog ten huidigen dage, in de verwachting van eenen Meſſias, uit dat zelfde geſlagt en Huis, waar uit het openbaar is, dat onze Jeſus geſprooten is? Des, zo dit alles al eene zwarigheid is, raakt ze hen zo wel als ons. Zy zouden inderdaad wel in hun ſchik zyn, indien zy de Geſlachtlyst van hunnen verwagt wordenden Meſſias, zo wel als wy, onwederſpreekelyk uit dat zelfde Huis konden bewyzen, en geenszins toeſtaan, dat de misſlagen zyner Voorouders, reden konde geeven om met hem te ſpotten, ik zwyg van hem te verwerpen. Integendeel, zy zouden zich verblyden, dat de gevallen van Bloedſchande, Hoererye en

Overſpel in geheugenis bewaard waren, indien het, buiten deeze Inmengzels, anders onmooglyk ware, den juisten oorſpronk van hunnen Mesſias aantewyzen; en wy durven hen wel tarten, andere dan deeze in onze Heilige Boeken bewaarde, of verder vervolgde Geſlagtlysten voor den dag te brengen; en juist zo verre als het onze Euangelisten brengen, is 't met hunnen verwachten Mesſias, en met den onzen, dezelfde zaak. —— Dus ſtaan wy hier met de Jooden gelyk. —— Wat nu de andere Ongeloovigen belangt, ook by hen behoeven wy ons deezer zaake niet te ſchaamen.

Met rede mag met hen terſtond te gemoet voeren, dat niemand voor de daaden zyner voorouders verandwoordelyk ſtaat, en dat het in allen gevalle beter is, een braaf en eerlyk man te zyn, en ſlegte voorouders te hebben, dan uit een treflyk geſlagt te zyn geſprooten, en zich dien eedlen afkomst onwaardig te gedraagen. —— Men mag 'er zelfs byvoegen, dat wanneer 'er eenige Geſlagt-Lyst voor handen ware, welke eenen omtrek van eenige Reuwen in zich bevatte, het zeker, de geſteldheid des menſchelyken geſlagts in aanmerking genomen zynde, niet te verwachten zyn zoude, dat, in dat geheele geſlagt, geen voorbeeld gevonden zoude worden, van een of anderen ongeregelden ſtap, door iemand van het zelve, met betrekking op de Voortplanting van zyn geſlagt, gedaan. Vooral, wanneer de *aanvang* van zulk een geſlagt gebracht wierd tot de alleroudſte tyden, waar in andere Zeden en Wetten, dan laater en hedendaagsch, plaats hadden; wanneer dat geſlagt *nederdaalde door een Volk*, onder 't welk de veelwyverye geduld wierd, en woonde in heetere gewesten; *nederdaalde door Stamvaders* die de Koninglyke macht in handen hadden, en hunnen luister ook, onder anderen, door een talryk ſerrail meenden ſtaande te houden, en die in 't vermogen ſtonden, om hunne verkregen magt daar toe te misbruiken. ——— Alle deeze en nog meer andere aanmerkingen, mag men met reden, denk ik, hier aanvoeren, en zy zullen ook allen, meer of min, klemmen moeten. Doch ik zie, dat men ook hier met rede eene bedenking tegen my kan aanvoeren, die, hoe zeer ook alle ſoortgelyke aanmerkingen in alle andere gevallen ſteek moeten houden, in het geval van Jeſus inderdaad eene gewichtige uitzondering op deezen algemeenen regel maakt. Te weeten: „ Alle andere menſchen, zal men kunnen zeggen, zyn geheel lydelyk in, „ en hebben geen de minſte beſtelling over hun Geboortelot; „ maar met Jeſus is 't zo niet gelegen. Hy, die ongetwyf-

„ feld ten aanzien van zyne verſchyning in 't vleesch vry-
„ willig en met voorkennis te werk ging, kan niet geacht
„ worden in deezen met het overig menschdom gelyk te ſtaan,
„ alzo hy van zyne afkomst en geſlagt niet onkundig ge-
„ weest is." —— En ik denk ook, dat de Heer DE VOL-TAIRE deeze bedenking voor zynen geest gehad heeft, toen hy zeide, dat Jeſus *zich verwaerdigd heeft de menſchelyke natuur aantenemen &c.* —— Deeze bedenking evenwel zal geene zwaarigheid overlaaten, indien men in aanmerking neemt, dat, ſchoon Jeſus de beſchikking had over zyn Lot, 'er echter geene rede was, waarom de gewoone loop der zaake, ten zynen aanziene, moeste veranderd of geſtremd worden. —— Immers het gantſche Oogmerk, waarom het God behaagde te vooren bekend te maaken, uit welken ſtam of geſlagt, Hy, dien hy ten Verloſſer van 't menschdom geſchikt had, zou voortkomen, was niet zo zeer betrekkyk op den Meſſias, als wel op 't menschdom zelve. God beoogde daar in niet, dat dit geſlagt hem eere zoude aandoen; maar eenigiyk, dat zyne afkomst, te vooren bepaald en aangeweezen, een kenmerk van deezen Godlyken afgezant zoude zyn: en 't menschdom door deeze bepaaling, aan de eene zyde, voorbereid zou worden om hem, by zyne komst, te erkennen, en aan den anderen kant behoed, eenen anderen of verkeerden daar voor aantenemen. —— In de Natuur der zaake was 't niet nodig geweest, juist te vooren te bepaalen, welke 's Meſſias Stamvaders zyn zouden; genoeg zou 't geweest zyn, Hem een Mensch, al waar 't ook uit een onbekend geſlagt, te doen gebooren worden, en vooral het menschdom, over de Godlykheid zyner Zending, uit zyn leer en werken te laaten oordeelen. —— Heeft het God anders behaagd, dit is ſlechts als een bywoegzel, een hulpmiddel ter zekerer en gereeder aanneeming van hem, wanneer hy kwam, aantemerken. —— Eenvoudig bepaalt zich de zaak hier toe; daar was van den Meſſias voorzegd, dat Hy uit Juda, en wel uit het Huis van David zou voortkomen, daarop komt het derhalven eenigiyk aan, of Jeſus, de Zoon van Maria, werkelyk uit dit Huis, en geſlagt zyne afkomst rekende, om dit te bewyzen, hebben de H. Schryvers, ter voorkoming van alle uitzondering, van een en ander geval moeten gewag maaken, dat of aanleiding tot de geboorte zyner Stamvaders gegeeven hebbe, of de perſoonen derzelven nader bepaalen moest. Waren deeze gevallen of perſoonen juist niet altoos en altyd van den besten Stempel, dit nochthans kan de egtheid

van

van Jesus Geslagtlinie nooit benadeelen. Ja deeze openhartige opregtheid kon noodzaaklyk zyn, niet alleen tot dat einde, maar ook, om het wettig regt van Jesus, tot de voorregten van zyn Huis, die, 't geen men ook in 't oog behoort te houden, volgens de voorzeggingen op Jesus moesten nederdaalen, te bewyzen en te staaven; waar toe byzonderlyk de Geboorte van Jesus Stamouders, uit eenen wettigen Echt, volgens het boven beredeneerde, in aanmerking komen moet. — En dus zullen dan eerst deeze omstandigheden in Jesus Geslagtlinie ten zynen nadeele kunnen worden opgevat, als men 't wettig regt van een Vorst, tot de Kroons-opvolging, zal kunnen wraaken, of het Zyner grootheid schadelyk rekenen, indien 'er, ten opzichte van Zyne vroeger Voorouders, iets gebeurd zy, 't geen niet in allen deele met de strengste regels van Eer en Deugd overeentebrengen is. — Ja al ware 'er ook iets in deeze omstandigheden, dat strydig zyn mogt, met den luister en hoogheid der menschen, nimmer kan dit ons eenige kleinachting, maar moet ons in tegendeel alle hoogachting inboezemen, voor 's weerelds Verlosser, die ook in dit opzicht de schande vrywillig op zich genomen, en in deezen aan zyne Hoofdbedoeling, om zich zelven te vernederen en te vernietigen, heeft willen beantwoorden. — Eene aanmerking inderdaad, die, schoon ze niet ter overtuiging van 't ongeloof moge strekken, echter voor Christenen *stigtelyk* is; te meer, indien zy, in hunne *Godvruchtige bedankingen*, het Liefderyk gedrag van hunnen grooten weldoener 'er mogen byvoegen; die, toen hy zich verwaardigde uit *zulke Vrouwen*, en *in zulk eene Familie*, de menschelyke Natuur aan te neemen, een, voor hen overtuiglyk, bewys gaf, dat Hy allen Geslagten der aarde ten Heiland, en den grootsten Zondaaren ter Zaligheid zyn wilde. — Weshalven zy, de opregtheid hunner Geschiedschryvers, die, wel verre van eene, van allen blaam ontheeven, geslagtlyst te vercieren, gelyk alle bedriegers zeker doen zouden, de aanstootelykste omstandigheden zelfs niet verzwygen, met blydschap en dankbaarheid, als onwrikbaare bewyzen voor de Waarheid hunner verhaalen, eerbiedigen en verheffen.

H. V. G.

BERIGT WEGENS DE PEST TE SMYRNA.

(Overgenomen uit RICHARD CHANDLER's *Travels in Asia Minor.*)

DE Pest begon (in den Jaare 1765) te *Smyrna* in de Lente. De eerſten, die 'er aan ſtierven, waren van het Eiland *Muſioniſi* of *Tino*. Daar liep een onzeker gerugt voor de zekere ontdekking. Eén enkele werd 'er door aangetast, toen twee of meer, tot de voorbeelden veelvuldiger wordende, de *Franken* hunne deuren ſlooten, of zich gereed maakten om na 't Land te gaan. Wanneer wy omtrent gereed ſtonden, om *Smyrna* te verlaaten, kwamen drie *Engelſche* Heeren, Mr. FITZGERALD, Mr. SKIPWITH, en Mr. WILBRAHAM van *Athene*, met Mr. TURNBULL, een zeer kundig Geneesheer, die veele jaaren te *Smyrna* gewoond, en onder de *Europeaanen* eene doorgaande agting verworven hadt. Zy werden onderzogt, aangenomen, en geen gevaar deedt zich op.

De gemaatigde lugtsgeſteldheid deedt, toen wy vertrokken waren, de Pest heviger woeden, en dezelve ſloeg met verbaazende ſnelheid voort. De Conſul benoemde onder zyne dienstbooden een die den markigang zou waarneemen; zyn verblyfplaats was by de poort, naast de wagthoudende Janitzaar. Naa omtrent drie weeken werd hy aangetast, en daar op met zyn bedde na 't gasthuis gebragt, waar hy dien zelfden dag ſtierf. Een Meid klaagde, dat zy koude gevat hadt, door op de open gaandery te ſlaapen. Zy hadt weinig koorts met hoofdpyn. Eene gifte van *Jame's poeder*, deedt haar afgaan en zweeten. De koorts kwam alle naamiddagen weder. Eene andere gifte van het zelfde poeder verwekte braaking, doch zy kon eeten noch ſlaapen, werd hardlyvig en zwak. Een *Italiaan*, die de Geneesheer was in de Factory, kwam op den negenden of tienden dag van 't land, en, beneden blyvende, gaf hy last dat de Zieke by hem zou gebragt worden. Hy bezag een ader onder de tong, die zwart en zeer gezwollen was, waar op hy betuigde dat zy van de Pest was aangetast; raadende haar na 't Gasthuis te laaten brengen, in 't welke een *Griek* dit zelfde van haar ongemak oordeelde. Zy ſtierf in het Gasthuis, naa tien dagen gezukkeld te hebben. Door dit ontrustend vòorval, was de gezondheid van een groot gezin verdagt geworden. Wy mogten ons verheugen, dat wy niet te *Smyrna* gebleeven waren, en te *Hadjelar* onzen vriend ontmoet hadden.

In

In Mei, toen wy onze ſchuilplaats betrokken, nam de Peſt niet af. Vier Perſoonen, in 't Huis van den *Cadi*, werden daar door aangetast, de afgezondene Kanſelier der *Franſchen* ſtierf, en de Tolk kreeg de kwaal. *Turken*, *Jooden*, *Grieken* en *Armeniers*, ſtierven in groote menigte. Van de *Grieken* alleen werden 'er zomtyds meer dan honderd en dertig op één dag begraaven. Men bevestigde eenpaarig, dat de Pest, by menſchen geheugen, niet ſterker gewoed hadt. Wanneer in July de *Captein Pasha* kwam om de ſchatting-gelden te ontvangen, ſtonden 'er eenige honderd huizen ledig. Een brand, begonnen omtrent de wyk der *Franken*, ſcheen, te midden van alle deeze elenden, een nieuw onheil te dreigen; doch werd gelukkig gebluscht.

De Pest mag misſchien met waarheid een ongemak genoemd worden, ontſtaande uit zekere Diertjes, waarſchynlyk onzigtbaar, die zich in 's Menſchen lichaam zetten. Deeze oorſpronglyk uit *Egypte*, of van elders herkomſtig, beſtaan altoos op zommige plaatzen, met hunne natuur overéénkomſtig. Zy worden meestentyd 's jaarlyks na *Smyrna* overgebragt, en kunnen zelden de groote hette verduuren; zy zyn 't minst verderflyk in 't begin en in 't einde van den Zomer. Komen zy vroeg in 't voorjaar, zy zyn zwak; doch verkrygen grooter ſterkte, vermenigvuldigen, en ſterven. De porien van de huid, door de zomerwarmte geopend, laaten ze gereedlyk in. Eén of meer builen vertoonen zich, bovenal in de klieragtige deelen, vergezeld van eene menigte zeer ſchriklyke toevallen. Indien de lyder de ettermaaking overleeft, wordt hy zeer beſmettelyk: en de deerlykheid deezer kwaale vergroot zeer door de bedenking, dat men, ééns daar van herſteld zynde, niet beveiligd is voor op nieuw daar aan onderhevig te raaken! Seycuse, een *Armenier*, die onze Kok geweest was, en, op myn verzoek, zyne verborgene lidtekens van Pestbuilen hadt laaten zien, kwam nu aan de Pest om: en my werd verzekerd, dat in één en denzelfden Pesttyd, zomwylen een en dezelfde Perſoon, die kwaal twee maalen krygt.

De Pestkwaal wordt voornaamlyk, zo niet eeniglyk, door aanraaking, overgezet. Dus zal dezelve, ſchoon rondsom een huis woedende, de Perſoonen daar binnen niet aantasten, indien alle noodige behoedzaamheid en voorzorge van allen wordt aangewend, dit heeft de ondervinding meermaals getoond. Gerustheid egter, en onthevenheid van vreeze, kan men niet verwagten. Dit is 'er verre af, en zonder de uiterſte omzigtigheid leeft men van 't grootſte gevaar omringd.

Yzer,

Yzer, en dergelyke lichaamen, die van eene harde en vaste zelfſtandigheid zyn, worden door de beſmetting niet aangetaſt, of dezelve hegt 'er zich niet aan. In zagte en poreuſe lichaamen, en boven al in Papier, huisvest het dezelve dikwyls ongemerkt, en maakt den geenen die dezelve aanraakt ten ſlachtoffer. Hier voor kan men zich wagten door deeze lichaamen te berooken, met water of azyn te waſſchen. Een Brief, in 't byzonder, vat men aan met een tangetje, en, de gemelde voorzorge van zuivering gebruikt zynde, kan men dien veilig openen. Huisdieren, die gaarne omloopen, moeten buitengeſlooten of omgebragt worden. Een groot Gezin heeft veele behoeften, welke van elders vervuld moeten worden, en is, naar evenredigheid van de menigte dier noodwendigheden, aan gevaaren blootgeſteld. In de Stad heeft men alkoos te dugten, voor eene heimlyke verkeering der Dienstbooden; op het land, of opgeſlooten, kan een beuzeling rechtmaatige vrees aanjaagen. Onaflaatende zorgvuldigheid is, in alle omſtandigheden, noodig om ſchrik en agterdogt te weeren.

In *Smyrna* zyn de ſtraaten zo nauw en morsſig, de huizen zo opgevuld, en de toevloed des volks, in den voortyd, zo groot, dat, geduurende de Zomerhette, het niet zou kunnen misſen, of de Peſt zou 'er woeden, indien de Stad niet geregeld doorwaaid wierd, door de *Jubat* (*) en Landwinden; doch de Peſt ontſtaat niet uit den dampkring. Misſchien zou dezelve, in een zeer beſmette lugt, niet lang kunnen aanhouden. De Inwoonders gaan met zonneondergang te bed, en ſtaan op met het aanbreeken des dageraads; wanneer de dooden op baaren uitgedraagen en ter aarde beſteld worden. Een *Frank*, die iets te verrigten heeft, gaat in dien tusſchentyd van 't land naa zyn huis in de Stad, en keert weder, zonder iets te vreezen. De eenzaamheid en de nagt beveiligen hem.

De Peſt ſlaat te *Smyrna* voort, zonder geſtuit te worden. Het volk is 'er, uitgenomen de *Franken*, zo onbedagtzaam als onkundig. Hunne huizen zyn opgevuld met Inwoonders, die zich in een eng verblyf onthouden: de vertrekken zyn bedekt met matten, carpetten, ſofa's en kuſſens, zeer geſchikt om de beſmetting te ontvangen en te behouden. Daarenboven agten de *Turken* het voor een verdienſtlyk werk, de

(*) De *Jubat* is een verfriſſende Weſtewind, die, ſtaande de heete maanden, geregeld over dag waait, en doorgaans 's nagts gevolgd wordt door een Landwind.

de hand te leenen aan 't begraaven der dooden; het ter begraafnis draagen van een *Muſulman* ziende, haast hy zich om de ſchouder onder de baar te zetten, waar op het lyk in de kleederen uitgeſtrekt ligt. Hy volhardt in dit werk, tot dat hy door iemand even dwaas en welmeenend afgelost worde. Verſcheide volgen dus elkander op, en loopen toe, zo dat zy de Pest overneemen, van hem die 'er ten prooije van ſtrekte. Deeze ſoort van dolzinnigheid heeft egter haare nuttigheden. Hier door worden de begraafnisſen bezorgd, de zieken opgepast, en de markten voorzien.

Men zou de Pest geheel van deeze landen kunnen weeren, of althans het verſpreiden kunnen voorkomen, indien 'er Pesthuizen opgeregt, en heilzaame regels van voorbehoeding ingeſteld en opgevolgd wierden, van dien aart, als 'er in zommige Steden van *Europa* ſtand grypen. *Smyrna* zou waarſchynlyk, zo min als *Marſeille*, daar door worden aangetast, wanneer men dezelfde behoedzaamheden gebruikte. Doch dit is de wysheid van een verſtandig en verlicht volk. Een *Turk* zal deeze middelen voor kragtloos houden, of als ongeoorlofd verwerpen; geheel overgegeeven aan de leer der volſtrekte voorbeſchikking, ſchryft hy ziekte en gezondheid, vermaak en pyn, met alle, zelfs de beuzelagtigſte, toevallen des leevens, aan de magt en onveranderlyken wil des Opperweezens toe. Hy ziet den voorzigtigen *Frank* met ſmaadende veragting aan, en verwyt hem vreesagtigheid, of beſchuldigt hem van ongodsdienſtigheid. Hy zegepraalt op 't bezit van meerder moeds en vertrouwen, terwyl hy, ſtaande het woeden van de Pest, met dezelfde koele onverſchilligheid, als op andere tyden, gaat en komt, en onbeſuisd toeloopt, als een onvernuftig dier, niet weetende, of de weg, dien 't opſlaat, tot zyn leeven of dood ſtrekke.

Het is onder de *Grieken* een vast aangenomen gevoelen, dat kort naa *St. Jan*, Oude Styl, de woede van de Pest vermindert, en deeze niet langer duurt, dan tot den tienden of vyftienden van Augustus. Omtrent dien tyd ontſluiten de *Franken* doorgaans hunne huizen en winkels, de kwynende handel herleeft, en de vrye ommegang keert weder. Wy baakten, gelyk ligt te denken is, na dat tydperk, met het uiterſte verlangen en 't grootſte ongeduld.

De Dorpen, omſtreeks *Smyrna*, kreegen vroeger of laater de beſmetting, zo wel als de Stad: *Sedicui* bleef niet geheel vry. Een *Grieck* te greetig geſteld op het in bezit neemen eeniger goederen zyns geſtorven Broeders, ging na de Stad, keerde weder, kreeg de Pestziekte; hy werd te rug gebragt, en

en ſtierf terſtond. Een *Franschman*, lyfknegt van den Graaf HOCHPIED, die tegen ons over zyn verblyf hadt, zynde onze tuinen alleen door eene muur van elkander geſcheiden, klaagde, in 't begin van July, over eenige ongeſteltenisſe. 'Er openbaarde zich een gezwel, dit gepapt zynde, gaf hem groote pyn, en 'er volgde een vuurige blaar. Hy werd na *Smyrna* gebragt en herſtelde. Alles was in dit huis zeer geregeld; en de knegt, die als een voorzigtig en bedagtzaam jongman bekend ſtondt, kon geene oorzaak van de hem overgekome Pest bedenken, of hy moest dezelve gekreegen hebben door een mes in een ſcheede ſteekende, 't welk hy, zyn Heer volgende, hadt opgeraapt; doch terſtond, zo ras hy zich bedagt, ook weggeworpen. Zodanig een toeval ſtoorde onze rust, verbande het vertrouwen uit ons verblyf, en maakte dat wy onze waakzaamheid en voorzorge verdubbelden.

Wy waren gelukkig, dat wy, de maand Augustus in 't land komende, de volkswaarneeming, wegens de duurzaamheid der Pestziekte, bewaarheid vonden. Men verklaarde dat de Stad 'er van bevryd was; doch een beſmetlyke en doodlyke koorts heerschte, voornaamlyk, onder de *Grieken*. Men ſchreef dezelve aan hun voedzel toe, 't welk, in den zomertyd, bykans geheel in vrugten beſtaat. Wy huurden paarden en muilezels, om ons en onze goederen weder na *Smyrna* te voeren. De achtſte van Augustus was beſtemd tot ons vertrek van *Sedicui*, waar wy ons zints den elfden May hadden onthouden.

Het was een verbaazend gezigt, als wy, op onze terugreize na *Smyrna*, de *Turkſche begraafplaatzen* voorby trokken, en de veelvuldige nieuwe graven van onderſcheide grootte aanſchouwden; dit gaf ons eene leevendige ſchildery van de onzekerheid des broozen menschlyken leevens, in alle tydperken, en hoe de dood, zo min op ſtaat als ouderdom lettende, alles wegrukt. Wat verder op zagen wy de halfgebrande overblyfzels der huizen, die onlangs het gevaar eens zwaaren brands dreigden. De wyk der *Franken*, die wy 's winters met menſchen opgevuld gezien hadden, werd nu door weinige perſoonen betreeden, op wier peinzend gelaad de bekommernis gedrukt was. De eenzaamheid dier plaatze, in vergelyking met de voorgaande woelagtigheid, verſterkte de onaangenaame denkbeelden, die zich aan onzen geest opdeeden. Allen hadden deel genomen in den algemeenen ramp, of byzondere elende geproefd; doch zommige waren wonderlyk bewaard gebleeven.

Wy

Wy werden hartlyk gegroet door de *Janitzaaren*, aan de Poort, die 'er wonderlyk wel uitzagen. De Conſul verwelkomde ons op nieuw, en kort daar op, hadden wy 't genoegen om onze andere Vrienden, en Mr. LEE, te zien. Natuurlyk wenschten wy een Land te verlaaten, waar wy ons blootgeſteld gezien hadden aan zo veele gevaaren. En beſlooten terſtond na *Athene* te vertrekken.

NATUURLYKE HISTORIE VAN DEN KRAAY.

(Volgens den Heer DE MONTBEILLARD, Medeſchryver van den Heer DE BUFFON.

HOewel de *Kraay*, in 't Grieksch Κορωνὴ, in 't Italiaansch *Cornice*, in 't Spaansch *Corneia*, in 't Hoogduitsch *Kræ*, in 't Engelsch *Crow*, genaamd, in veele opzigten van den grooten *Raaf* (*) verſchilt, bovenal in geſtalte en eenige natuurlyke eigenſchappen, moet men egter toeſtemmen, dat hy 'er verſcheide overeenkomſten mede heeft, gelyk de volgende beſchryving zal uitwyzen.

De *Kraayen* brengen den Zomer in groote bosſchen door, en komen 'er niet dan by tyd en wylen uit, om voedzel voor zich en hunne Jongen te zoeken. Het voornaamſte voedzel beſtaat in den voortyd, uit Patrys-eijeren, waar op zy zeer geſteld zyn: en die zy zeer behendig weeten door te pikken, om ze, op den punt van hun bek, den jongen in 't nest te brengen: dewyl zy 'er veele van verſlinden, en 'er enkel één oogenblik noodig is, om de hoop van een gansch gezin te vernietigen, mag men zeggen, dat zy geenzins de min ſchadelykſte Roofvogels zyn, ſchoon min bloeddorſtig dan de andere. Gelukkig is derzelver getal, in *Frankryk*, niet groot, men zou bezwaarlyk, meer dan vier en twintig paaren vinden, in een bosch van vyf of zes mylen uitgeſtrektheid, omſtreeks *Parys*.

In den Winter leeven zy met de *Bonte-Kraayen* en de *Roeken*, en omtrent op dezelfde wyze. Als dan ziet men, omtrent de bewoonde plaatzen, talryke vlugten zamengeſteld uit *Kraayen* van allerlei ſoort, by dag zich meest op den grond onthoudende, met eene gemeenzaamheid, die ze voor Huisvogels zou doen houden. 's Nagts begeeven zy zich

(*) Zie de Natuurlyke Historie van den *Raaf*, in onze *Hedend. Vaderl. Letteroefeningen*. V Deel. II Stuk. bl. 284—292.

zich in de bosschen op hooge boomen, die zy schynen verkoozen en ter verzamelplaats bestemd te hebben, waar zy alle avonden, van alle kanten, en zomtyds van meer dan drie mylen in den omtrek komen, en 's morgens weder heen trekken: maar deeze leevenswyze, die gemeen is aan alle de drie soorten van *Kraayen*, slaagt voor allen niet even goed. Want de *Zwarte Kraayen*, en de *Bonte-Kraayen* worden zeer vet; in tegendeel zyn de *Roeken* bykans altyd zeer mager, dan dit is het eenige verschil niet, 't welk zich in die soorten opdoet. Op 't einde des Winters, de tyd hunner minnaryen, gaan de *Roeken* in andere lugtstreeken nestelen; doch de *Kraayen*, die ten zelfden tyde uit de vlakten verdwynen, verwyderen zich zo verre niet: de meesten begeeven zich in groote digtbygelegen bosschen, en als dan verbreeken zy den algemeenen band der Maatschappye, om nauwer en tederer verbintenissen aantegaan; zy scheiden by paaren, en schynen onder elkander het verkoozen bosch te verdeelen, zo dat elk paar zyne byzondere wyk hebbe, van omtrent een vierde myl middellyns: waar zy alle andere paaren buiten houden, en waar zy niet uit gaan, dan om voorraad op te zoeken: dit bepaald blyven in dezelfde wyk, dit afweeren van anderen heeft misschien gelegenheid gegeeven om te zeggen, dat de *Kraayen* hunne jongen, zo ras zy in staat zyn om te vliegen, verdryven. Men verzekert, dat deeze Vogels al hun leeven gepaard blyven; en wil zelfs, dat, wanneer één van beiden sterft, de ander getrouw aan de eerstgemaakte verbintenis, het overige zyner dagen, in eene onbesmette weduw- of weduwnaars-staat doorbrengt.

Het Wyfje is te onderkennen aan de Pluimadie, die min glans en weerschyn heeft dan die van het Mannetje; het legt vyf of zes eijeren, broedt dezelve omtrent drie weeken, en staande dien tyd, brengt het Mannetje eeten aan.

Ik heb gelegenheid gehad, om het nest van een *Kraay* nauwkeurig te bezien; het werd my, in den beginne van de maand July, gebragt. Men hadt het gevonden op een Eikenboom, van acht voeten hoog, in een bosch op een hoogte gelegen, waar andere veel grooter Eiken stonden: Dit nest woog tusschen de twee en drie ponden. Van buiten bestondt het uit kleine takken en doornen, ruw door elkander gevlogten, en zamen verbonden met aarde en paardendrek; van binnen was het zagter en vaster gewerkt met wortelvezelen. Ik vond 'er zes uitgekomen Jongen in, nog leevende, schoon ze een etmaal zonder voedzel geweest wa-

waren: de oogen deeden zy nog niet open; ook ontdekte ik geen vederen, uitgenomen de Vleugelpennen, die te voorſchyn begonnen te komen: het vleesch van alle was geel met zwart gemengeld; het uiterſt van den bek en der nagelen was geel; de hoeken van den bek waren vuil wit, het overige van den bek en der pooten roodagtig.

Wanneer een *Havik* of een *Uil* digt by 't nest heen komt, vereenigen zich het Mannetje en Wyfje, om dien Vyand aan te vallen, en doen het met zo veel woede, dat die het dikwyls met den dood moet bekoopen, daar zy hem den kop inpikken. Zy vegten ook met de *Klaauwieren* of *Gryze Aakſters*; doch deeze, ſchoon veel kleinder, zyn zo dapper, dat zy het dikwyls winnen, de *Kraayen* verdryven, en 't geheele Broedzel opeeten.

De Ouden verzekeren, dat de *Kraayen*, even als de *Raaven*, de zorg voor hunne Jongen veel wyder uitſtrekken dan tot den tyd, wanneer zy in ſtaat zyn om te vliegen. Dit komt my waarſchynlyk voor; en ik hel zelfs over om te gelooven, dat zy 'er het geheele eerſte Jaar by blyven; want deeze Vogels, gewoon in een Maatſchappy te leeven, en die alleen dezelve laaten vaaren, om te paaren, eijeren te leggen en te broeden, en welhaast weder in de noodzaaklykheid zynde, om zich by hunne ſoortgenooten te voegen, zullen, is het te denken, 't gemeenſchaplyk leeven, met hun Gezin begonnen, voort zetten, en zelfs boven dat met anderen ſtellen.

De *Kraay* leert praaten gelyk de *Raaf*, en is met hem een alles eetende Vogel; Inſecten, wormen, vogel-eijeren, visſchen, graanen, vrugten, alles dient hem tot ſpyze: hy weet ook nooten te kraaken, door ze van zekere hoogte te laaten vallen: hy bezoekt de ſtrikken, en eet de verſtrikte Vogels; hy tast zelfs 't kleine Wild aan, als 't verzwakt of verminkt is, en dit heeft aanleiding gegeeven, om ze, in zekere Landen, tot de Jagt op te brengen; dan hy ſtrekt, op zyne beurt, ten prooije aan ſterker Vyand, als de Wouw, de groote *Uil* enz.

Vermids deeze Vogel zeer ſlim is, een' zeer ſcherpen reuk heeft, en doorgaans in groote benden vliegt, valt het bezwaarlyk hen te vangen. Twee zeer zonderlinge wyzen, om hen magtig te worden, zullen wy hier vermelden. Men neemt een leevende *Kraay*, en bindt dien op den grond vast, door middel van twee gevorkte ſtokjes by de aanhegting der vleugelen, met de pooten om hoog. In dien ongemaklyken en pynlyken ſtaat, houdt hy niet op met worſtelen en ſchreeuwen, de andere *Kraayen* komen, van alle kanten toevliegen, om hem als 't ware te helpen; doch de gevangene zich aan alles zoekende

te hegten; om uit dien verdrietigen ſtand te geraaken, vat met bek en klauwen, hem vry gelaaten, allen die digt by hem komen, en ſtelt ze in diervoege den Vogelaar ter hand. — Zy worden ook verſchalkt met papieren peperhuisjes, gevuld met gebraaden Vleesch; wanneer de *Kraay* zyn kop daar in ſteekt, om 't geen 'er onder in is uit te haalen, blyven de randen van het peperhuis met lym beſtreeken, aan de hals-vederen hangen, en hy wordt dus geblind: zich van dit beletzel niet kunnende ontdoen, vliegt hy bykans rechtſtandig op, tot dat hy, zyne kragten uitgeput zynde, van vermoeidheid nedervalt, en altoos zeer digt by de plaats, van waar hy was opgevloogen. Schoon de *Kraayen*, in 't algemeen, geen ligte noch ſnelle vlugt hebben, kunnen zy nogthans eene zeer groote hoogte bereiken, en, daar ééns gekomen zynde, weeten zy het daar lang te houden, en rond te draaijen.

Gelyk men Witte en verſchillend gekleurde *Raavens* vindt, zo zyn 'er ook witte *Kraayen*, en tweekleurigen, die dezelfde geaartheid en zeden als de Zwarten hebben.

FRISCH verhaalt, ééns eene menigte *Zwaluwen*, met een hoop tweekleurige *Kraayen* gezien te hebben, die denzelfden weg namen: hy voegt 'er nevens, dat die *Kraayen* den Zomer aan den oever der Zee doorbrengen, en leeven van alles wat de Zee opwerpt, dat zy, in den Herfst, na 't Zuiden trekken, en noit in groote benden, en ſchoon in kleinen getale, houden zy zich op eenigen afſtand van elkander; waar in zy volkomen gelyken naar de *Zwarte Kraayen*, van welke zy misſchien eene ſtandhoudende verſcheidenheid zyn, of liever een byzondere ſoort.

Het is zeer waarſchynlyk, dat de *Kraayen* der *Moldaviſche Eilanden*, van welken FRANÇOIS PYZARD ſpreekt, van geene andere ſoort zyn; naardemaal die Reisbeſchryver, die ze van zeer naby gezien heeft, geen ander verſchil aanwyst; alleen waren zy wat gemeenzaamer en ſtoutmoediger dan de onzen, zy komen in de huizen, om, wat hun aanſtaat, weg te neemen, en de tegenwoordigheid van een Mensch ſchrikt hun niet af. Een ander Reisbeſchryver voegt 'er nevens, dat die *Kraayen* in de *Indiën* vermaak ſcheppen, om in een Kamer, als zy 'er in kunnen komen, allerlei kwaad te doen, even als de Apen, door de Huis-cieraaden overhoop te werpen, met den bek te vernielen, &c.

Volgens DAMPIER vindt men, in *Nieuw Holland* en *Nieuw Guiné*, veele *Kraayen*, die naar de onzen gelyken, als mede in *Nieuw Engeland*; doch het blykt, dat, ſchoon 'er veele in *Frankryk*, in *Engeland* en in een gedeelte van *Duitſchland* zyn,

zyn, ze, in het Noorden van Europa, ſchaarſcher voorkomen; want de Heer KLEIN zegt, dat de *Kraay* zeldzaam is in *Pruiſſen*; hy moet ook in *Zweeden* niet gemeen weezen; dewyl de naam zelfs niet gevonden wordt, in de optelling der Vogelen van dat Land, door LINNÆUS gedaan. Vader DU TERTRE verzekert, dat ze op de *Antilles* niet zyn; ſchoon ze, volgens den Heer LE PAGE DU PRATZ, op *Louiſiana* in menigte gevonden worden.

BESCHRYVING VAN EEN MONSTERACHTIGEN VISCH, GESTRAND OP DE KUSTEN VAN NORMANDYEN.

(*Journal Encyclopedique.*)

DEn 31 December laatstleeden, den dag van de Aardbeeving, waar van men in de Nieuwspapieren heeft gewag gemaakt, ſtrandde op de punt van St. Marie-du-Mont, onder de Schans, twee mylen van La Hogue, een Visch ter lengte van 57 Voeten, en omtrent 34 in zyn omtrek. — Men was, hoewel deeze Visch hier te Lande niet bekend zy, in 't algemeen van oordeel, dat dezelve behoorde tot het geſlacht der *Cetaceën* (*a*), zonder echter eenige de minſte overeenkomst met den Walvisch te hebben. Zyn Staart, die 13 Voeten lengte had, was verdeeld in twee deelen, ieder van 7 Voeten. De Kop was zeer ongemeen; het Lichaam was van eene leiachtige couleur, zonder wit onder den buik, gelyk de meeste Visſchen van dit zoort doorgaans hebben; zyn vel was zeer dun; zyn Tong, buitengemeen dik, heeft meer dan 20 Vaten Traan uitgeleverd, en een Apotheker van het Land heeft deezen monſterachtigen Visch voor 1200 Livres gekocht.

G. H. E.

(*a*) Deezen naam geeft men aan de Dieren van eene onmatige grootte. Echter bepalen de Hedendaagſche Zamenſtellers van *Systhema's*, en met reden, de betekenis van dit woord, tot de groote Zee-Visſchen; welke zich in de paring vermengen, hunne Jongen levend baren, dezelven zoogen, en welken gevolglyk door zaad en niet door Eijeren voortgebragt worden. Deeze Visſchen zwemmen in volle Zee, en zeer langzaam. Zy begeeven zich, uit zich zelven, nooit buiten het water, en 't geſchiedt niet, zonder hun leeven in gevaar te ſtellen. Zo is 't gelegen met alle de *Waterblazers*, dat is te zeggen, met de verſchillende zoorten van *Walvisſchen*, zelvs met de *groote Hayen*, *Jonas Hayen* &c. — Hun lichaam is langwerpig, van alle bedekzelen ontbloot, en hunne Vinnen zyn vleeſchig. Zy hebben, gelyk de Viervoetige Dieren, twee holligheden in het hart, en ademen door middel van de Long. &c. — Zie BOMARE, *Woordenboek der Natuurlyke Historie*, I Deel, op dit Art.

ZEDIGE BEDENKINGEN.

MEn is verpligt veel te denken, om zyn tydelyk geluk te bevorderen; wie daar in nalatig is, verzuimt een wezentlyken een zeer noodwendigen pligt. Maar zyn eeuwig Geluk uit te werken gaat voor alles. —— De Eeuwigheid is ontzaglyk; en eindeloos ongelukkig te wezen allerrampzaligst. Wat valt het een Mensch zwaar, voor eenigen tyd verdriet, rampen, wederwaardigheden, ongelukken en moeite door te ſtaan! Wat word hy ongelukkig genoemd, hoe beklaagd, hoe bejammerd! Maar aan de Eeuwige Rampzaligheid is noch einde, noch vermindering.

Wie een goed hart bezit, moet zich geſtadig toeleggen, om het zelve nog te verbeteren. 'Er zyn veele verleidingen in de Weereld, daar men dikwils niet tegen beſtand is, zo men niet dagelyks aan zyne verbetering arbeid. Om zich dan te behoeden, moet men zich geene kleine Vryheden vergunnen; maar de eerſte opkomende driften tegengaan en dooden. Te denken, dat 'er een Wezen is, het welk alle dingen ziet, dat van alles rekenſchap zal afvorderen, behoorde by ieder eene zeer ſterke dryfveer te zyn, om een afkeer van het kwaad te hebben.

Niets heeft meerder invloed op ons Zedelyk gedrag, dan de verkeering met anderen. Niets werkt zo vermogend op onze harten, als de voorbeelden; zy maken ons of beter, of erger. Hoe zorgvuldig behooren wy dan niet te wezen, in het uitkiezen der Perſoonen, met welken wy zoeken te verkeeren, met welken wy een gemeenzamen omgang willen houden. Wil een Mensch derhalven het gevaar vermyden, om erger te worden, hy zoeke altoos zulken, die hem een afſchrik van de Ondeugd inboezemen, en ſchuwe hen zorgvuldig, die het eene beuzeling agten, van de Deugd af te wyken, en de Ondeugd te bedryven.

Die zo handelt, is een wys en voorzigtig Man; maar hy, die het tegendeel doet, is de grootſte dwaas, en volſtrekt uitzinnig.

Men moet een Mensch hebben, om zyn hart voor uit te ſtorten. Zulk een noemt men zyn Boezemvriend. —— Maar ik twyfel, of men dat getal in 't meervoud kan gebruiken. — Wanneer men meer dan éénen Boezemvriend heeft, loopt men duizend gevaren, dat zyne geheimen openbaar geraken.

De Overalregenwoordigheid van het Opperwezen behoorde in elk het diepſte ontzag te verwekken; en dien invloed te heb-

hebben, dat men zich gezet van het Kwaad, en 't bedryven van Zonden, afhield. Wy Menſchen ontzien het, om kwaad te doen, onder het oog onzer Medemenſchen; en nochtans durft men 't veelal beſtaan, onder het oog van Hem, die alle dingen ziet; voor wien de donkerſte ſchuilhoeken verlichte plaatzen zyn; en die onze verborgenſte gedagten weet.

De Onkuiſchheid is eene vuile bron, uit welke allerleie zoorten van Ondeugden opwellen; ze is dikwils eene oorzaak van de grootſte rampen, en veeltyds van ongemakken, daar al de Weereld van walgt, die den Mensch het vleesch en gebeente verteeren; dog het jammerlykſte van allen is, dat 'er eene eeuwige Rampzaligheid op volgt. —— 't Is derhalven ieders zaak, zich ten ernſtigſte op de Kuiſchheid toe te legger. Deze Deugd moet ons allen zeer ter harte gaan, en vooral de Sierdeugd der Vrouwen wezen.

De Spaarzaamheid te leeren betragten is tot vele dingen in alle ſtaten en omſtandigheden nut; maar zy moet nooit tot Gierigheid overſlaan; dan word ze eene zeer ſchadelyke Ondeugd. — De verkwisting is eene zekere Uitzinnigheid. De Mensch, die zyne goederen verkwist, trekt van dezelve weinig of geen vrugt; en gewoonlyk lyd het algemeen ook meer nadeel, dan het voordeel trekt, van de Verkwisters.

Wanneer men geſteld is over de goederen van anderen, dan behoort men daar voor zo veel, indien niet meer, zorg te dragen, als voor zyn eigen. Men moet des altyd de goederen van hun, welken men dient, beſchouwen als of het onze eigen zyn; en nimmer vergenoegder zyn, dan wanneer men iets ten hunnen voordeele verrigten kan.

Een Mensch doet zeer wel, wanneer hy den tyd, die hem van zyne dagelykſche bezigheden overſchiet, beſteed, om voor zich zelven iets te verrigten. Een Mensch moet op zyn tyd uitſpanning hebben; de boog, die altyd ſtrak ſtaat, breekt ligt. Dog, een Mensch, welke nooit eenigen tyd heeft, dien hy alleen voor zich zelven gebruikt, in welken hy alleen omtrent zyn eigen Perzoon verkeert, is dwaas, en ongelukkig.

Men vind geen hatelyker Schepzel in de Zamenleving, dan een Kwaadſpreeker, Hy is, in zeker opzigt, erger dan een Dief; om dat hy rooft, het geen openbare dieven niet roven kunnen? Bedagt men altyd, als men van iemand kwaad ſprak, hoe men zich zelven zou gedragen, indien anderen dat van ons zeiden; ik twyfel niet, of het getal der Kwaadſpreekers zou grootlyks afneemen.

Er is een onfeilbaar middel tegen het Kwaadſpreeken; een middel dat nimmer misſen kan, wanneer het, zo 't behoort,

in 't werk geſteld worde. Het beſtaat hier in; dat men den Kwaadſpreeker geen gehoor verleene; want nimmer te luisteren naar iemand, die kwaad ſpreekt, moet hem van zelven den mond doen ſluiten.

Vele menſchen beklagen zich van agteren, als het te laat is. Duizendmalen hoort men zeggen; ach! had ik in myn Jeugd myn tyd beter waargenomen; terwyl zy, daar over klagende, denzelven dikwils nog ſlimmer beſteeden. Zy, die hun geld verkwist hebben, bejammeren zich daar over; terwyl zy ondertusſchen dagelyks op denzelfden voet voortgaan. Maar hoe jammerlyk moet het zyn, al zyn geld verkwist te hebben, en dan met zyn huisgezin gebrek te moeten lyden. Wat moet het hart vallen, te bedenken: Ach! had ik myn geld geſpaard; hoe zou het my nu te pas komen, om den honger van myne onnoozele Kindertjes te ſtillen!

Indien men het kan bybrengen, behoort men beſtendig, dagelyks, één of meer Kapittelen uit den Bybel te leezen; en vooral zulken te verkiezen, die betrekking hebben op ons Zedelyk beſtaan, op onze levenswys, en 't geen wy te betragten hebben, om tydelyk, maar vooral om eeuwig, gelukkig te wezen. Wat zal het tog een Menſche baten, al had hy alle de ſchatten van de Weereld, en hy moest ſchade lyden aan zyne Onſterfelyke Ziele! Laat ons niet handelen als dwazen, maar als redelyke Schepzelen, als verlichte Kristenen. Voor altoos gelukkig, of ongelukkig te weezen, daar hangt te veel van af. 't Is niet voor veele dagen, voor weeken, voor Maanden, voor duizenden Millioenen vanJaren: maar 't is voor Eeuwig; daar komt nooit een einde aan, 't houd nooit op. Ô Ontzaglyke Eeuwigheid!

Het heilzame, het goede te leezen en te herleezen, is een der nuttigſte Werken, die men verrigten kan. Maar het kwaade nimmer onder het oog te laten komen, is, om gelukkig te zyn, allernoodzakelykst. Hy dan, die als een wys en voorzigtig Man wil handelen, ontvange nuttige Lesſen en Vermaningen; hy leeze en herleeze dezelven beſtendig; en wagte zich voor het kwade.

Geen Mensch leeft 'er op de Weereld, welke niet zou willen gelukkig zyn; en om dat te worden, kan men zeer veel toebrengen; en men kan zich zekerlyk, door zyn eigen toedoen, in de grootſte elenden, en jammerlykſte ongelukken ſtorten. Zo wy dan belang ſtellen in ons eigen welweezen, en 't ons niet onverſchillig is, of wy in eenen gelukkigen en vergenoegden ſtaat leeven, dan of wy ons voorbedagtelyk ongelukkig maken, en in de onoverkomelykſte jammeren ſtorten;

dan

dan moeten wy ons ſtipt aan het volgen der Deugd binden; en nooit afwyken, van 't geen ons hare geſtrengſte regels voorſchryven!

In alle gevallen moeten wy niet luisteren, naar het geen onze Driften ons als aangenaam voorſtellen; maar wy hebben beſtendig te volgen, 't geen ons de Deugd gebied. Eene korte Wellust wordt dikwils door een onherſtelbaar ongeluk gevolgd.

Van alle onze bedryven, al geſchieden zy nog zo verholen, moeten wy eenmaal rekenſchap geeven. — Maar wat zouden wy in eene eiſelyke naarheid weezen, als wy eens, in het midden van ons kwaad doen, daar toe geroepen wierden. Laat ons dan nooit kwaad doen; want ieder oogenblik kunnen wy ſterven.

Waar wy ook voor zorgen; wat wy ook ter harten neemen; voor niets ter Weereld behooren wy meerder zorg te dragen, dan voor een goeden naam. Niets op Aarde moet by ons dierbaarder zyn, niets op hooger prys ſtaan. — Een goede naam is immers onze grootſte ſchat. Zonder denzelven moeten wy veele menſchen, wier verkeering voor ons van belang is, miſſen; terwyl zy ons vermyden. Niets tog is veragtelyker dan een Mensch, die zynen goeden naam verlooren heeft. — Mogten wy ons altyd wel gedragen, dan zouden wy nooit dien grooten ſchat, een goeden Naam, verliezen. Het is met een goeden naam gelegen, even als met de ſchaduwe, welke ons lichaam volgt. Op een goed gedrag, volgt een goede naam, en de veragting volgt onvermydelyk op eene zondige, onbetamelyke, ergerlyke, en ſchandelyke Levenswyze.

Hoe ſterk veragten wy dikwils in anderen, 't geen wy zelven doen. Men gedenke, dat anderen zich ook zo omtrent ons gedragen. — Laten wy dan nooit zelven bedryven, het geen wy in anderen zouden veragten. Indien wy onze eigen misdryven beſchouwen, als of zy door anderen bedreven wierden, dan zullen wy 'er het hatelyke van zien, en wy zullen ze nalaten.

Zo wy ons altoos door voorbeelden lieten leiden, dan zouden wy nooit tot Wellust, tot Onkuiſchheid, noch tot eenig Kwaad van die Natuur overſlaan. Duizende Voorbeelden hebben wy voor ons van Menſchen, die 'er ongelukkig door geworden zyn; en zo zy het al in den tyd niet worden, wat hebben zy te wagten, als zy ſterven!

Men behoort nimmer ontrouw te zyn, als men zyn woord gegeeven heeft. Zo men ééns ontrouw bevonden word, men zal in 't vervolg nimmer geloof verdienen. C. V. D. G.

VERHANDELING OVER DE TROUBADOURS.

Door den Heer Abt MILLOT.

(Overgenomen uit de *Histoire Litteraire des Troubadours.*)

(Vervolg en Slot van bl. 309.)

V.

DE Dichtwerken der *Troubadours* zyn Galante Dichtſtukjes, Geſchiedenisſen, Hekelſchriften, of Zedeverzen.

Naa 't geen reeds is opgemerkt over de oude Ridderſchappen, kunnen wy bereids oordeelen, over de Stukjes onzer Dichteren, die de Jongkvrouwen en de Liefde, tot voorwerpen hebben, (en deeze maaken het grootſte gedeelte hunner werken uit,) 't Zyn bykans nimmer geeſtige gedagten, aartige en welgepaste ſlagen, cierlyke puntdichten, waarin meer de weelderigheid van 't Vernuft, dan de vervoering van Drift doorſtraalt. De *Liefde* wordt 'er in uitgedrukt, nu eens met kragt van taal, dan eens met een treffende eenvoudigheid. Dikwyls vreesagtig en eerbiedig, aanbidt zy, met verrukking, de ſchoonheid die zy ter Afgodesſe maakt; zy ziet in dezelve alle bekoorelykheden, bekwaam om het dichtvuur te ontſteeken; en de minſte gunſten, waarop zy hoopt, worden als hemelſche geneugten afgeſchilderd. Zomtyds wil zy zich ontdekken door heldhaftige poogingen, dan weder durft zy nauwlyks één woord uiten, 't welk haar bekend maakt. In 't kort, het Galante Stelzel der Ridderſchappe heerscht onder de *Troubadours*, en wanneer hunne Gezangen byzondere gevallen betreffen, gelyk 'er veele zyn, zet zulks eene aangenaamheid aan 't leezen by. Doch ik beken, dat 'er eene menigte van laffe gemeene plaatzen der Galanterie, onophoudelyke herhaalingen van dezelfde gedagten en uitdrukkingen in voorkomen: de langwyligheid, en de ſlegte ſmaak, zou eene volkomen Verzameling hunner Werken, ondraaglyk maaken.

Men vindt, buiten twyfel, onder onze trotſche Ridders en galante *Troubadours*, eenige voorbeelden van eene zuivere Liefde, die blyk geeven van ſtraflooze zeden. Dan hoe veele voorbeelden van het tegenovergeſtelde treft men niet aan! Eene galante verkeering van beide de Sexen, in een tyd van groote losbandigheid, moest noodwendig zeldzaam maaken, 't geen men doorgaans veronderſtelt, dat zo gemeen werd aangetroffen. Veel was het dat de Schoonen, doorgaans, gemeene Minnaars, wier naam voor haar niets roemryks hadt, verſmaadden; dat eene laffe verwyfdheid, en ſchandelyk verkreegen rykdom, niet dan met ſmaad en veragting bejegend wierden; en dat men, door bedryven van eer en dapperheid, de heimlyke belooningen moest verdienen van eene Liefde, die dikwyls onbetaamlyk, en met de wetten der Zamenleevinge ſtrydig was.

Naast de Galante Dichtſtukjes der *Troubadours*, zyn de Geſchiedkun-

kundige de talrykſte; deeze ſlaan op Gevallen, op voornaame Mannen, en kunnen dus aan de Geſchiedenis ſtoffe verſchaffen. Van deezen aart zyn de meesten hunner Dichtwerken, *Sirventes* geheeten, eene ſoort van Redenvoeringen in dichtmaat, waar in lof en laster, klagten en bedreigingen, opwekkingen en raadgeevingen, voorkomen. Met betrekking tot de Geſchiedenis beſchouwd, hebben, buiten twyfel, deeze Stukjes haare nuttigheid, zo om eenige gevallen op te helderen, als om ze te bevestigen; doch zy komen my, in een ander opzigt, veel aangelegener voor.

Wanneer ze door voornaame Mannen zyn opgeſteld, ontmoeten wy daar in een treffend afbeeldzel hunner gevoelens, heerſchende driften, denk- en ſchryfwyze. Zy vertoonen zich dikwerf, even als de Helden by HOMERUS, hoogmoedig, trots, dapper, vermetel, geenzins ſpaarzaam in het uiten van beledigende gezegden; met eene ruwe openhartigheid in 't breede ontvouwende, wat 'er in hunne ziel omging. De *Sirvente* van Koning RICHARD, opgeſteld geduurende zyne gevangenis in *Duitschland*, en verſcheide andere van den zelfden aart, verdienen geleezen te worden van ieder die ſmaak vindt in de kennis van 't Menschlyk hart en van de oude Zeden.

Niets verdient meer onze opmerking, dan de groote vryheid van veelen der *Troubadours*. Deeze vertoont zich niet alleen tuſſchen Perſoonen van gelyken rang; maar treedt te voorſchyn, ondanks het grootſte verſchil in rang en middelen; niet enkel in geſchillen, die met den degen beſlist werden, maar in de onderhandelingen der Hoven, waar men niets dan buigzaame inſchiklykheid en ſtreeken zou verwagten. Men vondt reeds, bovenal onder de Poëeten, lange Hovelingen, gewoon op een ſlaaffchen toon te ſpreeken, 'er ſteeds op uit, om, door de kruiperyen der vleikunst, het ſchandelyk loon van huurlingſchryveren te verdienen. Ondertuſſchen ſloegen de meesten, ſchoon geheel niet behangloos, ja zelfs baatzoekend, eenen geheel anderen weg in; alien bedwang afwerpende, niets, zelfs hunne Beſchermheeren niet, ontziende. Hoe is dit verſchynzel te verklaaren?

De Mannen hadden nog dien heldhaftigen aart, welken de Natuur hun ſchenkt, en door de beſchaafdheid zo zeer ontzenuwd als verzagt is. De Hoven beſchermden zonder te onderwerpen; de grootheid beſtondt 'er meer in praal dan in magt; zy zogt aanhangers te verwerven, en kon geen ſlaven maaken; zy daalde door gemeenzaamheid neder, tot eene gelykheid met de mindere rangen, en met de onderdaanen, uit vreeze dat hunne koenheid zich tegen haar mogt verheffen; elk kende zyn eigen kragt en wist waar ſteun te vinden, in gevalle van nood; de minſte beleediging verbitterde die hoogmoedige geesten; de geraaktheid, of 't punt van Eer, nam alle erkentenis van voorgaande gunstbetooningen weg, en de vryheid van ſpreeken overſchreedde alle paalen.

Indien de Opſtellers van die Stukjes, zo veel vernufts of geests, als

als ſtoutheids, bezeten hadden, zou men 'er veel bewaarenswaardiger in vinden. Maar de meesten, ik moet het bekennen, rymden, om zo te ſpreeken, in ſpyt van APOLLO en MINERVA.

Behalven deeze Geſchiedkundige Stukjes, hebben de *Troubadours* 'er ons veele nagelaaten, die enkel Hekelſchriften zyn. Dit ſlag van dichten viel altoos in der Dichteren ſmaak, 't zy om dat zy zo ligt vlam vatten, gelyk een hunner in oud *Rome* reeds betuigde, en om dat het Hekeldicht van de wonden, aan de Eigenliefde toegebragt, wraake neemt; 't zy om dat zy daar in het middel vonden om te ſlaagen, door de kwaadaartigheid des gemeens te ſtreelen: een gevaarlyk middel, dikwyls ongeoorlofd; doch waar door de jammerhartigſte en ſlegtſte Schryver zich van toejuiching kan verzekerd houden, dewyl hy doorgaans den haat of nyd, bykans altoos tegen verdienſten aangekant, voedzel verſchaft.

Onder deeze Hekeldichten zyn 'er veelen, die byzondere Perſoonen bedoelen, en de tergendſte beledigingen behelzen. Andere betreffen de Zeden in 't algemeen, en ſtrekken om de ondeugd te vernederen, zo niet, om de ondeugenden te verbeteren. Hekeldichten, nuttig voor de Eeuw in welke zy geſchreeven werden, en die zy beſtraften; nuttig voor de Naakomelingſchap, aan welke zy ten minſte kundigheden van de vroegere tyden opleveren. —— In dezelve vindt men een voldingend bewys van eene waarheid, die wy altoos vaſtſtelden, in weerwil van al het tegenſchreeuwen. Dat naamlyk het verlies der Zeden van de *goede oude tyden*, (gelyk ze zeer eerbiedig genoemd worden,) van de heldhaftige tyden der Ridderſchappe, onze bejammering niet verdienen, hoe haatlyk ook onze ondeugden mogen weezen, en welke onheilen daar uit kunnen voortſpruiten; bovenal wanneer het ſtrafloos pleegen dezelve aanmoedigt, en een gelukkige uitſlag ze bekroone. Met welke trekken worden ons de Ridders, die Adel, welks braafheid, openhartigheid, en edelmoedigheid, de voorwerpen zyn van zo veel lofſpraak, afgebeeld? Verdrukking der onderdaanen, meineedigheden omtrent de nabuuren, aaneengeſchakelde wreed- en trouwloosheden, onverzaadelyke ſchraapzugt, ongebonde dartelheid en vuile minneranken in ſtede van Galanterie, maaken de hoofdhoedanigheden der Ridderen uit. De Hekeldichters, zal men zeggen, vergrooten altoos. 't Zy zo, doen zy dan heden niet desgelyks? Wy beklaagen ons onzen tyd by dien der Ouden vergelykende; de *Troubadours* doen het zelfde in de Twaalfde en de Dertiende Eeuwe, en de Geſchiedkunde kent geen verdorvener dagen, dan de Tiende en Elfde Eeuwe.

Boven al taſten zy, met veel vinnigheids, de gebreken der Geestlyken en der Monniken aan. Des behoeven wy ons waarlyk luttel te verwonderen, als men zich te binnen brengt, de ſchriklyke misbruiken, de ſchandelyke ongebondenheden, de bedriegeryen, de verdrukkingen, die toen veele Bedienaars van den Godsdienſt ſchandvlek-

vlekten, tot groot nadeel van den Godsdienst zelve. De Kruistocht tegen de *Albigenſen*, de moordende Inquiſitie toen in gebruik gebragt, waren genoeg om elke aandoenlyke ziel, die eenige beginzels van billykheid kweekte, op 't heftigst te ontſteeken.

Eene verkeerde Staatkunde, bykans altoos in 't werk geſteld en altoos ſchadelyk, bewoog de Kerkelyken, om de Poëeten, als verſpreiders van nieuwigheden, te vervolgen. Men dagt hun door vrees aan den band te leggen: dan haat en verontwaardiging getergd, ſtonden 'er tegen op. Moedige en ſtoute vernuften te tergen, die alleen eene pen noodig hebben om zich te wreeken, z.lfs zonder te voorſchyn te komen, is eene dier onvoorzigtigheden, welke de hoogmoed der gezagvoerenden omtrent dagelyks begaat, en waar van dezelve, vroeg of laat, vrugtloos berouw heeft.

De Zedeleerende Stukjes der *Troubadours* maaken een klein getal uit. Eenige behelzen grondregels eener algemeene Zedekunde, en ſtrekken ten bewyze, dat de zedelyke waarheden, welker beginzel in 't binnenſte onzes harten geworteld is, de aankweeking der Rede behoeven, om geene dan goede vrugten voort te brengen. Zommige leveren onderrigtingen op, betrekkelyk tot de verſchillende Staaten in de Maatſchappy, en inzonderheid tot de Aankomelingen in de Ridderſchappen, tot de Jongkvrouwen, tot de Dichters en Zangers.

Zomwylen hebben de *Troubadours* hunne voorſchriften het kleed der vercieringe aangetoogen. De kennis der Ouden zou veel toegebragt hebben, om eene zo wel gepaste leerwyze te volmaaken. Dan de *Troubadours* plukten, zo 't ſchynt, deeze bloemen uit hun eigen hof. Enkel navolgers geweest zynde, zouden zy waarſchynlyk meer ſmaaks, doch min natuurlyks, gehad hebben. Ondertuſſchen vindt men by hen eenige niet onaartige Vertellingjes, die natuurlyke en treffende bevalligheden hebben, mits men 'er geen geest in zoeke.

Het zelfde ſtrekt eenigzins, ten onderſcheidenden merkteken van de Herderszangen der *Troubadours*, geſchreeven zonder kunst, en zeer ééntoonig; doch waar in de eenvoudige natuur ſpreekt. Deeze ſoort van Verzen, zo geſchikt voor de Dichtkunst als voor de Liefde, moest, zo 't ſchynt, veel algemeener onder hun geweest zyn. Het weinig gebruik dat zy 'er van maakten, hebbe men toe te ſchryven aan hunne gedurige verkeering ten Hove. Het Landleeven boezemt het opſtellen van Herderszangen in; het Hofleeven een ſmaak voor gemaakter galanterie, die het ſchitterend vernuft boven het natuurlyk gevoel ſtelt.

Inzonderheid poogden de *Troubadours* uit te munten in het vervaardigen van Tweeſpraaken, beſtaande uit verzen, waar van het eene het andere beantwoordde, hier in beweerden zy hunne verſchillende begrippen over verſcheide Stukken, doch meest de Galanterie betreffende. De Hoven, en groote Gezelſchappen, ſtrekten

tot

tot tooneelen van het geding. De voornaamſte Perſoonsadien werden doorgaans tot Regters gekoozen, en hunne beſlisſing ſcheen ongetwyfeld van groot gewigt. Deeze ſpeelingen van vernuft moesten de bekwaamheden ſtypen; doch dewyl gemeene bekwaamheden de paalen van middelmaatigheid niet kunnen overſchreeden, treft men, onder eene menigte dier Tweeſpraaken, zelden één aan, die zonderlinge verdienſten heeft.

Zy geeven nogthans, hoe laf en ſmaakloos dikwyls, eenig begrip van de gevoelens en denkbeelden der Opſtelleren, en de heerſchende geestmelging hunner Eeuwe. Men beſpeurt daar in de kleschheden eener Romanesque Galanterie, de buitenſpoorigheden der losbandigheid, die op haare grondbeginzels roem draagt, de valſche begrippen van Eer en Zedekunde, die Pligt verbanden. De vraagen? door welke hoedanigheden maakt een Minnaar zich 't meest der wederliefde zyner Beminde waardig? Welk eene Jongkvrouw is de beminnenswaardigſte? Wat is 't het geen, in dit of dat byzonder geval, de grootheid van een Ridder aantoont? en ontelbaar andere van den zelfden Stempel, worden zomwylen zeer wel en verſtandig, doch ook nu en dan dwaas en ſchandelyk, beantwoord. Niets was beter uitgedagt, om rechtſchaape grondbeginzels in te boezemen, dan eene ſoort van Dichtwerk, 't welk op duizenderlei aangelegene gevallen kon worden toegepast. Doch het meerendeel der *Troubadours*, een ruim en wellustig leeven boven goede Zeden ſtellende, hadt de Wysheid andere Predikers noodig, en ongelukkig werden zy bykans niet gevonden.

Slaan wy geloof aan NOSTRADAMUS en eene gantſche menigte van Schryveren (*), dan hebben de *Troubadours* het Tooneel verſtaan en betreeden. Ongetwyfeld moesten de Tooneelſpraaken hun binnen kort brengen tot Tooneelvertooningen. Dit is misſchien de grondſlag van een denkbeeld, welks valschheid uit hunne werken zelve kan worden aangetoond, waar in men niets daar toe betrekkelyk aantreft. Hoe! zouden zy een Stuk van zo veel aangelegenheids, 't welk ſtoffe moest verſchaffen, tot zulk eene menigte van zinſpeelingen en aanmerkingen, altoos geheel uit het ooge verlooren hebben, terwyl zy van mindere gebruiken, die by hun ſtand greepen, gewaagen? Kan men dit denken, dit geloóven?

VI.

Laaten wy overweegen, welk eenen invloed de Taal en Dichtkunde van *Provence*, op de Letterkunde van andere volken gehad hebbe. Het midden van *Europa* hadt, uit het *Latyn*, de gemeene Taalen, die wy daar thans, tot eene zekere maate van volmaaktheid gebragt zien, de *Franſche*, de *Italiaanſche* en de *Spaanſche*, ontleend De Taal in *Provence*, van den zelfden oorſprong afgeleid, hadt, buiten twyfel, eenen voorrang boven de andere, 't zy, om dat

(*) *Parfait Hiſt. du Theatre François.* VELLY *Hiſt. de France*, &c.

dat dezelve in de ſchoonheden deelde van het *Grieksch*, langen tyd de Taal te *Marſelle*; 't zy, om dat ze eer beſchaafd was door Perſoonen, in ſtaat om ze te verfraaijen. De *Troubadours* zetten 'er teffens nieuwe bekoorelykheden en eene grooter vermaardheid aan by. In de Hoven verſpreid, tot aan den anderen kant van het *Pyreneeſche* en *Alpiſche Gebergte* en *Mancha*, bragten zy daar, met den ſmaak in hunne Dichten, dien hunner Taale over, en verkreegen bykans dezelfde agting, als by ons de beste Schryvers in ons land verworven hebben.

Toen ſcheen het Vernuft, als ſlaapende in den ſchoot eener allerdiepſte onkunde, éénslags opgewekt, door de toonen eener betoverende Lier. In *Italie*, in *Spanje*, in *Engeland*, en zelfs in *Duitschland*, leende men het oor aan die AMPHIONS. Hunne Zangen veroorzaakten verwondering, en ſpoorde den Volglust aan. Na het neemen van gelukkige Proeven, in hunne eigene Landtaale, poogden zy dezelve, op hun voorbeeld, te beſchaaven en te verfraaijen. In deezer voege, heeft de *Parnas*, in *Provence* eenigermaate de Zanggodinnen in vreemde Landen doen gebooren worden; dus hebben zy van daar ſchatten ontleend, en dezelve tot eigene rykdommen gemaakt.

Eenige *Engelſchen*, en zeer veel beroemde *Italiaanen*, doen hier van Belydenis. DRYDEN ſtaat niet in twyfel, om met RYMER te erkennen, dat de Taal in *Provence*, van alle hedendaagſche, de beſchaafdſte was; dat CHAUCER 'er niet weinig van ontleende, om het *Engelsch*, tot dus lang zeer dor en arm, cierlyker en ryker te maaken (*). BEMBO verzekert desgelyks, dat die Taal verre boven alle Taalen in het *Westen* uitſtak, en dat een ieder, die goed wilde ſchryven, bovenal in Verzen, zich daar van moest bedienen (†). Eene opéénſtapeling van dusdanige gemigenisſen zou my niet meer kosten, dan de moeite van het overſchryven veeler plaatzen hier toe betrekkelyk, en reeds aangehaald, door BASTERO, in de Voorreden van zyne *Crusca Provenzale*. Doch waar toe zo veele Aanhaalingen; wanneer wy 'er van mogen ſpreeken, als van eene zekere zaak?

Men neeme enkel in overweeging, in welke Landen de Letterkunde de ſpoedigſte vorderingen maakte. 't Is in *Italie*, dat de *Troubadours* het helderst uitſchitterden. Het Hof des Markgraafs van *Montferrat*, *Florence*, *Venetie*, *Mantua*, *Genua* en andere Steden, beroemden zich 'er eenigen voortgebragt, of tot zich getrokken te hebben. Men telt onder hun beroemde *Italiaanen*, een MALSPINA, een GIORGI, een CALVO, een CIGALA, een DORIA, een SOREL, *enz.* wier Dichtſtukjes, in 't algemeen, eene grootere maate van bekwaamheid toonden, die wat uitneemends ſpelde. Onze Dichters uit *Provence* baanden den *Italiaanen* den weg, zy verſchaften hun voorbeel-

(*) *Preface des Fables* de DRYDEN.
(†) BEMBO, *Prof.* I.

beelden om na te volgen, en het werktuig om zulks te doen. Het was hun lot zelve, Voorloopers op de loopbaane der Dichtkunde te weezen, naa dat anderen hun de eerſte ſtappen geleerd hadden; en niets ſtrekt tot grooter lof voor de *Troubadours*, dan zodanige Leerlingen gehad te hebben, die hun welhaast overtroffen.

In de daad DANTE zette, op 't einde der Dertiende Eeuwe, aan de *Italiaanſche Taal*, de verheve vlugt des Vernufts by: zints dien tyd moest die van *Provence* wyken. PETRARCHA kwam te voorſchyn, de liefde bezielde hem, hy deedt, in *Provence*, de heerlykſte Toonen en zoetvloeiendſte Verzen hooren; en, met één woord, den roem der *Troubadours* zodanig taanen, dat hun Naam, hunne Taal, en hunne Dichtkunde bykans geheel uit het oog van *Europa* verdweenen.

Frankryk hadt toen ook zyne Dichters, yverige mededingers van die in *Provence*, hunne Leermeesters, en THIBAUT, Graaf van *Champagne*, ſtak onder hun uit. Overal begon de eigene Landtaal van bastaardye gezuiverd te worden: elk koos de zyne, met rede boven eene vreemde Spraake, die alleen door de gebrekkigheid der anderen opgang gemaakt hadt. De uitſteekende voorbeelden der Oudheid, zo lang met ſtof begruisd en daar onder begraaven, zogt men op, en die raadpleegende, kreegen de Schryvers denkbeelden van 't ſchoone, en een veel edeler geestdrift bezielde hun. Alle hedendaagſche Taalen zouden even ſpoedig, als de *Italiaanſche*, voort- en opgang gemaakt hebben, waren zy met dezelfde zorgvuldigheid gekweekt geworden, door zodanige vernuften, als DANTE, PETRARCHA en BOCACIUS. Ongelukkig, beſtonden 'er elders zulke verſtanden niet, of zy kwynden door de overheerſching der onkunde, of zy bevlytigden zich op de taal van 't oude *Rome*, in ſtede van die huns Lands te volmaaken. *Italie* werd vrugtbaar in meesterſtukken: de andere Volken, het voorbeeld der *Italiaanen* niet gevolgd hebbende, bragten langen tyd geene dan *wilde*, ſmaaklooze, of wrange vrugten voort.

Om tot ons onderwerp weder te keeren. De oorſprong der hedendaagſche Letterkunde moet in *Provence* gezogt worden, dat is te zeggen, in de zuidlykſte deelen der *Franſche Heerſchappye*. De *Troubadours* hebben *Europa* uit een diepen ſlaap opgewekt, de vernuften, die dood ſcheenen, leevende gemaakt; door te vermaaken leerden zy denken; langs voetpaden met veldbloempjes bezet, bragten zy anderen op het ſpoor der Rede en der Volmaaktheid zelve: zodanig is de aaneenſchakeling der menschlyke lotgevallen, dat men aan die eerſte oorzaak, bykans onbekend of vergeeten, de grootſte uitwerkzelen kan toeſchryven. Alle ommewentelingen, die 't Menschlyk vernuft betreffen, verdienen onze oplettendſte naſpeuring, en de beginzels daar van ten minſten, zo wel als de voortgangen, in opmerking genomen te worden: en gevolglyk zyn de *Troubadours* geenzins met een onverſchillig oog te beſchouwen.

VII.

VII.

Ik moet nog eenige aanmerkingen maaken, over de geſchreevene Leevensverhaalen der *Troubadours*, in *Provence*, door gelyktydige Schryvers opgeſteld. Een HUGO DE SAINT CYR, en MICHEL DE LA TOUR, zyn alleen by naame bekend. De meesten deezer geſchiedenisſen zyn waarſchynlyk van hun hand. Het gaat vast dat de Leevensbeſchryvingen van *Nostradamus*, met deeze vergeleeken, voor een zamenraapzel van verdichtzelen moeten gehouden worden, 't geen zo gebrekkig is van ſtoffe, als ſtegt van gedaante.

Dan de Geſchiedſchryvers van *Provence* zyn geenzins vry van misſlagen. De Geſchiedenis vordert hoedanigheden, die hun ontbraken; het mangelde hun niet alleen aan kundigheden, om de loopende gerugten en twyfelagtige vertellingen te onderkennen, het waare van het valſche, het waarſchynlyke en het harsſenſchimmige te ſchiften, en een bondig oordeel te ſtryken, maar ook aan een kieschheid in ſmaak, die, zonder de cierlykheid te verbannen, de overtollige bybangzels verwerpt, die het beuzelagtige verſmaadt, en op 't weezenlyke ſtaan blyft; die het midden houdt tuſſchen een dorre kortheid, en eene verveelende langwyligheid. Een Romanesque geest beheerschte die Schryvers. Zy vonden 'er ſmaak in, om een geval op te cieren, om de Perſoonen te doen ſpreeken, en alles een kleed van 't wonderbaare aan te trekken. Dit veroorzaakt eenig wantrouwen; men wil eene Geſchiedenis leezen, en vreest een Roman in handen te hebben.

Voor 't overige vindt men deeze gebreken maar in eenige byzonderheden. Verſcheide avontuuren der *Troubadours*, in den eerſten oplage ongelooflyk, worden door hunne eigene ſtukjes bevestigd. De Romanesque denkbeelden hadden veel invloeds op hun gedrag; 't geen thans ongerymd zou voorkomen, was toen nauwlyks zeldzaam. Buiten twyfel laat de Geſchiedſchryver zyne Perſoonaadien ſpreeken, gelyk het hem behaagt; doch die Zamenſpraaken ſchilderen ons, met leevendige verwen, de geſprekken van dien eenvoudigen en heldhaftigen tyd: en zyn misſchien daar door zo nuttig, als de vermelde gevallen.

De *Troubadours* namen, in de Veertiende Eeuwe, een einde. Hunne ongeregeldheden bragten hun in kleinagting, zo dat zy, meer dan ééns, met ſchande, verjaagd wierden (*). De Hoven kreegen wederzin van die menigte baatzoekende en bedorven Menſchen, onder welken men bykans geene bekwaame lieden vondt: andere ernſtiger of aangenaamer voorwerpen deeden hunne Perſoonen en Wer-

(*) PHILIP AUGUSTUS hadt uit zyne Staaten de Potzemakers verbannen, onder welken buiten twyfel de *Troubadours* begreepen waren. De Stad *Bologne* verbood, in den Jaare MCCLXXXVIII, de *Fransche Zangers*, zich op openbaare plaatzen te vertoonen, om te zingen. Zie MURATORI *Antiq. Ital.* T. II.

Werken in vergetelnisse stellen. Daarenboven was het aankweeken der eigene Landtaale in *Italie*, in *Spanje* en in *Frankryk*, genoeg om die van *Provence* agter den bank te werpen. Maar die Taal zou waarschynlyk de beschaafdste, de rykste van *Europa* geworden zyn, indien, in onze Zuidlykste Landschappen, een magtige Staat gevormd was geworden, waar in de Fraaije Letteren, de Kunsten en Weetenschappen, haaren zetel vestigden, en waar het Vernuft, door nayver opgewekt, door aankweeking volmaakt, meesterstukken voortbragt, waardig om Schryveren van andere Landen tot voorbeelden te dienen.

Ten allen tyde zyn de *Troubadours* in *Italie* aangemerkt, als dubbel het onderzoek der weetgierigen waardig. In *Duitschland* hebben zy hunne Naavolgers gehadt; welke de Baron van *Zurlauben* ten oogmerke heeft, uit de schuilhoeken der oudheid voor den dag te haalen. Hy heeft in de Boekery des Konings een handschrift gevonden, met oude duitsche Zangen van honderd veertig Dichters, zints het einde der Twaalfde Eeuwe, tot omtrent het Jaar MCCCXXX. Keizer HENDRIK DE VI, en de ongelukkige CONRADIN, Zoon van FREDRIK DEN II, een Koning van *Bobeme*, verscheide andere Prinsen, Keurvorsten, Hertogen, Markgraaven, enz. telt men onder deeze Dichters, als mede Kerkvoogden en Monniken. Voor elk Lied is een tekening, van Belegeringen, Steekspelen, Jagtpartyen, Zinnebeelden; met de Wapenschilden der Duitsche *Troubadours*. De Heer Baron van *Zurlauben* heeft in eene Memorie in den Jaare MDCCLXXIII, in de *Academie des Belles-Lettres* voorgeleezen, reeds eenige uittrekzels van hunne Stukjes gegeeven.

DE ONGELUKKIGE ZOON
OF
VADERLYK BEROUW.

Un amour vrai, sans feinte & sans caprice,
Est en effet le plus grand frein de vice;
Dans ses liens, qui sait se retenir,
Est honnete homme, ou va le devenir.

VOLTAIRE.

EEne der alleraangenaamste oogenblikken, die een Mensch in dit leeven hebben kan, is buiten twyffel, dat, wanneer het hem mag gebeuren, in de genietingen eener beminnelyke Echtgenoote, zyne dagen te verslyten. ——— Eene Echtgenoote, welke hy noch *door* dwang, of *om* Rykdom en Aanzien, maar door rechtmaatige, wegen verkreegen heeft.

De volgende Geschiedenis zal ons een voorbeeld opleveren, hoe een

een Jongeling, te vooren van zeldzame deugden, en bekwaamheden, na het afflaan van een Huwelyk door zyne Ouders, tot de buitensporigste slegtheden en Lichtmisseryen is overgeslaagen; en daar door, niet alleen zig zelven, maar ook zyne Ouders heeft ongelukkig gemaakt.

Cleomines, dus was de naam van een voornaam Koopman te ...., van geringe afkomst, en kleine beginzelen groot geworden zynde, had, geduurende eene reeks van Jaaren, alleen door middel van een uitgebreiden Koophandel, ongemeene Schatten verzameld. ——— Op zyn Vyv-en-dertigste Jaar, begav hy zig in het Huwelyk, met eene Dame, welke byna denzelvden ouderdom bereikte, wier afkomst, staat, en middelen, de zynen toen ter tyd omtrent evenaarden. — *Cleomines* was niet misgedeeld van natuurlyk Verstand; dog, altoos leverig in den Koophandel moetende zyn, had hem de gelegenheid ontbroken, om het zelve op te scherpen, en met kundigheden te verryken. — Altoos de beginzelen van Godsdienst in het oog houdende, was hy eerlyk, en van een braaven Inborst; dog haastig, en het geen hy eens begreep, voerde hy ook zekerlyk uit; niemand, wie hy ook ware, was in staat om hem een opgenomen Concept uit het hoovd te praaten. ——— *Lucretia*, zyne Echtgenoot, gaf hem in zyne deugden niets toe; Zy was daar by zeer goedaartig, leevendig, welleevend en redelyk schoon.

Twee Jaaren waren 'er byna reets verstreeken, eer zy de Vrugten hunner Vereeniging zagen; eindelyk beviel zy van een Zoon, op het oogenblik, dat *Cleomines*, uit hoofde zyner Affaires, eene reis naar elders dacht te doen.

De jonge *Cleomines* was, en bleef ook voor altyd, het eenigste onderpand van hun Huwelyk. Hy was begaavd met veel verstand, vlug van oordeel, goedaartig, en de Natuur had, in zyne gestalte en weezenstrekken, iets aangenaams en bevalligs gelegd. ——— Wie zou kunnen wenschen beter opvoeding te genieten dan onze Held? 'Er waren byna geene Weetenschappen, of hy wierd 'er, door bekwaame Leermeesters, in onderweezen. De geringe Kundigheden van den Vader wierden nu in den Zoon rykelyk vergoed. Zyn Vader was nooit in de gelegenheid geweest, om zig Kundigheden te verzamelen; hy had altoos voor zyn bestaan moeten zorgen. ——— De jonge *Cleomines*, daar en tegen, wierd de gelegenheid aangebooden; hy vond de kost al voor hem gewonnen, en de Schatkisten reeds voor hem opgevuld; hy was alleen. ——— Nimmer kon een Kind beter beantwoorden, aan de treffelyke oogmerken van zyne Ouders, dan de jonge *Cleomines* aan de zynen. ——— Hy leerde, en hy begreep wat men hem leerde. Hy had de edelste begrippen van den Godsdienst en Zedenkunde; en scheen, in zyn jonge Jaaren, reeds blyken te geeven, dat hy ze zogt te beoefenen. Men spaarde geen kosten, om hem, in den verderen aanwas zyner Jaaren, in zulke Weetenschappen te onderwyzen, waar toe een Mannelyk oordeel

vereischt word. —— Om in een Fatzoenlyk gezelschap te *converseren*, (men vergunne my dezen term in eene betere betekenis dan doorgaans te gebruiken,) behoort men eenige welleevende Kundigheden te bezitten, om zig in die conversatie niet tot een last te maaken. De jonge *Cleomines* leerde ze met denzelfden goeden uitslag, waar mede men hem in de voorige Weetenschappen onderwezen had.

Thans kon *Cleomines* zyn Zoon in de Waereld brengen, als byna in alles kundig, welleevend en ryk. —— Hy strekte nu, voor een Jongeling van achttien jaaren, ieder ten voorbeelde. —— Men kan ligt nagaan, met welke zorgen en tederheden de jonge *Cleomines* wierd opgevoed. —— Voor 's Vaders Koophandel opgeleid wordende, was hy altoos onder de oogen zyner Ouders; hy ging nimmer in Gezelschappen, als anderzins, zonder dezelven, en hier door bleef hy onkundig van het geen 'er in de Waereld omgaat.

De jonge *Cleomines* was nu twintig jaaren oud! —— Op deezen tyd beginnen de drivten meer en meer sterker te worden. —— Men dient des alsdan wyze maatregelen te neemen, om dezelven ten zagtste te bestieren, en niet langs sterke wegen eensklaps te stuiten. —— Hy verlievde niet lang hier na, op een Meisje van byna gelyken ouderdom, de Dogter van een braav eerlyk en burgerlyk Amptenaar uit dezelfde Stad, welks inkomen 's Jaarlyks op tien duizend Livres geschat wierd. —— Hy had dit Capitaal nodig; vermits hy 'er, behalven deeze Dogter, nog vyv Zoonen van moest onderhouden.

Lucia was schoon, bevallig en zeer zagt van aart; Zy was niet misgedeeld van Verstand; zeer wel opgevoed, deugdzaam, en had verscheide bekwaamheden; in 't kort, zy bezat zo veel bekoorlykheden, dat een deugdzaam Jongeling, gelyk *Cleomines*, 'er op moeste verlieven.

Men kan ligt begrypen dat de jonge *Cleomines*, zeer spoedig, zynen Vader kennis gav van zyn voorneemen. Dan het antwoord, het welk hy hier op ontving, voldeed in geenen deele aan zyne verwagting. —— *Cleomines* had voor, zyn Zoon ten minsten ten Huwelyk te geeven, aan de Dogter van een aanzienelyk Man, van een zeer groot Capitaal; hy zag op Deugden, op Inborst, noch Schoonheid. Eer, Aanzien en Geld konden hem alleen bekooren. —— Men mogt dus den jongen *Cleomines* met regt beklaagen. Hy had eene Minnaares die hy teder beminde; Zy had hem met geen onverschillige oogen aangezien; men had hem reeds den weyen toegang vergund, en alles was aan de zyde zyner Schoone, om zo te spreeken, klaar. —— Maar een styfhoovdige Vader; welke de liefde van zyn Zoon, aan hem beweezen, niet wilde vergelden; die, zonder de minste ontroering, in staat was, om de verzoeken, smeekingen, en traanen, van zyn Zoon onverschillig aan te zien, en te hooren, was niet te beweegen, door de aanzoeken van zyne Echtgenoote, en van verscheide zyner Vrienden. Zyn besluit stond vast;

de

de jonge *Cleomines* had de verdere voortzetting van zyn voorgenomen Huwelyk te ſtaaken, of hy moest verwagten, nimmer een duit van zyne Nalaatenſchap te zullen erven, enz.

Intuſſchen was de jonge *Cleomines* al gemeenzaamer met *Lucia* geworden. —— Hy had de toeſtemming haarer Ouders; hy had haare hand; zy wierd nimmer, buiten hem, op gezelſchappen verzogt; en de Huwelyks-voltrekking wagtte alleen na de toeſtemming van zyn Vader; die hy hoopte, dat, als zyn Vader zag dat hy haar ongeveinsd beminde, wel zou volgen.

Hy had haar nu, gedurende een Jaar, als zyne Minnaares dagelyks bezogt, en eene eeuwige trouw gezwooren; beloovende nimmer van haar te ſcheiden, of een ander te neemen, en liever te willen ſterven, dan haar te verlaaten. —— Op een avond, van haar t'huis komende, vond hy zyn Vader, welke de Dienſtbooden uitgezonden had, om hem over dit Stuk des te ernſtiger te kunnen onderhouden, alleen in huis.

„ Myn Zoon, ſprak hy, het is nu in het tweede Jaar, dat gy uw „ gedrag geregeld hebt, vlak tegens de oogmerken van uwen Vader. „ —— Ik had, reeds in uwe vroegere Jeugd, voor u een zeer „ aanzienelyk en ryk Huwelyk geſchikt, maar, in plaats van my te „ hooren, verbind gy u aan een Meisje, welker Ouders noch eer, „ noch aanzien, noch geld bezitten; en gy zyt voorneemens met „ dezelve tegens myn zin te trouwen; door deeze Verbintenis hebt „ gy u onbekwaam gemaakt, om aan myne oogmerken te beant„ woorden. Wat Vergenoeging, wat Welvaard zult gy uit uwen „ Echt trekken? Dat gy 'er zin in hebt, zegt niets; een Jongeling „ van uwe Jaaren heevt in ieder jong Meisje zin; of zy wys, deugd„ zaam, zagt van aart is, dat zyn maar voorwendzels; en gy kunt „ daarvan nog weinig weeten. Daar by heevt zy geen geld, en ook „ niet te wachten; zy heevt vyv Broeders, welke nog geen beſtaan „ hebben; deeze kunt gy dan met uwe lieve Bruid 'er by onderhou„ den; en dus kunt gy, met weinig moeite en vermaak, doorbren„ gen een Capitaal, dat ik, met zo veel zorg en moeite, onder de „ verzwakking myner kragten, gewonnen heb. —— Ik heb u „ reets menigmaal gewaarſchouwd, op haar niet meer te denken; „ haar te verlaaten; en u tot eene andere ryke en aanzienelyke „ keus te bepaalen: maar, gy hebt myne vermaaningen in den wind „ geſlagen; thans gebied ik u, als Vader, van uw voorneemen af „ te ſtappen; gy zult haar niet meer zien, veel min zult gy met „ haar in het Huwelyk treeden. —— Anderzints hebt gy myn „ oogenoegen te verwagten. Zie daar het Testament, waar by ik „ twee verre Neeven tot Erfgenaamen van myne Nalaatenſchap ſtel.

„ Uwe Moeder zal ik ook zoeken te beweegen, om het zelv„ de te doen. —— Ik zal myn Koophandel ſtaaken, en my met „ myne Echtgenoote op het Land ter woon begeeven; alwaar wy „ onze dagen in eenzaamheid zullen doorbrengen, en aan U, (zo

„ het mogelyk is,) niet meer denken; wy zullen U als een ſchan-
„ delyk Lid uit onze Familie affnyden. Wy zullen....." Hier viel de jonge *Cleomines* zyn Vader in de rede. „ Hou op Vader, zeide hy, hou op, Gy hebt myn hart en dat van myne *Lucia* ge-
„ noeg doorgrievt; Uwe woorden zyn gegrond op valschheid en bedrog. Moet ik dan als een Slaaf verkogt worden, aan de Dogter van een ryken Vrek, die my koopt om my te plaagen? —
„ Moet myn Huwelyk dan alleen geſchieden, uit eerzugt en belang?
„ Ben ik uw eenige Zoon, —— ben ik door den Hemel gezegend
„ met Ouders, die groote ſchatten hebben, en moet ik daarom ongelukkig worden? Is zy, voor wie ik agting en lievde heb, niet
„ de Dogter van een Man van naam, van rang, van opvoeding,
„ en beproevde deugd, die de beginzels van Godsdienst in 't oog
„ houd, en dezelven in zyn Kinderen zoekt over te brengen? ——
„ Hoe ſchoon, hoe goedaartig is zy niet, die my thans de taal der
„ lievde doet ſpreeken! Maar, om dat by U, geld, eer, en aanzien
„ meer vermogen op uwen Geest hebben, dan de grootſte ſchoonheid en de fraaiſte zeden, daarom moet myn Huwelyk niet voort-
„ gaan; men moet my plaagen; men moet my ongelukkig maken; verſchoon my zo myne harde taal U mogt ontroeren".

Hier mede liep deze Onderhandeling ten einde, en de jonge *Cleomines* bezogt, als vooren, zyne Minnaares, wien hy ook van alles verſlag deed. —— Menigmaalen vielen 'er vervolgens meer zulke geſprekken, tuſſchen hen beide, voor; en niemand ſtapte van zyn genomen beſluit af.

Cleomines ziende, dat zyn Zoon by zyn opzet bleev, zig niet ſtoorde aan zyne belovten noch bedreigingen, en zig tog, wanneer hy den vereischten ouderdom had, in den Echt zou begeeven, vond nog maar een Ontwerp over, om zyn Zoon van dit Huwelyk af te trekken. —— Wy gaven reets vroeger te kennen, hoe *Cleomines* 's Jaarlyks gewoon was, om zyn' Koophandel, eene Reis buiten 's Lands te doen; twee Maanden had hy hier toe noodig. Niets, dagt hem, was in deeze omſtandigheden beter, dan zyn Zoon dien post op te leggen, en hem eens, ter verlenging van den tyd, naar andere Gewesten te ſtuuren. —— De bekendmaaking van dit voorneemen viel den jongen *Cleomines* als een Donderſlag in de ooren: geen verzoeken, geen ſmeekingen, geen traanen waren in ſtaat, om dien ontmenschten van beſluit te doen veranderen. De Reis wierd bepaald; en een vertrouwd Vriend van *Cleomines* zou met hem gezonden worden.

Men kan zeer gemaklyk begrypen, hoe ſchielyk hy zyne Minnaaresſe hier van kennis gaf; en welk eene verſlagendheid en ontſteltenis dit in beider harten veroorzaakte. — De tyd naderde al vast, en zy moesten ſcheiden. Wie kan het voorgevallene, in dat tydſtip, met woorden uitdrukken! Wie zou niet door de tederheden van *Lucia*, en de ontſteltenis van *Cleomines* vermurvd zyn geworden!

Ein-

Eindelyk, zy ſcheidden van elkander, op het oogenblik, dat *Lucia* in eene flaauwte viel, uit welke zy, na zyn vertrek, gered wierd; In dit alles, hadden noch de Echtgenoote van *Cleomines*, noch deszelvs Vrienden iets te zeggen.

Een uur, voor zyn vertrek, ſchreev hy nog het volgende aan zyne Minnaares.

LUCIA!

Zie daar het laatst vaarwel! ——— ik moet u eeuwig verlaaten! ——— om dat ik ryk ben, ben ik ongelukkig; ——— gy weet, hoe ik u bemind heb; alleen Liefde en Natuur doet my nog deezen ſchryven. — Geev uwe hand aan een beter. Ik zie u nimmer weer.

Myn Vader zal, te laat, het ſmertelyke van zyne behandeling gewaar worden; — hy zal my beklaagen; —— gy zult over my weenen; — hy zal door myn ongeluk genoeg geſtraft worden; ——— en gy zult my misſchien gelukkig agten. ——— Ik zal myn geluk in den Oorlog beproeven. ——— Misſchien word ik dan binnen korten tyd verlost, van een leeven, dat my zo haatelyk is. ——— Gy zult dan geen indruk meer op myn hart hebben. ——— Wensch myn leeven niet! Ik ſterv dan als een Man, op het bed van eer; en val voor myn Vaderland, aan de zyde van hen, die met my ſneeven. ——— Men wagt my. ——— Vaarwel *Lucia*; nog eens, Vaarwel. Leef gelukkig. Vaarwel in eeuwigheid, en denk altoos aan uwen Minnaar,

CLEOMINES.

Lang zo teder was het afſcheid niet van zynen Vader. Hy verweet hem, in wanhoop, zyn rykdom en onverzaadelyke hebzucht; en gav hem genoeg te kennen, dat hy zyn eenigen Zoon nu nog voor het laatst zag. ——— Hy vertrekt: en *Cleomines* was zeer wel te vreden, de zaak dus verre gebragt te hebben.

Het duurde ruim twee Maanden, eer *Cleomines* het minſte berigt van zyn Zoon kreeg. ——— Men kan ligt de ongerustheid van Ouders nagaan, die maar een eenigen Zoon hebben, en niet weeten waar deezelve zig onthoud, of hy dood of leevendig is. ——— Het berigt, dat hy ten laatſte ontving, kwam hier op uit.

MYN HEER!

„ Uw Zoon, (dus ſchreev de Vriend aan wien hy vertrouwd
„ was,) Uw Zoon heevt zig van al het geld, dat gy ons had mede
„ gegeeven, meester gemaakt; 't is nu in de tweede Maand, dat dit
„ geſchied is; hy is my ontvlugt; ik heb 't u niet durven ſchryven,
„ voor en aleer ik zeker wist, waar hy zig onthield; dog alle myne
„ navorſchingen zyn vergeevs. ——— Indien ik hem niet ontdekke,
„ en hy niet te rug kome, verwagt dan geen ſchryven, noch berigt
„ meer van my. ——— Vaarwel.

Men

Men kan begrypen hoe deeze Briev de Ouders trof. ——— Een Brief, zonder plaats of dagtekening, als deeze, moest eene groote ontſteltenis te wege brengen. ——— Het was ook weezenlyk zo. ——— Men verweet *Cleomines* zyne onnatuurlyke wreedheid; die alleen de oorzaak van zyn ramp was, enz. Nu begon hy ook te voelen, dat hy een hart had; nu beklaagde hy zig, wegens zyne hardnekkigheid, en dat hy 'er de oorzaak van was, dat deze voorbeeldige Jongeling in zulk een afgrond van elende was neder gevallen. ——— Maar het was te laat.

'Er verliepen twee volle Jaaren, eer zy het minſte berigt van den Jongeling, of van den vertrouwden Vriend vernamen; alle de navorſchingen, die de Vader zo wel zelve, als door andere Menſchen, had te werk geſteld, waren vrugteloos. ——— Ondertuſſchen waren Ouders en Vrienden in de uiterſte ongerustheid en wanhoop. ——— De Vader kwynde van verdriet en hartzeer; kreeg ziekte op ziekte. ——— De Moeder kwynde aan inwendige ongemakken. — De Negotie verliep; *Cleomines* bemoeide zig niet meer met het Comptoir; alles moest op de Bedienden af; en alles was weldra in de uiterſte verwarring. ——— Eindelyk evenwel kreeg men een briev van deezen inhoud, door eene onbekende hand geſchreeven.

MYN HEER!

„ ..... Hier in 't Gasthuis ligt een Jongeling dood krank, die, „ door de allerſlegtſte en ongebondenſte Leevenswyze en Lichtmis„ ſeryen zig zelven ongelukkig heevt gemaakt. Hy heevt ons, zo „ ver zyne uitgeteerde krachten toelieten, gemeld, dat zyn naam „ was .... en dat zyne Ouders woonden te ..... Dit is al „ wat wy 'er van weeten. Hy ſchynt anders een Jongeling van zag„ te zeden, enz. geweest te zyn. Hy is geheel arm, ontbloot van „ kleederen en geld, in dit huis gekomen. Men verwagt ieder „ uur het berigt van zyn dood. ——— Dit heevt hy ons verzogt „ U te ſchryven.

Welk eene ontſteltenis, verſchrikking, en knaaging deeze Briev veroorzaakte kan men ligt denken. ——— Deszelfs komst was het tydſtip, dat *Lucretia*, de Vrouw van *Cleomines*, uit het leeven rukte. ——— *Cleomines* zelve viel in eene zo geweldige Ziekte, dat hy zelvs de laatſte pligten aan zyne Vrouw niet kon verrigten. Deeze Ziekte wierd gevolgd van eene Teering, waar aan hy nog eenige Maanden zukkelde.

Men maakte, wel is waar, toen men deezen Briev had ontvangen, alles werkſtellig, om, ware het mogelyk, den jongen *Cleomines* nog te redden, ten minſten verligting te geeven. ——— Een Neev van hem ging zelve in alleryl 'er na toe; maar hy vond hem reeds aan de gevolgen zyner Ziekte overleeden, en begraaven. ——— Hy was oud byna zes-en-twintig Jaaren.

Cleomines had hier van zo dra geen tyding bekomen, of hy ſchreev,

ſchreev het volgende aan een Vriend. ——— „Nu kan ik niet meer „ leeven; Rampzalige als ik ben! Nu is myn berouw te laat. Ik „ ben de oorzaak, dat hy misſchien voor eeuwig ongelukkig zal „ zyn. Alleen uit myne vervloekte hebzugt, is hy nu als een onge„ lukkige geſtorven. Myne Vrouw is reets dood. Myne wanhoop „ kent geen paalen. ——— Ik kwyn aan eene Teering, en verwagt „ dagelyks de verlosſing uit dit elendig leeven. Mogt myn ongeluk „ tog anderen ten voorbeeld ſtrekken!

Zyn wensch, om den dood, wierd ook eerlang vervuld; want, weinig weeken na het ſchryven van deezen Briev, overleed hy aan de gevolgen zyner Ziekte. Dus wierd dit bloeiend huis, alleen door de hardnekkigheid eens Vaders, ongelukkig en uitgeroeid.

Mogt deze gebeurtenis zo veel indruk op de gemoederen der Nederlanders hebben, dat zy tog eens begreepen, dat Lievde en Natuur, maar geen eerzugt en belang de dryvveeren van het Huwelyk behooren te zyn; en dat zy, die anders handelen, hun Kroost ongelukkig maaken. Veelligt doet 'er zig eerlang wel eene gelegenheid op, om dit Stuk nader te behandelen.

G. H. E.

BRIEF VAN DEN HEER DE VOLTAIRE, AAN DEN KONING VAN PRUISSEN.

Gedagtekend 30 *Maart* 1776.

SIRE!

INdien uw Makker, (*) de Keizer van *China*, KIEN-LONG, overleden is, gelyk 't gerugt loopt, het zou my zeer ſmerten.

Uwe Majeſteit weet hoe zeer ik Koningen, die Verzen maaken, agt en bemin. Ik ken 'er één die 'er zeker veel beter gemaakt heeft dan KIEN-LONG, en aan wien ik my verbonden zal agten, tot dat ik, in een andere Wereld, myn Hof gaa maaken by den geweezen Koning van *China*.

Wy hebben in *Frankryk* een' jong Koning, 't is waar hy maakt geen Verzen; doch ſchryft uitſteekend in Onrym. Hy heeft onlangs zeven ſchoone Stukjes gegeeven, alle ten dienſte des Volks. De voorſpraaken deezer Beveliſchriften zyn meesterſtukken van Welſpreekenheid, om dat het meesterſtukken van gezond Verſtand en Goedertierenheid zyn. Het Parlement van *Parys* gaf eenige ſchoonſchynende tegenbetuigingen. Het was eene Proeve van bekwaamheid. Indien de beste Opſteller een' Prys gekreegen hadt, de Koning zou dien weggedraagen hebben.

Dit regt van optekenen en wederſpreeken, waar van Gy in uw Koningryk niet weet, is gegrond op een oud voorbeeld van een Provoost van Parys, en van CONRAD HOHENZOLLERN den II; deeze Provoost

(*) *Camarade.*

voost oordeelde het voeglyk, aantekening te houden van alle de Koninglyke bevelen; hier in werd hy gevolgd door een Bedienden des Parlements van *Parys*, JOHN MONTLUE, in den Jaare 1313.

De Koningen keurden deezen vond zeer nuttig. PHILIP DE VALOIS deedt de Koninglyke regten in het Parlement optekenen. CAREL DE V gebruikte dezelfde omzigtigheid, ten opzigte van het bekende Bevelschrift, waar in 's Konings meerderjaarigheid op veertien jaaren bepaald wordt. Vredes-verdragen werden dikmaals te boek gesteld. Maar wy leezen in deeze tyden van geene Tegenverklaaringen.

Onder de Regeering van FRANÇOIS DEN I, vinden wy de eerste Tegenverklaaringen, ten opzigte van de Geldmiddelen, betreffende een Hek van louter Zilver, 't welk het Graf van *St. Martinus* omringde. De Heilig dusdanig een Hek niet, en FRANÇOIS den I zeer noodig geld behoevende, bediende hy 'er zich van; waar voor de Kanunniken van *Tours*, die hem 't zelve overgaven, uit de Landen van de Kroon, vergoeding ontvingen. Het Parlement bragt den Koning de ongeregeldheid deezes beslaans onder 't oog.

Ziet hier de oorzaak van alle de Tegenverklaaringen, die, *zints* deezen tyd, onzen Koningen zo veel onrusts gebrouwen hebben, en, in 't einde, den Oorlog van de *Fronde*, ten tyde der minderjaarigheid van LODEWYK DEN XIV, voortbragten.

Wy hebben, onder LODEWYK DEN XVI voor geen *Fronde* te vreezen, en nog minder, voor de belachlyke dwaalingen der *Jesuiten*, *Jansenisten* en *Convulsienaristen*. 't Is waar, onze schulden zyn zo groot als die der *Engelschen*; doch wy genieten alle de zegeningen des Vredes, van een goed Staatsbestuur, en de hoop is ons overgebleeven.

Uwe Majesteit merkt zeer juist op, dat de *Engelschen* zo gelukkig niet zyn als wy; zy zyn huns geluks moede. Ik geloof niet, dat myne geliefde *Quakers* zelve zullen vegten; doch zy zullen anderen, die voor hun vegten, betaalen.

Ik ben, gelyk uwe Majesteit te overbekend is, geen groot Staatkundige; doch ik twyfel zeer, of het Ministerie te *Londen* een zier beter is dan het onze. Onze zaaken bevinden zich in een slegten stand; de *Engelschen* zyn bezig om de hunne te verbrodden. Elk heeft zyn beurt. — Wat U belangt, gy geniet, in vrede, de weezenlyke vrugten uws behaalden roems; gy bouwt Steden en Vlekken, gy moedigt alle Kunsten aan, en hebt geenen anderen vyand dan de Jicht. Ik hoop dat deeze, gelyk zo veele andere Mogenheden gedaan hebben, met U den Vrede zal sluiten.

Wat de *Jesuiten* belangt, door U zo zeer gade geslaagen, daar is iets edelmoedigs in de bescherming hun verleend, door een uitgebannen Persoon, en dit geeft my grond om my te vleien met dezelfde bescherming.

Ik geloof niet, met den Heer PAUW, dat de Keizer KIEN-LONG de *Jesuiten*, in de Landen zyner Heerschappye, wreed behandelde.

Va-

Vader AMOIT vertaalde zyn Vers: wy hebben altoos genegenheid voor de Overzetters onzer werken: en ik zou durven ſtaande houden, dat een Vorst, die Verzen maakt, niet wreed kan weezen.

Eene gunst heb ik van uwe Majeſteit te verzoeken, hier in beſtaande, dat zy de goedheid hebbe my te melden wie de oudſte is, Lord MARSHAL of ik. Ik ben in myn drie en tachtigſte jaar, hy, zo ik meen, in zyn twee en tachtigſte. Ik wensch dat gy ten eenigen dage uw honderd en twaalfde moogt bereiken.

KORTE REGELEN
VOOR
JONGE DICHTERS.

GY, wien de Natuur een godlyk vuur in den boezem geſtort heeft; gy, die, by de eerſte ontwikkeling uwer rede, u geneigd vindt, met uwe verbeelding door 't heelal te vliegen, Hemel, Zee en Aarde te doortrekken, en de alom vergaarde Schatten met orde ten toon ſpreidt, voor u vat ik de pen op, en ſchryve eenige Korte Regelen:

1.

Overdenk uw onderwerp, eer gy u neêrzet om te ſchryven; 't geen van alle zyden beſchouwd is, valt gemaklyk te behandelen.

2.

Eene zuivere Taal verſiert een ſchoon Dichtſtuk, gelyk welſpeelende Juweelen eene bevallige Maagd.

3.

Lees allerleie Schriften, maar kies in de herleezing met oordeel.

4.

Dicht weinig, en beſchaaf veel.

5.

Leg het geen gy maakt weg, of ten minſten vertoon het aan weinige Vrienden; mooglyk zal het u na korten tyd mishaagen.

6.

De Oude Dichters verſtrekken U, als 't Corpus Juris den Rechtsgeleerden; gy moet 'er geduurig mede omgaan.

7.

Laat geene winderige zwelling u behagen; wie 't naast aan de Natuur komt, is de grootſte Dichter.

8.

Grootſche woorden worden vereischt tot een grootsch onderwerp; maar laat uw Herder geen Wysgeer, of uw Viſcher geen voortreflyk Redenaar zyn:

9.

Twee uiterſten behooren vermyd te worden; laf te vleiën, en wreedaartig te ſteeken.

10.

't Is ſchoon Godsdienſtige Verzen tè zingen; maar by-geloof en partydigheid paſſen geene redelyke Zangſters.

11.

Even zo ſchoon is het Heldenmoed en Vryheid in te blaazen; maar de Regeering te lasteren, en onrust te kraaiën, komt uit een bedorven gemoed.

12.

Als gy vrolyk zyn wilt, moet gy de Zedigheid in 't oog houden; de Zang-Godinnen zyn Maagden.

13.

De trippelende liertoon voegt aan geene klaagende rouwnoten. De droefheid komt met eenen deftigen tred te voorſchyn.

14.

Gebeurde Zaaken in Dichtmaat op te zingen, is het behaaglykſte voor eenen Leezer; maar als gy iets verſieren wilt, moet alles waarſchynlyk zyn.

15.

Wat gy ook behandelt, put uw onderwerp niet al te zeer uit; een Leezer breidt gaarne, door eigene gedachten, de voorgeſtelde Stoffen uit.

16.

Alle Letteroeffeningen paſſen eenen Dichter. Eene algemeene kennis is in niemand noodzaaklyker.

17.

't Menſchelyk hart moet byzonder zyne aandacht trekken; daar in mag voor hem geene onzichtbaare ſpringveêr zyn.

18.

Het haatlyke van bedorven beginzelen moet hem even zo klaar zyn, als 't beminlyke van deugdzaame neigingen.

19.

Boven alles moet hy zelf deugdzaam zyn; eene Zedeleer zonder voorbeeld heeft geenen of eenen nadeeligen invloed.

20.

Een gerust hart is zyn grootſte Schat; alle ontroering verbystert zyne ingeſpannenheid, verwildert zyne verbeelding, en ontſiert de trekken van zyn pençeel.

REDENVOERING OVER DE VRIENDLYKHEID.

Door den Eerwaardigen WILLIAM WOOD.

Zyt Vriendlyk. 1 PETR. III. 8.

DE Lesſen, ons, in de Schriften des Nieuwen Verbonds, voorgedraagen, overtreffen alle andere Stelzels van de Zedekunde, oit in de Wereld gepredikt. Derzelver groot oogmerk is ons te verheffen, boven deezen tegenwoordigen ras voorbygaanden ſtaat, en voor te bereiden tot eene gelukkige intrede in de zalige Gewesten der Onſterflykheid. Hierom leeren zy ons onze genegenheden te ſtellen, op de dingen die boven, en ons niet geheel te hegten aan die beneden op aarde zyn; hierom herinneren zy ons, geſtadig, de edelheid onzer verſtandige Natuure; hierom moedigen zy ons aan, om onze hoope en verwagting veel verder uit te breiden, dan de tegenwoordige Wereld.

Maar, niet tegenſtaande zy voornaamlyk eene andere Wereld betreffen, zyn ze 'er niet volſtrekt toe bepaald. De Wereld, waar in wy thans leeven, heeft 'er geen gering deel in. Zy zyn geſchikt om onze tegenwoordige zo wel, als onze toekomende, gelukzaligheid te verzekeren. Alles wat ſtrekt, om ons weezenlyk lichaamlyk geluk te bezorgen, wat dienen kan om ons gezellig vermaak te verſchaffen, onzen ommegang met onze Medemenſchen vry, onbedwongen, en troostryk te maaken, wordt, door J. CHRISTUS en de Apostelen, voorgeſteld, aangepreezen, en aangedrongen. Ik weet niet, dat 'er een enkel nuttig gebod, ten opzigte van eenig deel onzes gedrags, is overgeſlaagen. De groote en weezenlyke pligten van Zedelykheid worden, by herhaalinge, voorgeſteld — de Lesſen van Voorzigtigheid duidlyk ontvouwd —— de beginzels van 't betaamlyke keurig afgeſchetst —— en zelfs de kleine bevalligheden in den ommegang, die het ſtaaije eener beſchaafde verkeering uitmaaken, niet vergeeten.

De Brief van den Heiligen PETRUS, uit welken wy het opſchrift onzer Redenvoeringe ontleenden, verleent ons een klemmend bewys van de waarheid der voorgeſtelde Waarneemingen. De Apostel herinnert eerst zyne Medechristenen, „ de onverderflyke, onbevleklyke, en onverwelklyke Erfe„ nisſe, die voor hun in de Hemelen bewaard wordt, en de „ leevendige Hoope tot welke zy wedergebooren waren, door „ de Opſtanding van JESUS CHRISTUS uit den dooden". Dit gedaan hebbende, past hy die gewigtige Leere toe op de oogmerken van de daadlyk oefenende Godsdienst, en vertoogt, in 't breede, welke uitwerkzels dezelve moet hebben, op ons gedrag in 't algemeen. Hy dringt aan op een beſtendige naavolging van den alleen volmaakten GOD, verbiedt alle kwaadaartigheid, boosheid, en geveinsdheid in onze verkeeringe met de Wereld, en gebiedt die zuiverheid des harten, met welke de ongeregelde opvolging der begeerlykheden geheel onbeſtaanbaar is. In deezer voege, de algemeene beginzels van onzen Pligt jegens onzen Schepper, onze Medemenſchen, en ons zelven, ter neder geſteld hebbende, gaat hy voort tot eene byzonderder optelling van de Pligten der zamenleevinge; hy maakt, met onderſcheiding, gewag van wederkeerige Pligten der Onderdaanen en Overheden, der Dienstknegten en der Heeren, der Mannen en Vrouwen; en dan, om de geheele ſom op te maaken, en een voltooijende trek te geeven aan het Character van een Christen, pryst hy ten ernſtigſten aan die Vriendelyke geaartheid, die waare beſchaafdheid van Zeden, welke zo dikwyls alleen, met uitſluiting van alle anderen, toegeëigend is aan Menſchen, die gewoon zyn in de groote Wereld te verkeeren.

De inwendige ſchoonheid, en de aangenaame uitwerkzels van een zo Vriendlyk gedrag, zyn blykbaar genoeg voor elk oppervlakkig Waarneemer. Wy verwonderen ons over Mannen, by welken wy 't zelve aantreffen; wy doen meer dan ons over hun verwonderen; wy draagen hun hoogagting toe, wy beminnen hun: wy zyn op hun gezelſchap geſteld, en ſtaan na hunne Vriendſchap. Nauwlyks is 'er iets, 't welk zo ongemerkt, en nogthans zo onwederſtandlyk de Ziel inneemt, als deeze aanvallige vriendlykheid van zeden. Deeze zet een onuitſpreeklyke bevalligheid by aan elk bedryf, aan ieder houding, en geeft iets behaaglyks en aantreklyks aan iemands geheele voorkomen: deeze kan voldoen voor duizend gebreken, en zal, ondanks onze uiterſte poogingen tot het tegendeel, eene menigte van Zonden bedekken.

Maar, ſchoon de invloed der Vriendlykheid dus, over 't al-

algemeen, gevoeld en erkend worde, heeft men dezelve, ik weet niet op welk eene wyze en waarom, enkel aangemerkt als eene aangenaame hoedanigheid, en niet als een' onvermydelyken Pligt. De Zedekundigen hebben de Vriendlykheid, meerendeels, in hunne Stelzels overgeslaagen; of verzuimd 'er gewag van te maaken, als of ze niet tot hunne taak behoorde. Deeze is overgelaaten aan de natuurlyke geaartheid, of de toevallig verkreegene gesteltenisse, van elk in 't byzonder. Men heeft ze laaten afhangen van de grilligheid des tyds, des toevals en der omstandigheden. Zy is daar door veel eer een luim dan eene hebbelykheid geworden, en zelden betragt op dien eenpaarigen voet, welke het kenmerktekende is van rechtschaape Deugd.

Terwyl de Zedekundigen de Vriendlykheid dus over 't hoofd zagen, hebben de Christenen al te dikwyls nog meer, nog erger, gedaan: en niet zelden indiervoege gehandeld, als of de Vriendlykheid geheel streedt met den aart hunns Godsdiensts. Een gemaakte afkeer van de Wereld, en van het Menschdom, heeft, gelyk zulks wel te voorzien was, eene naargeestige en ongezellige geaartheid, en een aanstootlyke stugheid van gedrag voortgebragt. Oaredelyke begrippen, wegens de natuur der Godlyke bedeelingen en gunstbetooningen, hebben geestlyken Hoogmoed voortgebragt; en waar Hoogmoed, van welk eene soort ook, de Ziel vermeesterd heeft, is de zagtzinnige geest van Vriendlykheid, voor altoos uitgeslooten. Eene gehegtheid aan veronderstelde weezenlyke Geloofspunten gaf menigmaalen stoffe tot het verbreeken des Gebods, *Weest Vriendelyk*; onder alle Menschen is de doldriftige bygeloovige de onvriendlykste. Hier door is de Wereld vergiftigd, met de barrewarrende twisten der vergramde Scheurmaakeren; persoonlyke aanmerkingen worden dikwerf ingevoerd, om 't mangel aan of de zwakheid van bewys te bedekken; en terwyl men volyverig sprak, van het bevorderen van de eer der Christenheid, vergat men, te jammerlyk, den geest en aart des Christendoms te eenemaal.

Doch zeker, myne Broeders, deeze verkeerdheden moeten ontstaan weezen, uit een zeer partydig inzien der Heilige Bladeren: want de Schriften der Evangelisten en der Apostelen boezemen een geheel andere een recht tegen overgestelde geaartheid in. Vriendlykheid van Zeden moet het onderscheidend kenmerk der Groote Wereld niet weezen. — Deeze is iets meer dan een welvoegend cieraad des leevens. — Deeze ontstaat, uit onze onderlinge betrekkingen tot elkander, als Menschen — en moet, in alle opzigten, het eenpaarig uitwerk-

zel weezen onzer beginzelen als Christenen. Het is ons werk als Menſchen, en onze pligt als Christenen, ons zelven gelukkig te maaken, en tot het geluk van anderen het onze toe te brengen. Hy, die deeze twee gewigtige Einden bedoelt, en daar toe, op de verſtandigſte en kragtdaadigſte wyze, zyne poogingen inſpant, is de uitmuntendſte Mensch, de voorbeeldlykſte Christen. Een gedrag, 't welk eenigzins, 't zy regtſtreeks of van ter zyde, 't zy in meerdere of in mindere maate, om het geluk van onszelven, of van anderen te verminderen, is, derhalven, onbetwistbaar verkeerd, naar maate van de uitgeſtrektheid van deszelfs invloed. En, indien wy kunnen bewyzen, dat eene onvriendlyke geſteltenisſe, eene onbeſchofte en onverpligtende leevenswyze, eigenaartig ſtrekt om dit uitwerkzel voort te brengen, zal onze onvermydelyke verpligting tot het opvolgen van 't vermaan des Apostels, *Weest Vriendelyk*, ten klaarſten blyken.

Verleen my, in de behandeling daar over, uwe opmerkende Aandagt. Het onderwerp myner tegenwoordige Verhandeling is, geenzins, een ſtuk van weinig aangelegenheids. Het ſtrekt zich, gelykerhand, uit tot alle leevensſtanden; en moet het hebbelyk beginzel onzes gedrags zyn, ten opzigte van ons gelyken, onze minderen, en onze meerderen. Niemand is 'er, gevolglyk onder U, die deezen beminnelyken pligt niet kan betragten. Wy vinden ons allen omringd van ons gelyken, en de meesten onzer ſtaan in eenige betrekking tot hunne minderen en meerderen.

I. 'Er doet zich een ruim veld, tot het betragten deezer Christlyke Deugd op, in onze verkeering met Lieden, die ons gelyk zyn.

Het gaat vast, dat alle Menſchen, oorſpronglyk, gelyk zyn aan elkander. Elk is Heer en Meester van zich zelven, en aan geen' dwang onderworpen, of hy moet, in eenig opzigt, de regten van zynen Evenmensch, die in allen deele zo heilig zyn als zyne eigene, ſchenden. Maar de Inſtellingen der Burgerlyke Regeeringe hebben, eenigermaate, deeze oorſpronglyke gelykheid vernietigd. De byzondere vryheid van elk, hoofd voor hoofd, heeft plaats gemaakt voor de algemeene veiligheid, en het algemeen voordeel. Men heeft Verbonden opgerigt, en verſcheide graaden van ondergeſchiktheid vastgeſteld, waar door de geryflykheden en verbeteringen des leevens grootlyks zyn bevorderd. Eene kleine verandering heeft 'er dus ſtand gegreepen, ten opzigte van de regten der Menſchen, in den ſtaat der Maatſchappye. En hunne wederkeerige pligten moeten bepaald worden, door de eigene natuur

tuur deezer betrekkingen, in welke zy tot elkander ſtaan. In dit Deel myner Redenvoeringe is het, egter, onnoodig daar op agt te geeven. Want, met betrekking tot de zodanigen, die een en het zelfde Character bekleeden, en in denzelfden ſtand des burgerlyken leevens geplaatst zyn, hebben zy geene verandering ondergaan. 't Zyn de pligten van Menſchen jegens Menſchen, en moeten bepaald worden, volgens de algemeene beginzelen der Menschlyke natuure, en de wederkeerige belangen van elk, hoofd voor hoofd. En indien wy het voorſchrift des Apostels, *Weest Vriendlyk*, hier aan toetzen, zullen wy bevinden, dat het gezag daar van onveranderlyk en onbepaald is.

Wat, immers, kan overeenkomſtiger weezen met de algemeene beginzelen der Menschlyke natuure, dan die vriendlyke en verpligtende ommegang, welken ik thans aanprys? Zeggen de inſpraaken van ons hart niet, dat wy Broeders zyn? Zyn goedertierenheid, en een begeerte om genoegen te ſchenken, de heerlykſte cieraaden, en de weezenlykſte hoedanigheden niet van een Broederlyken inborst? Moet ons gedrag in de zamenleeving niet duidlyk ontdekken, dat wy elk het beste wenſchen, —— dat wy begeeren de genegenheid onzer Medemenſchen te trekken —— en gelukkig zyn, in het denkbeeld van te verpligten, en verpligt te worden? En kunnen deeze wenschlyke einden bereikt worden door norsheid van aart, door korzelheid van gedrag, of door koele agterhoudenheid? Neen, myne Broeders; „ aan hunne vrugten zult gy ze ken„ nen", is een grondregel van eene algemeene toepaſſing; en een algemeene vriendlykheid van Zeden is een natuurlyk teken van een waarlyk goedertieren hart.

De inneemende geſchiktheid, waar over ik thans ſpreek, is tevens zeer bevorderlyk tot het wederzydſche belang van elk in 't byzonder. Hoe gemaklyk zouden de bezigheden des leevens afloopen, indien elk openhartig, voor de vuist en vriendlyk te werk ging? Hoe veele misverſtanden zou men vermyden? Hoe ras de geſchillen, die nu jaaren, verdrietige jaaren, van kwelling en onrust duuren, eindigen? Wiens belang, myne Broeders, zoudt gy liefst en ernſtigst bevorderen, die eens Vriendelyken Mans, of die van een korzelen NABAL, zulk een Zoon BELIALS, dat niemand met hem te doen kan hebben? Zyt gy niet gereed om op te ſtaan, te loopen, te vliegen, op 't verzoek des eerstgemelden? Is de bevallige beweeging van zyn hand, de gunſtige opſlag van zyn oog, niet genoegzaam om uwe aandagt op te wekken, en te beweegen tot het voldoen van zyne begeerte? Wie is, in de betoonin-

gen van Vriendſchap, en de uitſpanningen der zamenleeving, zo aangenaam als de vriendlyke Man? De gezette plooy zyner Zeden is zigtbaar in alle zyne bedryven — deeze maakt hem bekwaam om de ernſtigſte pligten des leevens, op de voordeeligſte wyze, te volbrengen — om, in de dagelykſche verkeering, bevallig de gemeenſte dienſten te doen — om met kieschheid iemand te verpligten — en verpligt te worden, met die gepaste dankbaarheid, natuurlyk ontſtaande uit de bewustheid, dat hy juist herzelfde zou gedaan hebben, ware hy in de plaats zyns Verpligters geweest.

En is het, myne Broeders, niet eenige aandagt en moeite waardig, zich eene hebbelykheid eigen te maaken, die zo algemeen behaagend en heilryk is? Dezelve is, nogthans, zo gemaklyk te verkrygen, als gemaklyk te betragten. Een regtmaatig bezef van de weezenlyke natuur onzer betrekkinge tot onze Medemenſchen, en eene zugt om hun te verpligten, aan welken wy ons verbonden vinden, is volkomen genoegzaam, tot het voortbrengen van dat vriendlyk gedrag, 't geen den Mensch en den Christen tot een zo groot cieraad ſtrekt. Waare goedhartigheid is de eenige geſchikte grond, voor algemeene beſchaafdheid van zeden. Wanneer het hart onder den invloed ſtaat, van de zagtaartigſte aandoeningen, zal eene inneemende beleefdheid in 't gedrag zigtbaar weezen. De Christen, derhalven, die, door zyne belydenis en character, de Vriend des Menschdoms is, moet, ongetwyfeld, uitſteeken door de beleefdheid en vriendlykheid zyner geſteltenisſe. Wy moeten nu in de

IIde plaats overweegen, dat hy deeze beminnelyke Deugd niet alleen zal beoefenen omtrent zyns gelyken; maar ook ten opzigte van die beneden hem in rang zyn.

De onderſcheide rangen en betrekkingen, ontſtaan uit de inſtelling der Burgerlyke Maatſchappye, hebben verſcheide nieuwe pligten ingevoerd. Het komt den Overheden en Heeren toe te gebieden, het voegt den Onderdaanen en Dienſtbooden te gehoorzaamen; dan deeze nieuwe verpligtingen zelve hebben geenzins den natuurlyken pligt, welken wy tegenwoordig aanpryzen, vernietigd of beperkt. Er zyn, in de daad, bykomende bewysredenen, die eene vriendlyke geaartheid, omtrent onze minderen, aandringen.

Wanneer de Menſchen, in alle opzigten, elkander gelyk zyn, zal een diep doorgedrongen bezef van de natuurlyke vryheid, 't welk, misſchien, niet altoos en geheel te veroordeelen is, zeer gereed in een ſtrafwaardig uiterſte, en zomtyds op een laſtige trotsheid, uitloopen. Maar, wanneer de betrekking

van

van een meerder tot een minder eens ſtand gegreepen heeft, kan deeze laſtige trotsheid van geest geenzins als een vermindering van ſchuld inbrengen, dat dezelve ontſtaat uit de overmaate van een beginzel, 't welk, misſchien, niet altoos en geheel te veroordeelen is. Want de mindere bevindt zich, meer of min, in de magt van zyn meerdere; en een die afhanglyk is, te verdrukken, te beledigen, of zelfs onedelmoedig te bejegenen, is laag en niet manlyk. De beleefdheid van den Heer en den Christen ſtraalt zo zeer door in zyn gedrag omtrent zyne dienstbooden, als in zyne verkeering met lieden van zyn eigen rang.

En 't is het in 't oogloopend kenmerk van deeze aanpryzenswaardige Vriendlykheid, dat dezelve, op de volkomenſte wyze, het verſchil der betrekkingen bewaart, en nogthans de mindere party de vernederende omſtandigheden zyns Staats doet vergeeten. 't Is het gelukkig midden, tuſſchen eene vernederende gemeenzaamheid en eene overheerſchende trotsheid. Zy dient even zeer om eene onverdraaglyke veragting, aan den eenen, en ſlaaſſche vrees, aan den anderen kant, te verbannen. Zy boezemt een redelyk vertrouwen in, gepaard met een toegeneegen ontzag. Zy moet, gevolglyk, voor den meerderen hoogst nuttig weezen: dewyl zy ſtrekt om hem van de verknogtheid en trouwe der minderen te verzekeren. En 't is geheel overtollig te vermelden hoe zeer zulks dient tot het geluk des afhanglyken. Een vriendelyk gelaad, eene heuſche ontmoeting en aanſpraak, ſtreelen het hart, verligten den arbeid, en zetten eenige van de bekoorelykheden der vryheid aan de dienstbaarheid by. —— „ Is „ hy niet verpligt myne bevelen te gehoorzaamen?" is eene vraage, die, wanneer een Mensch ze aan zichzelven voorſtelt, zekerlyk, zyn aangezigt een zagten plooy, eene vriendlyken bemoedigenden opſlag aan zyn oog, en een heuſchen toon aan zyne ſtemme moet geeven. Onderwerping, afhanglykheid, en handen arbeid is het lot der Menſchen in de laagere leevensſtanden, en deeze zyn genoegzaame beproevingen van hun geduld, en onderwerping aan de ſchikkingen der Voorzienigheid. De ſchorre taal van geſtrengheid behoeft 'er niet bygevoegd te worden, om hunne ongelegenheden te vermeerderen en hunnen geest te verdrukken. Neen, myne Broeders, laaten de zagte toonen van Vriendlykheid liever hunne gemoederen vervrolyken; herinnert hun, dat zy ook Menſchen zyn, en zet hun aan om te vertrouwen op de Goedertierenheden van den algemeenen Vader des Menschdoms.

Ik zal 'er, in de III de plaats, nog byvoegen, dat eene vriendlyke geaartheid zich, op 't allervoordeeligst, zal vertoonen in haar gedrag, ten opzigte van Menschen in een verheevener levensstand.

Doch hier zal men, misschien, tegenwerpen, dat, met hoe veel regts wy de vriendlykheid ook aanpryzen, omtrent ons gelyken en minderen, deeze, in het tegenwoordige geval, niet minder zou weezen dan eene vermetele gemeenzaamheid. Ongetwyfeld moet dezelve zich schikken naar de verschillende natuur der betrekkinge, en zal, gevolglyk, eene kleine veranderjng, in 't voorkomen, ondergaan: dan haar algemeen character zal, nogthans, juist het zelfde blyven. Zy zal die openhartigheid en goedaartigheid behouden, die duidlyk haare herkomst aanwyzen. De Man, die vriendlyk en toegeevend is omtrent zyne minderen, zal nimmer zichzelven vernederen door eene kruipende slaafsheid omtrent Persoonen van een verheevener rang: want het is eene onlochenbaare grondregel, dat eene laagkruipende en dwinglandsche gesteltenisse onafscheidelyk verëénigd zyn; of, om my van de klemmende woorden des Dichters te bedienen,

Wie hoven zich een dwaas, met laffe vleitaal, stelt
Bejegent minderen met dwang en trots geweld.

De Vriendlykheid eens Christens is even verre van beide deeze haatlyke uitersten. Gelyk dezelve hem niet toelaat zynen eerlyken afhangeling tot grimmigheid te tergen, zo verbiedt ze hem die vleiery te gebruiken, welke den hoogmoed van een uit het stof verheeven gemeen Man streelt; doch ten hoogsten walchlyk is voor een edel gemoed. In alle zyne verbintenissen en betrekkingen, is hy gedagtig aan de pligten van een Mensch jegens zyne Broederen; eene gulhartigheid van zeden zal het kenmerkteekenende van zyn gedrag uitmaaken; de algemeene Vriendlykheid, waar mede hy Menschen van allerlei rang bejegent, zal hem den eerbied zyner minderen, de agting van zyns gelyken, en de verwondering zyner meerderen verzorgen.

Neemt dan, myne Broeders, de uitmuntendheid van het voorschrift des Apostels in agt, legt u toe op de uitgestrektheid der verpligtingen daar in begreepen; en maakt u de gesteltenis, daar in aangepreezen, eigen niet alleen als eene verfraaijende hoedanigheid in de beschaafde wereld; maar als een zedelyken en Christlyken pligt. Ten besluite. „ Zyt „ allen eensgezind, medelydig, de broeders liefhebbende, „ met

„ met innerlyke barmhartigheid bewoogen, vriendlyk; ver-
„ geldt niet kwaad voor kwaad, of ſchelden voor ſchelden;
„ maar zegent daar tegen; weetende dat gy daar toe geroe-
„ pen zyt, op dat gy zegeninge zoudt beërven."

DE GOEDE UITWERKING VAN 'T DOORSNYDEN VAN DE APONEUROSIS DER TWEEHOOFDIGE SPIER (BICEPS,) IN EEN PYNLYKE GESCHEURDE WOND: door Mr. B. WILMER, *Heelmeester te Stony Stratford*; in een Brief aan Dr. HUNTER; gelezen den 1 October, 1770.

(*Med. Obſerv. and Inquiries by a Societ. of Phyſ. in London, Vol. IV.*)

DEwyl ik reden heb, Myn Heer! te denken dat de Perſoone, die het onderwerp van 't volgende geval uitmaakt, haar leven verſchuldigd is aan de leerſtellingen die gy leert, met opzicht tot de oorzaak der toevallen, welke ontſtaan uit gewonde Peezen, denke ik dat het U niet onaangenaam zyn zal, wanneer ik u dit geval mededeele. Zo gy het gewichtig genoeg oordeelt, zal 't my niet onaangenaam zyn, 't zelve aan 't geneeskundig Genootſchap mede te deelen.

Ik blyve enz. B. WILMER.

Een bloedryke jonge Dogter, Meid van een Heer niet verre van deeze Plaats, viel den elfden Juny laatstleeden van een Kar, en werd in haar val door een Keyſteen, in de bocht van den arm, gewond. Ik zach haar ſchielyk naa het toeval; ze had toen zwaare pynen. Een aanmerkelyke bloeding had 'er plaats gehad, en de arm was zeer gezwollen. —— De wond was overdwars, ten naasten by een duim in lengte; deszelfs laagſte gedeelte eindigde op een kleinen afſtand van de binnenſte *Condylus* van de Schouder. De Band van de tweehoofdige Spier was geſcheurd, en de ſtukken 'er van waren zichtbaar in de opening van de Wond. —— Men plaatſte een verzachtende pap op den arm, en deedt haar 16 oncen bloed afneemen; men plaatſte den voorarm in een geboogene ligging, om de tweehoofdige Spier flapper te doen worden, waarop ze naar bedde werd gebragt; men gaf haar een ontbindend Geneesmiddel. —— Ze had een ſlechten nacht; en haer arm was zeer pynlyk, ook was ze zeer koortſig. Ze kon haar arm zelf niet beweegen, en kon niet verdraagen dat hy door een ander in beweeging gebragt werdt. Om

kort te zyn, zal ik alleen maar aanmerken dat 'er veertien dagen verliepen, geduurende welke de kwaade toevallen, te vooren gemeld, aanhielden, niet tegenstaande men in de Geneeswyze de ontsteeking op 't sterkst tegengegaan hadt. De pyn was zo heftig, dat ze, zelfs door het gebruik van slaapmiddelen, niet kon tot slaapen komen: de geduurige aandoening van pyn verwekte een aanhoudende Koorts, die beurtelings met grillingen en een verzwakkend zweet vergezeld was. De Wond ontlastte een dun vocht, van een groene kleur; de deelen in den omtrek waren zeer verhard; ze had een gevoel in haar arm, zo als ze het uitdrukte, even of dezelve door een band nauw gebonden was. In deeze drukkende omstandigheden, wanneer haer leeven oogenschynlyk in groot gevaar was, besloot ik de Spierband (*fascia*) door te snyden; oordeelende dat, door 't wegneemen van de drukking, eene verandering ten onzen voordeele ontstaan zoude. Den 25sten Juny, deed ik een insnyding, die twee duimen lang was, in de bekleedzels en vliezen (*aponeurosis*) van de Spieren. Zo dra dit geschied was, verspreidden zich de doorgesneeden deelen van den Spierband (*fascia*) van één; 't gevolg 'er van beantwoordde aan onze verwachting. — Ze gevoelde onmiddelyk verlichting; de pyn, zwelling, ontsteeking en Koorts, hielden op, en verlieten haar: de eerste keer dat het verband veranderd werdt, na de bewerking, was 'er een goede etter in plaats van 't dunne scherpe vocht, 't geen te vooren by aanhoudenheid ontlast was. De Wond werd opgevuld en genas zo schielyk en met zo weinig moeite, als of het in eenig ander deel van 't lighaam geweest was. Daar bleef alleen eenige zwakte over, waar van ik hoope dat ze ook binnen kort zal afraaken. 't Is niet ondienstig aan te merken, dat 'er geen etter onder de Spierband gevonden werdt; ook was de doorsnyding niet met veel pyn vergezeld. — Ieder die de groote gevoeligheid der deelen in eene ontsteeking gaade slaat, en hoe meer de pyn, door de vermeerdering der spanning, toeneemt, zal ligt reden kunnen geeven van de schielyke hulp welk deeze Persoone had op de doorsnyding van den Spierband, wiens onveerkragt belette te wyken voor de zwelling van de onderleggende deelen: dit geval maakt het zeer waarschynlyk, dat de kwaade toevallen, volgende op de Wonden der peezen en vliezen, eer ontstaan van een werkzuiglyke drukking, dan van eenige zonderlingheid in 't samenstel der deelen, welke men, nog niet lang geleeden, meende dat zo sterk gevoelig en aandoenlyk waren.

NA-

NATUURLYKE HISTORIE VAN DEN ROEK.

(Volgens den Heer DE MONTBEILLARD, Medeschryver van den Heer DE BUFFON.

DE *Roek*, in 't Grieksch Ἐπιρμελωγος, in 't Latyn *Frugilegus*, in 't Engelsch *Rook*, in 't Zweeds *Roka*, in 't Fransch *Freux* of *Frayonne*, in 't Hoogduitsch *Roech*, en by ons ook wel *Koorn-Kraay* geheeten, is van eene gemiddelde grootte, tusschen de *Raavens* en de *Kraayen*, en heeft een veel zwaarder stem dan de andere *Kraayen*. Hy onderscheidt zich zeer duidelyk, door een wit meel- en zomtyds schurfdagtig bekleedzel, welk het grondstuk van den bek omringt, in plaats van de zwarte en voorwaards steekende veeren, die, in de andere soorten van *Kraayen*, zich uitsteeken tot de opening der neusgaten: hy heeft ook een kleinder en zwakker bek, die als een rasp is. Deeze ongelykheden, die in 't oog loopen, veronderstellen andere veel weezenlyker en gewigtiger.

De bek der *Roeken* is alleen zo robbelig en aan het grondstuk zonder veeren, om dat zy, voornaamlyk van graanen, kleine wortelen en wormen leevende, de gewoonte hebben met den bek zeer diep in den grond te booren, om 'er het hun eigen voedzel uit te haalen: 't welk niet kan missen, den bek met der tyd oneffen te maaken, en de pluimen aan het grondstuk weg te neemen, als die aan eene geduurige wryving zyn bloot gesteld (*). Egter hebbe men niet te denken, dat deeze huid volstrekt kaal is, men ontdekt 'er dikwyls kleine enkel staande veertjes op: een zeer sterk bewys, dat dezelve niet oorspronglyk vederloos is; maar dus geworden, door eene van buiten komende oorzaak, eene soort van toevallige misvormdheid, volgens de bekende wetten der voortteelinge in een erfgebrek veranderd.

Het

(*) De Heer DAUBENTON DE JONGE, aan wien de Vogelkunde reeds veel verpligting heeft, zag van verre, in een onbebouwd land, zes *Kraayen*, doch de soort kon hy niet onderkennen, druk bezig om steenen, hier en daar verspreid, op te ligten en om te keeren, ten einde zy de Wormen en Insecten, daar onder verborgen, mogten krygen. Zy gingen hier in met zo veel yvers te werk, dat zy de ligtste steenen twee of drie voet in de lugt opsmeeten. Indien dit bedryf, tot nog door niemand aan de *Kraayen* toegeschreeven, aan de *Roeken* eigen is, strekt zulks tot eene rede te meer van 't afslyten der vederen rondsom den Bek.

Het aazen der *Roeken* op graanen, wormen en insecten is hun byzonder eigen: want zy raaken geen krengen, geen vleesch aan; ook hebben zy de maag en 't ingewand van Graaneetende Vogelen.

Deeze Vogels vliegen in groote benden, ja in zo sterke menigte by een, dat de lugt 'er zomwylen door verdonkerd wordt. Men verbeelde zich welk eene schade die benden van Graan- en Vrugteetende *Kraayen* kunnen veroorzaaken, in eerst bezaaide landen, of velden, waar het Koorn aan 't rypworden toe is; te deezer oorzaake heeft de Regeering, in verscheide Landen, maatregels genomen om deeze Vogels uit te mooijen. De Schryvers van *'t be Britisch Zoology* kanten zich aan tegen het verbannen der *Roeken*, en willen dat zy meer goeds dan kwaads doen, door het vernielen van eene menigte *Kevers* en andere Insecten, die de wortels van nutte planten afknaagen, en zo gehaat zyn by de Land- en Tuinlieden. Die schade zou juist tegen elkander vergeleken, en dus de som opgemaakt moeten worden.

Niet alleen vliegen de *Roeken* by groote benden, maar zy nestelen ook, om zo te spreeken, in maatschappy met de vogelen van hunne soort, en dit doen zy met groot geschreeuw: want de *Roeken* zyn luidrugtige Vogels, inzonderheid als zy jongen hebben. Dikwyls ziet men tien of twaalf hunner nesten op denzelfden Eikenboom en veele boomen in 't zelfde woud, of in de zelfde landstreek, op die wyze bezet: zy zoeken geen eenzaame plaatzen om te broeden; in tegendeel schynen zy, in die omstandigheid, aan bewoonde plaatzen de voorkeuze te geeven, en SHWENCKFELD merkt aan, dat zy veelal de groote boomen rondsom de Kerkhoven kiezen, misschien om dat dit dikwyls bezogte plaatzen zyn, of dewyl zy daar meer Wormen dan elders vinden: want men kan niet denken, dat ze derwaards gelokt worden, door den reuk der lyken; vermids zy, gelyk we reeds aanmerkten, geen vleesch noch krengen eeten. FRISCH verzekert dat men, in den broedtyd, onder 't geboomte, waar zy nestelen, komende, wel dra met hun drek bevuild wordt.

Eene zaak die ons zonderling moet voorkomen, schoon gelykfoortig genoeg aan 't geen dagelyks onder Dieren van eene andere soort voorvalt, is, dat, als een Paar het nest maakt, een van beiden het moet bewaaken: terwyl de andere geschikte bouwstoffe gaat zoeken. Zonder deeze voorzorge, en als zy beiden teffens weggingen, wil men dat het nest, oogenbliklyk, door de andere *Roeken*, die op den-

zelf-

zelfden boom huisvesten, zou beroofd en verwoest worden, om de verzamelde bouwstoffe tot hunne eigene nesten te verwerken.

In de maand Maart beginnen de *Roeken*, althans in *Engeland*, hunne nesten te vervaardigen: zy leggen vier of vyf eijeren, veel kleinder dan die der *Raavens*; doch met veel grooter vlekken, boven al aan 't dikste einde. Men zegt dat het Mannetje en het Wyfje beurtlings broeden: wanneer de Jongen uit en in staat zyn om te eeten, geeven zy hun voedzel in den krop bewaard, of liever in eene soort van zak, gevormd door eene uitzetting van den krop der maagen.

Ik vind in de *The Britisch Zoology*, dat de *Roeken*, het broeden gedaan zynde, de boomen, waar zy genesteld hebben, verlaaten: 'er niet weder komen, dan in de maand Augustus; niet voor October hunne nesten beginnen te herstellen, of te maaken. Dit veronderstelt dat zy bykans een geheel jaar over in *Engeland* blyven; doch in *Frankryk* en *Silesie*, en in veele andere Landen, zyn de *Roeken* zeker Trekvogels, met eenige uitzondering, en dit verschil, datze in *Frankryk* den Winter aankondigen, terwyl ze in *Silesie* de voorbooden zyn van het schoonste Jaargetyde (*). De *Roeken* huisvesten overal in *Europa*, volgens LINNÆUS; ondertusschen schynt dit eenigzins bepaald te moeten worden: dewyl ALDROVANDUS niet geloofde dat zy in *Italie* gevonden wierden.

Men wil dat de *Jonge Roeken* goed zyn om gegeeten te worden, en dat de oude niet kwaad smaaken, als zy vet zyn; doch meestentyds zyn ze mager. De Landlieden hebben geen afkeer van de *Roeken* te eeten; wel weetende dat ze niet, gelyk de *Raavens* en *Kraayen*, op krengen aazen.

(*) Ik heb te *Beaume la Roche*, een Dorp in *Bourgogne*, eenige mylen van *Dijon*, omringd van bergen, en steile rotzen, en waar de koude veel sterker is dan te *Dijon*, meermaalen in den Zomer een vlugt van *Roeken* gezien, die, gelyk men my verzekerde, sints meer dan eene eeuw in de gaten der rotzen, tegen het Zuidoosten, zich onthielden en nestelden; men kan by hunne nesten niet dan zeer bezwaarlyk komen, en alleen door zich met touwen neder te laaten zakken. Deeze *Roeken* waren zo gemeenzaam, dat ze het eeten der Koornmaaijeren kwamen weghaalen; zy gingen, op 't einde van den Zomer, alleen voor twee maanden weg, waar op zy tot hun gewoon verblyf wederkeerden. Nu twee of drie jaaren geleeden zyn ze verdweenen, en de *Bonte Kraayen* hebben terstond hunne plaats ingenomen.

DE LANDS- LUGTS- EN WEERSGESTELTENIS IN ZUID CAROLINA.

(Ontleend uit LIONEL CHALMER's, M. D. *Account of the Weather and Diſeaſes of South Carolina.*)

Zuid Carolina begrypt de Landſtreeke, gelegen tuſſchen 95 en 31 graaden en 45 minuuten Noorder Breedte, ſtrekkende langs den *Atlantiſchen Oceaan*, noordoost op ten noorden, en zuidwest op ten zuiden.

De kust van dit Land is zo laag en vlak, dat dezelve niet verder, dan op den afſtand van zeven mylen, kan gezien worden: doch, omtrent vyftig mylen van 't ſtrand af, wordt het land ongelyker, en beſtaat uit groote vlakten, hier en daar met verheevener plaatzen; die allengskens westwaards aan in hoogte toenoemen, en eindelyk een keten van hooge Bergen vormen, loopende door het vaste land van *Noord America*, op een afſtand van omtrent 300 mylen van de Zeekust.

Van den Oostkant deezer Bergen, ontſpringen veele Rivieren, die, met eene menigte van bogten, zich in den Oceaan ontlasten: en, dewyl de wateren van alle de aangrenzende Landen daar in afzakken, zyn deeze Rivieren onderhevig aan zeer groote overſtroomingen: zwellende zomtyds, meer dan twintig voeten in rechtſtandige hoogte, in den korten tyd van twaalf uuren; bovenal op plaatzen, waar de Rivieren nauw, en de Oevers hoog genoeg zyn, om het water te beſluiten. Doch, waar het Land laager is, verſpreidt zich het water, veele mylen buiten de gewoone perken; 't welk te wege brengt, dat het Vee en alle andere Landdieren, die de hoogten niet kunnen bereiken, verdelgd worden; deeze laage Landen kunnen verſcheide weeken onder water liggen. Die binnenlandſche overſtroomingen ontſtaan, of uit het ſmelten der ſneeuw op 't gebergte, of uit de zwaare ſtortregens, diep in 't Land gevallen; men ziet ze zomtyds in de Lente, en in den Herfst beide; doch meest in 't laatstgemelde ſaiſoen: in zommige jaaren zwellen de Rivieren in 't geheel niet, of zo weinig, dat het geene ſchade altoos veroorzaakt. Wanneer zulke overſtroomingen in het Voorjaar komen, kunnen de Planters niet zaaijen: treffen zy in 't Najaar, dan wordt het Veldgewas, of door den ſtroom vernield, of ſlaat zo deerlyk aan 't rotten, dat 'er weinig of niet valt in te oogſten. Een groot geluk is het,

het, dat deeze Landen zo vrugtbaar zyn, dat, indien een derde van 't gewas verlooren gaat, de Planters, egter, eenen genoegzaamen oogst hebben: zo sterk is de aanteelt op deeze plaatzen, die, door herhaalde overstroomingen, een diepen ryken en onuitputlyk vrugtbaaren grond hebben.

Eenige Heeren, die Landen van deezen aart bezitten, hebben my verzekerd, dat zy een stok van twintig voeten daar in kunnen steeken: en dat die gansche diepte bestaat, uit zagte mollige en vette aarde. Om dusdanige Landen ter planting voor te bereiden, maakt men dammen of dyken van aarde, tot het voorkomen der overstroomingen: dit gedaan zynde, droogt de oppervlakte schielyk, en is gereed om beplant te worden, met zulke soort van graan als den Eigenaar behaagt. Verkiest hy Ryst te planten, dan vervaardigt hy ook dwaradammen in het veld, indiervoegen dat 'er een of meer Akkers in elk vierkant begreepen zyn. Onder in deeze dammen worden uitgeholde boomstammen gelegd, met sluitplankjes aan de enden, door welk middel de Springtyen, (die versch-water verschaffen) naar welgevallen, kunnen ingelaaten, uitgeweerd en geleid worden, op zulke gedeelten van 't Land als de Ryst het vordert: want de Ryst is eigenlyk een Waterplant, ten minsten tiert dezelve, op zekeren ouderdom, best in 't water. — Behalven dit, trekken de Eigenaars een groot voordeel van dus de Landen onder te zetten, daar door wordt niet alleen veel gras en onkruid vernield; maar ook eene menigte Insecten, aan de eerst opkomende Ryst zeer nadeelig, verdelgd. Doch het afweeren deezer onheilen brengt somtyds een ander te wege, niet min nadeelig: het water voert dikwyls eene menigte van Steurkrabben aan, die veel Ryst afbyten: deeze afgebeete Planten schieten nooit weder uit den wortel op: het is niet zeldzaam het water overdekt te zien, met jonge Ryst dus afgeknaagd.

't Is waar, het bereiden van een Land, uit eenige honderd Akkers bestaande, is, door het maaken van zo veele dammen, een werk, dat veel tyds en arbeids kost; doch, eens gedaan zynde, kan het veele jaaren aan, en moet alleen nu en dan hersteld worden. De Planters zyn dus van een overvloedig gewas verzekerd, mits hun geen der gemelde onheilen treffen. —— Ik heb straks gesprooken van *Springtyen*, in de verschwater Rivieren, dit verdient eenige opheldering. Deeze ontstaan uit het hooger Gety in Zee, drie dagen voor en drie dagen naa nieuwe en volle Maan; zo dat ze alle veertien dagen zes dagen voorvallen. Op die dagen loopt de Zee sterker en eenige voeten hooger in de Rivieren op: deeze snelle vloed

stuit

ſtuit den loop des waters in de Rivieren, die Zeewaards ſpoeden, en maakt dat het zelve zwelt, en de boven laaggelegen Landen overvloeit.

Maar, behalven de groote Rivieren, van welke ik dus verre geſprooken heb, zyn 'er veele kleine, voortkomende uit wateragtige en moerasſige ſtreeken; en dewyl zy met verſcheide armen zich allerwegen heen ſtrekken, vormen zy eene menigte bevaarbaare kreeken in 't Land, waar door men te water, zeer gemaklyk, de goederen van de eene na de andere plaats kan voeren: van dusdanig water is geen Land meer en beter voorzien, dan *Zuid-Carolina.* —— Alle deeze Rivieren ontlasten zulk eene hoeveelheid van modderig water in Zee, dat wanneer de Schepen, op den afſtand van vyftien of twintig mylen van 't ſtrand komen, het water, 't welk dus lang blauw en doorſchynend helder geweest is, dik en met aarddeelen bezet vinden. —— Het verdient onze opmerking, dat alle onze Rivieren, (en ik denk dat het overal zo is,) eene *Baar* hebben, waar zy zich in Zee ontlasten. Deeze *Baar* vindt men, naar de hoeveelheid des waters, welke de Rivieren uitſtorten, en de ſnelheid met welke zulks geſchiedt, digter by of verder van het ſtrand. De *Baaren* zyn zandbanken, waar grooter ondiepte is dan op andere plaatzen. Zy worden gevormd door 't geen men *Kentertyen* noemt: want, daar de wateren uit alle Rivieren, eindelyk, in Zee ontlast worden, en als zy zich daar in uitſtorten, derzelver ſnelheid grootst is by ebbe: en dewyl de rivierwateren altoos vervuld zyn met aard-en zand-deelen, en 'er een ſtilſtand is tuſſchen laag water, en het begin van den vloed, gelyk ook tuſſchen vloed en ebbe, hebben de zwaarſte deelen tyd om te bezinken. —— Maar vermids de Zee ook, door haaren meerderen aandrang, by het inbreeken van den Vloed, het geweld, met welke het Rivierwater nederſtroomt, ſchielyk overwint, brengt het veel zands, gebrooken ſchulpen *enz.* mede; dit doet die Baaren zeer ophoogen.

De grond in *Zuid-Carolina* is zeer verſchillende: tot een afſtand van twintig mylen van Zee, vindt men denzelven doorgaans ligt en zandig; doch verre van onvrugtbaar. Dit heeft men, nogthans, alleen te verſtaan van hooge Landen: want, op veele andere plaatzen, is de grond zo diep en ryk, als dezelve ergens kan gevonden worden. Doch zelfs in de dorſte ſtreeken, is de vrugtbaarheid, by regenagtig Weer, zo weelderig, dat men 'er een goeden Oogst inzamelt. Maar dit vogtig Weer brengt, van den anderen kant, eene ontelbaare menigte van kruipende dieren en inſecten voort, die ſtilſtaand water noodig hebben, om uitgebroed te worden: eenige deezer vallen

den

den Inwoonderen zeer lastig, byzonder 's nagts, indien zy geene zorge draagen, om zich tegen de steeken te beschutten, door de bedsteden rondsom met gaas wel digt te omhangen. Dan de hette van de Zon is, by droog Weer, zo groot, dat, in den verschroeiden grond, het gezaaide graan niet wil groeijen: gewassen, die schoon stonden en veel beloofden, verdorren als dan, en brengen niet of zeer weinig voort. De Ryst schynt het meeste van alle Veldgewassen te kunnen uitstaan: deeze komt, als de regen valt, weder voort, schoon tot den grond afgeschroeid.

Verder landwaards in, hebben de hooge landen in 't algemeen een goeden grond, en de vrugtbaarheid der laage wordt onuitputlyk gerekend. De bergen zelfs zyn met een schoon groen van hooge boomen bedekt, uitgenomen op eenige weinige plaatzen, waar de bergtoppen barre rotzen zyn; hier treft men Marmersteen aan van verscheidene kleuren. Doch, uitgenomen in éene Rivier, vindt men geen steen grooter dan een keisteentje, tot op twintig mylen van zee, behalven die als scheepsballast daar gebragt en gestort zyn.

Ik twyfel niet, of *Zuid Carolina* brengt allerlei soorten van Metaalen voort. Goud, Zilver, Koper, Yzer, Lood, heeft men 'er reeds ontdekt. Wy hebben 'er ook Spiesglas, Aluin, Talk, Potlood, Mergel, en eene soort van zeer fyne witte klei, goed om Porcelein van te maaken. Ik heb ook Smaragden gezien, door de *Cherokeesche Indiaanen* uit het land gebragt, die, gekloofd en gepolyst, voor die van *Indie* in luister niet behoefden te wyken. Rotskrystal is op zommige plaatzen overvloedig.

Toen de *Engelschen* eerst bezit van dit Land namen, was 't zelve, uitgezonderd de *Savannachs* (vlakten natuurlyk zonder geboomte), en eenige kleine openingen, hier en daar door de *Indiaanen* gehakt, één geheel Bosch, en misschien is een twintigste gedeelte daar van nog niet opgeruimd en bebouwd.

Van de oppervlakten, derhalven, van zo veele groote Rivieren, en talryke verzamelingen van stilstaande wateren; van eene zo verbaazende uitgestrektheid, vogtig en moerasfig land, en de groote *Atlantische Oceaan*, die de Kusten bespoelt, moeten de uitwaasemingen, in deeze heete lugtstreeke, uitermaate veel zyn; en, wanneer wy hier by voegen, de uitdamping van den grond, de overvloedige uitwaasseming der Gewassen van allerlei soort, die allerwegen den grond bedekken, zal het duidelyk blyken, dat de Lugtgesteldheid zeer vogtig

moet zyn. Dat dit zo is, toont de gevallen Regen te *Charlestown* op 't overtuiglykst, welke, tien jaaren door één gerekend, 's jaarlyks 42 duimen haalt, zonder de vogt, die in mist en dauw nederdaalt, te rekenen. Staande het gemelde Tydsbestek, was de grootste hoeveelheid van gevallen Regen in één Jaar 54 duim en 43 lynen: de minste 31 d. en 95 l, en in twaalf uuren hadt het op zyn meest 9 d. 26 l. geregend; en op den 28 Jan. 1750, bragt een regen van twee uuren 5 d. 30 l. Regenwaters aan. Voor ik zelve Weersaantekeningen hieldt, vond ik eene waarneeming, dat 'er 65 d. en 96 l. Regen, in één Jaar, gevallen was. Deeze hoeveelheid van Regen zal zeker, den Bewoonderen van gemaatigder Lugtstreeken, zeer groot voorkomen: en nogthans moet ik uit de gegeevene Verhaalen opmaaken, dat, vyftig of zestig jaaren geleden, de Regen hier dikmaaler en zwaarder viel.

Van de hitte, welke wy hier op den middag, des Zomers, langs straat gaande, gevoelen, kan ik geen beter denkbeeld geeven, dan door dezelve te vergelyken, by die gloeiende hette, welke iemand ontwaar wordt, als hy in een vry heet gemaakte oven ziet: want dezelve is zo zeer toegenomen, door de terugkaatzing van de huizen en zandige wegen, dat de Thermometer, somtyds tot 130 graaden ryst, wanneer de gesteldheid van de lugt in de schaduw geen 94 graaden overtreft: vaste lichaamen, en boven al metaalen, trekken, op zulke dagen, zo veel hette in, dat niemand 'er de hand op kan leggen, dan voor een zeer korten tyd, zonder merklyk ongemak te voelen. Ja, ik heb een stuk Osfenvleesch, van gewoone dikte, zo geheel van sappen beroofd gezien, dat het, na twintig minuuten op een stuk Kanon gelegen te hebben, gelyk men zegt, te gaar geworden of uitgebraaden was.

Hoe hoog de Kwik klom, in de maanden Juny en July des Jaars 1752, toen het Weer heeter was, dan men het hier oit gevoeld hadt, kon ik niet ontdekken; dewyl ik toen geen Thermometer bezat, welks schaal boven de 120 Graaden liep. Maar, dewyl de Kwik tot die hoogte klom, in den tyd van 15 minuten, wanneer de Thermometer aan de Zon werd bloot gesteld, en vyf voeten boven den grond gehangen, was het noodig, dit Werktuig terstond weg te neemen, om het voor stukken berstten te bevelligen. Deeze Proef nam ik in een ruimen tuin, waar veele dingen, nog groen zynde, den grond beschaduwden, en gevolglyk de hette verminderden. Doch, uit eenige Proeven, zints by koeler Weer genomen, heb ik rede om te besluiten dat de Kwik, toen ten tyde, twintig graaden hooger zou gereezen zyn, hadt ik een geschikte Ther-

mo-

mometer by de hand gehad, om die Proeve te neemen.

Geduurende dien heeten tyd, van welken ik geſpróoken heb, toen de Lugt in de ſchaduwe heeter was dan de natuurlyke hette onzer Lichaamen, (want de Thermometer daalde zes graaden, als ik die onder myn oxel ſtak,) verduurden zy, die zich aan den zonneſchyn blootgeſteld vonden, eene maate van hette veel grooter dan iemand immer in de brandendſte ziekte doorſtondt; en die men zou gedoordeeld hebben, dat het leeven, althans de gezondheid, zou kosten (*). De Landlieden en handwerkers deeden nogthans, naar gewoonte, hunnen arbeid buitens huis, de Smits en Koks binnens huis; eenige weinige toevallen kwamen de zulken over, die kleine vertrekken bewoonden, en bovenal wier bezigheden hun noodzaakten vuur te houden in die zelfde vertrekken; ook kreegen zy ongelukken, die zich zeer verhit hadden door ſterk loopen, of het overmaatig drinken van ſterke Dranken, inzonderheid wanneer zy kort daar op gingen leggen ſlaapen. Eenige werden van Beroerten overvallen, die zich beklemd en benauwd vonden, in de menigte op openbaare Verkoopingen. In deeze omſtandigheden ſtierven verſcheide Perſoonen in de Stad zeer ſchielyk, en dit lot trof veele Negers op 't Land, die te ſterk aan de lugt blootgeſteld, en door arbeid te zeer verhit waren.

Ten deezen tyde merkte ik op, dat myn Negerkok dikwyls uit de Keuken liep, en eene korte poos in den zonneſchyn ging ſtaan, zich waaijende met zyn voorſchoot. Dit toonde, dat, ſchoon de hette buiten zeer ſterk was, de buitenlugt hem nogthans koeler beviel, dan die van binnen. Doch dit verſchil ontſtondt alleen uit den ſtroom van vrye lugt, of uit het zagt geblaas van een flauw opkoelend windje. — Om te weeten, welk een graad van hette myne Dienſtbooden in de keuken uitſtonden, plaatſte ik een Thermometer aan een balk, acht voeten van den grond en vyftien van het vuur, de venſters en deuren van het huis ſtonden alle open, om het zo koel te maaken als mogelyk: doch hier zelfs tekende de Kwik 115 Graaden: en, niet tegenſtaande deezen ſchynbaar drukkenden

(*) Deeze Waarneemingen van Dr. CHALMER, wegens de uitwerkzelen der Hette in een der heetſte Jaargetyden in *Zuid-Carolina*, ſchynen zeer te ſtrekken tot ſtaaving van 't beſluit, opgemaakt, uit eenige onlangs gedaane Proefneemingen, dat, naamlyk, leevende Dieren bedeeld zyn met een vermogen, om de Hette te verdryven en te wederſtaan, en hunne natuurlyke gemaatigdheid te behouden, in een dampkring, veel heeter dan die van hunne eigene lichaamen.

den toeſtand, verzekerden my de Negers, dat zy dit Weer liever hâdden, dan de Koude in den Winter.

Vermids 'er misſchien nooit eene aantekening gehouden is, geduurende een zo heet Jaarſaiſoen, zullen eenige Aantekeningen, toen van my gemaakt, waarſchynlyk den Liefhebberen niet mishaagen.

De voorgaande Lente was by uitſteekenheid droog geweest: in de maanden Mey en Juny, was 'er niet meer Regen gevallen, dan 5 d. en 41 l. en wy hadden, zints den 20 der laatstgemelde Maand, tot den 21 July, geen Regen; het Weer was brandend heet. Het gevolg hier van was, dat de dampen, in de lugt dryvende, zo verdunden, dat 'er geen dauw viel: de ſterke hette des nagts bragt ook te wege, dat zy boven in den Dampkring bleeven hangen; weshalven, op den 13 July, eene algemeene droogte de overhand kreeg. De Aarde was zo geſcheurd en droog, dat de Planten niets meer uitwaaſemden, zy krompen in, en verdorden. Alle ſtilſtaande wateren droogden uit, gelyk ook veele wellen en ſprongen: zo dat de Reizigers geen water konden vinden, of voor zich zelven of voor hunne Beesten; want de grond, ligt en zeer los zynde, was 'er de vogtigheid ſchielyk uitgetrokken. Die gelukkig genoeg waren van in hunne wellen een' geringen voorraad van water te hebben, verdeelden dien gaarne, tuſchen zich en hunne Beesten; maar deeze laatſten niet genoeg hebbende, om hunnen dorst te leſen, ſchreeuwden om meer, 't welk nogthans niet te bekomen was, voor dat de Wellen weder opgevuld waren; deeze opvulling wagtten de ſmagtende Beesten met zo veel ongeduld af, dat ſterk dryven en ſlaan hun niet lang van de waterplaats kon afhouden. Op verſcheide plaatzen, was geen water te vinden, hoe diep men delfde: men ſtelde de Landen open, en het Vee liep herwaards en derwaards zwerven om het noodige te zoeken. Veel Vee kwam om dóór gebrek aan voedzel en aan water; dit was ook waarſchynlyk het lot van veele Vogelen, die gewoon zyn te drinken; geen deezer vertoonden zich onder ons. Met één woord, de verlegenheid van Menſchen en Beesten, ten dien tyde, ging alle beſchryving te boven.

Wanneer de Kwik, in de ſchaduw tot 97 en 98 Graaden rees, ſcheen de dampkring in gloed, en 't was of 'er vuuren rondsom ons ontſtooken waren: de lugt was daarenboven zo dik en dampig, dat de Zon maar flauw ſchynzel gaf, en zich als een kloot van gloeiend metaal vertoonde. In het ademhaalen, deedt ons de lugt aan als of dezelve door 't vuur gegaan was; de nagten waren niet min verdrietig dan de dagen. Het

Weer bleef heet, en de Thermometer ſtondt menigmaal, als wy te bedde gingen, op 88 graaden, wy konden niet ſtil leggen, genoodzaakt ons ſteeds om te keeren, tot verkoeling van de zyde, op welke wy gelegen hadden; verfriſſende ſlaap bekroop onze oogen niet: wy vonden ons door waaken, zo wel als door hette, afgemat. Geſtadig waren wy nat van zweet, ſchoon wy op dunne matraſſen lagen op de vloer geſpreid, en alle venſters open hadden. Veelen vleidden zich buiten deur op hunne plaatzen ter ruste. Een Man, ter verrigting van eenige bezigheden uitgegaan, ſtierf zo ras hy t'huis kwam; alleen over vermoeidheid en loomheid klaagende. Zyn lichaam werd overal bont en blauw; de aderen onder de huid grootlyks uitgeſpannen zynde: waar men hem betaſtte was hy zeer heet, deeze zo wel als de aderagtige volbloedigheid duurde, doch met een weinig afneeming, zo lang het lichaam onbegraaven lag. Maar zo ſchielyk was de verrotting van deezen en andere geſtorvenen, dat men het ſpoedig begraaven noodig oordeelde. Want, in den korten tyd van vyf uuren, deedt het lichaam van eene zwaarlyvige Vrouw, geſtorven zo als zy bezig was met linnen te ſtryken, de kist berſten. Om dusdanige ongevallen voor te komen; en ons te beveiligen tegen de leelyke en beſmettende lugt eener zo ſchielyke verrotting, oordeelde men het noodig, de Lyken te winden in linnen door Teer gehaald, en met touwen toe te binden.

Ten tyde der grootſte hette, werd een Kaars uitgeblaazen, en 's avonds ten tien uuren op de Schoorſteen gezet, het lemmer bleef helder branden tot den volgenden morgen, en ſcheen het nog verſcheide uuren langer te kunnen doen. Moet dit toegeſchreeven worden aan gebrek van vogt in de lugt, om 't zelve uit te blusſchen?

Wanneer deeze geweldige hette, op den 21 July, begon te bedaaren, en 'er regen viel, was elke regenvlaag vergezeld van verſchriklyke blixem en donder: verſcheide Perſoonen werden hier en daar dood geſlaagen; de ſchade aan huizen en ſchepen was groot. Boven andere voorbeelden, van de deerlyke uitwerkzelen des blixems, in dit Jaar, verdient het ongeluk vermeld te worden, 't welk een elendig Huisgezin overkwam. De Vader en één zyner Zoonen, met vier Paarden ploegende, werden door één blixemſtraal getroffen; zy kwamen met hunne Beesten om. De ſchriklykſte en gevaarlykſte ſlagen vallen voor, wanneer de Wolken als boven ons hoofd zyn zamengetrokken, en 'er geen wind waait, om dezelve ſchielyk over ons heen te voeren. By zulke gelegenheden, heb ik het ach-

en tien uuren agter elkander, met maar zeer weinig tusschenpoozing, zien blixemen en hooren donderen: de wolken hingen al dien tyd zo laag, dat de blixem, op één agtermiddag, op zestien onderſcheide plaatzen, in de ſtad trof; onder deeze waren negen woonhuizen, éene kerk, éene vergaderplaats; vyf ſchepen hadden aan de tuigagie en aan 't hol verdere ſchade geleden. Nogthans werden 'er, ſchoon de blixem, ten dien tyde, op zo veele plaatzen raakte, maar twee Menſchen door gedood.

De ſchielyke dood en ongemeene verrotting van een Hond, in eens Zuikerbakkers oven opgeſlooten, waar de Thermometer tot 146 graaden rees, bragt den grooten BOERHAAVE tot zommige misvattingen, ten opzigte van de uitwerkzels der hette op leevende dieren: deeze worden, in deeze lugtſtreeke, bykans alle jaaren door de ondervinding wederſprooken. En zeker geen één der omſtandigheden in zyne proefneemingen kan eigenlyk toegepast worden op de uitwerkzels van heete lugt, indien dezelve maar vry, en zo verre niet beroofd is van zwaarte en veerkragt, als ze noodwendig moest zyn in die beſloote plaats. De dieren, in deeze proeven, ſtierven niet van de hette alleen; maar eer door de dunheid der lugt en de vergiftige hoedanigheden, welke dezelve kreeg in den oven, door gebrek aan verfriſſing. Want wy weeten, dat, by verſcheide gelegenheden, eene veel ſterker maate van hette door de Menſchen, en een veel langer tyd is uitgeſtaan, zonder eenig dreigend leevensgevaar.

In den Zomer, des jaars 1752, rees de kwik *menigmaalen* boven de 90 graaden, in de maanden Mey, Juny, July en Augustus, en twintig dagen agter een, uitgenomen drie, bleef in Juny en July de Thermometer op een beſchaduwde plaats, tuſſchen de 90 en 101 graaden: zomtyds moet het 30 graaden heeter geweest zyn in den open Zonneſchyn: waar aan, gelyk reeds is opgemerkt, dagelyks verſcheide perſoonen, uuren agter één, waren blootgeſteld. Ik heb ook reeds gezegd, dat, in 't koelſte gedeelte van myne keuken, de kwik verſcheide uuren op 115 graaden ſtondt. En zy, wier bezigheid vorderde dat zy naby het vuur kwamen, verduurden eene veel grooter hette, zonder dat in myn Huisgezin, of in veele andere, daar uit eenig ongemak ontſtondt. Geen gezonder tyd dan deezen hadt men hier ook, zo lang het weer beſtendig warm en helder bleef. 't Is waar, zy, die ziek wierden, ſtaande deeze by uitſtek heete maanden, mogten, als zy herſtelden, bykans letterlyk gezegd worden, uit den brand gered te weezen; 't welk in de daad weiniger gevaal

val was, die koortſen kreegen: en allen, die de waterzugt in eene merklyke maate hadden, ſtierven.

Alle ſchepzels ſchynen, door zulk bovenmaatig heet weer, even zeer aangedaan als de Mensch. Den Paarden liep, op de ſtallen, het zweet ten lyve af, zy vielen onder het ryden neder. De Honden zogten de ſchaduw, en lagen te hygen met de tong uit den bek, even of zy afgemat waren van jaagen. De Hoenders lieten de vlerken hangen en liepen met opgeſparden bek, op dezelfde wyze als de Haanen, wanneer zy moede gevogten zyn. Kraayen, en ander wild gevogelte, deeden desgelyks; en waren zo ongeneegen om te vliegen, dat zy de menſchen veel nader by zich lieten komen dan anderzins, eer zy de vlugt koozen.

's Winters is het weer doorgaans zo gemaatigd, dat de kaarsſen op de open balkons, by vrolyke feesten, blyven branden: het vriest zelden meer dan vier of vyf keeren in dat jaargetyde: doch de dooy volgt daar op zo ſchielyk, dat, in den tyd van tien jaaren, het ys niet ſterk genoeg geweest is, om de zwaarte eens mans te draagen. Noorderlicht vertoont zich ſchaars: Hoozen en Dwarlwinden zyn zeldzaam aan de zeekust, doch vallen meermaals voor in de bergagtige ſtreeken; het laagſte punt van den Thermometer was in tien jaaren 18 en 't hoogſte 101 graaden. Dit verſchil van 83 graaden mag aangemerkt worden als de grootſte verandering van de lugtsgeſteltenisſe in de ſchaduw, geduurende een reeks van tien jaaren. Dit verſchil ſchynt grooter dan men misſchien zou verwagten op zo Zuidlyk eene Breedte, ſchoon zommige jaaren vroeger de kwik tot tien graaden of 22 beneden het vriespunt daalde. Ik deed alle dagen drie waarneemingen, de eerſte vóór zonne opgang; de volgende twee uuren naa den middag, en de laatſte 's avonds ten tien uuren: in die tusſchentyd vielen 'er geene optekenenswaardige veranderingen in de lugtsgeſteltenisſe voor. Indien wy nu de ſom van alle de hoogten des Thermometers, van één jaar, of van verſcheide jaaren, zamentrekken, en verdeelen door 't getal der gedaane waarneemingen, zal de uitkomst 66 graaden weezen, voor de jaarlykſche gemiddelde hette onzer lugtſtreeke.

Het verſchil in de hoogte des Barometers was, in den tyd van vyftien jaaren, niet meer dan 1 duim en 22 lynen: zo dat, indien dit werktuig de zwaarte des Dampkrings aanwyst, deeze niet meer dan $\frac{1}{17}$ veranderde in den bovengemelden tyd. Zeer heet weer, of de vlam van eene kaars naby de pyp gehouden, zal de kwik des Barometers doen ryzen; oostlyke of noordlyke winden brengen 't zelfde uitwerkzel te wege;

doch de Barometer daalt met eenen zuiden of westen wind, inzonderheid als het een bewolkte lugt, of vogtig weer is. Ik zal hier niets zeggen van den misslag der Wysgeeren in de stelling, dat dit Werktuig de weezenlyke zwaarte van den Dampkring toont: want, myns bedunkens, schynt het veel eer de meerdere of mindere opspanning en veerkragt aan te duiden. Hier van zou ik verscheide proeven kunnen geeven; doch het is hier de plaats niet.

STICHTELYKE SPREUKEN.

NOemt my een veragtelyker Schepzel, dan eene Vrouw, die hare eeregering agt. —— Noemt my een ongelukkiger op den ganschen aardbodem. —— By deugdzame menschen is zy eene verfoeijing, en by de zulken, die van het zelfde gedrag zyn, als zy is, by deze zelfs is zy in veragting. Ongelukkig, ja het ongelukkigste aller Schepzelen! by de wroeging van een knagend gewisse, voegt zich een drom van ongemakken, welke uit eene walchelyke Ziekte, als een onvermydbaar gevolg van de Wellusten, ontstaan. En buiten dit zyn 'er ontallyk vele voorbeelden van zulken, die, of in de uiterste armoede leven, of openbare straffen ondergaan, of, in de veragtelykste huizen opgesloten, haar ongebonden leven tot aan haren dood beklagen moeten. Laat Uwe Eer U dan dierbaarder zyn, dan Uw eigen leven, wie gy ook zyn moogt; Gy zoudt anders wel eens kunnen wenschen, dat gy 'er Uw leven voor mogt opofferen. —— Schuw dan alle beginzelen van oneerbaarheid, en wederstaa alles, wat tegen Uwe Eer ondernomen word.

Voor Vrienden is 'er niets erger, dan dat zy onder elkander verdeeld raken, en dat hunne Vriendschap verbroken word. —— Voor zulken, die gewoon zyn met anderen gemeenzaam te verkeren, kan niets nadeliger wezen, dan dat hun zulk eene gemeenzame verkering ontzeid worde. —— Voor dienstbare is 'er niets zo verderfelyk, als weggejaagd en uit den dienst geschopt te worden. —— Het kan zelden misfen of het komt op straat, waarom Vrienden onder elkander verdeeld zyn; waarom iemand de gemeenzame verkering ontzeid is geworden; en waarom Dienstboden weggeschopt zyn. —— Als men zich dan ergens in vergrepen heeft, zo komt de schande aan den dag; en men moet schaamrood worden, zo dra men in 't openbaar verschynt.

Laat

Laat uw gedrag altoos zuiver wezen. Dat wy de geringſte gelegenheid ſchuwen, die ons tot een verkeerd gedrag aanleiding geven kan. —— Wanneer wy nimmer kleine Vryheden nemen, dan zullen wy geen gevaar loopen van groote Wanbedryven te plegen.

Het beste en 't geſchiktſte middel, om zyne eigen gebreken te verbeteren is, dat wy, zo dra wy in iemand een gebrek zien, 't geen wy merken, dat hem verſchrikkelyk misſtaat, en by elk een onaangenaam maakt, ons eigen gedrag naukeurig onderzoeken, en nagaan, of wy niet het zelfde gebrek in een meêrderen of minderen trap by ons beſpeuren. Zo wy dat bevinden, welk eene uitzinnigheid zou het dan niet wezen, in zich zelven niet allereerst te verbeteren, 't geen men in anderen afkeurt en veroordeelt.

Het kwaad doen is een knagende Worm, welke onophoudelyk het geweten ontrust; waar tegen het goede te betragten, en deugdzaam te zyn, eene zoete rust, en ſtille kalmte in het gemoed verwekt.

In welke treurige omſtandigheden kunnen dikwils onze driften, of eene onoverdagte, een overhaaste daad ons brengen! omſtandigheden, die den mensch zomtyds den dood boven het leven zouden doen verkiezen, waar van wy de voorbeelden geſtadig voor oogen hebben. Waarom zyn wy menſchen dan nog dwaas genoeg, van onze driften tot dien trap in te volgen, dat zy over ons heerſchen; doordien wy den teugel over dezelven geheel uit de handen laten vallen; daar wy over haar de heerſchappye voeren moeten, om haar met al ons vermogen in toom te houden! of waarom zyn we zo onzinnig van eene eenige daad onberaden, en onoverdagt te bedryven!

Nooit geniet de mensch hier op aarde zo veel voorſpoed, zo een uitgebreid geluk, of daar is altoos een inmengzel van tegenſpoed in; nooit geene zegeningen of zy gaan vergezeld met ſtraffen, met kastydingen. —— Nooit is een Land zo voorſpoedig, of het gevoelt drukkende tegenheden. Maar nooit gaan de tegenſpoeden ook zo hoog, of ze zyn vermengd met gunst en zegeningen. —— Dan het goed, dat de menſchen genieten, gaat doorgaans oneindig het kwaad, dat zy ontvangen, te boven. —— Dus kunnen wy ons nooit in omſtandigheden bevinden, die ons ontſlaan van de Dankbaarheid aan onzen Weldoener.

Wat is het groot, onverdiend met weldaden overladen te worden! Maar wat is het te zeggen onverdiend goedheden te ontvangen, en 'er geen prys op te ſtellen.

Een eigenzinnig Mensch is elk een tot eenen last, en zich zelven kwelt hy geweldig, daar hy nooit eenige rust heeft. —— Zy, die menen, dat alles zich naar hun zin moet schikken, en dat de gehele wereld doen moet, wat zy begeren, doen een klein, een bekrompen verstand blyken; of, met andere woorden, zulke menschen verdienen met regt den naam van Zotten.

Wanneer men zich niet weet te schikken naar de omstandigheden, in welke men zich bevind, dan lyd men dubbel, als men 't niet naar zynen zin heeft; waar tegen hy, die geduldig lyd, de helft van den last niet gevoelt; de last mag zo drukkend wezen als hy wil. — Het laatste is de daad van een kloek verstand, en 't eerste dat van eenen lagen en kruipenden geest.

De ondankbaarheid is eene der snoodste bedryven van den mensch. — Zy is snooder, naar mate de perzoonen agtbaarder zyn, tegens welken men ze begaat, en naar mate men de ontvangen weldaden minder verdiend heeft. —— Dierhalven is, tegens het Opperwezen ondankbaar te zyn, zo snood een bedryf, dat wy, zulks begaan hebbende, niets anders verwagten moeten, dan deszelfs regtvaardigen afkeer, en ongenoegen. Laat ons dan voor zulk een wangedrag schrikken. Dat wy ons onberispelyk gedragen, en onzen wandel zo inrigten, als redelyke wezens, en nog veel meêr als Kristenen betaamt.

Wanneer wy den morgenstond zien dagen, hoe onzeker is het dan, of wy den avond zullen zien dalen. —— *Ligt* kan het gebeuren, dat de morgenstond over ons, gezond zynde, opgaat, en dat de draad onzes levens, eer nog de avond gevallen is, word afgesneden; dat wy geschikt zyn, om als dan in de groeve des verderfs neêr te zinken. —— Indien ons einde dan vrede, en ons lot dan gelukkig zyn mag, zo lyden wy 'er geene de minste schade by. —— Maar wee onzer, zo het tegendeel gebeurde!

Zich te verbeteren betaamt alle menschen; want de allerheiligsten zelven hier op aarde hebben duizendvuldige gebreken.

Het is dikwils niet goed voor den mensch, maar ten uitersten nadelig, altyd in voorspoed te leven. Menigmalen verheft hy hier door zich zelven, hy word trotsch en hoogmoedig; of geeft zich over aan de wellusten, en de begeerlykheden des vleesches. —— Tegenheden, rampspoeden en wederwaardigheden zyn doorgaans de beste middelen, om ons onzen pligt te leeren; om ons onder 't oog te brengen de nietigheid

heid van 's menſchen leven, en hoe vergankelyk wy zyn; om ons te hoeden tegens opgeblazenheid; en ons de ware nedrigheid in te boezemen.

Onze wenſchen zyn dikwils zeer verkeerd, en indien altoos vervuld wierd, 't geen wy begeren, zouden wy veeltyds ongelukkig worden. —— Als wy wenſchen, laat ons dan alleen wenſchen, om het geen ons nuttig is.

Voor ſchatten offeren vele menſchen hun leven op, en voor de wellusten hun eeuwig geluk. —— Dwaze ſtervelingen!

Wanneer elk mensch ieder jaar, dat hy intreed, ieder maand, elke week, ieder dag dien hy beleeft, zyn uiterſte vlyt aanwendde, om zich beter te gedragen, dan hy tot dien tyd toe gedaan had, en wanneer hy zich daarop ook dadelyk beter gedroeg, dan voorheen; zo zou de wereld hun oneindig beter, en de menſchen voor zich zelven gelukkiger worden. Nooit toch is een Mensch gelukkiger, dan als hy leeft in de bewustheid van geen kwaad te doen.

Elk mensch heeft duizend reden, om zich te ſchamen wegens wanbedryven, over begane verkeerdheden. —— Maar dit is geenzins genoeg. Hy moet 'er een ſtandvastig voornemen by hebben, om zich te weêrhouden van dezelven niet op nieuw te plegen. —— Hy moet waken, om tot gene anderen te vervallen. —— Hy moet zyn gedrag zo naukeurig nagaan, als mogelyk is. —— Hy moet ſtandvastig de Deugd aankleven, en het kwade haten. —— Een mensch, die zyn leven zo inrigt, zal gelukkig zyn, al treffen hem ook rampen, en wederwaardigheden. Maar hy, die integendeel handelt, zal en moet waarlyk ongelukkig wezen, al leeft hy ook in het midden van de voorſpoed.

Zy, die een volmaakt gedrag van anderen vorderen, zyn doorgaans zelven de alleronvolmaaktſte menſchen.

Als wy 'er het minst aan denken, ſtaat dikwils de dood naast onze zyde, grypt ons aan, en werpt ons neder in 't verderf. —— Wien der Stervelingen is 't bekend, hoe haastig hem de Dood kan wegrukken! —— Tegens zulk eenen onverwagten vyand behoort de mensch dierhalven altoos waakzaam te zyn; om dat hy dikwils onverwagt kan overvallen worden.

Als wy iets bedryven, dat niet goed is, zyn wy nergens zorgvuldiger in, dan om het voor 't oog der wereld te verbergen. Maar men bedenkt veelal niet, dat éénmaal alle onze bedryven openbaar zullen worden; zelfs alle onze geheimſte gedagten. —— Hoe zullen wy dan wenſchen, dat wy ons niet over dezelve behoefden te ſchamen!

De

De Eeuwigheid is eene allertroostrykst en aangenaamst vooruitzigt voor hun, die eene beſtendige gelukzaligheid te gemoete zien.. —— Maar hoe ontzaggelyk is zy voor hem, die niets dan eene altoosduurende rampzaligheid te verwagten heeft!

Menſchen, die zich aan het knorren overgeven, krygen 'er ten laatſten zulk eene hebbelykheid van, dat zy knorren moeten, van dat zy opſtaan, tot dat zy naar bed gaan. Ongelukkige huisgezinnen, waar in zulk eene knorziekte heerscht.

Beoogde de eene mensch altyd het voordeel, het geluk van den anderen, hoe aangenaam, hoe vreedzaam zou het in de zamenleving toegaan! hoe zou de Maatſchappy bloeijen! Maar veelal legt de een zich toe op het nadeel en 't verderf van den anderen; en velen gaan zo ver, dat zy hunnen Evenmensch met vermaak in het verderf zouden ſtorten. —— Van daar alle die verwarringen, welke men zo dikwils ziet gebeuren. —— Van daar is 't, dat zommige Maatſchappyen geheel te gronde gaan.

Men vind menſchen, die lang wagten, eer zy tot een vast beſluit komen; dit word by velen ten ſterkſte veroordeeld. Maar zou ver de grootſte meêrderheid niet al te haastig tot beſluit komen?

Nooit te vreden, nooit vergenoegd te zyn, het op gene plaats naar zyn zin te vinden; alles te bedillen en elk bedryf af te keuren, als het niet juist naar onze gedagten geſchied, is voorwaar een allerverdrietigst leven. Zodanige menſchen kunnen met gene anderen omgaan, zonder met hun overhoop te geraken. Zy vorderen van hunnen Evenmensch eene volmaaktheid, terwyl zy zelve een zamenmengzel van veelvuldige onvolmaaktheden zyn. —— En zy kwellen zich zelven onophoudelyk, om dat zy 't, met die geestgeſteldheid, nergens naar hun genoegen kunnen vinden.

Men moet zich in alle gevallen niet altoos het beste voorſtellen, dat eischt de voorzichtigheid. Maar zich altyd het ſlimſte te verbeelden, maakt een zeer onrustig leven.

Een mensch moet al van eene zeer kwade geaardheid wezen, wanneer hy, met weldaden overladen wordende, nochtans tegens zyne weldoeners te onvreden is.

Die altoos klaagt, over alles wat hem bejegent, die het nergens naar zyn genoegen heeft, die nooit te vreden is, hy mag voorgeven Godsdienſtig te zyn; hy is het toch niet: want hy mort altoos tegens de beſchikking der goede Voorzienigheid.

Zomtyds zyn de harten der menſchen geheel in vreugd, als

als zy de grootſte reden hebben om treurig te zyn. ——— Maar het gebeurt ook wel eens, dat de mond lacht, terwyl het hart inwendig van droefheid verteerd word.

Vele zaken zyn, onder hoe ſchoon eenen ſchyn men ze ook doet voorkomen, in den aart kwaad. Als men weten wil of een bedryf, of zaak goed is, toetze men dezelve aan de deugdzame regelen van 't Euangelie.

C. V. D. G.

DE WELDADIGHEID.

Eene Oosterſche Vertelling.

ONder de Regering van *Akebar*, den Opvolger van *Amarum*, een' Vorst, wegens zyne uitſchitterende Deugden en bekwaamheden, waardig den Ryksſcepter over het magtig en ſchatryk Indoſtan te zwaijen; leefde de Goede *Andalar*; hy was deugdzaam en menſchlievend. ——— Niet ver van den Ganges, in de vlakte van Rajapoer, had hy een zeer eenvouwig verblyf. Zyn grootſte vermaak beſtond in Weldadigheden aan Elendigen te bewyzen, in de Reizigers, welken zyne hut voorby trokken, de noodige hulp te bieden, zo veel als men van een' waar Menſchen-Vriend immer verwagten kon. ——— Zints al dien tyd, welken hy in deze vlakte verkeerd had, was 'er noch geen dag voorby gegaan, waar op hy gene Weldadigheden bewezen had. De groote Brama, die zo wel de Bergen als de Valeien heeft voortgebragt, beveelt, was zyn zeggen, de Weldadigheid, boven alle andere Deugden. Met die gedagten trad hy, op zekeren morgen, met een vergenoegd gelaat, uit zyne nederige wooning; dog 'er verliepen nu zes volle dagen, eer hy eenig voorwerp van Weldadigheid ontmoette. De Gryzaart peinst over de groote werken in de Natuur, wandelt al peinzende de vrugtbare Vlakte van Rajapoer door, en komt ten laatſte, na zes dagen gereisd te hebben, aan eene digte Boschadie. ——— Eene dubbele rei Kokus-boomen, die eene der fraiſte dreven, welke men met oogen zien kan, te midden door dit bosch heen, maakte, ſcheen hare geregelde ſchikking veeleer aan de Kunst, dan aan de Natuur verſchuldigd te zyn. De toppen vormden, door eene in één geſtrengelde zamengroejing, een groen gewelf; het gevogelte zong en nestelde ſtoorloos onder derzelver digte bladeren. De vrome Pelgrim wierd door het zoet gezang in eene zoort van verrukking gebragt. — Zints al den tyd, ſprak hy by zich zelven, dat ik de vlakten van Rajapoer heb doorwandeld; zints al den tyd, dat myne zwarte hairlokken zo wit geworden zyn als de Vederen der langhalzige Zwanen,

nen, die langs de boorden van den Ganges zwemmen, heb ik noch nooit dezen vermakelyken oord bezogt. ——— Schoone Dag! dat gy niet dalen mogte, voor ik eenige Weldaden bewezen had, welke den grooten Brama welgevallig zyn. Zes volle dagen heb ik nu reeds door deze Valeien omgedwaald, en vrugtloos gezogt naar Voorwerpen, waar aan ik eenige gunst bewyzen konde. ——— In al myn leven heb ik zo lang een tyd niet gefleten, zonder iemand wel te doen. ——— Groote Brama! met oneindige Wysheid rigt Gy der Stervelingen gangen, zoudt Gy ook.... Hy wilde in zyne alleenſpraak voortgaan, maar op 't ogenblik hoorde hy, diep in het bosch, een geluid, dat naar 't geluid van een kermend Mensch zweemt. —— Hy luistert aandagtig.... wat... eindelyk hoort hy een onderſcheiden jammerkreet.... Die verheft zig... neemt langzaam af, en eindigt als in eene diepe zugt. ——— *Andalor* haast zich naar de plaats, van waar het gekerm kwam; hy vliegt, hy hoort nog ſtille zugten, nauwlyks van den ligten wind te onderſcheiden... hy ſchiet toe... en vindt een Jongeling, uitgeſtrekt op den grond liggen, bleek als de dood, half naakt, en half met vaan een gereten klederen bedekt. ——— Deszelfs zwarte hairlokken waren dermate verwilderd over 't aangezigt verſpreid, dat het niets van zyne natuurlyke gedaante overgehouden ſchene te hebben. — Hy lag zonder gevoel, zonder beweging, zonder eenige gewaarwording; en de Pelgrim meende, hy had zyne laatſte verzugtingen uitgeboezemd. Wyze Brama! riep hy met ontroering uit, wiens wegen zyn wegen van verſtand en diepzinnigheid, en voor de Kinderen des ſtofs onnaſpeurelyk! Het behaagt U niet, dat ik aan dit voorwerp van ontferming weldadigheden zou bewyzen. Waarom... hy meende voort te gaan, dog, ziende dat de Jongeling zyn gefloten gezigt even opende, ylt hy ſchielyk naar hem toe, diep in de Ziel getroffen, door deze beklagenswaardige vertooning. —— Hy vat den Elendeling op, beurt deszelfs hoofd in zyn ſchoot. —— ô Zoon der ſmarte, gy Kind der droefheid, zegt hy, dat ik U in myne armen het leven mogte wedergeven!..... Mogt ik U naar myne woning leiden, ik drukte U zo lang tegens mynen warmen boezem, tot ik U zag herleven. —— Hy koestert den Jongeling in zynen ſchoot, beſtrykt hem de ſlapen des hoofds met eene ſoort van Levens-balzem... De Elendeling gevoelt wel dra de werking van dit heilzaam middel. Hy ligt het hoofd op, en ziet den Gryzaard met een flauw en half gefloten gezigt aan, vol van verwondering en verbaasdheid. Hy wil... dan het vermogen van ſpreken is hem benomen. De boezem des Gryzaarts gloeit, op dit gezigt, van blydſchap. Hy leeft nog, zegt hy... Ik zal hem dan nog... ô Myn Zoon, ô Kind der Elende en der Jammeren, de gunſtryke Brama... Ach, mogt ik uwen boezem met vertrouwen vervullen... mogt ik uwe zorgen.... uwe ſmart verligten.... ik zou uwe ſmarten doen vlugten, even als de dampen van de toppen der bergen, door

een

een ligt windje ver.... De Jongeling, als uit den dood verryzende, opent andermaal zyn gezigt, slaakt eene diepe zugt... hy spreekt.... dog zyne taal is nog onverstaanbaar.... De menschlievende Gryzaard vaart voort, met alles te doen wat in zyn vermogen is, om den Jongeling ten eenemaal te doen bekomen... Hy stort eenige kalmte in 't gemoed van *Sin-adin*, (dus was de Jongeling geheeten,) die zich indezerwoege laat hooren. — ô Vader der Vertroosting, wat mag U toch bewogen hebben, my in dit eenzaam bosch op te zoeken, om den ongelukkigsten aller Stervelingen een leven weêr te schenken, dat hy met blydschap verliezen wilde, om dat het vol bitterheid, vol elende en verdriet is.... Hier borst hy in de luidste jammerklagten uit, zo dat het bosch 'er van weêrgalmde; herhalende gestadig den naam van *Nebelmina*. ——— Eene vlaag van droefheid en wanhoop benoemt hem op nieuw weêr alle gevoel; hy zygt andermaal levenloos in den schoot des ouden Pelgrims. — De goede Man wendt alles aan om hem te doen bekomen, hy slaagt in zyne pogingen; en spreekt: Myn Zoon, geef gehoor aan myne reden, gene verderfelyke Wanhoop vervoere U langer! Gelyk de Olie is ter verzagting van pynelyke wonden, zo zyn de opregte vermoostingen voor een hart, dat door smertelyke jammeren wordt getroffen. ——— Ik doorwandel met dat oogmerk de vlakten van Rajapoer, om.... *Nebelmina*, roept de Jongeling andermaal....! Wie kan de ontroering afschetzen, die 't in het gezigt der schoone levendig geschilderd zag...! Wat prangden die wreedheden van een onverbiddelyken Vader uw bedroefden boezem, toen wy voor eeuwig van elkanderen gescheurd wierden. ——— Hebt gy, aan dat zinnige Gebergte, die hooge Cederen zich wel met hunne kruinen ten hemel zien verheffen? — Ach hoe menigmaal hebben wy ons saam verkwikt, onder derzelver koele schaduwen! ——— Niet ver van daar woont de Vader van *Nebelmina*, wiens hart harder is dan steen, en onmedogender dan dat van den wreedsten Tyger. *Nebelmina* blinkt, even als de Roozen onder de bloemen des Velds, uit onder de Maagden van de wyde vlakte van Rajapoer. ——— Hare deugden zyn zo zuiver als de stroomende wateren van den wyden Ganges, en hare blanke Ziel is witter dan de blinkste Veldlelien. ——— Ik bemin die Schoone, en zy, zy schonk my haar opregt hart tot een geschenk. ——— Myn Vader is ongelukkig geweest, — haar Vader bezit groote schatten. Voorheen was ik met de beminnelyke *Nebelmina* gelyk; maar de groote Brama, die de Stervelingen wil doen zien, dat de grootste schatten niet te betrouwen zyn, zondt een droevig ongeval over myns Vaders huis, en de brave Man wierd arm. ——— *Narradin*, myn Vader, was een magtig Koopman, in de Stad Siniagar, digt aan de Grenzen van Tartaryen gelegen. Op zekeren dag deden deze Geweldigers een inval, op de Grenzen van Indostan. Zy plunderden Siniagar, en myn Vader verloor, op één'en dag, alle zyne schatten, en was arm. Zedert zyn wy naar de vlakten van Rajapoer gereisd.

Toen

Toen wy 'er twee jaren gewoond hadden, ſtorf myn Broeder; en myn Vader volgde hem, door overmaat van elende en droefheid, na weinig dagen. Om dat ik nu arm ben, daarom weigert my *Bennadar*, (dus heet de Vader van *Nebelmina*) my zyne Dogter. Hy heeft ons gisteren zamen gevonden, en dreigde ons, als de wreedſte Tyger, welke zyn roof met eene dolle woede aangrypt. Ik zweeg als een Lam, dat onder de klauwen van een verſcheurend Dier ligt. Alleen betuigde ik het bezit zyner Dogter, de ſchoonſte onder de Maagden van Rajapoer, veel hooger te ſchatten, dan 't zwaajen van den Scepter, over het magtig Indoſtan. Woedende van ſpyt en gramſchap, vatte hy de onſchuldige *Nebelmina* onbeſchoft aan, en zwoer by Brama, dat de woede zyner Gramſchap op haar zou neder-dalen, gelyk de Blixem van den Hemel op de toppen der bergen van Rajapoer. Ik wierp my voor zyne voeten neder in het ſtof ——— en rukte myn boezem op. ô Vader van de deugdzame *Nebelmina*, ſprak ik, ſteek een dolk in dezen boezem; die is ſchuldig, zo het eene misdaad is uwe Dogter te beminnen. Steek vry toe, het zal my gene ſmart baren: maar uwe Dogter kwalyk te zien behandelen, verſcheurt my het harte. ——— Laat ik myn leven lang uw Slaaf zyn, houd alleen uwe hand van *Nebelmina* te rug. ——— Ik wil haar nooit van myne liefde ſpreken, ik wil zelfs niet eens onderzoeken, of ze my genegen zy; doet haar maar geen kwaad. Ik zal U getrouw dienen, en deze weldaad zal nooit uit myn hart gewischt worden. Laat ik over uwe Landeryen het opzigt hebben. ——— Sta my toe, met alle myne kragten den Vader van *Nebelmina* te dienen. ——— *Bennadar* heeft een hart van ſteen, hy weigert my alles, wat ik verzoek. Hy laat zyne Dogter door een paar Slaven aangrypen, die ze van onder myn gezigt voeren, zo ſnel als de ligte winden van de toppen der bergen in de Valeien neêrſtorten. Ik bleef roerloos, gelyk de Stam van een verſtorven Ceder onbewegelyk op zyne diep ingeſchoten wortelen ſtaat. ——— Zints heb ik niet vernomen, wat *Nebelmina* wedervaren zy. Ach! de onſchuldige, de deugdzame, is, om mynen wil, ongelukkig! *Bennadar* was ons goedgunſtig, zo lang de liefde tuſſchen my en zyne Dogter hem niet bekend was. Ik arbeidde dagelyks in zyne Tuinen, en in de Kokus-boſſchen; ik onderhield ons onvermogend huisgezin; maar nu, myne arme Moeder! nu zal ze van honger ſterven, of, zo ze myn ongeval hoort, zal ze 't geen ogenblik overleven!

Waarom, beminnelyke Gryzaard, roept Gy tog een leven in my te rug, dat niet dan vol jammeren en elende zyn kan? Waarom hebt Gy, meenende my eene weldaad te bewyzen, my nog langer ongelukkig gemaakt, daar myne jammeren niet dan met myn leven kunnen eindigen. Ik moest voor myne zwakke en ziekelyke Moeder, benevens drie Zusters, waar van de oudſte nauwlyks de laagſte Vrugten der Granaatboomen kan afplukken, de kost winnen. Dit huisgezin leefde van den arbeid myner handen. Maar nu *Bennadar* zyne Dog-

ter

ter ontmenscht behandelt, kan ik nergens dan in den dood verligting myner smarte erlangen.

De tranen biggelden langs de wangen des ouden Gryzaarts; brave Jongeling, zegt hy, deugdzame Zoon van den deugdzamen *Narradin*; laten myne reden zyn tot vermindering uwer smarten, als een zagte Balzem voor de pynelykste wonden! De wyze Brama heeft my U doen ontmoeten, om U aan een bedroefd huisgezin weêr te schenken. Gezegende dag! Kom myn Zoon! Kom haasten wy ons naar het huis der elende!

Zy gingen zamen af in de Valei; de Gryzaart ondersteunde den zwakken Jongeling. Zy naderen den berg door *Sin-adin* aan *Andalar* gewezen. Wanneer zy nu omtrent de woning van *Bennadar* gekomen waren, zagen zy *Bennadar* staan. Blyf hier, myn Zoon, sprak de goedhartige *Andalar*, en vertoef zo lang tot ge my met eene blyde boodschap zult zien wederkeeren. De Jongeling gehoorzaamde, en *Andalar*, zyne schreden regt op *Bennadar* aangerigt hebbende, sprak hem aldus toe: ——— Brama, de magtige, die de schatten uitdeelt naar zyn welbehagen, en 't genoegen aan allen, die deugdzaam zyn, vermenigvuldige *Bennadar's* gezegende dagen, als de Starren, die aan den Hemel schitteren. Een Roozenboom van het gebergte *Sintagar* wierd naast eene Veldlely geplant, in de Valeie van Rajapoer. Zy groeiden tierig, en bloeiden sterk; maar de Meester van het Veld sprak: de Roos zal de Lely bederven, men rukke de Lely uit den grond, en plante die verre van de Roos. Van dat ogenblik staan de beide bloemen aan 't kwynen, en sterven in korte dagen. ô *Bennadar*, scheur geene twee harten van een, welke gewis sterven zullen, als die band verbroken wordt! Bezit *Sin-adin*, dien gy verstoot, ook deugden? — *Bennadar* verbleekt op dit zeggen, en zweert by den oppersten Brama, zo 'er iemand in de Valeien van Rajapoer *Sin-adin* in deugden gelyk is! Hy is goed. Hy dient den oppersten Brama opregt. Hy is naarstig, medelydend met elendigen. *Sin-adin* is deugdzaam; maar hy is arm. — Zal hy dan, hervatte de goede *Andalar*, om dat hy arm is, versmaad worden? ——— Niet alzo *Bennadar*! Brama zy myn getuige! Ik heb een verborgen schat in de Valeie van Rajapoer; deze zal heden dienen, om den Zoon der elende te vertroosten. De helft zal ik hem geven, en hy zal uwe Dogter in schatten gelyk zyn. Hy zal bosschen met Kokusboomen planten, zo talryk als de uwen zyn. Hy zal velden met Ryst bezaijen, zo uitgestrekt als de uwen. Hy zal Slaven en Slavinnen hebben, even als zyn Vader *Bennadar*. Na drie dagen, zal een gedeelte van den schat voor uwe deur zyn; mits gy *Nebelmina* aan den deugdzamen Jongeling *Sin-adin* wilt schenken. *Bennadar* boog het hoofd, en beloofde zyne Dogter aan den Jongeling.

Andalar vertrok, met een hart vol vergenoegen. Hy kogt in de Vlakte van Rajapoer een groot stuk Lands. Hy kogt voor *Sin-adin*

Slaven en Bedienden, om den grond te bebouwen, en Buffels om 'er dien mede te beploegen. Hy kogt hem Paarden, ſchoon van leest, en zo ſnel in 't loopen als Hazewinden. Hy kogt nog daar benevens verſcheiden Bosſchen met Kokusboomen, welker Kruinen zich in de Wolken ſchenen te verheffen.

Maar welk eene aandoenelyke Vertooning deed zich op, toen de twee Gelieven elkander hart en hand ſchenken mogten! Nooit paarden 'er twee, wier harten door zuiverder liefde vereenigd waren. Nooit was 'er grooter genoegen geſmaakt, dan dat het welk *Sin-adin's* Moeder ſmaakte, over de verbintenis van haren Zoon; en nooit onvermengder dan dat van den braven *Andalar*, ter oorzake, dat hy gelegenheid gehad had, om Weldadigheden te oefenen. *Bennadar* gevoelde nu ook iets, daar hy nimmer te voren eenig denkbeeld van had.

'Er verliepen voorts vele dagen, in welken *Andalar* nog eene zeer groote menigte Elendigen verkwikte, vele armen voedde, en vele verdrukten met zyne hulp ondersteunde. Vele dagen waren 'er verloopen, toen hy by zich zelven zeide: zou ik niet eens gaan zien, hoe het met myne Kinderen geſteld zy? zou ik niet gaan zien, of *Sin-adin* en *Nebelmina* op den duur deugdzame Kinders blyven, of zy ook Weldaden oefenen, en Godvreezend zyn!

Andalar ging, vergenoegd, de Valeie van Rajapoer in. Na vyf dagreizens komt hy aan een Bosch van Kokusboomen, langs 't welke eene kristallen beek vloeide. Aan 't einde eener Laan van dit Kokusbosch ziet hy *Bennadar*, onder de ſchaduwe nederzitten aan de zyde eener eerwaarde Vrouwe, uit welker gelaat de goedheid ſtraalde, met de zigtbaarſte tekens van Weltevredenheid. Beurtelings zagen zy op elkanderen, nu *Bennadar* op de oude Vrouw, en dan deze op *Bennadar*, beiden met oogen waarin het genoegen en de wel tevredenheid te lezen was. Niet ver van daar ontdekt *Andalar* drie Meisjes, yverig bezig met Kokusnooten op te zamelen, die ze aan de voeten van *Bennadar* en deze oude Vrouw bragten, in korven, aldaar geplaatst, om 'er de Nooten in te vergaderen. De oude Pelgrim, door dit aandoenlyk Toneel getroffen, ſtaat een langen wyl ſtil, om des te beter 't genoegen te ſmaken, 't geen hem deze ſchilderagtige vertooning verſchafte. ——— De Meisjes lachten de twee oude Lieden geduurig aan, en elk was om ſtryd bezig, om zich van haren pligt te kwyten. — *Bennadar* ſcheen geheel blydſchap, verzekerende de oude Vrouw, van nimmer, zyn ganſche leven lang, zo veel waar genoegen ondervonden te hebben, als nu, terwyl hy hare Kinders de Vrugten der Kokusboomen zag inzamelen. — De oude Vrouw was de Moeder van *Sin-adin*, en de Meisjes zyne Zusters. ——— Eindelyk zien de Meisjes den Eerwaardigen Gryzaart; zy wyzen hem elkanderen, en zeggen, ziet ge wel, dat die Vriendelyke Man behagen in onzen arbeid ſchept? Laat ons vlytig voortvaren, en wy zullen verder zyne gunst winnen.

nen. Zy waren aartig opgeſchikt, gezond, levendig, en voorzien met zo vele aanvalligheden, dat zy het hart van den goeden *Andalar* geheel innamen. —— Een goed eind weegs verder ziet hy *Sinadin*, aan de zyde van *Nebelmina*, op een heuveltje, in de lommer van een Kokusboom, in 't malſche groen, gezeten; beiden zyn ze doordrongen van zuivere liefde, zien elkanderen aan met een zoort van verrukking, en lonken elkanderen zo teder toe, dat 'er het hart van den ouden Pelgrim door klopte. —— Nu en dan breken eenige verliefde woordjes de ſtilzwygenheid, woordjes, met eene tedere hartlykheid uitgeſproken, en van gepaste liefkoozingen vergezeld, woordjes, die alleszins de opregte taal van het hart waren. Inderdaad, zy waren volmaakt gelukkig, en hun ſtaat maakte alle de genen gelukkig, die 'er deel aan hadden. Het genoegen, op hun gelaat verſpreid, ſchoot zyne liefelyke ſtralen op dat van allen; even gelyk de Zonneſtralen zich verſpreiden over de bloemen des Velds. — Deze ganſche Streek was niets anders dan een Oord, waar in de zuivere Vreugde en ware Weltevredenheid huisvestten.

Andalar, de goede Pelgrim, beſchouwde dit treffende Tooneel, tevens met verwondering, en een trap van genoegen, die naby het Volmaakte komt. — Nu trof hem het gezigt van *Bennadar*, en de Moeder van *Sinadin*; dan wierd hy bekoord door de aartige Meisjes. — Maar allermeest was hy verrukt, op het gezigt van *Sinadin* en *Nebelmina*. —— Beurtelings zag hy ieder hunner aan; terwyl hy ook het gezigt ſloeg op de wel aangeleide Kokusbosſchen. —— Ô Alwyze Vader van het geſlagt der Menſchen, die nimmer ſterft, die nooit veranderen kunt, dus riep hy uit, die het licht hebt voortgebragt tot ontdekking uwer Werken, de gewrogten uwer vermogende Vingeren; tot U wende ik, met een diep ontzag, myn gezigt naar boven; ik roem alle Uwe wegen, die eene diepte van Kennisſe, eene diepte van onnaſpeurelyke Wysheid bezitten. Myn hart gloeit van dankbaarheid, om dat ik den elendigen, dien ik, door uwe hulp heb mogen onderſteunen, nu gelukkig, en in eenen ſtaat van waar genoegen mag zien.

Koomt nu, gy Zonen en gy Dogters der Vergankelykheid; leert uit deze Schildery de zoete Vrugten der beminnelyke Deugd van Weldadigheid plukken. Leert ô Stervelingen. Gy Kinderen der Aarde, leert uit dit verhaal wys worden. Leert U onderwerpen aan de beſtiering der Algoede Voorzienigheid, welke, in de hopeloosſte omſtandigheden, vaak gewenschte uitkomſten ſchenkt. Leert 'er uit, hoe veel genoegen het geeft, olie ter verzagting in de Wonden des Verdrukten te gieten; en hoe dit te doen niets minder is, dan zyne eigen Ziele te vervullen met Wellustigheden, die voor 't gemoed verkwikkelyker zyn, dan de dauw des Hemels, voor de jeugdige grasſcheurjes.

C. V. D. G.

TAFEREEL VAN DER MENSCHEN GEESTGESTELTENISSE, IN 'T MIDDEN VAN DE ACHTTIENDE EEUWE.

Door den Heer D'ALEMBERT.

HEt ſchynt of, zints driehonderd jaaren, het midden van elke Eeuw verordend geweest is, om het Tydperk eener Omwentelinge in 's Menſchen geestgeſteltenisſe te zyn. De bemagtiging van *Conſtantinopole*; in 't midden der Vyftiende Eeuwe, heeft de Geleerdheid in 't Westen doen herleeven. Het midden der Zestiende Eeuwe aanſchouwde eene ſpoedige verandering in 't Godgeleerd ſtelzel eens grooten deels van *Europa*. De Leerſtellingen der Hervormden van den eenen kant verdeedigd, en van den anderen kant beſtreeden, met die heftigheid, welke de belangen van GOD, verkeerd of recht begreepen, alleen kunnen inboezemen, hebben hunne Voor- en Tegenſtanders teſſens gedrongen, om zich op de Studien toe te leggen: de nayver, bezield door eene zo kragtig werkende beweegreden, heeft de kundigheden van allerlei aart vermenigvuldigd; en het licht, voortgekomen uit den ſchoot der dwaalinge en der onrust, heeft zich verſpreid over voorwerpen, die van deeze geſchillen allerverst vervreemd ſcheenen (*). Eindelyk heeft DESCARTES, te midden van de Zeventiende Eeuwe, eene nieuwe Wysbegeerte ingevoerd, eerst doldriftig vervolgd, daar naa met Bygeloovigheid omhelsd, en tegenwoordig bepaald tot het geen dezelve nut, en waar, in zich heeft (†).

Wanneer men ſlegts met een oppervlakkig oog het midden der Eeuwe, welke wy beleeven, beſchouwen, en de gebeurtenisſen, die ons bezig houden, of ten minſten raaken, onze Zeden, onze *Werken*, en zelfs onze geſprekken, nagaan, wy ontdekken terſtond, dat 'er, in veele opzigten, eene aanmerkenswaardige verandering plaats heeft in onze denkbeelden; eene verandering, die, door haare ſchielykheid, ons eene veel grootere ſchynt te belooven. Het blyve den tyd aanbevolen om het voorwerp, den aart, en de perken te bepaalen dier veranderinge, waar van de Naakomelingſchap, beter dan wy, de voor- en nadeelen zal kennen.

Elke Eeuw, die goed of kwaad denkt, mits dezelve geloove dat zy denkt, en anders denkt dan de voorgaande Eeuwe, pronkt zich op met den Tytel van Wysbegeerte; gelyk men dikwyls met den eernaam van Wyzen de zodanigen verciert, die geene andere verdienſten hadden, dan dat zy hunne Tydgenooten wederſpraken. Onze te-

(*) Ik neem hier het Tydperk der *Proteſtanten*. ten tyde der Kerkvergaderinge te *Trente*, begonnen in den Jaare 1545, welke, om zo te ſpreeken, de lyn van affcheiding getrokken heeft, tusſchen de *Catholyken* en de *Proteſtanten*.

(†) De Wysbegeerte van DESCARTES heeft zich eigenlyk, naa zyn dood, in den Jaare 1650 voorgevallen, beginnen te verſpreiden.

tegenwoordige Eeuw wordt, by uitneemenheid, de Wysgeerige Eeuw geheeten; een aantal van Schryveren heeft daar aan dien naam gegeeven; zich verzekerd houdende, dat hier uit eenigen wederglans op hun afdaalde: anderen hebben haar deezen roem geweigerd, om dat zy onmagtig waren in denzelven te deelen.

Als wy, zonder vooringenomenheid, den wezenlyken ſtaat onzer kundigheden onderzoeken, kan men den voortgang der Wysbegeerte onder ons niet betwisten. De Kennis der Natuure verkrygt, van dag tot dag, nieuwe rykdommen. De Wiskunde, haare grenzen uitbreidende, heeft haare lichtende fakkel doen ſchynen, over de deelen der Natuurkunde, die haar het naaste waren; het waare Stelzel der Wereld is bekend geworden, ontdekt en volmaakt: dezelfde ſchranderheid, die de beweegingen der hemelſche Lichaamen aan haar onderworpen gemaakt hadt, heeft zich gevestigd op de Lichaamen, die ons omringen; en door de Wiskunde toe te paſſen, op de beſpiegeling der Lichaamen, of dit te tragten, heeft men de voordeelen en de misbruiken daar van weeten te ontdekken en te bepaalen. Met één woord van de Aarde tot Saturnus, van de Geſchiedenis der Hemelen tot die der Inſecten, is de Natuurkunde van gelaat veranderd. Met deeze hebben bykans alle andere Weetenſchappen een andere gedaante aangenomen, en het moeten doen. Eenige Aanmerkingen zullen ons hier van ten vollen overtuigen.

De beoefening der Natuure ſchynt in haaren eigen aart koel en bedaard, dewyl de voldoening welke zy ſchenkt, eene eenpaarige en gelykmaatige aandoening is zonder ſchokken, en de vermaaken, om leevendig te weezen, haare tuſſchenvallen moeten hebben, en merkbaar in haare aannaderingen. Niettemin heeft het uitvinden en het gebruik eener nieuwe wyze van de Wysbegeerte te beoefenen, de ſoort van Geestdrift, welke de ontdekkingen vergezelt, en eene zekere verheffing van denkbeelden, welke de beſchouwing van het Heelal in ons veroorzaakt, in de geesten eene leevendige werking moeten veroorzaaken; deeze werking, uit eigen aart zich allerwegen heen rigtende, heeft zich, met eene ſoort van geweld, uitgeſtrekt tot alles wat haar voorkwam, even als een waterſtroom door dyken en dammen heen gebrooken. De Menſchen vallen bykans nimmer op een voorwerp, langen tyd van hun verwaarloosd, dan om de denkbeelden daar van, door hun opgemaakt, ten goede of ten kwaade te hervormen. Hoe langzaamer zy zyn, om het juk van heerſchende begrippen af te ſchudden, hoe meer zy overhellen, om, wanneer zy het eenigzins laaten glyden, het geheel te verwerpen en te verbreeken; want zy ſchuwen nog meer de moeite van onderzoeken, dan zy voor 't veranderen van gevoelen vreezen; en zo ras zy eens de moeite genomen hebben, om op hunne eige beenen te ſtaan, zien zy een nieuw ſtelzel van denkbeelden aan, als eene ſoort van belooning voor hun moed en arbeid, en omhelzen 't zelve. Dus heeft men van de beginzels der Ongewyde tot die der Gewyde Weeten-

ſchappen, van de Bovennatuurkunde tot ſtukken van Smaak, van de Muzyk tot de Zedekunde, van de ſchoolſche Godgeleerde twisten tot de voorwerpen des Koophandels, van de Regten der Vorſten tot die der Volken, van de Wet der Natuure tot de willekeurige Volkswetten; in 't kort, van de Vraagſtukken die ons het meest betreffen, en die tot ons maar eene zeer verre betrekking hebben, alles onderzogt, en uitgeploozen, of ten minſten het beſtaan. Een nieuw licht over eenige onderwerpen, eene nieuwe duisterheid over veele, is de vrugt of het gevolg geweest van deeze algemeene *gisting* der Geesten, even gelyk de Ebbe en Vloed der Zee op den oever eenige dingen aanbrengt, en andere daar van afſpoelt.

CHARACTER VAN SOPHRON.

(*Uit het Engelsch.*)

Zints ik my eenigermaate bevlytigd heb, om de Menſchen te leeren kennen, heb ik 'er geen gevonden, wiens voorzigtigheid in alle gevallen ſchroomagtiger te werk gaat, dan myn ouden Medeſtudent SOPHRON. Te midden van alles wat 'er in de wereld voorvalt, en wat ons Land in 't byzonder treffe, geniet hy een onſtoorbaare rust, door ſteeds een klein getal grondregels te volgen, die zyne geheele Wysbegeerte uitmaaken.

Het eerſte beginzel van SOPHRON is, dat men noit iets moet waagen. Ingevolge hier van denkt hy, ſchoon zeer op geld verſlingerd, dat de zuinigheid tot een veel gewisſer bron van rykdom ſtrekt dan vlyt. Te vergeefsch ſtelt men hem het beſtuitgedagtſte plan van eene winstbeloovende onderneeming voor; hy verkiest zyn geld niet uit te zetten: men weet niet wat 'er kan gebeuren. Niettegenſtaande de vermeerdering der Inneſſen, laat hy alles op den ouden voet, zo als hy de Erfenis zyner Ouderen ontving: want het is beter zich met weinig te vergenoegen, dan gevaar te loopen van alles te verliezen. Doch hy vordert ſtreng de betaaling op den bepaalden dag: want die niet in ſtaat is de helft te geeven, zal het geheel niet betaalen. ——— Spreekt men hem van eenige nutte ontdekking in den Landbouw, hy merkt aan, dat de nieuwe proeven op niets uitkomen, dat onze Voorvaders niet dommer waren dan wy, dat de kosten daar toe weezenlyke uitgaven en de inkomſten nog verre zyn; in 't einde, dat het geen verſtandig handelen mag heeten, iets zekers voor iets onzekers te verlaaten.

SOPHRON's tweede grondbeginzel komt hier op uit: dat hy zich noit met iets bemoeije, dan 't geen hem byzonder raakt. Hy neemt geen deel in de Staatsbelangen van *Europa*; over de belangen van zyn eigen volk ſpreekt hy en hoort 'er van ſpreeken, met dezelfde koelheid, als of het een der oude lang geſloopte Gemeenebesten betrof.

trof. Vallen 'er klagten over de onbekwaamheid of onbillykheid eeniger Staatsperſoonen, hy dekt zich met het Spreekwoord: men moet alle gerugten niet gelooven. Stelt de onvoorzigtigheid of verkeerdheid der Staatslieden den Staat in gevaar, hy vleit zich dat het Staatsbeſtuur wel weder in evenwigt zal komen. In de verkiezingen verklaart hy zich voor niemand: dewyl allen, die naa eenig Ampt ſtaan, by hem eerlyke lieden zyn, even zeer zyne ſtem waardig.

Nooit heeft men vernomen, dat hy eenig werk maakte om den Staat van andere Familien te weeten. Of de landeryen, aan de zyne grenzende, verkogt of bezwaard, bebouwd of onbebouwd gelaaten worden, het raakt hem niet. Ontſtaat 'er onder zyne Buuren eenig misverſtand en ongenoegen, hy bewaart eene volſtrekte en onveranderlyke onzydigheid. Het heeft aan hem geſtaan, verſcheide verderflyke pleitgedingen voor te komen; maar hy verkiest geen Scheidsman te weezen, uit vreeze dat hy, by toeval, den geenen wiens regt, in weerwil van alle ſchynbaarheid des tegendeels, het meest gegrond was, in 't ongelyk mogt ſtellen.

Menſchen, die hem komen raadpleegen, ontvangen nimmer eene beſlisſende raadgeeving; vermits hy de onzekerheid der uitkomſten mistrouwt, en de ſchande niet op zich wil laaden. Hy vernoegt zich, met hun vriendelyk de haud toe te reiken, hun te zeggen, dat hy het hartlykst deel in hunne zaak neemt, hun te herinneren, dat men niets onberaaden moet onderneemen, of zonder alle voorgaande tegenreden wel gewikt en gewoogen te hebben, dat het even gevaarlyk is, al te langzaam als al te voortvaarend, te weezen. Hy voegt 'er by, dat hy hun dit en dat zou kunnen zeggen; doch, dat, naa alles, elk de beste regter is in zyn eigen zaaken.

Daar zyn 'er, die zich te vrede houden met goede woorden, en van hem vertrekken met de grootſte hoogagting, wegens zyne voorzigtigheid. Niemand althans is over hem gebelgd: want hy laat elk volkomen in zyn eigen gevoelen berusten.

Sophron is geregeld in zyn gedrag, zonder de Deugd te beminnen: hy leeft maatig, zonder de vermaaken te haaten: hy heeft een hoog gevoelen van de braafheid der Mannen, en de deugdzaamheid der Vrouwen; doch betrouwt geen van beiden: hy leeft gerust, bemind noch gehaat, voorgeſtaan noch tegengeſprooken; hy maakt zyn hof niet by lieden in hoog aanzien verheeven, uit vreeze dat zy ten eenigen tyde mogten vallen, en hem in hunnen val medeſleepen; hy ontziet de gevallene, dugtende dat zy weder op de been zullen geraaken, en zich wreeken; hy opent zyn beurs niet voor een Vriend, in den uiterſten nood: want hy mogt iemand ondankbaar doen worden.

NALATENSCHAP VAN JEAN BAPTIST DE SINT SILOIX.

DE Gouverneur van den jongen Heer *Honsbloem*, aan eene uitteerende Ziekte geſtorven zynde, wierd *Brumal*, zyns Vaders Kamerdienaar belast, 's Mans ganſche nalatenſchap op te ſchryven, om ze na de vrinden in Piemont over te ſtuuren.

Zy beſtond in *Boeken.*

Le Dictionn. d'Anecdotes, iets beſmuld. *Oeuvres de* J. J. ROUSSEAU. MONTESQIEU *l'Eſprit des Loix*, nieuw, 't eerſte Deel maar opgeſneden. BRUTUS *Comœdie.* Allen ingenaaid.

Kleeren, Linnen, enz.

Een blaauwe Rok, Broek en Kamizool met goude Liſſen. Een dito ligte witte met Silvren Knoopen. Een roode dito, als dito, met groene Zyde gevoerd. Een bruyne effe Rok. Een rood Kamizool met goud. Een geel dito, als dito. Een ſwart Fluweele Broek. Een dito Zyde. Een dito van geel Leér. Een effe ſwarte Hoed. Een paar Laarſen. Twee paar omgekeerde Schoenen. Twee Hemden met Kante Manchetten. Ses Stropdaſſen. Ses witte Linnen Neusdoeken. Drie dito Slaapmutzen. Vier paar witte Zyde Kouſſen. Twee paar zwarte dito. Drie paar Gaaren Onderkouſſen.

Rariteiten.

Een Goudbeurs, waar in drie Ducaten, één Gulden, negen Sesthalven en zes Duyten. Een goud Orlogie met een gouden Ketting, waar aan een goud Sleuteltje, vyf Cachetten, en een Staalen Troffel. Een paar Silvere Spooren. Een ſwart Schildpadde Snuyfdoos. Een Scheermes. Een Garnituur Pinsbecque Gespen. Een Staalen Broekgesp. Een Engelſche Sweep. Een Yvoren Spuitje. Een Sluitmand. —— Voorts eenige oude Hairzakken, leége Pomade Potjes, een Flesje halv vol Eau de Bergamot. Twee Kammen, enz.

ALLEEN-SPRAAK VAN JAN HENNUYER,

Bisschop van LIZIEUX,

Op het ontvangen van den last tot den Moord der Hugenooten.

ó Frankryk! bloem der Koningryken,
Hoe rolt uw glorie thans ten end?
Gy kunt uw leed niet overkyken,
Waar heenen gy uw oogen wendt.
Het Bygeloof, voor reden doof,
En tuk op roof, op schennis en op moord,
Maakt u welhaast tot een afschuwlyk oord.

Parys, de paerel uwer Steden,
Zwemt reeds in schuldloos burgerbloed,
Vertrapt, verscheurt haar eigen leden;
ó Al te heillooze overmoed!
Die schoone Stad, die korts noch zat
Zo fier en prat, gelyk een jonge bruid,
Schreit door berouw thans bêi haare oogen uit.

ó Priesterschaar! die, door uw vonden,
Uw' jongen Koning hebt misleid,
Den dier gezworen vreê geschonden,
En 't recht vertrapt der billykheid,
Hoe zal 't geklag, van wee en ach!
Noch dag aan dag, u teistren waar gy zyt,
Schoon ge in dien klank verdwaalt en u verblydt?

Is dit de wet der heilleer volgen?
En past het aan het koorgewaad,
Door blinde wraakzucht gansch verbolgen,
't Geweld te huwen aan 't verraad?
Neen: Kristus leer, zo zacht, zo teer,
Verelscht veeleer gematigdheid en vreê;
Maar sleept geenzins zo helschen gruwel meê.

De

De Medicis, dit zyn uw treken,
Vorst Karel vliegt van uwe hand;
Uw ſnoode list heeft dit beſteeken,
Gy wrocht dees onuitwischbre ſchand.
Uw jonge Zoon zit op den troon,
Maar uw geboón beſtieren 't ganſche Hof.
En gy beſchikt den Ryke treurens ſtof.

Gy wilt het ganſche land verdrinken,
In Burgerbloed; maar 't wraakgeſchrei
Zal eenmaal aan den hemel klinken;
Ducht dan die afgepynde Rei,
Die Kristen Schaar, die ons altaar
Wel tegen waar, doch echter ſtil en zacht
Gehoorzaam bleef aan Frankryks oppermagt.

Navarre's trouw verſtrekte 't teken!
ó Eedbreuk! helſche veinzery!
Daar ge u niet voor de vuist kost wreeken,
Beſmet gy dus uw heerſchappy?
Helaas! men vond, op 't waereld's rond,
Zo lang het ſtond, geen uitgedacht verraad,
't Welk zulk een ſleep van jamren achterlaat.

ó Heilland! tref hen met uw ſlagen,
Terwyl ze op deeze waereld zyn,
Doe hen uw gramſchaps kenmerk draagen,
Dan ach! niet in de helſche pyn?
Dat hunne ſtraf, van deeze uur af,
Duur tot aan 't graf, maar goede God niet meer;
Een eeuwge vloek, myn Jeſus, treft te zeer.

Bewooners van Lizieux! myn Vrinden!
Schoon ook uw moorddolk is gewet,
In my zult ge uw beſchermer vinden;
Myn ziel blyft vry van zulk een ſmet.
De razerny woed' ſlechts op my,
In 't woest gety' van haare dolle drift;
'k Gehoorzaam niet aan zulk een gruwelſchrift.

't Is

't Is billyk dat wy ons verzetten,
Wanneer een Vorst het recht vertreedt.
Een Koning is niet böven wetten;
Hy is verbonden aan zyn eed.
Een onderdaan mag vry beſtaan,
Om zich te ontſlaan van zyn gehoorzaamheid;
Als moordzucht zit ten troon der Majeſteit.

En dit, dit heet ik handvest ſchenden,
Dit is der Volkren recht verkracht;
Wy moeten 't in zyn aanval wenden,
Eer 't alles wegzinkt in dien nacht.
Myn Burgery kom dan tot my,
Gy zyt hier vry en veilig in myn ſchoot;
Geen Roomſche dolk treft hier den Hugenoot.

Kom in myn Biſchoplyke Zaalen,
En droog uw brakke traanen af;
Hier vind het Kerk-geweld zyn paalen,
By outer, myter, kruis en ſtaf.
Ja uw behoud weegt meer dan goud,
En wie u ſtout durft hoonen in dit Hof,
Vertrapt Gods recht, en geeft my wreekens ſtof.

Gy allen zyt my aanbevolen,
Gy zyt myn Kindren; en zo gy
Van 't rechte heilpad komt te doolen,
De wys der tuchtiging raakt my.
Maar moet elk een, gelyk ik meen,
Juist meenen? neen; 'k heb tot dien eisch geen recht;
Wat ook de ſtem van valſchen yver zegt.

Kom dan tot my? ſchuil in myne armen;
'k Zal voor den wrok van Medicis,
En Karels woên u trouw beſchermen.
Kom hier tot uw behoudenis.
ô Hemelvoogd! die 't al vermoogt,
Zo gy gedoogt, dat ik hen redde in nood;
Dreig Karel my vry met den zwaarſten dood.

Natuur wyst my het Spoor.

WAAR-

WAARNEEMINGEN

omtrent de

LUGTS-GESTELDHEID, WEDER en WIND, te AMSTELDAM,

in July 1776.

DOOR *ANTONIUS WILHELMUS SCHAAF*, Méd. Doct.

D.	Barometer. 's morg.	's midd.	's av.	Therm. mo.	mi.	av.	Winds Streek. 's morg.	's midd.	's av.	Weder. Geſteldh.
1	29. 10	29. 10¼	29. 10½	60	68	60	Z W	W	W	Held. Wind.
2	— 10½	— 11	— 11½	62	68	60	W t N	N W	N W	——
3	— 11	——	— 11	62	67	64	Z W	Z W	Z W	Regen.
4	— 10	— 10½	— 10½	64	76	67	——	——	Z t W	Held. Wolk.
5	——	— 9	— 8	68	85	70	Z O	O	Z O	— Weerl.
6	— 7	— 5	— 6	71	84	63	Z t O	Z t O	Z W	— D. R.
7	——	— 8	— 10	64	71	64	Z W	Z W	W	Buijig.
8	— 10½	— 11½	— 11½	64	79	64	——	W	——	Held. Wolk.
9	— 11	——	— 11	64	75	67	W	N	N O	——
10	— 10½	— 10½	— 10½	67	76	66	N	N W	N W	— Reg.
11	— 10	— 9½	— 10	67	77	68	N W	N O	N O	— D. R.
12	——	— 9¼	— 9½	69	78	67	Z W	Z O	N W	—— —
13	— 8½	— 8	— 7½	69	76	64	Z	Z W	Z W	—— —
14	— 8	— 8½	— 8½	64	73	64	W	W	W t Z	Held. Wolk.
15	— 8½	——	——	65	76	68	W t Z	Z W	W	Betr. Held.
16	— 7½	— 7	— 7½	68	79	69	W	——	Z W	Buijig.
17	——	— 8	— 8½	66	74	67	Z W	W	W	Reg. Held.
18	— 8¼	— 9	— 9½	66	75	67	W t Z	W t N	W t N	Helder.
19	— 9½	— 9¼	— 8½	68	81	70	Z t O	Z t O	Z t O	— Wolk.
20	— 7½	— 8½	— 9	69	78	67	Z	W	W	—— ——
21	— 10	— 10	— 10	67	79	67	Z W	——	N	—— ——
22	— 8	— 8½	— 8¼	68	73	65	Z	N W	N W	Dond. Reg.
23	— 10	— 10½	— 11½	65	74	66	W t N	W t N	W t N	Betr. Held.
24	30. 0	30. 0	30. 0	66	80	69	W	O	O	Reg. Dond.
25	— 0½	— 1½	— 1½	66	72	64	——	W	W t N	Helder.
26	— 2	— 2	— 2	66	78	68	W t N	N W	N W	——
27	— 1½	— 0½	— 0½	66	79	69	Z	Z W	N	— Wolk.
28	29. 11½	— 0	— 1	68	75	67	N	N W	N W	Dond. Reg.
29	30. 1½	— 1½	——	64	75	69	N W	W	W	Held. Wolk.
30	— 0	— 1	— 2	68	73	64	——	N W	N W	— M. Ecl.
31	— 2½	— 2½	— 3	65	75	66	——	——	——	Helder.

Hoogſte Barometer d. 30. 3
Laagſte Barometer d. 29. 5
} middelb. d. 29. 10

Hoogſte Thermometer gr. 85.
Laagſte Thermometer gr. 60.
} middelb. gr. 72½

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

OPHELDERING VAN SALOMO'S SPREUK:

De Noorde wind verdryft den Regen, zo doet een vergramd aangezigt de agterklappende Tonge. SPREUKEN XXV. 23. Volgens de Engelſche Vertaaling.

De Noorde wind verdryft den Regen, en een vergramd aangezigt de verborgene Tonge. Nederd. Overzetting.

DOOR THOMAS HUNT D. D. F. R. en A. S. S. *Profeſſor in de Hebreeuwſche en Arabiſche Taalen.*

ONze *Engelſche Kantleezing* heeft, in ſtede van de *Noorde wind verdryft den Regen*, de *Noorde wind brengt Regen voort*, en dus eenen geheel anderen, ja tegenovergeſtelden, zin. Men moet bekennen dat het woord, door de Heilige Schryvers, menigmaalen gebruikt wordt in de betekenis van *voortbrengen*; en misſchien noit voor *verdryven*: dit zou iemand veelligt doen overhellen, om, zonder des langer te bedenken, aan de Kantleezing de voorkeuze te geeven. De rede, waarom onze *Engelſche vertaalders* het niet gedaan hebben, ſchynt geweest te zyn: om dat zy niet konden begrypen hoe SALOMO, van een *Regenagtigen wind*, uit het *Noorden* komende, kon ſpreeken. Dit heeft hun bewoogen, om dit woord over te zetten in een' zin, die nergens in de Schriftuur ſteun vindt: en aan de Schriftuurverklaarders veel vrugtlooze moeite veroorzaakt heeft, om dien goed te maaken, gelyk hunne Aantekeningen op deeze plaats uitwyzen.

Maar, wat de *Noorde wind* betreft, ſchoon dezelve rechtſtreeks op *Jeruſalem* aan, over een groote ſtreek Lands waait, komt die wind ook over een groot gedeelte van de *Zwarte Zee*. En oordeelt men die Zee op een te grooten afſtand, wy mogen deezen Wind een weinig Westlyker neemen: dewyl de Heilige Schryvers, geene of weinige tusſchenſtreeken van de winden meldende, *Noorden* kunnen noemen, 't geen alleen van 't *Noorden* heeft. En op deeze wyze zal de wind, langs de oevers van de *Middellandſche zee* ſnuiven, en uit die zee genoegzaamen Regen aanvoeren, om de velden van gansch

Judea te bewateren: en de Westlykſte gedeelten van dat Land konden, uit die Zee, bevogtigd worden, indien de Wind recht *Noorden* waaide. Dit denkbeeld van den *Noorden-* of *Noordwestlyken wind*, als geſchikt om de dampen uit de *Middellandſche Zee* aan te voeren, ſchynt vry veel kragts en ondersteunings te ontvangen, uit het zeggen van een oud *Joodsch Schryver*, op wien wy af mogen, te weeten LEVI BEN GERSHOM, die zich in deezer voege uitdrukt: „ Gelyk „ de *Noorde wind* te *Jeruſalem* Regen medebrengt, wer„ waards dezelve de dampen uit de Zee opgereezen heen „ voert; naamlyk uit de Zee die *Noordwaards* (van de Stad) „ afligt, zo veroorzaakt een agterklappende Tonge, welke „ ſchandelyke vertellingen van den een tot den ander brengt, „ Aangezigten vol van toorn en geraaktheid." Deeze Schryver verſtaat, door de Zee, de *Middellandſche Zee*, by de *Hebreeuwen* met nadruk *de Zee* geheeten.

De zwaarigheid, tegen de Kantleezing ingebragt, ontleend van de veronderſtelde droog- en helderheid der *Noordlyke Lugtſtreeken*, zal desgelyks verdwynen; indien wy, doch den *Noorden-wind*, niet een zekeren *bepaalden Wind*; maar den *Wind in 't algemeen* verſtaan. Dus hebben de woorden *Aquilo* en *Boreas*, in den *Poëtiſchen ſtyle*, menigmaal, die ruime beduidenis: en dat deeze Spreuken in Dichtmaat geſchreeven zyn, wordt door de keurigſte Oordeelkundigen beweerd (*).

Dan 'er valt eene andere aanmerking te maaken op 't woord צָפוֹן (het oorſpronglyk woord voor *Noorden-wind*) uit hoofde van de byzondere zamenhang in dit vers. Want dewyl dat woord, 't welk, in 't eerſte Halve vers voorkomt, *Verborgen* betekent, en juist beantwoordt aan נִסְתָּר in het tweede Halve vers, is het, volgens den aart der Spreuken, niet onwaarſchynlyk, dat hier eene vergelyking bedoeld wordt tusſchen den *verborgen wind*, en den *verborgen Laster*: en deeze gelykenis levert ons het volgende denkbeeld op: *Gelyk de Wind blaast waar heen hy wil, en gy het geluid daar van hoort; doch niet weet van waar dezelve komt, of waar dezelve heenen gaat*, zo is het ook gelegen met *verborgen Laster*, deze tast, met groote vrymoedigheid, ſchoon onzigtbaar, alles aan; gy hoort het geluid daar van; maar weet niet *van waar dezelve komt*, wie de eerſte is die 'er voet aan gaf, of *waar*

(*) Zie *De Sacra Poeſi Hebræorum, Prælect.* 24. waar de zeer geleerde Schryver zegt: „ Van deeze Leerzaame ſoort zyn 'er „ veele overblyfzels der *Hebreeuwſche Poëzye*, waar onder de „ *Spreuken* van SALOMO den voorrang verdienen."

waar dezelve beenen gaat, wie den Laster voort doet slaan, en 'er nieuwe stoffe aan verschaft.

Dan niettegenstaande de blykbaare toespeeling van deeze twee woorden op elkander in 't oorspronglyke, zal, nogthans, de tegenwerpingen tegen de *Vogtigheid* van den *Noorden wind* uit den weg geruimd zynde, de vertaaling van het eerste Halve vers, *de Noorde wind brengt Regen voort*, best gehouden worden. Overeenkomstig hier mede heeft de Overzetting der LXX, de *Noorde wind verwekt Regen*; de *Syrische*, de *Noorde wind is zwanger van Regen*; de *Griekschè* van AQUILA, de *Noorde wind gaat in arbeid om Regen voort te brengen*: dus ook JUNIUS, met verscheide andere Hedendaagsche Schriftuurverklaarderen (*).

Gelyk onze *Engelsche Kantleezing* de rechte schynt, in 't eerste gedeelte deezer Spreuke, zo is zy ook boven de leezing van den Text in het laatste gedeelte te keuren, schoon 'er geene verandering gemaakt is in den *Zin* der Woorden, is derzelver schikking omgekeerd. Volgens de Vertaaling in den Text staat 'er, *zo doet een vergramd aangezigt de agterklappende Tonge*, doch, volgens de Kantleezing, *zo doet een agterklappende Tonge een vergramd aangezigt*.

Dan 'er zyn nog eenige uitdrukkingen, in beide de deelen van deeze leerzaame Klemspreuk, die eene nadere opheldering vorderen, en welk ik hier nevens zal voegen.

I. Het *Hebreeuwsche Woord*; in den Text *Tonge* vertolkt, betekent, in de H. Bladeren, dikwyls niet alleen het Spraaklid onder dien naam bekend, maar ook de *Spraak* zelve; en wel byzonder die soort van *Gesprekken*, waar mede de Menschen elkander doorstryken en veragten. Hoe de *Tong*, by de Heilige Schryvers, een zo kwaade betekenis kreeg; of, óm dat wy in regtsvorderingen daar van gebruik maaken om onzen Naasten te beschuldigen, of om dat wy, in den gewoonen ommegang, zeer gereed zyn, dat lid te gebruiken ten nadeele van anderer goeden Naam, zal ik thans niet onderzoe-

(*) De geleerde Vader HOUBIGANT zegt, over deeze plaats: „Men moet aandringen op de zeer gewoone betekenis, *voortbrengen*, *verwekken*. De *Noorde wind* is dezelfde als die tusschen het *Noorden* en 't *Westen* van daan komt, de *Noordweste wind*: want de *Hebreeuwen* hebben geene benaamingen voor de mindere Windstreeken. De *Middellandsche Zee* bespoelt *Judea* van dien kant, uit welken de *Noordweste winden* waaijen: weshalven het niet te bevreemden is, dat die Winden daar den *Regen aanvoeren*."

zoeken. —— Vast gaat het, dat, in den Schriftuurlyken ſtyle, het woord *Tonge* een wisſelwoord is voor *Laster*, en dikwyls voor *Kwaadſpreekenheid* gebruikt wordt, zonder de byvoeging van het bywoord *kwaade*. Dus hebben onze *Engelſche Overzetters* in den CXL *Pſalm*, vers 12, het *Hebreeuwſe*, daar enkel ſtaat *een Man van Tonge*, vertaald door een *Kwaadſpreeker*, [de Nederduitſche *Vertaalers* hebben het woordje *Kwaade* by *Tonge* ingevoegd]. Zo ook heeft de *Chaldeeuwſche* en andere goede Overzettingen, 't geen *Pred.* X: 11, uitgedrukt wordt door *den meester der Tonge*, door *Lasteraar*, of *Oorblaazer* vertaald; en de gelykenis van een *bytende Slange*, die 'er onmiddelyk voorgaat, wettigt deezen zin. In deezer voege vermeldt de Propheet EZECHIEL XXXVI: 3. zyne gevangene Landgenooten, *dat zy gebragt waren op de Tonge*, dat wil zeggen een *ſchandnaam* en *ſmaad* onder hunne vyanden de *Idumeërs*: dit bevestigt de bygevoegde ſpreekwyze, *en gy zyt een opſpraake des volks.* Gelyk de Heilige Schryvers het Naamwoord gebruiken om *Laster* en *Opſpraake* te betekenen, zo hebben zy 'er een Werkwoord van gemaakt, 't welk *Lasteren* en *Naamſchenden* aanduidt; dus betekenen de woorden, *Pſalm* CI: 5, *die zynen naasten in 't heimlyk agterklapt*, letterlyk, *die zyne Tonge in 't heimlyk tegen zynen naasten gebruikt*: in het voorſchrift, *Spreuken* XXX: 10. *Agterklapt niet van een Knegt by zynen Heer*, luidt in 't oorſpronglyke, *gebruik uwe Tonge niet tegen een Knegt*, of, gelyk de *Engelſche Kantleezing* heeft, *Beſchadig geen knegt met uwe Tonge.* Ik heb 'er het woord *Gebruik* in gevoegd, gelyk de Kantleezing, het woord *Beſchadig*, om dat wy in 't *Engelsch* geen woord hebben, 't welk de kragt van het *Hebreeuwſche woord* uitdrukt.

Alle deeze bygebragte plaatzen toonen, dat het woord *Tonge* in de Spreuk, welke wy thans voor ons hebben, in ſtede van het *Spraaklid*, zelve het *vermogen der ſpraake* betekent, en te kennen geeft, dat ſnood, ſchoon algemeen, misbruik van 't zelve, waar door wy de Agting en Goeden Naam onzes naasten ſchenden: en in 't algemeen *Laster*, *Kwaadſpreekenheid*, *Agterklap enz.* geheeten wordt. En dat dit de eigenlyke meening is van het woord *Tonge*, in deeze Klemſpreuke, blykt wyders uit het woord *verborgen*, daar by gevoegd: want te zeggen *eene verborgene Tonge*; of, gelyk 'er in 't oorſpronglyke ſtaat, eene *Tonge der Verborgenheid*, is eene zeer dubbelzinnige uitdrukking, en kan in een *goeden* en in een *kwaaden* zin worden opgevat: hierom hebben onze *Engelſche Overzetters*, ten einde zy de dub-

dubbelzinnigheid mogten vermyden, het in een kwaaden zin genomen, en vertaald, een *agterklappende Tonge*. Doch hadden zy agt gegeeven op de betekenis, waar in ik getoond heb dat het woord dikwyls, in de Schriftuure, gebruikt werdt, en door *Tonge*, niet het Spraaklid, maar het misbruik daar van verſtaan, 't welk wy *Kwaadſpreekenheid* noemen, zy zouden het woord *verborgen* hebben kunnen behouden: dewyl *verborgene Eerrooving*, of *verborge Laster*, een misdryf is, zo algemeen in zwang gaande, dat elk die benaaming kent, en nauwlyks iemand een vreemdeling is omtrent de waare meening van dezelve.

Indien wy veel vertellingen onderzoeken, die de Agting onzes naasten benadeelen, en nagaan op hoe veelvuldige wyzen zy verhaald worden, zullen wy bevinden, dat eenige, in den aanvange, zo *duister* waren, dat het ons moet verwonderen hoe zy immer ſtand greepen, of dien loop kreegen welken zy genomen hebben. Eene zeer beuzelagtige omſtandigheid, eene van verre aangeduidde opvatting, een gerugt, eene twyfelagtige uitdrukking, een glimplach, een knik, een enkele waan, ſtilzwygen zelfs, ja (als het ſtuk in gezelſchappen overgepraat is,) de wyze van het te ontkennen, of het tegendeel te beweeren, heeft dikwyls kragt en ſterkte gegeeven aan eene kwaadaartige vertelling die zich vervolgens wyd en zyd uitſtrekte, en veel ramps brouwde. — Ongelukkig heeft 'er, by de Menſchen, zulk eene overheerſchende neiging plaats, om kwaade dingen te hooren en voort te praaten; dat zulk eene vertelling niet ter baane komt, of 'er is eene groote menigte gereed, om dezelve uit de *duisternis* in den *dag* te helpen, en tot het algemeen onderhoud der geſprekken te maaken.

In den aanvange moge dezelve, als bewust van de duistere herkomſte, beſchroomd te voorſchyn treeden, en eenig wanvertrouwen laaten blyken: doch allengkens grypt zy moed, neemt eene houding van waarſchynlykheid aan, en poogt voor eene volkoméne waarheid door te gaan.

II. Gelyk de *Laster* in de *duisternis* gebooren wordt, zo werkt dezelve in de *duisternis*; deeze is daar aan natuurlyk eigen, hier ſchept de *Laster* vermaak in. Men heeft in 't algemeen opgemerkt, dat eene *eerroovende Vertelling*, als zy eens op gang geraakt, en de ſtoffe des geſpreks in de gezelſchappen geworden is, doorgaans 't laatst bekend wordt aan den Perſoon, die 'er het hoogſte belang by heeft. Die dezelve hooren, hebben of *te veel* of *te weinig agting* voor hem, om hem des te verwittigen: deezen vermyden zulks, om den

beſprookenen geene moeilykheid te veroorzaaken; geenen uit vreeze van hem gelegenheid te zullen geeven, om zich te verdeedigen. In deezer voege verſpreidt, door het wreede mededoogen der vrienden aan den eenen, en de kwaadaartige werkzaamheid der vyanden, aan den anderen kant, de eerbevlekking zich onbedwongen: alles wordt byéengehaald om het vermoeden te vermeerderen, niets om het verminderen; het ongelukkig Slachtoffer der booze Tonge, onkundig blyvende van zyn eigen geval, wordt niet aangezet om zyne geſchondene eere te herſtellen: zyn ſtilzwygen houdt men voor toeſtemmen: en zyne onkunde van 't geen het loopende gerugt tegen hem inbrengt, neemt men voor een bewys, dat hy waarlyk ſchuldig is.

Hebben wy dan rede om ons te verwonderen, dat de *Laſter*, in den Text, *verborgen* genaamd wordt? Dezelve is van een *verborgen oorſpronge*; dikwyls het beſtaan verſchuldigd aan eenige *duistere omſtandigheid*, of vergehaald vermoeden, door de vrugtbaare uitvinding van boosheid en kwaadaartigheid, tot eene aanneemlyke, en met omſtandigheden omkleedde, vertelling gemaakt. De *Laster* werkt desgelyks in 't *verborgen*, zich op zulk eene heimlyke en bedekte wyze verſpreidende, dat dezelve zelden ter kennisſe van den gelaſterden komt, voor dat zyne agting reeds geſchonden is: zyne vrienden te beleefd, zyne vyanden te wreed zynde, om de gaande opſpraake hem te ontdekken: de vertelling krygt middelerwyle meer en meer gronds; voordeel doende met de onkunde des beledigden, om hem van zynen Goeden Naam te berooven.

III. Het eerſte lid der vergelykinge, in den Text, is tuſſchen den *Noorden wind*, of den *Wind in 't algemeen*, of, (gelyk het Bywoord dikwyls betekent, en de draay der woorden ſchynt te vereiſchen) den *verborgen Wind*, en den *verborgen Laster*. Dan het denkbeeld, 't welk deeze gelykenis ons van *verborgen Laster* geeft, is reeds verklaard. ——— Het andere gedeelte der vergelykinge is tuſſchen *Regen* en een *Vergramd Aangezigt*. En, even als het eerſte gedeelte ons een zeer leevendig denkbeeld verſchafte van de *werkzaame natuur des verborgen Lasters*, zo ſtrekt dit laatſte om ons de *heillooze gevolgen* daar van kragtig voor te ſtellen.

Het woord, hier *Regen* overgezet, betekent, volgens de opmerking van een geleerd *Joodsch Schryver* (*), zulk eene hoeveel-

(*) Kimchi, die het in zyn *Lexicon* verklaart, door een *harden of geweldigen Regen*.

veelheid van deeze wateragtige verheeveling, als met geweld gepaard gaat, en een *Stortregen* aanduidt: en het woord, *vergramd* vertolkt, geeft zulk eene maate van gramschap te kennen, als met *vuurigheid* en *woede* vergezeld is, en in onzen *Engelschen Bybel* veelal door *Verbolgenheid* en *Toorn* wordt uitgedrukt. Deeze *geweldige Regen*, zegt de Text, wordt *voortgebragt*, of (gelyk het woord kan vertaald worden,) *gebaard*, *gevormd* door den *Wind*, gelyk het *vergramd aangezigt* (daar mede vergeleeken) door *verborgen Laster*.

De schildery, welke dit gedeelte der vergelykinge ons van 't Gebrek in den Text oplevert, is deeze. Gelyk de *Wind*, als dezelve over een groote uitgestrektheid Lands, of de vlakte der Zee, gaat, eene menigte van dikke dampen en vuile uitwaasemingen verzamelt, die, naderhand, in wolken gevormd, het gelaad des hemels bedekken, en met groot geraas en geweld op aarde nedervallen; zo gaat het met *Verborgen Laster*, als deeze eens voet gekreegen heeft, (en hier toe is zeer weinig noodig,) loopt dezelve wyd en zyd om, en eene menigte van kwaadaartige vertellingen en verzwaarende omstandigheden, onder den weg, opvattende, wordt daar uit allengskens het schriklyk vertoon van een *vergramd aangezigte* veroorzaakt, by allen die zich benadeeld vinden, door den voortgeslaagen en opgehoopten Laster.

De twee woorden, een *vergramd aangezigte* vertolkt, zyn meervoudig. En dewyl פָּנִים, schoon dikwyls eene enkelvoudige betekenis hebbende, daar net geen enkelvoudig heeft, zomtyds in 't meervoudige mag overgezet worden, en ook overgezet is, eischt deeze Spreuk eigenaartiger de meervoudige betekenis. De *uitgestrekte natuur* van het *Kwaad*, dus veroorzaakt, kan mogelyk verëénigd worden met de *werkzaame natuure* deezer *Zonde*, en ons de rede opgeeven, waarom een *Lasteraar* in 't *Chaldeeuwsch* genaamd wordt, een *man met een drievoudige*, of *driespitzige Tonge*; gelyk in de *Targun*, *Psalm* CXLII. en *Prediker* X. 11. En by JESUS SYRACH XXVIII. 14, 15, wordt, 't geen de *Engelsche Overzetting* een *agterklappende Tonge* vertaald heeft, in 't *Grieksch* γλωσσα τριπλη gehecten. En deeze uitdrukking van *drievoudige Tonge* komt volmaakt overeen, met die van VIRGILIUS, als hy de *Slange* beschryft, *Georgic*. III. 439.

——— *linguis micat ore trifulcis* (*).

Maar, schoon *vergramde Aangezigten*, en deeze in grooten ge-

(*) RUDERUS zegt, in zyne aantekening over deeze plaats, ARIS-

getale, door SALOMO ſchynen bedoeld te worden, nogthans bepaalt hy de uitwerkzels van *Toorn* of *Gramſchap*, door eene *Lasterende Tonge* veroorzaakt, niet tot de *Aangezigten* of *Weezenstrekken* alleen. Maar hy geeft ons het uitwendig merkteken van deeze Drift, om de fraaije vergelyking in onzen Text te brengen; en dan laat hy ons, uit het geen *uitwendig* blykt, opmaaken, wat 'er *inwendig* omgaat. De weezenstrekken der Menſchen zyn Verklaarders van hunne Zielsgeſteltenisſen: zyn de eerſte gefronst en ontzet, de laatſte zullen niet in orde en geregeld weezen. De drift van *Toorn* of *Gramſchap*, in 't byzonder, is zo zigtbaar op 't gelaad te leezen, dat, zo men wil, een der voornaamſte trekken in 's Menſchen gelaad, in 't *Hebreeuwsch*, daar van den naam ontleent. En misſchien zullen de merktekenen, welke deeze Drift op 't gelaad drukt, te ſterker zyn, wanneer dezelve ontſtooken wordt door de terging van een *ſchenzieke Tonge*. Want zulk een aanval, iemand ſchielyk overkomende, en hem wondende in het aandoenlykſte deel, zyn goeden Naam, maakt dat hy niet op zyne hoede is, veroorzaakt zulk een gisting in zyn bloed en leevensgeesten, en gevolglyk zodanig eene verandering in zyn Gelaad en Houding, als Voorzigtigheid, en de bedaarde Voorſchriften der Rede, (hadt hy bedenkens tyd gehad), grootendeels zouden voorkomen, of ten minſten gepoogd hebben te bedekken.

Weshalven, door de *Vergramde Aangezigten*, die de Text zegt, dat voortgebragt worden door *Verborgen Laster*, niet alleen bedoeld worden, de oppervlakkige merktekens van *Toorn*, die op 't gelaad gloeien, en de wenkbrauwen zamentrekken; (want deeze zouden ons maar een zeer gedeeltlyk en onevenmaatig denkbeeld van deeze ſnoode ondeugd opleveren); maar desgelyks de inwendige beweegingen en ontroerenisſen, die het hart doen kloppen, en gewoonlyk in heftige vlaa-

TOTELES ſchryft den Slangen „ eene lange, en in *tweegeſpleetene Tonge* „ toe, de Dichters ſpreeken van een *driepuntige*, of, om dat de- „ zelve, op de wyze van een Schigt gemaakt, een drievoudige punt „ heeft; of om dat ze de Tong zo ras heen en weder trekt, dat de- „ zelve niet alleen in twee geſpleeten; maar driepuntig ſchyne: „ waarom OVIDIUS zingt *Met.* III. 9. *Tresque micant linguæ*". Dus verre RUCŒUS. En 't geen de beſchryving der *Slange*, in den aangehaalden regel van VIRGILIUS, zonderling toepaſſelyk maakt, op ons tegenwoordig oogmerk, is dat de *Lasteraar*, of, gelyk de *Chaldeeuwſche Uitbreider* hem noemt, de *Man met een drievoudig Tong*, uitdruklyk by de *Slang* vergeleeken wordt. PREDIKER X. 11.

vlagen van hoonende woorden, of geweldige bedryven, losbarſten, dreigen, vegten, en moorden ten gevolge hebben, en dien ganſchen trein van helſche rampen medeſleepen, die de Geſchiedenis en onze eige ondervinding leert, dat zomwylen de uitwerkzels zyn van de onverſchoonlyke vryheden, die de Menſchen gebruiken, ten opzigte van 't Character huns naasten. Even als, in 't andere deel der vergelykinge, door 't woord *Regen* niet alleen beoogd worden, de druppels van een Waterwolk; maar ook de watervloeden en overſtroomingen, veroorzaakt door fellen *Slag-* en *Stort-Regens:* die zomtyds de Vrugten der aarde vernielen, en de Menſchen verdelgen.

Deeze zyn de nadeelen, die *Verborge Laster* in de Maatſchappye berokkenen. De *Vergramde Aangezigten*, welke zyne *Tong* veroorzaakt, duiden *vergramde Gemoederen* aan; en worden zeer gepast vergeleeken by *Stormen* en onweeren, door de *Winden* in de lugt verwekt; de wanorders en verwarringen, die deeze in de *Natuurlyke Wereld* te wege brengen, hebben zeer veel overeenkomsts met de ongeregeldheden en onlusten, die, in de *Zedelyke Wereld*, door geene gebooren worden. Met één woord, als de *Laster* veld wint, moet het getal der *vergramde Aangezigten* vermeerderen. Twee of drie zullen 'er welhaast tot duizend vermenigvuldigd worden. En de vyandlyke bedreigingen, die in 't eerst zich vertoonden in de gefronſte wenkbrauwen van eenige weinigen, hebben dikwyls haaren boozen invloed verſpreid op de *Aangezigten* eener groote menigte, en, eindelyk, den vrede van een gansch Gemeenebest in gevaar gebragt, ja geheel verbannen. *Zo groot een hoop houts wordt door een klein vuur in brand geſtooken!* of, (om by de andere, en misſchien niet min nadruklyke leenſpreuk van den Text te blyven,) *Zo ſchriklyk een Storm wordt 'er verwekt door 't geblaas van een enkelen Wind!* Schoon de Wolk, in 't eerſte opkomen, zo klein ware *als een hand*, ſpreidt dezelve zich ſchielyk over 't geheele lugtruim, *de Hemel is betrokken, vol wolken, door den wind aangevoerd, en 'er volgt een zwaare Slagregen!* Doch de heillooze uitwerkzels van *Laster* kunnen niet kragtiger beſchreeven worden, dan met de ſchoone woorden van SIRACH's wyzen Zoon: In 't XXVIII Hoofdſtuk zyns Boeks. „ Vervloekt eenen Oorblaazer, en eenen tweetongigen Menſche: want zy hebben veele verdorven, die in vrede leefden: de dubbele Tonge heeft 'er veelen beweegt, en van het eene Volk in 't andere verzet: vaste Steden vernield en de Huizen der Grooten omgekeerd. De dubbele Tonge heeft manlyke (of deugdzaame) Vrouwen verdreeven, en beroofd van haaren arbeid.

„ Wie na haar luistert, zal geene ruste vinden, noch in stil-
„ heid woonen. De slag des geesels maakt striemen; maar
„ de slag der Tonge vermorselt het gebeente. Veelen zyn ge-
„ vallen door de scherpte des Zwaards; doch niet zo veelen
„ als 'er gevallen zyn door de Tonge. —— Zalig is hy die
„ voor haar beschermd, en door haare gramschap niet gegaan
„ is, die haar juk niet getrokken heeft, en met haare banden
„ niet is gebonden geweest: want haar juk is een yzeren juk,
„ en haare banden zyn metaalen banden; haare dood is een
„ booze dood, en het graf is nutter dan zy. Zy zal over de
„ Godvreezenden gansch geen magt hebben, en door haare
„ vlamme zullen zy niet verbranden. Die den HEERE verlaa-
„ ten, zullen in haar vallen, in dezelve zal zy ontstooken en
„ niet uitgebluscht worden: zy zal over haar gezonden wor-
„ den als een Leeuw, en gelyk een Luipaard zal zy dezelve
„ verwoesten. —— Ziet toe, omtuint 't geen gy bezit met
„ doornen, en maakt voor uwen mond deuren en grendelen.
„ Uw goud en zilver bindt te zamen, en maakt voor uwe
„ woorden eene weegschaal, en voor uwen mond maakt een
„ deure en een grendel; neemt agt dat gy niet eenigzins in
„ dezelve struikelt, op dat gy niet valt in tegenwoordigheid
„ des geenen die op u loert".

In gevolge van de verscheide aanmerkingen, thans bygebragt over de Spreuke, welke wy ons hadden voorgesteld op te helderen, zal de rechte Vertaaling daar van, indien wy het koppelwoordje *En*, in stede van *Zo* zetten, waarschynlyk deeze zyn.

De Noorde wind brengt den Regen voort; en een verborge Tonge vergramde Aangezigten.

WAARNEEMING OVER EEN BOON, DIE UIT DE LUCHTPYP, NAAR BENEEDEN IN 'T REGTER GEDEELTE VAN DE LONGPYP, (*Bronchiâ Dextrâ*) NEERGEZET WAS, EN WEDEROM DEN ZESDEN DAG DOOR HOESTEN UITGEWORPEN IS. Door M. BEAUSSIER DE LA BOUCHARDIERE.

(*Journal de Medecine &c. Tome XLV.*)

DE vreemde Ligbaamen, die uit de luchtpyp zyn neergezakt in de Longpypen, (*bronchiæ*), verwekken aldaar verschrikkelyke toevallen, waar tegen de Heel- en Geneeskunde maar zwakke hulpmiddelen kunnen aanwenden, die veelmaa-

maalen traag in hunne werking, en vruchteloos zyn. Men kan als dan, tegen die oorzaaken, met geen in- of uitwendige middelen werken. 't Is de Natuur, die voor zich zelve zorgt; de pyn en ongemakkelykheid brengen hier de hulpmiddelen voort. —— Men ziet hier van veele voorbeelden in de Gedenkſchriften van de Academie der Heelkunde. —— Men kan hier byvoegen, een Waarneeming wegens een jonge Juffrouw, die een Roſynenkorrel, zonder 't te weeten, doorgeſlikt had. Zy had een zwaaren-hoest, veel moeite in 't ademhaalen, en binnekoorts. Men behandelde dit geval als Teering. Ze werdt niet geneezen, voor dat ze door de poogingen der Natuur van dit vreemd Lighaam, dat haar langzaam verteerde, verlost was. —— Ik werd, den 3den April 1775, geroepen, om te zien den Zoon van Mr. HERITTE, Koopman in deeze ſtad, zeven a agt jaaren oud. Hy had een Boon in zyn mond genomen, die in 't bovenſte gedeelte van de luchtpyp vast raakte, en wel waarſchynlyk onder 't Strottenhoofd: 't Kind gevoelde zich aanſtonds als geſtikt te zyn. Zyn Vader, de boon ontdekt hebbende, deedt poogingen, om hem verligting toe te brengen, door de boon te doen zakken in de holte, die hy geloofde 't begin van den ſlokdarm te zyn. 't Kind hoestte onophoudelyk, werdt paers en blaauw, en viel in verſchrikkelyke ſtuiptrekkingen. Op deezen geweldigen aanval, volgde een kleine ſtilſtand. De Lyder at en dronk, 't welk aantoonde, dat de ſlokdarm vry was. De Koorts voegde zich vervolgens hier by, de ſtuiptrekkingen vermeerderden, en de pols werdt klein; 't vreemde lighaam was van de luchtpyp nedergegleeden, tot in de rechter longetak. De Lyder hadt een zwaare en geduurige hoest, pyn in de zyde, en alle de toevallen van 't Zydewee, hebbende dag of nacht geen rust; braakende alles uit 't geen hy nam. Ik deed hem aderlaaten, de Pols vol zynde, daar by braaken, en niezen. Dog wy waren nutteloze Aanſchouwers van dit Treurſpel; de Kunst boodt geen hulpmiddel aan, dat gelukte. Verzachtende en weekmaakende dranken, borstdranken, honig-azyn van Zeeäjuinen, de *Kermes*, werden alle zonder vrucht gebruikt. Eindelyk, op den zesden dag, raakte de boon, waar van de bast reeds door de vochtigheid van de plaats geſcheiden was, los, en werd door een zwaare hoest opgegeeven. Van dit oogenblik af verdween de Koorts; de heeschheid, de hoest, en de moeijelyke ademhaaling hielden trapswyze op; en de Lyder was agt dagen daar na weder herſteld. Wat kon men meer doen, dan de uitkomst, die 't werk van de natuur was, af te wagten? En in geval dat 'er zich eene Verzweering in de Long geplaatst had,

had, veronderſtellende, dat deszelfs zitplaats naby 't ribbenvlies (*pleura*) was, te poogen dezelve te openen, door de bewerking in een Borſtzweering gebruikelyk: 't welk een onzeker hulpmiddel, en vol gevaaren zoude geweest zyn. Een langzaame Koorts, de Teering, zouden de gevolgen geweest zyn van zodanig een toeval. —— De gegronde Aanmerkingen, die men op 't einde van de Verzameling der Waarneemingen, over vreemde lighaamen in de luchtpyp, in de Verhandelingen uitgegeeven door de Academie der Heelkunde, vindt, bewyzen, dat 't vreemde lighaam in de Longpypen, (*bronchiæ*) geſleepd wordt, door de inademing, en te rug geſtooten, naar 't hoofd van de luchtpyp (*glottis*), door de beweeging van de uitademing; wanneer dan de wederzydſche beweegingen ſterker aangezet worden, door de tegenwoordigheid van een vreemd lighaam, zal 't door een gunſtigen weg uitgedreven worden, zonder dat de Heelmeester in 't geval zy van moeijelyke onderneemingen, van een' onzekeren uitſlag, te doen; gelyk men reden heeft te vreezen. —— Maar zoude 't niet kunnen gebeuren, dat 'er gevallen voorkwamen, waar in 't vreemde lighaam, in plaats van door de beurtelingſe uiten inademing opgehouden te worden, door zyne kleinte, gladheid, rondte of zwaarte, volgde de loop van de luchtbuis geduurende de inademing? De Kraakbeenige kringen zyn zodanig geſteld, en geſchikt, dat in de uitademing de kleinſten een weinig te rug wyken in de grootſten, of ten minſten, zyn ze dan nader aan elkander. —— 't Tegendeel gebeurt in de inademing, wanneer de kringen verder van elkander verwyderd zynde, de een van de ander een grooter middellyn maaken: dit gevoegd zynde by de vloed van de ingeademde lucht, moet te weeg brengen een voortſtuwing; en 't nedervallen der vreemde lighaamen verhaasten, 't welk nog door de zwaarte, de rondte en gladheid enz. der lighaamen begunſtigd wordt: de krampagtige toeknyping der luchtpypen zal dezelve vervolgens vasthouden. 't Is waar, indien 't vreemd lighaam ligt, onregelmaatig en groot is, het dan door zyne oppervlakten en hardigheden kan vast raaken, maar dan moet men zigtbaare ten minſten op reden ſteunende tekens hebben, welke de tegenwoordigheid van 't lighaam en de pyn geeven. In ons geval, vertoonde de luchtpyp geene oneffenheden, geene hindering, dezelve was geheel vry: de Lyder klaagde over geen pyn in de uitgeſtrektheid van deeze buis, wanneer men 'er met de hand overſtreek en drukte. De moeijelyke ademhaaling, en de zwaare pynen, ontſtonden zigtbaar van de Longen.

NATUURLYKE HISTORIE VAN DEN BONTE-KRAAY.

(Volgens den Heer DE MONTBEILLARD, Medeſchryver van den Heer DE BUFFON.

BY de Oude *Grieken* en *Latynen*, komt de *Bonte-Kraay* niet voor. De hedendaagſche noemen hem in 't Grieksch *Κορωνη σποδειδης*; in 't Latyn, *Cornix cinerea*, *varia*, *Hyberna*, *Sylvestris*, *Corvus ſemi-cinereus*. By de *Italiaanen* is dezelve bekend onder den naam van *Monacchia*, by de Duitſchers onder verſcheide benaamingen, doch voornaamlyk die van *Nabel krae* en *Bundte-krae*; in 't Zweedsch heet hy *Kraoka*, in 't Poolsch *Vrona*, in 't Engelsch *Royſton Croro*, in 't Fransch *Corneille manteleé*.

Deeze Vogel wordt, door de kleur zyner pluimadie, zeer gemaklyk van de *Kraayen* en *Roeken* onderſcheiden: de kop, de ſtaart, en de vlerken zyn, ſchoon zwart, met een blauwen weerſchyn, en dit zwart is verdeeld door eene ſoort van ligt gryzen mantel, die zich voor- en agterwaards uitſtrekt, van de ſchouderen tot het einde des lichaams; uit hoofde van deeze afſcheiding, zo zeer naar een mantel zonder mouwen gelykende, wordt hy ook den *Gemantelden* geheeten.

De *Bonte-Kraay* vliegt, gelyk de *Roeken*, by groote benden, en is misſchien nog gemeenzaamer met de Menſchen, dan deezen; komende, bovenal in den Winter, vanwaar hy ook den naam van *Winter-Kraay* draagt, in bewoonde plaatzen; leevende van 't geen hy dan in rioolen en op meſtvaalten vindt.

Met de *Roeken* heeft deeze Vogel gemeen, dat hy tweemaal 's jaars van plaats verwiſſelt, en als een Trekvogel kan worden aangemerkt: wy zien ze 's jaarlyks in zeer groote menigte, op 't einde van den Herfſt, komen, en met den aanvang der Lente vertrekken, hun koers na 't Noorden zettende; doch wy weeten niet bepaald waar zy zich dan onthouden. De meeste Schryvers willen, dat zy den Zomer doorbrengen op hooge bergen, en daar op pyn- en dennenboomen neſtelen: dit moet dan zyn op onbewoonde en weinig bekende bergen, gelyk die van de *Shetlandſche Eilanden*, waar men verzekert, dat zy broeden. Zy neſtelen ook in *Zweeden*, in de bosſchen, geeven de voorkeuze aan de Elzenboomen, en leggen doorgaande vier eijeren; doch zy neſtelen in *Zweeden* en in *Italie* niet op de bergen.

Ein-

Eindelyk, ſchoon zy, volgens het berigt veeler Natuurbeſchryveren, van alle ſoorten van voedzel leeven, onder andere van Wormen, Inſecten, Visſchen, en zelfs van bedorven vleesch, by voorkeuze van Melk; en ſchoon zy naa dit alles geſteld moeten worden in den rang der allesverſlindende Vogelen, heeft men, by het ontleeden der *Bonte-Kraayen*, in de maag allerlei ſoorten van graan gevonden, vermengd met kleine ſteentjes, en heeft dus grond om te gelooven, dat zy eer tot de Graaneetende dan tot eenige andere ſoort behooren; dit is een derde trek van gelykvormigheid met de *Roeken:* voor 't overige gelyken zy zeer naar de *Kraayen:* zynde omtrent van dezelfde geſtalte, houding, ſtem, en vlugt; de bek, de pooten, en de inwendige deelen komen bykans volmaakt overéén, of wyken ze 'er eenigzins van af, dan naderen zy aan de *Roeken:* zy vliegen 'er dikwyls mede, maaken even als deezen de nesten op de boomen, leggen vier of vyf eijeren; eeten de eijeren van kleindere Vogelen, en zomtyds de kleine Vogeltjes zelve, op.

Zo veele overeenkomſten en trekken van gelykvormigheid, met de *Kraayen* en de *Roeken*, hebben my doen vermoeden, dat de *Bonte-Kraayen* eene middelſoort uitmaaken, herkomſtig uit de vermenging dier twee ſoorten; en, in de daad, indien dezelve enkel eene verſcheidenheid onder de *Kraayen* ware, van waar zouden zy dan de eigenſchap hebben, om by groote vlugten te vliegen, en tweemaal 's jaars van verblyfplaats te veranderen? 't geen de *Kraayen* niet doen: en indien zy enkel eene verſcheidenheid onder de *Roeken* waren, van waar zouden zy zo veele andere gelykvormigheden hebben met de *Kraayen?* terwyl deeze dubbele overeenkomst, natuurlyk, verklaard wordt als wy veronderſtellen, dat de *Bonte-Kraay* het voortbrengzel is van die twee ſoorten, naar welke deeze Vogel, door zyne gemengde natuur, zweemt. Dit denkbeeld kan niet onwaarſchynlyk voorkomen aan Wysgeeren, die weeten hoe zeer de natuurlyke overeenkomſten ſtrekken om tot den oorſprong der weezens op te klimmen, en den draad der geſlachten aan elkander te knoopen. Dan wy zullen een nieuwen graad van waarſchynlykheid vinden, als wy aanmerken dat de *Bonte-Kraay* eene nieuwe ſoort is, by de Ouden niet bekend en van hun niet genoemd, en, die gevolglyk ten hunnen tyde nog niet beſtondt: want daar het eene ſoort betreft die zo talryk en gemeenzaam is als deeze, is onbekend te zyn in een land en 'er niet te beſtaan, het zelfde. Maaken nu de *Bonte-Kraayen* eene nieuwe ſoort uit, zo moeten zy herkomſtig zyn uit de vermenging van

twee

twee andere ſoorten: en welke kunnen die anders, weezen, dan die twee, welke 'er de meeste overeenkomst en gelykvormigheid mede hebben?

FRISCH zegt, dat de *Bonte-Kraay*, tweederlei geluid ſlaat, het eene 't welk algemeen bekend is, en een ander veel ſcherper, 't welk eenigzins naar 't kraayen van een Haan gelykt. Hy voegt 'er nevens, dat zy zeer geſteld zyn op de Jongen, zo dat, wanneer men den boom waar op zy nestelen, by den wortel afhakt, zy zich met den boom laaten vallen, en zich veel liever aan alles blootſtellen, dan hun kroost begeeven.

De Heer LINNÆUS ſchynt aan de *Bonte-Kraayen* toe te eigenen 't geen de Schryver van *The British Zoology* van de *Roeken* zegt, dat zy naamlyk nuttig zyn, door dien zy de landen van verdervende Inſecten zuiveren; maar is 'er geen grond om te denken dat zy zelve meer graan opeeten, dan de Inſecten, die zy verdelgen, zouden gedaan hebben? en is het niet te dier oorzaake, dat men, in veele plaatzen van *Duitschland*, prys op het vangen en dooden der *Bonte-Kraayen* geſteld heeft?

Zy worden op dezelfde wyze als de andere *Kraayen* gevangen. Men vindt ze, in bykans alle Landen van *Europa*, doch op verſchillende tyden: het vleesch heeft een ſterken reuk, en wordt weinig gebruikt, dan van het armſte volk.

VERSLAG VAN DE WAARNEEMINGEN, OM DE AANTREKKINGSKRAGT DER BERGEN TE ONTDEKKEN EN TE METEN. Door den Eerw. NEVIL MASKELYNE, *B. D. F. R. S.* en *Sterrekundige des Konings.*

(*Philoſophical Tranſactions* Vol. LXV. 1775. Part. II.)

VOlgens de *Newtoniaanſche Wysbegeerte*, heeft 'er niet alleen eene Aantrekkende kragt plaats tuſſchen die groote Stofklompen, waar uit de Zon en de Dwaalſtarren beſtaan; maar ook tuſſchen alle, veel kleinder, Lichaamen, en zelfs tuſſchen de kleinſte deeltjes, waar uit zy zyn zamengeſteld. Overeenkomſtig met deeze veronderſtelling, zal een zwaar Lichaam, 't welk moet weegen of trekken na 't middelpunt der Aarde, in eene rechtſtandige rigting na de oppervlakte, veronderſteld zynde dat die oppervlakte volkomen effen en klootsch is, desgelyks, ſchoon in eene mindere maate,

te, aangetrokken worden, en hellen na een Berg op de oppervlakte des Aardryks: zo dat een Loodlyn van een Quadraat by voorbeeld, hangende in de nabyheid van zulk een Berg, van de rechtſtandige rigting moet afwyken; ingevolge van de Aantrekkende kragt der hoeveelheid van ſtoffe, waar uit dezelve beſtaat, werkende in eene rigting, verſchillende van die welke voortkomt uit de geheele ſtofklomp der Aarde, en met eene evenredige mindere maate van kragt.

Men begrypt gereedlyk, zegt de Heer MASKELYNE, dat de zigtbaare Aantrekking van eenigen Berg, by ontwyfelbaare Proeve, te vinden, een zeer keurige ontdekking zou weezen, grootlyks de algemeene Leer der zwaartekragt opheldéren, en de algemeene weeging der ſtoffe op elkander voor elk, om zo te ſpreeken, tastbaar maaken, ja de zodanigen, die zich alleen door rechtſtreekſche proeven willen laaten overtuigen, tot erkentenis daar van beweegen. Hier by zouden de nuttigheden zich niet bepaalen. Dewyl zodanig eene ontdekking zou dienen, om ons een beter denkbeeld te geeven van den geheelen klomp der Aarde, en de evenredige digtheid der ſtoffe naby de oppervlakte, vergeleeken met die der geheele Aarde. De uitſlag van zulk eene Proeve, die ik hoope dat gelukkig zou afloopen, zou ongetwyfeld eere doen aan 't Volk die ze deedt, en de Societeit welke dezelve nam.

Schoon de Heer IZAAK NEWTON reeds voor lang gerept heeft van dusdanig eene Proeve, en aangemerkt, „ dat een „ Berg van eene halfronde gedaante, drie mylen hoog, en „ zes breed, door deszelfs Aantrekking, de loodlyn geen twee „ minuuten van de rechtſtandige rigting zou aftrekken (*),„ is het nogthans door geene proefneeming onderzogt, om de waarheid hier van te weeten, dan in 't jaar 1738, wanneer de Leden der *Franſche Academie*, inzonderheid de Heeren BOUGUER en CONDAMINE, na *Peru* gezonden om een Graad onder de Evennagtslyn te meeten, het ondernamen, om de Aantrekkingskragt van *Chimboraco*, een Berg in het Landſchap *Quito*, te ontdekken. Volgens hunne waarneemingen, die egter gedaan zyn in omſtandigheden, geenzins gunſtig om eene juiste oplosſing te geeven van een zo nauwluisterend en zwaar voorſtel, oefende de Berg *Chimboraco* eene Aantrekking van acht Seconden. Schoon deeze Proefnee-

(*) Door eene vry gemaklyke rekening blykt het, dat zodanig een Berg de loodlyn 1' 18" van de rechtſtandige rigting zou trekken.

neeming misſchien niet genoegzaam was, om, op eene voldoende wyze, zelfs de weezenlykheid der Aantrekking te toonen, veel min de juiste hoeveelheid van dezelve aan te wyzen, zyn 'er geen blyken dat men zints poogingen gedaan heeft om ze te herhaalen.

De Koninglyke Societeit, door de milddaadigheid des Konings in ſtaat geſteld, om deeze keurige en gewigtige Starrekundige Proeve te doen, werd de Heer MASKELYNE gekoozen om 'er het opzigt over te hebben. Naa verſcheide overleggingen werd de Berg *Schehallien*, bykans in 't midden van *Schotland* gelegen, uitgekoozen als de geſchiktſte tot dat oogmerk, die op dit geheele Eiland kon gevonden worden. De waarneemingen werden gedaan, door de Meridiaan Zenith afſtanden van verſcheide vaste Starren, digt by het Zenith, door middel van een' Zenith Sector, met een Radius van tien voeten: eerst aan de zuid- en naderhand aan de noordzyde van den Berg, welks grootſte lengte zich oost- en westwaards uitſtrekte.

't Is blykbaar, dat, indien de klomp ſtoffe van den Berg eenige merkbaare Aantrekking hadt, de loodlyn van den Sector, door welken een waarneemer een Star in de Meridiaan zag, van 't rechtſtandige zou verwyderen, en tegenſtrydige wegen heen trekken, in die twee ſtanden, en dus de uitwerking verdubbelen. Aan den zuidkant zou de loodlyn noordwaards getrokken worden, door de Aantrekkingskragt des Bergs ten noorden daar van gelegen: en aan den noordkant zou een daar tegenovergeſtelde en gelyke verandering van de loodlyn plaats hebben, ingevolge van de Aantrekking des Bergs, nu ten zuiden liggende. De zigtbaare Zenith afſtanden der Starren zouden tegen elkander overſtaan, toeneemende in den eenen en verminderende in den anderen ſtand: en de zamenſtemmende hoeveelheden der afwyking van de loodlyn zou den Waarneemer de ſom opleveren, van de twee tegen elkander ſtrydige Aantrekkingen van den Berg, in beide de ſtanden kragt oefenende op de loodlyn: de helft daar van zou, gevolglyk, het Aantrekkend vermogen van den Berg uitwyzen.

Naa het beſchryven van den heerlyken Starrekundigen toeſtel en een breed verhaal van de onderſcheide verrigtingen, ſtaande dit Starrekundig verblyf op den Berg *Schehallien*, 't welk omtrent vier maanden duurde, geeft de Heer MASKELYNE den uitſlag op, waar uit blykt, dat de ſom der twee ſtrydige Aantrekkingen van dien Berg, in de twee waarneemingen gedaan, ter halver hoogte van den Berg, (waar de

uitwerking van de Aantrekking geſteld werd het grootſte te zullen weezen) 11″ 6 beliep. —— Volgens eene ruwe berekening, gegrond op de bekende wet der Zwaartekragt, en op de aangenome veronderſtelling, dat de digtheid van den Berg gelyk was met de digtheid der Aarde, vindt de Koninglyke Starrekundige, dat de Aantrekking van den Berg omtrent het dubbele van deeze hoeveelheid bedraagt. Waar uit hy afleidt, dat de digtheid van den Berg alleen omtrent de helft van de digtheid der Aarde heeft. Het blykt egter niet dat de Berg *Schehallien* ooit een vuurbraakende berg geweest of hol is: dezelve komt in allen deele vast en hard voor, en ſchynt een volkomen rots.

De Heer MASKELYNE, door deeze keurige en nauwe proeve de Aantrekkingskragt der ſtoffe, en de hoeveelheid daar van, in het tegenwoordige geval, ten vollen getoond hebbende, gaat voort tot het overweegen eeniger gevolgen, die 'er uit kunnen getrokken worden, met betrekking tot verſcheide zeer aangelegene ſtukken in de Natuurkunde.

Voor eerst, blykt uit deeze Proeve, dat de Berg *Schehallien* eene merkbaare Aantrekkingskragt oefent; wy mogen, derhalven, volgens de regelen der Wysbegeerte, beſluiten, dat elke Berg, en in de daad elk deel der Aarde, die zelfde eigenſchap bezit, naar evenredigheid van de Stoffe.

Ten tweeden. De wet der verandering van deeze kragt, in de omgekeerde rede van de vierkanten der afſtanden, gelyk NEWTON dezelve te nedergeſteld heeft, wordt desgelyks, door deeze Proeve, bevestigd. Want indien de Aantrekkingskragt des Bergs tot die der Aarde alleen geſtaan hadt als de ſtoffe des Bergs tot die der Aarde, en niet grootlyks was toegenomen door de nadering aan deszelfs middelpunt, zou de Aantrekking daar van geheel onmerkbaar geweest zyn. Maar nu, door enkel te veronderſtellen, dat de digtheid van de Aarde dubbel die des Bergs is, 't welk uit hoofde van andere aanmerkingen zeer waarſchynlyk wordt, zal de Aantrekking van den Berg overéénſtemmen met de algemeene wet van de verandering der Aantrekkingskragt in de omgekeerde dubbele rede der afſtanden, gelyk NEWTON die afleidde uit de vergelyking van de beweeging der Hemelſche Lichaamen met de Zwaartekragt op de oppervlakte der Aarde: en de overeenſtemming der Natuure houdt ſtand.

Ten derden. Wy mogen, derhalven, deeze wet erkennen en toeſtaan, dat de weezenlyke digtheid der Aarde ten minſten het dubbeld is van de digtheid by de oppervlakte, en,

en, gevolglyk, dat de digtheid der inwendige deelen van de Aarde veel grooter is dan by de oppervlakte. Hierom zal ook de geheele hoeveelheid der ſtoffe in de Aarde, ten minſten zo groot zyn, als of dezelve geheel beſtondt uit ſtoffe, van dezelfde digtheid met die op de oppervlakte; of vier of vyfmaal zo groot, dan wanneer het alles uit water beſtondt: —— Dit beſluit, voegt onze Waarneemer 'er by, is rechtdraads ſtrydig met de veronderſtelling van eenige Natuurkundigen, die agten, dat de Aarde enkel een groote holle korst van ſtoffe is, zich ſtaande houdende door haare boogswyze gedaante, met eene verbaazende holligheid in 't midden. Doch, was dit het geval, dan zou de Aantrekkingskragt der Bergen, en zelfs van veel minder verhevenheden op 's Aardryks oppervlakte, zeer groot weezen, ſtrydig met deeze proeve, en meer aandoening hebben op de maatneeming van de graaden der Meridiaan, dan wy bevinden: en de verandering der Zwaartekragt, op verſchillende Breedten, van de Evennagtslyn na de Poolen, zo als die door Slingers bevonden is, zou lang zo geregeld niet weezen, als de waarneemingen uitwyzen.

Ten vierden. Zyn de Bergen, gelyk deeze Waarneemingen tooneh, in ſtaat om merkbaare afwendingen te maaken in de loodlynen der Starrekundige Werktuigen, zo is het eene zaak van het grootſte belang, in 't meeten van de graaden des Meridiaans, of plaatzen te kiezen, waar de ongeregelde Aantrekkingen der verheevene deelen des Aardkloots maar klein zyn, of waar zy, door derzelver ligging tegenſtrydig werkende, geene verandering veroorzaaken, dewyl die Aantrekkingen als dan elkander verwoesten.

DE VOORNAAMSTE LEEVENSGEVALLEN VAN Mr. GEORGE EDWARDS, *Lid van de Koninglyke Maatſchappy, en van die der Oudheden in Engeland.*

„ MEt het zelfde regt en om dezelfde redenen als wy
„ onlangs (*) ons Mengelwerk vercierden, met een
„ Berigt van de Leevensgevallen des grooten Natuuronder-
„ zoekers, Mr. PETER COLLINSON, plaatzen wy tegenwoor-
„ dig dat van den beroemden Mr. GEORGE EDWARDS, zo
„ als

(*) Zie de *Hedend. Vaderl. Letter-Oefen.* V Deel, II St. bl. 153.

„ als het ons in *The Univerſal Magazine*, van May, dee-
„ zes Jaars, wordt opgegeeven."

GEORGE EDWARDS werdt den 3 van April des Jaars 1694 te *Stratfort*, een gehugt tot *Westham* in *Eſſex* behoorende, gebooren. Eenige zyner vroegſte jaaren bragt hy door onder het opzigt van een Geestlyken, HEWIT geheeten, toen Meester in eene openbaare Schoole te *Layton Stone*; eene plaats ſlegts eenige mylen van die zyner geboorte gelegen. Naa het verlaaten deezer Schoole, kreeg hy zyne wooning by een ander Geestlyken, van de vastgeſtelde Kerk te *Brentwood*, en, door zyne Ouderen tot den Handel geſchikt zynde, werd hy vervolgens by een Koopman in *Fenchurch-ſtreet* beſteld. Zyn Meester, niet min uitſteekende door zyn gezette Godsdienſtigheid, dan door zyne ongemeene bedreevenheid in de geleerde taalen, behandelde hem met alle beleefd- en vriendlykheid.

Zyne Leerjaaren omtrent ten halve uitgeſtaan hebbende, viel 'er iets voor 't geen wy moeten vermelden. Dr. NICHOLAS, een beroemd Geneesheer, en Bloedverwant zyns Meesters, ſtierf. De Boekery, door hem nagelaaten, zeer ſchoon en talryk, werd uit *Covent-Garden* gebragt op een Kamer, waar de Jonge EDWARDS zyn verblyf hadt. Hy bediende zich van dit onvoorziene toeval, en beſteedde alle de ledige uuren van den dag, en dikwyls een groot gedeelte van den nagt, in het doorbladeren der Werken, die over de Natuurlyke Historie, de Schilder-, Beeldhouw-, Starre- en Oudheidkunde ſchreeven.

Het vooruitzigt op 't winnen van groote Schatten, die de Koophandel menigmaal in den ſchoot der noeste Handelaaren uitſtort, hielt nu geheel op. De Winkel en de Beurs hadden al de voorgaande aantreklykheid verlooren: en, de jaaren zyner ſlaavernye om zynde, kreeg hy het in den zin vreemde landen te gaan zien, om zyn ſmaak te verbeteren, en den voorraad zyner kundigheden te vermeerderen.

Geen oogmerk hebbende om den Koophandel aan te vangen, ging hy, in den Jaare 1716, ſcheep na *Holland*, en bezogt de voornaamſte Steden der *Vereenigde Nederlanden*; omtrent eene maand uitblyvende. Naa zyne t'huiskomst bleef hy twee jaaren, zonder iets by de hand te neemen, te *Londen* en daar omſtreeks. Hier op begaf hy zich aan boord van een Schip, na *Noorwegen* beſtemd, op de uitnoodiging van een Heer, die hem geneegen was, en wiens Neef Captein was op het gedagte Schip.

Niets

Niets byzonder merkwaardigs viel 'er voor op de reis, en zy kwamen ſchielyk ter beoogde plaatze. Een land vervuld met rotzen van eene verbaazende hoogte, en altoos groene boomen, waar een gedeelte der Inwoonderen nauwlyks de eerſte beginzels der beſchaafdheid heeft leeren kennen, was voor een *Engelſchman* nieuw, ſchoon niet behaaglyk. De zon ging, terwyl hy 'er was, enkel onder om weder op te gaan; weinig uuren gunde hy zich ſlaap. Zomtyds wandelde hy op de oevers van kreeken, de verblyfplaatzen van zee- en ander wild gevogelte, waar hy geen mensch vondt: op andere tyden nam hy de verbaazende groei der gewaſſen in de valeien waar: en hadt reden van voldoening over de herbergzaamheid der Inwoonderen van deeze ruwe Landſtreeke.

Op zyne tocht na *Frederichſtad*, was hy niet verre van 't gedonder des Kanons van CAREL DEN XII, die toen *Frederichshall* belegerde: waar die ongelukkige Vorst eene ſchandlyke nederlaag kreeg, leeven en kroon verloor. Dewyl de *Zweeden* 'er ſteeds op uit waren, om de Vreemdelingen, en allén, die geen voldoenend beſcheid van zichzelven wisten te geeven, te vatten en in dienst te neemen, bereikte hy zyn oogmerk niet, van dit land ver te doorreizen. En, ondanks alle zyne voorzorge, werd hy aangehouden door een *Deenſche Wagt*, die hem aanzag voor een verſpieder des vyands, afgezonden om kundſchap van hunne oogmerken op te doen. Dan getuigenis van zyne onſchuld inleverende, kreeg hy zyn ontſlag.

In July ging hy weder ſcheep na *Engeland*, doch het Schip te *Scilly* gekomen, werd door tegenwinden opgehouden. Gedurende zyn verblyf aldaar, beſteedde hy zyn tyd met visſchen en zodanige andere vermaaklykheden, als hy in dien toeſtand kon neemen; ook ſchiep hy geen gering vermaak, uit de beſchouwing der vaste rotzen van dat Eiland, en het ſchreeuwende geluid der Vogelen, die zich op 't zelve onthouden.

Terſtond naa zyne aankomst in *Londen*, vertrok hy na zyne Geboorteplaats, waar hy den winter overbragt. Doch luſt hebbende om *Frankryk* te zien, ging hy over *Dieppe*, in den Jaare 1719, na *Parys*; en de merkwaardigheden aldaar bezigtigd hebbende, nam hy zyn intrek in een Dorp *Greencourt* geheeten, in 't groot Perk van *Verſailles*. Doch, tot zyn groot verdriet, was 'er ten dien tyde in de *Menagerie* geen leevend ſchepzel. Het Hof, ſtaande 's Konings minderjaarigheid, zich daar niet onthoudende, was de zo

beroemde verzameling van Dieren &c. verwaarloosd, verſtrooid en verſtorven.

Terwyl hy zich in *Frankryk* onthieldt, en zich vermaakte met de vertooningen van pragt en kunst, in kerken, kloosters en openbaare gebouwen, deedt hy twee binnenlandſche reisjes, elk van honderd mylen, het eerſte na *Chalons* in *Champagne*, in May 1720; het tweede te voet na *Orleans* en *Blois*, in een vermomd gewaad, om voor het uitſchudden der rooveren te beter beveiligd te weezen. Dan ten zynen ongelukke kwam 'er toen een Koninglyk Bevelſchrift uit, om alle Landloopers te vatten, ten einde dezelve na *America* te zenden, dewyl het aan de oevers van *Miſſiſippi* aan volk ontbrak: en EDWARDS ontkwam ten nauwer noode deeze reis na de West.

De Heer EDWARDS, in *Engeland* wedergekeerd, zette zyne geliefde beoefening der Natuurlyke Historie, met allen yver en wakkerheid, voort; zich bevlytigende, om de Dieren die tot zyne kennis kwamen, te tekenen en te kleuren. Eene alleruiterſte nauwkeurigheid op het Natuurlyke, meer dan op het Schilderagtige, was zyne voornaamſte zorg. De Vogelen waren de eerſte voorwerpen zyner keurige behandeling, en eenige der beste afbeeldingen daar van gekogt hebbende, vondt hy zich opgewekt om zelve eenige tekeningen te vervaardigen: deeze behaagden den Kunstkenneren, die den Jongen Natuurkenner aanmoedigden, door zyne eerſte ſtukjes ruim en rykelyk te betaalen.

Onder zyne eerſte voorſtanders en weldoeners, mag geteld worden JAMES THEOBALDS Esq. van *Lambeth*; een yverig bevorderaar van nuttige Weetenſchappen. Onze Kunſtenaar, zo onverwagt aangemoedigd, nam in kunde en werkzaamheid toe, en verkreeg, door het geſtadig voortzetten zyner geliefdſte bezigheid, een behoorelyk inkomen, en een wyduitgeſtrekte kennis aan Kunstkenners en lieden van vermogen. In den Jaare 1731, liet hy eenigzins van den arbeid af, en ging, met twee zyner Bloedverwanten na *Holland* en *Braband*, waar hy veele zeldzaame Boeken en Prenten kogt, en gelegenheid hadt, om de oorſpronglyke Schilderſtukken van verſcheide beroemde Meesters, te *Antwerpen*, te *Bruſſel*, *Utrecht*, en in andere groote Steden, te zien.

In de maand December des Jaars 1733, werd hy, op de aanbeveeling van den Kunstkweekenden HANS SLOANE, *Bart*, Preſident van het Collegie der Geneesheeren, tot Opzigter der Boekery gekooren, en hadt kamers in 't Collegie.

Dee-

Deeze bedieninge ſtrookte wonder wel met zyn' ſmaak en genegenheid: dewyl ze hem gelegenheid verſchafte tot eenen beſtendigen toegang, van eene allerkostlykſte Boekery, opgevuld met de beste en zeldzaamſte Werken over de Natuurlyke Historie, zyn geliefde onderwerp. Dus werd hy, by trappen, een der uitmuntendſte Vogelkenners in dit Land, en van de geheele Wereld. Zyne verdienſten ten deezen opzigte zyn zo wel bekend, dat het noodloos is eene lofreden van 't geen hy hier in deedt op te ſtellen. Dan dit mogen wy hier aanmerken, dat hy nimmer iets, 't geen hy in eigen perſoon kon doen, anderen toevertrouwde; en het dikwyls zo bezwaarlyk vondt zichzelven te voldoen, dat hy menigmaalen drie of vier tekeningen vervaardigde, om het voorwerp in de beste en leevendigſte houding te treffen.

Met het Jaar 1743, zag het Eerſte Deel zyner *History of Birds*, in 4to, het licht. Het getal der Intekenaaren ging zyne verwagting verre te boven, hy gaf in 't Jaar 1747 het Tweede Deel; het Derde kwam uit in 't Jaar 1750, en in 1751 het Vierde Deel van de Pers. Dit Deel het laatſte, 't geen hy, ten dien tyde, dagt uit te geeven, ſchynt hy als 't volkomenſte van zyn Werken, over de Natuurlyke Historie, aangemerkt te hebben. Hy droeg het nederig op aan den GROOTEN GOD DER NATUURE, in dankbaare erkentenisſe voor al het goede, 't geen hy van zyne milde hand, op deeze wereld, ontvangen hadt.

In 't Jaar 1758, zette de Heer EDWARDS zynen arbeid voort onder eenen nieuwen tytel, naamlyk *Gleanings of Natural History*. Een Tweede Deel hier van aanſchouwde het licht in 't Jaar 1760. Het Derde Deel, het Zevende en laatſte zyner Werken uitmaakende, deelde hy mede in den Jaare 1764.

Op deeze wyze beſloot die groote Natuurbeſchryver, naa een lange reeks van jaaren, in de gezetſte bevlytiging, en met de uitgebreidſte Briefwisſeling op alle de deelen der Wereld, doorgebragt, een werk, 't welk meer dan zeshonderd voorwerpen van de Natuurlyke Historie, noit te vooren beſchreeven of afgebeeld, beſchreef en afbeeldde. Hy voegde 'er, in 't Fransch en Engelsch, een Naamlyst nevens, die thans geheel volkomen gemaakt is, met de naamen van LINNÆUS, 'er bygevoegd door dien grooten Natuurkenner zelven, die onzen EDWARDS met zyne vriendſchap en briefwisſeling vereerde.

In het ſlot van het Werk, vinden wy de volgende verklaaring, of liever aanmerkelyken wensch van den Schryver, waar hy verlegen ſchynt, dat zyn drift tot het geliefde voorwerp,

de Natuurlyke Historie, hem afgetrokken heeft van beter en edeler betragtingen, naamlyk de beſchouwing van zyn MAAKER. „ Myn verzoek aan GOD, (indien GOD iets te verzoeken „ niet te vermetel is,) beſtaat hier in, dat hy voortaan van „ my afweere, alle zugt tot het voortzetten der Natuurlyke „ Historie, of eenige andere Studie, en my zo veel kennisſe „ ſchenke van zyne Godlyke Natuure, als myne vátbaarheid, „ in deezen onvolmaakten ſtaat, gehenge; dat ik het overige „ myner dagen mag beſteden op eene wyze, die meest over- „ eenkomt met zynen wil, eene wyze die gevolglyk ook voor „ my de beste moet zyn. Wat myn ſtaat zal weezen in een „ toekomend Leeven is alleen bekend, aan den Wyzen Be- „ ſchikker aller dingen; nogthans verlang ik tegenwoordig, „ (misſchien te vergeefsch, en onbeſtaanbaar met de natuur „ der zaaken!) dat ik een verſtandige Geest moge worden, „ ontſlaagen van alle groove ſtoffe, zwaarte en ligtheid, voor- „ zien met een vermogen, om my naar welgevallen te bewee- „ gen, om of oneindig door te dringen, in het paalloos lugt- „ gewest, of in vaste lichaamen, om te zien en te weeten, „ hoe de deelen van het Groot Heelal met elkander verbon- „ den zyn, en door welk eene verbaazende werktuigkunde „ dezelve in eene geregelde orde en beweeging gehouden „ worden. Maar ydele en vermetele vlugt van denkbeelden! „ Ik onderwerp myn toekomend Beſtaan, aan den opperſten „ wil des éénen ALMAGTIGEN"!

Eenigen tyd naa dat de Heer EDWARDS, tot Opzigter der gemelde Boekerye, was aangeſteld, werd hy, op *St. Andries dag* des Jaars 1750, door den Preſident en den Raad der Koninglyke Maatſchappye, vereerd met een gouden Medalje, de gift van den Heer GODFREY COPLEY *Bart*, 's Jaarlyks op dien dag geſchonken, aan den geenen die in Kunst of Natuur eenige nieuwe ontdekking gedaan heeft, uit aanmerking van zyne Natuurlyke Historie. Eene afbeelding van die Medailje is naderhand geſneeden, en geplaatst onder den algemeenen Tytel in 't Eerſte Deel zyner Natuurlyke Historie. Eenige jaaren laater, werd hy gekoozen tot Lid van de Koninglyke Maatſchappy, en van die der Oudheden te *Londen*; als ook tot Lid van verſcheide Academien der Weetenſchappen en Geleerdheid, in verſcheide gewesten van *Europa*. Ter beantwoording van deeze eeraandoende onderſcheidingen, hem door zulke geleerde Genootſchappen betoond, gaf hy allerheerlykst gekleurde Afdrukken van alle zyne Werken, aan het Koninglyk Collegie der Geneesheeren, aan de Koninglyke Societeit, aan die der Oudheidkenneren, en aan het *Britisch Muſeum*, als

als mede aan de Koninglyke Academie der Weetenſchappen te *Parys*, van welke hy een allerbeleefdſten, en verpligtendſten Brief van Dankzegging ontving, door den toenmaaligen Secretaris den Heer DE FOUCHY.

De Adel en Mannen van aanzien vereerden hem met hunne vriendſchap en edelmoedigen byſtand; met zonderling genoegen, gedenkt hy aan de gunst van vier groote Mannen, die misſchien de grootſte Bevorderaars waren van Geleerdheid, Weetenſchap en Kunst, in de tegenwoordige Eeuwe: naamlyk, den geweezen Hertog van RICHMOND, den Heer HANS SLOANE, Dr. MEAD en MARTIN FOLKES, *Esq.*

Zyne Verzameling van Tekeningen, die meer dan negen honderd ſtuks beliep, werd gekogt door den Graaf BUTE, die de Naakomelingſchap ten hoogſten zou verpligten, met 'er Plaaten van uit te geeven: dewyl zy een groot aantal Engelſche en vreemde Vogels, en andere Dieren, behelzen, tot nu toe niet nauwkeurig beſchreeven of afgebeeld.

Naa de uitgave van zyn laatſte Werk, bevondt hy, dat zyn gezigt begon te verzwakken, en zyn hand de gewoone vastheid te misſen; ook hadt hy toen zyn Zeventigſte Jaar bereikt. Hy ſtondt af van zyne bediening, en betrok een klein Huis in *Plaiſtou*; naa vooraf beſchikking gemaakt te hebben, over alle de Afdrukken der Plaaten zyner Werken. In de verkeering met eenige weinige uitgeleezene Vrienden, en het leezen van eenige weinige uitgekoozene Boeken, ſleet hy den avond zyns leevens; nu en dan deedt hy een reisje na eenige van de voornaamſte Steden in *Engeland*, byzonder na *Bristol*, *Bath*, *Exeter* en *Norwich*.

De Heer EDWARDS was middelbaar van geſtalte, tot het dikke eer dan het lange overhellende; hy hadt een' openhartigen aart, en veel vriendlykheids in zynen ommegang. Alle zyne Kennisſen ondervonden zyne minzaamheid, en zyne arme Buuren de goedheid van zyn hart. Hy was verre van verwaandheid, zyne nederigheid ſtraalde elk in 't ooge; en voor Menſchen, die ſmaak vonden in Studien met de zyne ſtrookende, was hy een vermaaklyk en geſpraakzaam Medgezel.

Eenige jaaren vóór zyn' dood, beroofde een invreetende Kanker, die alle de poogingen der Geneeskunde daar tegen aangewend te leur ſtelde, hem van 't gebruik van een zyner oogen. Veel hadt hy ook van 't Graveel te lyden, eene kwaal, aan welke hy op verſcheide tydperken zyns leevens onderworpen was. Men heeft nogthans opgemerkt, dat hy, in de hevigſte toevallen van pyn, nauwlyk ooit eenige klagten liet hooren.

Zyn tachtigſte jaar vervuld hebbende, ſtierf hy den 23 July des Jaars 1773, door ouderdom en ziekte uitgeput; met regt beſchreid door een talryke Vrienden-ry. Hy liet twee Zusters naa, aan welke hy de middelen maakte, door het yverig voortzetten van zyne geliefde Studie verzameld: zy ſtierven onlangs, weinig uuren naa elkander, en werden te gelyk begraaven.

Zyn overſchot werd ter aarde beſteld te *Westham*, de Parochie zyner Geboorte, waar de Volvoerders zyns laatſten Wils een' ſteen hebben opgerigt, om de gedagtenis deezes Kunſtenaars te vereeuwigen, met een Opſchrift van deezen inhoud.

Hier ligt begraaven
Het Lichaam van GEO. EDWARDS *Esq.* F. R. S.
Geſtorven op den 23 *July* 1773.
Oud 81 *Jaaren.*
In zynen tyd Opzigter der Boeken
Van het Koninglyk Collegie der Geneesheeren;
In welke Bediening
Hy, even als in zynen doorgaanden ommegang,
Algemeen en met regt geagt was.
Zyn Natuurlyke Historie der Vogelen
Zal tot een alteosduurend
Gedenkteken van zyne Kunde en Naarſtigheid ſtrekken.

AANMERKINGEN OVER DE VOLKPLANTINGEN.

(Overgenomen uit SCHMITS *Principes de la Legation Univerſelle.*)

WAnneer, in oude tyden, het getal der Inwoonderen eens Lands zodanig aanwies, dat het Land niet genoegzaam was om dezelve te onderhouden, bragt men deeze overmaat van Volkrykheid tot een evenwigt, door een gedeelte des Volks uit te zenden, om, in andere Landen, een verblyf te zoeken, en zich daar te vestigen. Zomtyds ging een gedeelte van een overwinnend Volk, onder de overwonnenen, woonen, om een bemagtigd Landſchap te bewaaren en te behouden. Deeze beweegreden om Volkplantingen aan te leggen heeft, in onze dagen, geene plaats, en wy hebben 'er geen meer voorbeelden van, indien wy één-Volk uitzonderen, 't welk, van tyd tot tyd, een zeker gedeelte der Ingezetenen verzendt, om het juk op den hals der bewoonderen van afge-

le-

legene Landen, by aanhoudenheid, te doen knellen. Doch, over 't algemeen geſprooken, (en in de daad met de uitzondering der *Spanjaarden*, het Volk door my beoogd,) zyn onze hedendaagſche Volkplantingen niets anders, dan Vastigheden in afgelegene Landen, tot den Landbouw en den Koophandel geſchikt.

Wy moeten den naam van Volkplantingen niet geeven aan Vreemdelingen, die de Vorst zomwylen, op gunſtige voorwaarden, uitnoodigt, om zich neder te zetten in onbebouwde ſtreeken zyner Landen. Deeze Vreemdelingen zyn ſchielyk ingelyfd in 't Volk, 't welk hun aanneemt; en hunne betrekking tot de Maatſchappy, waar in zy treeden, wordt zo nauw als die der oorſpronglyke Inboorelingen tot elkander. Niet te min behoort het Staatsbeſtuur, 't welk zodanige verbintenisſe zoekt te maaken, omzigtige voorzorge te gebruiken, in het volvoeren der ontwerpen van deezen aart. Die 'er heen trekken, moeten gekoozen worden van onder eene Lugtſtreeke, niet geheel verſchillende van die, onder welke zy zullen leeven; want eene te ſchielyke en geweldige overgang van de eene in de andere Lugtſtreek, welker geſteltenisſe te eenemaal verſchilt, ſlaagt zo ſlegt met Menſchen als met Planten. 't Is ook ſtrydig met alle Voorſchriften van voorzigtigheid en gezond verſtand, Menſchen in een onbebouwd Land te plaatzen, zonder de noodige zorge voor hun beſtaan gedraagen, en hun verzorgd te hebben van alle werktuigen des Landbouws, noodig tot het volvoeren der Plans hunner verbeteringe. Zonder deeze voorbehoedzels zullen de uitgetrokkenen verſtrooid en verlooren geraaken, of de vastigheid, in een kwynenden ſtaat vervallende, geheel niet beantwoorden aan 't oogmerk des Stigters.

Naa de ontdekkingen in beide de halfronden gedaan, hebben de Volken, die ſchranderheids en doorzigts genoeg bezaten, andere ſchatten dan goud in de nieuwlings ontdekte Landen gevonden; zy ſloegen het oog op de voortbrengzels van onderſcheiden aart, nieuwe ſtoffe tot den Koophandel verſchaffende. Om deeze gunſtige omſtandigheden, ten meesten voordeele aan te wenden, zonden zy na die vrugtbaare, doch meest woest liggende, Landen, een aantal van Burgers, welke zy in 't eigen Land konden ontbeeren, en vestigden dus Volkplantingen, tot den Landbouw en den Koophandel.

Volkplantingen dus zamengeſteld, uit Burgers van dezelfde Gemeenſchap, (of Vreemdelingen, die dit Character door eene Staatkundige aanneeming verkreegen hebben,) zyn, by gevolge, afgelegene Landſchappen van het Moederland. Hunne ves-

vestiging gaat gepaard met geen kleine kosten voor het Land, 't welk dezelve stigtte, en de bescherming, daar aan verleend, is een geduurige last en aanhoudende kosten. Dus is de betrekking der Volkplantingen tot het Moederland dezelfde met dat der andere Leden dier Gemeenschappe, en brengt haar onder de heiligste verpligtingen, om zich te onderwerpen aan de Wetten, om de openbaare lasten te helpen draagen, en den algemeenen welvaard van dat Land te bevorderen. 't Is, met het hoogste regt, dat het Moederland deeze voordeelen van zyne Volkplantingen verwagt; doch het gebeurt niet zelden, dat het slegte middelen ter hand neemt om ze te verkrygen.

Eene ongeschikte en ongevallige handelwyze heeft 'er stand gegreepen, om, van de Volkplantingen, een gedeelte van de vrugten haarer nyverheid te trekken, en van de voortbrengzelen des Lands door haar bebouwd; de handelwyze, naamlyk, om een' uitsluitenden Koophandel vast te stellen, die de Volkplanting verpligt, alle haare voortbrengzels aan 't Moederland te verkoopen, en uit het zelve allen noodigen voorraad in te koopen. Zodanige inrigtingen vernietigen al de vryheid van gemengden Koophandel in de Volkplantingen, die den aart heeft van uitlandschen en binnenlandschen Handel beide. En alle Wetten, strekkende om de vryheid van deeze twee soorten des Handels te dwingen, zyn even nadeelig voor beide de partyen, in het verwisselen hunner Waaren. Wy mogen, derhalven, in 't algemeen beweeren, dat een *Uitsluitende* Handel, tusschen een Volk en de Volkplantingen *van 't zelve* verderflyk is voor de laatstgemelde; en dat zonder het minste voordeel aan te brengen aan 't Moederland, 't welk dezelve door deeze onregtmaatige slaavernye verdrukt. Eenige weinige aanmerkingen zullen dienen, om deeze gewigtige waarheid verder op te helderen.

Een Uitsluitende Handel wordt noodig geoordeeld, of om de Volkplanting een schatting op te leggen, door de belastingen op uit- en ingevoerde Waaren; of om de voordeelen diens Handels te verzekeren, voor de Inwoonders van het Moederland, ten koste der Volkplantingen. Indien de Koophandel dus bepaald wordt, met oogmerk, om zydlingsche belastingen op te leggen, is zulks zeer nadeelig, zy komen noodwendig neder op den eersten Verkooper, en worden in de daad veel eer door het Volk, dan door de Volkplantingen, betaald. —— Maar is het oogmerk deezer bepaaling des Handels, om het Moederland eene groote winst te bezorgen? uit deeze Monopoly met de Volkplantingen, wordt het zelve geenzins bereikt, en

en zelfs geheel en al te leur geſteld. Want, als het Moederland haare Waaren verkoopt, en die der Volkplantingen Marktsprys koopt, is deeze uitſluitende Handel overtollig; verkoopt het, daar en tegen, tot een hoogen prys aan de Volkplantingen, en koopt het laag in, dan worden de Volkplantingen verwoest, of, ten minſten, in derzelver opgang grootlyks benadeeld. Het Moederland verliest dan dubbeld, door minder te verkoopen van zyne eigene voortbrengzelen, en minder te ontvangen van de Waaren, die de Volkplantingen opleveren. Dan dit is het alles niet: want door de pryzen der eigen Koopwaaren te verhoogen, en die der Volkplantingen te verminderen, worden de Volkplantingen gedrongen tot ſluikhandel; en dus vernielt het Moederland zyn eigen Handel, en verbreekt de hegtſte en vastſte banden van verbintenis met de Volkplantingen. In zulk een geval van onderdrukking, heeft geen van beiden voordeel; al de winst des Handels valt in handen eeniger Smokkelaaren en Sluikeren, die, in gevolge van deeze Monopoly, en de Volkplantingen, en het Moederland op 't grievendst wonden.

't Is, derhalven, 't belang van 't Moederland aan de Volkplantingen eene even uitgeſtrekte vryheid van Handel, als aan de andere Onderdaanen, te verleenen. Het heeft geene rede om te vreezen, dat het, in deezen Handel, den voorrang niet zal behouden boven vreemde Volken, indien het anders om deezen voorrang moet wenſchen: de Volkplantingen zyn door zo veelvuldige banden aan het Moederland gebonden, en hebben al te veel beweegredenen, om eene beſtendige gemeenſchap met het zelve te onderhouden, om niet geneegen en gereed te weezen, tot het dryven des voornaamſten Handels met dat Volk, waar van zy zich zelven als een gedeelte aanmerken. Daarenboven, zal dankbaarheid haar aanzetten om een Land te begunſtigen, aan 't welk zy, van wegen het wegneemen aller hinderende bepaalingen des Koophandels, hun welvaard verſchuldigd zyn. Dan zullen de gelukkige uitwerkzels van onderlinge Vryheid aan wederzyden gevoeld, en de vrugten daar van geſmaakt worden: in de Volkplantingen zal de nyvere werkzaamheid zich aangeſpoord vinden, door den goeden prys der voortbrengzelen, en de vertiering daar vermeerderende, zal het ontbieden van geryflykheden, uit het Moederland, toeneemen.

't Is niet in de harſenſchimmige voordeelen eens Uitſluitenden Koophandels, dat een Volk de nuttigheid zyner buitenlandſche Volkplantingen moet zoeken, maar in de vermeerde-

ring

ring der openbaare inkomſten, door het ryklyk opbrengen van bloeiende Volkplantingen.

Vermids de Volkplantingen afgelegene Landſchappen zyn van het zelfde Ryk, moet derzelver Regeering geſchoeid weezen, op de leest der Regeeringe in het Moederland. Zy zyn aan die Wetten gewoon, en zy behooren ze aan te kleeven, indien de invloed eener nieuwe Lugtſtreeke, of tusſchen beide komende nieuwe omſtandigheden en nieuwe behoeften, haar niet verpligten, om eenige verandering of verzagting, ten dien opzigte, te verzoeken. Wanneer de Wetgeever de Volkplantingen vryheid vergunt, om over haare eigene zaaken, omſtandigheden en behoeften te oordeelen, en hem de uitſlag haarer raadpleegingen over te leveren, zal hy altoos onderrigt zyn van de weezenlyke belangen der Volkplantingen, als mede van de middelen om dezelve te bevorderen. Hy zal hun goede Wetten geeven, of eene voeglyke ſchikking maaken, op het onderhouden van dis des Moederlands.

Niets ſtrekt meer of kragtdaadiger, om den voortgang en bloei eener Volkplantinge te ſtuiten, niets is geſchikter om den onvermydelyken val derzelve te veroorzaaken, dan een Krygs- en willekeurig beſtuur. Eene Volkplanting moet nimmer beſchouwd worden, als een Sterkte, opgerigt tegen de Vyanden des Volks, maar als eene verzameling van Land-en Kooplieden, die niet te vry kunnen weezen. De afſtand eener Volkplanting van het Moederland, dikwyls bygebragt als een bewysreden, ten voordeele van de volſtrekte magt den Bevelhebberen verleend, bewyst juist het tegendeel, en toont hoe onvoorzigtig het is de Bevelhebbers met zulk een uitgeſtrekte magt te bekleeden; de wyde afſtand is maar al te dikwyls eene aanmoediging, om hunne magt te misbruiken, en het is onmogelyk, het misbruik daar van te bedwingen, voor het kwaad reeds bedreeven is.

Te deezer oorzaake, ſchynt het best aan de vryheid der Volkplantingen te voegen, en met de belangen van het Moederland meest over een te ſtemmen, dat 'er in de Volkplanting eene eigene Landswet plaats heeft. Het voorregt om zich zelven te beſtuuren, volgens de Wetten, en onder 't opzigt des Opperhoofds, is de zekerſte weg, om de Volkplantingen tot het hoogſte toppunt van bloei te doen opklimmen, en dit zal te ſchielyker geſchieden, indien de daar in belang hebbende bekleed zyn met de magt, om tusſchen beide komende Wetten te maaken, welker duur en verbindende kragt zal af hangen van de ſtaaving des Vorſten. Het is blykbaar, dat eene Vergadering za-

zamengeſteld uit Land-eigenaars, de beste Raad zou weezen, aan welken de uitvoering der Wetten, de verdeeling der openbaare kosten, en het ontvangen van de openbaare lasten kan worden toevertrouwd.

Het ſtaat niet te dugten, dat de Volkplantingen een trouwloos misbruik zouden maaken, van de vryheid aan dezelve verleend, om na onafhanglykheid te dingen. De beſcherming, welke zy behoeven, de banden van bloedverwantſchap, de eenvormigheid van zeden, zyn genoegzaame beweegredenen, om haare nauwe vereeniging te voeden met het lichaam van dien Boom, waar van zy de Takken zyn; en, in gevalle eene Volkplanting, al te groot, al te magtig, al te ryk geworden, om in een ſtaat van onderwerping en afhanglykheid te blyven, zich zelve van het Moederland affcheidde, is het misſchien geen groot kwaad, wanneer de magt van het Moederland niet langer groot genoeg is, om de Volkplantingen te beſchermen. 't Is beter, getrouwe Bondgenooten te hebben, dan misnoegde Slaaven; en het Moederland zal altoos, door het groot vertier van Koopwaaren, eene ruime vergelding ontvangen, voor de weldaadigheid, betoond in het toebrengen van het zyne, tot den voorſpoed van een aanmerklyk getal haarer Burgeren, in een vreemd en ver afgelegen Gewest.

DIOGENES EN CHEREA.

(Naar 't Hoogduitsch van den Heer WIELAND.)

GElooft my (*) CLINIAS, CHEREA, DEMARCHUS, SARDANAPALUS, MIDAS, CRESUS, en wie gy ook zyn moogt: het is noch jalouſy, noch hooploosheid van u te kunnen navolgen, noch hoogmoed, die zich het gemis van 't geen dezelve niet kan verkrygen, zo gering mogelyk voorſtelt, en een vertoon maakt van het te veragten; (ik heb, ten dien opzigte, blyk gegeeven,) die my verhinderen myne vrienden te raaden om na een geluk, als het uwe, te ſtreeven. Het is alleen eene inwendige overtuiging, tegen welke ik my niet kan aankanten.

Uwe Paleiſen zyn van eene bevallige en vaste bouworde, en ter gemaklyke bewooning geſchikt; ze zyn vercierd met de keurigſte kunſtſtukken, en voorzien met allerlei huisraad, 't welk de vondrykſte weelde kan verzinnen. Uwe Lusthoven betwisten den voorrang aan die van ALCINOUS, en der HESPERIDES; uwe Rustbedden gelyken naar die, waar op de Goden van HOMERUS Nectar dronken.

De

(*) DIOGENES ſpreekt.

De Jongens, die u dienen zyn GANYMEDESSEN, en uwe talryke Slavinnen evenaaren in ſchoonheid de Gezellinnen van VENUS. Uw leeven is een geduurig Feestmaal, alleen afgebrooken door zang, ſpel en dans..... Een alles betwistend en beknibbelend Wysgeer, zou op alle die voordeelen wat te zeggen weeten: Ik zal 'er niets op inbrengen.... Ik misprys de Schoonheid niet; ik haat geenzins het Vermaak, gelyk men my nageeft. Laat my vrylyk, voor de waarheid, uitkomen: iemand, wiens ſmaak niet verbasterd is, vindt meer ſmaaks in goeden Wyn van *Cyprus*, dan in zuiver Fonteinwater, wat deswegen ook ſtrenge Zedekundigen mogen zeggen. Uwe Dansferesſen van *Jönie*, uwe Slavinnen van *Scio* zyn, wat men 'er ook op ſchrolle, bekoorelyke ſchepzels. De Meesterſtukken van ZEUXIS, van PARRHASIUS, van AËTION en van APELLES, vullen uwe Gaanderyen, ze betooveren de oogen der onkundigen; de kunstkenner blyft ſtaan, en is verrukt. Zyt gylieden, derhalven, niet gelukkig? Moeten wy allen niet haaken na een' Staat gelyk aan den uwen? Hoe! maakt het genot van alles, wat aangenaam en ſchoon is, uw geluk niet uit?

Ik heb maar één eenige twyfeling, en my dunkt het is meer dan eene twyfeling; doch ik vrees u te zullen kwellen, met die te openbaaren. Dit zou my tot opheldering brengen, en ik bereik myn doel niet, als ik u verdriet veroorzaak.... Gylieden hebt, als ik het wel zie, iets te doen: en buiten twyfel een bezoek af te leggen, by de Schoone PHILENION, of by de jonge Bruid van den ouden STREPSIADES. Dat ik u niet ophoude. Ik zal onder gindſchen lommer gaan rusten, en, tot uwe wederkomst, over eenig ſtuk mymeren.

* * * * * *

..... „ Gy doet niets DIOGENES?" (*)
Dat gebeurt my dikwyls.
„ Dat ik my dan aan uwe zyde neder zette.
Indien gy niets anders te doen hebt.

„ Niets ter wereld. 't Is waar, ik moet op de pleitzaal wee-
„ zen. Men zal 'er de zaak van den armen LAMON beſlisſen. Zyn
„ Vader was een Vriend van ons Geſlacht. Ik denk, dat hy,
„ deeze reis, niet zonder groote moeite, de laagen zyner vyanden
„ zal ontkomen. Ik beklaag hem. Ik had gisteren ten oogmer-
„ ke voor hem te ſpreeken. Maar tegenwoordig vind ik 'er my
„ geheel niet geſchikt toe."

In geenen deele geſchikt! De Vader van LAMON was een Vriend van uw Gezin? En de arme LAMON is in gevaar.

„ Gelyk ik u zeide; myn hoofd is thans nergens toe geſchikt.
„ Gisteren hield ik het Avondmaal by CLINIAS. Wy bragten den
„ gan-

(*) CHEREA redenwisſelt met DIOGENES.

„ ganſchen nagt aan tafel over. Godlyke Wyn! Dansſeresſen,
„ Potzemakers, Wysgeeren, die met elkander overhoop raakten,
„ vervolgens dronken werden, en zich by de Dansſeresſen ver-
„ voegden; met één woord, het Feest was volmaakt!"

Dat alles is zeer aangenaam, indien gy daar in vermaak ſchept; doch de arme LAMON?...

„ Ik kan voor hem niets doen, ik heb het reeds gezegd. Het
„ moeit my, hy is een braaf Man. Hy heeft eene deugdzaame
„ Vrouw, eene zeer deugdzaame Vrouw."

Ze is, buiten twyfel, ook ſchoon?

„ Zy kwam gisteren by my, om myne voorſpraak in de zaak
„ haars Mans te verzoeken. Twee Kinderen, de oudſte nauwlyks
„ van vyf jaaren, allerlieffſte Kinderen, vergezelden haar. Haar
„ opſchik was niet gezogt; doch ik was getroffen door haare ge-
„ daante en houding. Zy knielde neder, en ſprak, met vuur,
„ voor haaren Echtgenoot: *Het is onmogelyk*, dus liet zy zich
„ hooren, *dat by ſchuldig zou weezen; by is de eerlykſte Man,*
„ *de tederſte Vader, de getrouwſte Vriend. Voorbedagt kan by*
„ *geen ſlegt ſtuk beſtaan —— Help ons, indien het u mogelyk*
„ *is*.... Ik bragt eenige zwaarigheden in 't midden, zy lostte ze
„ op. Ik ſprak haar van het groot getal en de magt der Vyanden
„ van LAMON. *Helaas!* riep zy uit, *zy haaten hem alleen, om*
„ *dat by meer verdienſten dan gelukgoederen heeft.* Ik voelde
„ eene aandoening van medelyden in my opwellen. Zy weende:
„ en toen de twee kleine wichten hun Moeder zagen ſchreien,
„ en op een beweeglyken toon hoorden ſpreeken, omvatten zy
„ haare knien met de kleine armen, en vroegen, op een' aandoen-
„ lyken trant, *zal die Heer ons onzen Vader wedergeeven?* Het
„ tooneel was treffend, dat zweer ik u, ik zou vyftig *Minas* (*)
„ gegeeven hebben, dat 'er een goed Schilder tegenwoordig ge-
„ weest ware, om het naar 't leeven te tekenen."

Hoe! kon, op zulk een oogenblik, dit denkbeeld in u opko-men?

„ Ik verzeker het u, het zou de moeite wel waardig geweest
„ zyn. Nimmer heb ik de Schoonheid in een treffender gedaante
„ gezien; haar boezem zwol met zo veel leevendigheids onder
„ het dun doek, 't welk hem dekte, dat dezelve 'er door-
„ puilde. Die verleidende Sirene was geheel ziel, geheel beval-
„ ligheid. Mevrouw, voegde ik haar toe, ik zal niets onbeproefd
„ laaten. Wat zou men niet doen voor eene Vrouwe als gy?....
„ Ik moet het avondmaal houden by CLINIAS. Doch ik zal 'er niet
„ voor middernagt van daan komen. Kom dan weder. Myn Ka-
„ merdienaar zal u in myn Kabinet brengen, en wy zullen op mid-
„ de-

(*) Zestig *Mina's* maakte een *Attiſch Talent* uit, 't welk geſchat wordt op duizend *Rykſdaalders*.

„ delen bedagt weezen, om uw' Man te redden. Zy zullen voor-
„ naamlyk van u afhangen.... Kunt gy raaden, DIOGENES, wat
„ deeze zonderlinge Vrouw deedt. Eer ik geeindigd hadt met
„ ſpreeken, ſtondt zy op in toorn; die hartstogt zelf verfraaide
„ haar, en een verſmaadend gezigt was haar eenig antwoord. Ik
„ gaf een teken aan myn Kamerdienaar, en verliet haar. Ik kende
„ den ſnaak, en ben verzekerd, dat hy haar alles gezegd heeft,
„ wat men haar kon zeggen; doch zy wilde naar hem niet luis-
„ teren" *Kom myne Kinderen*, ſprak zy, zonder na hem om te zien,
„ die onnoozele ſchaapen tegen haar boezem drukkende, *kom*,
„ *myn Kinderen, de Hemel zal medelyden met ons hebben . . . .*
„ *en, indien deeze ons niet helpe, het ſtaat aan ons den dood*
„ *te kiezen.* Gy ziet wel, dat ik rede heb om te zeggen, dat
„ zy zeer deugdzaam is."

En, naar ik zien kan, al te deugdzaam ter behoudenisſe van den armen LAMON . . . ô CHEREA, CHEREA! is het mogelyk?

„ Gy valt in een zedeleerende luim DIOGENES, vaar wel. Ik
„ ben zeer zwaargeestig, ik moet eens uitſpanning *hebben*.
„ Wilt gy met my gaan na TRYALLIS? Myn Schilder neemt haar
„ ten voorbeeld van eene VENUS. De Schildery zal godlyk wee-
„ zen."

Ik ben u zeer verpligt: de ongelukkige LAMON, zyne ſchoone en deugdzaame Vrouw, zyne lieve Kinderen, neemen dermaate myn geest in, dat ik u een onnut medgezel zou weezen. Ik zou op alle de penceelſtreeken van uwen Schilder vitten, al deedt hy wonderen. Gaa heen, CHEREA, laat my over aan myne eenzaame overdenkingen. . . . Neen ik zal niet denken. Ik zou krankzinnig worden, als ik aan myne denkbeelden, op dit ſtuk, *bot vierde*.

Nu moet gy weeten, dat deeze CHEREA een der beroemde gelukkigen te *Corinthe* is.

* * * * * *

Hoe zoet is de zang van die Grasmusch! Ik zal uit de naastbygelegen bron gaan drinken; onder de ſchaduw van dit boſchje nederzitten, digt by myne Wildzangſter, en my overgeeven aan het vermaak, 't welk de Natuur verſpreidt op de doornige paden des leevens.

De ongelukkige LAMON!... zal ik heen gaan? Zal ik de Proef neemen? Ja, ik zal gaan ... doch wat zal myn goede wil uitvoeren? Ik heb geen geld, geen gezag, geen party op myn hand. Niemand bekommert 'er zich over om my te verpligten. Ik ben een Vreemdeling: de zaak van LAMON betreft zyn Ampt, het Gemeenebest. Men zal my bezwaarlyk toelaaten te ſpreeken.... Ondertuſſchen zou ik hem tot Voorſpraak kunnen dienen.... Maar ik weet van de zaak niet.... Ach! wat verſcheelt zulks? Ik zal heen gaan..., eene zo ſchoone Vrouw zal zich niet te vergeefsch in traanen gebaad hebben voor de voeten van een' CHEREA! Ik

* * * * *

Ik wist nog niets, met zekerheid, van LAMONS zaak, als ik myne Grasmusch verliet, om na de pleitzaal te gaan. Onder den weg ontmoette my een der Regteren, die my onderrigtte wat 'er van was. Een opgeraapte hoop Deugnieten, door anderen omgekogt, dagten LAMONS Ampt te krygen; dit was 't alles! Zy beschuldigden hem van misbruik der Landsmiddelen. Men kon hem geen rechtstrecks misdryf ten laste leggen. Maar hy hadt geld opgeschooten aan een Schurk, die hem een Volmagt van de *Archonten* vertoonde, en voorgaf dit geld noodig te hebben, ten dienste van het Gemeenebest. De Vrienden van LAMON hadden hem verzekerd van de braafheid deezes Schurks; hy hadt hun geloofd, en vondt zich bedroogen. Dit was zyn geheele misdryf. Zyn Aanbrengers vergrootten 't zelve verbaazend. LAMON beantwoordde hun met de bedeesdheid van een eerlyk Man, die zyn lot in de handen zyner Vyanden gesteld ziet, en wel weet, dat zyn vonnis reeds geslaagen is, eer men zyne verdeediging gehoord heeft. Hy sprak weinig. ——— „ LAMON, riep ik, „ laat ik voor u spreeken"; en ik ving aan. Zy wilden my door te genkeffen verbluffen; myne goede Longen kwamen my te stade. Ik deedt hun zwygen, veel harder schreeuwende dan zy, en ik voer voort. Ik sprak met al het vuur, dat het denkbeeld van de schoone Vrouw, en haare twee beminnelyke Kinderen my inboezemden. Ik spaarde de Vyanden van LAMON in geenen deele, en ik poogde de Regters op myne zyde over te haalen door hunne braafheid, menschliefde en onpartydigheid, en afkeer van onderdrukking, in top te heffen. Een derde gedeelte van die eerlyke Mannen kon nog bloozen. Dit gaf my moed. Ik verdubbelde myne Lofredenen. Ik smeekte hunne regtvaardigheid, en beriep my op hunne braafheid. Een ander derde gedeelte bloosde. Met één zet was het geding gewonnen. Ik volmaakte myn zegepraal, door de afbeelding te maalen van de schoone Vrouw en de lieve Kinderen. Ik deed hun nedervallen voor de voeten der Regteren, om ten voordeele van hun ongelukkigen Vader tusschen beide te treeden, en LAMON werd ontslaagen. Ik maakte uit de menigte weg te komen, en zie my hier,

* * * *

Welk een schoone avond! hoe zagt en lachend is de Natuur! Ik ben over my zelven voldaan. Ik heb aan de stem der Menschlykheid gehoorzaamd. Ik heb de vreugde en blydschap doen tintelen, in de schoone oogen eener deugdzaame Vrouwe, de harten van onschuldige Kinderen verheugd. Hoe teder moeten hunne omhelzingen niet geweest zyn! Ik genoot ze zonder ze te zien. Wie is, derhalven, in dit oogenblik waarlyk, gelukkig!.. CHEREA, CLINIAS, MIDAS, SARDANAPALUS, CRESUS... of Ik?

* * * * *

Hoe ſchilderagtig is deeze p'aats! Hoe cierlyk een kroon vlegten my die uitbottende Roozen! Hoe zuiver is dat Beekje, 't welk voor myne voeten langs de keitjes ruischt! Hoe effen is die grasvlakte! Hoe fris het groen! Hoe ver is dit wasſend kruid reeds uitgeſprooten! In de daad, ik zou myzelven bykans beſchuldigen van, met voordagt, eene zo wellustige plaats gezogt te hebben.

Welk een Toverkragt in de eenvoudige Natuur! Zy brengt DIOGENES zelf, zo weinig anders daar voor geſchikt, in Geestverrukking. Ik zie, ja ik zie de Bevalligheden, gekroond met bloemen; die onſterflyke Zusters raaken nauwlyks, in haare vlugge dansſen, het teder groen. Kleine Minnewichtjes, agter een boschje verſchoolen, vlegten in ſtilte Roozenkransſen. Zy geeven een teken, alles is gereed, zy komen van agter de heining te voorſchyn. Zy omringen, met een keten van bloemen, de Dansſeresſen, en houden ze gevangen. Welk een verrukkend Tafereel!

Ach! indien gy ze kondt zien, zo als zy zich aan myne verbeelding voordoen. Zy heeft een leevendig en vuurig penceel. Hou u des verzekerd, ſchoone Dames, ondanks myne vermeende ongevoeligheid voor uwe aantrekkelykheden! Men beſchuldigt my deswegen, om dat ik misſchien meer moeite heb aangewend dan anderen, om het zonder U te kunnen ſtellen. Ik vlei my ondertusſchen niet met de gedagten, dat ik hier in ſlaagde....

Maar, om tot myne Bevalligheden weder te keeren; Gy denkt mogelyk, dat ik zelf de Uitvinder ben van dit Tafereel, en dit verbaast u. Dat uwe verwondering ophoude! Ik moet my beſchuldigen, van meer te hebben willen vertoonen, dan ik in de daad vermogt.... 't Is een enkele naavolging.... CHEREA heeft het oorſpronglyke. Geſchilderd door de hand van APELLES, dien gy den Schilder der Bevalligheden noemt, en die zelve de ſtoutheid gehad heeft om dien naam aan te neemen; ongetwyfeld denkende dat hy dien verdiende.

Ik was by de koop tegenwoordig. „ Het is een godlyk ſtuk!" riep CHEREA uit, „ Ik moet het hebben, ik zou het aan geen Ko„ ning afſtaan! Gy kent, DIOGENES, dat kleine Mirtheboschje, „ aan 't einde van myn tuin, en dat eenzaam Kabinetje, werwaards „ ik my zomtyds, naa den maaltyd, begeef; daar wil ik die Beval„ ligheden voor oogen hebben, als ik rust."

CHEREA betaalde voor dit Tafereel vier *Attiſche Talenten*.

Vier *Attiſche Talenten!* boezemde ik verbaasd uit, voor drie jonge Dogters in haar nagtgewaad, en drie of vier kleine gansch bloote Knaapjes, op een ſtuk doek!

„ Maar zie, DIOGENES, zie hoe ſchoon ze zyn! Welk een vinding! „ Hoe bevallig is alles! Elk heeft de kenmerktekenende trekken. „ Elk beeld is ſchoon op zich zelve, en ondertusſchen verſraaien ze

„ el-

„ elkander, over en weder, door de Toverkragt van licht en donker".

't Is waar CHEREA; doch, gy Ryken doet verkeerd met zulk een hoogen prys, voor de Stukken dier Kunstenaaren, te geeven. Tien *Mina's* zouden genoeg geweest zyn. Behoort de Schilder het vermaak, van een zo schoon stuk voort te brengen, ook niet te waardeeren? Vier *Talenten* CHEREA! voor een vermaak der oogen, 't welk, naa 't verloop van eenige weeken, voor u niets meer zal betekenen. Hoe veelen zoudt gy, met dat geld, gelukkig hebben kunnen maaken?

* * * *

Weinig tyds daar naa ging ik na een groot Landgoed, 't welk CHEREA by de *Corinthische Zee* bezit. Ik vond 'er een zyner Hoevenaaren, een eerlyk oud Man met gryze hairen; hy zat voor de Poort, in een droefgeestige houding. Hy droogde zyne oogen af, zo ras hy my zag. Ik verzogt by hem te mogen nederzitten, en vroeg hem na de oorzaak zyner droefenisse.

„ Ach, Vreemdeling! sprak hy", ach! ik heb myne Dogter verlooren. „ Een Kind van veertien jaaren, de beste en beminnelykste „ Dogter, die iemand oit hadt. Alle de Jongelingen in de nabuur„ schap vergeleeken haar by eene Boschgodin, als zy, op de Feest„ dagen, met haare Speelgenooten danste. Ik schiep myn vermaak „ in haar te zien dansen. Zy geleek haare Moeder volmaakt. Zy „ was eene zo goede Dogter; huishoudelyk, werkzaam, opgevoed „ door de beste der Moederen. Ach! hoe gelukkig is deeze, dat „ zy dien heilloozen dag niet beleefd heeft! De Zeeroovers hebben „ myne Dogter weggenomen, als zy schulpjes zogt op den oever, „ om 'er een klein grotwerk, in onzen tuin, ter plaatze waar ik op „ het heetste van den dag rust, mede op te cieren".

Ik kende den Vader, uit de vuurigheid en ernst waar mede hy sprak. Maar al hadt zyne Dogter tienmaal minder beminnelyk geweest, dan hy dezelve afschilderde, ik zou my niet minder getroffen gevoeld hebben door zyn leed.... Arme Vader! riep ik uit, myne traanen afdroogende, was 'er dan geen middel om uwe Dogter te redden? Was het niet mogelyk haar te lossen?

„ Ach! antwoordde hy, bitter weenende, wat zou ik niet be„ proefd hebben? Zy eischten twee Talenten. De jonge Dogter is „ schoon en bevallig, zeiden zy; een Landvoogd des Konings zal „ 'er ons wel meer voor betaalen. Ik zou hun de helft van die som „ niet hebben kunnen opbrengen. De sterke begeerte, om myne „ Dogter te verlossen, maakte my krankzinnig. In de verlegenheid, „ waar in ik my bevondt, ging ik na mynen Landheer te *Corinthe*".

Hy is zo ryk, zeide ik, uwe traanen, uwe gryze hairen, zullen hem bewoogen hebben. Misschien zult gy hem, die zo gereedlyk vier Talenten uitgeeft voor kortstondige vermaaken, overgehaald hebben om zo veel te schieten, voor het duurzaam vermaak, om aan

een' ongelukkigen Vader, zyn Kind, het eenig geluk zyns Ouderdoms, weder te bezorgen....

„ Ik wierp my voor hem neder; doch vrugtloos. Ik moest, was „ het antwoord, beter op myne Dogter gepast hebben. Hy ſcheurde „ myn hart door die woorden, en den weinig belang neemenden „ toon, op welken hy dezelve uitte. Ik mag 'er niet om denken". ——— De Grysaart ſnikte zo lang hy ſprak. Wat my betreft, ik werd woedende als AJAX. . . . . Ik vervloekte den eerſten, die beſtaan hadt te ſchilderen, en alle de Schilders, zyne Opvolgers, en allen die 'er toe behooren, tot de Verfwryvers toe.

Toen ik alleen was, en de hevige vervoering van driſt bedaarde, veranderde myn toorn tegen de Ryken in Medelyden. Ik beſchreide hun lot, in overweeging neemende, dat de oorzaaken zelve, die hun geluk moesten verſchaffen, hun ongevoelig maakten voor 't vermaak der Goden, het vermaak om anderen gelukkig te doen worden. Arme Schepzels! Die zo veel behoeften hebben! Hunne zinnen, hunne inbeelding, hunne driften, hunne grilligheden, vereiſchen zo veel, dat hun niets overſchiet om iets te geeven, aan 't geen de Menſchlykheid vordert.

Ik zou u zeer gaarne uwe Paleizen, uwe Tuinen, uwe Schilderyen, uwe Standbeelden, uw Goud, uw Zilver, uw Yvoor, uwe Feesten, uwe Zang- en ſpeelpartyen, uwe Schouwburgen, uwe Aapen, uwe Papegaijen vergunnen, indien ik my kon wederhouden van te denken, dat zo veele ongelukkigen niets hebben om zich tegen de ongenade van Wind en Weer te beſchutten, om dat gy in Marmeren Paleizen woont; dat zy niets hebben om hunne naaktheid te dekken, om dat uwe Slaaven heerlyk uitgedoscht gaan; dat zy niets hebben om zich te verkwikken, om dat gy op één maaltyd zo veel verſlint, als genoeg zou weezen om duizenden één week te voeden. Het verdriet my, langer op dit denkbeeld ſtil te ſtaan. Ik vrees voor een dooſmans deur te kloppen. Doch wat zou ik niet al doen, indien ik hoop hadt, om de Menſchliefde één uwer in te boezemen?

* * * * *

Ik bid u, CHEREA, en allen uws gelyken, my niet te zeggen, dat gy, door 't gebruik, 't welk gy van uw geld maakt, de vlyt opwakkert, de Kunſten kweekt, den Koophandel voortzet. Voordeelen die, naar uw zeggen, een' Staat doen bloeijen.

„ Duizenden van Menſchen", voegt gy 'er by; „ beſtaan, om „ dat wy bouwen, tuinen hebben, een grooten ſtaat, en een tal„ ryken trein voeren, en ontelbaare nutlooze zaaken hebben, waar „ wy egter, volgens onzen leeftrant, niet buiten kunnen".....

Gy doet uwe rykdommen dienen, om de zodanigen te beloonen, die voor uw gemak, uw' hoogmoed, uw vermaak, werken; niets is regtmaatiger. Ondertuſſchen, myn waarde CHEREA, zyn 'er Lieden, die

die niets kunnen toebrengen aan 't geen uwe zinnen, of uwe grilligheden, ſtreelt, en, egter, regt hebben op uwen overvloed. De Ongelukkige, die zyn bedde, met traanen beſproeid, verlaat, en welke gy, met zo weinig kosten, in gelukkiger ſtand kunt brengen; de onſchuldige Schoone, die 'er voorzit als PARRHASIUS zyne dartele ſchilderytjes vervaardigt, en die gy, voór deeze ſchande en nog ſchandelyker misbruiken haarer bekoorlykheden, zoudt kunnen bewaaren voor de helft van 't geen een dier Schilderytjes kost; het verlaaten Weeskind, wiens ziel vernederd wordt, door behoefte en veragting, en van 't welke uw onderſtand een nut Burger voor den Staat, en misſchien een groot Man, een SOCRATES, een PHOCION, zou kunnen vormen; hebben allen deezen, CHEREA, geen regt, geen eisch, op uwen overvloed?

Gy andere Kinderen des geluks, gy kunt zeer wel uwe rekening maaken. Reken, derhalven, bid ik u, hoe veel duizenden uwer Natuurgenooten het noodzaaklyke moeten derven, ten einde één uwer het zo verre brenge, dat hy jaarlyks vyftig of vyftig Talenten verteere. Moet gy zo veel goeds niet doen als gy kunt, is dit niet noodig om den haat voor te komen, die het vertoon van uwe vermaaken en weelderige verkwistingen moet veroorzaaken, by de meesten uwer Medeburgeren, by die ongelukkigen, tot den ruwſten en zwaarſten arbeid gedoemd, en die ondertuſſchen, nauwlyks, hunne van honger ſchreiende Kinderen zo veel broods kunnen verſchaffen, als gy dagelyks uwen Honden laat geeven.... Denk, bid ik u, één oogenblik op dit ſtuk.

DE LAST DES RYKDOMS.

(*Uit het Engelsch.*)

TOen ik onlangs hoorde, dat een myner oude Vrienden, die lang van een zeer ſchraal inkomen, gansch afzonderlyk, geleefd hadt, door den dood eens verren Bloedverwands, van wien hy, door dien zy nauwlyks immer elkander zagen, weinig verwagtte, bezitter van veel gelds geworden was; oordeelde ik het myn pligt hem te bezoeken, en wegens het Sterfgeval, naar gewoonte, te beklaagen. ——— Dan eer ik een ledig uurtje kon vinden, om dit bezoek af te leggen, hadt het geheele Gezin, het kleine huisje, dus lang in een ſteeg by *Islington* bewoond, verlaaten, en den intrek genomen in een groot aanzienlyk huis in *Pall-Mall*, als niet in ſtaat om langer adem te haalen in een zo klein verblyf, in zo gemeen een ſtand.

Aan 't nieuwe huis myns Vriends komende, gaf ik myn naam op aan een Knegt by de deur, die door zyne houding toonde,

dat zyn Heer een Man van aanzien was; doch hy hadt de beleefdheid om my aan te melden, en ik werd verzogt boven te komen.

Ik vond myn Vriend, zyne Huisvrouw, drie Dogters en twee Zoons, alle in de grootſte drukte, omringd van een verwarden hoop Huisraad, naar den nieuwſten en eerſten ſmaak. Ik ontdekte, nogthans, welhaast, dat de behoeften van dit Gezin, in geenen deele voldaan met het reeds gekogte, uitgeſtrekt *genoeg* waren, om de middelen van een Prins, tot het inkomen van een Landman, te brengen.

Myn Vriend ſtond voor een tafel, opgevuld met zyde ſtoffen, kanten, porcelein, allerlei ſoort van opſchik en galanteryen, en was omringd van kleermaakers, naayſters, kraamers, pruikemaakers, en winkeliers, die op zyne bevelen wagtten; hy was bezig, met een potlood in de hand, aan te tekenen, wat zyn Huisvrouw hem voorzei; zy ſprak, toen ik intrad: „ ik bid u, lieve Man, „ teken tog op dat 'er meer porcelein in 't bufet moet weezen; „ laaten 'er nog twee of drie Serviefen by gedaan worden. *Als gy* „ zo veel menſchen ten eeten vraagt, moet ik ze kunnen ontvan„ gen." ——— Ondertuſſchen riep een zyner Dogteren: „ Myn „ Heer, ik hoop, gy zult myn Paard niet vergeeten; alle de Da„ mes komen heerlyk uitgedoscht te Paard in *Hyde-park*." De Vader antwoordde. *Uw Paard! — Hoe*, KAATJE, *gy kunt immers niet ryden.* „ Och, was haar wederwoord, ik zal het ſchielyk „ leeren; want ik ga deezen morgen myn rydpakje beſtellen." Juffrouw MARIA ſchreeuwde uit een anderen hoek, „ Papa gy denkt „ 'er wel om, dat ik een Zak moet hebben: want *ik ben onzig*„ baar in deeze kleeding."

Hier op zag myn Vriend my, daar ik onder den hoop vermengd was; hy deedt ze ter zyde gaan, en gaf my de hand; *zeggende:* „ Ho, myn Oude Vriend, hebt gy my kunnen vinden?" —— Ik wenschte hem toen geluk met de groote vermeerdering zyner middelen. „ Wy Menſchen," antwoordde hy daar op met een genoeglyken lach, „ denken zelden dat wy te veel kunnen hebben; doch „ veel gelds, myn Vriend, veel onrusts. Gy zult het misſchien „ niet willen gelooven, en 't is egter de zuivere waarheid, dat ik, „ zints de eerſte tydinge van 't overlyden myns Neefs, geen oo„ genblik rust gehad heb. De eerſte drukte was een voeglyken „ rouw te bezorgen over een Man, wiens dood ons grooter blyd„ ſchap gaf, dan wy oit in ons huis ondervonden. De tweede be„ ſtondt in geen tyd te verzuimen, om, zo ras wy de buit beet had„ den, een geheel andere wyze op ons leeven te zetten: want waar„ lyk myne Vrouw en Dogters konden geen oog digt doen, in het „ Huis waar wy zints zo lang gewoond, en ons voorgeſteld hadden „ tot onzen dood te zullen woonen. Zy wilden my, noch zichzel„ ven, met rust laaten, eer wy, uit zulk een *Kot*, een Huis betrok„ ken, beter geſchikt naar onze veel ruimer omſtandigheden. ——

„ Nu

„ Nu zyn wy in dit Huis gekomen, en hebben, haars agtens, „ geen enkel ſtuk huisraads, geen kleed, geen ee n oi rinken, „ aan lieden van onzen Staat voegende. En ſchoon wy maar drie „ weeken zullen rouwen, hebben myne Dogters reeds een half dou- „ zyn verſchillende kleederen, en myn Vrouw heeft zo veele din- „ gen te koopen, dat ze de helft niet kan onthouden. Ik ben, „ deezen morgen t'huis gebleeven om eene lyst te maaken; niet „ van alles wat wy noodig hebben, maar van alles wat wy zullen „ koopen."

Hier viel zyne Egtgenoote hem in de rede: *Ik weet niet, myn Lief, wat de Menſchen aan 't geld hebben, als zy 'er niet voor koopen, en een figuur maaken gelyk anderen.* „ Ja, myne waarde," was zyn antwoord, „ maar, als wy op deezen voet voortgaan; zal „ ik, binnen kort, geen figuur in 't geheel maaken, want gy hebt „ my reeds half dood gefoold van vermoeienis." —— „ *Gy zyt een* „ *arm Schepzel*," hervatte zy, en zich mywaards wendende, voer zy voort, *wy hebben zo lang ſtil en afgezonderd geleefd, dat wy nauwlyks in ſtaat zyn om by andere Menſchen te verſchynen. 't Is, derhalven, geen wonder, dat ik alles op zyn ſtel wensch te hebben, eer anderen ons zien: en daar wy zo gezegend zyn met middelen, zou het belachlyk weezen, zuinig te wezen. Vaar dan voort*, (zich tot haaren Man wendende,) *en maak alles zo ſpoedig gereed als gy kunt, op dat ik iemand in de eetzaal kan opwagten: als hier iemand komt, hebben wy geen vertrek om hem te ontvangen.* —— „ Tyds genoeg, tyds genoeg," zeide myn Vriend, „ laaten wy onzen ouden Vriend zo goed ontvangen als „ wy kunnen. Ik zal myne Kinderen binnen laaten komen, eeni- „ gen zullen reeds uit de kennis-geraakt weezen. Hier THOMAS!" riep hy aan zyn oudſten Zoon, die al dien tyd bezig geweest was, met een ouden degen voor een Spiegel op zyde te doen, en uit te trekken, en door te groote aandagt op de heerlyke figuur, welke hy daar mede maakte, verſcheide keeren door de ſlip van zyn rok geſtooken had, in ſtede van in den draagband, „ Kom THOMAS! maak „ uw kompliment voor dien Heer." De Jongeling kwam, hierop, na my toe treeden, met het hoofd gemaakt op zyde gebogen, ſtak my op 't onbevalligſt de hand toe, die in grootte, kleur, en wyze van aanbieding, voor die eens ploegjongens niet behoefde te wyken. En als zyn Vader hem op den ſchouder klopte, en zeide: „ De Jonge „ zal het wel leeren!" ſprak hy met een onaangenaamen lach, „ de „ tong uitſteekende. *Ja, als ik twee of drie maal op een gemas-* „ *kerd Bal geweest ben.*" —— „ Ondertuſſchen, dus liet de jonge Juffrouw MARIA zich hooren, „ heeft myne Zuster noch. Ik, be- „ paald welk eene kleeding wy zullen neemen; maar ik geloof, dat „ ik die van eene Sultane zal kiezen: want dan kan ik een heerlyk „ vertoon maaken, als met goud en zilver bedekt zyn, en alle my- „ ne juweelen aandoen." *Zwyg, Kleuter!* was het zeggen van

Va-

Vader, *wat betekent de vertooning die gy maakt, indien gy uw character niet bewaart?* ——— „ Uw Character niet weet te „ houden, meent gy, Papa." ——— *Neen, ik weet wel wat ik meen, ik zeg uw Character bewaaren: want ik weet geene plaats, waar men 't eer kan verliezen, dan op een Masquerade. Ik hou my verzekerd, Jonge Juffrouwen kunnen op zulke plaatzen geen goed leeren; maar loopen veel gevaar, van kwaad over te neemen.* ——— Hier op riepen beide de Jonge Juffrouwen uit: „ Zie „ daar! Ik ben verzekerd, dat wy zo wel buiten de Wereld, als „ buiten de Mode, zullen moeten blyven." ——— Eene aartige kleine Meid, van omtrent tien jaaren, kwam huppelend na my toe, en zei. my lachende aanziende, „ Wat moet ik weezen?" ——— *Myn lieve Kind*, voegde ik haar toe, *gy zyt al te jong, om eenig ander Character dan uw eigen te vertoonen.* Zy antwoordde, op een misnoegden toon, „ Praatjes, ik moet netjes gekleed wee„ zen, en 'er als een Dame van fatzoen uitzien; myn hair moet naar „ den nieuwsten zwier gekapt worden: ik wil een Tabbaart met een „ sleep hebben, een optippende hoepelrok, hooghielde schoenen, „ en een mof zo dik als ik zelve, en dan weet gy, kan ik gaan na „ een gemaskerd Bal, na het *Pantheon*, de *Festino*, de *Opera*, „ en, kortom, overal."

Ik kon my niet wederhouden van te glimlachen, over de vernuftrykheid van myns Vriends jongste kind, om in kleeding en uitbuizigheid zo vaardige vorderingen te maaken: zy scheen, ruim zo veel als de andere kinderen, van goede hoope, om eer te doen aan haars Vaders middelen. Haare leevendigheid, en 't vuur waar mede zy haaren voorslag deedt, gaven den Ouderen zo veel genoegen, dat zy haar in de armen namen, en kuschten, daar ze veeleer ernstige bestraffing verdiend hadt. ——— Haar jongste Broeder was in zo verre van myn gevoelen, dat hy haare verkiezing niet goedkeurde, maar zeer verongtte; verklaarende, dat hy, wat hem betrof, het haatte na Bals en Pantheons te gaan. Ik vroeg hem hier op. „ Wat is „ dan van uw smaak, gy hebt zeker, veronderstel ik, uwe uitspan„ ningen, uwe studien?" ——— *Ik haat*, was zyn antwoord, *alle studie, behalve die van Lanterlu en Quadrille — en een Potsemaaker op zyn Theater is my't grappigst divertissement.* Kaarten, dagt ik, en ontugt, zyn ongetwyfeld de beschaafdste vorderingen in deeze Eeuwe; doch van waar deeze Jonge reeds zo vroeg, en in een afgezonderd leeven, die denkbeelden gekreegen hadt, kon ik niet begrypen.

Een geweldig kloppen aan deur kondigde het bezoek aan van eenigen, op 't bezoeken afgerigt. Drie of vier Juffrouwen van den eersten smaak, en even zo veel Heertjes, vlogen de trappen op. De eersten spraken de Vrouw van den Huize aan. „ *Hoe, Mada„ me? wat, zyt gy nog niet gekleed? Wy komen u vraagen om „ met te gaan na* Mr. CHRISTIAAN. *Hy zal van daag Lord* NISSLE

NAS-

NASSLE's *Verzameling verkoopen.* ——— „ Waar in beſtaat die?" was haare vraag. ——— *Och!* ſprak een uit de hoop; *daar is alles wat gy kunt bedenken of noemen, gy hebt 'er de lieflykſtruikende Schulpen, de ſchoonſte Pluimen.* ——— „ Ja, maar zy zyn van „ geen gebruik," antwoordde de Vrouw myns Vriend. — *Excuſeer my, Madam,* was 't wederwoord van een der Heertjes, *ze zyn van de grootſte importance, en in de beste perſervatie,* en hy keek dit, zeggende, in den ſpiegel na zyne tanden. ——— *Daar zyn,* riep een ander, *zulke fraaije Cabriole's en Sopha's, zulke gemakkyke Crankey's voor alle Bedden, en 'er is zo charmant een Pellice gevoerd met Arabiſche Voſſenhuiden.* „ Wonderlyk!" zeide de Vrouw van den Huize; „ maar, ik weet niet wat deeze fraaije dingen zyn, ik ken de naamen zelfs niet." ——— *Hemel!* ſchreeuwde een derde, *waar zyt gy geboren en opgevoed! Maar kom, kom, wy zullen ze u wel ſchielyk doen kennen.* ——— „ Neen! „ ſprak zy, ik heb beſlooten alles ſpikſpelder nieuw te hebben. Nog „ thans wil ik met u mee gaan, en deeze dingen zien, dan zal ik „ beter in ſtaat zyn om te zeggen, of ik ze noodig heb of niet, en „ ze ook kennen als ik ze weder zie, en van dezelfde ſoort kun„ nen beſtellen." *Dat 's regt!* riep myn Vriend. *Kom,* voegde hy 'er by, zich mywaards wendende, *wy zullen 'er allen na toe gaan, en zien wat wy moeten hebben, om gelyk andere Menſchen te leeven.* ——— Doch, daar ik al myn leeven wat byzonder, en altoos een vyand geweest ben van het gaan met een zo talryke ſleep, wendde ik voor, elders myn woord gegeeven te hebben, en ging na huis, niet weinig vermaakt over dit bezoek van Rouwbeklag. Naa 'er eenige aanmerkingen by my zelven over gemaakt te hebben, beſloot ik nooit eene groote ſomme gelds aan één enkel perſoon te beſpreeken; door de ſchielyke verheffing van myn Vriend en zyn Gezin ten vollen overtuigd zynde, dat hy met het zelve veel gelukkiger zou geweest zyn, als hem een tiende gedeelte der tegenwoordige bezitting was ten deele gevallen: die groote ruimte dienden alleen, om hun trots en grillig te doen worden, en behoeften te baaren, van welke zy voorheen geen denkbeeld altoos gehad hadden.

WAAR-

WAARNEEMINGEN

omtrent de

LUGTS-GESTELDHEID, WEDER en WIND, te AMSTELDAM,

in Augustus 1776.

DOOR *ANTONIUS WILHELMUS SCHAAF*, Med. Doct.

D.	Barometer. 's morg.	's midd.	's av.	Therm. mo.	mi.	av.	Winds Streek. 's morg.	's midd.	's av.	Weder. Gesteldh.
1	30. 3	30. 3	30. 2½	66	73	69	N W	N O	N O	Held. Wind.
2	— 2	— 1½	— 1	66	80	76	Z O	O	Z O	———
3	— 0	— 0	29. 11½	70	82	69	———	Z W	Z W	— Dond.
4	29. 11	29. 11	———	68	76	67	W	W	N W	Betr. Held.
5	———	— 10½	— 10	66	79	70	N W	Z	Z	Held. Wolk.
6	— 9	— 8½	— 8½	68	75	67	Z	Z W	Z W	Dond. Reg.
7	— 8½	— 9	— 9½	63	71	64	Z W	W	W	Buijig.
8	— 10	— 9½	———	62	74	64	W	Z	Z W	———
9	— 9½	———	———	64	72	67	Z W	Z W	Z	———
10	— 8	— 7	— 8	63	69	63	Z	Z	Z t W	———
11	— 10	— 10	— 9	63	76	66	Z t W	Z t W	Z	———
12	— 9	— 9	— 8	64	75	66	Z W	Z W	Z W	———
13	— 8	— 8	———	64	72	66	———	———	———	———
14	— 10½	— 11	— 11	64	72	65	W	W	W	Helder.
15	— 11	— 10	— 9½	65	80	69	Z W	Z	Z	Betr. Held.
16	— 7½	— 7½	— 7	67	69	64	———	Z W	Z W	Dond. Reg.
17	— 7	— 8½	— 9	60	68	60	———	W	W	— Buijig.
18	— 9½	— 10	— 10	62	72	63	W	W t Z	W t Z	Held. Wolk.
19	— 9	— 8	— 7½	61	67	66	Z	Z	Z W	Regen.
20	— 8	— 8½	— 9½	65	70	62	Z W	W	W t N	Buijig.
21	30. 0	30. 0	30. 0	62	69	61	N W	N W	N W	———
22	———	———	———	61	72	63	———	———	———	———
23	———	— 0½	———	62	69	62	N O	N O	N O	———
24	29. 11½	29. 11½	29. 11	62	70	61	N W	N W	W	Held. Reg.
25	———	30. 0½	30. 1	60	67	57	N	———	N t W	Buijig.
26	30. 1	— 1	— 0½	57	67	58	N t W	———	N	———
27	— 0	29. 11½	29. 11	57	65	60	N O	O	O	Held. Wolk.
28	29. 10½	— 10	— 9½	58	68	62	O t N	O t N	O t N	———
29	— 8½	— 7	— 6¾	58	68	63	O	Z W	Z W	— Reg.
30	— 7	———	— 7	62	71	63	Z W	W t Z	W t Z	Buijig.
31	— 8	— 8¼	— 8	62	71	64	———	W	W	———

Hoogste Barometer d. 30. 3 } middelb. d. 29. 10 7/8
Laagste Barometer d. 29. 6¾ }

Hoogste Thermometer gr. 82. } middelb. gr. 69½
Laagste Thermometer gr. 57. }

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

OPHELDERING VAN SALOMO'S SPREUK:

Een trouw Gezant is den geenen, die hem zenden, als de Koude des Sneeuws, ten dage des Oogsts; want het verkwikt zyns Heeren Ziele. SPREUKEN XXV. 13.

DOOR THOMAS HUNT D. D. F. R. en A. S. S. *Profesſor in de Hebreeuwſche en Arabiſche Taalen.*

ONder de Schriftuurverklaarders is verſcheidenheid van meening, ten opzigte van het woord צנה, door *Koude* vertaald. ABEN-EZRA neemt het in de gebruiklykſte betekenis, van een *Schild*, en zegt, dat de *Sneeuw* zo mag genaamd worden: dewyl dezelve een *Beſcherming*, en *Beſchutzel* is voor den Mensch, tegen 't geweld der Zomerhette. Doch een *Schild van Sneeuw* is een zeldzaame uitdrukking. De *Griekſche Overzetting* heeft *Uitgaande Sneeuw*, en de *Syriſche vallende Sneeuw:* om wat rede is bezwaarlyk te giſſen; of de vervaardigers deezer Overzettingen moeten meer 't oog gehad hebben op 't geen zy dagten de meening deezer plaatze te weezen, dan op de letterlyke betekenis van 't woord: of zy ontleenden hun begrip, wegens dit woord, van een oud *Hebreeuwsch Wortelwoord;* van de zelfde kragt als het *Arabiſche*, 't welk *allengskens uitvloeien*, of *zagtlyk uitſtorten*, betekent.

Doch al kon men van deeze Vertaalingen beter reden geeven, dan 'er gedaan wordt, zo zou de zin, welken zy opleveren, hier nog niet wel ſtrooken. Want de *Sneeuw valt* niet dikwyls in den *Zomer*, of indien dezelve zomtyds, in dat Jaarſaiſoen, *valt*, is ze zo verre van aangenaam te weezen, gelyk de *Sneeuw* in den Text voorkomt, dat ze veeleer als zeer onaangenaam wordt gehouden; dit blykt uit de vergelyking van het eerſte vers des volgenden Hoofdſtuks. *Gelyk de Sneeuw in den Zomer, en gelyk de Regen in den Oogst, alzo past den zot de eere niet.* De *Targum*, onze *Engelſche* [als mede de *Nederduitſche*], en andere Overzettingen, hebben *Koude*. En buiten twyfel is het die eigenſchap, welke de

Sneeuw in den Zomer aangenaam maakt. Maar ik kan niet vinden, dat het woord צבת *Koude* betekent, op eenige andere plaats; en in die wy thans voor ons hebben, ſchynt het meer te zeggen.

Om de volle meening daar van te begrypen, moeten wy ons te binnen brengen, dat de Reisbeſchryvers ons veelvuldig maalen berigten, hoe de Inwoonders der heete *lugtſtreeken* in 't *Oosten*, die gebruik van *Sneeuw* maaken, om, in den Zomer, hunne Dranken te verkoelen, *Ys- of Sneeuwhuizen* hebben; of Kelders onder den grond (*), waar zy een grooten voorraad daar van opleggen, of in aarden Vaten, of in digtgewerkte Manden, om ze een Jaar over te houden, zo om te verkoopen als ten eigen gebruike (†).

Waarom mogen wy niet denken, dat het gemelde woord hier zulk een *Mande* of *Vat* betekent? Wy hebben 't gezag der Schriftuure voor ons, om dit te ſtellen: ſchoon dit woord, doorgaans, aangezien word als behoorende onder die maar éénë in de Schriftuur voorkomen. *Exodus* XVI: 33 wordt dit woord *verdubbeld* gebruikt, om de *Pot* of *Kruike* aan te duiden, waar in MOSES zynen Broeder AÄRON beveelt, een *Gomer vol Manna in te doen, en ze te zetten voor 't aangezigte des Heeren*, tot een bewaaring van de gedagtenis diens wonders voor de volgende Geſlachten. Nu is het een bekende zaak, dat zulke *verdubbelde* woorden, doorgaans, de betekenis der *enkele* hebben. —— Eene andere plaats, die ons kan helpen in het opſpeuren van de betekenis deezes woords, is *Deut.* XXVI: 2; waar de *Korf*, in welken de *Israëliten* de eerſtelingen van de vrugten des lands moesten leggen om te offeren, als zy in 't Beloofde Land kwamen, met een woord genoemd wordt, welks eerſte letter een *wisſelletter* is, met den

(*) Zie een Geleerd en nuttig Boek, eenige jaaren geleden, uitgegeeven, onder den Tytel, *Obſervations on divers paſſages of Scripture, taken from voyages and Travels into the East.* p. 197.

(†) Deeze worden verkogt in hunne groote *Batzars*, waar zy, den gantſchen Zomer door, Mandjes met Ys en Sneeuw hebben, en waar van zy zo veel in hun Drank doen, dat de tanden onder het drinken klapperen. RAUWOLFF's *Travels* p. 95. in RAY's *Collection*. Zie ook POCOCKE's *Travels*, Vol. II. Part. 1. p. 125.

Een Inbooreling van 't *Oosten* heeft my verhaald, dat de naam waar mede zy thans het Vat benoemen, waar uit zy de *Sneeuw* in 't klein uitſlyten, zo veel betekent als een *Pot*, en afſtamt van het woord *verbergen*.

den eersten letter in het woord hier in *Salomo's* Spreuk (*). Dit zelfde woord komt ons zamengevoegd met *Baktrog* voor, *Deut.* XXVIII: 5. *Gezegend zal zyn uw Korf en uw Baktrog.*

Daarenboven kunnen wy ons hier op 't *Arabisch* beroepen, in welke Taal, volgens GOLIUS, het woord aan dat van onzen Text beantwoordende, een *gevlogten Mandje* of *Korf* betekent, en overeenkomstig met deezen zin, door den *Arabischen Overzetter* gebruikt wordt, (2 Kor. XI: 33.) om de *Mande* aan te duiden, waar in PAULUS, over de muur van *Damascus*, werd nedergelaaten. Van dezelfde kragt is een *Arabisch woord*, 't welk tot één letter met het woord in onzen Text overéén komt, en by HAGGAI II: 17 gebruikt wordt voor een *Hoop Koorns*, of een *Bewaarplaats*, waar de *Griekſche Vertaaling* Κυψελη heeft.

Het bygebragte is genoegzaam om den Leezer te helpen, tot het ontdekken en eenigermaate tot het bepaalen van de meening des twyfelagtigen woords, in SALOMO's Spreuk: het betekent volgens het aangeweezene een *Pot* of *Mande*, of eenig dergelyk *Vat*, waar in de dingen bewaard en opgelegd worden, tot den tyd dat men ze noodig hebbe.

Passen wy nu deeze waarneeming toe; dan zal de dierbaarheid der Verfrissinge in de *Sneeuw* volkomen slaan op de waarde van de Trouwe in een *Gezant*. Een dorstige Drinker wordt niet meer verfrist door de koelheid van de *Sneeuw*, dan de wagtende Meester door de nauwkeurigheid van den Gezant. En hier in schynt de slag der onderscheide leden van deeze Klemspreuk te leggen. Men zette derhalven het woord *Vat* of *Kruik* in stede van *Koude*, (en voor deeze betekenis is geen grond altoos in 't *Hebreeuwsch*) en de Spreuk van SALOMO zal deezen zin opleveren.

Als een Kruik Sneeuws ten dage des Oogsts, zo is een getrouw Gezant den geenen die hem zenden; want hy verkwikt zyns Heeren Ziele.

(*) Naamlyk de ט en צ, in de woorden טבא en צנה.

WAARNEEMING OVER DE UITWERKING VAN 'T HULPMIDDEL TEGEN DEN LINTWORM, OP ORDER VAN DEN KONING GEMEEN GEMAAKT; GEZONDEN AAN DEN SCHRYVER VAN DIT TYDSCHRIFT. Door Mr. TURGOT, *Staatsminister en Contrôleur Generaal der Financien.*

(*Journal de Medecine, Tome XLV.*)

M.... B.... byna veertig jaaren oud, hieldt met 't zes en dertigſte jaar op, de *menſtrua* te hebben: zy bleef na dit tydſtip zeer gezond. De aangenaamheden van deezen gelukkigen ſtaat verloor ze, een jaar geleeden, door eenige onaangenaame aandoeningen, die geen vaste plaats hielden; ze was gekweld met pynen in de maag, gevoel van zwaarte en pynelyke aandoeningen in den buik, prikkeling en jeukte in de neus, en aan den *anus*. Deeze toevallen, ſchoon ligt in den beginne, werden zwaarder, en byna zonder ophouden. Ze kreeg daarop ook een kramptrekking in de regter arm; en onderging dikwyls roode opzettingen, met warmte, in de wang van dezelfde zyde; waarby een ſtyve ſpanning der Spieren in 't aangezichte kwam. Vervolgens werd ze van Stuiptrekkingen aangetast, wanneer ze buiten kennisſe geraakte; daar kwamen alle de toevallen by, die een vallende Ziekte te kennen geeven. Van deeze laatſte toevallen af te rekenen, was 't drie a vier maanden geleeden, dat de Lyderesſe in den afgang Wormen ontdekt had, die ze niet wist tot wat ſoort dezelve behoorden: waarom ik door haar verzocht werdt, dien te onderzoeken, wanneer ik duidelyk ontdekte, dat 't ringen van eenen Lintworm waren. Daar verliep byna geen week dat ze 'er niet van kwyt raakte, en zelfs een aanmerkelyke hoeveelheid: deeze ontlasting werdt reeds van te vooren aangekondigd, door pynen in de maag, vergezeld met zeer afmattende Stoelgangen. 't Deed my leed, dat ik niet in ſtaat was deeze Vrouw andere dan twyfelagtige hulpmiddelen toe te dienen, welke ik haar zoude voorgeſchreeven hebben, indien Mr. MOSTALAC, myn amptgenoot, met wiens vriendſchap ik my vereerd vind, my niet aangebooden hadt te leezen een Memorie, door den Intendant gezonden aan de beſtierders van 't Gasthuis. Op myn voorſtel van 't geval van B.... beſlooten wy haar by ons te doen komen, om haar overtehaalen, eene Behandeling te ondergaan, die de aandagt van

de

de Regeering, en de goedkeuring van de Meesters in de Kunst, verdiend had. 't Viel ons des te gemakkelyker, haar te overreeden, van zich naar ons oogmerk te ſchikken, dewyl de toevallen menigvuldiger en zwaarder geworden waren. Wy lieten dan 't geneesmiddel klaar maaken, door den Heer *Banafoux*, Apotheeker, die, by zyne groote nauwkeurigheid, de noodige Scheikundige kennisſe bezit: de Brok werdt overeenkomſtig met 't Voorſchrift, in de Memorie N°. 4. gegeeven, klaar gemaakt. De Lyderesſe werdt door de ſoupe en 't lavement, aldaar opgegeeven, voorbereid; den volgenden dagten agt uuren 's Morgens, lieten wy haar geeven drie Dragmen van 't byzonder Geneesmiddel. Ten tien uuren nam ze de Brok in: wy volgden over 't geheel de voorzorgen in de Memorie aangepreezen. Wy werden geene zigtbaare uitwerking van 't Geneesmiddel gewaar, voor drie uuren des Nademiddags; twee zeer dunne Stoelgangen, vergezeld met eenige ringen van den Worm, gaven zyne werking te kennen.

Tot deezen tyd toe, had die Vrouw alleen maar gevoeld eenige losſe beweegingen, zwaarte in de Ingewanden, en eene inwendige werking, waarvan zy niet duidelyk 't gevoel kon uitdrukken. Kort hier na gevoelde ze Kolykpynen, dog die niet hevig waren, en daarom kan men dezelve niet aanmerken als de oorzaak van 't toeval, 't welk hierop volgde. De Lyderesſe werdt, namentlyk, door een aanval van de vallende Ziekte aangetast, waarvan ze nauwlyks herkomen was, of ze werd door een tweeden nog heeviger aanval overvallen. Ik zag deeze toevallen niet zonder eenige ontroering; en haastte my om 'er myn Amptgenoot kennisſe van te geeven, onder wiens opzicht de proefneeming mede geſchied was. De buik bleef geduurende deezen tyd zacht, en een maatige kalmte deedt haar merkelyk bedaaren. 's Avonds ten zes uuren zeide deeze Vrouw, geheel weder by haar zelve gekoomen, dat ze merkelyk meerder gemak in de maag gevoelde, en dat ze een vreemde aandoening in de Ingewanden had, die ze niet konde noemen: ondertusſchen kreeg ze geen Stoelgang, ſchoon ze wel prikkeling daartoe gevoelde. Deeze traagheid in 't afgaan, en de langzaame werking van 't Geneesmiddel, deeden ons het beſluit neemen van twee Dragmen Engelsch zout, in warm water ontbonden, te geeven. Wy verzuimden ook niet haar 't aangeprezen lavement in dergelyke gevallen toe te dienen. Kort daarop ging de Lyderesſe dikwyls ter Stoel; wy kwamen haar tegen agt uuren 's avonds bezoeken, en vonden onder den afgang een Lintworm, van byna vyf voeten lang,

eindigende aan 't een eind als een fyne draad, 't welk als 't bovenſte gedeelte van den Worm aangemerkt wordt; 't zelve was, meer dan 't overige gedeelte van den Worm, in een gladde ſlymige ſtoffe ingewikkeld. Op den bodem van de Pot werden een groote meenigte afgezonderde ringen gevonden; men vondt 'er nog eenigen van in de Stoelgangen des nachts; hevige pynen volgden niet op deeze ontlastingen, en waren 'er ook de voorbooden niet van; de Lyderesſe gevoelde niet anders, dan eene geduurige prikkeling aan den *anus*, geduurende de werking van dit geneesmiddel: ze heeft vervolgens, verſcheide dagen, in een volkoomene kalmte doorgebragt; zonder over één van die ongemakken, welke ze te vooren gevoelde, te klaagen. Men heeft haar naderhand wederom doen purgeeren, zonder dat men eenig blyk van een Lintworm vernomen heeft; 't welk ons grond geeft van te hoopen, dat 'er geen deel van overgebleeven is.

Wy haasten ons dit getuigenisſe te voegen by de overigen, om daardoor te bevestigen de krachtige uitwerking van een Geneesmiddel, 't welk, zonder twyfel, een van de dierbaarſte giften is, die een TITUS van onzen tyd aan 't Menschdom ſchenken kon.

NATUURLYKE HISTORIE VAN DEN KAAUW.

(Volgens den Heer DE MONTBEILLARD, Medeſchryver van den Heer DE BUFFON.

DE *Kaauw* draagt in 't Grieksch den naam van Κόραξ, in 't Latyn heet hy *Lupus*, *Graccus*, *Monedula*, in 't Italiaansch *Ciagula*, in 't Spaansch *Graio*, in 't Fransch *Choucas*, in 't Hoogduitsch *Tul* of *Dubl*, in 't Zweedsch *Kaſa*, in 't Engelsch *Kae*.

De *Kaauwen* hebben met de *Kraayen* meer trekken van overeenkomst, dan van verſcheidenheid, en dewyl het elkander zeer nabykomende ſoorten zyn, is het noodig eene vergelyking te maaken, om over de natuurlyke Historie van beiden meer lichts te verſpreiden.

Tuſchen die beide ſoorten van Vogelen ontdek ik terſtond eene zeer zonderlinge gelykheid: want gelyk 'er drie hoofdſoorten van *Kraayen* zyn, zo zyn 'er ook drie hoofdſoorten van *Kaauwen*. Het eenig onderſcheid beſtaat hier

in,

in, dat de eene ſoort van *Kaauwen* in *America* t' huis hoort, terwyl de drie ſoorten van *Kraayen* zich in *Europa* onthouden.

In 't algemeen zyn de *Kaauwen* veel kleinder dan de *Kraayen*; hun geluid, ten minſten dat der twee ſoorten van *Europiſche Kaauwen*, welker natuurlyke Historie ons alleen bekend is, is veel ſcherper en doordringender; en heeft waarſchynlyk gelegenheid gegeeven, tot hunne naamen, in verſcheide taalen, als die van *Graccus*, *Choucas*, *Kaauw*; dan zy ſlaan niet ſlegts één geluid; want men verzekert my, dat ze zomwylen *tian*, *tian*, *tian* roepen.

Zy leeven beiden van Inſecten, Graanen, Vrugten, en ook van Vleesch, ſchoon zeer zeldzaam, doch zy laaten de mestvaalten onaangeroerd: en hebben het voor geene gewoonte, zich aan de oevers te onthouden, om doode visſchen en andere opgeſpoelde krengen te zoeken. Hier in gelyken zy meer naar de *Roeken*, en zelfs naar de *Bonte-Kraayen*, dan naar den *Raaf*: doch zweemen weder naar deezen, door de greetigheid op Patrys-eijeren, die zy zoeken, en in grooten getale verwoesten.

De *Kaauwen* vliegen, gelyk de *Roeken*, in groote benden; en maaken, even als die, eene ſoort van volkplantingen, zelfs zeer talryke volkplantingen, zamengeſteld uit eene menigte van nesten, by elkander geplaatst, en als opeen gehoopt, op of in een grooten boom, of in een tooren, of in den top eens ouden verlaaten Kasteels. Het Mannetje en het Wyfje, éénsgepaard, blyven elkander lang getrouw en aan elkander verbonden: in gevolge van deeze bepaalde verbintenis, ziet men, zo dikwyls het ſchoone Jaarſaiſoen wederkeert, en aan de leevende weezens het teken geeft van de voortplanting huns geſlachts, de *Kaauwen* met veel drifts elkander zoeken, en hoortze onophoudelyk praaten; want als dan is het geſchreeuw dier Vogelen eene weezenlyke taal, altoos wel uitgedrukt, altoos wel begreepen: zy ſtreelen elkander op duizenderlei wyzen, trekkebekken als of ze kus en wederkus gaven, en gaan niet tot paaren over, zonder eerst, door eene menigte van minnetreeken, de drift opgewekt te hebben: deeze zelfde minnekoozeryen vertoonen zy in den opgeſlooten ſtaat. Het Wyfje, door het Mannetje bevrugt, legt vyf of zes eijeren, met eenige bruine ſtippen, op een groenagtigen grond. Wanneer de Jongen gekipt zyn, past de Moeder ze zorgvuldig op, en het Mannetje deelt in de tedere bezorging van het kroost. In dit alles gelyken ze genoegzaam naar de *Kraayen*, en zelfs in veele opzigten naar den grooten *Raaf*;

doch CHARLETON en SCHWENCKFELD verzekeren, dat de *Kaauwen* tweemaal in 't jaar broeden; iets, noit van de *Raavens* of de *Kraayen* waargenomen: doch 't geen anderzints zeer wel ſtrookt, met de gewoone orde der Natuure, volgens welke de kleinſte ſoorten ook de vrugtbaarſte zyn.

De *Kaauwen* zyn Trekvogels, doch trekken zo ſterk niet als de *Roeken* en de *Bonte-Kraayen*; want 'er blyft altoos een vry groot getal in 't land, geduurende den Zomer: de toorens van *Vincennes* zyn 'er ten allen tyde mede vervuld, gelyk ook alle de oude gebouwen, die hun dezelfde zekerheid en dezelfde gemakken opleveren: doch men ziet in *Frankryk* des Zomers altoos minder *Kaauwen*, dan des Winters. Die op reis trekken, vliegen by groote hoopen, gelyk de *Roeken* en de *Bonte-Kraayen*; dikwyls maaken zy één bende met dezelve uit; ze ſchreeuwen, onder het vliegen, onophoudelyk; doch zy neemen denzelfden tyd niet waar in *Frankryk* en in *Duitſchland*: want zy verlaaten *Duitſchland* in den Herfſt, met hunne Jongen, en keeren daar niet weder dan in den voortyd, naa den Winter by ons doorgebragt te hebben, en FRISCH heeft rede om te verzekeren, datze geduurende hun afweezen niet broeden, en by hunne medekomst de kleinen niet met zich brengen: want de *Kaauwen* hebben dit met alle Vogelen gemeen, dat zy in den Winter geene eijeren leggen.

Gemaklyk worden de *Kaauwen* tam gemaakt, en 't ſpreeken geleerd: zy ſchynen ſmaak te vinden in het huislyk leeven; doch ze zyn ongetrouwe huisgenooten die het overtollig voedzel, 't geen zy niet oplusten, verbergen; ook neemen zy ſtukjes geld en andere kleinigheden weg, die hun van geen gebruik altoos zyn; verarmende hun meester, zonder zich te verryken.

In *Frankryk* hebben wy twee ſoorten van *Kaauwen*, de eene heeft de grootte van een *Duif*, witte oogkringen, eenige witte ſtippen onder de keel, en rondsom de neusgaten; het agterhoofd en de hals zyn aschgraauw, voorts is de Pluimadie zwart; doch die kleur donkerder van boven, nu eens met een violetkleurigen, dan eens met een groenagtigen weerſchyn. —— De andere ſoort verſchilt van de evengemelde alleen daar in, dat ze veel kleinder en misſchien zeldzaamer is, gelyk de *Roeken*, blaauwagtige oogkringen heeft, en dat de heerſchende kleur van de Pluimadie zwart is, zonder eenig aschgraauw inmengzel; ook ontdekt men witte ſtippen rondsom de oogen. Voor het overige zyn ze van denzelfden aart, van dezelfde zeden, van dezelfde houding, van 't zelf-

de

de maakzel, hebben dezelfde pooten, denzelfden bek, en ſlaan 't zelfde geluid. Het lydt geen twyfel, of zy behooren tot dezelfde ſoort, en zouden, paarende, voortteelen, en een vrugtbaar geſlacht verwekken.

Men zal zich misſchien verwonderen, dat eene ſoort van Vogelen, die zo veel overeenkomsts heeft met de *Raavens* en de *Kraayen*, bykans dezelfde verſcheidenheden oplevert. ALDROVANDUS heeft in *Italie* een *Kaauw* gezien, met een witte halskraag; deeze is waarſchynlyk dezelfde, als die op zommige plaatzen in Zwitzerland gevonden, en daarom, door de *Engelſchen*, de *Zwitzerſche Kaauw* genaamd wordt.

SCHWENCKFELD heeft gelegenheid gehad om een *witten Kaauw* te zien; met een geelen bek. De *witte Kaauwen* zyn zeer gemeen in *Noorwegen* en andere koude landen, zomtyds ziet men ze onder gemaatigder lugtſtreeken, als in *Poolen*; men heeft een *witten Kaauw* in een nest van *zwarte* gevonden; in dit geval hangt de witheid der Pluimadie niet af van de lugtſtreek; maar is iets gedrogtlyks, veroorzaakt door eenig gebrek in de natuur, gelyk aan dat, waar uit *witte Raavens* in *Frankryk* en *witte Negers* in *Africa* gebooren worden.

Die zelfde Schryver ſpreekt van een *Kaauw*, gelyk aan de andere, uitgenomen, dat dezelve witte vleugels en een krommen bek hadt —— van nog eenen anderen, die een gekruisten bek hadt; doch dit zyn niet meer dan enkele verſcheidenheden, of ſpeelingen, der Natuur.

REIZE OVER 'T GEBERGTE CENNIS, DOOR MEJUFFROUW MILLER VAN BATH-EASTON.

(Overgenomen uit haare *Letters from Italy*, geſchreeven in den Jaare 1770 en 1771.)

VAn *Modena* tot *Lanebourg* is de weg nooit vlak; een gedeelte daar van, op een zeer hoogen berg, is zo hobbelig en hoekig, dat dezelve op een kleinen afſtand, 'er even eens uitziet als het oplegzel van een ouderwetſche Vrouwenborst. De korte draaijen van deezen weg overtuigden my, van de noodzaaklykheid eens tweewielden Rydtuigs; want met een vierwielig (of het moest met een korte diſſel weezen) zou men zeer bezwaarlyk denzelven veilig afleggen.

Niet verre van *Modena*, een weinig ter zyde van den weg,

is een allerſchoonſte waterval, die van een verbaazende hoogte rechtſtandig nederſtort. Wy hielden ſtil te *Lanebourg*. De gelegenheid deezer plaatze is zeer zonderling; de bergen, de watervallen, en zwaare rotzen, zyn derwyze zamengevoegd, dat dit Dorp het voorkomen heeft, als of, by een zeer harden ſchok, een aantal van gehcele Hutten, in dit gebergte is nedergeſtort, van welke eenigen, in haaren val, op de toppen der bergen hangen bleeven, en andere op de zyden, in 't juiste evenwigt, om niet neder te ploffen in de waterſtroomen die dezelve van alle kanten omringen. Wy hadden de eer, dat wy, in de Herberge, de Koninglyke Kamer kreegen: want zyne Majeſteit van *Sardinie* heeft hier twee of drie maal zyn verblyf gehouden, en wat 'er Vorſtlyks door *Lanebourg* gaat, neemt zyn intrek in die Kamer. Schoon de wanden bloote muur, de bedgordynen van ruwe wollen ſtoffe, de venſters met papier beplakt zyn, en de vloer van ruwe ſlegt gelegde ſteenen is, ziet men deeze Kamer met geen verſmaadend oog aan.

Terwyl wy een zeer ſlegt avondmaal hielden, beſtaande in lever en brein, van welk Dier zal ik niet aanneemen te beſlisſen, kwam de opperſte der Draageren binnen, om te verneemen hoe veel Draagers wy noodig zouden hebben. Vier werden 'er my, en zes den Heer M —— toegeſchikt. De gezette prys is vyftig *Pimonteſche Stuivers* voor ieder. Gy kunt ligt denken dat wy hun wat meer gaven. Een der Draageren ſprak ons in 't *Engelsch* aan; hy is wel bekend by alle onze Landsgenooten, die deezen weg reizen. Zyn naam is MARTIN; hy is knegt geweest; woonde zeven Jaaren by den Aardsbisſchop in *Ierland*, en heeft door *Italie* met verſcheide *Engelſche Heeren* gereisd. Schoon hy voorgeeft *Engeland* te beminnen, en blyde ſchynt als hy *Engelſchen* ziet, is hy nogthans na zyne geboortebergen vertrokken, om 'er de rest zyner dagen te ſlyten; aan deeze barre rotzen en bykans altoos beſneeuwde toppen, de voorkeus geevende boven alle landen, ooit door hem gezien. Zeker de oude vertelling van de *Maladie du païs* ſteunt op eenigen grond van waarheid by de *Savojaarden* en *Zwitzers*; altoos, indien het hun eenigzins mogelyk is, na hun Land te rug keerende. Hy heeft 's jaars een inkomen van zes en dertig Ponden St., dit verſchaft hem niet alleen de noodwendigheden des leevens, maar verheft hem boven den rang van een gewoon Draager; zelfs de Opperſte der Draageren ziet hem aan als een welgegoed man. Ik wenschte zo veel tot lof van zyne eerlykheid, als van zyne goede geaartheid, te kunnen zeggen: hy

was

was ons zeer dienſtig, en gaf ons veel vermaak in onze reis over het Gebergte; doch in 't einde toonde hy, door baatzugtige trekken, op zyne reis na *Engeland* niet veel eerlykheids opgedaan te hebben.

Eenige byzonderheden door my opgedaan, ten opzigte van de Inwoonders van *Lanebourg*, dunken my meldenswaardig; te meer daar, in de Reisbeſchryvingen, geen gewag van hun gemaakt wordt, als onderſcheiden van de andere *Savojaarden*. Hun vlek beſtaat uit omtrent twee honderd en twintig huizen: zy zyn gelukkig vry van de verdrukking eens Heer Commendants of eens kleinen dwingelands, hoe ook genaamd. Alle de ſchatting, die zy moeten opbrengen, is omtrent een zevende gedeelte van de voorthrengzels huns lands. Deeze wordt betaald aan den Koning: zy hebben geene andere gemeene onkosten, dan het gaanbaar houden hunner wegen en bruggen. Zy bezorgen ook hun Prieſter en de Kerk. Nooit verhuuren zy hun land, dewyl zy 'er dan niet meer, dan twee en een half ten honderd, van het koopgeld zouden kunnen trekken: terwyl zy, den grond zelve bebouwende, van tien tot dertien ten honderd, daar van haalen. Weinig *Lanebourgers* zyn 'er, die meer dan twaalf, en geene die meer dan veertig, Ponden St. 's jaars hebben. Schoon zy verpligt zyn, den weg over 't Gebergte *Cennis*, gangbaar en in ſtaat te houden, bovenal in den winter, valt de kosten daar van den Inwoonderen niet zwaar: vermids zy's jaarlyks tachtig Guinjes trekken, waar voor het Meir op de vlakte van 't Gebergte *Cennis* verhuurd wordt, en zy dit geld alleen beſteeden aan algemeene onkosten. Zy hebben in het Dorp maar twee Prieſters en geen Klooſter. Hunne Prieſters, geene *Lanebourgers* zynde, worden by hun als vreemdelingen aangemerkt; geen hunner eigene kinderen laaten zy Geeſtlyken worden. Ze zyn zeer gezond en langleevend; geen Geneesheer mag te *Lanebourg* woonen; zy beveelen alles aan de Natuur en de Soberheid. De eenvoudigheid hunner zeden en de zuiverheid huns leevens gaat zo verre, dat de geboorte van een onegt kind onder hun zeer zeldzaam is: doch wanneer 'er een ter wereld komt, moeten de ſchuldigen aan dit misdryf terſtond trouwen, of *Lanebourg* verlaaten. Door de waakzaamheid des Prieſters en der Overheden, heeft nooit iemand een deezer twee boetedoeningen ontgaan, en zy kiezen doorgaans de eerſtgemelde. Hier is eene Gemeente, vryer van bygeloof, dan de beginzels der Kerkgemeenſchap, tot welke zy behoort, ſchynen toe te laaten. Te vrede met de vrugt van hunnen eigen arbeid, zyn ze altoos vro-

vrolyk, altoos gelukkig; hunne behoeften bepaalen zich tot het enkel noodige: hunne wenſchen gaan niet verder, dan de middelen, om dezelve te voldoen; dus weeren zy de ondeugd van gierigheid af, en verbannen voor altoos van hun hoofdkusſen, de kwellende zorgen aan ſtaat en eerzugt vast. Onderzoek doende op de veelvuldige uittochten der *Savojaarden*, ontdekte ik, dat de *Lanebourgers*, uit hun Dorp, noit meer dan drie of vier, in den tyd van achttien maanden, laaten trekken. Thans zyn 'er twaalf te *Lyons*, die zy zeggen dat magtig ryk zyn, ſchoon zy uit *Lanebourg* gingen, als Schoenenſchoonmaakers en Schoorſteenvegers. Zy beroemen zich ook vier Draagſtoeldraagers, aan den Koning van *Frankryk*, bezorgd te hebben. LODEWYK, *de* WELBEMINDE, kon zeker geen beter lieden tot dat werk kiezen. Men vindt daar omtrent een honderd Draagers, wiër naamen op een lyst ſtaan; de Opzienders bezorgen, dat zy de reizigers op hunne beurt draagen, en, in gevalle van geſchil tuſſchen hun, kan men zich op deeze overheden beroepen. De Leevensmiddelen zyn hier zeer goedkoop. Een en een halve Stuiver, *Piemonds geld*, kost het pond Brood; Oſſen, Schaapen en Kalfsvleesch drie Stuivers het pond. Vyf en twintig jaaren geleden, kogt men het Brood voor een halven Stuiver, en het Vleesch voor één Stuiver het Pond.

Naa een ſlaaploozen nagt in het Koninglyk verblyf doorgebragt te hebben, meest wakker gehouden door het geraas van een waterval, digt by het venſter van den berg ſtortende, gingen wy 's morgens ten vyf uuren op onze Draagſtoelen zitten: de opgang van den weg was geen tien ſchreeden van de deur. Deeze Draagſtoelen zyn op de eenvoudigſte en draagbaarſte wyze zamengeſteld. Zy beſtaan uit twee ligte houten ſtukken, om met de armen op te leunen, en een ander houten ſtuk van agteren, ſlegts een weinig hooger dan de leuningen, waar tegen iemand met den rug kan zitten: de zitting zelve is van boombast en touw zamengevlogten, en buigt in voor de zwaarte der gedraagen wordende perſoonen. Men is zo digt by den grond, dat het geen de minſte moeite kost, naar welgevallen 'er uit te ſtappen; 'er zyn geen pooten aan deeze Stoelen, doch in plaats daar van, vindt men een houten plank, met touwen aan de zitting vastgemaakt, op welken men de voeten zet; de touwen worden, zo veel noodig opgetrokken, dus zyn de beenen en de voeten wel ondersteund en genoegzaam opgeheven, om ze geheel te beveiligen voor het ſtooten op een oneffen en rotzigen grond. Aan deeze ſtoelen zyn draagboomen, van de zelfde langte,

zo

zo my voorkwam, als die in *Londen*. De draagers hebben hennipzeelen over hunne ſchouders, op dezelfde wyze als in *Engeland*. Zy gebruiken geen mengzel van wasch en harst aan de zoolen hunner ſchoenen, gelyk KEYSLER verhaalt, om het uitglippen der voeten voor te komen; noch iets anders ten dien einde, dan eenige weinige nageltjes hier en daar in de hielen geſlagen, en een pikdraad van het eene tot het andere loopende. Het opklimmen is, in 't begin, niet zeer ſteil; het gaat met bogten, en neemt na den top in ſteilte en ruwheid toe.

Veele groote ſteenen maaken deezen weg ongemaklyk, doch dezelve zou zonder zeer zwaare kosten rydbaar kunnen gemaakt worden. Een woud van pynboomen ſtrekt zich aan den eenen kant van 't gebergte uit; 't zelve is, naar men zegt, overvloedig van wild voorzien. Ik vond grooten ſmaak in deeze manier van reizen. Men wordt met eene verbaazende ſnelheid overgevoerd; de draagers loopen veel eer, dan dat zy ſtappen. Doch M——— was ſchielyk moede van gedraagen te worden, verzekerende dat de weg zeer wel te voet was af te leggen; de lengte alleen maakte de grootſte zwarigheid. Hy wandelde, des ben ik verzekerd, meer dan drie vierden van den weg. Door dien hy zo veel wandelde, hadden onze draagers maar weinig meer dan de helft van hun werk, en ik gebruikte de zyne op hunne beurt; doch deeze arme lieden toonden het beſte hart van de wereld, vreezende dat hy zich door het gaan te veel zou vermoeijen; doch wat zy mogten zeggen, het kon niet helpen. Gy weet hoe menschlievend hy is, en zich door ſchepzels van zyne eigene ſoort te laaten draagen maakt geen gedeelte van zyn ſtelzel uit. Onze Draagſtoelen, uit elkander genomen zynde, werden op Muilezels gezet. Deeze dieren hebben een zeldzaam voorkomen, met een wiel op elke zyde, en den Draagſtoel op den rug. Ze zyn op eene vreemde manier gehoefd, om het uitglippen te voorkomen: hunne hoefyzers ſteeken ruim twee duimen verder, dan den voorkant van hunne hoeven, en krullen dan weder om.

Onze Draagers zogten ons te vermaaken door hun onderhoud. Deeze lieden herroepen in hun geheugen, alle de Reizigers door hun gedraagen, bovenal Prinſen, Ambasſadeurs *enz.*, zelfs wat zy tot hun ſpraken, wat zy van hun hoorden; dus tragtten zy de verdrietlykheid van den weg te korten.

In het woud, aan de zyde van 't Gebergte *Cennis*, is een

een groote menigte *Chamois*, eene ſoort van wilde Geiten, *Gemſen*, wier vleesch eetbaar is. De Boeren maaken van elken huid acht of tien Livres. Het bloed deezer Dieren gedroogd, en met wyn ingenomen, houdt men voor een beproefd en zeker middel tegen het Zydewee: de Koning van *Sardinie* heeft altoos dit geneesmiddel by zich; de Geneesheeren te *Turin* houden het voor wonder dienſtig, in veele gevallen. De *Gemſen* zyn zeer vlug en ſchuuw, zy verbergen zich in de digtſte plaatzen van het bosch, en in de minst toeganglyke klooven der rotzen. Zy kunnen van rots op rots ſpringen, en met alle de pooten by elkander, op den puntigſten uithoek ſtaan. Zy zyn zo ſcherp van reuk, dat niemand hun kan naderen, of zy ontdekken het, of iemand moet beneden den wind weezen: zy hooren zo ſnel, dat het nauwlyks mogelyk is, hun binnen 't bereik des Snaphaans te krygen. Het eenig middel, om ze te vangen, is, dat men in hinderlaage ligt, omringd van kreupelhout, digt by hun gewoonlyk leger, in 't aanbreeken van den dageraad, en den wind wel in agt neemt. Geen hond, hoe afgerigt, kan ze vangen: want zy vlieden terſtond na de ſteilten, als vryplaatzen, by welke zy zich altoos onthouden, en van dien aart zyn, dat een hond, die het waagde deeze Dieren te agtervolgen, zeker den hals zou breeken. Alle ſoort van Wild verlaat deeze bergen in den winter, de koude valt 'er te ſtreng. Wolven en Beeren zelve zoeken een milder lugtſtreek. Op de vlakte was de lugt zeer ſcherp, ik moest my, in myn Pellice, met bont gevoerd, bewinden, hoewel het een ſchoone dag was voor dit land; doch het was vroeg in den morgen als wy uitgingen, en eerst acht uuren toen wy ons op de vlakte bevonden, naa omtrent drie uuren geklommen te hebben. Myne draagers zogten my eenigermaate te troosten, wegens de koude waar over ik klaagde, door breed en hoog op te geeven van den wyn, het brood en de kaas, 't welk de goede Vader NICOLAAS ons tot een ontbyt zou geeven.

'Er is eene hoogte op de vlakte, eer men aan de oevers van het Meir komt, die moeilyk valt. Het Meir is omtrent drie mylen in den omtrek, en van eene onregelmaatige gedaante. Het gras groeit niet alleen tot den waterkant, maar zelfs eenigzins onder het water, waar het door heen ſchynt; doch dit is op geen grooten afſtand: want het Meir is zo diep in 't midden, dat het onpeilbaar geagt werdt, ten minſten door de Boeren. Men vindt 'er geen anderen visch, dan *Forellen*, doch deeze zyn allerheerlykst, en zommigen ver-

verhaalen van zeer groote in dat Meir gevangen: eenige weegen achttien ponden. Die wy te *la Grande Croix* aten; waar wy ons middagmaal hielden, waren niet grooter dan de Forellen die doorgaans in *Engeland* vallen; doch lekkerder van ſmaak.

Ik weet niet of de Forellen de byzondere eigenſchap bezitten, van in wateren te kunnen leeven, die acht maanden van het Jaar met ys bedekt zyn, gelyk dit Meir; doch men wordt bykans genoodzaakt dit te gelooven: dewyl men niet bemerkt, dat de hoeveelheid van deezen Visch ooit is verminderd, ſchoon 'er geene merkbaare opening is, waar door 'er nieuwe toevoer kan inkomen; tot nog is 'er geen wêl of eenige gemeenſchap van dit Meir, met andere wateren, ontdekt. Het moet zeker opgevuld worden door de aangrenzende bergen, met altoosduurende ſneeuw bedekt, waar van een gedeelte ſmelt, door den grond ſypelt; en in deeze algemeene vergaderplaats komt. De groote Forellen worden na *Turin* gezonden, voor 's Konings tafel en die der vreemde Staatsdienaaren, by gelegenheid van prachtige gastmaalen. Als het Meir digt bevroozen is, trekken 'er geladde Muilezels, en driften beesten, over, zonder eenig gevaar; het ys heeft de dikte van zeven of acht voeten.

Tot het huis van Vader NICOLAAS gekomen zynde, hielden wy ſtil en verzogten 'er te mogen vertoeven. De braave Oude Man ontving ons met de grootſte herbergzaamheid; hy hadt volmaakt het voorkomen en de houding, zo als ons de Aardsvaders worden afgebeeld. Hy ſchafte ons uitmuntende Kaas, in 't gebergte gemaakt, met Brood en Wyn, zo goed als de draagers ons beloofd hadden. Zyn huis was zinlyk, en hy toonde ons eene Kamer, waar van hy roemde, dat dezelve drie zomermaanden, ten verblyve geſtrekt hadt aan een' edelen Gast, Lord A—— g—— n; geduurende de hitte van den zomer, uit *Florence* na dit gebergte getoogen, om met eenige Jagthonden en *Engelſche Paarden* zich te vermaaken. Zyne Kamer was op de nederigſte wyze opgecierd; aan de wanden hongen prenten, de Vaders der Woestyne verbeeldende. De Oude Man ſprak van zynen gast met vaderlyke tederheid, prees hem ten hoogſten, en betuigde zeer aangedaan te weezen over zyn vertrek.

Ik verwonderde my, hoe een zo jong Heer in ſtaat geweest was, het drie maanden vrywillig uit te houden, in eene zo doodſche eenzaamheid, als die van 't Gebergte *Cennis*. Het *Hospitaal*, naast het huis van den Priester,

is

is geſchikt om de Bedevaardgangers, die over het Gebergte trekken, te huisvesten. Vader NICOLAAS is 'er Kapellaan. In gevalle van ziekte wordt 'er zorge voor hun gedraagen, tot ze herſteld zyn; worden zy door den nagt overvallen, voor één' nagt geherbergd. Elke Bedevaardganger die zich aan 't Hospitaal vervoegt, krygt één pond Brood en een kom Soup. Deeze inſtelling werd zeker met een goed oogmerk gemaakt: doch tegenwoordig zyn de ontvangers van die liefderyke gaaven, meest al, een hoop zwervende landloopers, die liever als landloopers rondzwerven, dan werken, en, onder het voorwendzel van Bedevaartgangen, hunne luiheid bot vieren, en dikwyls wegrooveryen pleegen.

Van onzen vriendlyken gastheer afſcheid neemende; beloofden wy hem weder te bezoeken, als wy, te rug keerende, denzelfden weg gingen. Wy kwamen tot *La Grande Croix*, eene herberg, op het uiterſte van de vlakte gelegen: van daar af begint men terſtond te daalen. Tegen over de Herberg is een kleine Kapel, in welke de zodanigen, die op 't gebergte, door koude, door den blixem of eenig ander toeval, omkomen, begraaven worden. Hier vertoefden onze draagers meer dan een uur, en wy aten van de beroemde Forellen, uit het Meir, welke zy warmden; en, ſchoon ze zo groot niet waren, als ik reeds vermeld heb, ſmaakten ze heerlyk. Zy ſchaften ons Boter, de beste welke ik immer proefde, 't welk misſchien moet toegeſchreeven werden, aan de veelvuldige geurige kruiden, die de Koeijen op de vlakte afſcheeren. Zy vertelden my, dat ze negen maanden lang hunne Koeijen in de ſtallen hielden, om verſche Boter voor de *Engelſche Reizigers* te maaken. De Wyn, die aan de zyden van 't Gebergte groeit, is zeer aangenaam, en wordt bewaard in geiten vellen. Had ik dit vat gezien, eer ik proefde wat het uitgaf, ik twyfel zeer of ik het op my zou hebben kunnen verkrygen, daar van te drinken: want deeze geitenhuiden hebben een morsſig en afzigtig voorkomen. Waar de kop en de pooten gezeten hadden, zyn ze digt gebonden: over 't geheel gelykt het een opgezwollen gedrogt. De GANYMEDES, of *Savoijaardſche ſchenker*, neemt dit wanſchiklyk ding onder zyn arm, gelyk een zakpyp, en keert het agterſte na de gasten, haalt 'er een prop uit, en de wyn loopt uit een tap, door de natuur zeker niet geſchikt tot dat einde.

Het afloopen van *La Grande Croix* gaat omtrent negen honderd voeten, zeer ſnel. Ik kan deezen weg by niets beter vergelyken, dan by een gebrooken ſteenen trap, 't welk te wege brengt, dat de draagers by de wendingen zo ſchielyk om-

omkeeren, dat hy, die in den draagzetel zit, over alle de ſcherpe hoeken onverhinderd heen gaat; die als 't ware overdwars ſnydende. Niettegenſtaande de nieuwigheid deezer manier van reizen, de ſteilheid van den weg, en de ſnelheid van den voortgang, dewyl myne draagers bykans den geheelen weg liepen, was ik geen eene keer zo bevreesd, dat ik my aan de leuningen van den draagſtoel vasthieldt; dermaate was ik ingenomen met de zonderlinghcid en verſcheidenheid der gezigten beneden: want de zon, nu hoog genoeg geklommen, boven deeze verbaazend hooge bergtoppen, om de dampen en nevels aan deeze zyde der wereld te verdryven, ontdekte ons, door de gebrooke wolken heen, vrugtbaare valeien, bosſchen, dorpen, rivieren, waar op wy nederzagen als een Vogel, die in de lugt vliegt. Wanneer wy, door de bogtigheid van den weg, dit wyduitgeſtrekt gezigt verlooren, bragten heerlyke watervallen, zich met de wolken vermengende, de ſchoonſte regenboogen voort; welker ſterk ſchitterende kleuren het oog deeden ſchemeren. Wat gy ook moogt denken van de wolken, als gy ze van beneden ziet, van derzelver zagt en warm voorkomen, op eenen ſchoonen dag; ze zyn niet te min zeer vogtig en koud, om door heen te trekken. Ik behoef u niet te zeggen; dat ik veel hooger dan de wolken geweest ben. Op zommige oogenblikken, by 't afgaan, kon ik niet nalaaten my te verbeelden, dat ik een Hex was op een bezemſtok. De ſchoone waterval, byzonder opgemerkt door RICHARD en LALANDE, is door den eerſtgemelden ver best beſchreeven. Lood- en Koper-erts vertoont zich duidlyk op de rots, en het zand is, blykbaar, met eene metaalagtige zelfſtandigheid bezet. Deeze waterval ſtort van eene verbaazende hoogte neder. Gekomen aan de vlakte, die den naam van *St. Nicolaas* voert, hadden wy van daar het gezigt op dien verwonderenswaardigen Waterval. 'Er zyn nog eenige geringe overblyfzels van oude muuren en leuningen; de laatſte worden, jaar op jaar, weggenomen, door het vallen van de ſneeuw; doch geduurig van de Boeren weder opgemaakt.

BERIGT EN CHARACTER VAN DEN EERWAARDIGEN RICHARD PRICE. D. D. F. R. S.

DE regtmaatige hoogagting, welke Dr. *Price*, in een reeks van Jaaren, verworven heeft, onder Mannen van Verſtand, Godsdienst en Geleerdheid, als mede, *nu jongſtleden*, onder de Staatkundigen, is eene genoegzaame verdeediging voor de volgende ſchets zyns Characters. Daarenboven zullen wy, door de beginzels van braave Mannen bekragtigd, door hun voorbeeld aangeſpoord worden, om die te omhelzen en hun te volgen; terwyl wy teffens eene voegzaame ſchatting betaalen, aan hunne byzondere en openbaare deugden.

In de daad, het is, om verſcheide redenen, een bezwaarlyker taak, de wereld een recht denkbeeld te geeven, *van iemand* die nog onder ons verkeert, dan van de zodanigen die het tooneel deezes leevens verlaaten hebben. Onkundigen van des Perſoons onvergelyklyke waardye, zullen veelligt den Schryver van vleiery verdenken; en waarſchynlyk zal de Vriend, wien dit teken van agting betoond wordt, in ſtede van des voldaan te zyn, het afkeuren. Daar nogthans veele tegenſtanders, zonder reden, Dr. PRICE in zyne eere aangetast en doorgeſtreeken hebben, zal hy het eenen *Vriend* ten goede moeten houden, dat hy het Gemeen geen *Lofrede*, maar een *Character* mededeele, welbekend aan allen die *gelukkig* genoeg zyn, om onder het getal zyner Vrienden te behooren.

Ik zal my niet inlaaten tot de byzonderheden van Dr. PRICE's agtenswaardige afkomst en bloedverwanten. Zyn Oom was een uitſteekend Leeraar onder de *Diſſenters* in *Londen*, een boezemvriend van den beroemden Dr. WATTS, en verſcheide jaaren Amptgenoot diens braaven Mans. Dr. PRICE ving vroegtyds dit zelfde werk als Leeraar aan, en verwierf van den beginne zyns Diensts groote agting. Zyn bondig oordeel en letterkundige bekwaamheden, ſtraalen door in zyne Leerredenen en in zyne Schriften: bovenal in zyne *Review of the principal questions and difficulties in Morals*; en zyne Verhandeling over *The Importance of Christianity*, *the nature of historical evidence*, *and miracles*; zyne andere Verhandelingen, *On Providence Prayer* &c. (*) toonen hoe veel deels hy neemt in

(*) Van Dr. PRICE hebben wy, in 't Nederduitsch, *Vier Verhan-*
de-

in daadlyke Godsdienst-oefening, en welk een invloed deeze hebbe op zyn eigen gemoed en daaden. Zyne keurige *Observations on Reversionary Payments, Life Annuites, and Political Arithmetic*, en zyn *Complete set of Tables*, wyzen uit dat hy niets nuttigs, in de weetenschappen, zich heeft laaten ontglippen.

Van wegen de uitgave zyner nuttige Schriften, en zyne uitsteekende bekwaamheden, werd hy verkooren tot *Lid der Koninglyke Maatschappy*, en veelen der aanzienlykſten en geleerdſten in *Groot-Brittanje* hebben getragt met hem in kennis te geraaken; zich thans verblydende over hunne briefwisseling en vriendschap met hem. Met één woord, allen die hem kennen, kunnen getuigenis geeven van zyne openhartigheid, van zyn' aangenaamen en nutten omgang, van zyne oprégtheid in 't behandelen van geschilstukken, van zyne zagtaartigheid, gespraakzaamheid en heuschheid. Eenigen hebben aangemerkt, dat eene overmaat van zedigheid en wantrouwen deeze uitsteekende hoedanigheden eenigzins bezwalkt. Zyne zugt tot rust, en afkeer, om iemand eenigen aanstoot te geeven, schetst hy zelve met juiste trekken af, in zyne laatst uitgegeevene *Observations on Liberty* (*). „ Ik, dus laat hy zich hooren, ik geef deeze myne *Aanmerkingen over de Vryheid*, met wederzin en moeite, in 't licht, daar toe gedrongen door een sterke aandrift; doch ten zelfden tyde te rug gehouden door de bewustheid, dat ik waarschynlyk gevoelens zal voordraagen, niet gunstig voor de tegenwoordige maatregelen des Staatsbestuurs, waar onder ik leeve, en van 't welk ik een beſtendig en volyverig welwenscher ben."

Dr. PRICE staat in den hoogsten rang, onder zyne Broederen in den Heiligen dienst; zy zyn getuigen van de helderheid zyns oordeels, van de bondigheid zyner redenkavelingen, van de standvastigheid zyns gemoeds, en de oprégtheid

delingen, over de Voorzienigheid, het Gebed, de onderlinge kennis der Godvrugtigen aan elkander, in den toekoomenden Staat der Gelukzaligheid, en *de Nuttigheid der Christlyke Openbaaringe*, als mede *de Natuur der Historische Blykbaarheid, en de Wonderwerken.* Te Harlingen, 1768. Zie de *N. Vaderl. Letter-Oeff.* II D. I Stuk. bl. 385.

(*) Men zie een Berigt van de Fransche Vertaaling deezer *Aanmerkingen*, in onze *H. Vaderlandsche Letter-Oefeningen.* Zie boven, bl. 416.

heid zyns harten. Toen zy zich de laatſte keer by het Parlement vervoegden, om een uitgeſtrekter Verdraagzaamheid te verzoeken, waren de Gelastigden afgeweeken van het algemeen en het eerſte beginzel der *Diſſenters*. Dr. PRICE, ſchoon een hunner, kwam 'er tegen op, en ſcheidde met zodanige Leeraaren, als zich verklaarden tegen eenige Eedbetuiging van eene Godsdienſtige Natuure, als de voorwaarde om de beſcherming van de Overheid te genieten. Hy drong 'er ſteeds op aan, dat de verligting, in 't ſmeekſchrift verzogt, niet enkel eenigen, maar alle zyne Broeders moest inſluiten, door het herroepen van de ſtrafdreigende wetten tegen hun, als zy aan de Regeering die verzekering van burgerlyke ruste gaven, welke van andere Onderdaanen wordt gevorderd.

PRICE's Staatkundige Schriften, *Eene Beroeping op het Algemeen, wegens de Volksſchuld*, en zyne *Aanmerkingen over de Vryheid, en den Oorlog met America*, hebben hem meer op het openbaar tooneel gevoerd, dan hy verwagt of verlangd hadt. „ Als een lid der Maatſchappye nam hy al„ leen die vryheid, om de maatregels der Regeeringe te on„ derzoeken, welke ieder Perſoon in dit Ryk, tot deszelfs „ geluk, bezit:" en „ dit zou hy niet gedaan hebben; doch „ hy zag hoe het tegenwoordig tydperk zwanger ging van „ gebeurtenisſen, ten uiterſten gewigtig voor zyn Land." Zyne vyanden moeten bekennen, dat hy niet geſchreeven heeft als een Partydige; en allen die de eer hebben van hem te kennen, weeten zyne goede oogmerken, en dat hy aan geene party verknogt is. „ Indien dit Land, zo wel als *America*, „ weezenlyken dienst te doen, door de Volksſchuld op een „ vasten voet van betaaling te brengen —— door het beſtuur „ der geldmiddelen aan nieuwe regelen te onderwerpen —— „ en maatregels vast te beraamen, tot het uitrooijen van 't be„ derf en het herſtellen der Staatsgeſteltenisſe, —— indien „ dit het gevolg niet is der aanſtaande veranderingen in het „ Staatsbeſtuur, en het ſtelzel van bederf, onlangs zo zeer „ voortgezet, nog aangekweekt wordt, dunkt het my, voor „ het Koningryk, volſtrekt onverſchillig, wie de magt in „ handen hebben, wie niet."

Misſchien heeft geen geſchrift zulk eene menigte van Blaauwboekjes, by wyze van beantwoording, voortgebragt, en is onverdiender meer gehaavend, dan deeze Aanmerkingen van Dr. PRICE, of het moest de uitſteekende Leerreden zyn van den geweezen Biſchop HOADLEY, *over het Koningryk van Chriſtus*. Doch het Gemeen en zyne Tegenſtanders zouden wel doen, met het oog te ſlaan op, en een voorbeeld te nee-

neemen aan het Character van Dr. PRICE, zo als het, in den voorleden jaare, geſchetst is door eene Juffrouw, die hem onder haare Vrienden rekent, en bekend ſtaat onder de Geleerden in *Groot-Brittanje*, die niet van vleiery of partydigheid kan verdagt gehouden worden; te weeten Mejuffrouw CHAPONE (*).

„ Terwyl een hoogmoedig Man zich pynigt, om uit te
„ munten in gezelſchap, en aller verwondering tot zich
„ te trekken, door valsch vernuft, gedrongene pligtpleegin-
„ gen en voorbedagte minzaamheden, moet het hem gewis
„ den gevoeligſten weedom baaren, als hy ziet hoe beſten-
„ dig SIMPLICIUS hunne aandagt trekt; hunne agting en ge-
„ negenheid verwerft, zonder oit van zichzelven gedagt te
„ hebben, dat hy onder hun een Perſoon van eenige betekе-
„ nis is. SIMPLICIUS deelt zyne verhevener kundigheden me-
„ de, des gevraagd zynde, zo gemaklyk, zo eenvoudig als
„ hy u zou zeggen hoe laat het is: met dezelfde gereedheid
„ en goedwilligheid onderrigt hy de Onkundigſten, als hy
„ met de Geleerdſten verkeert. Hy is zo zeer bereid om
„ onderwys te ontvangen, als om het te geeven; en om
„ zich te voegen, zo ver hy kan, in het beuzelagtigſte ge-
„ ſprek, 't welk in een gezelſchap ter baane komt, als in het
„ ernſtigſte en verhevenſte. Indien hy twistredent, doet hy
„ het met dezelfde opregtheid, over de gewigtigſte, als over
„ de gemeenſte, onderwerpen; en betoont geen minder
„ geduld in het hooren, dan in het beantwoorden zyns tē-
„ genſpreekers. Rept gy by hem van zyne Werken, hy ont-
„ vangt den lof, of erkent de gebreken, met dezelfde be-
„ daardheid, en 't is onmogelyk hem, in een van beide dee-
„ ze gevallen, van gemaaktheid te verdenken. Wy vinden
„ ons meer verpligt en voldaan, door zyne eenvoudige en
„ onopgeſmukte betuigingen van agting, dan door de voor-
„ bedagte pligtspleegingen der volleerdſte Complimentmaa-
„ kers: zyne welmeenendheid en opregtheid ſtraalen dermaa-
„ te door in elken opſlag van het oog, in elk woord en
„ houding, dat wy niet kunnen twyfelen, of zyne beleefd-
„ heden betoont hy onzenthalve, en niet om zyns zelfs wil,
„ of ze zyn de natuurlyke uitwerkzels zyner weezenlyke goed-
„ hartigheid en geenzins de voorbepeinsde cieraaden van een
„ bevallig voorkomen. Elk verlangt hem, op zyne beurt,
„ be-

(*) *Miscellanies in proſe and verſe, by* Mrs. CHAPONE.

„ beleefdheid te toonen, welke wy weeten dat ontvangen
„ zal worden, zo als dezelve gemeend is. Allen zyn ze ge-
„ reed hem een' eerbied toe te draagen, welken hy niet ver-
„ langt, en meer in hem te ſtellen dan hy zich aanmaatigt
„ of bezit. Schoon onbevallig van Perſoon, en geenzins
„ naar de mode opgevoed, is zyn gedrag altoos welvoeglyk,
„ ongemaakt en eerwaardig; zo ontheven van bedwang en
„ laagkruipende onderwerping, in de aanzienlykſte gezel-
„ ſchappen, als van hoogmoed en onbeſchoftheid in de laag-
„ ſte. Zyne eerwaardigheid komt voort uit zyne nederig-
„ heid; zyne minzaamheid, openhartigheid, en vrymoe-
„ digheid uit de weezenlyke goedheid en braafheid zyner
„ gemoedsgeſteltenisſe, welke hy openlegt met al de onbe-
„ ſchroomdheid der waarheid, zonder eenige vermomming
„ of cieraad te behoeven."

De verdienſten van Dr. PRICE, zyn onlangs openlyk erkend en beloond: want in eene Algemeene Vergadering, in de Kamer van de *Guildhall* te *Londen*, op den 14 Maart deezes Jaars 1776, nam men het volgende beſluit.

SAUBRIDGE, *Mayor.*

„ Is beſlooten, dat men, van wegen dit Hof, eene dank-
„ betuiging zal doen aan den Eerwaardigen RICHARD PRICE,
„ Doctor in de Godgeleerdheid, Lid van de Koninglyke
„ Maatſchappy: dewyl hy, in zyn laatſt uitgegeeven Werk,
„ *Aanmerkingen over de Natuur der Burgerlyke Vryheid* &c.
„ die zekere beginzels vastgeſteld heeft, op welken alleen
„ het opperſt wetgeevend gezag van *Groot-Brittanje*, over
„ haare Volkplantingen, regtmaatig en heilzaam kan ſtaande
„ gehouden worden: en om het voordraagen van die ſtuk-
„ ken, zonder welke het voor dit Koningryk geheel onver-
„ ſchillig moet weezen, wie de magt in handen hebbe, wie
„ niet.

„ 'Er is bevel gegeeven, dat dit beſluit, door de *Stads*
„ *Klerk*, opregtlyk overgeſchreeven, en door hem aan den
„ bovengemelden *Richard Price* zal ter hand geſteld wor-
„ den."

Men ſtelde voor, om de Vryheid van deeze Stad, in een gouden doos, ter waarde van vyftig Ponden Sterling, aan den Eerwaardigen RICHARD PRICE te ſchenken, als eene dankbaare getuigenis van de goedkeuring deezes Hofs, wegens zyne *Aanmerkingen over de Vryheid*, en dat de Kamer-

be-

bewaarder hem deeze zou aanbieden. Dit werd beſlooten en bevel gegeeven, dat de *Lord Mayor* den gouden doos, ten dien einde, zou doen vervaardigen.

Dr. PRICE zondt, ter gelegenheid van dit beſluit, den volgenden Brief aan den Stads Klerk, die in eene andere zitting geleezen, en waardig gekeurd wierd, om plaats te vinden in het Stads dagregister.

Aan WILLIAM RIX, *Esq. Stads Klerk.*

MYN HEER!

„ Ik verzoek u den Lord Mayor, de Aldermans, en „ Commons der Stad *Londen*, in hunne Raadsvergadering, „ op 't hartlykst te bedanken voor het zeer gunſtige beſluit „ van dankzegging, waar mede zy myne *Aanmerkingen* „ *over de Burgerlyke Vryheid* vereerden. Deeze Aanmer- „ kingen waren met geen ander inzigt geſchreeven, dan „ om de zaak der Vryheid en der Regtvaardigheid te hand- „ haaven, om dit Land het ſchriklyk gevaar zyns tegen- „ woordigen toeſtands onder 't oog te brengen: het ge- „ tuigenis van goedkeuring daar aan verleend, door een zo „ eerwaardig Lichaam, 's jaarlyks gekoozen door de voor- „ naamſte Stad in de Wereld, en zo uitſteekend door het „ voorbeeld van yver, in de zaak der Vryheid, zal, is het „ te hoopen, het Gemeen aanzetten, om meer en meer „ bepaald uit te zien na zulke maatregels, als ſtrekken, om „ een verzwakte Staatsgeſteltenis te bewaaren, en ons voor „ naderende onheilen te behoeden." Ik ben,

MYN HEER,

met allen eerbied, uw &c.

RICHARD PRICE.

DE HERVST-MORGENSTOND.

Door den Heer GESSNER.

Het Veld met vruchten overlaaden,
Meer waard als goud of diamant;
Zal ons volop met ſpys verzaaden,
Sny af! 't wacht op des Maayers hand.

REets vergulddden de eerſte ſtraalen van het helder morgenlicht de toppen der bergen, en kondigden den ſchoonſten Hervst-dach aan, wanneer MILON aan zyn venſter ging zitten. —— Reets glinſterde de Zon dwars door de Wyngaarden, wier loov, gemengd met geel en purper, boven het zelve een prieel van ſchaduwryke bladeren maakte, welke door een licht geblaas van den morgenwind zachtlyk bewoogen wierden. —— De Hemel was helder; een Zee van dampen bedekte de Valeien, gelykende naar Eilanden; de allerhoogſte Heuvels, met derzelver rookende Hutten en het gemengeld Hervst-cieraad, verhevte zich uit den ſchoot deezer Zee, op de helderheid der Zon. De boomen, met rype vruchten belaaden, booden aan 't oog de treffende mengeling van duizend ſchakeeringen van geel, en purper, met eenige overblyvzels van groen. —— MILON, in eene aangenaame verrukking, liet zyn gezicht over deeze wyduitgeſtrekte ſtreeken dwaalen. Zomtyds ſtaroogde hy op de verre afgeleegene, zomtyds vestigde hy het gezicht op de naby zynde voorwerpen. Hy hoorde het vrolyk geblaet der Schaapen, de fluiten der Herders, en het gekwinkeleer der Vogelen, die reis op reis elkander achtervolgden, in het golven der lucht, waar zy zich verlooren in de dampen der Valeien. In eene diepe mymering gedompeld zynde, bleev hy een langen tyd onbeweegelyk. Maar, eenſlags vervoerd door een vuurigen yver (*), nam hy de lier, die aan den muur was opgehangen, en zong, onder het ſpeelen, indeezervoege.

„ Kan ik, ô Hemel! kan ik myne verrukkingen en myne
„ erkentenis uitdrukken, door Zangen, die uwes waardig
„ zyn? De ontlooken Natuur ſchittert in alle haare ſchoon-
„ heid. —— Haare Rykdommen verſpreiden zich overvloe-
„ dig. —— Alomme regeert de vreugd en de vrolykheid.
„ —— Het

(*) *Enthuſiasme.*

„ —— Het geluk van 't jaar glimlacht, in onze wyngaarden
„ en akkers. —— Hoe ſchoon is deeze geheele landſtreek!
„ wat is ze ſchoon in den gemengelden opſchik van den
„ Hervst!

„ Gelukkig die geen, wiens zuiver hart bevryd is van knaa-
„ gingen; die, voldaan van wegens het fortuin, dikwyls het
„ geluk van wel te doen ſmaakt! De frischheid van den mor-
„ gen wekt hem op, en noodigt hem tot blydſchap. De
„ dagen zyn vol bekoorlykheden, en de nacht brengt hem
„ in de armen van de alleraangenaamſte rust. Zyne Ziel ſtaat
„ altoos open voor de indrukzelen van het vermaak. De
„ veranderende ſchoonheid der jaargetyden betovert hem, en
„ hy, hy alleen, geniet de Schatten der Natuur.

„ Maar tweewerv gelukkig is die geen, welke zyn geluk
„ met eene medgezellinne deelt, die de bevalligheden en de
„ deugd vormen; met eene gezellinne, gelyk gy myn waarde
„ DAPHNE! Zedert dat het Huwelyk onze lotgevallen ver-
„ eenigde, zyn zy als de overeenſtemming van twee fluiten,
„ waarvan de zuivere en zachte toonen het zelvde geluid
„ herhaalen; een ieder die dezelven hoort is van vreugde
„ getroffen. —— Zullen myne oogen ooit eene begeerte ont-
„ dekken, die gy niet vervuld hebt! Heb ik ooit eenig geluk
„ geſmaakt, dat door het uwe niet vermeerderd is! Heevt
„ ooit eenig verdriet my tot in uwe armen gevolgd, het geen
„ gy niet hebt doen verdwynen, gelyk de Zon de dampen
„ verdryvt! ô Op den dach, toen ik u, myn Echtgenoote,
„ in myn hut geleidde, heb ik alle de bekoorlykheden van
„ myn leeven, van uw gevolg zien wegvliegen, en zich
„ voegen by onze Huisgoden, om ous niet meer te verlaa-
„ ten. De huislyke orde, de zinnelykheid en de vrolykheid
„ zitten voor, in allen onzen arbeid; en de Goden ſcheppen
„ behaagen in uw Werk te zegenen.

„ Zedert dat gy de Ziel van myn leeven zyt, zedert dat
„ gy 't, myne DAPHNE, zyt, is alles, wat my omringt,
„ voor myne oogen opgeſchikt; de Zegeningen rusten bo-
„ ven myne hut; zy verſpreiden zich over myne kudden,
„ over myne gewasſen, en over mynen oogst. —— De
„ arbeid van ieder dach is ene nieuwe genieting; en wan-
„ neer ik, vermoeid, onder dit ſtil verblyv terug kom,
„ welke bekoorlykheid?... my ontlast te gevoelen, door
„ uwe tedere omhelzingen! —— De Lente komt my lachen-
„ der voor; de Zomer en de Hervst veel ryker; en wan-
„ neer de Winter onze wooning met Sneeuw en Vorst droe-

„ vig dekt, dan geniet ik, aan den haard gezeten, aan
„ uwe zyde, in 't midden van de treffendſte zorgen, het
„ alleraangenaamſte onderhoud, en de ſmaakelykſte verkwik-
„ kelykheden van de huislyke gerustheid. Dat de Storm-
„ winden zich ontketenen! dat de Sneeuwvlokken de ge-
„ heele ſtreeken voor myn gezicht bedekken! by u opge-
„ ſlooten, voel ik, ô myn DAPHNE, voel ik *nog* beter,
„ dat gy geheel voor my zyt! —— Gy volmaakt myn ge-
„ lukſtaat. Beminnelyke kinderen, vercierd met alle de be-
„ valligheden uwer Moeder, welke Hemelſche gunſten geeft
„ gy my niet met rede te hoopen! —— Het eerſte woord,
„ dat DAPHNE u leerde uitſtameren, was, my te zeggen,
„ dat gy my bemindet; de gezondheid, de vrolykheid,
„ glimlacht in alle uwe trekken; en de zachte gedienſtig-
„ heid heerscht reets in uwe oogen. Gy zyt de wellust
„ van onze Jongelingſchap; uw geluk zal het ſteunzel on-
„ zer gryze dagen zyn. Wanneer gy my, by myne terug-
„ komst uit het Veld, of uit de Weide, reets by den in-
„ gang der hut, door uw vreugdegeroep toejuicht; wan-
„ neer gy, aan myne knien geſtrengeld, met de vervoeringe
„ der onnozelheid, myne geſchenken ontvangt; de Vrugten
„ die ik gezameld, of de kleine Werktuigen die ik geſneeden
„ heb, onder 't volgen myner Kudde, langs den oever;
„ Goôn! hoe trevt my als dan de zachte eenvoudigheid van
„ uwe vermaaken! In myne verrukking, ô myn DAPHNE,
„ vlieg ik in uwe opene armen. Met welk een ſtreelend ge-
„ noegen kust gy de traanen van vreugd, die uit myne oo-
„ gen vlieten?" Terwyl MILON aldus zong, trad DAPHNE
binnen, houdende op ieder arm een kind, ſchooner dan de
Min. De morgenſtond, door den Dauw vervrischt, is min-
der treffende dan DAPHNE was. Met kaaken, beſproeid door
traanen van vreugde, zeide zy, al zuchtende, „ ô, myn
„ vriend! wat ben ik gelukkig! hoe zeer bemint gé ons!"
Op deze woorden drukten zy zich in elkanders armen.
Zy ſpraken niet, zy verheugden zich! Ach! die hen op
dit oogenblik had gezien, had tot in den grond der Ziele
gevoeld, DAT DE DEUGD ALLEEN GELUKKIG IS.

G. H. E.

AAN-

AANMERKINGEN OVER HET GEBRUIK EN 'T MISBRUIK DER WYSBEGEERTE, IN STUKKEN VAN SMAAK.

Door den Heer D'ALEMBERT.

DE Geest der Wysbegeerte, zo geroemd by een gedeelte onzes Volks, en zo veragt by een ander gedeelte, heeft in de Weetenſchappen, en in de Fraaije Letteren, tegenſtrydige uitwerkzels hervoortgebragt. In de Weetenſchappen heeft dezelve paal en perk gezet aan de dwaasheid, om alles te verklaaren, uit de zugt om overal Stelzels van te vormen, ontſtaan. In de Fraaije Letteren heeft dezelve ondernomen, onze vermaaklyke aandoeningen te ontwikkelen, en alles, wat een voorwerp van Smaak is, nauwkeurig te onderzoeken. Indien de verſtandige beſchroomdheid der hedendaagſche Natuurkunde tegenſtreevers gevonden heeft, is het dan te verwonderen, dat de ſtoutheid der nieuwe Letterhelden, het zelfde lot treft? Deeze heeft bovenal den zodanigen onzer Schryveren moeten tegenſtaan, die denken, dat in ſtukken van Smaak, even als in de allerernſtigſte gevallen, elk nieuw en wonderſpreukig denkbeeld verbannen moet worden, enkel om dat het nieuw is. Het ſchynt niet te min, dat men omtrent onderwerpen van beſpiegeling en vermaak, geene te groote vryheid kan geeven aan de vindingrykheid, ſchoon deeze geenzins altoos even gelukkig ſlaagt in haare poogingen. Het Vernuft baart verheevene ſtukken, als het los en vry gelaaten wordt; dat wy desgelyks de Rede toeſtaan, by geval, en zomtyds, zonder gelukkigen uitſlag, haar lichtende fakkel te houden by alle de voorwerpen onzer vermaakingen, indien wy haar in ſtaat willen ſtellen, om aan 't Vernuft eenigen onbekenden weg te ontdekken. Het ſcheiden en ſchiften der Waarheden en der Drogredenen zal welhaast van zelve komen; wy zullen 'er te ryker en ten minſten verlichter door weezen.

Eene der voordeelen van de Wysbegeerte, in ſtukken van Smaak aan te wenden, is, dat dezelve ons geneest van, of ten behoedmiddel ſtrekt, tegen Letterkundige Bygeloovigheid: zy regtvaardigt onze hoogagting voor de Ouden, door die redelyk te maaken: zy wederhoudt ons, van hunne gebreken wierook toe te zwaaijen: zy doet ons huns gelyken kennen, in verſcheide onzer goede hedendaagſche Schryveren, die, om dat ze door de ouden gevormd zyn, door eene nederigheid,

heid, welke geen ſtreek kan houden, zich veel minder dan hunne Meesters agten. Maar kan de Boven-natuurkundige oplosſing van iets, 't welk een voorwerp van aandoening is, geen redenen doen zoeken, van 't geen niet op rede ſteunt? kan deeze de aandoening van vermaak niet verſtompen, door ons te gewennen, om, in koele bedaardheid, te onderzoeken wat ons ſterk moet aandoen? —— Kan zy geene hinderpaal worden voor 't Vernuft, het zelve ſlaafsch en beſchroomd maaken? Het zy my vergund op deeze vraagen te antwoorden.

De Smaak, ſchoon gansch niet algemeen, is niet willekeurig. Deeze waarheid wordt gelykerhand toegeſtemd, door de zodanigen, die den Smaak tot het Gevoel der Aandoening bepaalen, en door de zodanigen, die willen dat dezelve beredeneerd zy. Maar tot alle ſchoonheden, voor welke een Werk van kunst vatbaar is, ſtrekt het gebied des Smaaks zich niet uit. 'Er zyn treffende en verhevene, die gelykerhand alle geesten aandoen, welke de Natuur zonder moeite, in alle eeuwen, en onder alle volken, voortgebragt heeft; en waar van, by gevolge, alle Geesten, alle Eeuwen en alle Volken getuigen zyn. Men vindt ook ſchoonheden, die alleen aandoenlyke Zielen treffen, en van andere niet opgemerkt worden. De ſchoonheden van deeze ſoort zyn van eenen tweeden rang: want het grootſche verdient den voorrang van 't geen alleen keurlyk is; doch ze zyn 't, niettegenſtaande die de meeste ſchranderheid vorderen om voortgebragt, en de meeste kiesheid om gevoeld te worden; te deezer oorzaake zyn ze menigvuldigst onder Volken, by welken de aangenaamheden der Maatſchappye, de kunst van te leeven en te genieten, volmaakt hebben. Deeze ſoort van ſchoonheden, voor een klein getal geſchikt, is eigenlyk het voorwerp van Smaak, of, (om eene bepaaling van Smaak te geeven), „ van de bekwaamheid, om in de werken van kunst te on„ derſcheiden, wat aan gevoelige Zielen moet behaagen, of „ mishaagen."

Indien de Smaak niet willekeurig is, ſteunt dezelve op onbetwistbaare gronden, en, 't geen hier uit noodwendig voortvloeit, 'er moet geen werk van kunst zyn, waar over men niet kan oordeelen, naar deeze gronden en beginzels te werk gaande. In de daad, het beginzel van ons vermaak, en van ons verdriet, huisvest enkel en geheel in onszelven: wy zullen, derhalven, in ons zelven, als wy het aandagtig nagaan, algemeene en onveranderlyke regels van Smaak vinden, die ons ten toetsſteen moeten dienen, waar

aan

zah wy alle de voortbrengzels van kunst kunnen toetzen. Dus zal die zelfde Geest der Wysbegeerte, die ons verpligt, om, by mangel van genoegzaame kundigheden, ſtil te ſtaan by elken ſtap in de beoefening der Natuure en der voorwerpen, welke ons omringen, in tegendeel, in alles wat een voorwerp van Smaak is, ons tot navorſchen brengen. Doch dezelve weet teffens, dat dit naſpeuren zyn eindpaal heeft. In welk geval het ook moge weezen. Wy moeten wanhoopen, van oit tot de eerſte beginzels te kunnen opklimmen: deeze zyn voor ons altoos agter eene wolk: de boven-natuurkundige oorzaak van onze Vermaaklyke aandoeningen te willen uitvinden, zou een even harsſenſchimmig beſtaan weezen, als de werking der voorwerpen, op onze zintuigen, te willen verklaaren. Maar gelyk men tot een klein getal gewaarwordingen, den oorſprong onzer kundigheden heeft weeten te brengen, zo kan men desgelyks de beginzels onzer vermaaklyke aandoeningen, in 't ſtuk van Smaak, tot een klein getal onbetwistbaare waarneemingen, over onze wyze van gewaarworden, bepaalen. Tot die hoogte klimt de Wysbegeerte op: dan hier ſtaat zy ſtil, en daalt van daar, door eene natuurlyke neiging, weder af, tot het trekken van gevolgen.

Juistheid van Verſtand, reeds op zich zelven zo zeldzaam, is niet genoeg tot deeze ontknooping: een kieſche en aandoenlyke Ziel is zelfs niet voldoende; 'er moet, mag ik het dus uitdrukken, geen dier zintuigen, welken den Smaak uitmaaken, ontbreeken. In een Dichtſtuk, by voorbeeld, moet men nu eens tot de Verbeelding, dan eens tot de Aandoening, dan wederom tot de Rede ſpreeken; maar altoos voor 't Gehoor: de Verzen zyn eene ſoort van zang; omtrent 't welke het Gehoor zo onverbidlyk is, dat de Rede zich somtyds verpligt vindt, eenige offeranden daar aan toe te brengen. Dus zal een Wysgeer, 't Gehoor, het dichtkundig Gehoor, misſende, ſchoon hy alle de andere vereischte hoedanigheden bezat, een ſlegt regter weezen over een Dichtſtuk. Hy zal voorwenden, dat het vermaak, ons daar door verſchaft, een ingebeeld vermaak is, dat men, in alle werken, welke ook, zich moet vernoegen met tot het Verſtand en de Ziel te ſpreeken: hy zal misſchien door hairkloovende bewysredenen, het belachlyk zoeken te maaken, dat iemand zo veel moeite aanwendt in 't ſchikken der woorden, om het Gehoor te ſtreelen. 'T Is op deeze wyze, dat een Natuurkundige zich bepaalende tot de eenige aandoening, het Gevoel, beweerde dat afgelegene voorwerpen op onze zintuigen niet kunnen wer-

werken; en dit beweest door drogredenen, waar op men niet kon antwoorden, dan door hem op het Gezigt en het Gehoor te wyzen. Onze Wysgeer zou denken, niets een Dichtſtuk ontnomen te hebben, als hy alle de uitdrukkingen behieldt, doch verſchikte om den maatklank te verbreeken, en hy zal het aan een vooroordeel, waar aan hy zelve, zyns ondanks, verſlaafd is, toeſchryven, dat het werk, in dien nieuwen ſtaat, eene lamheid en onbevalligheid verkreegen heeft. Hy zal niet bemerken dat hy, door het verbreeken van den maatklank, en het verſchikken der woorden, de eenſtemmigheid, ontſtaande uit derzelver ſchikking en verbintenis, weggenomen heeft. Wat zou men oordeelen van een' Muzikant, die, om te bewyzen, dat het vermaak der zamenſtemmende zangtoonen een ingebeeld vermaak is, een zeer aangenaam Air bedierf, met de nooten, zo als 't geval wilde, door een te zetten.

Op deeze wyze zal een rechtſchaapen Wysgeer niet oordeelen over 't vermaak, uit de Dichtkunst gebooren; hy zal alles niet aan de Natuur, noch alles aan de Inbeelding, toeſchryven: hy zal erkennen, dat, gelyk de Muzyk eene algemeene uitwerking heeft op alle Volken, ſchoon de Muzyk van 't eene Volk niet altoos aan 't andere behaagt, ook alle Volken aandoenlyk zyn, voor de bevallige toonen der Dichtkunst, hoewel hun Dichttrant zeer verſchilt. Het is door 't aandagtig nagaan van dit onderſcheid, dat hy tot de bepaaling komt, in hoe verre de hebbelykheid invloed heeft op 't vermaak, 't geen de Dicht- en Speelkunst ons verſchaffen, wat weezenlyks de hebbelykheid by dit vermaak voegt, en wat bedrieglyks de inbeelding ook daar aan kan byzetten. Want hy zal het vermaak der hebbelykheid niet verwarren, met het geen enkel willekeurig en ingebeeld is; eene onderſcheiding, die men misſchien niet genoegzaam gemaakt heeft, en die in dit ſtuk en door de dagelykſche ondervinding, egter, onbetwistbaar vast ſtaat. 'Er zyn vermaaken, die, van het eerſte oogenblik af, ons vermeesteren; 'er zyn andere, welke, in den eerſten opflage, niet dan koel en onverſchillig van ons ontvangen worden; wagtende om zich te doen gevoelen, dat de Ziel genoegzaam in beweeging gebragt is, en die als dan de treffendſte zyn. Hoe dikwyls is het niet gebeurt, dat een Muzykſtuk, 't geen ons, in 't eerst, mishaagde, ons naderhand verrukte, wanneer het oor, door aandagtig luisteren, al de kragt en ſchoonheid daar van vatte? De vermaaken, welke de hebbelykheid ons doet genieten, kunnen derhalven niet willekeurig zyn, en zelfs met een vooroordeel daar tegen te worſtelen hebben.

In

In deezer voegen is het dat een Letterminnend Wysgeer het Oor al zyn regt laat behouden. Maar, ten zelfden tyde, (en 't is hier dat hy zich boven al onderſcheidt,) gelooft hy niet, dat de zorg, om dit zintuig te ſtreelen, iemand ontſlaat van eene veel hooger verpligting, om te denken. Daar hy weet, dat het een allereerſte wet is, ten opzigte van den ſtyl, dat dezelve aan het verhandelde onderwerp voege, heeft hy den verregaandſten afkeer van gemeene denkbeelden, met gezogte woorden uitgedrukt, en met het ydel vernis van verzen opgepronkt; een middelbaar ſtuk in ondicht, natuurlyk geſchreeven, keurt hy veel beter dan een dichtſtuk, 't welk, by de verdienſte der maatklank, die der zaaken niet voegt: dit ontſtaat hier uit, dat hy gevoelig is voor de ſchoonheid des ſchilderagtigen ſchryftrants, en daar in nieuwe en treffende beelden verlangt; nog hooger ſtelt hy de ſchoonheden van gevoelens, en boven alle die het voordeel hebben van op eene edele en verrukkende wyze, nutte waarheden den Menſchdomme voor te ſtellen.

Het is niet genoeg, dat een Wysgeer alle de zintuigen bezit, die den Smaak uitmaaken, het is daarenboven noodig, dat de beoefening dier zintuigen niet al te zeer op één enkel onderwerp bepaald geweest zy. MALEBRANCHE kon zonder verdriet de beſte Verzen niet leezen, ſchoon men in zyn ſtyl de groote hoedanigheden eens Dichters beſpeurt, Verbeeldingskragt, Aandoenlykheid en Welluidenheid. Maar al te zeer geſteld op 't geen het voorwerp der Rede is, of liever op Redenkaveling, bepaalde zich zyne Verbeeldingskragt, tot het voortbrengen van Wysgeerige veronderſtellingen, en de maate van Aandoenlykheid, hem geſchonken, zette hem aan, om dezelve te omhelzen met die drift, als of het waarheden waren. Hoe welluidend ook zyn ſtyl in ondicht moge weezen, de bevallige overeenſtemming der Dichtkunst hadt by hem geene bevalligheid; 't zy om dat met de daad de aandoenlykheid zyns gehoors bepaald was tot de welluidenheid van ondicht, 't zy om dat eene natuurlyke bekwaamheid hem vloeiend onrym deedt ſchryven, zonder dat hy het bemerkte, gelyk zyne verbeeldingskragt hem ten dienſte ſtondt, zonder dat hy het vermoedde, of gelyk een Speeltuig de toonen ſlaat, zonder het te weeten.

De verkeerde oordeelvellingen, in 't ſtuk van Smaak, moeten niet alleen toegeſchreeven worden aan eenig gebrek van gewaarwording in de ziel, of in het zintuiglyk geſtel. Het vermaak, 't welk wy ontvangen van eenig kunſtſtuk ſpruit, of kan ſpruiten, uit veele verſchillende oorzaaken. De ontwik-

wikkeling des Wysgeers beſtaat in die alle te ſchiften en te onderſcheiden, aan elk het beſcheiden deel te geeven, en ons vermaak niet toe te ſchryven aan eene oorzaak, welke 't zelve niet voortbragt. Buiten twyfel moet men, volgens werken, die, in hunne ſoort, wel uitgevoerd zyn, de regels maaken; doch niet naa de algemeene ſom van 't vermaak, 't welk ons die werken gegeeven hebben; maar naa een bedaarde ſchifting, die de plaatzen, op welke wy waarlyk verrukt ſtonden, onderſcheidt, van die, welke alleen tot ſchaduwen dienden, en van die zelfs, waar de Schryver, zyns ondanks, valt. Door deeze handelwyze te verwaarloozen, verlit zich de verbeelding, op het gezigt eeniger ſchoonheden van den eerſten rang, in een anderzins zeer ongeſchikt en gedrogtlyk werk; wy ſluiten welhaast de oogen op zwakke plaatzen, hervormen zelfs gebreken in ſchoonheden, en laaten ons allengskens vervoeren tot die domme en blinde geestdrift, die niets bemerkt om zich over alles te verwonderen; eene ſoort van geaartheid des verſtands, welke ons onbekwaam en onwaardig maakt, om weezenlyke ſchoonheden op te merken. Dus zou men, op eenen verwarden en werktuiglyken indruk, valſche beginzels van Smaak bouwen, of wel, 't geen niet min gevaarlyk is, iets, 't geen in zichzelve volſtrekt willekeurig is, tot een beginzel ſtellen, de grenspaalen der Kunst inkorten, en onze vermaaken in zeer enge perken omſchryven, om dat wy dezelve wilden genieten in één enkele ſoort, en van een en den zelfden aart; men zou de bekwaamheid in een' nauwen kring ſluiten, buiten welken het dezelve niet geoorloofd zou weezen te treeden.

Het komt der Wysbegeerte toe, ons van die banden te ontſlaan; doch zy behoort keurig en voorzigtig te weezen, in de middelen ter verbreekinge daar toe aan te wenden. De Heer DE LA MOTTE heeft beweerd, dat de verzen niet weezenlyk tot de Toneelſtukken behoorden: om dit denkbeeld, op zichzelven genomen, zeer wel te verdeedigen, te ſtaaven, heeft hy tegen de Dichtkunst geſchreeven, en daar door niets anders uitgevoerd, dan zyne zaak benadeeld: hem ſtondt niets meer te doen, dan tegen de Muzyk te ſchryven, om te bewyzen dat de zang niet weezenlyk tot een Treurſpel behoort. Zonder het vooroordeel door wonderſpreuken te beſtryden, hadt hy, zo 't my toeſchynt, een veel korter weg kunnen inſlaan, om 't zelve aan te tasten, naamelyk dat hy *Ines de Castro*, in ondicht, ſchreef: de groote aangelegenheid, het gewigt des onderwerps, leedt het deeze nieuwigheid te waagen, en misſchien zouden wy dan eene

ſoort

ſoort meer gehad hebben. Maar de zugt om uit te ſteeken, om byzonder te weezen, tast de denkbeelden in de beſpiegeling aan, en de eigenliefde, voor 't mislukken bedugt, ontziet dezelve in de daadlyke beoefening. De Wysgeeren zyn het tegenovergeſtelde van de Wetgeevers: deezen ontſlaan zich van de wetten, welke zy opleggen, geenen onderwerpen zich aan de Wetten, die zy in hunne Voorredens veroordeelen.

De twee oorzaaken van dwaaling, waar van wy dus verre geſprooken hebben, het gebrek van Aandoenlykheid aan den eenen, en dat van te weinig Aandagts, om de beginzels onzes vermaaks te onderſcheiden, aan den anderen kant, ſtrekken tot altoos ſpringende bronnen, van den zo dikwyls vernieuwden twist, over de verdienſten der Ouden. Hunne voorſtanders, te veel met geestdrift vervuld, vinden te veel bevalligheids in 't geheel, ter begunſtiging van de byzonderheden; hunne party, te veel redeneerende, doet geen genoegzaam regt aan de byzondere deelen, uit hoofde van de gebreken, welke zy in 't geheel ontdekken.

'Er is eene andere ſoort van dwaalingen, op welke de Wysgeer meer agts te geeven hebbe, om zich daar tegen te hoeden: dewyl hy 'er zeer gereedlyk toe vervalt. Dezelve beſtaat in beginzels, die waar zyn op zichzelve, doch niet op die voorwerpen paſſen, tot de voorwerpen van Smaak over te brengen. De koele en traage redeneerkunde van bedaarde verſtanden is de redeneerkunde niet van heftig beroerde geesten: gelyk deezen het beneden zich agten, ſtaan te blyven op gemeene denkbeelden, verſtaan zy, zonder hunne uitdrukkingen, veel meer dan zy te kennen geeven; zy vallen eensſlags in uiterſten, gelyk aan die Godheid by HOMERUS, die drie ſchreeden deedt, en met de vierde ter beoogde plaatze was.

Dus brengt de Wysbegeerte, ten halve verſtaan, in ſtukken van Smaak, ons van den rechten weg af; maar een beter verlichte Wysbegeerte brengt ons weder op 't rechte pad. 't Is, derhalven, een dubbel ongelyk den Fraaije Letteren en der Wysbegeerte aangedaan, te gelooven, dat zy wederzyds elkander kunnen beſchadigen en verbannen. Alles, wat behoort niet alleen tot onze wyze van bevatten, maar ook tot onze wyze van gevoelen, ſtaat onder de heerſchappy der Wysbegeerte; het zou zo redenloos weezen, dezelve te bepaalen tot de Hemelloopkunde en de Kennis des Wereldſtelzels, als de Dichtkunst te dwingen, om niet dan van Goden, Godinnen en de Liefde te zingen. En hoe tog zou de rechtſchaa-

pen Geest der Wysbegeerte aangekant zyn tegen den goeden Smaak? Dezelve is, in tegendeel, daar van het ſterkſte ſteunzel: het behoort tot dien Geest, in alles tot waare beginzelen op te klimmen, te erkennen dat elke Kunst zyn eigen aart, en ieder geſteldheid der ziele haar eigen character, elke zaak haar eigen gedaante heeft: met één woord, om de eindpaalen van ieder niet te verwarren. Den Geest der Wysbegeerte te misbruiken, is het zelfde als des gebrek te hebben.

Wy mogen 'er byvoegen, dat het ontwikkelen der zaaken de Aandoening niet verſtompt, noch den Geest verkoelt in de zodanigen, die anderzins deeze kostlyke gaven der Natuure bezitten. De Wysgeer weet, dat, in het tydſtip der voortbrenginge, de geest geen dwang wil lyden; maar zonder band en teugel verkiest te loopen, om het misvormde by 't verheevene te voegen, goud en ſlyk, om zo te ſpreeken, door een te mengen. De Rede geeft, overzulks, aan 't ſcheppend vernuft eene volkome vryheid: zy ſtaat daar aan toe, dat het zich uitputte, tot dat het rust behoeve, even gelyk de harddraavers, die niet dan door vermoeidheid tot ſtaan komen. Maar dan ſlaat zy een geſtreng oog op de voortbrengzels des Vernufts; zy bewaart het geen een uitwerkzel is van waare geestdrift, en verwerpt wat de geboorte alleen aan vervoering verſchuldigd was: dus brengt zy meesterſtukken voor den dag. Welk Schryver, die niet geheel van bekwaamheid en Smaak ontbloot is, heeft niet opgemerkt, dat, in het vuur der opſtellinge, een gedeelte van zyn geest, eenigermaate als ter zyde ſtaat, om 't oog te houden op 't geen hy zamenſtelt, en om hem een vryen loop te geeven; en dat deeze, by voorraad, 't geen verworpen moet worden, opmerkt?

Een rechtgeaart Wysgeer gedraagt zich bykans op dezelfde wyze, in het oordeelen als in het opſtellen: hy geeft zich terſtond over aan het leevendig en ſchielyk vermaak, 't welk de eerſte indruk geeft; doch, overtuigd, dat het waare ſchoon altoos by 't onderzoek wint, doet hy ras een hertred, en klimt op tot de oorzaaken van zyn vermaak, ſchift dezelve, en onderſcheidt 't geen hem begogeld hadt, van 't geen hem diep trof, en ſtelt zich dus doende in ſtaat, om een gezond oordeel over het geheele Werk te ſtryken.

Men kan, mynes bedunkens, naa deeze aanmerkingen, zeer kort antwoorden op een dikwyls voorgeſtelde vraage, of de eerſte Aandoening te ſtellen is boven het Onderzoek in 't oordeelen over een werk van Smaak? De indruk is de natuurlyke regter in 't eerſte oogenblik, het Onderzoek komt

in

in de tweede plaats. By Menſchen, die, nevens keurigheid en vaardigheid van gevoel, netheid en juistheid van geest voegen, zal de tweede Regter doorgaans niet anders doen dan het vonnis, door den eerſten geſtreeken, bekragtigen: —— Maar, zal men zeggen, zou het, daar zy niet altoos zamenſtemmen, niet best weezen, zich, in alle gevallen te houden aan de eerſte beſlisſing, door de Aandoening uitgeſprooken? Welk eene jammerhartige bezigheid, dus te hair klooven over zyn eigen Vermaak! Welk eene verpligting zouden wy aan de Wysbegeerte hebben, als zy diende om 't zelve te verminderen? Wy antwoorden, met ſmert, dit is het ongeluk des Menschdoms, wy verkrygen bykans geene nieuwe kundigheden, of zy ſtrekken om ons van zekere aangenaame begogeling te berooven, en onze kundigheden komen ons doorgaans ten koſte van ons vermaak te ſtaan. De eenvoudigheid onzer Voorvaderen is misſchien ſterker getroffen geweest, door de gedrogtlyke Stukken, oudtyds ten Tooneele gevoerd, dan wy thans geröerd worden, door het keurigſte onzer Tooneelſtukken: Volken, min verlicht dan wy, zyn niet ongelukkiger, om dat zy, met minder begeerten, ook minder behoeften hebben, en ruwer of min gepolyste vermaaken hun voldoen; ondertusſchen zouden wy onze Kundigheden niet willen verwiſſelen, voor de onkunde dier Volken, en onzer Voorouderen. Kunnen deeze kundigheden ons vermaak verminderen, zy ſtreelen ten zelfden tyde onzen hoogmoed: men juicht zichzelven toe, als men bezwaarlyk te voldoen is, en gelooft zich daar door eene ſoort van verdienſten verworven te hebben. De eigenliefde is de aandoening, waar aan wy 't meest kleeven, en die wy liefst voldoen: het vermaak, 't welk dezelve ons ſchenkt, is niet, gelyk veele andere, het uitwerkzel van een ſchielyken en geweldigen indruk; maar beſtendiger, eenpaariger, duurzaamer, en laat zich niet grooter teugen drinken.

Deeze weinige aanmerkingen dunken my genoegzaam, om den Geest der Wysbegeerte te verdeedigen, tegen de ſmaadredenen, die onkunde of nyd gewoon zyn, op dezelve af te geeven. Wy merken, ten ſlot, aan, dat wanneer die ſmaadredenen gegrond waren, ze misſchien niet voeglyk zouden weezen, en geen gewigts moesten hebben, dan in den mond van rechtſchaape Wysgeeren: den zodanigen alleen zou het voegen, paal en perk te zetten, aan 't geen den Geest der Wysbegeerte toebehoort, gelyk het alleen aan Schryvers, die veel Vernufts in hunne Werken vertoond hebben, toekomt

te ſpreeken tegen het misbruik, 't geen men 'er van kan maaken. Doch ongelukkig is het tegendeel gebeurd; zy die den Geest der Wysbegeerte 't minst bezitten, 't minst kennen, zyn onder ons de luidſchreeuwendſte verſmaaders, gelyk de Dichtkunst doorgeſtreeken wordt door Menſchen, die daar in niet ſlaagden; en de verheevene Weetenſchappen den ſchimp moeten verduuren van hun, die de eerſte beginzels niet weeten, en onze Eeuw den ſmaad der Schryveren, die haar de minſte eere aandoen.

BRIEF AAN DE UITGEEVERS DER HEDENDAAGSCHE VADERL. LETTER-OEFENINGEN.

Myne Heeren!

HEt is ruim een jaar geleden, dat UEds. de goedheid gehad hebben, onder het *Mengelwerk* uwer *Letteroefeningen* te plaatzen, de *Nieuwe manier om de Magnetiſche kragt der Lighamen te onderzoeken*, deweike ik aan UEds. medegedeeld hadde. Het voornaamſte van de vinding beſtond hier in, dat de Lighamen of de gedeelten derzelver, op de oppervlakte van zuiver water gelegd, en dan onderzogt wierden. — Deze nieuwe manier is in gemelde Stukje, door zeer vele proeven, geſtaavd, welke ik zedert dien tyd door andere vermeerderd hebbe, met oogwerk om ze alle in een Latynſche Verhandeling, in het kort, het licht te doen zien. — Dan door byzondere omſtandigheden belet zynde geworden, om dit binnen den tyd, dien ik my hadde voorgeſteld, ter uitvoer te brengen, vinde ik het niet ondienſtig, om voorlopig ter kennis van UEds. te brengen, dat, behalven het water, nog eene andere vloeiſtoffe eene byzondere geſchiktheid heeft, om de Magnetiſche kragt der Lighamen te ontdekken. Deze is *zuivere Kwik*, op een ſchoon Bord of Schotel van 8 of 10 duim middellyn uitgegoten. — Indien men op de bekende wyze voorkome, dat niet de oppervlakte met eenig ſtof of vuiligheid beſmet, en alzo de beweegbaarheid dezer vloeiſtoffe verminderd worde, zal men dezelve, in de meeste gevallen, tot deze proeven beter geſchikt vinden dan het water, zo wegens de meerdere gemakkelykheid, waar mede de Lighamen ter onderzoek gebragt, als grotere vaardigheid, waar mede dezel-

zelve bewogen worden. —— Zelvs zyn 'er lighamen, waar van men naulyks de Magnetiſche kragt op het water kan ontdekken, en die dezelve zeer klaar op de *Kwik* doen zien, gelyk in het vervolg zal aangetoond worden. Al het geen hier omtrent verder dient in agt genomen, en welke uitzonderingen 'er behoren gemaakt te worden, ſparende tot de Latynſche Verhandeling, tekene ik my met agting,

Myne Heeren!

UEds. Dienstwillige Dienaar,

A. BRUGMANS.

Groningen
den 15 *Octob.* 1776.

SCHETS VAN EENEN GELEERDEN.

(Uit het *Fransch* van den Heer DE LA HARPE.)

HEt voornaamſte werk, de hoofdbezigheid, eens Geleerden is zyne Rede aan te kweeken, om die van anderen te verbeteren. Hier op loopt al zyne werkzaamheid uit, hier in ſtelt hy al zyn belang, dit is het eenig voorwerp der eerzugt, hem byzonder eigen, terwyl anderen zich toeleggen, nu op deeze, dan op geene onderwerpen, die hun beurtlings inneemen. Volyverig om zyne denkbeelden uit te breiden en te vermenigvuldigen, klimt hy tot de vroegſte eeuwen op, en vervolgt zynen weg over de hier en daar verſtrooide gedenkſtukken der Oudheid; zoekende, langs dikwyls bykans verſleete ſpooren, de gedagten, de gevoelens der Groote Mannen van alle eeuwen, op te zamelen. Hy verkeert met hun in hunne Taal, en bedient 'er zich van om zyne eigene te verryken. Hy doorloopt de buitenlandſche Letterkunde, en brengt van daar waardige ſtukken, tot het vergrooten van den ſchat der Letterkunde zyns Vaderlands.

Voorzien en begaafd met die gelukkige aandoenlykheid, die hem, in alles, met vuurige drift, het ſchoone en waare doet beminnen, laat hy het den bekrompenen en bevoordeelden over, om te vergeefsch alle bekwaamheden, alle cha-

racters naar een en dezelfde maate af te meeten. Hy heeft genot van de vrugtbaare en verhevene verſcheidenheid der Natuure, in de verſchillende middelen, welke zy haaren Gunstgenooten verleent, om de Menſchen te behaagen, te verlichten en dienst te doen. Voor hun is het boven al dat 'er niets verlooren gaat, 't welk goed en pryzenswaardig mag heeten. 't Is voor een oor als 't zyne, dat VIRGILIUS zo veele bekoorlykheden plaatſte in de welluidenheid zyner netgepaste verzen: 't Is voor een Regter zo aandoenlyk, dat RACINE een' helderen ſtraal van troost doet ſchynen in tedere harten, dat TACITUS de ziel der Dwingelanden op 't diepst doorgrieft. By hem vervoegt zich MONTESQUIEU, als hy voor de Menschlykheid pleit, en FENELON, wanneer hy de Deugd op 't bekoorlykst vertoont.

Voor hem is ieder waarheid eene aanwinst, elk meesterſtuk eene bezitting. Gewoon om uit de bron van eigen overdenking te putten, en zich van de kundigheden zyner medemenſchen te bedienen, is hy, in een afgezonderd leeven, niet alleen, en geen vreemdeling in den ommegang.

Tot welk werk hy zich zette, 't zy hy, met afgepaste ſtappen, voortgaa in Wiskunſtige beſchouwingen, 't zy hy, een hooger vlugt neemende, in de betoverende gewesten der Dichtkunde zweeve; 't zy hy 't hart in Tooneelſtukken roere, of in de Geſchiedenisſen onderwyze, hy zal, zyne ſchattingen aan den Tempel der Kunſten opbrengende, zyne Mededingers op den weg der eere niet zoeken te dwarsboomen, noch de gaven, die zy opofferen, tragten te verkleinen, door den prys der zynen te verheffen: hy zal zyn verbaasd oog niet afwenden van 't beſchouwen der zegepraal, door anderen behaald: de lofruitingen, door anderen verworven, klinken hem niet haatlyk in 't oor. En terwyl de middelbaare vernuften zich ontrusten, door nyd zwellen, en zugten over alle vorderingen, dewyl het perk, om lof te behaalen, ſteeds in hun oog verkleint; ziet de rechtſchaapen Geleerde, 't zelve met een wydſtrekkender oog en vaster ſchreeden doorloopende, daar altoos gelegenheid om zich een gedenkteken op te rigten.

DE GEREDDE SCHULDENAAR.

Eene Zedelyke Vertelling.

(Meest uit het Fransch.)

ZO de volgende geſchiedenis waarlyk gebeurd is, ſtrekt zy tot eer van de Natie, en verdient onze navolging. ——— Is het een Roman, laten dan die gene, die in het zelfde geval als onze Azynmaker komen, dezelve tot ene ware geſchiedenis maken.

In ene der voornaamſte Steden van Frankryk woonde, enige jaren geleden, een Azynmaker, met name *Dominique*. ——— Deze man had in zyn tyd veel gewerkt, en daar door een vry aanzienelyk Capitaal vergaderd, 't welk dagelyks vermeerderde, door zyne zuinige en ſtille levenswyze. Hy had niet meer dan een enigen Zoon, tot welks opvoeding, om hem als een man in de Waereld te brengen, hy niets ſpaarde. ——— Deze Jongeling, van ene ſchone geſtalte en een beminnelyk karakter, had, in het doorlopen der Collegien, kennis gekregen met andere Jongelingen van aanzien en vermogen, en daar door zodanig een gedrag, houding en levenswyze aangenomen, dat hy met de grootſten van het Land verkeren konde.

Naast deszelfs deur woonde de Heer *Delomer*, een Amptenaar, en een zeer groot Koopman. ——— Deze Heer, welken men, behalven dat hy van aanzienelyke geboorte was, veronderſtelde van groot vermogen te zyn, had maar een enige Dogter, met name *Sophia*. ——— *Sophia* was niet alleen ſchoon, maar ook wellevend en van ene goede inborst.

Reets zedert verſcheide jaren, had *Dominique* met den Heer *Delomer*, als buren, een gemeenzamen ommegang gehouden, zo ver het fatzoen van den laatſten zulks kon lyden. Hier door begon de kennis van den jongen *Dominique* met *Sophia*; zy wakkerde van tyd tot tyd aan door de verkering, die zy gedurig met elkander hadden; en deze wierd nog vermeerderd, door de agting, welke de Heer *Delomer* den jongen *Dominique* toedroeg; zelfs nam hy hem zomtyds, wanneer zyn zaken drok liepen, tot zyne hulp. ——— Langs dezen weg wierd de jonge *Dominique* zeer vry in zyn huis, zonder dat de Heer *Delomer* daaromtrent de vereiſchte oplettendheid gebruikte.

Tot nog toe had de jonge *Dominique* zig omtrent de jonge Juffer onverſchillig bevonden, en koel jegens haar getoond: doch, naar mate hy ouder wierd, naar mate begon hy zig ook meer ge-

dienstig jegens haar te gedragen. Hy zag dat zy zyne kleine zorgen en beleefdheden niet verwierp, en dat hy haar scheen te behagen. ——— Dit wekte hem op, om haar zyne liefdesverklaring te doen; wel verzekerd zynde, dat hy de toestemming zeer schielyk zou erlangen. „ Hy bragt haar onder het oog, hoe „ teder hy haar beminde, hoe groot zyne agting en liefde voor „ haar was; hoe zy elkander van jongs af gekend hadden; hoe „ deugdzaam hy zich altoos gedragen had, en eindelyk, met welk „ eene eerbied hy altoos haar Vader in den omnegang bejegend „ had; hy betuigde hierop te hopen, dat hy nu niet alleen het „ ja-woord van haar, maar ook de toestemming van haar Vader „ zou erlangen." ——— Dan het antwoord, het welk hy hier op ontving, was buiten zyne verwachting, en voldeed geenzins aan 't geen hy zig had voorgesteld.

„ Myn Heer, zeide zy, het is niet nodig u te verzwygen, „ welke gedagten ik omtrent u gekoesterd heb; ik heb u waardig „ gekeurd, toen ik zag, dat gy my genegenheid toedroeg, om „ u deelgenoot in myne liefde te maken; gy weet dat wy reets „ enigen tyd elkander bemind hebben, zonder dat myn Vader 'er „ iets van bemerkt heeft; dat ik 'er u meermalen blyken van heb „ gegeven; en dat ik u alleen zou verkiezen tot myn Egtgenoot: dan, in weerwil van dit alles, moet ik u, hoe zeer „ het my smarte, zeggen, dat het ons nimmer zal gebeuren, als „ Egtgenoten elkander naar het Huwelyks-Altaar te geleiden, „ om daar verenigd te worden. Nimmer zal myn Vader een „ Huwelyk toestaan, zo verre beneden zyn fatzoen en vermogen; uwe geboorte, uw geslagt, uws Vaders kostwinning, zyn „ altemaal zaken, die nolt de goedkeuring van myn Vader zullen kunnen verwerven. Daar by heeft zig reets een ander „ Minnaar opgedaan, die in aanzien en vermogen myn Vader „ evenaart, en in welken hy een groot behagen heeft. Wat voor „ redenen ik 'er ook tegen inbreng, zo omtrent zyn persoon, als „ karakter, niets kan hem van besluit doen veranderen; ik zal, „ ik moet de Egtgenoot van dien Minnaar worden, hoe zeer ik „ ook betuige, dat ik hem nimmer kan beminnen. ——— 'T is „ daarom voor u en my best, dat wy elkander vermyden; en dat „ ik in eenzaamheid beween, het ongeluk dat my treft. ——— Gy „ kunt nog op een andere wyze uw geluk beproeven. ——— 't Is „ ook daarenboven voor ons het voordeligste, dat onze verkering „ niet bekend worde: wie weet, wat de tyd ons niet zou kunnen „ broeien! ——— Laat ons dan nu voor altyd elkander vaarwel „ zeggen." ——— Hierop omhelsden zy elkander, en *Dominique* vertrok, niet wetende van ontsteltenis, waar hy zyne schreden wendde.

Dan het was hier mede niet gedaan; men zal vervolgens zien, in

in welk ene krankte de jonge *Dominique* viel; —— maar laat ons alvorens het karakter van zyn' Medeminnaar beſchouwen.

Het was de Heer *Jullefort*, een Amptenaar in dezelfde Stad, en lemand van groot vermogen, dien tans het geluk te beurt viel, van met ene allerbeminnelykſte Juffer in het Huwelyk te zullen treden; —— Deze Heer behoorde onder die genen, welken, trots op hun aanzien en rykdom, een Huwelyk alleen aangaan, om nog meerder geld te krygen; niet te vreden zynde met de Schatten, welken zy zelven bezitten; die niet op ſchoonheid, deugd, zeden, goede inborst, en dergelyken het oog hebben; maar alleen op het geld ſtarogen; die eindelyk nimmer gevoeld hebben wat liefde is. —— Deze Heer had, zo ras hy de toeſtemming van den Heer *Delomer* verwierf, kennis by *Sophia* gemaakt; en zy, 'er zig niet durvende tegen ſtellen, had 'er oogſchynelyk in toegeſtemd (*); des het Huwelyk zyn voortgang ſtonde te hebben.

De jonge *Dominique* viel, als gezegd is, in ene zware krankte. Geen Doctoren waren in ſtaat, om den oorſprong van dezelve te ontdekken; geen middelen konden hem helpen; alles was vergeefs; en geen wonder, ene verborgene oorzaak baarde deze krankte. — De liefde, de liefde bragt hem op den oever van het graf.

Men kan ligt begrypen, hoe de Vader, over dien allerongelukkigſten ſtaat van zyn Zoon, tot in de Ziel bedroefd was; en, hoe zou de Vader het niet wezen, ieder een was met hem meegaande; de Heer *Delomer* zelf, ſchoon hy 'er onſchuldig de oorzaak van was, beklaagde den Jongeling. —— Eindelyk hy herſtelde; doch ene kwynende geſteldheid volgde de krankte, die zekerlyk niet zou overgaan, voor en aleer hy het allerbeminnelykst voorwerp, *Sophia*, zou bezitten. —— De geſprekken, welken zyn Vader gedurig met hem hield, om uit hem, zware het mogelyk, de oorzaak van zyne *melancolie* te ontdekken, waren te vergeefs. —— Eindelyk borst hy, na lang aanhouden van zyn Vader, in tranen uit. „ Myn Vader, zeide hy, geen lichaams kwalen, geene ongemakken „ hebben my deze Ziekte veroorzaakt. Ik heb verkering gemaakt „ met de Dogter van den Heer *Delomer*; ik bemin haar, en ſterf, „ zo ik haar niet kan bezitten; zy bemint my, en zou gaarne wen„ ſchen my de hand te kunnen geven. —— Niemant weet hier „ iets van. —— Een Medeminnaar heeft zig opgedaan; zy zal „ de zyne worden. —— Was ik ryk en aanzienlyk geweest, wy „ waren reets verenigd; hy zou haar nooit gekregen hebben. — „ Ene lange vertrouwlyke verkering heeft my de grootheid van „ haare ziel, de ſchoonheid en bevalligheid van haar lichaam doen „ be-

(*) Ik herinner my zyn karakter in den *Wedergevonden Zoon*, door den PRESIDENT te zien afgeſchetst. —— My dunkt hy komt in alles met den Heer *van Laagepraat* overeen.

„ beſpeuren; ——— en nu, nu zal ene hand, min waardig dan „ de myne, haar voor het Altaar geleiden. ——— Zy zal de Slavin „ worden van een ryken vrek, en ....." Hier zweeg hy; kunnende niet verder ſpreken, door de innerlyke ontroering zyner Ziele.

Dominique verwonderde zig ten hoogſten, over het geen hem zyn Zoon gezegt had. „ Zou 'er, dagt hy by zig zelven, geen „ middel zyn, dat ik hem bezorge het gene, waarna hy zo zeer „ verlangt; zou niet de Heer *Delomer*, wanneer ik hem myne „ Schatten voorleg, dien rykdom, dien ik bezit, dog waar van myn „ Zoon niets weet; als hy nagaat de goede deugden, de goede in- „ borst, en eindelyk de liefde die myn Zoon voor zyne Dogter „ heeft, hier omtrent niet anders denken? Zou hem dit alles niet „ treffen? Zal hy niet liever zyne Dogter aan hem ſchenken, dan „ haar ene Slavin van een ryken vrek maken? ——— Laat ik na „ hem toe gaan; laat ik hem dit alles ontvouwen; misſchien ....." Dus was hy voornemens de zaak aan te leggen; maar een onverwagt toeval deed dezelve een geheel anderen keer nemen.

De Heer *Delomer* had onder de verſcheide Comptoiren, waarmede hy negotieerde, twee voorname huizen te Hamburg, met welken hy 's jaarlyks groote ſommen omzette. Deze waren doorgaans zeer diep in verſchot, by den Heer *Delomer*, zonder dat hy daaromtrent ooit enige bevreesdheid gehad had. ——— Maar, gelyk een ongeluk onverwagt kan komen, zo gebeurde het hier ook. Door het faillisſement van een zwaar Comptoir te Londen, met 't welke een van die huizen te Hamburg negotieerde, geraakte dat huis te Hamburg in de war; dat weder zyn invloed had op het andere Comptoir te Hamburg; en dus lieten deze beide Huizen de *Wisſelbrieven*, welken de Heer *Delomer* op hen trok, en die verbazende Sommen afvorderden, met *protest* terug keren. ——— Dit verwekte ene gehele verandering in de zaken van den Heer *Delomer*; de grote Sommen waarop hy gerekend had, en waarmede hy weder andere Comptoiren moest betalen, wierden niet betaald; hy, buiten dit geen genoegzamen voorraad van geld hebbende, was niet in ſtaat, om, zo hy niet ſpoedig geholpen wierd, de *pretenſien* ten zynen laste te voldoen; en dus moest hy mede bankroet. ——— Men kan gereedlyk nagaan, hoe dit den Heer *Delomer* trof; van den top van eer geſmeten te worden, in een poel van armoede en verdriet, zyn zaken van het uiterſte gewigt; het ſmertelyk gevoel hiervan is byna niet te overleven. ——— Geen vermogende Vrienden hebbende, was voor hem geen uitzicht, geen hulp. ——— Hy vliegt, in de uiterſte ontroering, naar zyne Dogter; openbaart het haar, en valt beweegloos op een Stoel neder. Wie kan de droefheid, en ontſteltenisſe, daar zy beiden in waren, beſchryven! — Geen troost van zyne Dogter kon hem baten; daar was geen vriend, dien

lien zy, om hem te helpen, in de armen konden vliegen. ——— Alles was vergeefs. ——— Dus liep de dag in de grootſte radeloosheid, en de daar op volgende nagt ſlapeloos, ten einde.

Den volgenden dag, reets vroeg, komt hy zyne Dogter in hare Kamer opzoeken; berigt haar, dat hy misſchien een middel, ter zyner redding, had uitgevonden. ——— „ 't Is bekend, zeide hy, „ dat uw Minnaar, de Heer *Jullefort*, zeer ryk is; ik zal tot hem „ myne toevlugt nemen; hy zal my waarſchynelyk, uit agting en „ liefde voor u, gaarne die Som ſchieten, welke ik benodigd ben. „ Gy-lieden zyt reets zo ver heen met elkander, dat ik vertrouwe, „ dat hy, wanneer gy hem dit verzoek doet, het zelve niet zal afſlaan. Daar by is de Som nog niet weg; want, wanneer ik nu „ geholpen ben, blyf ik in 't credit; en dan ben ik in ſtaat, de„ zelve in 't kort weder te geven." ——— Dit alles ſprak hy in de uiterſte vervoeringe van vreugde. ——— *Sophia* nam, zig mede met ene goede hoop vleiende, dit verzoek aan, en beloofde dat zy het hem nog dezen dag zou vragen.

De gelegenheid wilde, dat hy, kort na dit voorval, kwam, om zyn gewonelyk ochtend bezoek afteleggen. Na de gewone wederzydſche pligtplegingen, ſprak zy hem aldus aan. „ Myn Heer! „ wy hebben nu al enigen tyd lang met elkander verkeerd, met „ voornemen, om ons vervolgens als Egtgenoten verenigd te zien; „ maar, eer wy daar toe komen, ſtaa het my vry, u enige dingen „ daaromtrent te vragen? ——— „ Zoud gy my even ſterk „ „ beminnen, met dezelfde liefde als Egtgenoot ontvangen, „ „ wanneer ik niets ten Huwelyk kon mede brengen. Wan„ „ neer wy alleen van 't uwe moesten leven; ja zelfs, wanneer „ „ myn Vader, (eens geſteld zynde,) eensklaps ongelukkig was „ „ geworden; zoud gy hem dan door uw vermogen willen red„ „ den; of zoud gy liefde voor myn goed, en niet voor myn „ „ perſoon hebben?" Geef my, zo ik zulks verzoeken mag, „ antwoord; gy zult ſtraks de reden vernemen, waarom ik u dus „ beproef." ——— De Heer *Jullefort*, niets van het voorgevallene wetende, betuigde hier op, dat alleen zuivere liefde en genegenheid voor haar perſoon hem tot haar had doen naderen: ——— dat haar perſoon voor hem alleen genoeg was; en dat zy hem alleen bekoord had; dog dat hy niet kon begrypen, waarom zy hem dus ondervroeg, daar haar Vader zulk een groot vermogen had, en zy van zyne opregtheid verzekerd ware. ——— „ Gy betuigt dan, „ gaf zy hem weder ten antwoord, dat het alleen de liefde voor „ myn perſoon is, die u by my gebragt heeft; en dat ik uwe op„ regtheid zou wantrouwen, zo ik u verder ondervroeg. Welaan! „ ik zal u dan niet langer ophouden. ——— Weet dat myn Va„ der hulp nodig heeft; het faillisſement van twee Comptoiren te „ Hamburg heeft myn Vader in den hachlykſten toeſtand gedom„ peld;

„ peld; het opſchieten van een goede Som is alleen in ſtaat hem
„ te redden; anders zal hy het binnen kort moeten opgeven; hy
„ en ik verwagten, uit een edel begrazel uwer edelmoedigheid, dat
„ gy my dit verzoek niet zult weigeren; gy kunt ons redden met
„ de Somma van .....; of anders, ontſla my van uwe Egge-
„ noot te zullen worden."

Geen Donderſlag kon iemand meerder in de ooren treffen, dan dit zo onverwagt berigt aan den Heer *Jullefort*. Hy kon, door verwondering opgetogen, byna niet ſpreken. Hy was bezield met haat en afkeer tegen den Vader; hy verwenschte in zig zelven de belofte, die hy zo even gedaan had, en zweeg; doch men kon genoegzaam beſpeuren wat 'er in zyn hart omging. —— Eindelyk brak hy het ſtilzwygen af; en, in plaats van zig genegen te tonen tot het ſchieten van zulk een gering gedeelte van zyn Rykdom, begon hy *Sophia's* Vader, wegens deszelfs onkunde, roekeloosheid, en ſlegte beſtiering, met dus zyn geld te wagen, als anderzins, te hekelen. Hy verhaalde haar, dat hy menigmaal een aanzienelyk Huwelyk had kunnen doen; doch dat hy 't altoos gelaten had, uit hoofde dat 'er geen geld was; en dat het hem ſpeet, dat hy nu hier zo ongelukkig te pal zou komen; daar hy, menende een groten Schat te vinden, vele Schulden vond. Eindelyk zeide hy haar, dat zy, wanneer hun Huwelyk voortgang zou hebben, zorg moest dragen, dat haar Vader, eer hy het opgaf, hunlieden een groot Huwelyksgoed moest medegeven, alvorens de Schuldenaren in den boedel kwamen; die toch te vreden moesten zyn, met het geen zy vonden. Want tot het ſchieten van zulk ene Som zal ik, zeide hy, nimmer overgaan. *Anders is ons Huwelyk vernietigd:* —— laat uw Vader nu overwegen, *wat voor hem het dienſtigſt is*; ik zie anders, ik zeg het nogmaals, *liever* volkomen van u af. —— „ Veragtelyk Schepzel, was haar
„ antwoord, verachtelyk Schepzel, met zulke onedelmoedige, en
„ oneerlyke gevoelens, die op zulk ene bedriegelyke wyze, en met
„ zulk geld, waar om misſchien Weduwen en Weezen zouden zug-
„ ten, my begeert; geld, dat naderhand, in plaats van een Zegen,
„ u tot een Vloek zou kunnen ſtrekken..... Vaarwel; myne o-
„ gen zien u met afkeer na; eer zal ik myn brood gaan bedelen,
„ dan my op zulk ene eerloze wyze met u verbinden!" ——
Hy vertrok, zekerlyk wel te vreden, dat hy zig van de zaak ontſlagen had.

Het was geen half uur daarna, of de oude *Dominique*, van dit alles niets wetende, verzogt om gehoor by den Heer *Delomer*; om hem het Huwelyk voor zyn Zoon, met *Sophia*, te gaan voordragen. Verlof hier toe gekregen hebbende, ging hy naar deszelfs huis; en beval zyn Zoon hem over een half uur te volgen.

Hy wierd door den Heer *Delomer* zelven, die, in de uiterſte on-

ongerustheid over zyne eigen zaken, niet wist wat dit bezoek beduidde, ontvangen. Gezeten zynde, deed *Dominique* zyn voorslag, en meldde tot welk einde hy gekomen was; verzoekende *Sophia*, in weerwil van den Heer *Jullefort*, voor zyn Zoon ten Huwelyk. ——— Niets verwonderde ooit den Heer *Delomer* meer, dan dit verzoek. „ Myn Vriend, zeide hy, is u wel bewust, „ hoe het met my gelegen zy? Weet gy niet dat myne zaken in de „ war zyn? en dat ik; myne Dogter aan uw Zoon gevende, u„ lieden allen ongelukkig zou maken?" Hy verhaalde hem daar op, hoe het geval zig had toegedragen; mitsgaders de handelwyze van den Heer *Jullefort* daaromtrent gehouden.

Intusschen komt de jonge *Dominique* mede op den bepaalden tyd. *Sophia* ziet hem voor de deur; zy vliegt 'er naar toe, opent hem dezelve, en valt hem in de armen. „ Nu zult gy de myne „ worden, roept zy hem toe; die ondankbare heeft my verlaten; „ uw staat evenaart nu de myne; niets is 'er nu, dat ons beletten „ zal om gelukkig te worden." ——— Men kan uit het vorige verhaal ligt afnemen, hoe verwonderd de jonge *Dominique*, van 't voorgevallene onkundig zynde, gestaan moet hebben, eerst afgezegd te zyn, en nu op deze wyze ontvangen te worden. ——— *Zy* naderen in het Vertrek, daar de Heren *Delomer* en *Dominique* zaten, en met elkander spraken. ——— Toen wierd het raadzel voor den jongen *Dominique* ontknoopt; hier was het, dat hy het ongeluk van den Heer *Delomer* vernam, en tevens zyn voorleden Hoop zag herleven. ——— Na de gewone pligtplegingen sprak de Heer *Delomer* den jonge *Dominique* aldus aan. „ Gy hebt „ gehoord, in welke akelige en nare omstandigheden ik gedom„ peld ben; 't is u bekend, dat de Heer *Jullefort*, van wien ik „ myne redding verwachtte, myne Dogter heeft verlaten; gy bied „ u, door uw Vader, als Bruidegom in dezelfs plaats aan. Dit „ was alles wel; —— had gy eerder opgekomen, ik had u voor „ hem gekozen. Maar nu, nu ik niet in staat ben, om myne „ Schuldenaren te voldoen, veel min om ulieden enig Huwelyks„ goed mede te geven, zo zou het zeer ongepast zyn, u myne „ Dogter te schenken; te meer, daar gy van uwen kant niet ge„ noeg bezit, om een huisgezin te onderhouden. Weet dan, dat „ ik voornemens ben, myne Dogter in een Klooster te zenden, „ en ik, ik zal, na myne Schuldenaren alles overgelaten te heb„ ben, in tranen, met het weinige dat zy my zullen geven, myn „ onderhoud zoeken, op hoop, dat de Hemel my ten tweden „ male zyn zegen zal doen ondervinden. ——— Verwyder u „ des, zo gy kunt, van een ongelukkigen." ——— „ Neen, her„ vatte de onde *Dominique*, neen, dit zal nooit geschieden; en „ uw Dogter zal de Egtgenoote myns Zoons worden. ——— Zoud „ gy zulk eene onrechtvaardigheid begaan, om eene jonge Juffer,

„ van

„ van zo grote hoedanigheden tot de eenzaamheid te verwyzen; „ of wilt gy ene twede Melanie (*), ene twede ongelukkige „ maken! ——— Laat ons liever naar een middel ter uwer red- „ dinge; en ter bevorderinge van haren gelukſtaat, uitzien. ——— „ Zie daar, (zyn brieventas uithalende, en tegen den Heer *De-* „ *lomer* ſprekende,) zie daar ene Somma van honderd duizend „ Livres, die ik tot een Huwelyksgift geſchikt had, en nu aan u „ tot redding uwer zaken geef. Is 'er genoeg, myn vriend, „ anders heb ik nog meer om u te helpen: gy behoeft u niet te „ verhaasten, om het my weder te geven; wanneer gy uwe za- „ ken in order zult hebben, kunt gy 'er eens aan denken. ——— „ Zyt niet bedugt, dat gy uwe kinderen berooft van het gene „ hun toekomt; daar ligt nog ene andere Zom, die ik voorneme „ ben haar nu te ſchenken."

Wie kan de blydſchap, de ontroering, en de onverwagte verandering in dit huisgezin, uitdrukken? zy allen vielen hem om den hals; en de Heer *Delomer* viel op zyn knien, bedankende zyn' Weldoender, met de hevigſte aandoening. ——— De jonge *Dominique* was buiten zig zelven; niet wetende, dat zyn Vader zulk een Schat in de Waereld had. „ Hoe is 't mogelyk, zeide „ hy, hoe is 't mogelyk, myn Vader; bezit gy zulk een rykdom, „ en heb ik daar niets van geweeten!" ——— „ ô! Ja, myn „ Zoon, was zyn antwoord; dit zyn de vrugten van een vyftig- „ jarigen arbeid; ——— daar zyn zo veel dagen niets verloopen, „ als 'er jaren met werken verſtreken zyn, op welken ik de „ Zon niet heb zien opkomen, of zien ondergaan. ——— „ Dit, gevoegd by ene zuinige levenswyze, heeft my dezen Schat „ doen verzamelen, met welken ik tans aan drie menſchen het „ leven wedergeef: ——— De Hemel heeft myne pogingen geze- „ gend; en het is aan den Albeſtierder, dat wy de ſchuldigſte „ dankerkentenis verpligt zyn." ——— Hierop wendde hyzig tot den Heer *Delomer*. ——— „ Myn Heer, ſprak hy, ik be- „ geer tans geen ander bewys van uwe dankbaarheid, dan dat gy „ toeſtaat dat wy heden dit paar verenen." ——— De Heer *Delomer*, die als opgetogen was over zyn' Weldoender, ſtemde dit eindelyk, na enige tegenſtribbelingen, toe. ——— „ Ik zou, voor de- „ zen, zeide hy, misſchien geweigerd hebben myne Dogter aan uw Zoon „ te geven, om dat ik zo merkelyk boven u ſcheen verheven te „ zyn; doch tans zou ik dezelve weigeren, om dat gy ver bo-

„ ven

(*) *Melanie*, ene ongelukkige Kloosterling, die, door de ſtrengheid van een Vader in 't Kloos'er gedaan, en van haar Minnaar afgeſcheurd wierd, zig uit wanhoop verhing. ——— Men heeft dit geval ten toneele gevoerd, en 't word onder dezen naam op den Schouwburg vertoond.

„ ven my zyt: doch ik berust in de ſchikkingen van myn Wel-
„ doender." ——— Toen vatte *Dominique* weder het woord op, „ nam zyn Zoon by de hand, leidde hem tot *Sophia*, en ſprak: ——
„ Ontvang, myn Zoon, tans uwe aanſtaande Egtgenoote van myne
„ hand. De Hemel ſtorte over u uit, zyne dierbaarſte Zegeningen!
„ leeft gelukkig, in vrede, en bemint elkander. ——— Kom, ſnel-
„ ten wy nog dezen dag uwe trouw aan de voeten der Altaren;
„ verenigen wy daar twee harten, die de Hemel al vroeg heeft ze-
„ mengevoegd."

Doen wy der ſchimpzugt zien, die ons met ſmaad bejegent;
Dat, om de ware deugd, dit Huwelyk word gezegend!

G. H. E.

ALLEENSPRAAK OVER 'T MENSCHLYK LEEVEN.

HOe veele zyn de elenden, hoe veele de vermaaklykheden deezes leevens! ——— Wy vermenigvuldigen en vergrooten de eerſte door onze onverduldigheid —— en vinden ons ten opzigte van de laatſte ſteeds te leur geſteld, door 'er al te hooge gedagten van te vormen. ——— De ondervinding heeft my deeze waarheden geleerd, en hoe meer ik van de Wereld zie, te meer word ik overtuigd, dat de Mensch meer ongevals, ſmerts, en verdriets zelve gemaakt heeft, dan de Maaker der Natuure wilde dat hy hier zou aantreffen. ——— Welk een aantal van kwaalen hebben weelde, ondeugd, en ongebondenheid onder de Afſtammelingen van ADAM geteeld? — Hoe veele ondergaan dag op dag duizend moeilykheden, om hunne bezittingen te vermeerderen? ——— Iets voor de Kinderen op te leggen is eeniger verſchooning —— anderen worden door hebzugt alleen gedreeven, om allerlei kunſtſtreeken van bedrog en onderdrukking te werk te ſtellen. ——— Doch waarom zullen wy vaſtſtellen, dat de Rykdommen onze Kinders zullen gelukkig maaken: daar wy zo dikmaals ondervonden, dat ze op ons eene tegenovergeſtelde uitwerking hadden? ——— Van welk eene waarde is het goud voor hem, die meer dan genoeg heeft, tot vervulling zyner behoeften, en 't zelve onaangeroerd in zyne geldkiſtlaat? ——— Wy benyden de zodanigen, die wy gelukkiger agten dan onszelven, en vermeerderen hier door ons ongenoegen — en — doch, waarom zal ik langer ſtil ſtaan op de zwakheid, de dwaashartigheid van anderen, daar ik zelve daar aan ſchuldig ſtaa! Wat betekent al myne Wysbegeerte, wanneer ik my, in den algemeenen maalſtroom, laat medeſleepen, en de oogenblikken, al te kostbaar om in beuzelingen verkwist te worden, vrugtloos verſpil.

WAAR-

WAARNEEMINGEN

omtrent de

LUGTS-GESTELDHEID, WEDER en WIND, te AMSTELDAM,

in September 1776.

DOOR *ANTONIUS WILHELMUS SCHAAF*, Med. Doct.

D.	Barometer. 's morg.	's midd.	's av.	Therm. mo.	mi.	av.	Winds Streek. 's morg.	's midd.	's av.	Weder. Geſteldh.
1	29. 6	29. 6½	29. 6¾	61	68	62	Z	W	W	Reg. Held.
2	—	— 4½	— 4½	62	72	60	—	Z W	Z t W	Dond. Reg.
3	— 4	— 3½	— 3½	60	64	60	—	Z t W	—	— Buijig.
4	— 3½	— 4	— 5	60	70	60	W t N	W t N	W t N	Buijig.
5	— 6	— 7	— 8	59	66	59	N W	—	—	—
6	— 9½	— 10½	— 11	58	67	59	W	N W	N W	—
7	— 11	— 10	— 9½	58	70	60	Z W	Z	Z O	Held. Wolk.
8	— 5½	— 4½	— 6	59	64	59	Z t O	Z W	N W	Reg. Held.
9	— 8½	— 10	— 11½	59	70	58	N O	N O	N O	Helder.
10	30. 0½	30. 0½	30. 0½	58	70	61	O t N	O t N	O t N	—
11	—	—	—	59	70	63	—	Z W	Z W	— Wolk.
12	— 0	— 0	— 0	63	71	66	Z W	—	—	Reg. Held.
13	—	—	29. 11	63	72	63	—	—	—	Held. Wolk.
14	29. 10½	29. 9	— 10	63	72	64	Z t O	Z	Z	—
15	—	— 10½	—	64	73	63	W	W	N O	— Reg.
16	— 9½	—	— 11	62	68	63	N W	N W	N	— Wolk.
17	— 11	— 11	— 10	61	65	59	W t Z	W t Z	Z W	— Reg.
18	— 8½	— 9½	— 10½	58	64	58	N W	N t O	N t O	Buijig.
19	30. 0	30. 0½	30. 1½	55	58	54	O	O	O	Helder.
20	— 2	— 2	— 3	54	59	53	—	N O	N O	—
21	— 3	— 3½	— 4	52	61	54	N O	—	—	— Wolk.
22	— 3½	— 3	— 2	53	62	56	N W	N W	—	Betr. Held.
23	— 1	29. 11	29. 11	54	62	55	N O	N O	—	Helder.
24	29. 10½	— 10½	— 10½	54	63	56	O	W	W	—
25	— 9½	— 8½	— 6½	45	68	61	Z	Z	Z	— Reg.
26	— 4½	— 4½	— 5	62	70	62	—	Z t W	Z t W	Reg. Held.
27	— 5½	— 7	— 8	60	67	59	W t Z	W t Z	W	Held. Wolk.
28	— 7	— 6½	— 7	60	64	59	Z W	Z W	Z W	— Reg.
29	— 8½	— 10	— 11½	60	66	58	N	N t O	N t O	—
30	29. 11½	— 11½	30. 0	58	64	56	N O	N O	O	Betr. Held.

Hoogſte Barometer d. 30. 4
Laagſte Barometer d. 29. 3½ } middelb. d. 29. 9¾

Hoogſte Thermometer gr. 73.
Laagſte Thermometer gr. 52. } middelb. gr. 62½

VERTOOG OVER DE ONDERSCHEIDENE SOORTEN VAN ZEDELYKE WYSBEGEERTE.

(*Uit het Engelsch.*)

DE Zedelyke Wysbegeerte, beſtaande in de kennis der Menſchelyke Natuure, kan op twee zeer verſchillende wyzen behandeld worden: elk deezer heeft haare byzondere voordeelen; de een zo wel als de andere brengt het haare toe tot het vermaak, het onderwys, en de verbetering des Menschdoms.

Op de eerſte wyze te werk gaande, beſchouwt men den Mensch voornaamlyk als gebooren om te werken, beſtuurd in zyne daaden, door ſmaak en door gevoel; hy zoekt en hy vliedt de voorwerpen, overeenkomſtig met derzelver voorkomende waarde, en naar het licht waar in ze hem onder 't oog vallen. Het agtens- en beminnenswaardigſte is de Deugd: in gevolge hier van bedienen zich de Wysgeeren, van welken ik thans ſpreek, om haar op 't ſchoonſt te ſchilderen, van alle de bekoorelykheden der Dichtkunde en Welſpreekenheid. Zy vercieren hun onderwerp met alle de bevallige optooizelen, geſchikt om onze verbeelding te ſtreelen, en onze liefde op te wekken. Hunne waarneemingen uit het gemeene leeven ontleenende, kiezen zy de treffendſte gevallen, en zetten, met kunſt, ſtrydige characters tegen elkander over, om ze beter te doen afſteeken: en, naa ons op het ſpoor der Deugd gebragt te hebben, door de Eer en het Geluk, welke ons in 't verſchiet vertoond worden, regelen zy onze ſchreeden, door de heiligſte voorſchriften, door de verhevendſte en uitlokkendſte voorbeelden; het onderſcheid tuſſchen Deugd en Ondeugd in den helſten dag zettende, veroorzaaken en bepaalen zy teffens onze aandoeningen. Zy hebben het hun voorgeſtelde wit getroffen, indien zy, in onze harten, de liefde tot de Braafheid en waare Eer hebben doen ontvonken.

De Wysgeeren van de tweede ſoort behandelen den Mensch

meer als een Redelyk dan als een Werkzaam Weezen: zy bevlytigen zich veel eer om zyn verſtand te vormen, dan om zyne Zeden aan te kweeken. Het Menschlyk Geſlacht is voor hun een voorwerp van beſpiegeling; zy meeten onze Natuur, om zo te ſpreeken, af met de paſſer in de hand, zy zoeken de eerſte beginzels te ontdekken, die onzen geest bepaalen, die onze aandoeningen voortbrengen, en ons beweegen om dit goed te keuren, dat te wraaken: *dit uitſtrekkende* tot deeze en geene daad, of byzondere wyze van handelen. —— Het zou, huns bedunkens, eene ſchandvlek voor de Geleerden weezen, als de Wysbegeerte nog zo verre niet gekomen was, dat dezelve, met eene volkomene zekerheid, de beginzels der Zedelykheid, der Redenkaveling, en der Oordeelkunde, kon bepaalen: en dat wy voor altoos veroordeeld zouden weezen van Deugd en Ondeugd, van Waarheid en Valſchheid, van Schoonheid en Afzigtigheid, te ſpreeken, zonder ooit in ſtaat te weezen, om de oorſpronglyke verſchillendheden dier zaaken te bepaalen. In eene zo moeilyke onderneeming ſchrikt geene zwaarigheid hun af. Naa de byzondere gevallen tot algemeene beginzels gebragt te hebben, zetten zy hunne naſpeuringen voort, zy ſtapelen algemeenheden op algemeenheden, en zyn niet voldaan, of zy moeten gevorderd zyn tot die eerſte beginzelen, welke, in alle Weetenſchappen, paal en perk zetten aan den navorſchenden onderzoeklust. Hunne beſpiegelingen hebben een afgetrokken voorkomen, en zyn boven de bevatting des gemeens; doch zy *dingen* alleen na de toejuiching van Wyzen en Verſtandigen: en als zy maar eenige verborgene waarheden, die tot onderwys der nakomelingſchap kunnen dienen, ontdekken, oordeelen zy zich genoeg voldaan, voor een leeven gansch en al beſteed in beſpiegelende Letter-oefening.

Het gaat vast, dat de Wysbegeerte, die een gemaklyk en gemeenzaam voorkomen heeft, altoos den voorrang zal behouden by het meerendeel des Menschdoms, boven die gezette en afgetrokke Wysbegeerte: men geeft 'er de voorkeuze aan niet alleen als de vermaaklykſte, maar ook als de nutſte. Zy komt daarenboven te paſſe in het plan des gemeenen leevens, daar zy, dat ik my dus uitdrukke, het hart en de genegenheden vormt, en, de eerſte roerzels onzer bedryven raakende, ons gedrag regelt, en doet naderen tot het volmaakte voorbeeld, 't welk zy afſchildert.

De afgetrokke Wysbegeerte, in tegendeel, ſteunende op eene byzondere neiging van den geest, die geen invloed heeft

heeft op de daaden en verrigtingen des leevens, verdwynt, zo dra de Wysgeer, zyn ſomber vertrek verlaatende, in de groote wereld treedt: zeldzaam is het dat de voorſchriften, in 't afgetrokkene gevormd, het gedrag en de zeden beſtuuren: de leevendigheid onzer aandoeningen, de kragt onzer genegenheden, de ongeregeldheid onzer hartstogten, verdryven terſtond alle denkbeelden, die den oorſprong verſchuldigd zyn aan wysgeerige gevolgtrekkingen, en doen den diepſtdenkendſten Wysgeer, in den algemeenen hoop vermengd, even als anderen handelen.

Men moet ook erkennen, dat de Wysbegeerte, die men de *daadlyke* mag heeten, aan Mannen, daar in uitmuntende, den duurzaamſten en rechtmaatigſten roem verworven hebbe. Zy, die zich op afgetrokke redeneeringen bevlytigden, ſchynt tot nog geene andere dan kortſtondige agting ten deele gevallen: en deeze was de vrugt van de grilligheid, of de onkunde, der eeuwe waar in zy bloeiden: dezelve heeft het billyker oordeel der Naakomelingſchap niet kunnen doorſtaan.

Het gebeurt zeer ligt aan een' diepdenkend vernuft, dat het in de fynstgeſponne redenkavelingen van den weg raake: en dewyl geen gevolg hem affchrikke, noch door de nieuwigheid, noch door de ſtrydigheid met de algemeen aangenomene denkbeelden, komt de eene misſlag by den anderen, en deeze worden als op één gehoopt. Is het, daarentegen, dat een Wysgeer, die geen ander oogmerk heeft, dan om algemeene begrippen en kundigheden aan alle Menſchen, met aangenaame kleuren en bevallige trekken, voor oogen te houden, tot eenigen misſlag vervalt, hy gaat niet verder; hy houdt ſtand, hy raadpleegt het gezond verſtand, en neemt de toevlugt tot de natuurlyke aandoeningen zyner ziele: dus weder op den rechten weg keerende, wapent hy zich vervolgens tegen het gevaar der begogelingen. De agting van CICERO behoudt nog tegenwoordig allen glans; die van ARISTOTELES is bykans geheel verdoofd. LA BRUYERE's naam zweeft de wereld door; de roem, zyn werk gegeeven, vergroot; MALEBRANCHE blyft bepaald by zyn Volk niet alleen, maar ook in zyne eeuw. Waarſchynlyk zal ADDISON met vermaak geleezen worden, wanneer men niet langer aan LOCKE denkt, hoe groot en zedig een Wysgeer hy ook, met de daad, geweest hebbe.

Een Mensch, die enkel een Wysgeer is, wordt, over 't algemeen, in de Wereld niet zeer gunſtig aangezien en ontvangen, en dat hy, afgeſcheiden leevende van alle verkee-

ring met zyne Natuurgenooten, vervuld met beginzels en denkbeelden, geheel verſchillend en vreemd van de hunne, geagt wordt buiten ſtaat te weezen, om iets toe te brengen tot vermaak of voordeel der zamenleevinge. Van den anderen kant is een Mensch, al te onkundig, nog meer veragt in een' Tyd, en by een Volk, op Weetenſchappen geſteld: het allerzekerst kenmerk van een' laagen geest is, geen ſmaak, geene aandoening te hebben voor zo edele vermaaken des verſtands. Het allervolmaaktst Character, tusſchen deeze beide uiterſten, is dat van een' Man, even geſchikt voor 't Boekvertrek, voor 't Gezelſchap, voor de woelige tooneelen der bedryfvolle wereld; die in de verkeering het oordeel en de kieschheid medebrengt, welke de vrugten zyn van het beoefenen der Fraaije Letteren, en, in het volvoeren van zaaken, die braafheid, en nauwkeurigheid, welke eene gezonde Wysbegeerte inboezemt. Om een zo uitſteekend Character nog meer luisters en volmaaktheids by te zetten, is niets nutter dan het leezen van Schriften in eenen gemaklyken ſtyl en trant opgeſteld, die weinig van de denkbeelden des gemeenen leevens afwyken, en, om begreepen te worden, noch lang, noch diep denken vorderen. Dusdanige Letter-oefeningen doen den Mensch, vervuld met edele begrippen en verſtandige grondregelen, in de wereld treeden; hy ſtelt dezelve te werke in alle voorkomende gelegenheden; zy verfraaijen de Deugd, ſchenken bevalligheid aan de Weetenſchappen, verlichten de Maatſchappy, en doen in eenzaamheid duizend *zoetigheden* ſmaaken.

De Mensch is een *Redelyk* Weezen, de Weetenſchap is zyn eigenaartig voedzel; doch de paalen zyns verſtands zyn zo eng, dat hy op maar weinig voldoenings kan hoopen, zo ten opzigte van de uitgeſtrektheid, als ten aanziene van de zekerheid der kundigheden, welke hy kan verkrygen. —— De Mensch is desgelyks niet min een *Gezellig* dan een *Redelyk* weezen: doch hy kan niet altoos Gezelſchap vinden, 't welk hem vermaakt, noch zelfs zyn ſmaak voor 't gezelſchap ſteeds leevendig houden. —— De Mensch is, daarenboven, een *Werkzaam* Weezen; en deeze geſchiktheid, gevoegd by verſchillende behoeften deezes leevens, bepaalt hem, om zich aan bezigheden en het verrigten van zaaken over te geeven. Dan de geest eischt uitſpanning, dezelve zou te veel lyden met altoos ingeſpannen te weezen; eene geduurige werkzaamheid put dien uit. De Natuur blykt, overzulks, voor het Menschlyk Geſlacht een leeven vol verſcheidenheids verordend te hebben. Haare in-

inwendige ſtem ſchynt ons aan te maanen, om niet toe te laaten dat een deezer roerzels zich te veel aanmaatige, ten einde het inwilligen van 't eene ons niet onbekwaam maake tot het andere. „ Geef u over," roept zy ons toe, „ aan uwe „ zugt tot Weetenſchap; maar laat uwe Weetenſchap, de „ Weetenſchap van een Mensch weezen; dat dezelve betrek„ king hebbe tot de Gezelligheid, tot de bedryven des Werk„ zaamen Leevens. Ik verbied alle te afgetrokkene gedag„ ten, alle te diepe naſpeuringen: ik zal, die my ongehoor„ zaam zyn zwaar ſtraffen, door de droeve naargeestigheid, „ waar in die mymeringen hun dompelen; door de onzeker„ heid waarop zy uitloopen; door de koele bejegening, wel„ ke hunne ontdekkingen, als zy ze in 't licht geeven, zul„ len ontmoeten. Wees een Wysgeer, maar blyf, te midden „ van uwe Wysbegeerte, een Mensch!"

WAARNEEMING AANGAANDE EEN KIND, ZONDER EENIG TEKEN VAN LEVEN IN DE WAERELD GEKOOMEN, EN OP EENE EENVOUDIGE EN GEMAKKELYKE WYZE WEDER BYGEBRAGT; door M. LAVALÉE, *Chirurgyn &c.*

(*Journal de Medecine. Tome XLV.*)

IK werd den 23 October 1775, 's avonds ten negen uuren, geroepen, om de Vrouw te verloſſen van een zeker *Gaunnon*, een Werkman te *Chauconnin*, een Dorp een klein half uur van *Meaux* geleegen. Deeze Vrouw had van des morgens af zeer hevige pynen doorgeſtaan: dezelve waren met kramp, en verſtyvingen in de Dyen en Beenen vergezeld; waarby ſomtyds ſtuiptrekkingen kwamen, die het geheel zenuwgeſtel aandeeden. De arbeid was zeer moeylyk, en ze werd niet voor den volgenden dag, tusſchen twee en drie uuren in den namiddag, verlost. 't Kind was zeer groot en zwaar, voornamentlyk van hoofd, 't welk zich 't eerst opdeed. 't Zelve kwam in de Waereld zonder eenige beweeging, bleek, en ten naasten by zonder eenige natuurlyke warmte; de Spieren van de onderſte en benedenſte ledemaaten waren zonder eenige werking, of beweeging. Na het den Doop te hebben toegediend, tragtte ik met alle vlyt 't zelve weder by 't leeven te brengen. Myne gisſing was, dat de ſtaat waarin ik het Kind nu vond, veroorzaakt werd

door de drukking, welke de Navelſtreng, die twee a drie keeren rondom den hals van 't Kind gedraaid was, gemaakt hadt op de halsaderen, (*Venæ Jugulares*). Dit konde mede ontſtaan zyn door de drukking en rekking, aan het hoofd van 't Kind, eenige oogenblikken vóór de verloſſing, gedaan; niettegenſtaande alle de voorzorgen, die ik in ſtaat was in deeze omſtandigheden te neemen. —— Ik nam daarop het voorneemen van eenig bloed te laaten loopen, uit de afgeſneeden Streng. Op de eerſte lepel vol die 'er uit geloopen was, werd de beweeging van 't hart door het gevoel ontdekt, en met de ontlasting van de tweede, begon 't Kind te geeuwen, en 't lighaam veranderde van een bleek in een blaauwe paarsachtige kleur. Ik ging voort met eenige lepelen bloeds te laaten uitvloeijen, en bloes 't zelve, door myn mond, op die van 't Kind te plaatzen, een weinig luchts in de Longen. Aanſtonds kwam 'er uit de neus loopen een ſchuimige ſlym, die bruin van kleur was. By deeze hulpmiddelen voegde ik zagte wryvingen, met warmen wyn, ter plaatze van 't hart, de borst en den onderbuik, en hield daarmede ten naasten by een uur aan. Deeze wryving wekte, ſchoon langzaam, de levenskrachten van 't Kind weder op, 't welk eindelyk, na verſcheide maalen gegeeuwd te hebben, begon te ſchreeuwen: de huid kreeg weder zyn natuurlyke kleur, en, ten einde van twéé uuren, was 't zelve in ſtaat, om de borst van de Minne, die het dezelve aanbood, te neemen. Tegenswoordig is het Kind zeer welvaarende. Dit is niet de eerſte reis, dat ik van deeze middelen gebruik gemaakt hebbe; ik had van dezelve reeds een gelukkig gevolg gezien in twee Kinderen, waarvan ik de Vrouw van een Kleermaaker te *Meaux*, wiens naam was *Dulin*, verlost had: deeze Vrouw had reets twee maalen gekraamd, en haare Kinderen waren zonder eenige beweeging ter Waereld gekoomen; men hield ze voor dood, zonder eenige middelen aan te wenden: die Kinderen, daar ik haar van verlost had, gaven geen meerdere blyken van leeven in de Waereld komende, dan de gemelde; doch door 't aanwenden van de middelen hier vooren gemeld, bragt ik ze wederom by.

DE VERONDERSTELDE UITWERKING VAN KOOKEN OP HET WATER, OM HET TE SPORDIGER TE DOEN VRIEZEN, DOOR PROEVEN BEVESTIGD. Door JOSEPH BLACK, M. D. *Profesſor in de Chemie te Edenburg*, in eenen Brieve aan den Heer JOHN PRINGLE. *Bart.* F. R. S.

MYN HEER!

WY hadden laatst een helderen ſtillen dag en ſterke Vorst; ik nam terſtond de gelegenheid waar, my voorheen ontglipt, om eenige Proeven te doen op het bevriezen van Gekookt Water, in vergelyking met Ongekookt. Ik liet, ten dien einde, eenig water vier uuren in een Theeketel kooken. Ik deed het terſtond in een Florentynſche wynfles, en omzette die met Sneeuw, tot het bekoeld was tot 48 gr. op den Thermometer van FAHRENHEIT; zynde de graad van koude, van eenig Ongekookt Water, 't welk in een fles op myn Studeerkamer ſtondt: hier op deed ik vier oncen Gekookt en vier oncen Ongekookt Water, in twee evengroote Theekopjes, en zette ze buiten op een venſterbank ten Noorden, waar de Thermometer 29 gr. tekende.

Het Ys vértoonde zich eerst op het Gekookte Water, en dit in verſcheide herhaalde proeven met het zelfde Gekookte Water, eenige uuren naa dat het water uit de Theeketel gekomen was. Het tydsverloop tusſchen het eerſte vertoon van Ys, op het Gekookte en Ongekookte Water, verſchilde in de onderſcheide proefneemingen. Eene oorzaak van dit verſchil was blykbaar de verandering in de lugtsgeſteltenisſe, die in den naamiddag kouder werd, en den Thermometer allengskens tot 25 gr. deedt daalen. Eene tweede oorzaak beſtondt in 't roeren van 't Water: wanneer het Ongekookte Water, nu en dan zagtlyk geroerd werd, met het pennetje van een tandenſtooker, kwam het Ys daar op zo ſchielyk, of bykans zo ſchielyk te voorſchyn, als op het ander: en, uit het geen ik waarnam, heb ik reden om te denken, dat, wanneer men het geſtaadig in beweeging hieldt, mits de proeve genomen werd met niet veel grooter hoeveelheid Waters, en niet uitgeſtrekter of dieper, het ruim zo ſchielyk zou beginnen te bevriezen.

In eene deezer proeven myne Theekopjes beziende, naa dat ze één uur in de lugt geſtaan hadden, en Ys vindende op het Gekookte Water en geen op het ander, roerde ik even

met myn tandenſtooker, het Ongekookte Water, en zag terſtond de oppervlakte met zeer dun Ys bezet, dat binnen kort toenam, tot 'er zo veel Ys in was als in het andere kopje; dit geſchiedde in één of ten hoogſten in twee minuuten tyds. En, ſchoon in alle myne andere proeven, de bevriezing in het Ongekookte Water doorgaans laater begon dan in het andere; nam dezelve, in het eerstgemelde begonnen zynde, zo ſchielyk toe, dat het, in zeer korten tyd, eene gelyke of bykans gelyke hoeveelheid van Ys hadt, als die langzaamer gevormd was in het Gekookte Water.

Uit het geen ik dus verre heb waargenomen, moet ik opmaaken, dat Gekookt en Ongekookt Water, van elkander in dit opzigt verſchillen; dat wanneer Gemeen Water in een ſtaat van rust blootgeſteld aan een lugt, die een weinig graaden kouder is dan het vriespunt, het ſchielyk de koude krygt van die lugt, en nog volkomen vloeibaar blyft, mits het niet geroerd worde. Het Gekookte Water, in tegendeel, kan niet vloeibaar blyven in deeze omſtandigheden: doch als het bekoeld is tot het vriespunt, wordt een gedeelte daar van, wanneer het eenige grooter koude krygt, in Ys hervormd; naa 't welke, door de geduurige werking van de koude lugt op 't zelve, elk oogenblik meer Ys gevormd wordt, tot het allengskens geheel bevroozen is, eer het zo koud worde, als de lugt die 't zelve omringt.

Deeze ontdekking wel in overweeginge genomen zynde, valt het gereedlyk te bevatten, waarom het *in Indie* noodig is het Water te kooken om Ys te verkrygen (*). De *grootſte* maate van Koude, welke zy daar kunnen verwekken, door de middelen daar aangewend, is waarſchynlyk niet meer dan 31 of 30 gr. op FAHRENHEITS Thermometer. Gemeen Water, in een ſtaat van rust gelaaten, zal zonder bevriezen dien graad van koude uitſtaan; en, indien zy de middelen niet hebben om het kouder te doen worden, eenigen tyd vloeibaar blyven, mits het niet geroerd worde. De verkoudene oorzaaken in dat Werelddeel, zo veel gedaan hebbende, hebben het uiterſte gedaan, en kunnen niet verder op het Water werken. Maar dit kan het geval niet weezen van Gekookt Water, wanneer de verkoudende oorzaaken het gebragt hebben tot 32 gr.; het volgende uitwerkzel, 't welk zy voortbrengen, is het beginzel van bevriezing; terwyl het Water vervolgens al-

(*) Zie, over het maaken van Ys in de *Oostindiën*, een' Brief van den Heer ROBERT BARKER, in ons *Mengelwerk* der *Hedendaagſche Letter-oefeningen*, Vde Deels, IIde St. bl. 196. enz.

allengskens de gedaante van Ys aanneemt, weeten wy, door ondervinding, dat de koude moet blyven op 32 gr.; het kan niet kouder gemaakt worden, zo lang een aanmerkelyk gedeelte onbevroozen blyft (*). De verkoudende oorzaaken houden derhalven aan, werken op 't zelve, en vormen het geheel tot Ys, indien derzelver werking lang genoeg duure.

Een ander ſtuk van naſpeuring, in dit geval, is de oorzaak te ontdekken van dit onderſcheid, tuſſchen Gekookt en Ongekookt Water. Dit overweegende is my het volgend denkbeeld ingevallen. Dewyl wy, by bevinding, weeten, dat door het beroeren van Gemeen Water, het begin der bevriezing verhaast, of 't zelve buiten ſtaat geſteld wordt, om, beneden de 32 gr. bekoeld zynde, onbevroozen te blyven; zal dan het eenig onderſcheid tuſſchen dit en Gekookt Water, als het beide aan een ſtille vriezende lugt wordt bloot geſteld, niet gelegen weezen in deeze omſtandigheid, dat het Gekookte Water noodzaaklyk onderworpen is aan de werking van eene beroerende oorzaak, ſtaande den tyd dat het in de lugt is, terwyl het Ongekookt Water zich daar aan niet onderworpen vindt?

Een uitwerkzel van het Water lang te Kooken, is het uitdryven van de lugt daar in opgeſlooten; zo ras het bekoelt, begint het de lugt weder aan te trekken en op te ſlorpen, tot dat het de voorgaande hoeveelheid lugts in zich hebbe; doch dit vordert, naar allen ſchyn, een' geruimen tyd. Dan dien ganſchen tyd moet de lugt, daar in dringende, eene beweeging in het Water verwekken, die, ſchoon niet merkbaar voor het oog, kragtdaadig kan ſtrekken, om te beletten dat het niet kouder worde dan het vriespunt, zonder te bevriezen: ingevolge waarvan het terſtond begint te bevriezen, zo dra het dien graad van koude bekomen heeft.

Wanneer ik dit denkbeeld nagaa, herinner ik my eene proeve, die my toeſchynt 't zelve zeer te onderſteunen. FAHRENHEIT was de eerſte, die ontdekte, dat Water, in rust gehouden, eenige graaden kouder kan worden dan het Vriespunt. Hy deedt deeze ontdekking, als hy Ys zogt te krygen, uit water van lugt gezuiverd: met dit oogmerk hadt hy

ee-

(*) Gemeen Water, wanneer het ſtil ſtaande verſcheide graaden beneden het Vriespunt bekoeld is, zal ſchielyk aan 't vriezen gebragt worden, als men het roert, tot dat de beginzels van Vorst zich opdoen.

eenig water gedaan in kleine glazen klootjes; het van lugt ontdaan hebbende door kooken en door de lugtpomp, verzegelde hy die klootjes ſchielyk, en ſtelde ze bloot aan de vriezende lugt. Hy ſtond verwonderd, dat het water, veel langer dan hy verwagt hadt, onbevroozen bleef, tot hy, op 't laatst, eenige van deeze klootjes opende, om een Thermometer by het water te houden, of anders te onderzoeken in welk een ſtaat het was. Het onmiddelyk gevolg van de toelaating der lugt was eene ſchielyke bevriezing van het water; en, in de overige klootjes, werd een zelfde vorming van Ys veroorzaakt, door ze te ſchudden.

Het gevolg, 't welk wy uit deeze proeve van FAHRENHEIT mogen trekken, is blykbaar genoeg, en het ſchynt my allen twyfel, ten opzigte van de bovenbygebragte veronderſtelling, weg te neemen. Eer my deeze proeven van FAHRENHEIT te binnen ſchooten, had ik beſlooten eene proef te neemen, my door de gemelde veronderſtelling aan de hand gegeeven, die op het zelfde beſluit zou zyn uitgekomen; doch de korte duur van de vorst, die ſlegts één enkelen dag aanhieldt, gaf my geen tyd om dezelve te neemen.

Edenburg 11 *Feb.* 1775.

BERIGT EN PROEFNEMINGEN, WEGENS DE NIEUW UITGEVONDENE ELECTRIZEER-MACHINE.

Door

MARTINUS VAN MARUM.

A. L. M. Philoſ. en Med. Doct., Philoſophiæ et Matheſeos Lector, en Lid van de Hollandſche Maatſchappij der Weetenſchappen te Haarlem.

EEne van de voordelen van de Nieuwe Electrizeer-Machine, waar van ik onlangs de beſchrijving in 't licht gegeven heb, beſtaat, volgens mijne opgave, hier in, dat deszelfs werking, bij ene vochtige luchtsgeſteldheid weinig verhinderd wordt. Vermits nu zeker voorval gelegentheid gegeven heeft, dat dit voordeel van zommigen in twyfel getrokken wordt, zo vind ik het raadzaam, hier van thans verſlag te doen, nu ik in ſtaat ben door proeven te kunnen aantonen, dat hier uit geenzints een beſluit tegens mijne opgave kan getrokken worden.

In

In 't begin van *April* dezes Jaars, één mijner vrienden mij te *Amſterdam* verwachtende, juist op dien tijd, dat ik ene beſchrijving van de nieuwe Electrizeer-Machine in 't licht gaf, verwittigde mij zijn verlangen, om deze Electrizeer-Machine te zien; doch gene andere kans hier toe ziende, vermits ik toen noch te *Groningen* woonde, verzogt mij daarom op ene verplichtende wijze, dat ik ten zijnen genoegen ene Machine naar *Amſterdam*, wilde overzenden, of medenemen.

Aan dit verzoek voldeed ik, en had hier door ook gelegendheid, om aldaar aan het verlangen van enige andere Beminnaars der Proefondervindelijke Natuurkunde, wien ik te voren van deze Machine geſproken had, te kunnen voldoen. Onder anderen zagen de Heeren DOORNICK, VAN WOOTEN, en ÆNEÆ bij mij deszelfs werking; waar na Hun Ed. hier over zeer voldaan, mij verzogten, of ik Hun Ed. mijne Machine den volgenden dach wilde verlenen, om dezelve door den Here ÆNEÆ aan hun Phijſisch gezelſchap, het geen 's weeklyks ten huize van den Here DOORNICK vergadert, te laten vertonen.

Geen zwarigheid hier in vindende, willigde ik dit verzoek in; en, vermits het zamenſtel van deze Machine den Here ÆNEÆ noch niet genoegzaam bekend was, woonde ik, op Hun Ed. verzoek, dit gezelſchap bij. Dan hoe verbaasd ſtond ik niet, daar ik deze nieuwe wijze van Electrizeren anderhalf Jaar lang te *Groningen* meest daagliks beproefd, en in allerlei luchts-geſteldheid voldoende bevonden had, nu voor het eerst, en dat wel in 't bijzijn van zulk een aanzienlijk gezelſchap, mij door dezelve te zien te leur geſteld.

Steunende op mijne menigvuldige, en altoos welgelukte proefnemingen, welke ik met opzet ter beproeving van dit Werktuig in vochtige Luchts-geſteldheid genomen had, ſtelde ik het buiten twyfel, dat de bevochtiging der lucht van de kamer, door de uitademing en uitwaaſeming van het bijzijnde gezelſchap, geenzints de rede konde zijn, dat de werking van de Electrizeer-Machine zo ver verhinderd wierd, maar dat dezelve ergens anders in te zoeken ware. Ik merkte, dat het Quikzilver niet zuiver was, en, geen ander gebrek kunnende vinden, ſchreef ik het dus eerst hier aan toe.

Ik zuiverde aanſtonds het Quikzilver, door het zelve door ene nauwe papiere trechter te laten lopen, en reinigde ook de Schijf, van het geen zij van de onzuiverheid van het Quik

had

had aangenomen. Doch ſchoon nu alles wel ſchoon ware, was echter de Electrike kracht, welke de Conductors verkregen, weinig meerder. Ik kon niets verder beſpeuren, waar aan ik het konde toeſchrijven, en was dus genoodzaakt te verklaren, de rede van dit zo zonderling, en tegens alle mijne vorige ondervinding zo zeer ſtrijdend, verſchijnzel niet te kunnen giſſen. Het grootſte gedeelte van het gezelſchap wech gegaan zijnde, ſtelde de Heer MNEÆ voor, om de Machine by de openſtaande deur van de kamer te plaatzen; giszende, of niet misſchien de lucht van de kamer, door de uitwaaszeming van het groote gezelſchap, (het geen uit omtrent 40 leden beſtond) te zeer bevochtigd mogt zijn voor de Electrike werking. Ik konde hier aan niet het minſte geloof geven, vermenende van het tegendeel, door mijne langdurige ondervinding, genoegzaam verzekerd te zijn. Doch de uitkomst bedroog alle mijne verwachting. De opwekking begon nu van trap tot trap aan te winnen.

Deze proefneming deed zonder twijfel de noch tegenswoordig zijnde leden van het gezelſchap beſluiten, dat de bevochtiging der lucht van de kamer 'er de rede van ware geweest. Doch wel overtuigd, dat lucht, ſlegts vochtig zijnde, de werking van deze Machine niet verhindert, zogt ik de rede daar van in andere omſtandigheden. Niets overig vindende, het geen ik niet beproefd had, dan alleen, dat in deze kamer ene Kachel geſtookt wierd, terwijl ik met deze of zoortgelijke Machine tot noch toe bij gene Kachel geëlectrizeerd had, giste ik, dat hier in misſchien de rede zoude te vinden zijn. Hier bij in aanmerking nemende, hoe de Hollandſche turf veel zwavelagtiger is, dan die in 't algemeen de Provintie Groningen oplevert, kwam het mij voor, dat de zwavelachtige damp, welke de Kachel door het vertrek verſpreid had, de opwekking zoude geſtuit hebben. Hier mede ſtemde ook de laatſte proefneming over een, dat, namentlijk, de Machine, bij de deur geplaatst, veel beter werkte, dan voorheen; doch inzonderheid wierd ik in deze ſtelling geſtaafd, vermits ik te voren gezien hadde, dat de Zwaveldamp, die ik in een glaze klok op de Luchtpomp, (tot de proefneming, in mijne laatst uitgegevene Verhandeling bladz. 77, 78 beſchreven) bergaard had, ogenblikkelijk de werking van de Electrizeer-Machine ſtuitede, toen hij zich, bij het afnemen van de klok, door het vertrek verſpreidde.

Dan hoe waarſchynelijk mij ook in 't begin deze oorzaak toeſcheen, bleek het mij echter in 't vervolg, bij nader in-

zien

zien en proefnemingen, (welke ik kortheids-halve, en vermits ze hier weinig ter zake doen, nu niet opgeven zal) dat het hier aan niet toeteſchryven zij.

Dus dan gene andere oorzaak kunnende vinden, waar aan deze verhindering van de werking der Machine kon toegeſchreven worden, heb ik eindelijk, hoe zeer dit ook tegens alle mijne ondervinding en opzettelyke proefnemingen ſtrijdende was, tot het beſluit moeten overgaan, dat in dit geval de bevochtiging der lucht van de Kamer, door de uitademing en uitwaaſeming van zulk een groot gezelſchap veroorzaakt, 'er de rede van moeste zijn. Hier van nu overreed, zogt ik vervolgens naar de rede, waarom in dit geval de bevochtiging van de lucht aan de werking van de Machine zo veel nadeel had toegebragt, en begreep wel haast, dat dezelve moest gelegen zijn in het verſchil, het geen 'er tusſchen vochtige lucht van den Dampkring, en lucht, die door de dierlijke uitademing bevochtigd is, plaats heeft.

Vermits nu de rede, waarom de werking van de gewone Electrizeer-Machinen, door ene vochtige luchtsgeſteldheid, verhinderd wordt, voornamentlijk deze is, dat het glas het vocht der lucht aantrekt, en hier door de Electrike ſtof onzigtbaar naar den ſpil, waar op het zelve draait, wordt afgeleid, zo ontſtond bij mij aanſtonds deze vraag, *of dan ene Lakſchijf, door het vocht der lucht, die door ene dierlijke uitademing beſmet is, zo veel meer aangedaan wordt, dan door het vocht van den Dampkring.*

Hoewel het reets verhaalde, wel ingezien zynde, dit reets genoegzaam ſchijnt te bewijzen, heb ik het echter raadzaam geoordeeld, dit door de volgende Proefnemingen nader te onderzoeken; waar toe ik mij alleen van Muizen bediend heb, vermits die dieren tot deze Proefnemingen de geſchiktſte, en 't gemakkelijkst te verkrijgen waren, en men thans genoegzaam overtuigd is, dat de uitademing van Menſchen, en van dieren, welke deze ook zijn mogen, de lucht op dezelfde wijze beſmetten. Ik plaatſte dan onder een glazen klok, wiens middellijn 6 duimen, en hoogte 8 duimen was, een Muis, te gelijk met een ſtuk van ene gebrokene Lakſchijf. Na verloop van één uur beproefde ik, of het ſtuk Lak enig vocht had aangenomen, en bevond, dat deszelfs oppervlakten door het aangenomene vocht reets enigermate leidende waren. Ik leidde het zelfde ſtuk Lak weêr één uur lang onder de Klok. Toen was het reets zo vochtig, dat het veel meer, dan de helft van de Electrike kracht, welke de Conductors van de Electrizeer-Machine verkrijgen, afleidde. Noch voor de

der-

derdemaal een uur lang onder de klok gelegen hebbende, leidden de oppervlakten van het ſtuk Lak bijkans alle de Electrike kracht van de Conductors af. Deze proef heb ik den volgenden dach herhaald, na het ſtuk Lak wel ſchoon gemaakt te hebben. De uitkomst verſchilde alleen hier in, dat het ſtuk Lak, nu, na 2 uren met de Muis onder de klok gelegen te hebben, reets bijna alle de Electrike kracht van de Conductors afleidde. Enige dagen daar na herhaalde ik weêr dezelfde Proefneming, met oogmerk om te zien, of ene verſchillende vermenging van Lak hier in enige verandering gave. Ik leidde dan een ſtuk rood en een ſtuk zwart Zegellak, benevens 2 ſtukken ongekleurd Lak, doch van verſchillende mengingen, onder de klok, waar de Muis onder beſloten was. Na verloop van een uur, vond ik ſlegts het ene ſtuk ongekleurde Lak enigzints leidende. Een uur daarna nam dit, aan den Conductor gebragt, bijkans de helft van de Electrike kracht weg. Het andere ſtuk ongekleurde Lak was nu ook leidende, doch tot enen minderen trap. Het ſtuk zwart Lak was ook enigzints vochtig; doch het rode in 't geheel niet. Bij het uitnemen van de ſtukken Lak ontſnapte de Muis, waar door ik toen deze Proefnemingen niet konde vervolgen.

Naderhand heb ik deze Proefnemingen verſcheide malen herhaald, en door dezelven bevonden.

1.) Dat het vocht van door uitademing beſmette lucht, in ene zeer ongelijke trap, van de Gomlak wordt aangetrokken, naar mate het zelve met deze of gene ſtoffen vermengd zij.

2.) Dat zelfs dezelfde vermenging van de Gomlak hier in zeer ongelijk is. Zou dit misſchien ontſtaan uit het verſchil van de *Veneetſche Terebinthijn*, welke, om de Gomlak wel te doen ſmelten, bij dezelve moet bijgevoegd worden; want in deze heb ik een groot verſchil opgemerkt?

3.) Dat een en het zelfde ſtuk Lak, in ongelijke luchtsgeſteldheden, op dezelfde wijze beproefd, zeer ongelijk van ene door uitademing beſmette lucht wordt aangedaan.

Het getal van Proefnemingen, welken ik hier omtrent in 't werk geſteld heb, is echter te gering, om 'er algemene regels, omtrent het meer of min aantrekken der vochtigheid, van door uitademing beſmette lucht, door Lak van verſchillende mengingen, of in verſchillende luchts-geſteldheden, uit op te maken.

Het blijkt derhalven hier uit, dat het Lak, in zommige gevallen, door de vochtigheid der lucht kan aangedaan worden;

den; dan namentlijk, wanneer dezelve door uitademing veroorzaakt is.

Hier uit kan echter geenzints een besluit worden opgemaakt tegens mijne opgave, aangezien dezelve zich hier in bepaalt, dat de werking van deze Machine, door het vocht van den Dampkring, weinig verhinderd wordt, bij aldien men bij het gebruik van dezelve de behoorlyke voorzorg (*) in acht neemt. De waarheid hier van, van welke mij ene bykans dagelijksche ondervinding te *Groningen*, vóór de uitgaaf van de beschrijving dezer Machine overtuigd heeft, heb ik nu zedert het laatst van *Junij*, dat ik hier gewoond heb, bevestigd gezien. Zeer vele kundige Lieden, op welke ik mij zou kunnen beroepen, zijn 'er hier, zo wel als te *Groningen*, oog-getuigen van geweest. Wie 'er, om enige rede, aan twijfele, zal ik altoos gereed zijn, in de ongunstigste Luchts-gesteldheid, door de Proef te overtuigen.

De waarde van dit Werktuig wordt, mijns bedunkens, door deze ondervinding zeer weinig verminderd, aangezien deze verhindering der opwekking, door de uitademing veroorzaakt, alleen in dit geval gebeurd is, waar de Kamer, vermits 'er niet op den haard gestookt wierd, gene genoegzame verversching van lucht verkrijgen konde. Deze is waarschijnlijk de enigste rede. Ik heb dezelve dikwils te *Groningen* voor een aanzienlijk gezelschap beproefd, altoos met denzelfden uitslag. De *Hooggeleerde Heer* A. BRUGMANS heeft deze Machine in zijn privaat *Collegie* te *Groningen*, uit omtrent dertig toehoorders bestaande, vertoond. De Heer CHERNACK, thans *Professor* te *Deventer*, heeft mij verhaald, dat dezelve aldaar in zijne openbare lessen voor wel 300 toehoorders uitmuntend wel voldaan heeft.

Wat de rede mag zijn, waarom lucht, wel door uitademing bevochtigd, zo veel hinderlijker zij voor de werking van Lakschijven, of liever, waarom dezelve het vocht van uitgeademde lucht zo gereed aantrekken, is ene vraag, welke ik tot noch toe geen kans zie, dat lichtelijk zal kunnen beantwoord worden. Niet onwaarschijnelijk zou de oplossing daar van aan andere zaken enig licht kunnen geven; te meer, dewijl het thans, door de Proeven en Waarnemingen van den uitmuntenden Dr. PRIESTLEY, blijkbaar is, waar in het verschil tusschen uitgeademde en veriche lucht bestaat.

Of

(*) Verhandeling over het Electrizeren, bladz. 95 en 96.

Of 'er, behalven deze, ook zomtyds op de ene of andere plaats ene andere luchts-geſteldheid zij, welke het vocht der lucht aan de ſchijf doet aankleven, of in enig ander opzicht de werking van deze Machine verhindere, moet de tijd en ondervinding leren. Tot noch toe ken ik 'er gene.

Haarlem,
den 4 *October* 1776.

NATUURLYKE HISTORIE VAN DEN AAKSTER.

(Volgens den Heer DE MONTBEILLARD, Medeſchryver van den Heer DE BUFFON.

BY de oude *Grieken* voerde de *Aakſter* den naam van Κίσσα, by de Hedendaagſchen noemt men hem Αγυιάτις; in 't Latyn heet hy *Pica*, in 't Italiaansch *Gazza*, in 't Spaansch *Pega*, in 't Fransch *Pie*, in 't Engelsch *Pye*, in 't Hoogduitsch *Aelſter*, in 't Poolsch *Stroka*, in 't Zweedsch *Skata*. In alle de opgenoemde taalen heeft deeze Vogel nog eenige andere naamen; doch de gemelde zyn de gebruiklykſte.

Zo veel overeenkomst voor 't uiterlyk aanzien heeft de *Aakſter* met den *Kraay*, dat LINNÆUS ze beiden onder een Geſlacht vervangt, en men, volgens BELONO, om van een' *Kraay* een *Aakſter* te maaken, niets anders te doen hebbe, dan den Staart des laatstgemelden te verkorten, en het wit zyner Pluimadie weg te neemen: in de daad, de *Aakſter* heeft den Bek, de Pooten, de Oogen, en de geheele geſtalte der *Kraayen* en *Kaauwen*: hy heeft, daarenboven, met de gemelde Vogelen, andere veel nadere overeenkomſten, in aart, zeden, en natuurlyke hebbelykheden: want, even als deezen, is hy alles verſlindend, leevende van alle ſoorten van vrugten; hy valt op krengen, maakt zyn prooy van eijeren en de jongen van kleine Vogeltjes; neemt zomtyds de ouden weg, 't zy hy dezelve in ſtrikken verward vindt, of met openbaar geweld aantast.

Men heeft zyn voordeel gedaan met de trek der *Aakſteren* tot leevendig gedierte, door dezelve, even als de *Raavens*, ter Jagt af te rigten. Doorgaans brengen de *Aakſters* het ſchoone Saiſoen gepaard door in de bezigheid van eijeren leggen, broeden, en wat daar aan vast is. In den Winter vlie-

gen

gen zy by benden, en komen te nader aan de bewoonde plaatzen, om dat zy daar meer middelen van beſtaan vinden, en de koude hunne behoeften verdubbelt. Zy gewennen ligt aan de Menſchen, en worden welhaast gemeenzaam in huis, waar zy eindelyk den meester ſpeelen.

De *Aakſters* klappen bykans eveneens als de *Kraayen*, leeren ook het geluid van andere Dieren ſlaan, en den Mensch naapraaten. 'Er wordt van een *Aakſter* verhaald, die volmaakt een Koe, een Geitje, en een Schaap nabootſte, en zelfs ook het Herdersfluitje; men gewaagt van een ander, die een geheel deuntje, op een trompet geblaazen, herhaalde. PLUTARCHUS ſpreekt van een *Aakſter*, die vermaak ſchiep om uit zichzelven de Menſchen na te praaten, en het geluid van Dieren en Werktuigen na te doen; doch dat hy, op zekeren dag, Trompetten-geſchal gehoord hebbende, ſchielyk ſtom werd, tot groote verwondering van allen die gewoon waren deezen Vogel onophoudelyk te hooren ſnappen; maar nog meer ſtonden zy verſteld, als hy, eenigen tyd daar naa, eensklaps dit ſtilzwygen afbrak, niet om zyn gewoone les te herhaalen, maar om den klank der Trompetten, door hem gehoord, met dezelfde toon en galmen te herhaalen. De Heer WILLUGHBY heeft 'er verſcheide gezien, die geheele ſpreekwyzen uitſpraken. *Margot* is de naam, dien men hem in *Frankryk* gewoonlyk geeft, om dat hy dit woord het liefst of gemaklykst uitdrukt, en PLINIUS verzekert, dat de *Aakſters* zeer veel vermaaks ſcheppen in deeze ſoort van navolging, dat zy zich benaarſtigen om de geleerde woorden wel te vormen, en langen tyd zoeken na een, 't welk hun vergeeten is, op het wedervinden blyk van vreugde geevende; als mede dat zy zomtyds van ſpyt ſterven, wanneer zy het vergeeten woord niet kunnen wedervinden, of hun tong het vormen van eenig nieuw woord weigert.

De *Aakſters* hebben doorgaans, gelyk de *Raavens*, een zwarte tong, zy gaan, even als de *Kaauwen*, op den rug der *Verkens* en *Schaapen* zitten, om de Wormen uit den huid deezer beesten te haalen; met dit onderſcheid, dat de *Verkens* deezen dienst gaarne ſchynen te ontvangen, terwyl de *Schaapen*, buiten twyfel veel tederder van gevoel, 'er voor ſchrikken. Zy vangen ook, in de vlugt, Vliegen en andere gevleugelde Inſecten, die in hun bereik komen; dit geſchiedt met eene zonderlinge behendigheid.

De *Aakſters* worden op dezelfde wyze als de *Kraayen* gevangen, en men heeft opgemerkt, dat zy denzelfden diefagtigen aart, en de gewoonte hebben, om hun voorraad te ver-

bergen. Men is van gevoelen dat zy regen aankondigen, wanneer zy meer dan gewoon ſnappen. Voor het overige doen 'er zich verſcheide ongelykvormigheden op, tusſchen de *Aakſters*, de *Raavens* en *Kraayen*.

In grootte kunnen zy by de gemelde Vogels niet haalen, en zyn zelfs veel kleinder dan de *Kaauwen*: zy hebben veel korter Vleugels; doch een' Staart, naar evenredigheid veel langer, by gevolge vliegen zy zo hoog en ſterk niet, ook onderneemen zy geen groote tochten; zy doen nauwlyks meer dan van den eenen boom op den anderen vliegen: want het verſchilt veel, dat, in het vliegen, de langte van den Staart, de kortheid der Vleugelen zou vergoeden. Wanneer de *Aakſters* zich op den grond bevinden, zyn ze in eene geduurige beweeging, en huppelen geſtadig: de Staart is mede onophoudelyk gaande, even als die van den *Kwikſtaart*. Over 't algemeen vertoonen zy meer rustloosheids en werkzaamheids dan de *Kraayen*, ook meer boosheids, en eene neiging om anderen als te beſpotten. In 't vervaardigen hunner Nesten laaten zy ook meer kunsts doorſtraalen; 't zy de Wyfjes, zeer vuurig op de Mannetjes geſteld, ook zeer zorgvuldig voor de Jongen zyn, 't welk veelal in de Dieren gepaard gaat; 't zy zy weeten, dat veele Roofvogels greetig op haare eijeren en jongen geſteld zyn, en daarenboven eenige onder dezelve, de wet der wedervergelding ten haaren opzigte kunnen doen gelden; zy vermenigvuldigen althans de voorzorgen naar evenredigheid van haare tederheid tot de Jongen, en de gevaaren die dezelve dreigen. De *Aakſters* bouwen haar nest op de hoogſte boomen, of ten minſten in 't hoogſte opgeſchooten kreupelhout; niets verzuimende om het vast en zeker te maaken. Het Wyfje, door het Mannetje geholpen, verſterkt het van buiten met buigzaame takken, en natgemaakte klei, en bedekt het geheel en al met een bekleedzel als een mandewerk, van kleine doornagtige takken, wel dooreen gevlogten: zy laat 'er geen opening in, dan aan de best verſterkte en minst toeganglyke zyde, en alleen groot genoeg om 'er in en uit te kunnen komen. Haare naarſtige voorzorge bepaalt zich niet tot het veilige, maar ſtrekt zich uit tot het gemaklyke: want zy bekleedt het nest van binnen met eene rondagtige matras, ten einde de Jongen te zagter en te warmer liggen; en ſchoon deeze matras, die het eigenlyke nest uitmaakt, niet meer dan omtrent zes duimen middellyns heeft, zal het geheele nest, de buitenwerken mede gerekend, ten minſten twee voeten over 't kruis haalen.

Zo veel voorzorgs voldoet nog niet aan haare tederheid, of liever aan haar wantrouwen, haar oog is geſtadig op de wagt, om

om te zien wat 'er buiten omgaat: ziet zy een' *Kraay* aankomen, zy vliegt hem terſtond te gemoete, valt aan, vervolgt dien zonder af te laaten, met groot geſchreeuw, tot dat zy hem verwyderd heeft. Doet 'er zich een gedugter vyand op, een *Valk*, of een *Arend*, de vrees houdt den *Aakſter* niet te rugge, hy durft 'er op aanvallen met eene roekloosheid, die niet altoos wel ſlaagt; ondertuſſchen moet men erkennen dat de *Aakſters* zomwylen met meer overlegs te werke gaan, indien het waarheid is, gelyk men voorgeeft, dat zy, eene meer dan gewoone opmerking op haar nest ontdekt hebbende, de eijeren elders heen brengt. 't Geen de Jaagers vermelden, van het vermogen der *Aakſteren*, is niet min vreemd; ſchoon deeze kunde der getallen zich niet boven het getal van vyf uitſtrekke. Zy willen, naamlyk, dat wanneer een *Aakſter* één mensch ziet gaan in een hut aan den voet des booms, op welken zy haar nest gemaakt heeft, zy daar niet intrekt, voor dat zy hem daar uit heeft zien treeden, dat wanneer, om den Vogel te bedriegen, 'er twee in ſtede van één ingingen, en maar één 'er uit tradt, hy dit wonder wel bemerkte, en zich niet in 't nest, dan naa dat de tweede mede was uitgegaan, zou begeeven; dat dit zelfde plaats heeft met drie, vier, ja vyf perſoonen, doch dat wanneer 'er zes in de hut gingen, de zesde daar in kon blyven, zonder eenigen argwaan te verwekken; hier uit zou volgen dat de *Aakſter* eene nette bevatting hadt van de opeenvolging der eenheden, en derzelver zamenvoeging beneden de zes: en men moet erkennen, dat de nette bevatting eens getals, by den enkelen opſlag van het oog, in een Mensch bykans binnen dezelfde perken is omſchreeven.

De *Aakſters* leggen ieder broedzel zeven of acht eijeren, en broeden ééns 's jaars, althans wanneer men het nest niet geſtoord of verdelgd heeft, in welk geval zy terſtond een ander beginnen te vervaardigen, en het Paar arbeidt daar aan met zo veel vlyts, dat het in minder dan één dag gemaakt is: hier op volgt een tweede broedzel van vier of vyf eijeren: worden zy nogmaals geſtoord, zy ſtellen een derde gelykſoortig nest toe, en 'er volgt een derde Broedzel, weder min talryk. Dusdanig eene handelwyze heeft zeker gelegenheid gegeeven, om aan de *Aakſters*, de list toe te ſchryven, van beſtendig twee nesten te maaken. De eijeren zyn kleinder en bleeker van kleur dan die der *Raavens*, bezaaid met bruine ſtippen, op een blauwen groenagtigen grond, menigvuldigst aan het dikke einde. JEAN LIEBAULT, door den Heer SA-

LERNE aangehaald, is de eenigſte die zegt, dat het Mannetje en Wyfje beurtlings broeden.

De jonge *Aakſters* zyn blind, en eerst uit het ey komende nauwlyks naar Vogels gelykende; het is eerst met den tyd en by trappen, dat de deelen zich ontwikkelen, en de gedaante bepaald wordt. De Moeder voedt ze niet alleen zorgvuldig op; maar haare zorgen volduuren een langen tyd, naa dat ze gekweekt zyn. Het *Aakſter-vleesch* is een gemeen eeten, egter heeft men 'er min afkeers van dan van Jonge *Kraayen*.

Wat het verſchil betreft, 't geen men in de Pluimadie waarneemt; ik merk 't zelve niet volſtrekt aan als ſoort onderſcheidend: dewyl men, onder de *Raavens*, de *Kraayen*, en de *Kaauwen* enkele vindt, die zwart en wit zyn als de *Aakſters*; ondertuſſchen kan men niet ontkennen, of onder de eigenlyk gezegde *Raavens*, *Kraayen* en *Kaauwen*, is de zwarte kleur de heerſchende; gelyk de bonte van zwart en wit de heerſchende kleur is, onder de *Aakſters*, en dat, indien men witte *Aakſters* gezien heeft, gelyk men witte *Raavens* en *Kaauwen* aantreft, het niet zeer zeldzaam zou weezen, geheel zwarte *Aakſters* te ontmoeten. Voor 't overige moet men zich niet verbeelden, dat het zwart en wit, de hoofdkleuren der *Aakſteren*, alle mengeling van andere kleuren buitenſluiten; de *Aakſters* van naby en in zeker licht beſchouwende, ontdekt men kleurſchakeeringen van groen, purper, en violet; en ſtaat verſteld eene zo ſchoone Pluimadie aan te treffen in een Vogel, ten dien opzigte in zo weinig naam. Maar men weete, dat, in dit geval, en in veele andere, de ſchoonheid eene oppervlakkige en vlugtige hoedanigheid is, volſtrekt afhangende van het oogpunt waar uit men dezelve beſchouwt. Het Mannetje onderſcheidt zich van het Wyfje, door een veel ſterker blaauwen weerſchyn boven op het lyf, en niet door de zwartheid zyner tonge, gelyk eenigen willen.

De *Aakſter* is, benevens de andere Vogelen, aan 't ruien onderworpen; doch men heeft opgemerkt, dat zyne veeren agtervolgende en allengskens uitvallen; uitgezonderd de veeren op den Kop, die eensſlags uitvallen, zo dat de *Aakſter* ééns in 't jaar, ten tyde van het ruien, kaalhoofdig ſchyne. De Jongen krygen den langen Staart in het tweede Jaar, en ongetwyfeld zyn zy niet eer volwaſſen.

Alles wat ik van den leevensduur der *Aakſteren* gevonden heb, is, dat Dr. DERHAM 'er één gevoed heeft, die meer dan twintig Jaaren by hem leefde; doch toen door ouderdom geheel blind was geworden.

Dee-

Deeze Vogel is zeer gemeen in *Frankryk*, in *Engeland*, in *Duitschland*, in *Zweeden* en door geheel *Europa*, uitgezonderd in *Lapland*, en in bergagtige Gewesten, waar uit men mag beſluiten, dat deeze Vogel zwaare koude ſchuwt.

Ik heb hier boven aangemerkt, dat men *Witte Aakſters* vondt, gelyk 'er *Witte Raavens* zyn; en, ſchoon de voornaamſte oorzaak van deeze verandering der Pluimadie, de invloed is der Noordlyke lugtſtreeke, dewyl men dit mag veronderſtellen van den *Witten Aakſter* van WORMIUS, die uit *Noorwegen* kwam, en zelfs ten opzigte van eenige, van welke RZACZYNSKI ſpreekt; moet men nogthans erkennen, dat ze, zomtyds, in gemaatigde Lugtſtreeken voorkomen; getuigen hier van ſtrekt, de *Aakſter* eenige Jaaren geleden in *Sologne* gevangen, die geheel *wit* was, uitgezonderd één enkele pen in 't midden der vleugelen. Deeze is of uit *Noordlyker Landen* in *Frankryk* gekomen, naa deeze verandering der Lugtſtreeke ondergaan te hebben; of eenige byzondere oorzaak heeft hem in *Frankryk* die kleurverwiſſeling aangebragt. Dit zelfde mag men zeggen van de *Witte Aakſters*, die men zomtyds in *Italie* ontmoet.

WORMIUS merkt aan, dat zyn *Witte Aakſter* kaal van Kop was, en aan dit deel geheel vederloos; waarſchynlyk zag hy dien in den ruityd, en dit bekragtigt het aangemerkte omtrent de *Gewoone Aakſters*.

WILLUGHBY heeft, in de Menagerie des Konings van *Engeland*, *bruine* of *roſſe Aakſters* gezien, die voor eene tweede verſcheidenheid in de gewoone ſoort van *Aakſters* mogen gehouden worden.

GESCHIEDKUNDIGE PROEVE OVER DE UITVINDING DER LETTEREN.

Van den Hoogleeraar WARD.

(*Uit het Engelsch.*)

VErmids de Menſchen geſchapen zyn, om in eene Maatſchappye te leeven, heeft de Schepper hun begaafd met het vermogen, om onderſcheide klanken te vormen, waar door zy hunne gedagten aan elkander mededeelen, 't geen wy de Spraak noemen. Misſchien waren onze eerſte Ouders, zo als zy uit de hand huns Maakers kwamen, daar mede voorzien. Want GOD komt ons voor, als terſtond tot

hun ſpreekende, 't welk van geene betekenis was, zo zy hem niet verſtonden. Het zou geheel vrugtloos weezen, te onderzoeken, welk eene Taal deeze geweest hebbe. ——— Maar dewyl de Spraak alleen van dienst was, wanneer de Menſchen zich by elkander bevonden, ſchynt het eigenaartig te veronderſtellen, dat zy, met den tyd, opgeleid zyn tot het uitvinden van eenige characters, aan die klanken beantwoordende, om dus hunne gedagten over te brengen tot de afweezenden.

Hoe vroegtydig dit gedaan zy, blykt niet. Dan uit hoofde van de waarſchynlykheid en de groote nutheid voor 't Menschdom, wordt het door SUIDAS (*), en zommigen onder de Kerkvaderen, aan ADAM toegeſchreeven.

JOSEPHUS verhaalt eene zeer zonderlinge geſchiedenis van SETH, die, gelyk hy vermeldt, uit den mond van ADAM gehoord hebbende, dat eene tweevoudige vernieling, door Water en Vuur, de Wereld dreigde, om de gedagtenis der ontdekkingen, toen door 't Menschdom gedaan, voor ondergang te hoeden, dezelve op twee Pylaaren, een van gebakken én een van gehouwen Steen, ſchreef, als het beste bewaarmiddel, tegen elk deezer rampen, en dat de Steenen Pylaar nog ten zynen tyde in *Syrie* was (†). Maar het bewys hier bygebragt, om die vertelling te ſtaaven, dient ter wederlegging: want de ſtaat, waar in de Aardkloot gebragt was door den Zondvloed, moest dien Steen verwoest hebben, of men moest de behoudenis daar van aan een Wonderwerk toeſchryven. Wy hebben, derhalven, niets meer dan eene bloote waarſchynlykheid, wegens het gebruik der Letteren vóór den Zondvloed.

Naa den Zondvloed hebben onderſcheide Schryvers, die Uitvinding aan verſchillende Volken toegekend: deezen aan de *Egyptenaaren*, onder welken MERCURIUS ze zou hebben ingevoerd; geenen aan de *Phenicieers*, anderen aan de *Aſſyriers* of *Chaldeen*. 't Is noodloos de voorſtanders deezer gevoelens by te brengen, en de redenen, die zy geeven, tegen elkander op te weegen: dewyl ze alle op enkele gisſingen ſteunen.

De oudſte berigten, welke wy hebben van Starrekundige Waarneemingen, zyn van de *Chaldeen*, deeze konden niet bewaard worden zonder Letteren of zekere Characters. SIMPLICIUS zegt, in zyne Verklaaringen van ARISTOTELES, dat CAL-

(*) SUIDAS *in Voc.* Ἀδαμ.
(†) JOSEPH *Antiq. Iud.* L. I. Cap. III.

CALLISTHENES, op 't verzoek van ARISTOTELES, na *Griekenland* de *Chaldeeuwſche Waarneemingen* zondt, die 1903 jaaren hooger dan den tyd van ALEXANDER liepen (*). Dit was twee honderd jaaren vóór de geboorte van ABRAHAM. SIMPLICIUS leefde eerst in de zesde Eeuwe der Christlyke Jaartellinge; doch hy haalt PORPHYRIUS aan, die in de Derde bloeide, zo dat het alleen op zyn gezag ſteunt.

ABRAHAM kwam uit *Chaldea*, en zette zich in *Canaan* neder. Tuſchen de Taal dier beide Landen ſchynt, ten dien tyde, eenig onderſcheid geweest te zyn: want wy vinden aangetekend, dat wanneer JACOB en LABAN eenen Steen oprigtten, ten teken van het verbond tuſchen hun aangegaan, JACOB, die de *Canaanitiſche* of *Phenicifche Taal* ſprak, dien eenen anderen naam gaf dan LABAN, in de *Syriſche Taale* (†). En naa de gevangeniſe door NEBUCHADNEZZAR, leezen wy, dat DANIËL, en eenige andere *Joodſche Jongelingen*, bevel kreegen om de *Chaldeeuwſche Taal* te leeren (§). Dan of een dier Taalen in JACOBS tyd geſchreeven zy, ſtaat nog te onderzoeken.

Eenigen hebben gedagt, dat de Letters eerst gebruikt zyn by de Wetgeeving op *Sinaï*, wanneer GOD gezegd wordt, zelve de Tien Geboden op twee Steenen Tafelen geſchreeven te hebben (**). En, als MOSES, ten dien tyde, gelyk de Geſchiedenis meldt, de woorden des Verbonds beſchreef (††), ſtelt men dat hy de Letters van GOD geleerd hebbe (§§). Dan MOSES hadt reeds te vooren bevel ontvangen, om de nederlaage van AMALEK, tot eene gedagteniſe, in een Boek op te ſchryven, toen de *Israëliten* te *Rephidim*, en nog niet by *Sinaï*, gekomen waren (***). De Schryfkunst ſchynt, derhalven, eene Kunst geweest te zyn, waar in hy toen bedreeven was. En iemand zal zich gereedlyk verbeelden, dat de noodzaaklykheid de Menſchen veel vroeger dan dien tyd moet aangezet hebben, tot het uitvinden van eenige Characters, om de geheugenis der dingen te bewaaren, en de gedagten aan afweezenden over te brengen. JOB wenscht, *Och of myne woorden toch opgeſchreeven wierden! Och of ze in een Boek ook werden ingetekend* (†††)! Doch, dewyl de ouderdom

(*) *In Ariſtot. Lib. II. de Cælo.* (†) *Gen.* XXXI. 47. (§) *Dan.* I. 4.
(**) *Exod.* XXI. 18. XXXIV. 1. 28. Vergeleeken met *Deut.* X. 4.
(††) *Exod.* XXIV. 4. 7.
(§§) *Biſchop of Clogbers Origin of Hieroglyphics.* p. 54.
(***) *Exod.* XVII. 14. (†††) *Job* XIX. 23, 24.

dom van dat Boek onzeker is, levert het geen rechtſtreeks bewys op, van de oudheid der Letteren: en de Schriften van MOSES zyn de oudſte, waar van wy met zekerheid kennis hebben.

Dan de Geleerden twisten heftig, welke de gedaante was der Letteren, door MOSES en andere Schryvers des Ouden Verbonds gebruikt. Het heerſchend denkbeeld, gelyk de onvermoeide Dr. PRIDEAUX aanmerkt, pleit voor den *Samaritaanſchen* of ouden *Phenicifchen Letter*; en dat, naa de *Babyloniſche Gevangenisſe*, EZRA het geheele Oude Verbond in *Chaldeeuwſche*, of *Hedendaagſche Hebreeuwſche Letteren*, overſchreef, die, veel ſchoonder zynde, toen in algemeen gebruik gekomen waren; terwyl de andere alleen by de *Samaritaanen* overbleeven (*). Wat hier van EZRA gezegd wordt, kan waar zyn; doch dat de *Samaritaanen*, alleen, den ouden Letter behielden, mag wel in twyfel getrokken worden: want 'er zyn nog eenige Penningen voor handen, door de *Jooden* gemunt, toen zy daar toe van ANTIOCHUS vryheid bekomen hadden (†), wier opſchriften, door RELAND uitgelegd, in *Samaritaanſche Letters* zyn: deeze Geleerde Man vermeldt ons, dat de *Chaldeeuwſche* en de *Syriſche Taalen* voornaamlyk van elkander verſchilden, in de gedaante der Letteren, beiden toen zo gemeen in *Judea*, dat het zuiver *Hebreeuwsch* meest buiten gebruik geraakt was (§). Doch dat de Boeken des *Ouden Verbonds*, ten tyde van CHRISTUS, niet in 't *Samaritaansch* geſchreeven geweest zyn, ſchynt hy af te neemen uit het zeggen van JESUS zelve, ten opzigte van de Wet, *dat geen Jota of Jod daar van zou voorbygaan, tot dat het alles zal zyn geſchied* (**). Want die Letter, welke, onder de *Hebreeuwſche Letteren*, de kleinſte is, is de grootſte onder de *Samaritaanſche*.

(*) *Prideaux. De Geſch. van het O. en N. Verbond aaneengeſchakeld*, I. *Deel.* p. 530. In 4to.
(†) *Maccab.* XV.
(§) *Diſertatio de Nummis Samaritan.* p. 19.
(**) *Matth.* V. 18.

KOR-

KORTE BESCHRYVING VAN PETERSBURG, HET HOF VAN RUSLAND, DE KEIZERIN, EN DEN GROOT HERTOG, IN EENEN BRIEVE VAN DEN HEER WRAXAL, AAN ZYN VRIEND, IN DEN JAARE 1774.

MYN HEER!

EEne aangenaame verrukking vervoert my, terwyl ik wandel, langs de ſtraaten, te *Petersburg*, en de openbaare gebouwen zie van deeze groote Hoofdſtad, die, als door betoovering, binnen het tydperk van 't geheugen der menſchen, nog in leeven, is opgereezen: de moerasſige eilanden van de *Neva* zyn veranderd in een der heerlykſte Steden des aardbodems. De verbeelding, geholpen door zo veele zigtbaare voorwerpen, verheft zich tot den grooten Stigter, en ziet als nog de beſchermgeest van PETER zweeven over zyn eigen maakzel; beſchouwende, met eene vaderlyke tederhartigheid, de hoog opgehaalde Paleizen en Tempels. De naamen, door de oude Geſchiedenis, met zo veel roems, vermeld, en in welker lof zy zo gaarne uitweidt, zwigten voor dien deezes onſterflyken Mans: de fabelagtige Wetgeevers van *Griekenland* en *Egypte* dagten nimmer zo groot eene hervorming te onderneemen, als Czaar PETER, met de daad, volvoerde. De volgers van CADMUS, van THESEUS en van ROMULUS, waren bezield met dezelfde drift als hunne aanvoerders: doch de *Muscoviten*, in de diepſte barbaarſchheid gedompeld, door hunne haatlyke vooroordeelen, van den ommegang met de *Europiſche Volken* uitgeſlooten, en even zeer de ſlaaven van vooroordeel als van oude gewoonten, werden, tegen wil en dank, met geweld, uit deezen nagt van onkunde opgetoogen, en gedrongen kennis en beſchaafdheid aan te neemen. Ik moet bekennen, dat ik nimmer dit zo kortlings gebeurd en wonderbaar voorval overdenk, of ik word verrukt door een onwederſtandlyke geestdrift.

De Stad *Petersburg* is nog ſlegts een verbaazende omtrek, die, om voltooid te worden, de opvolging van verſcheide Vorſten en Vorſtinnen, en een reeks van eeuwen, zal eiſchen. Dezelve beſlaat voor tegenwoordig eene verbaazende uitgeſtrektheid gronds: doch, dewyl de Huizen, in veele deelen, niet digt aan elkander gebouwd zyn, en 'er nog groote plekken open liggen, valt het bezwaarlyk de weezenlyke grootte te bepaalen. De Godsdienſtigheid heeft niet ge-

gelaaten, het haare tot de heerlykheid der Stad toe te brengen, en Gebouwen, ten Godsdienst geſchikt, in bykans elk gedeelte op te rigten. De nieuwsgierigheid heeft my aangedreeven, om in alle te gaan. De bouwkunst, in het uitwendige, verſchilt zeer weinig. De *Grieken* ſchynen zo zeer geſteld op Koepels, als de *Mahometbaanen* op Minarets. Doorgaans plaatzen zy eene groote, tusſchen vier kleine, en overdekken ze met verguld koper, 't welk, als de zon 'er op ſchynt, ſterker in 't oog flikkert. De çieraaden, van binnen, zyn kostbaar en vreemd: een *Mexicaanſche Tempel* kan nauwlyks een zonderlinger voorkomen hebben. Zy omringen eene ſchildery van de Maagd MARIA en JESUS, met gouden of zilveren hoofdçieraaden, en zomtyds met een geheel ſtel kleeren; alleen de vingers bloot laatende, die de menigte eerbiedig kust. Eenige van deeze wonder vreemd zamengeſtelde afbeeldzels, uit ſchildery en metaal, zien 'er zeer belachlyk uit; en de Maagd gelykt zomtyds eene in gouden ketenen gevangene. De Papa's, of Priesters, zyn bykans op de *Roomſche wyze* gekleed: hunne kleeding beſtaat uit goud en zilver laaken en kostbaare zyden ſtoffe. De wyze, waar op zy den eerdienst verrigten, zou iemand eer om eene bezweering doen denken, dan om een gebed, aan de Godheid opgedraagen: zy herhaalen 'er veel van, met zulk eene verbaazende ſchielykheid, dat iemand het ongeloofliyk zou agten, voor de toehoorders één enkel woord, 't welk de Priester uit, onderſcheiden te verſtaan, hoe ſterk en ingeſpannen hunne aandagt ook moge weezen.

ST. NICOLAAS houdt nog zyn rang en eerbied in de *Ruſſiſche Almanach*, en heeft omtrent zo veel altaaren als de Maagd MARIA. Ondertusſchen weet ik niet wat rede zy daar voor hebben; doch ik heb opgemerkt, dat, wel negen of tien der hoofden van MARIA en het Kind JESUS, zwart of taanverwig van kleur geſchilderd zyn, en 't is niet onwaarſchynlyk dat zy, dus doende, ons een regtmaatiger denkbeeld geeven van haar perſoon, dan RAPHAËL of GUIDO: dewyl de *Syriſche Vrouwen* van laagen ſtaat, in *Palestina*, aan den zonneſchyn blootgeſteld, noodwendig eene bruine kleur moeten hebben.

In de Kerk des Kasteels, rusten de beenderen van PETER DEN I, en der Vorſten, die naa hem geregeerd hebben, in Kisten nevens hem geplaatst; doch geen hunner heeft marmeren gedenktekens, te hunner gedagtenisſe, opgerigt: en geen reiziger wordt aangezet, om deeze Kerk in te treeden, dan door de bewustheid dat hy het hout ziet, waar in de asch van PETER DEN GROOTEN rust, en, om die mengeling van eer-

eerbied en vermaak te ondervinden, uit de beſchouwing daar van gebooren. Een eenig Vorst is uitgeſlooten, als onwaardig om begraaven te worden by zyne Voorgangers op den Throon van *Rusland*. Dit is de ongelukkige PETER DE III, die, naa zyn dood, eenige dagen ten toon geſteld werd, in het Klooster *Newsſki*, eenige mylen van de Stad gelegen, om het Volk te overtuigen, dat hy geen geweld geleden hadt, maar eenen natuurlyken dood geſtorven was: hier werd hy vervolgens in ſtilte begraaven.

De openbaare Gebouwen van verſcheidenerlei ſoort zyn zo talryk in deeze Stad, en ik hel over om te gelooven, dat zy een vyfde of zesde gedeelte van de geheele Hoofdſtad uitmaaken. Eenige zyn van hardſteen, de meeste van gebakken ſteen of gepleisterd hout. Het Winterpaleis is van hardſteen en gebakken ſteen, en werd door de overleedene Czarinne ELIZABETH gebouwd. Het is zeer groot en lomp: men zou bykans veronderſtellen, dat JOHN VAN BURGH geroepen was, om 'er het plan van te maaken, dewyl niets beter in zyn ſmaak kan gebouwd worden. Het is nog niet geheel voltrokken, gelyk meest alle dingen in *Rusland*. De gelegenheid is zeer verrukkelyk op de oevers van de *Neva*, en in het middelpunt van de Stad. Digt daar by ziet men een klein Paleis, geſtigt door de tegenwoordig regeerende Keizerinne, en, waarom weet ik niet, de *Hermitadie* geheeten. Het heeft, naar ons denkbeeld, niets meer van een *Hermitadie*, dan van een Tempel; doch, wanneer haare Majeſteit in dit gedeelte van 't gebouw zich onthoudt, leeft zy afgezonderd, en daar is geen Vergaderkamer des Hofs. Eenige dagen geleden, werd het my vergund, de Kamers van dit Paleis te zien; ze zyn zeer fraai en met veel ſmaaks opgecierd. Men vindt 'er twee gaanderyen, met Schilderſtukken, onlangs voor veel gelds in *Italie* gekogt; om deeze te beſchouwen, zou ik gaarne, was het my geoorlofd, elken dag van myn verblyf alhier, eenige uuren doorbrengen. De Kroon, die ik in het Paleis zelve zag, is mogelyk de kostbaarſte in geheel *Europa*. Dezelve heeft de gedaante van een bonnet, en is geheel bedekt met diamanten. In de Schepter is die beroemde, door Prins ORLOFF gekogt, voor 500,000 Roubels, en van hem, nu eenige maanden geleden, ten geſchenke gegeeven aan haare Majeſteit. Dezelve overtreft PITT's Diamant in grootte, en behoeft, in helderheid van water, voor dezelve niet te wyken. De kenners van Edelgeſteenten verklaaren, dat het de ſchoonſte en zeldzaamſte is, ooit uit *Golconda* gebragt.

Hier

Hier zyn twee Academien, één der Kunſten, en eene der Weetenſchappen; beide heb ik ze herhaalde keeren bezogt. De tegenwoordige Keizerin heeft de eerſte geſtigt, deeze zal, voltooid zynde, een heerlyk gebouw weezen. 'Er zyn Leermeesters in de onderſcheide takken, en ontwerpen van de geagtſte modellen der *Griekſche* en *Romeinſche* Beeldhoukunde. Ik vind, egter, niet, dat tot nog uitſteekende Vernuften zich hier vertoonden, ſchoon het aan geene Kunſtenaars ontbreeke. De Natuur ſchynt de volmaaktheden, in deeze fraaije en uitgeleezene voortbrengzels, tot zekere lugtſtreeken en volken bepaald te hebben, waar zy eeuwen lang van zelve ontſtaan; en die alleen gebrekkig gevolgd worden, door andere Volken, die 'er min geſchiktheid toe ſchynen te hebben.

Ik ben meer verrukt, door de Rivier *Neva* zelve, dan door eenig ding, 't welk ik hier zag. De *Theems* komt 'er in ſchoonheid niet by in vergelyking: en, dewyl de Stroom geduurig uit het Meir *Ladoga*, in den *Finſchen* Golf loopt, is de *Neva* altoos vol, helder, en geheel zuiver. Langs de oevers is, buiten tegenſpraak, de ſchoonſte wandelplaats der wereld. Het is geene Kaay: dewyl de Schepen nooit in dit gedeelte komen; maar eene paradeplaats, eene myl lang: de gebouwen, daar geſtigt, worden nauwlyks door eenige in ſchoonheid overtroffen: men heeft nog meer te bouwen, om, in de lengte, eene dubbele ry te hebben. Over de rivier is, in het nauwſte gedeelte, een brug op ſchepen. Alle de deelen der Stad zyn met Kanaalen doorſneden, door deeze Rivier bewaterd: geene geſteldheid kon voor den Koophandel gunſtiger zyn, indien de koude het water, 's jaarlyks, geen vyf maanden lang geſlooten hieldt. Naardemaal deeze Stad, het werk is van zo weinig jaaren, heeft men, in de ſchikking der gebouwen, eene zeer geregelde orde waargenomen: geen ding vertoont zich oud of vervallen: veel is nog onvoltooid. De gebouwen hebben overal een vry goed aanzien, en zyn, gelyk meest alle dingen, in *Rusland*, op een grooter plan, dan ik ergens gezien heb, gebouwd. De wegen zyn meest beſtraat; doch zy hebben hier eene gewoonte, om, op veele plaatzen, een vloer van hout op den grond te leggen. Dit was, naar men my verhaald heeft, eertyds nog veel algemeener in gebruik te *Moskow*, waar, by de veelvuldige branden, de ſtraat zelfs vuur vatte, en de brand allerſchriklykst wierd: dewyl de huizen desgelyks, zelfs nog tegenwoordig, van hout zyn.

Het

Het toevoorzigt te *Petersburg* is zeer goed, men kan 'er ten allen uure vry veilig wandelen. Nu en dan, schoon zeer zeldzaam, hoort men van een' moord.

Ik had het vermaak, van den Heer ROBERT GUNNING laatstleden Saturdag te vergezellen, na het Paleis *Peterhoff*, waar de Keizerin zich tegenwoordig onthoudt. Het was de verjaardag haarer komste tot den Throon, wanneer doorgaans het Hof zeer luisterryk is. Dewyl wy 'er vroeg kwamen, hadden wy tyds genoeg, om de tuinen te bezigtigen, eer haare Majesteit verscheen. Ze zyn zeer uitgestrekt, leggen aan den oever des *Finschen Golfs*, en worden bespoeld door deszelfs wateren. In 't midden der tuinen is het Paleis zelve, gelegen op eene hoogte, en heeft een allerheerlykst gezigt. Het werd begonnen door PETER DEN I; doch is vergroot en verbeterd door de Keizerinnen, zyne Opvolgeresen, zo dat het tegenwoordig eene aanmerklyke uitgestrektheid gekreegen heeft. Voor aan is een Kanaal, eenige honderd voeten lang, gemeenschap hebbende met den Golf, hier door worden drie waterspronge voorzien, welke niet, gelyk die van *Versailles*, alleen by gelegenheid van staatlyke feesten, maar 't geheele jaar door, springen. De Kamers zyn alle zeer uitmuntend en pragtig; doch myne aandagt werd voornaamlyk getrokken door de Vergaderkamer, waar vyf allerschoonste Portraiten der *Russische Ryksbestuurderen* hingen. Zy waren ten voeten toe geschilderd, door welk een Meester, weet ik niet. PETER DE I hangt voor aan, en tegen hem over CATHARINA, uit *Lyfland* herkomstig, die, in een schamele hut gebooren, ten throon eens magtigen Ryks klom. Ik bleef eenige oogenblikken staan by deeze Schildery, in stille verwondering opgetoogen, over eene Vrouw, uit zo laagen stand, tot de Keizerlyke waardigheid opgesteegen; zich door haar vernust, trouwe, en deugd des waardig maakende. De Schilder heeft haar geschilderd als van een middelbaaren ouderdom, haare oogen en hair zyn zwart, haar voorkomen is openhartig, haar weezen lachend en inneemend, haare gestalte is middelmaatig van grootte. De Czarinnen, ANNA en ELIZABETH, bekleedden elk haare plaats in dit vertrek; doch zy hielden my niet lang te rugge van 't beschiegelen des Portraits der thans regeerende Vorstinne, in een' zonderlingen smaak uitgevoerd. Zy zit gekleed in *Russisch Krygsgewaad*, gelaarsd, schrylings op een wit paard. In haare hand heeft zy een eiken tak, dien zy droeg by de gedenkwaardige Ryksomwenteling, die haar ten Throon hief, en desgelyks was

op-

opgevat door alle haare aanhangers. Haare lange hairlokken zwieren onopgetooid en verwilderd op haar rug; en de roodheid in haar weezen, het natuurlyk uitwerkzel van de hette en de vermoeienis door haar uitgeſtaan, is wonder wel getroffen. Het levert een getrouw en nauwkeurig afbeeldzel op van haar Perſoon en Kleeding, nu twaalf jaaren geleden, wanneer ze te *Peterhoff* kwam, en den Throon van *Rusland* beklom.

Terwyl ik deeze Schildery bezag, en myne gedagten geleid werden tot het droevig einde des ongelukkigen Czaars, 't welk zo ras volgde, hoorde ik de aankomst der Czarinne aankondigen. Een groote ſleep van Heeren ging haar voor. Ik had eene vermaaklyke aandoening, met ontzag vermengd, als ik deeze uitſteekende Vrouwe zag, die door kloekmoedigheid en ſtaatkunde, zonder eenig regt des bloeds, op den Czaarſchen Throon zich gezet heeft, en dien behoudt. Schoon zy nu wat zwaarlyvig geworden is, heeft zy iet ernſthaftigs, door bevalligheid gemaatigd, in haar weezen en voorkomen, 't welk eenen diepen indruk maakt. Zy was gekleed in donker blaauwe zyde met gouden ſtreepen, en haar hair met diamanten verçierd. Naa dat de Staatsdienaars van buitenlandſche Mogendheden, by haar, de gewoone pligtspleegingen van deezen dag hadden afgelegd, genoot ik de eer om haar aangebooden te worden, en haare hand te kuſſen. De Groot Hertog en de Groot Hertoginne van *Rusland* volgden de Czarinne; zy bleeven nauwlyks één minuut in den Kring, en vervoegden zich terſtond aan de Speeltafel.

De Groot Hertog is de vermoedlyke Erfgenaam der Keizerlyke Kroone. Hy heeft een goed voorkomen, een bevallig gelaat, een ſchrander uitzigt. Hy is twintig jaaren oud, [thans twee en twintig.] 't Is zeer moeilyk te ontdekken, welke hoedanigheden of vermogens hy weezenlyk bezit: naardemaal onder dit eenhoofdig en nayverig Staatsbeſtuur, nauwlyks eenige meerdere magt van aanbelang, in den tweeden Perſoon des Ryks, dan in honderd anderen, huisvest. Tot nog heeft hy geene uitſteekende blyken van bekwaamheid gegeeven, of byzondere trekken van zyn character vertoond. Die hem van naby kennen, betuigen, dat hy vriendlyk, geſpraakzaam en liefddaadig is. Maar hoe algemeen en onzeker zyn deeze trekken, en hoe weinig kunnen wy daar uit het character des Opvolgers van PETER DEN I opmaaken. Hy trouwde in den Jaare 1773. De Groot Her-

Hertoginne, eene *Duitſche Prinſes*, uit den huize van *Heſſen-Darmſtad*, is eenvoudig in haar perſoon; dan nogthans heeft zy iet in haare weezenstrekken en geheele voorkomen, 't welk, indien ik genegen was, om uit de gelaatbeſchouwing te oordeelen, my een gunſtig denkbeeld zou inboezemen van haar hart. Dit, des ben ik verzekerd, verdient zy, en de Groot-Hertog bemint haar teder.

Tusſchen acht en negen uuren 's avonds ſcheidde het Hof, en ik ging na *Petersburg*, ſchoon ik eergisteren my weder na *Peterhoff* begaf, dewyl 'er eene Masquerade was, en de tuinen geillumineerd waren. De Masquerade was veeleer een *Bal paré en domino*; dewyl men 'er zeer weinig of geene vermomde kleedingen zag, en geene aangenomene characters door gehouden wierden. Ieder een, zonder onderſcheid, wordt, te deezer gelegenheid, toegelaaten, 'er waren tusſchen de vier en vyfduizend Perſoonen tegenwoordig. Haare Majeſteit was in blauw *domino* gekleed, en ſpeelde bykans den geheelen avond op de kaart. De Illuminatie in de tuinen overtroffen verre alles wat ik ooit van dien aart in myn leeven zag. In deeze, als mede in de Vuurwerken, overtreffen de *Ruſſen* zeker alle Volken van *Europa*. Twee verbaazend groote boogen van vuur ſtrekten zich uit voor het Paleis. Het Kanaal, 't welk tot den *Finſchen Golf* loopt, was aan beide de kanten verlicht; en het gezigt bepaald door een rots van binnen geillumineerd, 't geen een ſchoone uitwerking deedt. Te wederzyden van het Kanaal waren lange boogswyze wandelpaden, kunſtig verlicht, en, behalven deeze, hingen 'er, in 't geboomte, feſtonnen van verſchillend gekleurde lampen. Alle de waterſprongen waren in werking. Kunſtige watervallen, waar in het water van de eene ſchuinte op de andere viel, opgecierd met aartig geplaatſte lichten, vermaakten en verbaasden den aanſchouwer teffens. Behalven deeze waren 'er prieelen, pyramiden en tempels van vuur; en bovenal maakten de Vorſtlyke Jagten, op het water, dezelfde ſchitterende en betoverende vertooning.

Niets kan beter ingerigt weezen, om die bedwelmende en woelige aandoening van verwondering, met vermaak vermengd, te verwekken; die, ſchoon ze niet uit het verſtand of het hart voortkomt, nogthans eene kragtige uitwerking op beiden heeft. De zinnen alleen worden gevangen genomen, en laaten geen tyd noch bekwaamheid over, om te redenkavelen over de natuur van het vermaak, 't welk zy ver-

verſchaffen: doch ſleepen ons weg in een draaikring, met een onwederſtaanbaar geweld. —— Indien wy by dit alles voegen, de vermeesterende kragt der Muzyk, het dansſen, de tegenwoordigheid eener menigte van beide de Sexen, gekleed in gewaaden die alle onderſcheid van rang wegneemen, en daar toe ingerigt, op een tyd ter uitſpanninge geſchikt, moest iemands hart wel geheel ongevoelig, of volſtrekt menschhaatend weezen, als het op zulk een altaar niet eenige graantjes van vreugd en galantery deedt rooken. Deeze indruk, nogthans, daar dezelve geweldig is, en voortgebragt door kortſtondige oorzaaken, bezwykt zeer ſchielyk, en vervliegt met de olie en de kaarsſen, die dezelve deeden ontſtaan. 't Is eene ſoort van bedwelming, de krankhoofdigheid van eenige weinige uuren, wanneer de Rede haare Schepter nederlegt, en ons overlaat aan 't geleide van een overheerſchend zintuig: en, op het herdenken, is het niet anders dan een vrolyk gezigt, voorbygevloogen eer wy het recht beſchouwden.

Daar is hier, in de maand July, zo weinig nagts, dat, was de lugt niet zeer betrokken geweest, de Illuminatien, de behoorelyke uitwerking niet zouden hebben kunnen te wege brengen. Deeze gunſtige omſtandigheid, egter, gepaard met een dikken damp, ontſtaande uit zulk eene menigte van lampen, en over tuinen hangende, veroorzaakte eene duisterheid, die, onder de ſchaduw van 't geboomte, digt aan donkerheid kwam, voor omtrent den tyd van twee uuren, van elven tot één uur in den nagt: voor drie uuren, in den morgenſtond, kwam het nydige daglicht, den glans rooven van dit betoverend tooneel, 't welk het dekzel des nagts noodig hadt, om 't zelve eenigen luister by te zetten. De vermoeidheid, te vooren niet door my gevoeld, deedt my nu aan de noodzaaklykheid der ruste gedenken. De lampen gingen aan alle kanten uit, het gezelſchap verſpreidde zich, en verliet de plaats; van oogenblik tot oogenblik verminderde de betovering, die my eene wyl gevangen genomen hadt. Ik was blyde, dit tooneel te verlaaten, eer het my geheel verliet; tusſchen vier en vyf uuren kreeg ik myn rydtuig, en het leedt weinig minuuten, of ik ſliep zeer vast: het was acht uuren toen ik in de Stad kwam, en de zon begon reeds warm te ſchynen. Ik ging te bedde, geheel vermoeid van 't najaagen van vermaak, en blyde van rust te mogen neemen.

Hoe heerlyk en vorstlyk deeze Illuminatie was, verzekerde men my, dat ze in geene vergelyking kwam, met die de

Cza-

Czarinne, omtrent twee jaaren geleden, vertoonde, toen de Kroon-Prins van *Pruisſen* hier was. Haare Majeſteit ging hem, op eenen verren afſtand, te gemoete, en 't was zo beſchikt, dat zy elkander zouden ontmoeten, in 't vallen van den avond: Zy keerden toen te rugge na de Stad; langs een' weg, op de kostbaarſte wyze geillumineerd. De vuurwerken en de Masquerade waren in denzelfden ſmaak; en niets werd 'er verzuimd, 't geen de Czarinne kon vertoonen, om te behaagen en te verbaazen.

Aan dit Hof is niet alléen eene grootſchheid en vorſtlyke pragt, die alles wat ik ooit ergens anders zag, verre overtreft; maar alles is ingerigt volgens een voetmaat, dat ik my dus uitdrukke, geevenredigd aan de grootheid van het Ryk zelve. De openbaare Gebouwen, Kerken, Kloosters, de Paleizen der Edelen, zyn vervaarlyk groot, en ſchynen geſchikt voor ſchepzels van eene grootere ſoort, dan de Mensch.

Naa dat Mr. WRAXAL *Petersburg* verlaaten heeft, is de bovenbeſchreevene Groot-Hertoginne overleden, en de Groot-Hertog weder getrouwd aan een Prinſes van *Wirtemberg*, eene jonge zeer beminnelyke Vorſtinne, wier ſchoonheid en uitſteekende hoedanigheden haar waarſchynlyk bemind zullen maaken by 't *Ruſſiſche Volk*; 't welk zy, naar allen ſchyn, ten eenigen tyde als *Czarinne* zal regeeren.

DE TOVERZWEEP.

OP EEN SCHETS VAN CHARACTERS OP DEN WEG ONTMOET; DOOR JOHN BUNCLE DEN JONGEN.

(Uit het Engelſch.)

ALLEN, wie het möge raaken, zy bekend; dat ik de jongſte Zoon ben van den Edelman JOHN BUNCLE, Wonderlyker Gedagtenisſe. Myn Vader droeg zo veel zorge voor myne Opvoeding als zyne zugt tot rondzwerven, in het zoeken van avontuuren, wilde toelaaten. Myn zwaklyke lichaamsgeſteltenis, in myne vroegſte jeugd, maakte het noodzaaklyk, dat ik een reisje door 't land deed. Ik beloofde eene Jonge Juffrouw, door my langen tyd met geen onverſchillig oog beſchouwd, een getrouw berigt mede te deelen van myn wedervaaren. Myn oogmerk was na *Derbybire* te gaan; en, dewyl ik een' dag by een Vriend te *Uxbridge* zou doorbrengen, oordeelde ik het raadzaam, my, 's agtermiddags na die Stad te begeeven, om my dus allengskens aan de moeilykheden van het reizen

te gewinnen. Ik moet myn' Leezer vooraf onderrigten, dat ik een Toverzweep bezat, met het wonderlyk vermogen, om allen, die voorby gingen, op het oogenblik dat ik ze daar mede aanraakte, van alle vermomming, die hun uiterlyk voorkomen dekte, te berooven. Hier door vond ik my in ſtaat, om in 't binnenſt des harten te zien, terwyl het bezig was met een bolwerk van uitwendig Voorkomen op te rigten, om zich te beter te dekken, en alle de begunſtigde gebreken en dwaasheden te verbergen.

Hoe weinig, ſprak ik by my zelven, kunnen wy afgaan op het berigt, 't welk uitwendig vertoon ons geeft, of van Menschlyk geluk, of van hun weezenlyk Character! 't Is zeer mogelyk, dat de jonge koetzier het veel beter hebbe onder zyn livreyrok, dan de Mevrouw, die hy rydt, in haar cierlyk gewaad, en gezagvoerend voorkomen! ——— Ik wil 'er de proef van neemen. ——— Ik liet myn Zweep nederdaalen —— myn Zweep, die ik, uit hoofde van haare behendigheid, geheime werking en kragt, hooger agt dan de Kap van een Bezweerder, dan de Ring van een Tovenaar, en de Toverroede van een Waarzegger —— de koorde floeg om een der ſpaaken van het wiel, zo als de koets my voorby reedt.

De Mevrouw hadt, op 't uiterlyk voorkomen, een zeer eerwaardig aanzien. Ik kwam in bekooring om te gelooven, dat zy eene Godsdienſtige Matroone was, die, na vrywillig afſtand gedaan te hebben van haare plaats in den vrolyken kring der Jongejufferſchap, aan haare Kleindogters, alle de ydelheden der wereld vaarwel gezegd hadt, en nu voorts de Morgen- en Avondgebeden vlytig bywoonde, en den dag beſteedde in het maaken van Elixters, Dranken, Poeijers, en Pleisters voor de zieken en gewonden, en andere lieſdewerken van dien aart.

Maar het ſmert my te moeten zeggen, dat myn Toverzweep, in dit geval, zich een vyandin van de Liefde verklaarde. Deeze ontdekte my, dat die Mevrouw, ſchoon zy eene bevallige deftigheid van voorkomen hadt, dit alleen tot een masker diende van de misvormde trekken haars characters, 't welk beſtondt uit coquettiſche ydeltuitigheid, trotzen hoogmoed, en grommende ontevredenheid. Haare Kleeding was gemaakt jeugdig; en haar ſchoone Boezem, welke zy, aan elken voorbyganger, zonder eenige agterhoudenheid, liet zien, trof my, als een liefhebber der oudheid, met ſoortgelyken eerbied, als ik een trommel zou beſchouwen, die menig een veldtocht in de oorlogen, door MARLBURG gevoerd, hadt bygewoond. Een Gebedeboek, en eene Verhandeling over 't bewaaren der Schoonheid, lagen aan haar eene zyde, en een vles met *Circaſiſch Water* ſtondt aan haare andere zyde; in haare hand hadt zy een Knoopzuigje, en op haar' ſchoot lag een zakſpiegeltje. Dit nam zy verſcheide maalen op, en lag het weder neder, met een wonderlyk mengzel van weltevredenheid en norsheid in haare weezenstrekken. De rede hiér

niet van was, dat de Trotsheid haar eenige overblyfzels van een ſchoon Gelaad toonde, doch de waarheid ontdekte haar eenige trekken, die zy niet wenschte te zien. Zy zag, en zy zag het met diepgaanden weedom, dat de ruwe hand des Tyds zich bezig gehouden hadt, om eene grysheid te verſpreiden, over haar voortyds kaſtanje bruin hair. Zy voelde, en zy voelde het met grievende ſmerte, dat die zelfde averechtſche Werkmeester rimpels in haar voorhoofd hadt gemaakt. Menigmaal, in de daad, hadt zy zich bewyzigd, om dien ouden werkman in zyn arbeid te ſtooren: en verbeeldde zich vergeefsch, door 't behulp van ſmeeringen, poeders, kammen, waters, en reukwerken, zyne ongemanierde poogingen gelukkigen wederſtand gebooden, en het ſcherp zyner werktuigen verſtompt te hebben. Weezenlyk was al haar bedryf niets anders dan die te meer ſcherpen. Dikwyls poogde zy, door zagte en beminde toonen, en gemaakte glimlachjes, de beengegaane Cupido's te rug te roepen, om in hinderlaagen te leggen agter haare lonken, of pyltjes te ſchieten van onder de boogjes haarer reeds geſtoffe wenkbrauwen. De Furien ſtonden gereed, om de posten in te neemen, die de Cupido's niet langer konden houden.

Misſchien zag ik haar op 't onvoordeeligſt, een kortlings ongelukkig voorval hadt mogelyk het zyne toegebragt, tot de ongunſtige geſteltenisſe, waar in ik haar aantrof, en thans haar geheel beheerschte. Den morgen hadt zy beſteed, om haar Zilverwerk te verzetten, tegen het aanſtaande vierendeeljaars, by een lombaardhouder, (door de Grooten veel gebruikt,) om de kosten van een groot gastmaal, waarop lieden van den eerſten rang haar met hun bezoek vereerden, goed te maken. Doch, gelyk niemand, in deezen onvolmaakten ſtaat, geheel en al gelukkig kan weezen, hadt ook deeze waardige Perſoonaadje haare ongelukken. Want niettegenſtaande haare uitersſte poogingen, om haaren Smaak en Rykdom te vertoonen, werd zy, den volgenden avond, overtroffen, door eene Mevrouw, die men weet dat zy veragt, en die zy dikmaals ten voorwerp ſtelde van beſpotting, wegens haaren laageren rang en minderen rykdom.

De gedagten van den Koetzier waren geheel en al ingenomen met het overleg, om, op den naastkomenden Asſemblé-avond, zyne Paarden heerlyk opgeſchikt te hebben: en indien zyne Mevrouw hem de huur, deeze twee maanden reeds ten agteren, wil betaalen, heeft hy ten oogmerk een paar zilveren geſpen voor oude te koopen, en ze dan op zyne ſchoenen te doen. Hy ſtreelt zich zelven met het denkbeeld, dat deeze, gevoegd by een paar witte kouſen, hem in ſtaat zullen ſtellen, om een zo goed figuur te maaken onder de Heeren Koetziers, als zyne Mevrouw onder de Schoonen, op een Bal.

De voerman van een wagen uit *West-Country* trok vervolgens zyne opmerking. Deeze Man, dagt ik, is in de noodzaaklykheid, om zyn negtrust te derven, langzaam een donkeren en eenzaamen

weg te ryden, zelfs in de barſte Jaarſaiſoenen, en dat, misſchien, om een ſchraal kostje te winnen voor zyne Vrouw en een aantal Kinderen; terwyl zyn Meester, ongetwyfeld, t'huis zit, en zich verrykt door de moeilykheden en trouwe van dien Knegt. ——— Als ik hem naderde, hoorde ik, dat hy zyne Paarden op een zagten trant aanzette. Even roerde myn Zweep zyn rok aan, en ontdekte my, dat een dikke Jas, een hoed met gewast linnen bekleed, en een borrel, wonder dienſtige en genoegzaame middelen waren, om de ſnerpende winterkoude af te weeren ——— dat voor dag en dauw op te ſtaan, door gewoonte iets vermaaklyks wierd ——— dat zyne winſten, ſchoon gering, zeker waren; en dat zyn eenige zorg was, zyne Paarden wel te ryden, en in de herbergen goed te doen.

Dan de Eigenaar is geenzins een benydenswaardig Man. Schoon een zagt bedde zich om zyne leden vlyt, en hy, beſchut voor 't geweld der winden, die rondsom hem woeden, nederligt, doet angſtige zorg den ſlaap van zyne oogen wyken. Tweemaalen heeft hy, deels door ongeluk, deels door onvoorzigtigheid, een bankroet geleden; en bevindt zich thans op den kant van onvermydelyk te ſpringen.

Vervolgens raakte ik met myn Zweep, het Rydtuig eens Heers van grooten Rang aan. Hy zat diepdenkend, en de nagels bytende, in een hoek van zyn Koets. ——— Ongetwyfeld, dagt ik, is 'er eenig ontwerp op het tapyt ten Algemeenen beste. ——— Hy bedenkt mogelyk een Plan, om de Schuld des Lands af te doen.

Maar neen: hy peinst enkel om zyne eigene te verminderen, en het lastig geſchreeuw zyner Schuldeiſcheren te ſtillen. Onlangs heeft hy twee Landgoederen verkogt, op een derde een Schepenkennis gelegd, enkel om zich te ontſlaan van die lastige maanders. Dit zou hem eenige ruimte gegeeven hebben, hadt hy in zeker Vlek geen ongelukkigen tegenſtand ontmoet: waar de ydele eerzugt om zyn Man in te dringen, hem niet alleen de kwelling heeft verwekt van zyne zaak te verliezen; maar ook in verſcheide groote ſchulden ingewikkeld. Hy is nu bedagt om een Gezigt te laaten hakken, door zommige bosſchen, om de dringendſte ſchulden af te doen. De groote zwarigheid is de beweegreden daar toe te bedekken. Want hy heeft reeds zo veele openingen en doorſnydingen gemaakt, om gereed geld te krygen, naa een ongelukkigen avond aan de ſpeeltafel, of een ſlegt uitgevallen weddingſchap te *Newmarket*, dat zyn Byl reeds een ſpottend ſpreekwoord in de nabuurſchap geworden is.

Wat zyn Koetzier betreft. De vrolykheid was op het weezen van dien Jongman geſchilderd, en bleef, op het ſterk aanraaken van myne Toverzweep, een onverbleekenden gloed behouden.

De volgende Perſoon, die my op den weg ontmoete, was een eerwaardig Kerklyken, gezeren op een moedig paard, met een knegt agter zich. Hy heeft een Pastoorſchap, van 500 *Ponden St.* 's jaars; hem eenige jaaren geleden opgedraagen door een jong Edelman, dien

dien hy op reize vergezeld hadt. Dewyl deeze Beſchermvoogd een beleefd Man was, wist hy, wanneer hy den jongen Heer moest vergezellen, en wanneer in de herberg blyven, op dat deeze, onverhinderd, zyne geliefde naſpeuringen voortzette. De jonge Heer was niet ondankbaar, en beloonde zyne getrouwheid met de bovengemelde ſtandplaats. 's Daags te vooren was 'er eene tweede plaats open gevallen van 300 *Ponden* 's jaars. Onze vroome Geestlyke, denkende meer goeds in zyn geſlachte te kunnen doen, reedt, zo ras het hem mogelyk was, ter post na de Stad, om ook deeze by zyne andere van dien Heer te verwerven.

Maar ongelukkig was dezelve, lang vóór den dood des Pastoors, verzeid aan een Lord, van wien de Heer Patroon groote bevorderingen verwagt. En deeze Lord hadt die Standplaats reeds gegeeven aan den Broeder van zyne Maitreſſe, eerst onlangs in Kerklyken Dienst getreeden.

Onze Geestlyke houdt zich bezig met beſpiegelingen, over de veelvuldige te leurſtellingen der Menſchen kinderen, op hunnen weg door deeze aardſche wildernis. Maar, om zyn ſmert zo veel mogelyk te verzagten, 't welk ieder geoorlofd is, mits hy geene dan eerlyke middelen gebruike, heeft hy beſlooten de tienden onder zyne herderlievende Parochianen te heffen, zo ras hy wederkeert.

„ Weest voorzigtig, jonge Heeren, overrydt my niet.

„ Rydt dan uit den weg, voor den D****. Mr. JAKHALS!

„ Zeer wel Heeren", was myn antwoord, en om my te wreeken wenkte ik myn Toverzweep. —— Een deezer Bollen bevond ik de Zoon te weezen van zeer eerlyke Landlieden. De buitenſpoorigheden van deezen Knaap, die geenzins onbekwaam was, putten welhaast den geringen voorraad uit, welken hun vlyt, door veele jaaren ſpaarzaam te leeven, verzameld hadt. Hy heeft door zyne dwaasheid en het laaten ſlingeren der zaaken hem toevertrouwd, verſcheide gunſtige gelegenheden, om zich in een voordeeligen ſtand neder te zetten, verwaarloosd. Zyn eenige uitzigt is na *Oost-Indien* te gaan, als gemeen Matroos om eenige naſpeuringen, die geheel niet, ten zynen voordeele, zouden uitloopen, te vermyden. —— De ander was een Comptoirknegt. Hy hadt deezen morgen zyns Meesters Leerling beſtoolen, om deel te neemen aan een vrolyke party, even buiten de Stad. —— De Menschlievendheid ſtrekt een dekkleed over hun aanſtaande lot!

Doch welk eene Koets nadert my daar, met groene gordyntjes, in 't vallen van zo ſchoon een avondſtond digt gedaan. De Koetzier rydt zo byzonder langzaam, en ſchynt iets kwaads in 't oog te hebben?

Myn Toverzweep maakte wel haast de gordyntjes, zo helder als het doorzigtigſte glas. Ik zag in de koets een oud Edelman, vyf en zeventig jaaren oud, zeer ernsthaftig van weezen, met een jonge Juffer van zesden jaaren. Hy is niet van dien ſtempel als onze jonge

Knaapen, die voor hunne ligtmisseryen uitkomen, en toenen in hunne ondeugden. Neen: wanneer hy van het rechte spoor afwykt, draagt hy zorge, om dat der voorzigtigheid te blyven beweeden. Hy heeft eene deugdzaame Egtgenoote, die hy niet gaarne zou verstooren; bovenal, dewyl een gedeelte van haare middelen te haarer eigene beschikkinge staan; hy heeft Kinderen voor welken hy zelfs den schyn des kwaads verbergt. Hy staat, derhalven, den volgenden weg in, om voldoening te schenken aan zyne nog jeugdige lusten.

Hy onderhoudt dat jonge Juffertje op een geschikt Landhuis, waar zy voor zyne Nigt gast. En, behalven verscheide bezoeken, by haar afgelegd, als 't ware om na haaren welstand te vernoemen, gaat hy dikwyls met haar ryden, als hy uit de Stad komt, verwaarde zyne bezigheden, of weezenlyke of verzonnene, hem doorgaans twee of driemaal ter week doen heen trekken. 't Is onmooglyk, dat de Koetzier geen vermoeden deswegen opvat; maar zyn Heer weet middel óm hem te doen zwygen; en hy vindt het voordeeliger geheel blind te schynen, omtrent eene zaak die hy niet kan bewyzen, dan gevaar te loopen van het misnoegen zyns Heeren, door onvoorzigtige berigtgeevingen.

Het Juffertje, hoe jong ook, speelt haare rol verwonderlyk. Zy bezit de kunst, om, in elke byeenkomst, iets voordeeligs te bedingen. Hy hadt haar een paar diamante oorringen gegeeven. En zy wist van de verrukking, daar door in haar te wege gebragt, zich ten meesten voordeele te bedienen. Zy hieldt ze in de hand, die minzaam zyn hals omarmde, en zag ze steeds aan met zulk een verrukkend gezigt en zodanige lonken, als in staat zouden weezen, om iemand minneyverig te maaken op zyn eigen geschenk. Maar onze oude Liefhebber is verdwaasd genoeg, om haare verrukkingen toe te schryven, aan de bekoorlykheden van zyn Persoon. —— Een zeker voorval deedt my hartig lachen. In de drift zyner minnekoozeryen viel de bovenste ry tanden des ouden Heers in haar schoot. Dit ontzette hem eenigermaaten; maar de jonge Dogter beklaagde hem zeer voorzigtig over zyn ongeluk, en hielp hem om ze weder in te voegen.

Gy zult u verwonderen, dat een zo jong Schepzel zo veel behendigheids bezat; dan eene korte schets van haare geschiedenis, zal deeze verborgenheid opklaaren.

Zy is de eenige Dogter van Burgerlieden, die in een' afgelegen hoek van de Stad een Kruidenierswinkel doen. Dewyl zy zich in staat vonden, om haare Dogter 200 *Ponden St.* na te laaten, besloten zy haar eene wat hooger opvoeding te geeven: en hadden de dwaasheid haar te bestellen, op een dier veelvuldige koostschoolen voor jonge Juffers, waar dezelfde opvoeding gegeeven wordt aan Kinderen, die zeer verschillende, ja tegenovergestelde, standen in dit leeven zullen bekleeden. —— Het Kind, goede natuurlyke hoedanigheden

he-

heden hebbende, maakte groote vorderingen in alles wat 'er te leeren was. Van de eerſte week af, zag zy zich zelve aan als eene jonge Juffrouw; dewyl de Leermeestres en de andere jonge Juffrouwen haar dien naam gaven. Geen maand was 'er verloopen, of zy verſmaadde haare Ouders, als ſlegt opgevoed en gemeene ſchepzels, alleen bekwaam om een klein winkeltje te doen. Binnen twee maanden lachte zy met alle huislyke bezigheden, en ſchaamde zich eene naald in de hand te neemen, tot de laage einden om een hemd te maaken, een handdoek te zoomen, of tot iets anders dan om te borduuren, en den eenen of anderen Kunſtſteek te naaijen. Zy las Romans, leerde Minnedeunen van buiten, en vreemde Taalen, dat is, zy ſtamelde het Onze Vader en het Geloof in gebrooken Fransch; ſpeelde zeer gebrekkig eenige ſtukjes op het Klavecimbel; praatte van jonge Heeren, en hadt het hoofd vol van liefde, aanſlagen *enz.* Dus was zy, vyftien jaaren bereikt hebbende, recht geſchikt om zich in de armen te werpen, van den eerst voorkomenden Minnaar.

Een *Franſche Friſeurs* knegt, die de jonge Juffrouwen op de School kapte, naar den nieuwſten zwier gedost, vond welhaast toegang tot haar teder hart. Doch daar de arme bloed niets anders hadt om haar te ſchenken, gaf hy haar een ſchildpadde kam, en een pot pomade van zyn Meester geſtoolen; zy beminden elkander. Ten deezen tyde deedt de oude Heer, getroffen door haar bevallig voorkomen, haar zodanige aanbiedingen, als geene jonge Dogter, van haare omſtandigheden, kan afſlaan: en zints dien tyd heeft zy met hem op de voorverhaalde wyze geleefd.

Ziet daar ginder een vrolyk Heer, rydende in zyn Chais, alles heeft het vertoon van weelde en vermaak. Zyne Paarden vliegen als het vuurig geſpan van Apollo. Ik deed myne Zweep werken; en bevondt dat hy, ſchoon 'er het leven en heele leden afgebragt hebbende, zyne middelen verſpild hadt, en als ten viervoet na elende en gebrek heen rende.

Verder op ontdekte ik een oud verminkt Man, met een ſpade de oneffenheden ſlegtende; ik reed na hem toe. Doch dewyl hy zich vertoonde juist zodanig als hy was, deedt myne Zweep geene de minſte werking. Een geſprek zonder eenige agterhoudenheid was genoegzaam, om my een beknopt verſlag te geeven van zyn elendig leeven. De volgende byzonderheden waren de voornaamſte. Hy werd, in den beginne des laatstgevoerden Oorlogs geprest, en aan boord gebragt. Op zyn ernſtig Vertoog, van de elenden, waarin, door zyn afweezen, zyn talryk huisgezin zou ingewikkeld worden, hadt de Luitenant de menschlievenheid om voor te ſtellen, dat, indien hy nu mede ging, zyn ontſlag hem vervolgens met de vryheid voor verdere preſſing zou geſchonken worden. „ Neen ", antwoordde hy, „ ik wil liever onregt verdraagen, dan onregt aandoen ". Naa zich blootgeſteld gevonden te hebben aan verſcheide gevaaren, verloor

hy een been in den bekenden tocht na de *Havana*; zyn deel in den buit bedroeg 50 *Ponden St.* De hoop, om, met deezen ſchat, tot Vrouw en Kinderen weder te keeren, troostte hem over 't verlies van zyn been. ——— Hy kwam t'huis. ——— Zyne Vrouw was, overleden. ——— Zyn oudſte Zoon was na Zee gezonden, door die het opzigt hebben over verlaaten Kinderen, en verdronken. — Een ouder Dogter, die gediend hadt, was vervolgens verleid tot een ongebonden leeven, en in de Stad geſtorven. ——— *Drie jonger* Kinderen hadden in een Werkhuis hunne dagen geëindigd. ——— Zyne behoéften dringend, en het betaalen langzaam zyade, was hy genoodzaakt zyn vyftig Ponden voor vyf te verkoopen. Met dit geld begon hy het Ambagt van ſchoenenſmeeren: dit lukte niet; hy koşt een houten been, een byl en een ſpaade, en wordt nu, by tyd en wylen, gebruikt door den Opzigter over den weg.

Dus was deeze Grysaart in elende, de eenig overgebleevene van een talryk Gezin; geen Vriend of Maag kende hy in de Wereld. Hy ſcheen een op zich zelven gelaaten bewoonder deezes *Aardkloots*, en mogt vergeleeken worden, by den mast van een vergaan *Schip*, die boven de wateren van de ontroerde Zee uitſteekt.

Hier, dagt ik by my zelven, is de elende ten hoogſten top gereezen. Doch ſchielyk werd ik gewaar, hoe zeer voorkomen bedriegt. De bewustheid van, in alle omſtandigheden, zyn' pligt gedaan te hebben, en de verlosſing van grooter jammeren, hebben hem dit beſtaan, hoe elendig anders, draaglyk gemaakt. 't Is waar, hy leeft thans, even als de Vogels des Hemels, vertrouwende op de Voorzienigheid, en 't geen de volgende dag zal geeven. De Voorzienigheid en de volgende dag hebben hem nog nooit gebrek laaten lyden. Brood om zynen honger te ſtillen, en *water uit een beek* om zyn' dorst te leſchen, heeft hy altoos gehad. En het gebeurt hem niet zelden, dat hy te gast gaat op het overſchot in eene herberg, hem gegeeven, en ruimte heeft door de gaven van voorbygaande Menschlievende Perſoonen; een vrolyke dronk verkwikt hem. 's Nagts ſlaapt hy in ſtallen en hooiſchuuren: ja hy ſlaapt gerust; brand zal zyne goederen niet verteeren, roovers hem niet uitſchudden. Thans verlangt hy alleen, daar hy vermoeid en dorſtig is, eens hartlyk te drinken. Dit verlangen voldeed ik terſtond, en eene gifte, te gering om te melden, maakte hem gelukkiger dan veelen zouden weezen, door het verkrygen van duizenden. Hy lag de ſpaade op zyn ſchouder, hinkte verheugd weg, en liet de bekommeringen voor den volgenden dag tot Morgen over.

VOORBEELDEN VAN DE ZONDERLINGE UITWERKZELS DER BESCHROOMDHEID, MET OPHELDERENDE AANMERKINGEN. Door JONATHAN RICHARDSON, *Jun. Esq.*

DE beroemde Redenaar L. CRASSUS, de welſpreekendſte Man van zyn' tyd, betuigt van zichzelven, by CICERO, „ dat hy, „ in den aanvang eener Redenvoeringe, dikwyls bleek werd, en „ in de grootſte verwarring was, en elk lid zyns lichaams beefde: „ dat hy, in zyne jeugd, en de eerſte reizen dat hy ter pleitzaale „ in tradt, dikwyls dermaate vreesde, dat hy onbekwaam wierd om „ te ſpreeken; en dat hy nog, met de uiterſte dankbaarheid, ge„ dagt aan 't geduld en de beleefdheid van Q. FABIUS MAXIMUS, „ in deeze onaangenaame oogenblikken zyner verſlaagenheid van „ geest."

Deeze bezorgd- en beſchroomdheid voor eene nog niet gevestigde agting was in hem het uitwerkzel van eene waare en rechtmaatige bewustheid, (door de uitkomst naderhand gebillykt,) dat in hem de zaaden van Roem ſchooien, welker opkweeking zyner yverzugt waardig was: en CRASSUS, zo beſchroomd te voorſchyn treedende, bewoog de Regters en Toehoorders; hy drong hunne beſcherming als 't ware af. Het ontzag, 't welk hy betoonde voor 't gevoelen van anderen, maakte hem bemind; zy wenschten hem een gelukkiger ſlaagen, om hunne goedkeuring te verdienen.

Hoe geestig (doch gevaarlyk) was het zeggen van een *Indiaansch Boogſchutter* tot ALEXANDER; deeze Vorst, hem gevangen genomen hebbende, verſtondt, dat die ſchutter zo behendig de boog wist te hanteeren, dat hy door een kleinen ring kon ſchieten, zonder dien te raaken. De Overwinnaar beval hem dit te doen, in zyne tegenwoordigheid; de *Indiaan* weigerde zulks, en zo ſterk, dat 'er bevel gegeeven wierd, om hem, wegens halſtarrigheid, terſtond te dooden: hy werd buiten gebragt tot het ondergaan der ſtraffe; doch, gevraagd door die hem heenen leiden, „ wat hem „ bewoog om liever te ſterven, dan aan zo billyk een verzoek te „ voldoen?" antwoordde hy! *Wat my daar toe beweegt, zal ik u terſtond zeggen: ik heb, zints myne gevangenis, het geheel niet by de hand gehad; en zou, daarenboven, in de tegenwoordigheid van zo groot een Vorst, daar men zo veel van my verwagt, al te beſchroomd weezen. Ik wil liever ſterven, dan gevaar loopen, dat* ALEXANDER *my minder vindt, dan hy van my, by gerugte, gehoord heeft.* Dit werd ALEXANDER verhaald, hy vatte het op, gelyk het verdiende, verleende den Boogſchutter niet alleen vergiffenis; maar beloonde hem Vorstlyk, wegens het ontzag voor hem betuigd, en de bezorgdheid voor zyn' eigen roem.

Vrees

Vrees en beſchroomdheid voor eens anders oordeel, en voor het denkbeeld, 't geen de wereld van ons vormt, heeft eene verbaazende uitwerking, indien dezelve gepaard gaan met welvoeglyke deftigheid, beſtaande in eene redelyke en regtmaatige waardeering van onszelven; doch, indien wy in een ander uiterſten loopen, en te veel toegeeven, maaken wy, dat anderen ons verſmaaden en over 't hoofd zien. —— Zedigheid ſtreelt de eigenliefde onzes trouſten Vriends, en zyn verlangen om iets te betekenen; terwyl onbeſchaamdheid alleen kan ſtaagen by laffe zielen, die geen eisch op eenige eigene waarde hebben. Een zedig Man, een Man die anderen in zyne verdienſten wil doen deelen, zal ook anderen gereed vinden, om zyne eiſchen te onderſchraagen, waar van zy zelve deelgenooten zyn: terwyl zy even natuurlyk als in een verbond zullen treeden, om de laſtige en verveelende zelfzoekendheid te vernederen.

De beroemde Hertog van ROCHEFAUCAULT kon nimmer Lid van de Koninglyke Academie te *Parys* worden, ſchoon anderen dit grootlyks begeerden, en hy 'er na wenschte: dewyl hy dan genoodzaakt was, op den dag zyner aanneeminge, een Aanſpraak van dankbetuiging te doen. Met al den moed, door hem in zo veelvuldige gevallen betoond, met al het voorregt, 't welk zyne hooge geboorte en van al de wereld bewonderde bekwaamheden, hem gaven, dagt hy niet in ſtaat te weezen, om het op hem gevestigd oog eener talryke vergaderinge te verdraagen, of, in 't openbaar, viet regels te ſpreeken, zonder te bezwyken.

SENESINO heeft my verhaald, dat hy noit, voor de eerſte keer, in het faiſoen, op het Tooneel tradt om te zingen, of hy werd met zulk een' angst aangegreepen, op 't gezigt der menigte, ſchoon hy wist dat het hem gunſtig ware, en hy geen nieuwing alroos te vreezen hadt, dat hy beefde en zyn ſtem haperde; nauwlyks in ſtaat zynde, om een Air aan te vangen: dit bewoog hem, om altoos, op dat gedeelte, zich byzonder toe te leggen, en 't zich derwyze eigen te maaken, dat het nauwlyks mogelyk ware hem van 't ſtuk te helpen: door dit te doen hadt hy dikwyls waarneemingen gemaakt op den aart van een Air, die hem waarſchynlyk anders niet zouden te binnen geſchooten weezen.

„ Ontzag, ſchaamte en vrees zyn verſtandige Raadslieden," zegt PLINIUS de Redenaar, in een' Brief aan een' Geleerd Vriend, mede een Redenaar. „ Ik vraag u alleen," dus vervolgt hy, „ of „ gy, wanneer gy dezelfde dingen zult zeggen voor één enkel Perſoon, welk een verheven denkbeeld gy ook hebt van zyn oordeel en geleerdheid, niet min beſchroomd zyt, dan wanneer gy „ het woord voert voor een groot getal, ſchoon ongeletterd? Ontdekt gy by uzelven geene beklemdheid en wantrouwen, als gy „ eerst opſtaat om te ſpreeken? Wenscht gy dan niet veele dingen „ anders in het vervaardigde ſtuk? Ja, zyt gy volkomen gerust

„ om

„ omtrent één enkel ſtuk daar in voorkomende? Groeit dit wan-
„ trouwen niet aan, naar maate de Vergadering grooter is? Voor
„ my, ik ben verzekerd, dat ik het in dier voege bevind, en zelf
„ bevreesd ben voor den gemeenen hoop, als of het aantal iets
„ toebragt, om het te oordeelkundiger te maaken, en als of zy al-
„ len dat geen in groote maate hadden, 't welk geen hunner in de
„ minſte maate bezit."

Koning CAREL DE II vroeg STILLINGFLEET, „ Hoe het
„ tog bykwam, dat hy altoos de Leerredenen voor hem las, ter-
„ wyl hy dezelve overal anders van buiten opzeide?" Hy ant-
woordde daar op; *Het ontſtaat uit de ſchroom voor eene zo aan-
zienlyke vergadering, waar in hy niemand zag, dan die hem
in rang ver te boven ging; doch dat bovenal het zien van zo
groot en wys een Vorst hem aan zichzelven deedt wantrouwen.*
Met dit antwoord was de Koning zeer voldaan. *Maar ik bid u,*
voer STILLINGFLEET voort, *mag ik uwe Majeſteit ook eene
vraag doen? Waarom leest gy uwe Aanſpraaken; dewyl gy
geene dergelyke redenen altoos kunt hebben?* —— „ Waarlyk
„ Doctor," ſprak de Koning, „ uwe vraag is zeer ter ſneede, ik
„ zal ze voor de vuist beantwoorden. Ik heb zo dikwyls verzoe-
„ ken voorgeſteld, en om zo veel onderſtandgelden gevraagd, dat
„ ik het my ſchaam, de menigte in 't aangezigt te zien."

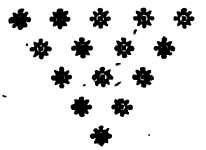

WAARNEEMINGEN

omtrent de

LUGTS-GESTELDHEID, WEDER en WIND, te AMSTELDAM;

in October 1776.

DOOR *ANTONIUS WILHELMUS SCHAAF*, Med. Doct.

D.	Barometer. 's morg.	's midd.	's av.	Therm. mo.	mi.	av.	Winds Streek. 's morg.	's midd.	's av.	Weder. Geſteldh.
1	29. 11	29. 11	29. 11	56	66	60	O	O	O	Wind. Held.
2	30. 0	30. 0½	30. 1	58	68	60	——	——	——	Helder.
3	—— 1	—— 1½	——	57	67	60	——	——	——	Mist. Held.
4	—— 0	29. 11	29. 10½	58	66	59	N t O	N W	N W	Held. Dond.
5	29. 9½	—— 9	—— 8½	59	64	60	Z W	Z W	Z W	Betr. Dond.
6	—— 7½	—— 7	—— 8	59	64	56	——	——	N W	Held. Wolk.
7	—— 8½	—— 8½	—— 7	56	62	58	N W	——	Z W	—— Reg. D.
8	—— 8	—— 9	—— 7½	58	60	59	W	Z	——	Held. Reg.
9	30. 0	30. 0½	30. C½	55	60	54	N W	W t N	W t N	Buijig.
10	29. 11½	—— 0	——	54	60	56	——	N W	N W	——
11	—— 11	——	—— 1½	58	60	53	W t N	N t W	N	——
12	30. 2	—— 2	—— 2½	52	59	53	N	N	——	Held. Betr.
13	——	—— 1	—— 0½	53	61	56	N W	W t N	W t N	Betr. Reg.
14	—— 0½	——	—— 1	56	62	56	——	N W	N W	Mist. —
15	—— 1	——	——	56	61	57	Z W	Z W	Z W	Betr. Held.
16	—— 0	29. 11½	29. 11½	47	63	56	Z O	Z t O	Z t O	Held. Betr.
17	29. 10½	—— 10½	——	56	68	60	Z	Z	Z W	—— Reg.
18	30. 2	30. 2½	30. 2	54	63	54	Z W	W	W	——
19	29. 11½	29. 10½	29. 10½	57	64	58	Z O	Z	Z	Reg. Held.
20	—— 10½	——	—— 11	57	68	60	——	——	——	Held. Wolk.
21	30. 0	30. 0	30. 0	60	64	59	Z	Z W	Z W	Mist. Held.
22	—— 0½	—— 0½	—— 0½	53	65	59	Z t O	Z t O	Z t O	Held. Wolk.
23	——	——	—— 1	57	62	57	——	Z	O	Mist. Held.
24	—— 1	—— 1	——	53	54	53	O	N O	N O	—— ——
25	—— 0	29. 11½	29. 11	50	52	51	Z O	O	Z	Held. Reg.
26	29. 10½	—— 10	—— 10	48	51	50	O	——	O	Mist. Held.
27	—— 9	—— 9	——	49	56	51	N	N W	N W	Betr. —
28	—— 11	30. 0	30. 0½	48	56	50	——	N	N	Held. Mist.
29	30. 0½	—— C½	——	47	56	50	Z W	Z	Z	—— Wolk.
30	——	29. 11½	29. 11	43	53	48	Z	Z	Z O	——
31	29. 10½	—— 10½	—— 11½	44	49	47	Z O	O	O	Mist. Held.

Hoogſte Barometer d. 30. 2½
Laagſte Barometer d. 29. 7
} middelb. d. 29. 10¾

Hoogſte Thermometer gr. 68.
Laagſte Thermometer gr. 43.
} middelb. gr. 55½

VERHANDELING OVER

DEN DOORN, DIEN PAULUS VERKLAARDE IN 'T VLEESCH TE HEBBEN.

Door den Eerwaardigen JOHN JORTIN, *Aartsdiaken van Londen, Rector van St. Dunstan en Vicaris van Kensington.*

En op dat ik my, door de uitneemenheid der Openbaaringen, niet zou verheffen, zo is my gegeeven een ſcherpe Doorn in het vleesch, [naamelyk] *een Engel des Satans, die my met vuisten ſlaan zoude, op dat ik my niet zoude verheffen.*

PAULUS. 2 Corinth. XII: 7.

Den Heeren Schryveren der Hedendaagſche Vaderlandſche Letter-Oefeningen.

„ VOor eenigen tyd hebt Gy L. de goedheid wel willen
„ hebben, om eene Verhandeling *Over het Gezag der*
„ *Apostelen* van den Eerwaardigen JORTIN, door my ver-
„ taald, in uw *Mengelwerk*, te plaatzen (*). In deezen
„ maakt die uitmuntende Schryver, met een kort woord,
„ gewag van den *Doorn in 't vleesch*, dien Apostel PAULUS
„ verklaarde te hebben, en houdt denzelven voor een gebrek
„ in de uitſpraak diens Kruisgezants. Over deeze betuiging
„ des Apostels heeft de gemelde Heer eene byzondere Ver-
„ handeling opgeſteld, die ons der Vertaalinge, en eener
„ plaatze in uw *Mengelwerk*, waardig ſcheen. Ik zend ze
„ hier nevens *enz.*"

* * * * * *

De Heilige PAULUS ontmoette, in het werk zyner Bedieninge, niet alleen grooten en geduurigen tegenſtand van de *Hei-*

(*) Zie de *Hedend. Vaderl. Letter-Oefen.* IV Deel, II St. bl. 345.

Heidenen, en de onbekeerde *Jooden*; doch hy moest nog verdrietiger tegenſpraake verduuren van Halve en valſche Broederen: van *Jooden* tot het *Chriſtendom* bekeerd; doch die ſterk verkleefd bleeven aan hunne oude vooroordeelen, en zich op eene ongerymde wyze vast hielden, aan hunne ten einde loopende Wettiſche plegtigheden. Deeze Menſchen maakten 'er hun werk van om PAULUS te verſmaaden, te lasteren, den loop zyner Prediking te ſtuiten, en de *Geloovigen* van hem af te trekken; hem vertoonende als een Vyand der *Jooden*, als een Veragter van MOSES wet, als een Metgezel, een Vriend, en een Voorſtander der *Heidenen*, als iemand die zichzelven in het getal der Apoſtelen hadt ingedrongen.

Over zulks was de Heilige Kruisgezant menigwerf, in de onvermydelyke en dringende noodzaaklykheid, om zich als een Dwaaze aan te ſtellen, dat is, zich zelven aan te pryzen en te verheffen, en te toonen, dat hy onvergelyklyk verre verheven was boven deeze oordeellooze en nydige Menſchen, en, als een Apoſtel, niet beneden iemand zyner Amptgenooten, hoe verheeven ook; dat hy niet behoefde te wyken voor PETRUS, ſchoon de eerſte in rang, noch voor JOANNES, den Leerling dien Jeſus lief hadt.

De bewyzen ter onderſchraaginge van zyn Ampt en Gezag, brengt PAULUS by met dien klem, dat vuur, hem zo byzonder eigen; met die regtmaatige verontwaardiging, welke eene zo laage tegenkanting moest verwekken by eenen Man, te overbewust dat hy zulk eene behandeling niet verdiende; met die gerustheid en verheffing, welke eenen Geſchilvoerder vergezellen, die weet dat zyne bewysredenen klaar en onwederleglyk zyn; en met de kragt en yver eens Leeraars der waarheid, die vreest, dat zyne Leerlingen zullen misleid en zyne Godvrugtige oogmerken verydeld worden.

Hy merkt aan, dat hy, op eene wonderdaadige wyze, bekeerd en geroepen was, door JESUS CHRISTUS, die hem verſcheen; dat hy, in den *Chriſtlyken Godsdienst*, onderweezen, en tot het prediken van denzelven aangeſteld was, niet door Menſchen; maar door den Heer JESUS CHRISTUS zelve; en dat hem zo veele geestlyke gaven geſchonken waren, en hy zo veele wonderen gewrogt hadt als een der Apoſtelen; dat hy, in het werk zyner bedieninge, zo volyverig, ja yveriger geweest was dan anderen; dat hy meer ongeloovigen bekeerd, meer kerken gegrondvest, meer arbeids gedaan, en meer ramps verduurd hadt dan een der Leer-

Leerjongeren van CHRISTUS; dat hy, een merkwaardig en ongemeen voorbeeld van zelfverloochening en belangloosheid gegeeven hadt, door geen onderſtand te ontvangen van verſcheidenen door hem onderweezen, maar met eigen handen zyn brood gewonnen. Hy voegt hier nevens, dat hy, met gezigten en openbaaringen begunſtigd, in het Paradys, en in den derden Hemel, opgetrokken geweest was.

Deeze zonderlinge verdienſten aan zynen kant, deeze buitengewoone gunstbewyzen en voorregten, zo ryklyk aan hem geſchonken, waren, in zeker opzigt, gevaarlyke verzoekingen, die ongevoelig den verſtandigſten en nederigſten Man, ten minſten op den oever van hoogmoed en trotsheid konden brengen, en nu en dan eene zelfbedriegende verheffing, op zyne eigene uitmuntenheid, veroorzaaken, inzonderheid, wanneer hy daar toe vervoerd werd, door eene ſlegte behandeling, door ſmaad en berisping, en zich genoodzaakt vondt zich te vergelyken met zyne tegenſtanderen.

Hierom hadt GOD, by alle deeze gunstbetooningen den Apostel beweezen, een ander gevoegd, eene tugtiging en tegenheid naamlyk: „ want de HEERE kastydt dien hy lief heeft, en geeſelt eenen iegelyken Zoon dien hy aanneemt." Deeze tugtiging noemt PAULUS, „ een Doorn in het vleesch;" dezelve ſtrekte om hem zyne zwakheid te herinneren en van trotsheid te rugge te houden; de zedelyke beduiding hier van was. „ Wees niet hooggevoelend; maar vrees."

„ Op dat ik my niet zou verheffen," dat is, ten einde ik niet al te gunſtig van myzelven zou denken, en my verbeelden dat ik regt had op GODS genadegaven, en my diets maaken, dat ik anderen zo zeer in zedelyke volkomenheden en in goedheid overtrof, als ik doe in geestlyke gaven, in gezigten en openbaaringen, in den voorſpoed, die het werk myns Apostelſchaps vergezelde, en in het aantal der geenen, die ik in den ſchoot der Kerke van CHRISTUS bragt, ten einde ik daar door niet opgeblaazen wierde; „ is my een ſcher„ pen Doorn in 't vleesch gegeeven."

Deeze Doorn in 't Vleesch moet, in 't algemeen geſprooken, iets geweest zyn, 't welk in 's Apostels Lichaam huisvestte, iets dat ongemaklyk en ſmertlyk was.

Men kan 'er niet door verſtaan de onheuſche bejegeningen, de tegenkanting van booze Menſchen, de moeilykheden en vervolgingen, welke hy, gelyk de andere *Christenen*, verdroeg. Dit wist hy was toen het lot en deel aller Dienstknegten van CHRISTUS, en van deeze zou hy zo ernſtig niet begeerd en

gebeden hebben, verlost te mogen worden. Het moet een perſoonlyker en byzonderder bezwaar geweest zyn.

Waar in beſtondt die Doorn dan? Ik antwoord, het kan geen ondeugende lust of begeerte geweest zyn: iets 't geen ik niet zou aangeroerd hebben, indien niet eenige Menſchen van oordeel ontbloot, decze ongerymde gedagten niet gekoesterd en bewaard hadden (*). Wanneer de Heilige PAULUS den *Corintheren* onthouding en kuisheid aanbeveelt, verklaart hy te wenſchen „ dat alle *Christenen* ten dien op„ zigte waren als hy zelve." Het is geenzins te denken, dat GOD hem zulke verzoekingen zou hebben laaten overkomen, op dat deeze reeds bejaarde, ſobere, kuiſche, verdrukte, en arbeidzaame Apostel daar aan zou bloot geſteld geweest zyn; of dat hy dit eene *Zwakheid* zou noemen, gelyk hy vervolgens doet, een al te zagte naam in de daad, op dat hy daar in zich zelfs zou roemen, gelyk hy verklaart te willen doen. En waarlyk dit kon geen geſchikt middel zyn, om hem van hoogmoed te geneezen: want de eene zonde dryft doorgaans de andere zo min uit als de Satan den Satan uitwerpt; of zo dezelve dit doet, laat zy den Zondaar gelyk ze hem vondt, in den toeſtand van een Schuldenaar, buiten ſtaat, om zyne ſchulden te betaalen, die van den eenen ſchuldeiſcher leent, om den ander te betaalen.

Eenigen verſtaan door deezen Doorn, de Oorſpronglyke zonde; en het is zeer te bevreemden, dat ooit iemand tot die gedagten gekomen is. De Doorn was hem, gelyk het ſchynt, in zekeren zin, door GOD gegeeven; doch GOD is de ſchenker van geene kwaade giften. De Doorn was PAULUS in 't byzonder gegeeven; doch de Oorſpronglyke zonde, indien iemand onzer ze heeft, hebben wy ze allen. Of verſtaat men, door de Oorſpronglyke zonde, de Zonde van ADAM aan deszelfs geheele Naakomelingſchap toegerekend, en dezelve ſtraffchuldig maakende in 't ooge van GOD, dan heeft ze niemand: dit is een droom, en eene verkeerde verklaaring der Heilige Schriftuure: meent men door Oorſpronglyke Zon-

(*) En negthans, hoe ongerymd dezelve moge weezen, zullen misſchien zommigen daar by willen blyven: dewyl het eene ſoort van verontſchuldiging voor hun medebrengt, wanneer zy bot vieren aan de lusten, die zy den Apostel ten laste leggen. Ik meen zodanige Menſchen, die het Geloof verheffen en de Zeden op lagen prys ſtellen: wier Godsdienst geheel in 't hoofd huisvest, en niet daalt *infra Zonam*.

Zonde de onvolmaaktheden en gebreken der menschlyke Natuure en de ſterflykheid, welke ADAM op zichzelven en zyne geheele Naakomelingſchap bragt, deeze heeft met de daad plaats; doch niet meer te doen met den *Doorn in het vleesch* van PAULUS dan met zyne Reize van *Jeruſalem* na *Damascus.*

Dewyl het duidelyk niets geweest kan zyn van eenen ſnooden of zedenkwetzenden aart, moet het een Lichaams gebrek en ongemak (*) geweest zyn, waar aan hy onderhevig was, en dat hem gering en veragtlyk deedt voorkomen in de oogen der zodanigen, die over anderen alleen naar 't uitwendige oordeelen.

De Oude *Christen Schryvers*, die digtst aan de tyden der Apostelen leefden, vatten het eenpaarig in dier voege op, en hebben dit misſchien ontleend uit eene overleevering, bewaard gebleeven in die plaatzen, waar de Heilige PAULUS het Euangelie gepredikt hadt. Doch, 't welk meer afdoet ter ſtaavinge van dit denkbeeld, is, dat de Apostel zelve, op zommige andere plaatzen, in zyne Brieven, het dus ſchynt te verklaaren. Den Geloovigen te *Galaten* ſchryft hy: „ Gy weet, dat ik u, door *Zwakheid des Vleeschs*, „ het Euangelie eerstmaal verkondigd heb: en myne *ver-* „ *zoekinge*, *die in myn Vleesch* [geſchiedde], hebt gy niet „ veragt of verfoeid; maar gy naamt my aan als een En- „ gel GODS [ja] als CHRISTUS JESUS (†). De *Doorn in 't* „ *vleesch*, en *de Verzoeking in 't vleesch*, duidt hetzelfde „ aan." Den *Corintheren* ſchryft hy, dat een der Tegenwerpingen zyner Tegenſtanderen hier in beſtondt, „ De „ tegenwoordigheid des Lichaams is zwak en de rede ver- „ agtlyk (§):" en wederom ſchryft hy: „ Wy zyn zwak „ en gy zyt ſterk, en ik was by u in zwakheid (‡)."

Wan-

(*) ERASMUS ſtaat met ons niet in 't zelfde gevoelen en ſpreekt vry ſtellig, zeggende, „ Men moet, myns bedunkens, het oor niet „ leenen aan de zodanigen die zo ongeleerd als onbedagt gewoon „ zyn, tegen te werpen, *de kragt wordt in zwakheid volbragt*; „ droomende dat PAULUS met hoofdpyn geplaagd geweest is, wan- „ neer hy ſpreekt van *Zwakheid*, van eene verzoeking des gemoeds, „ of, 't geen waarſchynlyker is, van de vervolging der ſnoode Men- „ ſchen. Dezelfde ERASMUS telt de gave der *gezondmaakinge* on- „ der de Apoſtoliſche gaven. *De laude Medicinæ.*" Wy *droomen* niet, maar *Bonus dormitat* ERASMUS.

(†) GAL. IV: 13, 14. (§) 2 COR. X: 10.
(‡) 2 COR. XIII: 9. 1 COR. II: 3.

Wanneer wy dit alles in overweeginge neemen, mogen wy daar uit opmaaken, dat Apostel PAULUS van eene zwakke Lichaamsgeſteltenis was, een lichaamlyk gebrek en ongeſteldheid hadt, die, op zommige tyden, zyne Spraak aandeedt en in 't prediken belemmerde: zo dat 'er, in zyn geheele voorkomen, iets was, 't welk te zyner kleinagting diende, en hem min eerwaardig maakte.

Deeze „ Doorn in 't vleesch" wordt van hem „ een En„ gel des Satans" geheeten: de zin dier uitdrukking ſchynt te weezen, dat GOD, die de Goede en Kwaade Geesten te zyner beſchikkinge heeft, en zyne oogmerken met beiden vervult, naar hy het dienſtig oordeele, den Satan vryheid gaf om PAULUS te bezoeken, of, gelyk de Apostel het uitdrukt, met „ vuisten te ſlaan." Wy vinden dat, in deeze dagen, de Apostels, onder andere buitengewoone gaven, ook de magt bezaten om ſnoode *Christenen* aan den Satan over te leveren, of hun lichaamskwaalen en ongemakken te doen overkomen, om hun te geneezen van geestlyke gebreken, wanneer zagter middelen niet konden baaten; 't is de Heilige PAULUS, die, by gelegenheid, gewag gemaakt heeft van deeze beſtraffing, en die zelve, als een Apostel, zomwylen de ongehoorzaamen daar mede tugtigde. Dezelfde handelwyze dagt het GODE goed te houden, in het tugtigen van deezen grooten Apostel: niet by wyze van ſtraffen; want deeze hadt hy, door zyn gedrag, niet verdiend; maar by wyze van voorkoming, en om dat hy gevaar liep van verzoeking tot geeſtlyken hoogmoed.

„ Hier over," vervolgt de Apostel, „ heb ik den HEERE „ driemaal gebeden; op dat hy van my zou wyken." Dit moet hem zeer zwaar gevallen en gedrukt hebben: dewyl hy zo aanhoudend om ontheffing badt.

Naar alle waarſchynlykheid was het de ſmert niet, die hy gevoelde, noch eenige verſmaading van ſnoode onbedagte en oordeellooze Menſchen, die hem dus aandeedt. Hy was te verſtandig, te voorzigtig, te goed en te lydzaam, om, door zulke bezoekingen, zo zeer bewoogen te worden. De waare rede van zyn zorg en bekommerdheid ſchynt geweest te zyn, de vreeze dat de zaak van den Godsdienst, welke hy zo zeer ter harte nam, daar by lyden zou, dat zyne zwakheden zyne prediking van het Euangelie zouden verhinderen, hem onbekwaam maaken om goed te doen, en min vermogend in het aanwenden zyner poogingen, om anderen te bekeeren. Hy wist dat het uiterlyk voorkomen, de perſoonlyke ge-

gestalte, de houding, de stem, de wyze van voordraagen, veel vermogt om de gunst, de aandagt, en de agting der menigte te verwerven.

De Apostel verklaart „ deswegen driemaal den HEER ge„ beden te hebben." Vraagt men wien PAULUS door den HEERE verstaat? De zamenhang schynt aan te duiden, dat het GOD de Vader niet was; maar JESUS CHRISTUS (*). Want de HEERE antwoordde den Heiligen PAULUS, en sprak tot hem: doch GOD de Vader verscheen nooit op deeze wyze of ontdekte zich in dier voege. Alle de zigt- of hoorbaare ontdekkingen van GOD in het *Oude Testament* dunken ons verschyningen geweest te hebben van het WOORD of den ZOON GODS, handelende en spreekende in 's VADERS Naam; terwyl hy, naa zyne Vleeschwording, in eigen Persoon handelde en sprak, gelyk toen hy zich openbaarde aan den Martelaar STEPHANUS, aan den Apostel PAULUS, aan andere Heiligen en Leerlingen. Hier in stemmen de oude *Christenen* en de meeste Hedendaagsche overéén (†).

Ten anderen. Betekent, volgens den doorgaanden Styl van het *Nieuwe Testament*, het woord GOD, de VADER; en het woord HEERE duidt JESUS CHRISTUS aan.

Ten derden. Antwoordt de HEERE den Apostel. „ Myne Genade is u genoeg." Dit woord *Genade* wordt ook meestentyd van CHRISTUS gebezigd. „ De Genade van „ CHRISTUS, de Liefde van GOD, en de Gemeenschap des „ GEESTS.

Ten vierden. De HEERE belooft hier PAULUS, zyne Genade en Kragt: waarom de Apostel 'er onmiddelyk op laat volgen. „ Zo zal ik dan veel liever roemen in myne „ zwakheden, op dat de Kragt van CHRISTUS in my „ woone."

CHRISTUS vertoonde zich aan den Heiligen PAULUS, by de bekeering diens Apostels, en verscheen hem naderhand op andere tyden en by andere gelegenheden: zo mogen wy veronderstellen, dat hy ook in dit geval deedt.

PAU-

(*) SCHLICHTINGIUS en andere *Socinianen* erkennen, dat deeze bede tot CHRISTUS is ingerigt.

(†) Uitgenomen de *Joodsgezinden*, die het Voorbestaan van CHRISTUS als het *Woord* of de *Zoon* van GOD, niet erkennen. Maar zy, die door deeze veronderstelling niet vooringenomen zyn, zullen geene reden vinden, om dit zeer oud en waarschynlyk gevoelen te verwerpen.

PAULUS, in groote verlegenheid zynde wegens deezen „ Doorn in 't vleesch," en zich herinnerende, dat CHRISTUS zelve voor het ondergaan zyns lydens, den Vader driemaal ernſtig badt, om het voorbygaan van dien Drinkbeker, volgde dit voorbeeld, en ſmeekte JESUS CHRISTUS, op het vuurigst, tot drie keeren, dat hy verlost mogt worden van die ongeſteldheid.

Onze Zaligmaker ſprak toen tot zynen Apostel, en gaf hem dit minzaam antwoord. „ Myne Genade is u genoeg: want „ myne *Kragt* wordt in *Zwakheid* volbragt." Wees geduldig en te vrede, 't is genoeg dat ik u bemin, dat ik altoos met u ben, om u by te ſtaan in het volvoeren van het werk uwer Bedieninge. Uwe Zwakheid zal u niet beletten, een gelukkig Prediker van het Euangelie te weezen: en dan zullen deeze eigenſte Zwakheden myne Kragt vertoonen, en der Wereld ten bewyze ſtrekken, dat ik, door de ſchynbaar onvoeglykſte en minſtbeloovende middelen, in ſtaat ben het goede myner Kerke, en de vestiging van myn Koningryk, te bewerken.

De Heilige PAULUS, dit antwoord ontvangen hebbende, berustte niet alleen, met alle nederigheid en onderwerping in de beſchikking van zynen HEER; maar verklaart, dat dit voor hem eene ſtoffe van blydſchap is, „ dat hy „ voortaan liever zal roemen in zyne zwakheden:" dewyl zy niet alleen niet ſchadelyk, maar bevorderlyk waren voor de *Christenheid*, ten beste der Kerke, en tot opbouw zyner Broederen ſtrekten.

Het dunkt ons waarſchynlyk, dat deeze Lichaams zwakheid van den H. PAULUS, by eenige buitengewoone gelegenheden, voor een tyd opgeſchort en weggenomen wierd: als wanneer hy zyn zaak voor Vorſten en *Romeinſche* Landvoogden, die hem met genoegen hoorden, bepleitte: en, toen hy, van BARNABAS verzeld, het woord voerde, by de *Heidenen* te *Lystra*, die hun voor Goden, in menſchen gedaante, aanzagen, en hem voor MERCURIUS, den God der Welſpreekenheid hielden (*).

In de daad, als wy de zwakheden van den Kruisgezant in aanmerkinge neemen, en daar mede vergelyken, hoe veel arbeids en lydens hy onderging, kunnen wy niet nalaaten het voor wonderdaadig te houden, dat hy zo langen tyd in ſtaat was te doen wat hy deedt, en te verdraagen wat hy verdroeg: wes-

(*) LONGINUS telt, in een *Overgebleeven Stuk*, PAULUS van *Tarſus* onder de Redenaars.

weshalven zyne Lichaamszwakheid, in ſtede van eene tegenwerping, tegen zyn character op te leveren, een bewys met zich droeg voor allen, die hem kenden, dat hy, op eene buitengewoone wyze, moest onderſchraagd zyn door een Godlyk vermogen.

De zedelyke bedenkingen en nuttige gebruiken, uit de beſchouwing van dit onderwerp voortvloeiende, zyn veelvuldig: ik zal alleen de voornaamſte met den vinger aanroeren.

Voor eerst, zien wy de gevaarlyke natuur des Hoogmoeds, voor welken de beste Menſchen niet ſchootvry zyn: naardemaal zulk een Man, als Apostel PAULUS, een behoedmiddel noodig hadt om hem te vernederen, en de Zelfsverheffing te dempen, die in zyn gemoed kon opkomen, door het oog te ſlaan op zyne groote verrigtingen en dienſten, zyn hooger ſtaat in de Kerk, en de buitengewoone gaven hem geſchonken. Deeze Kastyding, en deeze Lichaams zwakheid, hadt op hem de behoorlyke uitwerking: en elk moet zich verwonderen, over de verſtandige gemaatigdheid, de zonderlinge beſcheidenheid des Apostels, wanneer hy van zich zelven ſpreekt. Hy vertoont zyn eigen voorbeeldlyk gedrag, zyn onbeſtraflyk en belangloos gedrag, onder de nieuw bekeerden, als hy hun wilde aanmoedigen, om zyn voorbeeld te volgen; doch dan ſchryft hy het toe aan de Genade van GOD, en den Geest GODS met hem werkende, en zyne zwakheden ondersteunende. Hy ſpreekt groot van de Magt hem als Apostel verleend, als hy zich in de noodzaaklykheid bevondt, om zyn gezag te toonen tot de nedervelling van den overmoed zyner Tegenſtanderen, en om valſche Leeraars uit de Gemeente te weeren; doch ten zelfden tyde vernedert hy zich, door herhaalde bekentenisſen van het misdryf, door hem gepleegd voor zyne bekeering, in het vervolgen van de Christlyke Kerk. Ten deezen opzigte rekent hy zich onder de grootſte Zondaars; allen zyne onkunde in dat tydsgewrichte bybrengende, niet als eene genoegzaame verontſchuldiging; maar als eene vermindering zyns misdryfs, te welker oorzaake hy genade ontvangen hadt: en dan ſtelt hy zich zelven voor als een bemoedigend voorbeeld by boetvaardige Zondaars. Dus maakt hy gebruik van zyne begaane misgangen, van zyne geestlyke gaven, van zyn Godsdienſtig gedrag, van zyne lichaams zwakheid, van zyne tegenheden en vervolgingen, van zyn arbeid, van zyn vlyt, om te vertroosten, te onderwyzen, te beſtraffen, te waarſchuwen, en anderen te bekeeren.

Indien wy zo veele giften en genadegaven niet hebben als PAULUS, en indien wy, ter oorzaake onzer onvolmaaktheden,

zo veel gevaars niet loopen, van zelfsverheffing en hoogmoed, als hy, zal, nogthans, weezenlyke hoogmoed dikwyls ontſtaan uit ingebeelde hoedanigheden; en wy 's Apostels braafheid en gemaatigdheid niet bezitten, om ons in ſtaat te ſtellen, tot het afweeren van zulke verzoekingen. Wy moeten, derhalven, op onze hoede zyn tegen allerleien hoogmoed, en dien bedwingen door eene ernſtige en geduurige overweeging onzer veelvuldige onvolmaaktheden. Beweegredenen en aanſpooringen tot nederigheid zullen ons noit ontbreeken, wanneer wy opregt en eerlyk met ons zelven te werk gaan, en onze betragting met onzen pligt vergelyken.

Ten tweeden. Zien wy, uit deeze, en uit veele andere plaatzen in het Nieuwe Testament, dat de Apostels de magt niet hadden, om Wonderwerken te doen naar hun eigen welgevallen; maar onder een byzonderen aandrift van den Heiligen Geest ſtonden, hun aanwyzende, wanneer, en hoe, het wonderdoend vermogen te gebruiken. Want PAULUS kon zich zelven niet geneezen van zyn lichaams ongemak, noch zynen geliefden TIMOTHEUS herſtellen, noch eenigen zyner zieke Vrienden de gezondheid ſchenken. Indien dan, ten tyde der Apostelen, de Wonderwerken niet dagelyks voorvielen, maar ſpaarzaam geſchiedden, hebben wy alle reden, om die verbaazend groote menigte van Wonderdaaden, waar op men in volgende Eeuwen ſtofte, te verdenken: Wonderdaaden dikwyls verrigt op de geeſtdryvendſte wyze, en tot geene goede, maar zelf tot laage en kwaade, einden ſtrekkende.

Ten derden. Verlangen wy allen tydlyken vrede en geluk, en zouden gaarne bevryd weezen van alles, wat ons onrust en kwelling baart; deeze verlangens zyn natuurlyk en onzondig. Apoſtel PAULUS wenschte ook vuurig van zyne zwakheden verlost te worden, meer gezondheids, ſterkte, en lichaams kragt te bezitten. Doch, uit zyn voorbeeld, mogen wy leeren deeze begeerten te regelen, en niet te verwagten, dat de zaaken altoos juist naar onzen wensch zullen uitvallen. Wy mogen GOD bidden, gelyk hy badt; of om eenig tegenwoordig goed te erlangen, of verlost te worden van een tegenwoordig onheil: doch zodanige gebeden moeten altoos voorwaardelyk weezen, en de voorwaarde, indien het GOD behaage, uitgedrukt of 'er onder verſtaan worden. Misſchien zal het Hem niet goeddunken, en dan moeten wy niet denken, dat wy hard en onvriendlyk behandeld worden, of ons verbeelden, dat onze gebeden vrugtloos zyn, om dat ze geene verhooring erlangen. Indien GOD ons niet ontheffe van den tydlyken ramp, ons onder denzelven, ten onzen beste, laat zugten,

in-

indien hy ons kragt ſchenke om dien te verdraagen, indien hy ons andere zegeningen verleent, om die nadeelen op te weegen; en indien hy ten geenen dage ons geloof en onderwerping beloone, winnen wy, over het geheel geſprooken, niet weinig.

Overweegt het geval van PAULUS. Hy onderging iets, 't welk ongetwyfeld zeer laſtig was; dewyl hy tot drie keeren, met allen ernſt, om verloſſing ſmeekte. Wanneer hy gegeeſſeld, in de gevangenis geworpen, gebonden, geſlaagen en geſteenigd wierd; wanneer hy ſchipbreuk leedt, van plaats tot plaats gedreeven, en beroofd wierd van de noodwendigheden deezes leevens, verdroeg hy alles met de grootſte onverſchrokkenheid, en wy vinden niet dat hy éénmaal badt, om verloſſing van zo harde beproevingen. Wanneer het hem geopenbaard was, of wanneer hy duidelyk voorzag, dat hy, binnen korten tyd, den marteldood zou ondergaan, ſprak hy tot zyne Leerlingen, niet alleen met bedaardheid; maar hy juichte 'er over, dat hy deeze Wereld zou verlaaten, en tot zynen Heer en Meester gaan. Doch deeze Doorn in het vleesch, dit Lichaams ongemak, kwelde hem zeer, en nogthans werd hy 'er niet van verlost, ja droeg het, naar alle waarſchynlykheid, ten grave, wel bedroefd, en nogthans berustende, gelyk hy moest doen, in den wil van GOD. Veronderſtel, dat wy ons juist in 't geval van PAULUS bevonden, en het zelfde antwoord van JESUS CHRISTUS ontvingen, tot ons zeggende: „ Weest „ vernoegd met de verzekering, dat ik uw Vriend en Beſcher„ mer ben, dat ik u bemin, en altoos voor u zal zorgen "; zeker dusdanig een antwoord zou ons meer waardig weezen, dan alle gezondheid, ſterkte, agting en wereldlyken voorſpoed ooit door iemand genooten.

Eindelyk leidt de verhandelde ſtoffe ons op tot de bedenking, dat, in den tegenwoordigen ſtaat der dingen, een mengzel van tydlyk goed en kwaad, voor ons, over 't geheel, best is. Gelyk eene onafgebrooke opeenvolging van voorſpoed, volgens de natuur der ondermaanſche zaaken, nauwlyks mogelyk is, zo zou dezelve niet bevorderlyk weezen, voor Vreemdelingen en Reizigers hier beneden; die eenige beweegredenen behoeven, om hun het einde te herinneren, waar toe zy geſchikt zyn, en de plaats werwaards zy heen moeten; ten einde zy te rug gehouden worden, van te beuzelen met hunne grootſte belangen, en zich te verſlaaven aan elk nietig en veragtlyk voorwerp, 't welk hunne begeerlykheden aandoet.

Een *Heidenſch Zedekundige* heeft de dwaasheid van eene

te

te groote gehegtheid aan deeze Wereld, bykans zo ſterk beſchreeven, als een *Chriſten* dezelve kan uitdrukken. „ Gy „ zyt een Reiziger", zegt hy, „ en uw Schip is voor eenige „ weinige uuren gehavend. Het Ty en de wind dient, en de „ Schipper roept u, om tot het vertrek ſcheep te gaan: en gy „ vermaakt u met ſchulpen en koraalen op ſtrand te zoeken, „ tot dat zy zonder u in zee ſteeken".

Op deeze wyze handelt ieder *Chriſten*, die, op reize zynde na eene zalige eeuwigheid, toeft, ſammelt, en handelt als of hy voor altoos op aarde zou blyven.

Een zwak lichaamsgeſtel, en het dikmaals wederkeeren van ziekten wordt gerekend, en met rede gerekend, onder de tydlyke onheilen: en nogthans is dit onheil niet gansch en al zonder voordeelen, die ons moeten leeren onderwerplyk in dien ſtand te weezen, als dezelve ons lot is.

Deeze bewaart de Menſchen menigwerf, buiten het bereik veeler verzoekingen; terwyl, in tegendeel, gezondheid en ſterkte, en kragt van leevensgeesten hun vervoeren tot dartelheid en overdaad, tot het rondloopen in een kring van vermaaken en uitſpanningen, en zomwylen tot ſnoode daaden en ondeugende bedryven.

Deeze leert ons medelyden hebben met, en liefde betoonen aan, ongelukkigen en elendigen; terwyl Menſchen, nooit met ziekte en ongemak bezogt, zelden zeer veel deels neemen, in die ongelukkige omſtandigheden van anderen.

Deeze gaat doorgaans gepaard met ernſthaftigheid en beſpiegeling, zet ons aan tot denken en redenkavelen: dus wordt het verſtand uitgebreid en het hart verbeterd, en, ſchoon het lichaam zwak is, blyft de Ziel werkzaam: onder zieklyke Perſoonen heeft men groote vernuften gevonden.

Deeze maakt de Wereld voor ons min aanloklyk, min dierbaar, en leert ons dezelve wyslyker gebruiken, gewilliger verlaaten.

De *Chriſtenen* worden geleeraard, GOD om alle dingen te bidden, en voor alles te danken; dewyl zy GOD ſtandvastig en getrouw tragtende te dienen, niets zeer rampſpoedigs hun kan overkomen; doch, in voor- of in tegenſpoed, of, 't welk een algemeener lot is, in eene vermenging van die beiden, zal, door den Godlyken zegen en vaderlyke beſchikking, alles hun ten goede medewerken.

GE-

GENEESMIDDEL TEGEN DEN LINTWORM Door M. LAGENE Med. Dr. in een Brief aan M. MINAUR M. D.

(Journal de Medecine, Tome XLV.)

WAnneer gy, Myn Heer, verzocht nader onderrecht te worden, aangaande myn geheim tegen den Lintworm, zo hebt gy uw vergist in uwe uitdrukking. Myn geheim! Dit woord past geen van ons beiden. Wel! zoudt gy kunnen gelooven dat een Geneesheer, die zyn gezondheid en leven opgeofferd heeft voor 't Gemeen, in 't behandelen van beſmettelyke Ziekten, en die geene andere begeerte had, om dezelve wederom te krygen, als om ze nog eens daar aan op te offeren, een Mensch is, in ſtaat van *Gebeimen* te bezitten? Kom, beken uwen misſlag, en ik zal 't u vergeeven: tot een blyk daarvan, zal ik u mededeelen 't Geneesmiddel waarvan ik my gelukkig tegen den Lintworm bediene, van wat ſoort hy ook zy: ik heb zo weinig voorneemen om 'er een geheim van te maaken, dat ik gaarn myne toeſtemming geeve, om 't zelve door middel van 't *Dagregister der Geneeskunde*, gemeen te maaken. Ik zal daar door beantwoorden aan de plichten van myn ſtaat, aan den eisch van Vriendſchap, en aan de weldaadige oogmerken van de Regeering, die nu onlangs een Geneesmiddel, tegen dit ongemak, 't gemeen bekend gemaakt heeft, waarvan ze 't geheim door een belooning magtig geworden is.

In de omſtandigheden, waarin ik ben, die niet voordeelig zyn, verwachte ik myne belooning niet van de Menſchen, maar van den Opperſten Vergelder. Zie hier 't Voorſchrift van 't hulpmiddel, en de wyze om het te gebruiken. —— Men laat 's avonds een lavement van een Afkookzel van Vygen zetten: vervolgens begint men den volgenden dag met de behandeling. ℞. van den kleinen wilden Valeriaan-Wortel, versch tot een Poeijer gemaakt, één Drachme; gebrande en fyn gemaakte Eijer-ſchellen, 20 Greinen; ontbind het ſamen in een vol glas witten Wyn, en laat het 's morgens nuchteren neemen. —— De Lyder blyft in 't bed toegedekt; gemeenlyk zweet hy een weinig: men laat hem, in den tyd van drie uuren, noch eeten, noch drinken gebruiken; vervolgens dient men hem een potagie toe: hy moet verders een goede eetregel waarneemen, geduurende den loop van deeze behandeling. —— Men herhaalt deezen drank drie ogtends agter een. —— Den vierden dag laat men hem, op de volgende wyze, purgee-

geeren. —— ℞. Zachte Kwik, 10 greinen; *Panacæum Mercuriale*, 4 greinen; *Diagrydium Sulphuratum*, 12 greinen; gebrande en fyn gemaakte Eijerſchellen, 20 greinen; laat het door wel te vryven onder een gemengd, en vervolgens, met Syroop van Perſiken, tot een brok gemaakt worden, om 's ogtends nugteren te neemen. —— Twee uuren daar na moet de Lyder, een glas van den volgenden drank neemen. —— ℞. Gezuiverde Senebladeren, een half once; giet daarop twee ponden water: voeg daarby agt greinen vast zout, (*ſal fixum*) van Wynſteen: laat het een nacht ſtaan te trekken op warmen asch: en den volgenden ogtend doorgezeegen worden tot gebruik. —— Een uur, na het gebruik van 't eerſte glas van deezen Drank, geeft men een *bouillon*: vervolgens herhaalt men al, of niet, het gebruik van deezen Drank, na dat de Lyder min of meer purgeert. Men behandelt verder denzelven naar 't gewoon gebruik in 't purgeeren; 's avonds herhaalt men 't zelfde lavement. In ſterke lighaamen en waar een beſlagen Tonge, en andere tekenen, te kennen geeven, een vergadering van kwaade ſtoffen in de Maag, maak ik een begin met te doen braaken, met de Wynbraakſteen (*le Tartre ſtibié*) ontbonden in water, by herhaaling, genoomen. Ik herhaale gemeenlyk den wormverdryvenden Drank nog geduurende drie dagen, en daar na de buikontlastende middelen: zomtyds zelfs is het noodzaakelyk, dit tot driemaalen toe te herhaalen, dog zulks is zeldzaam. —— De voorgeſchrevene *Giften* zyn voor een Volwasſenen; men moet dezelve veranderen *na de* omſtandigheden en jaaren van den Lyder. —— Ik zal U geene ſterke verzekeringen geeven, over de uitwerking 'er van; de ondervinding zal 'er u meer van doen leeren, dan een optooi van fraaije woorden: ik zal 'er alleen nog byvoegen, dat ik gebruik gemaakt hebbe, met een goed gevolg, van denzelfden Drank, geduurende een Maand 'er mede aanhoudende, om de dolheid voor te komen, in verſcheidene Perſoonen door een dollen Hond gebeeten. Myne Waarneemingen zyn wel gelukkig genoeg geweest, om hier van de grootſte hoop te geeven; maar niet genoeg in getal, om de zaak volkomen te kunnen af doen. —— 't Zal aan u ſtaan, om dezelve te bevestigen, in gevallen die uwe praktyk u zal aanbieden, zonder de overige hulpmiddelen te verwaarloozen —— Neem deeze ontdekking aan, als een Legaat van een ſtervenden Vriend, die nog na zyn dood wenschte nuttig te weezen, en zo zich zelven als 't waar te overleeven. Indien myne inzichten bewaarheid worden door 't gevolg, zal ik kunnen zeggen, *Non omnis morior*; ten minſten zal ik nog eenigen tyd in uw aandenken leeven.

Ma-

NATUURLYKE HISTORIE VAN DEN GAAY.

(Volgens den Heer DE MONTBEILLARD, Medeschryver van den Heer DE BUFFON.

IN 't oud Grieksch wordt de *Gaay* Μηλακοκρανεις, en in 't hedendaagsch Grieksch Καρακαξα geheeten: de Latynen geeven hem den naam van *Garrulus*, in 't Spaansch heet hy *Gayo*, in 't Italiaansch *Ghiandaia*, in 't Hoogduitsch *Staber*, in 't Poolsch *Soyka*, in 't Zwitschers *Herren Vogel*, in 't Zweedsch *Not-Skrika*, in 't Engelsch *Jay*, in 't Fransch *Geai*.

Bykans alles wat wy gezegd hebben van 't Instinct des *Aaksters* (*) kan toegepast worden op den *Gaay*; het zal over zulks, genoeg weezen om deezen Vogel te doen kennen, de voornaamste onderscheidingen, die hem tot kenmerken strekken, aan te wyzen.

Een der uitsteekendste is die blauwe plek, of liever dat schitterend mengzel van blauwe, witte en zwarte veertjes, waar mede elk der vlerken vercierd is, en 't geen alleen genoegzaam zou weezen, om den *Gaay* van bykans alle andere Vogelen in *Europa* te onderscheiden. Hy heeft, daarenboven, voor op den kop een toupet van kleine zwarte, blauwe en witte veertjes: in 't algemeen is zyne Pluimadie zeer zagt en in 't aanraaken als zyde, hy kan, door de veeren op den Kop overeinde te zetten, een kuif maaken, welke hy, naar welgevallen, weder nederlegt. Hy is omtrent een vierde kleinder dan de *Aakster*, heeft een veel korter staart, en, naar evenredigheid, veel langer vlerken, en vliegt des niettegenstaande, omtrent even slegt.

Het Mannetje onderscheidt zich van het Wyfje, door de dikte van den Kop en de helderheid van kleur: de ouden verschillen ook in Pluimadie van de jongen, en van hier, voor een groot gedeelte, de verscheidenheden en de oneenpaarigheid in de beschryvingen: want geene dan goede beschryvingen kunnen overeenstemmen, en, om eene soort wel te beschryven, moet men een groot getal gezien en met elkander vergeleeken hebben.

De

(*) Zie de Natuurlyke Historie van den *Aakster*, hier boven bl. 508.

De *Gaayen* zyn zeer ſtout van aart, zy hebben leevendige aandoeningen, en maaken ſchigtige beweegingen; in hunne veelvuldige verweeringen van gramſchap, vergeeten zy als 't ware zichzelven, en verzuimen zelfs de zorge voor 't zelfsbehoud; zomtyds klemmen zy den Kop tusſchen de takken, en ſterven dus in de lugt hangende. Hunne geſtadige woeligheid van aart neemt toe, wanneer zy zich bepaald en opgeſlooten vinden; dit is de rede dat ze, in eene kooi opgeſlooten, geheel onkenbaar worden: zy kunnen de ſchoonheid hunner Pluimadie niet behouden: deeze lydt zeer veel door 't geduurig wryven en ſtooten.

Hun gewoon geſchreeuw, 't welk zy dikwyls laaten hooren, is zeer onaangenaam: zy hebben eene neiging tot het geluid van verſcheide Vogelen, die op verre na de beste zangers niet zyn, na te bootzen. Indien zy in een Bosch een Vos, of eenig ander verſcheurend Dier zien, ſlaan zy een zeer ſchreeuwend geluid, als 't ware, om elkander te roepen; in korten tyd vergadert eene groote menigte, en zy ſchynen zich in ſtaat te oordeelen, om door hun getal of ten minſten door hun geſchreeuw, vervaardheid aan te jaagen. Deeze geaartheid der *Gaayen*, om zich by elkander te verzamelen, en by een te komen op het roepen van één, en hunne geweldige afkeer van den Steenuil, verſchaffen meer dan een middel om ze te lokken, en veele te vangen: want veel ſtouter zynde dan de *Aakſters*, zyn ze op verre na zo wantrouwend en loos niet: zy hebben ook geen ſtem die natuurlyk zo veel verandert, ſchoon zy geen minder buigzaamheid van ſtem bezitten, noch minder bekwaamheids om alle klanken, geluiden, en 't geſchreeuw van Dieren, welke zy by aanhoudenheid hooren, en zelfs des Menſchen ſpraake, na te doen. Het woord *Richard* ſpreeken zy, gelyk men wil, 't gemaklykst uit. Zy hebben ook, gelyk de *Aakſter* en 't geheele geſlacht der *Kaauwen*, *Raaven* en *Kraayen*, de gewoonte om het overſchot der ſpyzen te begraaven, als mede om alles, wat zy kunnen wegvoeren, te ſteelen; doch zy onthouden niet altoos de plaats, waar zy hun ſchat begraaven hebben; of liever zy ſchroomen, naar den aart der gierigen, te zeer voor 't verminderen des begraaven voorraads, om 'er zich van te bedienen. Zo dat, in 't volgend voorjaar, de Enkels en Hazelnooten, door hun verborgen en misſchien vergeeten, in den grond beginnen wortel te ſchieten, en boven uit te ſpruiten; ontdekkende in deezer voege den onnut opgelegden voorraad, ſchoon wat laat voor anderen, die 'er een beter gebruik van zouden gemaakt hebben.

De

De *Gaayen* nestelen in de bosschen verre van bewoonde plaatzen, geeven de voorkeuze aan digtgebladerde eiken en die met klimop begroeid zyn; doch zy stellen hunne nesten met zo veel voorzorgs niet toe, als de *Aaksters*; in de maand May heeft men 'er my verscheide gebragt: 't zyn halfronden, ruw gevormd, van kleine door elkander gevlogte takjes, van boven open, van binnen niet gevoerd, en van buiten zonder eenig beschutzel: altoos vond ik 'er vier of vyf eijeren in, schoon anderen het getal op vyf of zes bepaalen. Deeze zyn een weinig kleinder dan Duiveneijeren, groenagtig grauw, met kleine onduidelyke stipjes.

In de maand July ruien de Jongen voor de eerste keer, zy vergezellen de Ouden tot den voortyd van 't volgende Jaar: wanneer zy dezelve verlaaten om te paaren, en nieuwe gezinnen op te rigten: als dan vertoont zich het schitterend schoon aan de vlerken, 't welk reeds vroeg voor den dag komt, in vollen luister.

In den huislyken staat, waar aan zy zich gemaklyk gewennen, eeten zy alle soorten van spyzen, en leeven dus acht ja tien jaaren: in den staat der natuure eeten zy niet alleen eikels, hazelnooten, maar ook kastanjes, erten, boonen, kruisbessen, kersen, enz. Zy verslinden desgelyks de Jongen van andere Vogelen, kunnen zy ze verrassen als de Ouden van 't nest zyn: ook vallen zy op de Ouden aan, wanneer die in den strik zitten; doch gaan, als dan, volgens hunne gewoonte, met zo weinig omzigtigheids te werk, dat zy zelve in den strik geraaken, en dus den Vogelaar schadeloos stellen voor het toegebragt nadeel; want het vleesch der *Gaayen*, schoon niet lekker, is eetbaar: inzonderheid als zy eerst gekookt en dan gebraaden worden.

De *Gaayen* moeten zeer wyd van keel zyn, indien zy, gelyk men wil, eikels, hazelnooten, en kastanjes geheel doorzwelgen: ondertusschen ben ik verzekerd, dat zy nooit de kelken van geheele Nagelbloemen, schoon ze zeer greetig gesteld zyn op de kern daarin begreepen, opeeten. Ik heb my dikwyls vermaakt, met te zien, hoe zy hier mede te werk gaan. Geeft men ze een Nagelbloem, zy vatten dien schigtig aan, geeft men hun een tweede, zy doen het desgelyks, en zouden dus voortvaaren, zo veel zy in den bek konden houden, en zelfs meer: want het gebeurt dikwyls, dat zy, na nieuwaangebodene happende, de eerste laaten vallen: doch zy weeten ze wel weder te vinden: wanneer zy

zich tot eeten zetten, leggen zy alle andere Nagelbloemen ter zyde, en houden 'er maar één in den bek; ſchikt deeze zich niet wel, zy weeten dien neder te leggen, om hem beter te vatten: vervolgens neemen zy den rechter poot te baat, en plaatzen den bloem 'er onder, met den bek pikkende, tot zy, alles verſcheurd hebbende, binnen in den kelk komen, den geliefden kern greetig opeeten, en voorts tot andere overgaan; onder dit alles ſteeds een wakend oog houdende, en na alle kanten omkykende.

Men vindt deezen Vogel in *Zweeden*, in *Schotland*, in *Engeland*, in *Duitschland*, in *Italie*, en ik geloof dat dezelve geen vreemdeling is in eenig Land van *Europa*, noch zelfs in eenig land op de grenzen van *Afie*.

PLINIUS ſpreekt van eene ſoort onder de *Gaayen*, die vyf vingeren zou hebben, en beter leeren praaten dan de andere: doch dit is niets zeldzaamers dan de Hoenders met vyf vingeren: deeze overtolligheden komen meer voor, by de Huisdieren.

Maar eene verſcheidenheid, veel meer bekend onder de *Gaayen*, is de *Witte Gaay*, hy heeft de kenmerktekenende blauwe plek aan de vleugelen, en verſchilt alleen van den *Gewoonen Gaay*, door de bykans algemeene witheid zyner Pluimadie, die zich tot den bek en de nagelen uitſtrekt, en door zyne roode oogen; hier in gelyk ſtaande, met zo veele andere witte Dieren. Voorts hebbe men zich geensins te verbeelden, dat de witheid zyner Pluimadie geheel zuiver is; eene meer of min zwaare geele kleur ſpeelt 'er dikwyls onder. In een deezer *Gaayen*, dien ik gezien heb, waren de dekveeren, rondsom de geſlootene vlerken, de witſte: deeze ſcheen my toe ook kleinder pooten te hebben, dan de *Gewoone Gaay*.

BAIER

BRIEF VAN DAVID MACBRIDE, M. D. AAN JOHN WALSH, *Esq. F. R. S.* TOT GELEIDE VAN TWEE BRIEVEN, VAN Mr. SIMON AAN Dr. MACBRIDE, BETREFFENDE DE HERLEEVING VAN EENIGE SLEKKEN, VEELE JAAREN, IN HET KABINET VAN Mr. SIMON, BEWAARD.

(*Uit de Philoſophical Tranſactions.*)

Aan den Heere JOHN WALSH *Esq.*

Dublin, *Jan.* 22. 1774.

MYN HEER!

IK ſluit hier in, twee Brieven, my toegezonden door Mr. STUCKEY SIMON, betreffende dat zonderling verſchynzel in de Natuurlyke Historie, 't welk u voorkwam niet genoegzaam bewezen te zyn, om aan het gemeen medegedeeld te worden, in de *Philoſophical Tranſactions* van 't voorleden Jaar. De Koninglyke Societeit heeft onbetwistbaar gelyk in zeer zorgvuldig te weezen, in eenig ding plaats te geeven, 't welk zo verre afwykt van den dus lang waargenomen loop der Natuure, als dit, zonder des de volkomenſte blykbaarheid ontvangen te hebben.

In den Brief van den Heer SIMONS, den 26 November gedagtekend, maakt hy gewag van een byzonder Slekkenhuisje, welke Slek 'er vier herhaalde keeren uit kwam, in de tegenwoordigheid van verſcheide lieden: elk hunner heeft my verzekerd, dat hy het gezien hebbe. Deeze Heer my de eere geevende, om, een dag of twee, naa de dagtekening zyns briefs, by my het middagmaal te houden, bragt dezelfde Slekkenhoorn, (zo als hy verklaarde,) mede, om te beproeven, of de Slek weder te voorſchyn zou komen.

Het gezelſchap vondt zich niet te leur geſteld: want, naa dat het hoorntje omtrent tien minuuten in een glas met water gelegen hadt, waar van de koude even af was, begon de Slek zich te vertoonen: en vyf minuuten laater zagen wy het lichaam halfweg uit de holligheid des hoorns gekroopen. Wy deeden daar op de Slek in een kom, ten einde dezelve meer ruimte mogt hebben dan in het glas. In zeer korten tyd, zagen wy het Diertje boven de oppervlakte van het water komen, en opwaards na den kant klimmen. Terwyl het dus rond kroop, met opgeregte en uitſteekende hoorns vloog

een vlieg 'er digt by heenen, en de Slek bemerkende, viel daar op aan. Het kleine Diertje kroop terſtond in zyn ſchulp, doch terſtond weder voor den dag, als het bemerkte dat de vyand weg was. Wy lieten de Slek, meer dan een uur, op de kom rondsom kruipen: waar op zy weder gedaan werd in een van boven wyden glazen fles, in welken Mr. SIMON gewoon was dezelve te houden. Hy hadt de goedheid my deeze zeldzaame Slek te ſchenken: en ik zag, 's nagts ten twaalf uuren, toen ik na bedde ging, dat de Slek nog in beweeging was. Maar den volgenden morgen vond ik haar in den verſtyfden ſtaat, zittende aan de zyde van het glas.

Weinig weeken naa den bovengemelden tyd, nam ik de gelegenheid waar, om deeze Slek te zenden aan den Heer JOHN PRINGLE, die dezelve vertoonde op de byeenkomst der Koninglyke Societeit; doch, gelyk hy my berigt heeft, konden zommige Leden niet anders denken, dan dat Mr. SIMON zich hadt laaten bedriegen door zyn Zoon, die, zo als zy dagten, friſſe Slekken in plaats geſteld hadt van die hy uit zyns Vaders Kabinet kreeg.

Wanneer de Heer JOHN PRINGLE my deeze zwaarigheid mededeelde, ſchreef ik Mr. SIMON, en hier op kreeg ik zyn Brief van den 4 February ten antwoord. Vervolgens heb ik zelfs den Zoon van Mr. SIMON onderzogt, en kon geen rede vinden om te gelooven, dat hy zyn Vader bedroogen hadt, of kon bedriegen.

Mr. SIMON is een Koopman hier ter ſtede, van een zeer goed character, en op wiens woorden men af kan. Hy woont midden in de Stad, eene omſtandigheid die het zyn Zoon, (hadt deeze het anderzins willen doen,) onmogelyk zou gemaakt hebben friſſe Slekken te verzamelen. De Vader van Mr. SIMON, was Mr. JAMES SIMON, Lid van de Koninglyke Societeit, die, een liefhebber van de Natuurlyke Historie en van de Oudheden zynde, eene kleine verzameling maakte van Zeldzaamheden, welke zyn Zoon nog bezit, en eenige zeer zonderlinge ſtukken bevat.

Vergunt men eene plaats aan de Brieven van Mr. SIMON, in de *Philoſophical Tranſactions*, zy zullen ongetwyfeld een middel weezen, om de Natuuronderzoekers aan te zetten tot het naſpeuren van den duur des leevens, in de geringſte Schepzelen. Ik blyf,

U Dw. Dienaar, DAVID MACBRIDE.

Mr.

Mr. STUCKEY SIMON *aan* Dr. MACBRIDE.

Dublin, *Nov.* 26, 1772.

MYN HEER!

EEn toeval heeft iets aan 't licht gebragt, tot welks onderzoek de Natuurkundigen nog geene gelegenheid gehad hebben, en oorzaak gegeeven heeft tot eenige geſprekken onder Heeren, des door my onderrigt. Ik zal het gebeurde eenvoudig te neder ſtellen, om anderen aan te zetten tot verdere naſpeuringen, ten aanziene van dit onderwerp.

Omtrent drie Maanden geleden, was ik bezig, met eenige Schulpen in eene laade te verſchikken; onder deeze waren eenige Slekkenhoorns. Ik nam ze 'er uit, en gaf ze aan myn Zoon, (een Kind van omtrent tien jaaren), die zich by my in de kamer bevondt. Den volgenden Saterdag, ſpeelde het Kind met deeze Hoorntjes, deedt ze in een blompot, dien hy met water vulde, en goot ze 's anderen daags in een ſchotel. Deezen zullende gebruiken, zag ik dat de Slekken uit de hoorntjes gekroopen waren. Ik vroeg myn Zoon. Hy verzekerde my, het waren dezelfde Slekken, die ik hem, eenige dagen geleden, gegeeven hadt, verklaarende 'er nog eenige te hebben, die hy my bragt. Ik deed één derzelven in water, en een half uur daar naa, zag ik dat zy den kop en het lyf uitſtak; doch ſlegts traag bewoog, 't geen ik aan zwakheid toeſchreef. Ik gaf den Majoor VALLANCY en Dr. SPAN berigt van deeze verbaazende ontdekking. Zy deeden my 't plaiſier, van den volgenden Saturdag ten mynen huize te komen, om de Slekken te zien: dezelve in 't water doende, bevond ik dat ſlegts één, en juist die, welke ik voorheen in 't water geworpen hadt, leefde: want deeze kwam uit zyn hoorntje voor den dag, en liep 'er mede rondsom de ſchotel. De overigen ſtierven, zo als ik veronderſtelde, door al te lang in 't water gehouden te zyn: want, naa de eerſte ontdekking, liet ik ze in 't water blyven tot den volgenden Maandag: wanneer ik het water afgoot, de Slekken nog buiten haare hoorntjes zynde, en oogſchynlyk dood. Zy bleeven allen in dien ſtaat tot Dingsdag avond, toen ik bevond, dat ze alle in haare hoorntjes gekroopen waren; en, ſchoon ik ze naderhand, verſcheide keeren in water deedt, toonden zy geene tekens van leeven. Dr. QUIN en Dr. RUTTY hadden een en andermaal de beleefdheid, om de nog leevende Slek te bezien; en ſchiepen groot vermaak in haar te beſchouwen, voor den dag kruipende uit haar huisje, 't welk zy meer dan vyftien jaaren bewoond hadt; want zo lang kan ik, met waarheid, verklaaren, dat deeze Slekken in

myne bezitting geweest zyn: vermids myn Vader in den jare 1758 ſtierf, in diens Verzameling heb ik deeze Slekhoorntjes gevonden, en, voor zo verre ik weet, heeft hy ze reeds eenige jaaren, eer ze de myne werden, bezeten.

De Slekhoorntjes zyn klein, alle van éene ſoort, wit met bruine ſtreepen. Zints deeze ontdekking, heb ik die Slek in een klein flesje gehouden, met een doorgeboord dekzel om 'er de lugt vryen toegang in te geeven: tegenwoordig ſchynt ze zeer ſterk en gezond. Ik zal my grootlyks verheugen, indien het eenvoudig verhaal, 't welk ik U heb medegedeeld, anderen aanſpoore om verdere naſpeuringen, ten opzigte van dit onderwerp, te werk te ſtellen. Ik blyf,

MYN HEER!

UE. Dienaar,

STUCKEY SIMON.

Mr. STUCKEY SIMON *aan* Dr. MACBRIDE.

MYN HEER!

Strandſtreet, *Feb.* 4. 1773.

Ik heb uw Brief ontvangen, en zie dat de Heer JOHN PRINGLE de Slek behouden gekreegen heeft. Gy vermeldt, dat eenige Heeren overheilen om te denken, dat myn Zoon my bedroog, door friſſe Slekhoorntjes in ſtede van de oude, hem door my gegeeven, te plantzen. Hy hadt geene gelegenheid om eenige andere Slekhoorntjes te krygen; zynde op dien tyd, en eenige dagen daar naa, door eene zwaare verkoudheid, genoodzaakt het huis te houden. Ik ben ten vollen verzekerd, het zyn dezelfde Slekhoorntjes, die ik hem gaf: ik heb meer Slekhoorntjes van dezelfde ſoort, en bykans van dezelfde grootte in myn Kabinet.

De negen Slekhoorntjes, waar uit de Slekken voortkwamen, zyn van dezelfde ſoort als dat éene, door U, aan Dr. JOHN PRINGLE gezonden; ik laat 'er hier een van nevens gaan met de Slek daar in, die ik voor dood hou. Het zelve verſcheide maalen in 't water gelegd hebbende, werd de Slek zagt, en een gedeelte kwam uit het hoorntje te voorſchyn; doch toonde geen ander teken van leeven. Ik zou U nog eenige van deeze Slekken gezonden hebben; doch de Biſſchop van DERRY, en eenige andere Vrienden, hebben my verzogt, 'er eenige te mogen ontvangen. Ik ben,

MYN HEER!

Uw onderdaanige Dienaar,

STUCKEY SIMON.

ZOM-

ZONDERLING VOORBEELD VAN DE HARDVOGTIGHEID DER SLEKKEN, IN HET WEDERSTAAN DER HETTE, 'T WELK EENIGERMAATE KAN DIENEN, TOT BEKRAGTIGING VAN DERZELVER VERMOGEN OM DROOGTE TE VERDUUREN; ZYNDE HET GEVAL DER SLEKKEN VAN Mr. STUCKEY SIMON. *Door* Mr. T. ROWE.

MYN HEER!

TEr ſtaavinge van Dr. MACBRIDE's Brief, wegens de Herleeving der Slekken, zal ik hier een Uittrekzel geeven, van een' Brief, eener verſtandige en onderzoeklievende Juffrouw, op wier goede trouwe men af mag; doch wier naam het my niet vry ſtaat, in dit geval, te noemen. Zy ſchryft.

„ Ik heb een berigt gezien, van het herleeven eeniger Slek„ken, die vyftien jaaren in 't Kabinet van den Heer SIMON „ geweest waren. Is het niet eene allerzeldzaamſte geſchie„denis? En nogthans ben ik niet ongeloovig, in dit ſtuk, „ gelyk misſchien veele Leezers: want ik ontdekte eens eene „ zeer opmerkenswaardige byzonderheid in de Slekken, die „ my zo zeer aandeed, dat ik ze, ſchoon reeds eenige jaaren „ geleden, volkomen onthouden heb.

„ Ik bevond my te *Wrotham*, by Mr. HADDOCKS, in *Kent*, „ en was bezig met het vervaardigen van een kleine Tooren „ van ſchulpwerk, om op een kabinet, aan 't einde van eene „ lange gaandery, geplaatst te worden. Naa het herſtellen „ van twee kleine ambere tempeltjes, om de hoeken te verzie„ren, had ik eenigen voorraad van ſchulpen noodig, om een „ cieraad in den voorgevel te maaken: de Zeeſchulpen te kort „ ſchietende, eer ik het voltooid had, herinnerde ik my ee„nige kleine aartige Slekken gezien te hebben, op de om„ſtreeks liggende Krytbergen. Wy gingen, in 't vallen van „ den avond, derwaards, om 'er eenige te zoeken, en vonden „ ze verſcheiden in gedaante, grootte en kleur. Wy keerden „ vermoeid te rug, en verlangden, ſchoon het laat was, na „ Thee; een groote Theeketel met water werd binnen gebragt; „ het gezelſchap was talryk.

„ Ik was bedagt hoe de Slekken, op de gemaklykſte en „ genadigſte wyze, te dooden, als een ruwe Knaap zeide; „ *Hegt ze 'er leevende aan vast.* Op dit Voorſtel gruwde ik, „ en noemde hem een' wreedaart. Eindelyk kreeg ik een „ groote porceleine kom, en wierp 'er een hand vol óf twee „ Slekken in; en goot die vol kookend water: ſchoon myn „ hárt ſchrikte op dit bedryf, overwon nogthans myne be-

„ geerte, om den volgenden dag myn begonnen werk af te
„ maaken, myn medelyden. Om wel verzekerd te weezen,
„ van myne Slekken den genadeſlag gegeeven te hebben,
„ goot ik het eerſte water af, en vulde de kom weder met
„ water uit den kookenden ketel. Ik bragt dezelve in een koe-
„ peltje in de tuin, waar ik voorneemens was, den volgenden
„ morgen vroeg, myn werk te hervatten, eer het andere ge-
„ zelſchap op was. Ik ſtond eerder op dan gewoonlyk, en
„ ging na den koepel. Doch hóe groot was myne verbaasd-
„ heid, als ik ontdekte, dat myne arme Slekken rondsom
„ kroopen, eenigen op de kom, andere daar buiten; terwyl
„ een gedeelte reeds zat te eeten op het pleister, waar in ik
„ ze dagt vast te zetten. Het deedt my zeer aan, en perſte
„ de traanen uit myne oogen: ik nam alle Slekken zorgvul-
„ dig op, bragt ze in het veld buiten de tuin; waar ik niet
„ twyfel, of ze zyn volkomen herſteld, van de twee dompe-
„ lingen in kookend water.

„ Ik bezat een overvloed van ledige Slekkenhoorntjes van
„ dezelfde ſoort; doch ze waren in lang zo ſchoon niet, als
„ die, waar in de Slekken nog haare huisvesting hadden. Ik
„ bediende my egter alleen van deeze, welke ik zonder
„ wreedheid en knaaging kon gebruiken.

„ Dit wederſtaan van kookend water kwam my zeer zon-
„ derling voor; doch de Slekken van Mr. SIMONS leveren
„ een nog veel zeldzaamer verſchynzel op".

Dus verre het berigt van myne Waarneemſter. De eenige aanmerkingen, die ik zal maaken over 't geval hier opgegeeven, aan welks waarheid ik niet in 't geringſte twyfel, zyn deeze. Voor eerst. Dat de Slekken, in haare hoorntjes opgeſlooten, aan derzelver zintuigen of leden, geen ſchade of letzel lyden; doch in alle deelen volkomen blyven. Ten anderen, dat haare verſtyfdheid, terwyl zy in een Kabinet rusten, of op een krytrots zyn, toegeſchreeven moet worden aan gebrek van vogt, en dat eenig nat noodig ſchynt tot haare beweeging. — En, eindelyk, dat, ſchoon het niet nutloos zy de uitgeſtrektheid van den leevensduur, in andere kleine Diertjes, te onderzoeken, men nogthans, uit hoofde der bovenbygebragte bedenkingen, van de Slekken weinig tot andere kan redenkavelen. De *Wesp*, immers, levert recht het tegenovergeſtelde op; deeze, oogſchynlyk verdronken, geheel bezeefen beweegloos, zal, gelyk ik dikwyls gezien heb, ten leeven wederkeeren, door een korten tyd in den zonneſchyn te leggen.

Ik ben &c.

T. ROWE.

VER-

VERSLAG WEGENS HET BESLAAN DER PAARDEN, BYZONDER IN POOLEN, OM TE BELETTEN, DAT ZY NIET OP HET YS GLIJEN.

(Uit de *Voyage Manuſcript de l'Europe*, *par* M. PINGERON.)

DE Noordſche Volken, en zo ook die van het Oosten, zyn zelden gewoon hunne Paarden te beſlaan. De grond dier Landſtreeken, welke byna overal zandachtig is, ſchynt hen te noopen, om dit allernuttigst Dier aan geen banden te leggen. De Turken echter beſlaan zomtyds hunne Paarden, en hebben zelfs een zeker zoort van yzer-beſlag in gebruik, dat hen byzonder eigen is; en 't welk in een Land, daar de wegen met Straatſteenen of Keien geplaveid zyn, niet zou kunnen dienen. —— Hun Hoefyzer beſtaat alleen in een zoort van yzeren Plaat, van eene ovaalachtige gedaante, die, boven het hoorn van het Paard verheeven, naar de kwartieren allengskens vermindert. Men boort in deeze Plaat een lang rond gat, dat meer of minder groot is, naarmaate van des Paards Voet. De ongelegenheden van een ſoortgelyk beſlag zyn te merkbaar, dan dat men 'er zich langer mede zoude ophouden; of het zelve in eenig ander Land aanraaden.

Meerder opmerking verdient de gewoonte der Poolen, welken hunne Paarden zelden anders, dan aan de Voorvoeten, beſlaan; en zich meerendeels van zodanige Hoeven bedienen, als waar van men in 't overige van Europa gewoonlyk gebruik maakt; doch waaromtrent my, met opzicht tot de Paarden, die zy geduurende het Winterſaiſoen gebruiken, het volgende onderſcheid is voorgekomen. —— De Kalkoenen waren wat meer dan gewoonlyk verheven; en derzelver gedaante was eenigermaate hoekig; de eene ſtond in de gewoone richting onzer Kalkoenen; maar de andere was geplaatst, evenwydig met eene lyn, welke door den top van de hoeve doorging, en dezelve in twee gelyke deelen deelde. —— 't Is ligt te begrypen dat een Paard, 't welk dus beſlagen is, zich, als het zyn poot op het ys zet, in het ys *kramt*, op eene wyze dat het niet kan glyen. Vermits de twee holligheden, die de Kalkoenen maaken, in twee verſchillende richtingen zyn. Ik heb Paarden, dus aan de vier pooten beſlagen, met de grootſte vastheid over de gladde Sneeuw zien ryden; terwyl die geenen, welken indiervoege niet beſlagen waren, zeer dikwyls vielen. Ondertusſchen is 't vry duidelyk te bemerken, dat deeze beſchreven manier van beſlaan, evenwel, aan eenige zwaarigheden onder-

hevig is; vooral by Paarden, die gewoon zyn te ſtryken: het zou denzulken zelfs in 't geheel niet voegen. —— Het behoort tot de oplettendheid van den Paardenſmit, de gevaaren voor te komen, en wel te onderſcheiden, in welk een geval, dit of dat Paard by voorkeur deeze Kalkoenen nodig heeft, boven die Ysnagels, welken de voeten der Paarden bederven; en die vastheid niet hebben, welke de Kalkoenen, waar van wy ſpreeken, hun geeven. Al de Konst beſtaat in de wyze, op welke zy geplaatst zyn; en, als dit naar eisch geſchied, verklaart zich de ondervinding tot derzelver voordeel, uit hoofde der nuttigheid.

Het ſta my vry hier nog eene bedenking te maaken, over het beſlaan der Paarden, dat eene laatere uitvinding is, dan men zich veelal verbeeldt (*). Het beſlaan, ſchoon het in veele Landen, daar de wegen beſtraat zyn, volſtrekt noodzaaklyk zy, is altoos nadeelig voor den pronk van het Paard, door het overtollige gewicht, dat het veroorzaakt. Het uitwerkzel hier van is zo veel te krachtdaadiger, om dat de Hoeven, geplaatst zynde aan het uiterſte van des Paards voeten, die men heeft aan te merken als hefboomen, medewerken, om het Paard des te meer te vermoeien, 't zy in de ſchouders of in de heupen; byzonder na een langen tocht. Daar benevens kan men ook niet wel twyffelen, of het hoorn zich, na een langen loop, op eene gevoelige wyze uitbreidt, en dat deszelfs inhoud een weinig vermeerderd word; vermits de ondervinding doet zien, dat de voet, wanneer men 'er eenige Spykers uittrekt, terſtond meerder op zyne rust is, en dat het Dier zich veel ſpoediger verligt voelt. —— De Turkſche, Tartaarſche en Poolſche Paarden, met welken die Volken in hun Land reizen, en dertig Franſche mylen op éénen dag afleggen, zyn niet beſlagen; doch als men door Sileſie trekken wil, waar men bergen en ſteenklippen ontmoet, vind men zich verplicht dezelven te beſlaan; men kan 'er, buiten dat, dien dienst niet van eiſchen, welken zy ons anders kunnen bewyzen.

G. H. E.

(*) De Autheur heeft opgemerkt, dat hy alle de Paarden, die hem te Rome en in andere Steden van Italie, in oude beeldtenisſen vertoond zyn, zonder yzers bevonden heeft, &c.

ZEDENSPREUKEN.

ALs wy onzydig op ons zelven letten, zullen wy niet kunnen maaken, veel in ons af te keuren; wy zullen bevinden, dat wy zeer vele dwaasheden begaan hebben, en nog begaan, die ons by anderen beſpottelyk moeten maken; wy zullen bevinden, dat wy vol gebreken zyn, die wy te verbeteren hebben: dog zelden heeft de Mensch moeds genoeg, of de vereischte gelegenheid, om zich onzydig en nauwkeurig te onderzoeken.

Met welk een prangen van 't geweten, met welk eene angstvallige benauwdheid moet het ſterven niet gepaard gaan, als men geen grond van vertrouwen heeft, op eene Zalige verwisſeling!

Wy mogen ons vermaken. Dit kunnen wy beſluiten uit den aart en de natuur van den Mensch zelven, welke het vermaak, als een zeker goed, naar zynen aart geſchikt, ontwyfelbaar genieten mag. Geld is in dit leven, en zo als de orde der zaken thans onder ons is, onontbeerlyk, om te lèven. Naar beiden mag men des ſtaan: maar zo wy ze misbruiken, dienen zy beiden tot ons verderf.

Hem, die gelukkig is, loopt dikwils alles mede, hoe roekeloos de ondernemingen ook zyn. Hy, die ongelukkig is, loopt menigwerf alles tegen, hoe voorzigtig hy zyne maatregels ook neme.

Zy, die om de minſte, om de geringſte beuzelingen, op hunne Dienstboden hebben leren knorren en kyven, voeren als een geduurigen Oorlog in hunne huizen. Maar niet zelden zien de Bedienden hun eene kans af, waar door zy, of in hunne goederen, of in hunnen goeden naam, merkelyk ſchade lyden.

Hoe gerust is de Mensch, die geen kwaad doet; integendeel alles ontrust hem, die iets doet, of gedaan heeft, dat niet goed is.

Het is te verwonderen, dat verboden voorwerpen ons altyd zo begeerlyk voorkomen. —— Men heeft dikwils geen den minſten trek tot iets, zo lang het ons niet verboden word; dog dan begeren wy het zeer vuurigly k.

Te vergeefsch zoekt men geheime plaatzen, of de zwarte donkerheid, om vele bedryven te verbergen; dewyl het Alziend oog ze allen gade ſlaat; het mist geen één enkel bedryf.

Men bedriegt zich geweldig, als men meent, dat die genen, wel-

welken het meest van den pligt der liefde ſpreken, dezedeugd altoos het meest betragten.

De gegoedſte menſchen zyn niet altoos de milddadigſten. Zy, die veel bezitten, ſcheiden zelden van iets af, zonder hartzeer.

Dwaze Stervelingen, als wy zyn! Wat jagen wy dikmalen naar zulke dingen, welken ons al ons geluk op éénmaal ontroven; welken alle onze rust verſtoren. Dwaze Stervelingen, als wy zyn! Welk eene rustelooze bezigheid houd ons geſtadig in beweging, om niets anders dan vermaken en wellusten op te loopen, daar wy zo vaak, in 't midden van de zelven, door eene Ziekte geſtuit, of door den dood overvallen worden. Dwaze Stervelingen, als wy zyn! Van daag leven wy, en morgen —— morgen worden wy op geroepen. Morgen worden wy gedagvaard! Morgen ontſluit zich de Eeuwigheid, de ontzaggelyke Eeuwigheid, die nimmer eindigt. ô Gedugte gedagten! Eeuwig ongelukkig! Ach verſchrikkelyke Gedagten! Wie beeft niet!

Kan 'er wel iets bedagt worden, dat beter in ſtaat is, om ons geluk uit te breiden, dan een gerust geweten te bezitten, dat zich van geen kwaad bewust is? Hoe gelukkig waren inderdaad de menſchen, indien zy allen dit getuigenis in hun binnenſte hadden. Maar, helaas! ver de meesten gevoelen eene heimelyke beſchuldiging in hun Geweten, en hun boezem word eene ontrustende kloppinge gewaar.

De dood is eene Schatting of Tol, welken wy allen aan de Natuur moeten betalen; dierhalven behooren wy ons denzelven als onvermydbaar, en lang voorzien, voor te ſtellen: ter dier oorzake, behooren wy dan boven al zo te leven, dat wy, éénmaal wel kunnen ſterven.

Let op het gedrag der menſchen, hoe lydelyk zy zyn, zo lang zy voor anderen moeten onder doen: maar wee, zo zy den voet op den nek hunner Tegenpartyders kunnen krygen. Dus munten doorgaans alle Godsdienſtige aanhangen, zo lang zy verdrukt worden, en van de onderliggende Party zyn, in verdraagzaamheid uit: dog zo dra krygen zy de ruimte en overhand niet, of zy, vergetende, wat zy te voren zo ernſtig predikten, werpen het juk van overheerſching op de halzen van hunne Party, en verdrukken even ſterk, of wel ſterker, dan zy te voren onderdrukt wierden! De ondervinding ſtaaft dit maar al te veel.

Een misdadig gedrag laat nooit na, vroeg of laat, kwelling en hartzeer te baren; en hy, die in zodanig een gedrag volhard, loopt gevaar van het altoos te lyden.

On-

Onder de duizend menſchen zal men 'er naulyks één vinden, die regt te vreden is met den ſtaat, in welken hy zich geſteld vind. —— Waar mag dat wel van daan komen? 't is, om dat elk zich verbeeld, dat zyn beroep met de meeste moejelykheden vergezeld gaat; terwyl hy in tegendeel waant, dat anderen hun beroep zonder moeite waarnemen, en met veel meêr rusts bedienen kunnen.

Vele zaken klimmen tot eene zekere hoogte; als ze die bereikt hebben, dalen zy doorgaans weder af. —— Volken, Ryken, Gemenebesten en Landſchappen kunnen tot een hoogen top van voorſpoed en geluk ſtygen: dog zelden behouden zy lang dezen voordeligen ſtand: derzelver luister neemt dan wel dra weder af. —— Op de eigenſte wyze is 't ook veeltyds met de tegenſpoeden gelegen; wanneer een Volk tot den laagſten trap van tegenheden gedaald is, ziet men 't niet zelden het hoofd uit de laagte weêr opheuren.

Eene overweging van zyn gedrag; van de kortſtondigheid onzes levens; van de onzekerheid, wanneer wy ſterven zullen; van na den dood, nopens alle zyne bedryven, tot de allerkleinſten toe, rekenſchap te moeten geven; zulk eene overweging is ten uiterſte noodzakelyk; dog zy prangt al dikwils den boezem met de angſtvalligſte benaudheden; en is in ſtaat, om hem, die zich veler kwade bedryven bewust is, het klamme zweet uitteparſen.

Vele menſchen zyn in den aart nog zo verdorven of kwaad niet, dat zij de gelegenheid tot het plegen van misdryven, en allerleie buitenſporigheden, overal zullen opzoeken. Maar ver de minſten hebben moeds genoeg, om, als zy in de gevallen zyn, het kwaad weêrſtand te bieden; dan begeven hun doorgaans de kragten, en zy laten zich verleiden door den uiterlyk ſchoonen ſchyn, die hen op het einde jammerlyk bedriegt.

Het is geen kunst, en ik weet niet of het wel onder de ſchitterende deugden te tellen zy, een eerlyk man te blyven, zo lang men overvloed heeft; maar eerlyk te blyven, als men aan alles gebrek lyd, geeft eene verheven ziel te kennen.

Hoe menigmalen belooven luiden elkanderen eene eeuwige Getrouheid, eene onverbreekbre Trouw; die zy zo dra verbreken, als 'er zich de gelegenheid maar toe opdoet: dan het verdient wel eene allerernſtigſte overweging, wat het te zeggen zy, Trouw te breken, en de heiligſte banden ſtukken te ſcheuren.

Zou men de wanbedryven, het zondigen, den meestentyd wel

wel laten, om de ſchandelykheid, de verfoejelykheid, die 'er in de misdaad ligt? — Zou men zulks niet veel meer laten, om de verſchrikkelyke gevolgen, die 'er op de meeste misdryven volgen, en om de ſtraffen, die 'er tegens velen geſteld zyn?

De Geleerdheid, het veel weten, is een zonderling fieraad voor den mensch. — Het verlies van een geleerd Man word daarom altyd betreurd, en 't is te beklagen, dat 'er dikwils zo vele Geleerdheid naar het Graf gaat.

Op eene belydenis zyner misdaden, vergezeld van een waar berouw, is vergeving te verwagten: maar hy, die zyne Zonden verbergt, heeft een opzet, om in het kwaad te blyven voortgaan: dog de zodanige kan ook wel verzekerd wezen, dat hy het eens zal moeten boeten, en dan zal het te laat zyn.

Men heeft maar zeer weinige oogenblikken noodig, om in onherſtelbare ongelukken te ſtorten. Het Gebouw van een geluk, waar aan men zomtyds jaren gearbeid heeft, ſtort wel eens op éénmaal in, en deszelfs val is onherſtelbaar.

Wanneer het heimlyke gedrag veler menſchen eens aan de Waereld openbaar was, wat zou men dikwils van velen ſtaan te kyken, die nu aan anderen tot een voorbeeld van navolging geſteld worden!

De kortſte Wellusten hebben al veelkyds de rampzaligſte gevolgen.

Niets is voor ons noodzakelyker, dan alleroplettendsd, allernaukeurigst op ons gedrag te letten; want een ſlordig, een onagtzaam gedrag, heeft groote gevolgen; dikwils een allerdroevigſten, een allerbitterſten naſleep.

Het is opmerkelyk, dat de menſchen den meestentyd het eene kwaad, als een geneesmiddel voor het ander gebruiken; in zo ver, dat zy ten laatſten in zulk een doolhof van verwarring komen, dat zy 'er zich niet uit redden kunnen.

Met hoe vele rampen hebben zommigen niet te worſtelen, aan hoe vele Ziekten, ongevallen, tegenſpoed en rampſpoed zyn enige menſchen niet blootgeſteld! Men beklaagt ze, en niet zonder reden. Maar onze leeftyd is ſchielyk ten einde; dan houden alle 's menſchen Wederwaardigheden op. — Dan eeuwig ongelukkig, eeuwig rampzalig, zyn gedagten, die de Ziel verſcheuren, die allerverſchrikkelykst zyn.

Eene goede opvoeding geeft waardige leden aan den Burgerſtaat: maar hoe ſchandelyk word de opvoeding der Kinderen by velen verwaarloosd; dit zien wy allerklaarst aan de meni-

nigte van ſlegte leden, die zy aan de Maatſchappy opleveren.

Alles wat tot kwaad aanſpoort, is den mensch wezenlyk nadelig; hy behoort het te verwerpen, om dat het hem altoos ſchade toebrengt: maar alles wat ons tot het goede opleid, kan den mensch nimmer genoeg aangeprezen worden; en nooit kan hy 'er zich te veel op toeleggen, om dat het goed altoos zyne eigen belooning met zich brengt.

Rykdommen, vermogens te bezitten, is een byzondere zegen, wanneer de mensch ze behoorlyk weet te gebruiken. Al te groote karigheid is kwaad; al te verkwistend is misdadig: dog armen en verdrukten te helpen; de handen der genen, die werken kunnen, bezig te houden, is niet alleen pryſelyk; maar 't is ook Godsdienst. In dien opzigte zyn de Rykdommen een zegen. —— Dan indien men dezelve misbruikt, zyn zy eer tot eenen vloek; want zy brengen den mensch ten verderve.

Elk mensch, die zyne belangens behartigt, zyn geluk op het oog heeft, en omtrent zich zelven wel bedagt is, zal zich verzetten tegens de aanprikkelingen zyner zondige driften: hy zal zyne verkeerde bejagingen, zyne verdorven neigingen opofferen aan zyne verpligting, en aan een deugdzaam gedrag; ten einde, om daar door in vrede, en niet in vyandſchap, met zich zelven te leven.

Hy, die eene goede, of allernoodwendigſte zaak uitſtelt tot morgen, begaat eene onvergeeflyke, de dwaasſte daad van de waereld; om dat de dag van morgen dikwils vele beletzels tusſchen beiden kan werpen, die de uitvoering onmogelyk maken.

Zich te verbeelden veel te weten, zich veel voor te laten ſtaan, is eene dwaasheid, die den mensch by anderen beſpottelyk maakt. —— Æzopus wierd, toen hy verkogt zou worden, gevraagd, wat hy kon? Zyn antwoord was: „Ik „kan niets, om dat de twee makkers, met welken hy te „koop ſtond, gezegt hadden," alles te kunnen. —— By het verkopen werd hy op twee Zotten toegegeven. —— Dezen, die zig hadden laten voorſtaan alles te kunnen, wisten niets: en Æzopus wist veel.

't Is niet vreemd, dat vele menſchen hun Geweten vry houden voor den ſterkſten Zedepreker, die hen geſtadig vermaant, die hen gedurig aanzet tot de betragting der Deugd: want een groot getal van menſchen ſlaat de ernſtigſte vermaningen van hunnen inwendigen Zedemeester ſchandelyk in den wind.

Wel-

Weldadige Lieden, vermogens bezittende, verſpreiden aan alle kanten de aangenaamſte verkwikkingen; even gelyk de koesterende Zon op de bedauwde Kruiden hare verkwikkelyke ſtralen ſchiet.

Indien alle onze bejagingen, alle onze pogingen, uitliepen op het verkrygen eener volmaakte Gelukzaligheid, dan werkten wy, in beantwoording aan onzen pligt, overeenkomſtig onze eigen belangens, zo als wy als redelyke wezens behooren te werken: maar de ondervinding leert, dat onze pogingen veelal ſtrekken, om ons te doen ſtuiten tegens de klippen van rampzalige ongelukken.

Indien men alles kon verkrygen, wat men wenschte of begeerde, hoe dikwils zou men 'er nadeel by lyden! —— Gelukkige Mensch! daar is eene Voorzienigheid, die alles beſtuurt, en best weet, wat u nuttigst is.

C. V. D. G.

ALLEENSPRAAK VAN DEN DESERTEUR,

Zo als hy op het punt ſtaat van de Dood-ſtraf te ondergaan.

Zie daar dan, eindelyk, het vreeslyk oogenblik gekomen, dat ik als een misdaadiger, ſchoon onſchuldig, den dood zal moeten ondergaan, het tydſtip, dat my voor eeuwig uit de armen van eene beminnelyke Echtgenoote zal rukken! dat my voor eeuwig zal afſcheiden van een dierb'ren Vader..... Waarom moest ik dus, negen jaaren lang, de alleraangenaamſte rust en kalmte genieten? — Waarom moest ik op deeze plaats het ſtreelendst genoegen der Ziele ſmaaken?..... Kon 'er iets wreeders voor my uitgedacht worden, dan daar een voorwerp te vinden, door welks bekoorlykheid en goede hoedanigheden ik verlokt wierd, om hetzelve te beminnen! dan het onwaardeerbaar geluk te genieten, van door haar, in weerwil van myne geringe afkomst, bemind te worden; maar op den dag, die onze wederzydſche liefde zou bevestigen, uit haare armen te worden geſcheurd, om ter dood geleid te worden! —— dan een Vader weder te vinden, welke men

ſints

ſints zyne tedere jeugd verlooren had; en, terwyl men bezig is elkander het innigſte gevoel, wegens zulk eene gelukkige ontmoeting te betuigen, de ſtem te moeten hooren, van eenen, die my dat allereisſelykst vonnis aankondigt: „ Binnen een „ uur moet gy ſterven; binnen een uur moet gy verlaaten, al „ het geen u op de Waereld lief is." —— Fortuin! ach, hoe nietig, hoe ydel, hoe wisſelvallig zyn uwe gunstbewyzen! Wanneer wy u het meest noodig hebben, keert gy ons den nek toe.

Maar, terwyl ik hier myn lot beſchouw, loopt de overige tyd van myn leeven vast heen: —— hy ſpoeit ten einde; nog maar weinige oogenblikken en *Durimel* zal 'er niet meer zyn. —— Tederbeminde Wederhelft! eer de Zon de westerkimme ingaat, zult gy reets Weduwe zyn; ik zal de traanen, de bittere droefheid, waar in gy zult ſtorten, als ik myn laatst vaarwel aan u zal gegeeven hebben, niet zien..... Hemel! hoe teder zal dat afſcheid zyn!... hoe ... ik beef, —— myne ziel zal 'er onder bezwyken.... Zy zal wankelen, indien de groote Ziel myns Vaders de myne niet ondersteunt .... maar, ik vrees, zy zal ook zwichten, als wy elkander voor 't laatst zullen omhelzen... Zou hy aan de Soldaaten het teken kunnen geeven, om my dood te ſchieten? —— Neen; —— Ja; hy zal het kunnen doen; doch hy zal te gelyk ſchikking maaken, dat men ook hem van het leeven beroove.... Maar welk eene akelige ſtilte omringt my! —— Alles ſchynt te weergalmen van myne droeve klachten; —— my dunkt, ik hoor de Krygslui reets; —— roept myn Vader niet alrede aan het hoofd van 't Leger: „ Sol„ daaten, Hy, wien gy hier ziet.... weet allen, dat hy „ myn Zoon is. Slagt nu twee offers te gelyk...." Waar blyft *Clariſſa*? Zou zy haar Echtgenoot ter dood kunnen laaten leiden, zonder hem voor 't laatst te omhelzen? —— Waar is myn Vader? —— Ach, men ſchynt een ongelukkigen te vermyden, te ontvluchten .... Deeze eenzaame ſtilte is my reets een dood.... Dat ik deeze weinige oogenblikken aan u, ô Hemel, konde opofferen!.... Beſtierder van myn lot, mogt ik ze aan u toewyden! Onderſteun my in die akelige oogenblikken, die my te wagten ſtaan.... Nu ſchynt het tydſtip van myn dood haast te naderen.... eene ongewoone beweeging myner Ziele voorſpelt my, dat myn Vader op weg is.... Kom, dat ik my nu ſtandvastig draage! Helaas! lieve *Clara!* daar is toch niets dan ſcheiden voor ons te wagten.... een kort afſcheid is voor

u en my het best.... Troost u; gy zult maar korten tyd Weduwe blyven.... Wy zullen elkander weder zien.... Nu voel ik my tegen den dood gehard... nu is 'er niets meer, dat my aan de Waereld bind.... Waar blyft gy Vader! —— Ach, wist gy dat ik nu bereid ben om als een held den dood te trotseeren; —— maar wat is het verschrikkelyk, het leeven in deszelfs bloei te verlaaten! te sterven wanneer men op het punt staat om gelukkig te worden! wanneer een Vader, eene Minnares.... Myne aandoeningen neemen de overhand... Hemel! hoe weiffelende is myn moed!... ik ben een mensch, een zwak mensch. .... Daar hoor ik de Trommel; het Volk staat reets in gelederen; men zal my reets wachten. —— Op het oogenblik moet myn Vader komen. —— Daar zie ik hem —— en met hem.... myne Echtgenoote.... Ach, wat zal dat zyn.... ô Hemel, ondersteun my, of ik heb alles te duchten.... Ik zal my kloekmoedig houden; zie, hoe zyne verheven Ziel in zyn weezen schittert; myne hand beeft niet meer.... neen.... ik zal my aan de wegen van den algemeenen Weldoender onderwerpen. —— Ik ben een Krygsman; ik zal toonen dat ik als een Krygsman, en Christen, sterf; de ongeloovige beeve! ik zal niet beeven; ik zal ten grave daalen, om 'er onsterflyk uit op te staan.... Vaar eeuwig wel *Clarissa*.... noch eens vaar wel.... Kom, myn Vader; daar is het Leger geschaard; hier is de ingang. Niets, niets belet my meer. Ik zal u den weg wel wyzen (*).

G. H. E.

(*) Men zie den inhoud van dit aandoenelyk en bekend Tooneelstuk, onder anderen, in de *Hedend. Vaderl. Letter-Oefeningen*, IV Deel, 1ste Stuk, Bladz. 227. —— Vier onderscheiden Uitgaven zyn 'er in Proza van in 't licht, en ééne in Verzen, dat op den Schouwburg vertoond word.

GLYCERION.

(Naar 't Hoogduitsch van den Heer WIELAND.)

GElooft gy dan niet, ſprak DIOGENES, dat 'er *Schoone Zielen* zyn, gelyk 'er *Schoone Geſtalten* gevonden worden; Zielen, die niets aan de kunst hebben dank te weeten, en daarom te ſchooner zyn?

Op zekeren dag beweerde een Drogredenaar, dat 'er geene beweeging in 't Heelal was. Myne eenige wederlegging beſtondt in het heen en weder wandelen voor 't oog diens dwaazen. Zal ik u, op dezelfde wyze, betoogen, dat 'er natuurlyk ſchoone Zielen gevonden worden? Ik zou u misſchien gelegenheid geeven, om een veel gewaagd oordeel te vellen. Geloof 'er ondertusſchen van 't geen u behaagt. Het denkbeeld, 't welk wy de een van den ander hebben, zal ons niet ſlegter maaken dan wy zyn. Daarenboven verklaar ik hier, dat ik deeze Geſchiedenis niet verhaal dan aan de *Schoone* PSYCHÉ, en aan die haar gelyken. Ik belet niemand na dezelve te luisteren; doch betuig niets by myn verhaal te willen voegen, of 'er niets van te willen afdaaten, ſchoon alle de Leden van de Gerigtsbank der *Amphictions* myne Toehoorders waren.

Gy weet, of het is u onbekend, dat ik voorheen eenigen tyd te *Athene* ſleet, om van PLATO ſpreeken, en van ANTHISTHENES leeven te leeren. Het gebeurde, by 't vallen van den avond, dat ik alleen wandelde in de gaandery van *Ceramicus*. Het werd reeds duister: ondertusſchen ſpreidden de welverlichte kamers van een nabuurig huis eenig licht op zommige plaatzen van deeze gaandery.

Met behulp van dit flauwe ſchynzel zag ik een voorwerp, naar eene Vrouwe gelykende, van verre aankomen. Wanneer zy digter by genaderd was, ontdekte ik dat het eene Jonge Dogter was van zestien jaaren, zeer ſchoon van gedaante. Zy was zo lugtig gekleed, dat een gedeelte van haare beenen, en van haaren boezem, als die van HEBE, kon gezien worden; groote blonde hairlokken flodderden loshangende over haare ſchouderen.

Haare aannadering onthutſte my eenigzins; doch dit was niets. Met alle tekenen van droefenisſe, ſtrekte zy haare bloote armen na my uit; de blankheid dier armen ſchitterde in de donkerheid; zy viel in de myne; myne ontroering werd heeviger.

Ondertusſchen bepaalde ik ſchielyk wat te doen. Ik bragt haar terſtond in een klein kamertje, 't welk ik aldaar gehuurd hadt. Zy liet zich, zonder wederſtand, en zonder één enkel woord te ſpreeken, derwaards brengen. Zy ſcheen verzwakt en door droefheid overweldigd. Ik plaatſte haar op eene ſoort van rustbedde, 't welk, om dit in 't voorbygaan te zeggen, niet zeer geſchikt was om wel-

lustige denkbeelden te verwekken. Ik ontstak myne lamp, en overwoog de ontmoeting met al de aandagt, die dezelve scheen te verdienen.

Ik kan niet bepaalen, welke gevoelens deeze Jonge Dogter my inboezemde: doch ik werd veel tederder dan gewoonlyk. Het was eene mengeling van medelyden en belang. Om te bedaarder deeze aandoening te genieten, gaf ik haar, onder voorwendzel van de koude, een' mantel, waar mede zy haaren boezem en beenen kon dekken. Zy scheen my met eenige verwondering te aanschouwen. Zy poogde te spreeken; doch een traanenvloed smitte haare stem. Ik nam haar in myne armen, en gaf haar een kus. Ik verzogt haar, zo teder als my mogelyk was, zich aan my te vertrouwen. Zy scheen zich myner omhelzingen te willen onttrekken; doch haare poogingen waren zo zwak, dat een ander die veelligt voor eene aanmoediging zou genomen hebben. Ik had een geheel ander denkbeeld. Ik dagt, in haare doorstaande oogen, de kentekens van eene Schoone Ziel te ontdekken.

Ik had my kunnen bedriegen: want, om de waarheid te zeggen, de omstandigheden, haare schoone boezem en't geen de goede HOMERUS roozen armen, en zilveren voeten, zou genaamd hebben, maakten een sterken indruk op myne verbeelding. Ondertusschen gaf ik, vol vertrouwen, my over aan alle myne aandoenlykheid, en gy zult zien of dezelve my van 't spoor bragt.

De Jonge Dogter scheen my toe eenige verfrisfingen noodig te hebben: want zy was gansch afgemat. Ik haastte my derhalven... Maar, ik bid u verschoon my. Ik vergeet dat het niet voor myzelven is, dat ik deeze afbeelding naar een oorspronglyk schetze, waar van ik my de minste trekken met verrukking herinner.

Naa een weinig gegeten en een kleine teug wyns genomen te hebben, kwam zy tot zichzelve, in zo verre dat zy in staat werd my haare geschiedenis te verhaalen. Zy begon met neergeslaagen oogen: doch, ongelukkig, ben ik niet in staat, om, in dit verhaal, de bevalligheden haarer stem, uitdrukking en houding te voegen.

* * * * * *

„ De schoone LAÏS is myne Moeder. Ik ben by haar opgevoed, en ik leefde in die gelukkige onkunde van myzelven, welke het deel is der kindsheid, tot het oogenblik waar in ik hem verloor, die de edelmoedigheid betoond hadt, om zich voor myn Vader te verklaaren. Het was een *Sicilliaan*, en men heeft my gezegd, dat hy ryk en van eene edele afkomst was. Ik hadt slegts zeven jaaren bereikt toen hy stierf. Ongemerkt verkoelde de tederheid, my voorheen door myne Moeder betoond. Nieuwe aanbidders haarer schoonheid wischten de beeltenis uit van den overledenen; en eindelyk hieldt haar hart geheel op een

„ voor-

„ voordeele van den' ongelukkigen LAÏDION te ſpreeken. Deeze ver-
„ andering ontroerde my; doch ik moest in 't heimlyk myne traa-
„ nen verzwelgen: een enkele traan in myne oogen was genoeg ge-
„ weest, om een' hevigen ſtorm tegen my te ontſteeken. Voorts
„ behandelde myne Moeder my even als alle de andere Jonge Dog-
„ ters in den Huize. Wy hadden Zang- en Dans-Meesters, en die
„ ons leerden op de Luit ſpeelen."

Gy ſpeelt dan op de luit? Beminnelyk Kind; gy zingt! Zie daar een Luit . . . Ik bid u . . . Zy hadt de goedheid om haar verhaal af te breeken. Zy zong voor my den tederſten Zang uit ANACREON. Ik laat het aan u te oordeelen welken.... Onder 't zingen tokkelde zy de ſnaaren van de Luit met haar welgevormde vingeren, die elk ſcheenen bezield te weezen.

ô Wysheid! ô ANTHISTENES! waar bevondt gy u op dat oogenblik. Gy beſtondt voor my niet in 't gansch Heelal. Ik poogde myne Ziel op de lippen van myne ſchoone Zangſter weder te vinden. Een beminnelyke blos bedekte haar gelaad, en zy zeide, glimlachende, „ ſtaa my toe myn verhaal te agtervolgen." ——— De blos, die haar verfde, bragt my terſtond tot myzelven, en door een natuurlyk gevolg bloosde ik niet min dan zy. —— Zy voer voort.

„ Ik had veertien jaaren bereikt, wanneer de ſchoone LAÏS my
„ gaf aan een Jongen *Athenienſer*, die, volgens haar zeggen, op
„ my ſmoorlyk verliefd was. Wanneer hy my mede nam, kreeg
„ ik last van de Schoone LAÏS, hem aan te merken als myn Mees-
„ ter. Myn nieuwe Meester vermomde zyn gezag onder de teder-
„ ſte omhelzingen. Myne dagen rolden voort in 't onafgebrooken
„ genot van afgewisſelde vermaaken. Met myn tegenwoordig lot
„ te vrede, dagt ik geheel niet om het toekomende. GLYCON hadt
„ reden om zich geluk te wenſchen met myne onderwerplykheid.
„ Maar, indien de Liefde die aandoening is, welke in de Verzen
„ van SAPHO zo vuurig voorkomt, is myn hart 'er niet voor ge-
„ ſchikt. GLYCON zou my dezelve ingeboezemd hebben, was
„ ik 'er vatbaar voor geweest. Dikmaals moest ik voor hem de
„ Lierzang aan PHAON zingen, een ſtukje, waar in het geweld dier
„ drift op 't vuurigst gemaald wordt; doch altoos was hy te on-
„ vrede, dat hy niets in myne oogen vondt van 't geen myn mond
„ uitdrukte. In 't einde bemerkte ik, dat zyne liefde begon te
„ verflauwen. Dus lang was hy vuurig geweest. Hy werd gek-
„ kend en vrolyk, en, om de waarheid te zeggen, ik was 'er wel
„ over voldaan; doch dit duurde niet lang."

Eindelyk, (want my dunkt, myne Vrienden, dat het u begint te verveelen,) de Minnaar van dit beminnelyk Kind werd bekoord door de ſchoone BACCHIS. Dus eindigt dit deel haarer geſchiedenisſe.

Zy vertelde, op eene bevallige wyze, gelyk ik reeds gezegd heb; de nadruk die zy 'er aan byzette, haar oogſlag, haar ſtem

en . . : alles zou u behaagd hebben ; maar 't geen ik onmogelyk kan beſchryven, maakte haar geval veel aangelegener, dan het in zich zelven was: want, in 't weezen der zaake, myne Heeren, gy hebt gelyk, was het eene zeer algemeene vertelling. . . .

Ik zou den geheelen nagt geluisterd hebben. Ik kan redelyker wyze dit niet van u vergen. Ik doe u, derhalven, gelyk ook my zelven, regt, en ik wensch, in 't voorbygaan, dat alle Vertellers, Dichters en Geſchiedſchryvers, de goedheid hadden om hier uit eene Leſſe, te hunner onderrigting, te neemen.

* * * *

De jonge LAÏS voer voort, en deedt my begrypen, door welk eene opeenvolging van lotgevallen zy dien nagt, onder de Gaanderyen van *Ceramicus*, in myne armen gekomen was, in eene zo verdagtmaakende kleeding. Ik kan, zo ik geloof, het aan uwe verbeelding overlaaten, hier 't gebrek des verhaals aan te vullen. . . .

Wat hier van zyn moge, zy bevondt zich op dat oogenblik onder myne beſcherming, en ik oordeelde my verpligt haare belangen op de my best mogelyke wyze te verdeedigen. Ik was toen niet veel ryker dan tegenwoordig. Deel te neemen in haare onheilen, haar te troosten, was alles wat ik voor haar doen kon.

* * * *

Alles wat gy ondergaan hebt, ſprak ik tot de jonge Dogter, was een gevolg van 't ongeluk, dat gy de ſchoone LAÏS tot Moeder gehad hebt. Tragt dit herdenken uit uw zin te zetten, of herinner u alleen, 't geen u vervolgens voordeel kan geeven, door de ondervinding van 't voorledene. Bekommer u meest over het toekomende. Het welſlaagen zal voornaamlyk van u afhangen. Een zo bevallig Schepzel, voegde ik 'er nevens, zonder my te kunnen wederhouden van haar te kuſſen, verdient, ongetwyfeld een ander lot dan de ſpeelbal te zyn van een' GLYCON, of tot een model aan eenen CALAMIS te dienen. Beminnelyk Kind, de Natuur heeft veel voor u gedaan; de Fortuin niets. Maar nukkig als zy is, zal zy misſchien, door een onvoorzien voorval, haare voorgaande onregtvaardigheden vergoeden.

„ Ik hoop het, gaf zy ten antwoord, dewyl zy een aanvang maak„ te, met my in uwe handen te laaten vallen". ——— Verdiende dit geen nieuwe kus?

Uw toekomend lot, vervolgde ik, zal afhangen van 't gebruik, 't welk gy maakt van uwe natuurlyke bekwaamheden, en der lotgevallen, die het lot u zal aanbieden. Dewyl 'er onheil ſpellende naamen zyn, zullen wy een' aanvang maaken, met den uwen te veranderen. Dat die van LAÏDION in dien van GLYCERION verwisſeld worde. Ik wenschte dat GLYCERION bekend was, aan een myner Vrienden.

Hy

Fly zal misschien edelmoedig genoeg weezen, om u na *Milete* over te voeren, onder 't opzigt van een' ouden Vrygemaakten. Daar zult gy voorzien worden van alles, wat de betaamlykheid eischt: en gy zult, door een stil en afgezonderd leeven, wel haast de aandagt trekken. 'Er is eene wyze van zich te verbergen, om te beter gezien te worden. Binnen kort zullen de Minnaars om uwe wooning grimmelen, als de Honigbyen rondsom een roozenhof.

Hoe zeer beklaag ik uw hart, indien het zich op eene verkeerde wyze laat inneemen! Of ter begunstiging van een voorwerp, uwer onwaardig! ——— Eene Schoone kan duizend dingen toestaan, die van geen gevolg altoos zyn; doch zy moet altoos meestres van haar hart zyn: zo lang gy dit bewaart, zult gy onverwinnelyk blyven. . . .

Geef, aan wien het u waardig schyne, een straal van hoope. Maar blyf altoos vry om hem in 't byzonder te begunstigen, die zagt en teder genoeg is, om u alleen meestresse te maaken van hem en van zyn geluk. .... doe dit niet, dan naa dat gy, door een zorgvuldig onderzoek van alle de omstandigheden, dien gelukkigen Sterveling gevonden hebt, die verdient dat gy u zelven, en uwe vryheid, aan hem opoffert. Indien gy ziet dat uwe bekoorlykheden op hem alle haare uitwerking doen, laat hem dan gissen; doch met de gepaste maatregelen, dat gy gevoelig kunt worden..... Maar hebt gy my niet gezegd, dat dit onmogelyk was?...

Zy bloosde en stamelde; dat zy geloofd hadt.....

En ik niet, zeide de Zoon van ICETES, haar teder en inneemend aanziende; en, ten zelfden oogenblikke, stootte zyn knie aan die van GLYCERION; hy voelde die beeven.

„ Waarom gaat gy niet voort met uw gesprek"? sprak zy

Ik moest eerst weeten, of gy vatbaar waart voor tederheid?

„ En wanneer gy het wist?"

Dan moest ik leeren in hoe verre? Eene zagte ontroering deedt haare oogen, met nieuwen luister, glinsteren..... De Zoon van ICETES was toen vyf en twintig jaaren oud ..... Hy moest zyne nieuwsgierigheid opschorten.

* * * * *

ô GLYCERION, was ik meester van de Wereld! ——— Of slegts de bezitter van eene kleine Landhoeve, groot genoeg voor u en my, daar een tuintje en gronds genoeg was om ons te voeden, en een kommetryk prieel, om ons geluk voor 't oog des nyds te verbergen!

* * * * *

Hoe zwak is ons hart, myne waarde Vrienden, en ondertusschen hoe zwak het ook mooge weezen, het is de bron van onze grootste

vermaaken; de zetel van onze beste neigingen; het beweegrad onzer beste bedryven.

Ik kan niet nalaaten hem die dit niet bevat, of niet wil bevatten, te beklaagen. —— Dat de Vrouwen, ondertusschen, my gelooven, en nooit, op eene voorgewende ondervinding, betuigen ongevoelig te zyn.

* * * * *

Al te zwakke Leerling van den verstandigen ANTHISTENES, hoe zult gy uwe Lessen, daar gy ze gelaaten hebt, weder opvatten?

Waarde GLYCERION, voerde ik haar ten laatste te gemoete, *hoe* groot ook myne liefde tot u zy, ik moet, egter, indien ik niet wil, dat die Liefde de uitwerkzels van haat voortbrenge, . . . ik moet hier een einde aan maaken. . . . Ach, GLYCERION, morgen zien wy elkander niet meer!

„ Wy elkander niet meer zien? . . . Waarom?"

Om dat myne tegenwoordigheid voor uw geluk hinderlyk zou weezen.

„ Welk geluk? . . . Spreekt gy in goeden ernst? . . . Kunt *gy* „ denken aan ons scheiden?"

Ik moet u . . . de omstandigheden

„ Hoe! zou ik uw geluk kunnen stooren DIOGENES?"

Neen GLYCERION, het geluk en ik hebben niets met elkander te maaken. Aan uw geluk zou ik een hinderpaal weezen.

„ Indien dit uwe beweegredenen zyn, luister dan DIOGENES. Ik „ haak na geen geluk, dan dat ik by u mag blyven. Gy verdient „ eene Vriendin te hebben, in wier armen gy het herdenken aan „ de onregtvaardigheden der Fortuine en der *Menschen* kunt ver„ geeten. Zorg niet dat ik u ten last zal weezen. *Ik weef* lin„ nen, ik borduur, ik spin".

Uitmuntend Schepzel! Ik wederstreefde haar eene geruime wyle: doch GLYCERION bleef onverzettelyk. Gy, die van de Natuur een aandoenlyk hart hebt ontvangen, verklaar nu, of ik mis hadt, als ik in haare oogen de kentekens eener schoone Ziel meende te ontdekken?

Wy zwoeren elkander eene eeuwigduurende Vriendschap: wy verlieten *Athene*: de wereld wist niets van ons, en wy vergaten dezelve. Drie jaaren geluks . . . myne traanen beletten my voort te vaaren.

* * * * * *

Zy is niet meer, de teedere GLYCERION! met haar verloor ik alles wat ik kon verliezen. Haare begraafplaats is de eenige plek gronds, die ik de *myne* noem. Dezelve is my alleen bekend. Ik heb die met roozen omzet, die tierig groeijen en den aangenaamsten geur verspreiden. Alle jaaren bezoek ik, in den tyd der Roozen, deeze heilige plaats. Ik nader haar graf, en zeg, zodanig is uw gloor geweest.

weest. Ik ontblader ze, en ſtrooi ze op den grond. Ik herroep my den zoeten droom myner jeugd : een traan rolt op haar graf, en troost dan haare aanbiddelyke ſchim.

* * * *

Indien gy niet aangedaan zyt, het is myne ſchuld niet; maar ik vergeef het u. Gy hebt geen GLYCERION verlooren : of gy hebt 'er geen te verliezen; of gy zyt niet waardig 'er een te bezitten.

DE STARREKUNDIGE. Eene Zedelyke Vertelling.

(*Uit het Engelsch.*)

ONgeſteldheden des Verſtands zyn veel algemeener, dan oppervlakkige Beſchouwers gereedlyk zullen gelooven. Geen Mensch leeft 'er, wiens Inbeelding niet zomtyds over zyne Rede heerscht; en elk dusdanig eene dwinglandy der Verbeeldinge is, voor een' tyd, eene maate van Krankzinnigheid. Hy, die ſmaak vindt in ſtille beſpiegelingen, geeft zich dikwyls, onbepaald, over aan de harsenſchimmen door zynen geest gevormd, en weidt uit in de paallooze eeuwigheid; zich zelven vermaakende met onmogelyke genietingen; draagende zynen hoogmoed een onverkryglyke heerſchappye op. Met den tyd neemt eenige byzondere aaneenſchakeling van denkbeelden de aandagt te eenemaal in, de Ziel keert, ten tyde van de bezigheid of rust, beſtendig weder tot de geliefde denkbeelden, en de dwangregeering der verbeelding is volſtrekt. Begogelingen werken dan als dingen, die weezenlyk beſtaan; valſche begrippen neemen het verſtand in; en het leeven wordt doorgebragt, in droomen van vermaak of elende.

Een *Egyptiſche Starrekundige*, die veertig jaaren beſteed hadt in eene onvermoeide beſchouwing van den loop en de verſchynzelen der hemelſche lichaamen, maakte zich diets, dat hy bekleed was met de magt, om het Weer te regelen, en de Jaargetyden te veranderen. De Zon, dagt hy, gehoorzaamde aan zyne bevelen, en ging van keerkring tot keerkring door zyn beſtuur. De Wolken gooten, op zyn bevel, de wateren uit op de zuidelyke bergen. De overſtroomingen van den *Nyl* hingen van zynen wil af. Hy maatigde de brandende hette van de *Hondſtar*, wederhieldt de Onweeren op de evennagts tyden, en verſchafte Regen en Zonneſchyn, aan de Volken der aarde. Zulk eene magt, ſchoon ingebeeld, was te uitgeſtrekt voor de zwakheid van een Mensch, en de Starrekundige bezweek, onder den last van eene bediening, welke hy zogt waar te neemen, met onpartydige Regtvaardigheid en algemeene Goedgunſtigheid.

De onovereenbrengtyke eischen van onderscheide Gewesten en Lugtstreeken, en de tegenstrydige noodwendigheden van de verschillende vrugten der aarde in 't zelfde Land, maakten hem steeds bekommerd, beangst en verlegen. Indien hy toeliet, dat de wolken zich uitgooten over de dorstige Woestynen van *Arabie*, werden de vrugtbaare velden van *Bassora* door schriklyke waterstroomen bedorven. Als hy een stormwind zondt, om den pestverwekkenden *Tamiel*, die dood en verwoesting met zich omvoerde, te verdryven, leedt een vloot, met de rykste koopmanschappen geladen, in den golf van *Ormus*, schipbreuk. Terwyl de blaakerende Zonnestraalen de doorschynende druiven van *Smyrna* rypten, verschroeiden zy den koornoogst, en verbrandden het kruid des velds.

De Wysgeer dagt, dat hy misschien deeze ongelegenheden zou kunnen verbeteren, door de as der aarde ter zyde te wenden, en den zonneweg te veranderen. Doch hy vondt het onmogelyk eene verandering in de schikking te maaken, ten voordeele van 't wereldstelzel strekkende: en hy schroomde voor het leed, 't welk hy mogt veroorzaaken in de afgelegene en onbekende deelen van het Zonnestelzel. Van angst bekneld, badt hy ernstig den Grooten Bestuurder des Heelals, hem te willen ontheffen van het zo moeilyk voorregt, hem geschonken. — „ Vader des Lichts," riep hy uit, „ uw almagtige hand, en alziend „ oog, zyn alleen bekwaam, om deezen Kloot te bestuuren, de „ verbaazend groote en wyduitgestrekte werkingen der Natuure „ gaen myne engbepaalde bevatting wyd en ver te boven: ik be„ merk thans, ten duidelykste, met allen eerbied en nederige „ onderwerping, dat om goed en kwaad uit te deelen in alle „ deeze zo verscheidene verbintenissen, die het welzamenstem„ mend Stelzel uitmaaken, waar van het algemeen geluk afhangt, „ niet minder vereischt wordt dan onfaalbaare Wysheid, onkreuk„ baare Regtheid en albeheerschende Magt!"

De Godheid verhoorde een gebed, voortvloeiende uit een opregt en godsdienstig hart. In de dwaasheid des Starrekundigen zag zy, met medelyden, de zwakheid der menschlyke natuure: en door de tegenwoordige overtuiging zyns gemoeds te versterken, nam zy gunstig de krankzinnigheid weg, onder welke die ongelukkige zugtte.

OP

OP DE

AFBEELDINGE

VAN DEN EERWAARDIGEN HEERE

E. M. ENGELBERTS.

Bedienaar des H. Euang. te Hoorn, Lid van de Holl. Maatſch. der Weetenſchappen te Haarlem, en van de Nederlandſche Letterkunde te Leiden.

Geplaatst voor zyne

Verdediging van de Eer der Hollandſche Natie.

ZO ſchetst de kunst den Man, die Neêrlands Eer verdedigt,
Door Britſchen haat, te ſtout, te roekaloos beleedigd.
De Maagd van Holland ſprak, op 't zien van 't ſchrander beeld:
Zie daar 's Lands Vriend, wiens pen den laster af kon weeren.
De braave Landzaat wilt' dien Vaderlander eeren;
In wiens verheven geest, met gaven rijk bedeeld,
We een onverdoofbaar vuur voor mijn belang zien blaaken,
Mogt Neêrland hem eerlang een marm'ren Eerzuil maaken!
Ken, Hoorn! ken de waarde uws Burgers in zijn Werk,
Als Voorſpraak van uw Volk: als Leeraar in uw Kerk.

Uit achting.

OP

DENZELFDEN.

ZOcht de Engelschman, om d' aart der Hollanders te tekenen,
Een tweetal menſchen uit, dat zonder hartstocht ſcheen;
Men roep', op dezen voet, de waereld eens byéén,
Om de eer van Engelands Vernuften uit te rekenen.
Maar neen, wy volgen liefst geen liefdloos voorbeeld na;
Doch, wil men Hollands eer uit weinigen bepalen,
Dat ENGELBERTS alleen die ryzen doe of dalen;
En dat dan de uitſpraak zelf geheel aan de afgunst ſta.

1776. *J. d. J. d. j.*
WAAR.

WAARNEEMINGEN
omtrent de
LUGTS-GESTELDHEID, WEDER en WIND, te AMSTELDAM,
in November 1776.
DOOR *ANTONIUS WILHELMUS SCHAAF*, Med. Doct.

D.	Barometer. 's morg.	's midd.	's av.	Therm. mo.	mi.	av.	Winds Streek. 's morg.	's midd.	's av.	Weder. Geſteldh.
1	29. 11½	29. 10½	29. 10	45	49	45	Z O	Z O	Z O	Held. Betr.
2	— 9	— 8½	— 10	42	48	47	Z t O	Z t O	Z t O	Betr.
3	— 11	30. 0	30. 1	41	45	44	Z O	Z t W	Z t W	Mist. Held.
4	30. 1	— 1	—	45	52	48	Z W	Z W	Z W	— —
5	—	—	— 1½	51	51	50	—	—	—	Betr.
6	— 1½	— 1½	—	45	55	48	Z	O	O	Helder.
7	— 0½	— 0	— 0	42	56	50	— —	Z	Z	—
8	— 0	—	—	42	51	42	Z t O	O	O	—
9	29. 11½	29. 11½	—	40	50	47	O t Z	Z O	Z O	— Mist.
10	—	—	—	40	47	46	Z O	—	—	Mist.
11	—	— 10½	29. 10½	42	46	47	—	Z W	Z	— Held.
12	— 10½	— 11	30. 1	48	52	50	Z	N W	N W	— Reg.
13	30. 1	30. 1	—	48	55	52	Z W	Z W	Z W	— Held.
14	—	— 1½	— 0½	52	53	54	—	W	W	— Vogt.
15	—	— 0½	29. 11	51	56	54	W t N	Z W	Z W	— H.Reg.
16	29. 8½	29. 8	— 8	55	56	52	Z W	N	W	Regen.
17	— 5½	— 6	—	50	51	52	—	—	N W	Buijig.
18	— 9	— 8	— 6	48	52	51	W	Z W	Z W	—
19	— 7	— 7	— 4½	48	50	51	—	—	—	—
20	— 1	— 1	28. 10½	56	52	49	W t Z	W t Z	W t Z	-- St. Weerl.
* 21	— 3	— 4½	29. 5½	48	41	42	W t N	N W	N W	Buijig. Hag.
22	— 8	— 9	— 8½	45	41	44	N W	—	—	— —
23	— 5½	— 4	— 3	39	44	43	Z O	Z O	O	Mist. Reg.
24	— 3½	— 8	— 9	39	42	40	N O	N O	N	Buijig. Sn.
25	— 11	30. 1	30. 2	40	45	42	N	—	N O	Held. Wolk.
26	30. 3½	— 3½	— 3½	37	40	39	N O	O	O	—
27	— 2	— 0	29. 10½	38	39	39	O	—	—	Betr. Held.
28	29. 8	29. 7	— 5½	36	37	39	O t Z	Z O	Z O	—
29	— 4	— 3	— 3	35	38	40	—	O t Z	O	Held. Reg.
30	—	— 5½	— 7½	37	40	43	O	Z t O	Z t O	—

Hoogſte Barometer d. 30. 3½
Laagſte Barometer d. 28. 10½ } middelb. d. 29. 7
Hoogſte Thermometer gr. 56.
Laagſte Thermometer gr. 35. } middelb. gr. 45½

* Den 21, de Wind W t N, en N W, zwaare Storm en Hooge Watervloed; zynde 's morgens ten 11 Uuren 83 duim boven peil. Op den middag ten Twee Uuren was het 3 duim gevallen en zakte tot 67 duim boven peil, en begon met den avond wederom te ryzen, met ſtormagtig weder uit het N W, en rees ten half agt uuren weder tot 83 duimen boven peil; ten agt Uuren 's avonds was 't 2 duim gevallen; den 22 's morgens ten 6 Uuren ſtond het nog 60 duimen boven peil.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

VERHANDELING OVER DEN OORSPRONG EN HET VOORWERP DER VERBORGENHEDEN VAN CERES, TE ELEUSIS.

Door den Heere COURT DE GEBELIN.

DE Oorſprong der Verborgenheden te *Eleuſis* verliest zich in de duisterheid der over-oude tyden, in die zelfde duisterheid, welke de eerſte geſchiedenis der *Atheners* omzwagtelt. Zy ſchryven de Inſtelling toe aan CERES, Dogter van JUPITER, Koninginne van *Sicilie*, die, wanhoopig, over 't ſchaaken haarer Dogter, door PLUTO, den God der Helle, den Aardbodem rondzwierf, om haar te zoeken; en, in *Attica* gekomen, daar de kunst des Landbouws onderwees en de Wetgeeving vastſtelde. Zy voegen 'er nevens, dat CERES aan EUMOLPES, het Opperhoofd der *Eumolpiden*, alles ontdekt hebbe wat de Verborgenheden van *Eleuſis* betrof, en dat ERECHTEUS, ten dezen tyde, Koning te *Athene* was.

Zekerlyk kan dit verhaal niet naar den letter worden opgevat. De omzwervingen van CERES, en het wegvoeren haarer Dogter, zyn gewis verbloemde voorſtellen tot den Akkerbouw betrekkelyk. CERES duidt den *Koornoogst* aan. Zy is de Godin, die 'er het opzigt over heeft, van hier draagt zy den naam van *Moeder des Aardryks*; PROSERPINA, zegt zo veel als *Zaaytyd*. Dat CERES gezegd wordt van *Sicilie* te komen, is, dewyl *Sicilie* zo overvloedig was in Graanen, dat het aangemerkt wierd als het Koningryk van CERES. Het kan ook weezen, dat de zodanigen, die in *Attica* de kunst des Landbouws volmaakten, hunne kundigheden in *Sicilie* opgedaan hadden.

Attica was overal niet even zeer geſchikt tot den Landbouw: de grond van *Athene*, droog en bergagtig, werd tot het kweeken van Olyven aangelegd; terwyl de ſchoone velden van *Eleuſis*, in welbearbeide landen verkeerd, ter graanſchuur van *Attica* ſtrekten. De *Atheners* begreepen wel dra,

van hoe veel aangelegenheids voor hun de velden van *Eleuſis* waren, en verzuimden niets, om 'er den Landbouw te doen bloeien. Met dit inzigt ſtelden zy plegtige Feesten in, aan dien Landbouw toegeheiligd. Elk jaar zag men, terſtond naa den Oogst, de *Atheners*, in grooten getale, met alle pragt en zwier van ſtaatlyk feestgebaar, in de ryke vlakten van *Eleuſis*, den Goden dank betoonen voor de goederen, die zy hun ſchonken, door de Uitvinding des Landbouws, en, met het arbeidzaam Volk van *Eleuſis*, die broederlyke gemeenſchap onderhouden, welke alle trotsheid der Stedelingen deedt verdwynen, en zonder welke zy niet zouden hebben kunnen beſtaan. —— Deeze Plegtigheden, bekleed met alles wat de Feesten ſchitterends en de Godsdienstpleegingen eerwaardigs hadden, deeden den Landbouwer groot in zyne eigene oogen worden; zyne Meesters vertoonden zich als zyn Vrienden en Beſchermers, en dit verbondt hem aan 't Landleeven. Zyn arbeid werd hem ligt; zyne moeite hem geen last; zyn leeven eene aaneenſchakeling van rust en vergenoegen; hy vreesde niet, dat een Schattingheffer hem het beste zyner goederen zou ontneemen; nooit zag men een bedroefd en nooddruſtig Gezin van honger en elende vergaan op den akker: en de velden van *Eleuſis* verlooren, in een reeks van eeuwen, niets van derzelver eerſte vrugtbaarheid.

De Verborgenheden van *Eleuſis* waren, derhalven, ingeſteld om der Godheid dank te zeggen voor de weldaaden den Volke geſchonken, en de gezegende gevolgen van den Landbouw, ten voordeele van den Staat. Zy hadden teffens ten oogmerke de Menſchen te leeren, een goed gebruik te maaken van die zegeningen, en daar door zich waardige voorwerpen te maaken van volgende gunstbetooningen, en bovenal de ſtraffen te ontvlieden, die de boozen, naa dit leeven, te wagten ſtonden. Men zag 'er, eindelyk, een wonderlyk middel in, om al het Volk te veréénigen door de nauwſte banden van vriendſchap en eendragt, als mede, om de Liefde tot het Vaderland in te boezemen.

Men beſluite hier uit, in geenen deele, dat de Godsdienst een vond is der Staatkunde, en een inſtelling der Overheden; zy waren het niet die de vrees der Goden inboezemden, en de hoop op een beter leeven in de harten ontvonkten. Men wagtte de beſluiten des Raads, noch de bevelen van een' Vorst af, om van de Goden eenen overvloedigen Oogst af te ſmeeken, en een vrolyken dans te huppelen, rondsom een Land met ryk beladen graan bezet; de Wetgeevers en de

Prins-

Prinsfen vonden deeze zaaken reeds ingefteld; de Mensch hadt de beginzels van Godsdienftigheid in zyn eigen hart, en zy deeden niets anders dan die gevoelens tot het hoogfte goed rigten, en bedienden 'er zich van, om het geluk der Menfchen te vestigen. Welk een geluk, was men nooit van dien weg afgeweeken!

Naar maate men meer vervreemdde van de eenvoudigheid der eerfte eeuwen, werd het Feest der arbeideren van *Eleufis* beladen met een groot getal plegtigheden, welke ongerymd toefchynen aan de zodanigen, die des hebben willen oordeelen, zonder zich over te brengen in de tyden, waar in zy te voorfchyn kwamen, en zonder zich een nauwkeurig denkbeeld te vormen van het oogmerk, tot 't welk zy ftrekten. Twee zinnebeelden bovenal, die de meeste betrekking tot vrugtbaarheid hadden: en aangezien worden als zinnekens van de Godheid, de bron des leevens, en niets dan 't geen eerwaardig was, vertoonden, aan de oogen der vroegfte Volken, maakten dat men deeze Verborgenheden afchilderde als fchoolen van onbetaamlykheid en ontugt, wanneer men derzelver inftelling uit het oog hadt verlooren.

Deeze Verborgenheden waren den *Grieken* niet byzonder eigen: zy hadden ze gemeen met de *Thraciers*, de *Cretenfers*, de *Egyptenaars*, de *Syriers*, de *Druiden*: deeze laatften vierden op een eiland, digt by *Brittanje*, ter Eere van CERES en PROSERPINA, dezelfde Feesten als die in *Samothracie* in gebruik waren. Men ontdekt eene zeer groote overeenkomst tusfchen de *Egyptifche Plegtigheden* in het vieren der Verborgenheden, en die van andere Volken. De ftilzwygenheid en geheimhouding, omtrent de Verborgenheden waargenomen, ftrekten ten grondflage van de *Egyptifche* onderwyzingen. De onthouding van Visch en van Boonen hadt in *Egypte* plaats: ook was het daar eene gewoonte, om het Plegtige der Verborgenheden tusfchen twee fteenen tafelen te bewaaren. De *Mofaifche Wet* was, gelyk men weet, op fteenen tafelen gegraveerd; doch deeze behelsden leefregels, geene Verborgenheden.

Nimmer blonk de roem der Verborgenheden met meerder luisters, dan wanneer de *Romeinen* de Volken onder hun Juk hadden doen bukken, en zelve laage en kruipende Zielen geworden waren van doldriftige Oppervorften. 't Is in deeze Verborgenheden, dat de zieltoogende vryheid eene vry-en fchuilplaats zogt, in dezelve hoopten de Menfchen heul en troost tegen de rampen, die hun drukten, te vinden; zy waren

ren het door welke de goede orde, overal verbannen, zich wilde ſtaande houden; zy deeden de Stervelingen hoopen dat dezelve, ten eenigen tyde, zou herſteld worden.

De Ingewyden verklaarden zich tegen de jammerlyke gevolgen van de wanorde, die de gedaante van het Menschdom droevig veranderd hadt; tegen de dwaasheid der overheerſchende Staatsbeſtuuren, op niets anders bedagt *dan op* vernielen en verſlaaven; tegen de dwarsboomen en hinderpaalen, dwaaslyk geſteld aan de vryheid der Menſchen en der *Volken*; tegen die byzondere geſteldheid der Staaten op *zich* zelven, die, naa alles verdelgd te hebben, wat niet tot dezelve behoort, ten oorzaake ſtrekt, dat zy een einde neemen door eigen verdelging.

Men prees, in de Verborgenheden, aan, de Ouders te eeren; de eerſtelingen der vrugten des aardryks, den Goden op te offeren; zich te onthouden van alle wreedheid tegen de Dieren; en bovenal den Os niet te ſlachten, als zynde eenigzins 's Menſchen metgezel in den Landbouw; geen Vrugtboom te vernielen; geen put of bron te bederven en dergelyke.

Deeze Wetten preezen zich des te meer aan, om dat zy geene afgetrokkene en bovennatuurkundige zaaken betroffen, maar zigtbaare voorwerpen; voorwerpen van de hoogſte noodzaaklykheid, die niet verzuimd konden worden, of men ſchondt onvermydelyk de pligten aan de Maatſchappy verſchuldigd, en bragt eenen ſlag toe aan 't *geen* geſchikt was tot aller voordeel te dienen.

Men heeft voorgewend, dat de Verborgenheden ingeſteld waren om de denkbeelden, welke het Volk zich van de Goden des *Heidendoms* vormde, te vernietigen, en te doen zien, dat die Goden alle Menſchen geweest waren, vergood, wegens de dienſten den Menschdomme toegebragt.

Doch, om dit aan te neemen, zou men des bewyzen in de oudheid moeten vinden, 't welk onmogelyk is, dewyl de Oudheid nooit Menſchen vergood heeft: alles wat men daar van zegt, zyn dwaalingen, veroorzaakt door de onkunde waar in men was, ten opzigte van den aart en de verbloemde taal der Ouden, wier uitdrukkingen men naar den letter opnam: en om dat men over de Oudheid wilde oordeelen, naar 't gedrag, 't welk de *Romeinen* hielden, omtrent hunne overledene Keizers.

CICERO kan geloofd hebben, dat de Verborgenheden van alle Volken ſtrekten om de Goden aan te merken als dap-

dappere, beroemde en magtige Mannen, die Godlyke eere, naa hunnen dood, verworven hadden, en dat deeze Mannen de Goden waren, die ten voorwerpe dienden van eerbiedenis, en aanbidding. Maar die Redenaar ſchreef in een' tyd, toen men niet rechtmaatig kon oordeelen over deeze ſtukken: om dat men den draad, noodig ter ontwinding van het kluwen der Allegorien, en bykans de kennis der geheele Oudheid, miste.

Is men tot dwaalingen, omtrent het oogmerk der Verborgenheden, vervallen, het is om dat men zich heeft laaten misleiden door het denkbeeld aan het woord *Verborgenheid* gehegt: zich diets maakende, dat het eene vreemde Leer betekende, ſtrydig met de algemeen aangenomene denkbeelden, die daarom, en daarom alleen, als een groot geheim moest bewaard worden uit vreeze dat ontdekking het Volk zou oproerig maaken.

Die dit ſtellen, hebben niet in aanmerking genomen, dat zy eene ongerymdheid ſtaande hielden: 't is, by voorbeeld, onmoogelyk, in het Atheenſche volk, 't welk geheel deel nam in de Verborgenheden van *Eleuſis*, twee volken te ſtellen; het ééne ingewyd, 't welk maar één God erkende, en alle andere Goden voor vergoode Menſchen hield; het andere onheilig, 't welk alles vergeetende wat zy als ingewyden geleerd hadden, die zelfde Menſchen als Goden aanbadt.

Ik weet wel, dat de Menſchen zichzelven dikwyls bedriegen, en onovereenbrenglyke voorſtellen als waarheden aanneemen; doch, in dit geval, zou de tegenſtrydigheid al te lomp en onverdraaglyk geweest zyn. Zulks zou de *Atheners* het Volk en de Overheden tot krankzinnigen maaken.

In de daad de Verborgenheden waren te *Athene* het deel niet van eenige bevoorregtten; ze werden door 't geheele Volk gevierd. WARBURTON zelve ſtemt dit toe, als hy ſchryft. „ Binnen kort werden de Verborgenheden zo tal„ ryk, in de menigte die haar omhelsden, als in de Ge„ westen en Landſchappen, waar in zy verſpreid werden: „ Mannen, Vrouwen en Kinderen liepen om ingewyd te „ worden. Dus vermeldt ons APULEJUS den ſtaat der Ver„ borgenheden ten zynen tyde: *Eene menigte van Mannen „ en Vrouwen van allerlei jaaren, in de heilige Godsdien„ ſtigheden ingewyd, vloeijen te zamen.* De *Heidenen* ſchy„ nen, gelyk wy zien, de *Inwying* zo noodzaaklyk geagt „ te hebben als de *Christenen* den *Doop*. En dat de Ge-

„ woonte van Kinderen in te wyen algemeen geweest is, „ blykt uit deeze plaats van TERENTIUS."

Ferietur alio munere, ubi hera pepererit,
Porro autem alio, ubi erit puero natalis diés,
Ubi initiabunt.

„ Dat is: *Een ander geſchenk zal hy hebben, wanneer de* „ *Vrouw gebaard heeft; een ander wanneer de Jonge jaarig* „ *is; wanneer hy zal worden ingewyd.* Ja zy hadden „ zelfs dezelfde Bygeloovigheid in deeze *Inwying* te laaten „ bedienen, welke zommige *Christenen* ten opzigte van den „ *Doop* gehad hebben, om naamlyk dezelve, tot het aanna- „ deren van den Dood, uit te ſtellen: dus zegt de eerlyke „ Landman TRYGEUS, in het Blyſpel van ARISTOPHANES, „ de *Vrede* genaamd. *Ik moet nog worden Ingewyd, voor* „ *dat ik ſterve* (*)."

DONATUS merkt aan over de aangehaalde plaats uit TERENTIUS, dat dezelfde gewoonte ook omtrent de *Samothraciſche Verborgenheden* plaats hadt. „ TERENTIUS," zegt hy, „ volgt APOLLODORUS," by wien men leest, „ dat de Kin- „ deren op het Eiland der *Samothraciers*, van zekeren tyd af „ aan, naar de wyze der *Athener*s, werden ingewyd."

PLATO doet SOCRATES betuigen, „ dat de Inſtellers der „ Verborgenheden, wie zy ook mogen geweest zyn, zeer „ bedreeven waren in de kennis der Menſchlyke Natuure."

—— CERES heeft, naar 't zeggen van ISOCRATES, „ *den* „ *Athenere*n twee geſchenken van het hoogſte aanbelang ver- „ leend, door hun den Landbouw te leeren, die hun van „ het wilde en woeste leeven verloste; en door het vaſtſtel- „ len der Verborgenheden, die den Ingewyden leerden, de „ aangenaamſte denkbeelden te vormen van den dood en de „ eeuwigheid."

CICERO merkte de Verborgenheden aan, als van de grootſte nutheid voor den Staat: dewyl men daar de rechte beginzels des leevens leerde, en middelen aan de hand kreeg, om, in dit leeven, gelukkig te zyn, en te ſterven, met de hoop eens veel gelukkiger leevens: zo dat hy, in die zelfde Wet, waar in hy de nagtofferanden, door de Vrouwen toegebragt, verbiedt, de *Verborgenheden van* CERES en de Offeranden voor

(*) WARBURTON. *De Godlyke Zending van Mozes.* I. Deel, bl. 213.

voor de GOEDE GODINNE, *heilig* en *eerwaardig* noemt. ——— Hy ontveinst niet, dat ze aanleidinge gaven tot ſchendige misbruiken: dewyl men ze des nagts vierde; en berigt ons dat de *Blyſpeldichters* van zyn' tyd, of de Schryvers van het *Nieuwe Blyſpel*, het doorgaans, in hunne Stukken, op deeze misbruiken, gemunt hadden, en het tooneel hunner Aanſlagen op een Godsdienſtig Feest of het houden der Verborgenheden ſtelden; doch hy bevondt, buiten twyfel, dat het goed, door de Verborgenheden veroorzaakt, het kwaad wel kon opwcegen.

Keizer ADRIANUS zogt deeze misbruiken te weeren; en maakte, ten dien einde, verſcheide ſchikkingen raakende het vieren der Verborgenheden. Maar, dewyl men voortvoer met deeze misbruiken, werd THEODOSIUS te meer geraaden de geheele vernietiging te beveelen van die Verborgenheden, welke VALENTINIANUS, naa dezelve afgeſchaft te hebben, herſteld heeft, op het dringend aanhouden van PRETEXTATUS, Voorburgemeester in *Griekenland*; een Man, volgens het getuigenis van ZOZIMUS, met alle deugden van een Staatsman en Burger bekleed. 't Is waar, VALENTINIANUS hadt bevolen de Verborgenheden op den ouden voet van zuiverheid en eenvoudigheid te brengen, 't geen misſchien niet werd naagekomen, ſchoon de *Heidenen*, toen voor 't oplettend oog der *Christenen* blootgeſteld, meer reden hadden tot het in agt neemen der welvoeglykheid, dan toen zy alleen in de wereld meester waren.

Wy moeten niet nalaaten hier eene plaats by te brengen uit PLUTARCHUS, die een groot licht verſpreidt over den hoogen ouderdom der Verborgenheden. „ Het denkbeeld," ſchryft hy, „ dat het Heelal niet gevormd is door een los „ geval en zonder een Verſtand, 't welk 't zelve beſtuurt, „ in alle de omwentelingen, is zeer oud; de Uitvinder daar „ van onbekend. De Dichters en de Wysgeeren hebben „ het van de Oude Wetgeevers en Godgeleerden ontleend. „ Het geloof hier van is vast gegrondvest, niet alleen in „ de overlevering en onder 't gemeene Volk; maar ook in „ de Verborgenheden, en de heilige Verrigtingen van den „ Godsdienst, zo onder de *Grieken* als onder de *Barbaaren*: het is over de geheele aarde verſpreid."

PYTHAGORAS erkende, naar luid van 't berigt, ons door JAMBLICHUS medegedeeld, in de Verborgenheden van ORPHEUS, in *Thracie* gevierd, geleerd te hebben, „ dat

„ de eeuwige zelfſtandigheid des getals het Verſtandig be-
„ ginzel was, des Heelals, der Hemelen, der Aarde, en
„ der gemengde weezens." En CUDWORTH heeft ten vollen beweezen, dat de *Egyptenaars*, in hunne heimlyke Plegtigheden, het leerſtuk van GODS Eénheid leeraarden.

Hoe meer men zich, met WARBURTON, bevlytige, om te toonen dat het oogmerk der Verborgenheden *ware*, de Eénheid van den Schepper des Heelals te leeraaren, en het denkbeeld af te ligten van alle Beeldſpraak, ten opzigte van CERES, PROSERPINA, en de overige Goden van den tweeden range, hoe meer men ons groot grondbeginzel zal bewyzen, dat de ganſche Mythologie zinſpeelend was: zonder zulks zou het onmogelyk geweest zyn, het *Heidendom* en de *Verborgenheden* ten zelfden tyde in ſtand te houden; tuſchen deeze twee zou men dien zelfden ſtryd hebben zien ontſtaan, als tuſchen het *Heidendom* en de *Chriſtenen*. Door dit punt van éénigheid, tuſchen de *Verborgenheden* en het *Heidendom*, niet in opmerking te neemen, heeft WARBURTON, hoe diep eene geleerdheid hy ook bezitte, zyn Stelzel over de Verborgenheden de behoorelyke vastheid niet kunnen geeven. Het is derhalven geenzins te verwonderen, dat hy, naa zich beroofd te hebben van het behulp der verbloeminge, de oudheid niet heeft kunnen verklaaren op eene voldoende wyze, en geſchikt om alle zwaarigheden weg te neemen.

De Verborgenheden waren met de daad *niet* ingeſteld, om de Eenheid van God, de Leerſtukken van de Schepping, van de Voorzienigheid, en een Toekomend Leeven te leeren; maar om die groote Waarheden voort te planten; waarheden ten allen tyde erkend, en, gelyk PLATO het uitdrukt, van het oudſte *Woord* ontvangen. Zy waren teffens ingeſteld om dezelve de Menſchen, by aanhoudenheid, te herinneren, en hun een punt van verééniging te geeven, 't welk hun deedt letten op de onwaardeerlyke voordeelen der Maatſchappye, en voelen hoe ongelukkig men zou weezen zonder de Wetten van Orde; van die Orde, welke niet willekeurig is, en van de grilligheid eens Wetgeevers niet kan afhangen.

BRIEV VAN DEN HEER DE LA LANDE, OVER HET VERSCHIL DER WAARNEMINGEN, WEGENS DE KOUDE, IN DE MAAND JANUARY 1776, TE PARYS, OP HET OBSERVATORIUM VAN DE ACADEMIE DER WETENSCHAPPEN, EN OP DAT DER MARINE.

Zie hier, Myn Heer, enige Berichten, enige aaneengeſchakelde redeneringen, over het voorſtel, dat ik gisteren in onze byeenkomst voordroeg. —— Ik heb gezegt, dat het verſlag van den Heer MESSIER niet moest verworpen worden; ter oorzake dat hy ene Koude tekent, ten minſten, twee graden groter, dan die door den Thermometer van de Academie der Wetenſchappen, op het *Obſervatorium*, aangewezen was, op ene meer verhevener plaats, aan de Lucht bloot geſteld zynde; dat dit verſchil niet ſtreed tegens de Wet der Natuurkunde; en dat men daarom noch de Waarnemers van onoplettendheid, noch hunne Werktuigen van enig gebrek, behoort te beſchuldigen. —— Laat ons, om dit te bewyzen, vooraf enige algemene bekende grondbeginzelen ter neder ſtellen.

Het verſchil der getemperdheden in ieder Climaat word geboren door twee zoorten van oorzaken. De eerſte is de ſtand der Zonne. — Hier door is de Koude, ten tyde van den Winter Zonneſtand, groter dan by dien van den Zomer; en zy is, in 't algemeen geſproken, gematigd omtrent de Nacht-eveningen. Indien deze oorzaak alleenlyk werkte, zou men de vermeerdering en vermindering der Warmte, voor elk Climaat, dagelyks kunnen aanwyzen. De beide Nacht-eveningen zouden ene gelyke getemperdheid opleveren.

Benevens deze algemene oorzaak, komt ene menigte van byzondere Werkkrachten, waar van ik alleenlyk een klein getal zal bybrengen. Te weten, de Winden, welken in de bevrozen, of hete ſtreken zyn doorgedrongen; de Dampen die zich uit den ſchoôt der aarde opheffen; de Nabuurſchap van zekere Meiren; die der Mynen; de menging der zouten met de Lucht, byzonderlyk die van het Salpeter, en eindelyk ene menigte van andere oorzaken (*).

Deze twede zoort van oorzaken, van het geval afhangende, verhindert den invloed van de uitwerkzelen der Zon, op de getemperdheden; zy veroorzaken, dikwyls, ene kleine koude

(*) VARENIUS *Geographie generale.*

de in den Zomer-, en Warmte, by den Winter-zonneſtand. — Nademaal nu deze oorzaken plaatslyk zyn, zo gebeurt het wel eens, dat men in twee punten, welke na genoeg by elkander, en op dezelvde breedte, gelegen zyn, een zeer verſchillend Climaat ondervind.

Gedurende den Winter van 1774 en 1775, had men ene ſcherper Koude te Languedoc en in Provence; terwyl de Thermometer van *Reaumur* te Parys, altyd was op 10, 12 en 15 graden (*) boven het Vriespunt. Overgaande van de breedte van Provence tot die van Parys, was 'er noodzakelyk eene vermindering van Koude; en zo men ene reeks van Thermometers geplaatst had, in de ſtrekking van één der *Meridiaanen*, zou men by verſcheiden ene aanmerkelyk onderſcheid gevonden hebben.

Gy ziet reets, Myn Heer, dat de ongelykheid der getemperdheden, in verſcheiden Streken, de uitwerkzelen der Zonne verwart, en dat die verwarrende oorzaken aan geen order onderworpen zyn, noch ten opzichte van den tyd, noch ten aanzien van de uitgeſtrektheid der plaatzen. —— Laat ons voortgaan.

Men geloovt gemeenlyk, dat de Koude alleen de oorzaak van de Vorst, en by gevolg van de vermeerdering der graden van bevriezing is, om dat deze oorzaak de Vorst altoos vergezelt. ——— Maar de ondervinding bewyst, dat 'er zomtyds reets Ys is, eer dat de Koude op den gemenen graad van bevriezing komt; en dat 'er ook zomtyds geen *Ys is*, wanneer de Koude, verſcheiden graden, onder het punt van *bevriezing* is: het geen de Natuurkundigen heevt doen beſluiten, om de Verandering van het vloeibare in Ys, aan ene byzondere oorzaak toe te ſchryven (†).

Hoe het zy, 't is onbetwistbaar, dat de Lucht eensklaps kouder wordt, door de invoering van, of vermenging met zekere vreemde Lichamen, en byzonderlyk door middel der Zou-

(*) Dit zou zyn volgens *Fabrenbeit* 55, 59½ en 66 graden, dat niet te begrypen is, en zekerlyk Drukfouten zyn.

(†) MUSSCHENBROEK *Phyſica*, en M. DE MAIRAN *Diſſertation ſur la glace*. De Nederduitſche Lezer kan vooral by den eerstgenoemden Schryver, over alles wat dit onderwerp betrevt, te recht raken. —— Die kundige Nederlander bevestigt, het geen de Heer DE LA LANDE hier ſchryvt, in 't breede, met zyne eigene Proevnemingen. *Zie Beginzelen der Natuurkunde*. Eerſte Deel §. 901——925. de druk van 1739.

Zouten. —— De Heer DE MAIRAN ſchryvt aan het vlugtige Salpeter, dat zich ſtraks in de Lucht verſpreid, toe, de verkoeling, welke zomtyds in den Zomer gaat tot het bevriezen van de Wateren der Rivieren. Ook is de warmte der Aarde ene oorzaak van de verhaasting der bevriezing, gelyk de volgende Proevneming bevestigt.

Doet zout, gemengd met ſneeuw in een pot; ſtel in het midden eene dunne vaas, gevuld met water; en zet dit alles op een Konfoor met vuur, zo zult gy, op de oppervlakte van het water van het glas, ys zien maaken, naarmate de ſneeuw en het zout ſmelt.

Gy kent de wyze; om van zap van vruchten Ys te maken; zonder de vermenging der zouten met het Ys, zal 'er geen bevriezing zyn.

De menging der Delvſtoffen (*Mineralen*), of van het Salpeter met de Lucht, is dan ene gendegzame oorzaak van de ſtolling der vloeiſtoffen. —— Zulks nu geſchied in den Dampkring by toeval, en ongelyklyk. —— Ene lucht-colom, die met veel Salpeter bezwangerd is, kan zich bevinden aan de zyde van ene colom, die 'er minder van bevat. Als dan zullen de Horizontale punten, die met de eerſte colom overeen komen, veel kouder zyn, dan die, welke zich onder de twede bevinden. Gevolglyk zullen ook de Proev-Thermometers, hoe weinig affland de ene van den anderen moge hebben, ene verſchillende getemperdheid aanwyzen. —— Zie hier wat my gebeurd is.

Den 28 January, laatstleden, nam een myner Vrienden, hebbende drie Thermometers van REAUMUR, met Spiritus gevuld, gelyk geplaatst tegens het Noorden, maar niet op dezelvde lyn, dezelve om zeven uren des morgens waar. —— Alle drie tekenden $13\frac{1}{2}$ onder het Vriespunt; ik kwam by hem ten elv uren, en zag 'er twee op 11 graden en de ander op $10\frac{1}{2}$; —— ten vyv uren ſtonden zy op $8-8\frac{1}{2}$ -- en 9 graden (*). Ik ben niet aanſprakelyk voor de volkomenheid van deze Thermometers, maar zy verdienen geloovbaar te zyn, door de vergelyking van hunne wederkerige betrekkingen.

Men heeft hier uit af te leiden, dat de drie Lucht-Colommen,

(*) Naar *Fabrenheit* uitgerekend, zou het dus moeten zyn, s'morgens $13\frac{1}{2}°$ is 2°; om elv uren twee op 11° is $9\frac{1}{2}$ en een op $10\frac{1}{2}°$ is 8°; ten vyv uren $8-8\frac{1}{2}$ —— en 9° is 14 —— 13 —— en $11\frac{1}{2}$.

men, die met de Thermometers over een kwamen, des morgens om zeven uren, allen gelykelyk koud waren; dat om elv uren maar alleenlyk twee, en om vyv uren, des avonds, alle drie op een ongelyken trap gekomen waren. — Dit geſchied waarſchynelyk, door de ongelyke vermenging van ene der twede zoort van oorzaken der Koude; by voorbeeld, door het Salpeterachtig Zout, door een ſcherpachtig Vitriool, of anders, door den Wind voortgedreven, gelyk men zomtyds Zand, Graan en Inſecten ziet verſtrooien. — En hier uit volgt dan, dat men met geen juiste nauwkeurigheid kan bepaalen, welk ene getemperdheid 'er plaats heeft in ene gegeven uitgeſtrektheid van grond. — Men moet des een middenpunt nemen, tuſſchen verſcheiden Waarnemingen, die ten gelyken tyde gedaan zyn (*).

G. H. E.

(*) Men vergelyke hier mede de Verhandeling, van den *Heer H. Williamſon*, over de verſchelden Climaaten, en onlangs geplaatst. Zie boven *bladz.* 64.

DE BEMAGTIGING VAN CONSTANTINOPOLE, DOOR MOHAMMED DEN II; BENEVENS EENE BESCHRYVING DIER STAD, EN VAN HAARE VOORSTEDEN.

DAt gedeelte van *Europa*, 't welk nu aan de *Turken* onderworpen, en door hunne eigendunklyke *Regeerings*wyze grootendeels verwoest en ontvolkt is, was oudtyds de onzaglykſte brok van dat Werelddeel, en bewoond door Volken, die in de oude Geſchiedenisſen met den grootſten roem gedagt worden. De Dapperheid, Wysheid en Geleerdheid der oude *Grieken* is allen bekend. *Thracie*, *Meſien*, *Dacie*, *Pannonie* en *Illyricum* waren, veele Eeuwen geleeden, de zetels van magtige Volken, wier heldhalftige bedryven in de Geſchiedboeken praalen, de beſchaafdſte en volkrykſte Gewesten van *Europa*. Doch daar overvloed hoogmoed en weelde baart, en deeze verwyfdheid en twist teelen, verlooren deeze Volken hunne oude dapperheid, en, om de oppermagt, met elkander oorlogende, werden ze, met den tyd, dermaate verzwakt, dat ze eerst den *Macedoneren*, en vervolgens den *Romeinen* ten prooije wierden, die alle deeze Landſchappen tot Wingewesten huns Ryks maakten. CONSTANTINUS DE GROOTE, de eerſte Christen Keizer, bragt den zetel zyns Ryks na *Thracie* over, en zyne Opvolgers in die opperheerſchappy blee-

bleeven daar, na dat dezelve in *Italie* hadt opgehouden. Maar, gelyk de ontelbaare heirlegers van *Gothen* en andere *Noordſche* Volken, *Spanje* en *Italie* overweldigden; zo hebben de *Hunnen*, de *Sclaven*, en andere, het *Oosterſch Ryk* in *Europa* aangerand, terwyl de *Saracèenen* in *Africa* en *Aſie* die zelfde rol ſpeelden: in voege de laatſte Keizers weinig meer dan den blooten Tytel hunner waardigheid bezaten; hunne magt en heerſchappy was reeds in eenen nauwen kring beperkt, vóór dat de *Othomanniſche Turken* hun aantastten.

De aanmerking, dat de grootſte Ryken ontſtaan zyn van de minst geagtſte Volken, wier oorſprong onzeker is en duister, mag met zo veel regts op de *Othomanniſche Turken* worden toegepast, als op eenig ander Volk. 'Er valt geen twyfel aan, of zy namen hunnen oorſprong uit *Turkestan*, of eenig ander gedeelte van *Tartaryen*; doch 't is niet wel juist te bepaalen, uit welk byzonder Landſchap van dat wydſtrekkend Ryk zy ontſtonden, of van welken byzonderen Stam zy hunne afkomst rekenen.

In het derde Jaar der Regeeringe van MOHAMMED den II, de zevende Sultan van *Othomanniſchen* bloede, beſloot hy tot het belegeren van *Conſtantinopole*. De Sultan deedt zyn grof kanon van *Adrianopele* na *Conſtantinopele* voeren, door KARASIA BEG, die voorheen verſcheide plaatzen aan de *Zwarte Zee* hadt te ondergebragt; de belegering begon op den zesden April des Jaars 1453. Des Sultans Legerplaats ſtrekte zich uit van de eene Zee tot de andere. Zyne *Aſiatiſche* Krygsbenden waren aan de rechte hand na de zyde van de *Gouden Poort*, de *Europiſche* aan de westzyde over de *Houten Poort* geplaatst; in 't midden bevondt zich MOHAMMED zelve met zyne *Janitſaren* en andere Krygslieden; terwyl de andere boven *Galata* hun post hadden. De wallen, na de Haven toe, waren ſlegt; doch aan de landzyde hadt men een dubbelen wal. De buitenwal was laag en zwak; maar beſchut door een breede gragt, van twee honderd voeten wyd, en aan de kanten met ſteen opgehaald; de binnenwal, daarentegen, zeer hoog en ſterk gebouwd. Om dit beter te bevatten, ſtaat in aanmerking te neemen, dat *Conſtantinopole* de gedaante heeft van een gelykzydigen driehoek. De Zuidzyde wordt beſpoeld door de *Propontis*, de Noordzyde door den Golf van *Keras*, die de Haven uitmaakt. De landzyde, ten westen, ſtrekt zich uit van de eene Zee tot de andere, en is gedekt door de gemelde Wallen, voor welke het *Turkſche* Leger lag. De *Gouden Poort* ſchynt aan het Zuid-einde van deezen Wal geweest te zyn, en de *Houten* aan het Noord-einde. *Galata* en *Pera* lig-

liggen aan den Noordkant van den Golf van *Keras*, en dus van de Hoofdſtad afgeſcheiden.

CONSTANTINUS, de Romeinſche Keizer, deedt wat hy kon om *Conſtantinopole* te verdeedigen. Alle de *Venetiaanſche* Schepen, die van de *Don* en uit *Trebiſonde* kwamen, werden opgehouden. De *Genueeſen*, ſchoon zy den Sultan beloofd hadden den *Romeinen* geen byſtand te zullen verleenen, zonden, nogthans, bedektlyk, een groot Schip met vyf honderd Man, om de bezetting te verſterken. JOANNES JUSTINIANI, bygenaamd de LANGE, kwam van *Genua*, met twee ſchepen en veele jonge dappere Krygslieden. Dewyl JUSTINIANI zeer bedreeven was in Krygszaaken, ſtelde de Keizer hem tot Opperbevelhebber aan, en plaatſte hem op dat gedeelte van den wal, 't welk naast het Paleis was; vermids de Vyand aan dien kant zich meest verſterkt hadt, en de voornaamſte aanvallen deedt. Hy beloofde dien *Genuees* de Landvoogdy van het Eiland *Lesbos* of *Metelino*, indien hy de *Turken* noodzaakte het beleg op te breeken. Zulke heerlyke toezeggingen deeden de *Latynen* heldendaaden uitvoeren. Eenige hunner hadden Vuurwapenen, gelyk ook de *Turken*, die van vyf tot tien Kogels ſchooten, en twee of drie Man agter elkander velden. MOHAMMED liet op nieuw Volk werven; en bragt zo groot eene menigte zamen, dat dezelve 400,000 koppen beliep. Ten zelfden tyde kwamen zyne Galeyen, Schepen en Barken, ten getale van drie honderd, niet verre van de Stad ten anker. [De Bezetting, in de Stad, beſtondt ſlegts uit *negen* duizend geregelde Krygslieden.]

De Haven was verſterkt door een Keten, die zich van de *Schoone Poort* tot *Galata* uitſtrekte, hier door vonden zich de Schepen der Stad in veiligheid. Buiten was een vloot van vyf Schepen, een derzelve behoorde den Keizer toe, de andere vier aan de *Genueeſen*; zy haalden leevensbehoeften van *Morea* en *Chios*. Op derzelver terugkomst beval MOHAMMED, zyne Vloot, die Schepen te bemagtigen, of te beletten dat ze niet in de haven van *Keras* binnen kwamen; doch door een goeden wind begunſtigd, drongen zy door de *Turkſche* Vloot heen, en werden door het nederlaaten der geſpanne Keten in de Haven geborgen. De Sultan ontdekkende, dat 'er, in de Haven, acht groote Schepen waren, twintig kleine, benevens verſcheide Galeijen, den Keizer en de *Venetiaanen* toebehoorende, behalven een groot getal Barken, wanhoopte daar van meester te zullen worden; doch hy bedagt tevens eene allerſtoutſte en grootſte onderneeming. Hy beval dat 'er een weg zou gemaakt worden, door de wilder-

nis-

nisſen en kreupelboschen agter *Galata*, en voerde langs denzelven, door zekere werktuigen, tachtig Galeijen over den heuveligen grond tot in de Haven. Elke Galey hadt een ſtuurman op den voor- en agterſteeven, met een riem in de hand, men bewoog de zeilen als of men in zee was, ſloeg den trom en zong Matrooze liedjes. In deezer voege ging die vloot over land, met zulk een ſnelheid als of dezelve door eene ſtroomende rivier werd afgevoerd. Dit invoeren der Schepen, aan 't andere einde der Haven, berokkende den val der Stad. Wy zullen de Krygsverrigtingen dier Belegeringe, de wreedheden en rooveryen by het bemagtigen gepleegd, hier niet in 't breede ophaalen; doch alleen vermelden dat JUSTINIANI gewond wierd, en de Keizer zelve het leeven verloor, terwyl hy zich dapper verdeedigde, en zomtyds als Veldoverſte, zomtyds als gemeen Soldaat, in de dreigendſte gevaaren, door zyne tegenwoordigheid, het Krygsvolk aanmoedigde. *Conſtantinopole* werd op den één en vyftigſten dag der belegeringe ingenomen. De wallen van *Galata* werden geſlegt; doch de Sultan beval dat die van *Conſtantinopole* weder opgebouwd zouden worden. Hy liet alle Kerken ledig ſtaan, uitgenomen de eene groote, *Sancta Sophia* geheeten, welke hy in een *Mosque* veranderde. Hier op keerde hy den agttiende van Juny, in zegepraal, na *Adrianopole*, belaaden met grooten buit, en gevolgd van eene ontelbaare menigte ſlaaven. Hy vondt, by zyne aankomst, veele Christen Vorſten, die van verre en naby gekomen waren, om hem wegens de behaalde overwinning te begroeten; en terwyl ze alle voor hem ſtonden, lag hy elk hunner zodanig eene belasting op, als hy goed vondt.

Laaten wy by dit berigt van de Bemagtiging dier aanzienlyke Stad, eene Beſchryving voegen van haare tegenwoordige geſteltenis.

Conſtantinopole, oudtyds *Byzantium* geheeten, en thans *Stamboul* van de *Turken* genaamd, de Hoofdſtad huns ganſchen Ryks, is geleegen op den Oostlykſten uithoek van *Romanie*, op een ſtuk lands, 't welk na *Natolie* ſtrekt, waar van 't afgeſcheiden is door een Kanaal of Straat, die in wydte bykans één myl haalt: de Zee van *Marmora*, oudtyds de *Propontis*, beſpoelt de wallen aan den Zuidkant, en een Golf van het Kanaal van *Conſtantinopole*, of de *Thraciſche Bosphorus*, bewatert de Noordzyde. De gelegenheid der Stad is de aangenaamſte en voordeeligſte van de geheele Wereld. 't Schynt of het Kanaal de *Dardanelles*, en dat van de *Zwarte Zee*, gemaakt

maakt zyn, om de rykdommen van de Vier Werelddeelen derwaards aan te voeren. Deeze twee Kanaalen moge men als de deuren van *Conſtantinopole* aanzien. De Noorde en de Zuide wind, de winden, die hier meest waayen, ſluiten en openen, als 't ware, deeze poorten. Wanneer de Noordewind waait, is de Zuider deur geſlooten, en kan 'er niets van 't Zuiden in komen: deeze deur ſtaat open, wanneer de Zuidewind opblaast, en zy kunnen als de Sleutels deezer groote waterpoorten dier magtige Stad worden aangemerkt.

Conſtantinopole is driehoekig van gedaante, twee zyden worden door de Zee beſpoeld en de derde is aan 't vaste Land: aan de twee eerſte ſchryft men doorgaans zeven en aan de laatſte negen mylen toe. De wallen zyn zeer goed, die aan de landzyde is dubbeld gebouwd, twintig voeten van elkander, verſterkt door een diep gegraaven gragt, omtrent vyf en twintig voeten breed. De buitenwal, die bykans twaalf voeten hoog is, wordt gedekt door tweehonderd en vyftig laage toorens: de binnenwal is meer dan twintig voeten hoog, en de toorens, die aan de andere beantwoorden, zyn welgeëvenredigd. De ſchietgaten, de gordynen, en de ſnydingen van den wal, daar 't geſchut door ſpeelt, zyn wel aangelegd. De werken beſtaan grootendeels uit hardſteen. De wallen, aan den Zeekant, ſchynen zo wel niet onderhouden te worden, men kan ze niet rondwandelen, ter oorzaake dat zy op veele plaatzen tot het water uitſteeken. Daar is geen Steenen kaay om de Schepen aan te leggen: een gedeelte der wallen, bovenal aan den kant der Haven, is met huizen bebouwd; de toorens op beide de waterkanten, ſtaan op een behoorelyken afſtand; maar hebben veel van de ſtormen geleden, en zyn dikwyls door de *Romeinen* herbouwd, gelyk te zien is, uit de opſchriften der zeven Toorens en andere plaatzen, in, op en omtrent de wallen.

Men vindt zeven Poorten, van het punt des *Serails* tot de *zeven Toorens;* vyf aan de Landzyde en elf aan de Haven, welk eene poort men ook inkome, men gaat altoos opwaards. CONSTANTINUS de GROOTE, die deeze Stad aan *Rome* wilde gelyk maaken, kon geen heuveliger grond ergens gevonden hebben. 't Valt zeer moeilyk hier te voet te gaan: waarom alle Perſoonen van eenig aanzien te paard ryden. Deeze Stad levert den geenen, die haar van buiten beſchouwen, een alleraangenaamst en verrukkendst gezigt op. Niets op aarde kan ſchooner weezen dan, met eenen opſlag van het oog, alle de Gebouwen van een der grootſte Steden in gansch *Europa* te

zien,

zien, welker daken, platten, balkons en tuinen eene verſcheidenheid van Amphitheaters opleveren: weshalven de vreemdelingen op 't eerſte aankomen des een zeer verheeven denkbeeld vormen: maar misſchien ſtelt geene plaats ter wereld hunne hoog opgevatte verwagtingen droeviger te leur, dan deeze Stad: want de ſtraaten zyn nauw, donker, meest ſlegt geplaveid, en zommige geheel niet. De eenige ruime en gemaklyke ſtraat is die van het *Serail* na de *Adrianopelſche* Poort loopt, de overige gelyken veel eer moordkuilen. De Huizen der gemeene Ingezeetenen zyn ſlegt en armlyk, klein, laag, gering opgehaald, beſtaande uit hout, leem, of, op 't allerbest uit ruwe onbehakte ſteenen. Nogthans treft men niet zelden goede gebouwen aan, als Badſtooven, *Bazars* en de Huizen van aanzienlyke Mannen, met kalk en zand gemetzeld en op de hoeken met hardſteen; de vertrekken, als mede de toegangen tot dezelve zyn redelyk wel geſchikt.

Vermits de Huizen meest van Hout en Leem zyn, verteert de Brand 'er dikwyl duizenden op éénen dag. Dit ongeluk treft den inwoonderen menigvoud; 't zy by ongeluk, niet zelden veroorzaakt door dien de Turken in hunne bedden rooken; 't zy door brandſtigtery der Soldaaten, om dus gelegenheid tot plunderen te krygen. De ſchade zou niet groot weezen, indien de Huizen alleen door de vlammen vernield werden: want het herbouwen kost zeer weinig, en aan de kusten der *Zwarte Zee* is Houts genoeg, om *Conſtantinopole*, indien het noodig ware, jaarlyks te herbouwen; doch eene ontzaglyke menigte Huisgezinnen zyn geheel bedorven door het verbranden hunner Koopmanſchappen. De buitenlandſche kooplieden zyn, zedert eenige jaaren, wyslyk te raade geworden, om te *Galata*, eene der Voorſteden van *Conſtantinopole*, zeer groote pakhuizen van hardſteen te laaten maaken, die elk op zichzelven ſtaan, en geen meer venſters hebben dan volſtrekt noodzaaklyk, en die welke daarenboven, zo wel als de deuren, met yzeren plaaten voorzien zyn.

De *Mosques*, waar van 'er zeven Koninglyk mogen heeten, zyn in haare ſoort zeer heerlyke gebouwen, geheel voltooid en wel onderhouden. Zy ſtaan op zichzelven, op ruime pleinen, beplant met ſchoon geboomte, en verçierd met friſe fonteinen. De *Turken* dulden niet, dat 'er Honden in de *Mosques* komen: en niemand zou het durven waagen daar in eenig geſprek te voeren, of iets oneerbiedigs te doen. Alle de Mosques zyn wel verçierd, en, ſchoon de Bouwkunst voor de onze moet wyken, laaten ze

niet na, door de grootte en vastheid eenen diepen indruk op de beſchouwers te maaken. Door de ganſche *Levant* heeft men by uitſtek de kunst van Koepels toe te ſtellen; die der Mosques zyn van eene juiste evenredigheid, en vergezeld van andere kleinder Koepeltjes, die te wege brengen, dat ze een volkomen en behaagelyk vertoon maaken. Zodanig is 't niet gelegen met de *Minarets*, dunne naalden, van welke de Zangers de bedeſtonden aankondigen, deeze zyn zo hoog als onze toorens, doch van gedaante als een kegel. Zy dienen tot groot cieraad der Mosques, die 'er zommige zes hebben, en de minſte twee; ook zetten zy aan de Stad een grootsch voorkomen by; in ons land zyn geen werken van die ſtoutheid.

St. Sophia is de volmaaktſte van alle de *Moſques* te *Conſtantinopole*, haare ſtand heeft alle voordeelen, in 't beste der Stad, op de hoogſte plaats van het oude *Byzantium*, op den heuvel, die aan de punt des *Serails* na Zee loopt. Deeze Kerk, welke, ongetwyfeld, naast de *St. Pieters Kerk* te *Rome*, de ſchoonſte der geheele aarde is, maakt van buiten een plomp vertoon: de platte grond is byna vierkant. De heerlyke koepel rust op vier vervaarlyk zwaare toorens, 'er naderhand by gemaakt, om dit groot gevaarte te onderſchraagen, en als onbeweeglyk te maaken in een land, waar geheele Steden zomtyds door Aardbeevingen worden omvergeworpen. De Voorgevel heeft niets pragtigs, of 't geen beantwoordt aan het grootsch denkbeeld, 't welk men ligt van *St. Sophia* heeft opgevat. Men komt eerst in eene gaandery van omtrent achttien voeten wyd, die ten tyde der *Griekſche Ketzeren* tot een voorportaal diende. Deeze gaandery heeft gemeenſchap met de Kerk, door negen marmeren Poorten, welker deuren van koper zyn, op het pragtigst met verheven beeldwerk verçierd. Op de middelſte ziet men nog eenige beelden van Mozaïk werk en overblyfzels van ſchilderyen. Aan deeze gaandery is eene andere gehegt, even wyd, doch die ſlegts vyf koperen poorten heeft, zonder eenig verheeven beeldwerk: op de deuren alleen waren eenige kruiſen; doch de Turken hebben ze weggenomen, en alleen de posten laaten blyven. Men gaat niet recht door in deeze Gaanderyen, maar komt 'er in door zyddeuren. Zy waren volgens de *Griekſche* Kerkgebruiken noodig, om de zodanigen te plaatzen, die tot het ontvangen der Sacramenten van anderen werden afgezonderd, of die openbaare boete moesten doen. —— Evenwydig met deeze gaanderyen hebben de *Turken* een Kloostet gebouwd, om de Bedienaars der Mosque te huisvesten. Een

Koe-

Koepel, waar in eene wonderbaare bouwkunst doorſtraalt, maakt het hol van de Kerk uit; aan den voet van dien Koepel loopen twee ryen kolommen, waar op een gaandery rust, die dertig voeten breed, en wier gewelf zeer ſchoon is. In de plaats tusſchen de kolommen is eene borstweering, met kruisſen verçierd, door de *Turken* ongeſchonden gelaaten. Eenigen noemen deeze Gaandery de Gaandery van CONSTANTINUS, dezelve was eertyds voor de Vrouwen geſchikt. Aan 't begin en aan de kornis van den Koepel, loopt eene kleindere Gaandery, of liever balustrade van tralywerk, niet breeder dan dat 'er één Mensch kan loopen, boven deeze is nog eene andere dergelyke: beide die ommegangen maaken een allerheerlykst vertoon op het *Ramadan* der *Turken*, wanneer ze overal met lampen behangen zyn. De kolommen van deezen Koepel ſteeken weinig vooruit, en de Kapiteelen ſchynen van eene zonderlinge Bouworde. De Koepel haalt honderd acht voeten binnens werks, en rust op vier zwaare zuilen, van omtrent acht en veertig voeten dik. Het gewelf is een volmaakt halfrond, en wordt verlicht door vier en twintig venſters, in den omtrek gemaakt. Van het Oostlykst gedeelte deezes Koepels, gaat men in een halven Koepel, met welken dit Gebouw eindigt. Deeze halve Koepel, of Schulp, was het Heiligdom der *Christenen*, in denzelven vondt men het hoog Altaar. Wanneer MOHAMMED de IIde de Stad bemagtigde, ging hy daar met de beenen kruislings onder 't lyf, naar de wyze der *Turken*, zitten. Zyne Gebeden opgezegd hebbende, liet hy het altaar verwoesten, en aan een der pylaaren, waar de throon van den Patriarch was, een fraay gewerkt ſtuk ſtoffe hegten, met *Arabiſche* letteren geborduurd, 't geen tot een voorhangzel in de Mosque te *Mekka* gedient hadt, en hier in beſtondt de inwyding van *St. Sophia* tot den *Turkſchen* Godsdienst. Tegenwoordig is in dit heiligdom niets anders dan de nis, waar zy den *Koran* in bewaaren; zy ziet na *Mekka* en de *Muſulmannen* wenden zich altoos daar heen, wanneer zy hunne gebeden uitſtorten. De ſtoel van den *Mufti* is 'er naby en eenige trappen hoog, ter zyde ziet men een geſtoelte voor de Bedienden, die zekere gebeden moeten doen. —— Deeze *Mosque* is in de gedaante van een *Grieksch* kruis gebouwd, in 't geheel twee honderd en twee en vyftig voeten lang, en twee honderd acht en twintig breed. De Koepel beſlaat byna dit gantſche vierkant, met honderd en zeven kolommen van onderſcheide *Marmer Porphyrſteen* en *Egyptiſch Graniet*. De geheele Koepel is van binnen beſchooten met verſcheide ſoorten van Marmer. Het

inlegzel der Gaanderyen is *Mozaik werk*, meest beſtaande uit teerlingen van glas, die wel uit het cement, waar in ze gehegt zyn, vallen; doch de kleur blyft onveranderlyk. Deeze glazen teerlingen beſtaan uit twee ſtukken glas, waar tuſchen verſchillend gekleurd verfoelyzel zit, en ze zyn zo vast aan elkander gehegt, dat niets dan kookend water ze kan los maaken. De *Turken* hebben de neuzen en oogen van eenige beelden, als ook de aangezigten der Cherubynen, in de hoeken geplaatst, zeer geſchonden.

Over de Haven van *Conſtantinopole* kan men zich niet genoeg verwonderen. Dezelve is een kom van zeven of acht mylen in haare bogt aan de zyde der Stad; en nog ruim zo veel aan den kant der Voorſteden. De ingang, omtrent zes honderd ſchreeden breed, begint by de punt van het *Serail*, of by de Kaap van *St. Demetrius* ten zuiden, dat is de Kaap van den *Bosphorus*, waar de oude Stad *Byzantium* ſtondt. Van daar ſtrekt de Haven ten westen uit, in de gedaante van een krommen hooren, welke meer naar dien van een Os dan van een Hart zweemt, gelyk STRABO wil; want de kust heeft geene uit- en inhammen, die de takken van Hertshoorn kunnen verbeelden. Dan verſcheide veranderingen hebben de gedaante niet weinig hervormd. De mond der Haven is ten Oosten en ziet na *Scutari*; *Galata* en *Casſun-pacha* zyn ten Noorden, en zy eindigt in 't Noordwesten, waar de rivier *Lycus* zich ontlast. Deeze rivier heeft twee armen, de breedſte, op welke een papiermolen ſtaat, komt van 't westen, de andere vloeit van 't noordwesten. Deeze ſtroomen zyn van wonderbaaren dienst, om de Haven te zuiveren: want ze gaan langs de kusten van *Casſun-pacha* en *Galata*, terwyl een gedeelte van het water des kanaals van de *Zwarte Zee*, 't welk met een ſterke vaart van 't noorden nederſchiet, geweldig tegen de Kaap van den *Bosphorus* afſtuit na het westen; door deeze ſchuuring voeren zy het ſlyk en de ſlib mede, 't welk op de kusten van *Conſtantinopole* vergadert, en brengen het, door eene natuurlyke werking, allengskens tot aan de zoete wateren. Deeze zoete wateren doen zeer veel tot behoud der Schepen: want de ondervinding leert, dat ze min aan 't knaagen van den worm onderhevig zyn in zodanige havens, waar men versch, dan waar men zout water heeft. De Ooste wind alleen kan de Haven van *Conſtantinopole* ontroeren; aan deezen is ze volſtrekt blootgeſteld: als de wind uit dien hoek ſterk opſteekt, inzonderheid by nagt, veroorzaakt zulks een verſchriklyk geraas: want de ſcheepslieden maaken zulk een geweld, en de honden aan land daar

op

op zulk eer ſchriklyk geblaf, dat iemand, onkundig van de oorzaak, dit gerugt hoorende, zou denken dat de geheele Stad op 't punt van den ondergang was.

Het *Serail* van den Grooten Heer maakt eene aangenaame vertooning, wanneer men uit zee te *Conſtantinopole* komt, ter oorzaake van de ſchoone tuinen aan den waterkant. Het gebouw zelve is in geenen deele heerlyk, maar, in tegendeel, zeer eenvoudig, naar men het Paleis van een zo magtig Vorst zou verwagten. De *Turken* noemen het *Padiſha Serai*, dat is 's Konings of 's Keizers Paleis, *Sera* betekent in 't algemeen eenig groot Gebouw; van dit zamengeſtelde woord, hebben de *Weſterſche Chriſtenen Seraglio* of *Serail* gemaakt. Dit Paleis ſtaat aan den mond der Haven, en op den eigenſten grond van het oud *Byzantium*, juist daar de *Bosphorus* is: het haalt bykans drie mylen in den omtrek, en maakt eene ſoort van driehoek, wiens grootſte zyde aan de Stad ligt, die de *Bosphorus* ſchuurt is ten oosten, en de derde, die den ingang der Haven maakt, ten noorden. De vertrekken zyn op den top des heuvels, en de tuinen beneden ſtrekken zich tot de zee uit. De Stadsmuuren van hunne toorens beſtreeken, loopen zamen aan de punt van *St. Demetrius*, en maaken den omtrek van het Paleis aan den zeekant. De vertrekken van het *Serail* zyn op onderſcheide tyden gebouwd, naar de grilligheid der Vorſten en Sultanes, en het maakt dus veel eer een hoop huizen uit, zonder eenige orde of ſchikking aan elkander gevoegd, dan een vorstlyk Paleis. Ze zyn egter ruim, gemaklyk en ryklyk verçierd. De beste çieraaden beſtaan niet uit ſchilderyen of ſtandbeelden; maar uit *Turkſch* ſchilderwerk, ingeleid met goud en hemelschblauw, afgezet met bloemen, landſchappen, lofwerken, rollen, waar op men *Arabiſche* ſpreuken leest. De Marmeren kommen, baden en ſpringende Fonteinen zyn het vermaak der *Oosterlingen*, zy plaatzen dezelve op de eerſte verdieping, zonder te vreezen daar door het gebouw te veel te zullen bezwaaren. Byaldien 'er eenige keurlyke ſtukken in het *Serail* gevonden worden, zyn ze 'er gebragt door de Afgezanten van vreemde Mogenheden, gelyk *Franſche* en *Venetiaanſche* Spiegels, *Perſiſche* Tapyten, *Oosterſche* vaten en dergelyke. Men zegt dat de meeste tuinhuizen in het *Serail* door boogen geſchraagd worden, onder welke de Oppaſers, die de *Sultanes* dienen, hun verblyf hebben: dat zy doorgaans het bovenſte gedeelte bewoonen, 't welk veelal met een looden Koepel bedekt is, of in een ſpits eindigt, waar op een ver-

gulden Halvemaan ſtaat. De balkons, de gaanderyen, de kleine prieeltjes, maaken de aangenaamſte plaatzen deezer Vertrekken uit. Met één woord, neemt men het geheele *Serail* zamen, dan zal het beantwoorden aan de grootheid van den Heer; doch om 'er een heerlyk gebouw van te vervaardigen, was het noodig het nu getimmerde om ver te werpen, en van die bouwſtoffen een ander Paleis toe te ſtellen.

'Er is nog een ander *Serail*, het Oude geheeten; hier in worden, naa den dood des Grooten Heers, alle zyne Sultanes opgeſlooten, die daar het overſchot haarer dagen ſlyten, in zynen dood te beweenen, of ook dien haarer kinderen, die menigmaal door den nieuw verkooren Sultan gewurgd worden. MOHAMMED de II bouwde 't zelve, de *Turken* noemen het *Esqui-Serai*. 't Wordt omgeeven door een muur, vier en twintig ſpannen hoog, en twee mylen in den omtrek, hier binnen zyn de vertrekken en tuinen. Men mag 'er niet in komen; de poort wordt bewaakt door *Janitzaaren* en *Capigis*.

De openbaare Gebouwen, en andere merkwaardige plaatzen, van *Conſtantinopole*, beſtaan in de *Bazars* of *Bezestins*, waar men Koopmanſchappen van allerlei ſoort verhandelt; de *Caravanſeraas*, op de bekwaamſte plaatzen der Stad tot markten aangelegd; de *Hippodromus*, of het *Paardenplein*, een langwerpig vierkant, vierhonderd ſchreeden lang, en honderd breed. Deeze was oudtyds vercierd met verſcheide heerlyke cieraaden, waar van ſlegts drie Pylaaren over zyn, naamlyk de *Hieroglyphiſche Pylaar*, de *witte marmeren Pylaar*, en de *koperen Pylaar*. Ook heeft men 'er het Kasteel de *Zeven Toorens*, dus geheeten naar het getal der Toorens. 't Is gelegen in dien hoek der Stad, welke naast aan de *Propontis* komt, en een gevangenhuis voor de Staatsgevangenen, gelyk de *Tower* te *Londen*. Geen Vreemdeling mag 'er voet in zetten. Het gebouw is vyfhoekig, maar niet groot, en heeft geen gragt aan Stads zyde. Het ſchynt niet ſterk genoeg, om voor een Kasteel te kunnen doorgaan; maar voldoet voor eene gevangenis. De *Gouden Poort*, ten tyde der *Roomſche* Keizeren, de grootſte van *Conſtantinopole*, is nu binnen den omtrek van dit Kasteel. Deeze is vercierd met laagverheeven beeldwerk, op groote ſtukken uit marmer. Op de eene zyde ziet men den val van *Phaëton*, op de andere *Hercules* vegtende met een Stier, op de derde dien zelfden Held ſtrydende tegen *Cerberus*, op de vierde *Venus*, komende om den ſlaapenden *Adonis* te zien, toegelicht door *Cupido*.

Hier nevens zullen wy nog eene korte beſchryving voegen, van de Voorſteden van *Conſtantinopole*, indien ze zo mogen hee-

heeten: want het zyn geen gebouwen die tot de Stad behooren, die in haare eigene Wallen beflooten ligt. —— De eerſte is *Caſſum-Pacha*, welke de gedaante heeft van een groot dorp. Hier is aan den westkant de plaats, waar de Schepen van den Grooten Heer gebouwd worden. Men vindt 'er honderd en twintig overdekte plaatzen, om de Galeijen in te bergen. De pakhuizen en werkplaatzen worden in goede orde gehouden, onder het opzigt van den *Capitein Baſſa*. —— Van deeze Voorſtad gaat men over een begraafplaats na *Galata*, de ſchoonſte Voorſtad van alle, die voorheen de dertiende wyk uitmaakte. Dezelve is recht tegen over het *Serail* gebouwd, in dat kwartier, 't welk het Vygen-kwartier genaamd wordt. Dezelve ligt op den zuidkant van een zeer ſteilen heuvel, uitloopende in een voorgebergte, aan den noordkant der Haven. Vry goede wallen, beſtreeken door oude Toorens, verdeedigen deeze Voorſtad, en de huizen, daar binnen gebouwd, maaken eene vry goede Stad uit, die zeer volkryk is. In deeze Voorſtad woonen meer *Chriſtenen* en *Jooden* dan *Turken*; 't is de verblyfplaats der Kooplieden, die 'er een goede *Bazar* hebben. —— Buiten de poort van *Galata* is eene andere Voorſtad, *Pera* geheeten. De gelegenheid van *Pera* is zeer bekoorelyk: dewyl men van daar het gezigt heeft, op de geheele *Aſiatiſche* kust, en het *Serail* van den Grooten Heer. De Afgezanten van *Engeland*, *Frankryk*, *Holland* en *Venetie*, hebben hun verblyf in *Pera*. —— . Van *Pera* gaat men na *Topana* eene andere Voorſtad, by den ingang van het Kanaal der *Zwarte Zee*. De zodanigen, die een watervermaak willen neemen, gaan hier doorgaans ſcheep. Niet is verrukkender dan het amphitheater, gevormd door de huizen van *Galata*, *Pera* en *Topana*, afloopende van den top der heuvelen na Zee. *Topana* is minder dan de twee andere. *Scuteri*, ſchoon gelegen aan de overzyde, op de kust van *Aſie*, is desgelyks eene der Voorſteden van *Conſtantinopole*, de Straat is hier niet meer dan eene myl wyd. Dit is eene ruime en ſchoone Stad, en de eenige aan den *Bosphorus*, op de zyde van *Aſie*. Zy is deels in eene vlakte, deels op een heuvel geleegen, vermaaklyk genoeg, boven al in den Zomer, van wegen de boomen en aangenaame vrugten. Daar zyn zeer goede Bazars of Marktplaatzen, in 't laagſte gedeelte der Stad.

Het beroemd Kanaal, 't welk de twee ſchoonſte Werelddeelen, *Europa* en *Aſie*, van elkander ſcheidt, wordt doorgaans de *Helleſpont* of de *Dardanelles* genaamd. De eerſte naam is ontleend van *Helle* daar in verdronken, als zy na *Colchis* ging, met haaren Broeder PHRYXUS, om het Guldenvlies te haalen; de

tweede ſtamt af van *Dardana*, eene oude Stad, niet verre van daar gelegen, die reeds in de vergetelnis zou begraaven weezen; doch de vrede daar geſlooten, tuſſchen MITHRIDATES en SYLLA, Veldheer der *Romeinen*, heeft dezelve daar aan ontrukt. Dit Kanaal loopt door eene ſchoone Landſtreek, aan wederzyde geboord met vrugtbaare heuvels; waar op men nu Wynſtokken, dan Olyven, en dan weder bouwland ziet. Wanneer men 'er in gaat, heeft men *Thracie* en de *Griekſche Kaap* aan de ſlinkerhand, *Phrygie* en Kaap *Janiſary* aan de rechte. De *Propontis*, of de Zee van *Marmora*, doet zich in 't noorden op, en de *Archipel* laat men ten zuiden agter zich. De mond van dit Kanaal is vier en eene halve myl wyd, en wordt beſchermd door de nieuwe Kasteelen van MOHAMMED den IV, in den Jaare 1659 gebouwd, om zyne Vlooten te beveiligen tegen de aanvallen van de *Venetiaanen*, die in 't gezigt der oude Kasteelen dezelve aanklampten. De wateren, die door dit Kanaal loopen, komende uit de *Propontis*, zyn zo ſnelvlietende, dat men 'er niet tegen op kan vaaren, en wanneer de Noordewind opblaast, kan 'er geen Schip in komen; doch met een Zuidewind kan men 'er nauwlyks eenigen ſtroom bemerken. Men moet zich alleen voor de Kasteelen wagten; en nogthans zou deeze doortogt, zonder veel gevaars, overweldigd kunnen worden; de Kasteelen meer dan vier mylen van elkander liggende. Het *Turkſche* geſchut, hoe wreed het 'er ook uitzie, zou de Schepen niet zeer beſchadigen; indien zy door eenen goeden wind zich begunſtigd vonden. De ſchietgaten, voor het Kanon van deeze Kasteelen, *gelyken* naar de deuren van een Koetshuis: doch het Kanon, niet op Affuiten liggende, kan ſlegts ééns vuur geeven; en wie zou het durven waagen dezelve te laaden, in het gezigt der Oorlogsſchepen, wier volle laagen de muuren van de Kasteelen, die niet met aarde bedekt zyn, zouden verwoesten, en onder het puin, de Kanonnen en de Busſchieters begraaven? Een half douzyn Bommen zou de zaak beſlisſen.

De Koopvaardyſchepen, die van *Conſtantinopole* komen, leggen drie dagen ſtil, by het Kasteel, op den *Aſiatiſchen* oever, om bezogt te worden, of zy ook *Turkſche* Slaaven aan boord hebben; niettemin gaat 'er geen dag voorby, of de een of ander deezer arme ſchepzelen weet zich weg te maaken Geen Oorlogſchip, van welk eene Mogenheid ook, is voor dit onderzoek bevryd, of 'er moet een uitdrukkelyk bevel van de *Porte* weezen. Dan 't is veel eer eene pligtpleeging dan een onderzoek.

De grootſte langte der Zee van *Marmora*, tuſſchen het Ka-

Kanaal van *Conſtantinopole*, of den *Bosphorus* van *Thracie*, en dat van de *Dardanelles*, is omtrent honderd en vyftig mylen, en de grootſte breedte omtrent vyf-en-veertig. De Lugtſtreek is gemaatigd, aan geene ſtrenge koude of ſteekende hitte onderhevig; 't welk te wege gebragt heeft; dat 'er oudtyds, aan beide kanten, zo veele beroemde Steden gebouwd zyn.

GEVALLEN VAN DEN GRAAF DE COMMINGE, EN ADELAIDE VAN LAUSANNE.

(*Uit het Fransch van den Heer* D'ARNAUD.)

DE Graaf de COMMINGE ſtamde af van een der doorluchtigſte geſlachten in *Frankryk:* zyn Grootvader, die ſlegts twee Kinderen hadt, ſtelde den jongſten aan tot Erfgenaam, ten nadeele zyns Broeders, en deedt den eerstgemelden den naam en Tytel van Marquis van *Lauſanne* aanneemen. Deeze Edelman hadt ook twee Zoons. Des Graafs Vader bezat veel minder bekwaamheden dan de jonge Marquis, zyn Neef, en vatte reeds vroeg eenen wederzin tegen hem op, die met de jaaren toenam, en in onverzoenlyken haat veranderde. Naa een lang verloop van tyd, in geduurige geſchillen doorgebragt, trouwden de twee Neeven beiden Vrouwen van aanzien: de Marquis van *Lauſanne* kreeg kort daar op eene Dogter, en zyn mededingende Bloedverwant een' Zoon, den Held onzer Geſchiedenisſen.

Op den dood des ouden Heers, ving de Vader des Graafs een pleitgeding aan tegen den Marquis, om het Markgraafſchap weder te krygen, en zette het zelve met alle hevigheid voort. Eene toevallige ontmoeting op een Jagtparty maakte deeze Edellieden onverzoenlyk. De Oudſte, hoogmoedig en kwaadaartig, hoonde den Marquis, hem verwytende hoe zeer hy hem kon vernederen. De laatstgenoemde, ſchoon uit den aart meewaarig, kon niet nalaaten hem te woord te ſtaan, en zyn belangen te verdeedigen. Deeze twist liep op een tweegevegt uit, 't welk ten voordeele van den Marquis afliep: die zyn party ontwapende, en hem verzogt om lyfsgena te bidden. „ Het „ leeven", antwoordde deeze; „ zou my haatlyk weezen, indien ik „ het aan u verſchuldigd was". ——— „ Aan my", ſprak de Marquis: „ zult gy het dan verſchuldigd zyn!" en ging ſchielyk heenen; hem den Degen ontweldigd hebbende.

In deezen toeſtand waren de zaaken, als de jonge Graaf van zyne reizen te rug kwam. Kort daar naa kreeg hy, uit den Abt van *Rouillon*, (een' Bloedverwant van 's Moeders zyde) berigt, dat de bewyzen van het Markgraafſchap, van welke het gelukkig afloopen des pleitgedings afhing, in de Archiven van zyne Abdye bewaard wer-

werden, waar ook de papieren van hunne eigene Familie verborgen geweest waren, in de verwarde tyden des Burger krygs. —— Dewyl zyn Vader ziekelyk was en iemand noodig hadt, op wien hy een volkomen vertrouwen kon ſtellen, belaste hy den Graaf, zyn Zoon, met dit ſtuk, en toonde hem vooraf de aangelegenheid van 't zelve, op 't nadrukelykst. De Graaf hadt geen rede, om de voldoening van 's Vaders verzoek te weigeren, en alle *noodige* onderrigtingen ontvangen hebbende, oordeelde men het raadzaam, dat hy, om alle agterdenking in de Abdy voor te komen, den naam van Marquis van LONGVILLE zou aanneemen. Hy vertrok ſchielyk na de Abdy, waar hy de bewysſtukken vondt, die de erfmaaking bevestigden; hy gaf 'er zyn Vader kennis van, tevens verlof vraagende om eenige dagen te *Spa*, niet verre van daar gelegen, door te brengen.

Het gelukkig afloopen des gedaanen onderzoeks bragt te wege, dat zyn Vader het verzoek inwilligde; hy ging terſtond na *Spa*, behoudende zynen verclerden naam; dewyl hy anderzins noodwendig, om de waerdigheid des Huizes van COMMINGE op te houden, met een grootſcher toeſtel zou hebben moeten verſchynen. Op den *dag* na zyne aankomst, werd hy in gezelſchap gebragt: en vermids, op deeze openbaare plaatzen, de ſtyfheid der pligtpleeginge voor de vryheid van ommegang wykt, werd hy terſtond toegelaaten, in alle partyen van vermaak. Hy hieldt het middagmaal by den Marquis van VALETTE, die de Dames op eene heerlyke wyze toefde, wanneer eene ſtaatlyke Mevrouw, van het agtbaarst voorkomen in tradt, vergezeld van haare Dogter, die, by eene welgevormde leest, het ſchoonst en beminnelykst gelaat omdroeg: haare ongemaakte zedigheid verfraide den blos der Jeugd, en zette ieder *bekoorelykheid iets* inneemends by. Hy werd op 't oogenblik verlieſd, *en het* eerſte aanzien beſliste zyn lot. Zy beſpeurde, met bloozende kaaken, *zyne* verlegenheid, wanneer de Dames na haare Intrekplaatzen weder keerden, en hy na zyn herberg, om bot te vieren aan zyne verlegenheid, die met eene ſoort van vreugde gepaard ging; eene vreugde, welke altoos het eerſte opkomen van verliefdheid vergezelt. De liefdedrift hadt hem zo beſchroomd gemaakt, dat hy den naam van 't voorwerp zyner liefde niet hadt durven vraagen; zorgende dat zyne nieuwsgierigheid de gevoelens van zyn hart mogt verraaden. Dan hoedanig was zyn toeſtand, als hy hoorde, dat de jonge Juffrouw de Dogter was van den Marquis van LAUSANNE?

Alles wat hy te dugten hadt, van de Vyandſchkheden hunner wederzydſche Familien, ſchoot hem te binnen. Hy hadt een verclerden naam aangenómen, en ſtreelde zich met de hoope, dat hy haar, onder dien dekmantel, van zyne liefde zou verzekeren, eer zy tegen hem was vooringenomen.

In deezen ongerusten ſtaat leefde hy eenigen tyd. Een ſchoone avondſtond noodigde het gezelſchap uit om te wandelen, wanneer ADELAIDE, (dus was de jonge Juffrouw geheeten,) by ongeluk haar

hm-

bracelet, vercierd met haare afbeelding, liet vallen. De Ridder van St. ODON raapte dezelve zeer dienstvaardig op, en met groote bedaardheid het Portrait beſchouwd hebbende, ſtak hy ze in zyn zak. Zy verzogt hem op 't vriendlykst om de wedergave; en drong, op het weigeren, ſterker aan. De Ridder was een bekwaam Man; doch zyn geluk by de ſchoone Sexe hadt hem trots en ſtout gemaakt, en ADELAIDE's dringend verzoek rigtte niets by hem uit; hy vroeg, met een glimplach; „ of zy hem wilde berooven van iets, 't geen hy en„ kel aan 't geval te danken hadt", en vertrok terſtond, zonder antwoord af te wagten. De Graaf bevondt zich digt by dit voorval, met de Marquiſinne van VALETTE: nader komende verhaalde zy, met eenige onthutstheid, alles aan haare Moeder. De Marquiſinne was niet min verſtoord dan haare Dogter. Hy ſprak, geen enkel woord; doch wandelde met de Dames voort, en dezelve t'huis gebragt hebbende, ging hy terſtond den Ridder opzoeken.

Hy vondt hem t'huis, vermelde het oogmerk zyner komst, en dat hy hem ter beſtemder plaatzen zou opwagten. De Ridder nam de uitdaging aan, en zy ontmoetten elkander volgens afſpraake." „ Ik „ ben verzekerd", ſprak hy terſtond; „ dat het geen onder de wan„ deling gebeurde, alleen een grap was. ——— De Marquis, daar „ op; maar ik ſtel vast, dat gy een te welleevend Man zyt, om de „ afbeelding eener Dame zonder haare toeſtemming te houden". ——— „ Ik weet niet, hervatte de Ridder, wat u de zaak raakt; „ doch dit weet ik, dat ik my nimmer op deeze wyze rekenſchap „ laat afvergen. ——— Ik vertrouw, zeide de Marquis, de hand „ aan den Degen ſlaande, dat deeze myn zeggen zal aandringen, en „ u verpligten myn raad, om het opgeraapte weder te geeven, te „ volgen". De Ridder was een dapper Man, en trok op 't oogenblik van leer, zy vogten eene wyl met gelyke bekwaamheid; doch de Ridder was door geen liefde aangeſpoord, gelyk de Marquis, wiens drift hem onbedagt maakte, zo dat hy zich voor twee ligte wonden bloot ſtelde: dan hy bragt, op zyne beurt, den Ridder eene gevaarlyke wonde toe, die deezen verpligte lyfsgena te vraagen, en het Portrait weder te geeven. Hem opgebeurd, en in een digt by gelegen huis gebragt hebbende, vervoegde zich de Marquis na huis, en liet zyne bekomene wonden bezorgen. Toen beſchouwde hy het waardig afbeeldzel, en gaf het duizend kuſen. In de Schilderkunst hadt hy zich eenigzins geoefend, en vondt nu gelegenheid om zyne bekwaambeden te beproeven. Hy ſchilderde dien zelfden avond het afbeeldzel naa, en ſlaagde daar in zo gelukkig, dat hy zyn namaakzel van het oorſpronglyke nauwlyks wist te onderſcheiden. Dit bragt hem tot het denkbeeld, om het een in plaats van 't andere te ſtellen: en de bracelet in orde gebragt hebbende, om dus de gepleegde dieverye te bedekken, bragt hy dezelve aan ADELAIDE. De Marquiſinne van LAUSANNE zeide duizend verpligtende dingen by deeze gelegenheid; ADELAIDE ſprak weinig; zy ſcheen bedremmeld; doch een

ſtraal

ſtraal van genoegen, over de verpligting die zy aan hem hadt, ſcheen door haare verlegenheid heen, en gaf hem de ſtreelendſte voldoening.

Twee maanden waren op deeze aangenaame wyze voorbygeloopen, als een brief zyns Vaders hem beval weder te keeren. Dit was een donderſlag, te heftig om te wederſtaan. Hy bragt den nagt door in een onbeſchryflyk hartzeer: en, na duizend ontwerpen, die alle zo als zy in hem opkwamen, ook verworpen werden, beſloot hy de papieren tot de erfenis des Markgraafſchaps betrekkelyk, en bewyzen behelzende, te vernietigen. Hy ſtondt verwonderd, dat dit plan niet eerder in hem was opgekomen; dewyl zulks een onfeilbaar middel was, om de gevolgen van het pleitgeding, die hy zo zeer vreesde, voor te komen. Hy verweet zichzelven, dat hy zo lang de ſtukken geſpaard hadt, die zyne tedere liefde reeds voorlang moest vernield hebben. Het ongelyk, dat hy zyn Vader aandeedt, dagt hem gering: dewyl hy beſlooten hadt hem een goed op te draagen, 't geen een bloedverwant hem gemaakt hadt, veel beter dan dat, waar van hy hem beroofde. Eene ſchynbaare rede is genoegzaam, om een' verliefden over te haalen: hy meende regt te hebben, om over die papieren, naar welgevallen, te beſchikken: hy verbrak het zegel des omſlags, en hadt nooit gelukkiger oogenblik, dan toen hy deeze papieren aan de vlamme opofferde.

Het denkbeeld, dat hy zyne Beminde dienst deedt, verrukte zyne ziel. De bewustheid van 't geen hy gedaan hadt, maakte dat hy te ſtouter ſprak: en dewyl het oogenblik zyns vertreks vast naderde, nam hy de eerst voorkomende gelegenheid waar, om zich aan ADELAIDE te ontdekken, zeggende, „ Beminnelyke ADELAIDE! het „ tydſtip, waar op ik van u zal moeten ſcheiden, nadert; heb „ zomtyds de goedheid om te denken aan een Perſoon, wiens toe„ komend geluk alleen van u afhangt. Onder een vercierden naam „ heb ik uw vertrouwen misbruikt. Ik ben de Man niet, dien gy „ meent." —— Ik ben —— de Graaf van COMMINGE! —— „ Hoe," viel ADELAIDE hem in de reden, „ Hoe, zyt gy onze „ geſlaage vyand? Zyt gy het, is't uw Vader, die, met onverzoen„ lyken haat, onzen val zoekt te bewerken?" —— Hy vatte het woord. „ Beſtempel my niet met eenen zo haatlyken naam. Ik „ ben uw Minnaar, gereed om myne middelen en myn leeven voor „ u op te offeren. Myn Vader zal u geen kwaad doen: myne „ liefde verzekert 'er u van." —— ADELAIDE riep, „ verlaat „ my, verlaat my! hoe langer ik u zie, hoe langer ik u hoor, „ worden de rampen, die my te wagten ſtaan, te onvermydely„ ker." De tederheid deezer laatſte woorden gaf hem eenige hoop, en vervulde zyne Ziel met vreugde.

Hy hadt zich gevleid met de verbeelding, dat zyn Vader hem het verzoek zou inwilligen: en was dermaate ingenomen met dit denkbeeld, dat hy oordeelde een ieder moest denken, gelyk hy dagt. Eindelyk brak het gevreesde oogenblik aan, en hy verliet ADELAIDE

DE met de tederſte en hevigſte liefdedrift. Maar, helaas! zyn Vader hadt reeds berigt ontvangen van al het voorgevallene. De knegt, hem medegeeven, was gelast alle de gangen van den Jongen Heer na te gaan: en hadt de liefdedrift en het tweegevegt reeds overgebriefd, en de Marquiſinne van LAUSANNE en haare Dogter afgemaald als listige Vrouwen, die wisten dat zyn Heer de Graaf van COMMINGE was, en hem in haare ſtrikken gelokt hadden. Zyn Vader, uit den aart zeer driftig, was door dit beſcheid in eene vlaage van woede geſtort: en behandelde zyn Zoon, by de aankomst, op de onmenschlykſte wyze; de liefde tot ADELAIDE hem als een allerſchriklykst misdryf aantygende.

„ Snoodaart," dus ſprak hy, durft gy myne Vyanden beminnen, zonder eenigzins agt te ſlaan op 't geen gy aan u zelven en my verſchuldigd zyt: „ gy hebt verbintenisſen aangegaan met eene Familie, „ van welke myn hart gruwt!" ——— „ Ja, myn Vader," antwoordde de Jonge Edelman, „ Ik ben te beſchuldigen, doch het „ was voor my onvermydelyk. Ik kan myn noodlot niet weder„ ſtaan: terwyl ik, op myne knien, u om vergiffenis ſmeek."

Zyn Vader zag hem, ondertusſchen, met een oog vol van verontwaardiging aan, en ſprak met eene verwonderenswaardige bezadigdheid. „ Ik heb uw voorſlag gehoord, de eenige gunst, die gy van „ my kunt verwagten, is de keus van deeze twee ſtukken; dat gy „ uwe dwaaze liefde laat vaaren, of den naam van myn Zoon ver„ zaakt: wees ſpoedig in uwe keuze, en geef my terſtond de pa„ pieren over, welke ik aan uwe zorge vertrouwde; een vertrou„ wen dat gy geheel niet verdiende."

Hadt de oude Graaf op een zagter toon geſprooken, dan zou deeze eisch den Jongen geheel in verlegenheid gebragt hebben: doch die ſtrafheid gaf hem moed. „ De Papieren," antwoordde hy, „ zyn niet langer in myne bewaaring, èn aan de vlammen opgeof„ ferd;" dat myne aangeërfde goederen u ſchadeloos ſtellen voor dit verlies. ——— Nauwlyks waren hem die woorden uit den mond, of zyn Vader trok, met al de woede eens dolzinnigen, zyn Degen: en dewyl de Jonge Graaf geen den minſten wederſtand boodt, zou de Vader hem, op 't eigen oogenblik doorſtooken hebben, indien zyne Moeder toen niet juist in de kamer gekomen ware, en zich tusſchen beiden geſteld hadt, toen de Vader op 't punt ſtondt, om zyne handen te bezoedelen met het bloed zyns éénigen Kinds. „ Kent gy uw Zoon niet?" ſchreeuwde zy uit. En zich daar op tot den Jongen Edelman wendende, beval zy hem haar in eene andere kamer op te wagten. Lang hielde het aan eer zyne Moeder verſcheen: ten laatſten kwam zy, niet woedende, of door drift vervoerd. Zy zag, zy ſprak, als een tedere Moeder, die deel nam in alle zyne ongelukken, en badt hem, met traanen, medelyden te hebben met den ſtaat waar in hy haar bragt.

Na eene vry tedere vertroosting, verhaalde zy hem, hoe zyn Va-

Vader 'er op ſtondt, dat hy onmiddelyk zou trouwen: „ en gy „ zult," vervolgde zy, „ als de dag aanbreekt, van hier gezonden „ worden; gy zult morgen na 't land gaan, vergezeld van een per„ ſoon, op wien hy zich kan verlaaten. 't Afweezen kan grooter „ wonderen doen, dan gy u miſchien verbeeldt; 't verloop van tyd „ zal de trekken van ADELAIDE mogelyk uitwiſſchen, en u weder tot „ u zelven doen komen. Ik zal, van myn kant, niet in gebreke „ blyven, om u voldoening te geeven. Uws Vaders aart is altoos „ te geweldig geweest; doch nu zyne wraak wettig is, tot welke „ uiterſten zal dezelve niet voorthollen? Gy zyt grootlyks te be„ ſtraffen over het vernietigen dier Papieren: en hy houdt zich ver„ zekerd, dat ADELAIDE, op bevel haarer Moeder, u aanzeene tot „ het doen dier offerande."

„ Helaas!" betuigde hy hier op, „ is het mogelyk, dat hy zo „ liefdloos denke van de Marquiſinne van LAUSANNE! het is 'er zo „ verre af, dat ADELAIDE niet weet wat ik gedaan hebbe; en ik ſta „ 'er voor in, dat hadt zy het geweeten, zy alles zou aangewend „ hebben, om het te beletten."

Hy vormde toen een ontwerp van briefwiſſeling, en verzogt zyn medydende Moeder, dat zy ADELAIDE zou bezoeken, als deeze te *Bourdeaux* kwam. Zy verzekerde hem het te willen doen, op voorwaarde, dat hy zich geheel aan zyn Vader zou onderwerpen, in gevalle ADELAIDE's genegenheid niet aan zyne verwagting beantwoordde. Het grootſte gedeelte van den nagt bragt hy door met zyne Moeder; en als de dagerand aanbrak, berigtte zyn Geleider hem, dat hy zyn Paard moest doen zadelen; hy gehoorzaamde, en verliet, met een beklemd hart, zyns Vaders huis.

Op den derden dag der reize kwamen zy aan een *Kasteel*, gebouwd aan den voet van het *Pyreneeſche gebergte*, de plaats tot zyn verblyf geſchikt. Cypreſſe dreeven en barre rotſen waren alles wat hy zag, en hy hoorde niets dan het gekras der raavens en het rommelend nederſtorten der watervallen van het gebergte.

Eenige dagen daar vertoefd hebbende, verſtondt hy van zyne Moeder, dat zyn Vader naar geene voorſlagen wilde hooren: en zy berigtte hem, om de maat zyner verdriedlykheden nog voller te meeten, dat zyn Vader eindelyk het Huwelyk hadt vaſtgeſteld, tuſſchen hem en de Dogter des Graaven van FOIX: dat de Huwelyksplegtigheid in de plaats zyner bewaaringe ſtondt voltrokken te worden; als mede dat zyn Vader, binnen weinig dagen, by hem zou weezen, om alles gereed te maaken. De drie dagen vóór zyn Vaders komst beſteedde hy in het ontwerpen van een plan, waar door hy ADELAIDE nieuwe blyken van zyne ſtandvaſtigheid zou geeven. Het onderhoud tuſſchen zyn Vader en hem was, van zyne kant, zeer koel, doch eerbiedig; van 's Vaders kant, ſtreng en trots.

„ Ik heb," ſprak de Vader, „ u tyd gegeeven, om van uwe „ dwaasheden te bekomen, en ben thans hier verſcheenen, om u

„ te

„ eene gelegenheid aan te bieden, tot eene vergoeding derzelven. „ Laat uwe gehoorzaamheid uw antwoord weezen op dit blyk van „ myne goedheid, en maak u gereed, om als uwe Egtgenoot te „ ontvangen eene Juffrouw, die ik voor u geſchikt heb. Het Hu„ welyk zal hier voltrokken worden; en uwe Moeder, op morgen, „ hier komen met den Graaf van FOIX en zyne Dogter." ——— „ Het ſmert my zeer," antwoordde de Jonge Edelman, „ dat het „ buiten myne magt is u te gehoorzaamen. Ik ben te eerlyk om myn „ hand te geeven, daar ik myn hart niet tevens kan ſchenken. Ik „ verzoek, derhalven, uw verlof om deeze plaats te verlaten, de„ wyl Mejuffrouw van FOIX, hoe beminnelyk zy moge weezen, „ buiten ſtaat zal zyn, om myn beſluit te doen wankelen: en de kwa„ lyk voegende betuiging, die ik haar moet doen, zal gevoeliger zyn „ als ik haare hand afla; nas dat ik haar in perſoon zal gekend „ hebben: mag ik u, daarom, bidden my niet langer in deeze plaats „ op te houden." ——— „ Neen," hervatte de Vader met een dreigende woede op 't gelaat, „ gy zult niet van hier gaan, of „ ooit de Zon weder aanſchouwen: want ik zal u terſtond in een „ onderaardsch gat werpen, gereed voor zulke ſnooden, als gy zyt. „ Ik zweer geene magt op aarde zal u in vryheid ſtellen, of gy moet „ tot uwen pligt wederkeeren. Ik zal u ſtraffen door alle middelen, welke my myne wraake verſchaft. Ik zal u onterven; uw „ goed u ontneemen, en het aan Mejuffrouw van FOIX ſchenken, „ om, zo veel in myn vermogen is, myn woord by haar te hou„ den."

Deeze bedreiging werd terſtond volvoerd, en hy in den voet eens toorens gebragt, waar alleen eenig ſchemerlicht in kwam door een klein yzeren venſter in de muur. Hy beval dat de Jonge Edelman daar op het nauwſt zou bewaakt worden, tweemaal daags eeten en drinken krygen, en dat men alle gemeenſchap met zyne Vrienden en Bloedverwanten zou weeren. Zyne Moeder vondt, nogthans, middel om hem een brief ter hand te ſtellen, waar in zy hem aanmaande om zyn Vader te gehoorzaamen, wiens woede van dag tot dag toenam. Zy voegde 'er by, grootlyks om zynent wil geleeden te hebben; en dat haar aanhouden, om eene verzoening te treffen, te wege gebragt hadt, dat zyn Vader haar van Verſtandhouding verdagt hieldt.

Nieuw hartzeer verwekte hem de ſmert zyner Moeder; doch hy oordeelde, dat zyn eigen lyden, eenigermaate, zyn gedrag kon billyken. Terwyl hy dus op de ſtrengheid zyns lots dagt, werd hy, in zyne mymeringen, geſtoord door een geritzel aan het venſter; en terſtond viel 'er een brief neder. Hy brak dien open met eenangſt, welke hem bykans zinloos maakte. De Brief was van deezen inhoud:

Uit den ouden Graaf van COMMINGE, *weet ik hoe veel ik aan u ver-*

verſchuldigd ben: zyn toorn zette hem aan om te ontdekken, 't geen uwe edelmoedigheid zou verborgen gebouden hebben. Ik ben, desgelyks, maar al te wel onderrigt van den jammerlyken ſtaat, waar in gy u bevindt, en uit welke gy niet kunt verlost worden, dan door middelen, die waarſchynlyk uwe elende zullen vermeerderen. Uwe edelmoedigheid vordert de dankbaarſte erkentenis; dankbaarheid maakt my bekwaam, om uit te voeren wat uw lyden op 't regtmaatigſt vordert. Uw Vader ſtaat 'er op, dat myn trouwen, de prys moet zyn van uwe vryheid: dewyl zulks, eene vereeniging, hem onaangelyk, volkomen zal beletten. Die offerande moge my het leeven kosten, althans zal dezelve my op 't verlies van myne rust voor altoos te ſtaan komen. Dan geene elende, hoe akelig, kan my affchrikken; ik heb my bepaald! Uw lyden, uwe gevangenis, is my ſteeds voor den geest. Binnen weinig dagen zal ik de Vrouw zyn van den Marquis van BENAVIDES. *'t Geen ik van zyn character weet, ſpelt my wat ik zal moeten ondergaan. Met dit alles ben ik u dit blyk myner getrouwheid verſchuldigd, dat ik, uit myne aanſtaande verbintenis, niets dan jammer voorzien kan. Doe gy, in tegendeel, uw best om gelukkig te weezen. Uw geluk zal myn eenige troost zyn. ——— Ik moest zo veel niet gezegd hebben. Was ik waarlyk edelmoedig; myne beweegreden tot het Huwelyk moest u onbekend zyn, ten einde gy het Ondankbaarheid mogt noemen, 't welk alleen uit overmaat van Liefde voortkomt. Ik had dit ontwerp gevormd; doch het ontbrak my aan moed om 't uit te voeren. In mynen ongelukkigen ſtaat had ik de vertroosting noodig van te kunnen denken, dat myne naagedagtenis by u niet baatlyk zou weezen. Helaas! hoe ſchielyk moet ik alle gedagten van u ter zyde zetten. Ik moet u vergeeten; of ten minſten myn best doen om u te vergeeten. Dan myne elende, hoe knellende ook zal ten uiterſten verzwaard worden, indien gy niet zeer zorgvuldig alle gelegenheden vermydt, om my te zien of te ſpreeken. Wees gedagtig, dat gy my dit teken uwer hoogagtinge verſchuldigd zyt; en denk hoe dierbaar die hoogagting my moet weezen: naardemaal dit de eenige aandoening is, welke de deugd my toelaat te verzoeken.*

ADELAIDE.

Deeze brief bragt zyne geesten in zo heftig eene beweeging, dat 'er eene koorts op volgde, die den Jongen Graaf veertien dagen bybleef: wanneer een kundig Geneesheer, met zyne Moeder, in 't kasteel kwam, en hem alle mogelyke hulp booden. Hy herſtelde langzaamerhand, en werd eindelyk ten vollen bevestigd in de treffende kundſchap, welke hy zints lang vreesde te ontvangen, dat ADELAIDE aan den Marquis van BENAVIDES getrouwd was, weinig dagen naa het afzenden des bygebragten Briefs.

Voor

Voor allen was dit Huwelyk een ſtuk van verbaazing: dewyl die Edelman, om van de mismaaktheid zyns Perſoons niet te ſpreeken, bekend ſtond voor een allergrilligſt Mensch. De Jonge Graaf beſloot dit ſtuk tot in den grond te onderzoeken, en nam de eerſte gelegenheid waar, om de plaats zyner afzondering te verlaaten; hy begaf zich na 't Landgoed van den Marquis, en onthieldt zich eenige dagen in de nabuurſchap; voorgeevende dat hy een Leermeester was in de Schilder- en Bouwkunde; kunſten waar in hy groote vorderingen gemaakt hadt. Binnen kort kreeg hy kennis aan den Jongen BENAVIDES, Broeder van den Marquis, een Jongeling zo beminnelyk van character, als de ander haatlyk was: door deezen werd hy ingeleid by de Familie: en dewyl de Marquis voorhadt groote veranderingen in zyn Huis te maaken, werdt de Graaf, thans de rol van Bouwmeester en Schilder ſpeelende, daar over geraadpleegd.

Zeer begeerig om het voorwerp zyner vuurige wenſchen te ſpreeken, beſloot hy de eerſte gelegenheid waar te neemen, om zich tot haar te vervoegen. Hy zag kort hier op ADELAIDE alleen in de kamer treeden, en weetende dat de Marquis met een zyner Afhangelingen in de tuin was, volgde de Graaf haar zo ſchielyk, dat ze hem in 't eerst niet bemerkte. Zy wilde vlugten zo ras zy hem zag; doch hy hieldt haar vast. „ Ontvlie my, ſprak zy, ik „ bezweer u, en zie my niet meer. 't Is om u, om u alleen, „ dat ik de elendigſte aller ſtervelingen ben: wilt gy my de mis„ daadigſte doen worden!'

Op dit oogenblik werd de deur geopend: de Marquis ſtoof de kamer in met den degen in de hand, en viel gansch verwoed op den Graaf aan. Onder het worſtelen ontving hy een wond in zyn ſchouder; hy ontwrong zynen beſpringer den degen, en ſtak hem, op verſcheide plaatzen, in 't lichaam. De Huisgenooten, door het gerugt verbaasd, greepen den gewaanden Bouwmeester en Schilder, en bragten hem uit de kamer in eene verzekerde plaats.

De wonden van den Marquis, ſchoon gevaarlyk, waren niet doodlyk; en zyn Broeder, de Ridder, de geheele geſchiedenis van den Graaf uit ADELAIDE vernomen hebbende, beſloot hem op vrye voeten te ſtellen: dewyl hy verzekerd was dat de Marquis hem door vergif hadt zoeken om te brengen, toen hy op 't Kasteel zyns Vaders gevangen zat. De braave Ridder vervoegde zich by hem in 't holst van den nagt, en nam hem, naa eene korte zamenſpraak, by de hand, hem buiten het Kasteel leidende. De Ridder raadde hem, by 't ſcheiden, in een nabygeleegen Klooster te gaan, welks Abt hy een brief van aanbeveeling gezonden hadt. Hy kwam 'er den volgenden dag: door den ſlegten ſtaat zyner wonde, en de ontſteltenisſe des gemoeds, viel hy in eene gevaarlyke ziekte; welke de goede Abt zeer voor zyne opkomst deedt dugten.

Omtrent éene maand naa dat de Graaf in het Klooster zyn verblyf

genomen had, kwam de Ridder aan de poort, en vroeg na den ongelukkigen Edelman. Hy werd gebragt voor het bed, waar de Graaf lag, en, zich by 't zelve nedergezet hebbende, borst hy uit in een' vloed van traanen, onder 't geeven van dit berigt: „ Ik breng „ u, waarde Vriend, geene dan droeve tyding. De Marquis is her„ ſteld; doch de ſtrenge behandeling zyner Vrouwe doorgrieft myn „ hart. Ik verliet het Kasteel myns Broeders, één week na uw „ vertrek, dewyl ik, om Familiezaaken, te *Angiers* noodzaaklyk „ moest weezen. Nu twee dagen geleden, kwam ik weder op 't „ Kasteel: en ſtond niet weinig verſteld, als ik, uit een knegt ver„ nam, dat ADELAIDE, drie dagen naa dat ik op reis ging, geſtorven „ was. Ik beken, ik verdenk myn Broeder, ſchoon hy van rouwe „ overſteipt ſchynt, alle gezelſchap weigert, en van die beminnens„ waardige Vrouwe niet ſpreekt, dan met het vertoon van het „ grievendst hartzeer en wanhoop".

De Graaf wilde den Ridder bedankt hebben voor dit treurig verhaal; doch zyne ſtem werd door zugten en ſnikken afgebrooken, en hy bezweek. De Ridder gedroeg zich op de vriendlykſte en verpligtendſte wyze, jegens deezen ongelukkigen Edelman, en bleef by hem tien dagen lang, tot dat de ziekte meest herſteld was; ſchoon hy zeer zwaargeestig bleef.

Korten tyd daar naa ſchreef de Graaf van COMMINGE, thans alle hoope van geluk in deeze Wereld opgeevende, zyne Moeder, en verzogt haar beſchikking over zyne goederen te maaken: dewyl hy, uit hoofde der ongelukken hem over gekomen, beſlooten hadt zich van de Wereld af te zonderen. Hy vertrok weinig tyds daarop na de Abdy van *La Trappe*, waar hy, naa den proeftyd doorgeſtaan te hebben, niet tegenſtaande het beweeglyk aanhouden zyner *Vrienden*, om hem 'er van af te maanen, de Ordekleederen aantoog.

De eenzaamheid, de ſtilte van dit verblyf der naargeestigheid, met de droefenis op elks weezen daar geſchilderd, bragt niet weinig voedzel toe aan zyne ſmerte. Hy nam alle de laſtige dingen van dit Klooster waar, zonder eenige moeilykheid deswegen te gevoelen: want alles was voor hem even onverſchillig geworden. Elken dag, ging hy in 't diepſte van 't woud, waar hy ADELAIDE's Brief las, herlas, en ſtaan bleef op elk woord. Hy bezag daar het Afbeeldzel van die Schoone, tot dat zyn verbeelding 't zelve als bezielde. Hy bevogtige den Brief en de Beeldenis met traanen, en keerde na het Klooster in den ongelukkigſten toeſtand.

Op deeze wyze, hadt hy drie langzaam voortſleepende jaaren geſleeten, in enkele bitterheid, wanneer de klok hem riep, om eenen ſtervenden Broeder, in de jongſte oogenblikken des leevens, by te ſtaan. Deeze lag op een plank, met aſche beſtrooid, en ontving de laatſte Kerkgeregten, als hy verlof verzogt om te mogen ſpreeken. Zich tot den Kloostervoogd wendende, begon hy in deeze voege.

„ 'tGeen

„ 't Geen ik zal zeggen, zal myne Toehoorders met eenen nieu-
„ wen yver tot den dienst des Almagtigen vervullen. Ik schandvlek
„ den naam van Broeder, met welken deeze heilige Mannen my
„ vereerd hebben. ——— Zie, in my, eene ongelukkige eene zon-
„ dige Vrouw, door liefde, onreine liefde herwaards gedreeven. ——
„ Ik beminde, en werd bemind, van eenen Man van mynen rang.
„ Doch de vyandschap onzer Ouderen was een onweerbaare hin-
„ derpaal onzer vereeniginge; en ik werd genoodzaakt, tot behou-
„ denis myns Minnaars, myne hand te geeven aan den vyand van
„ myn hart. Zelfs in de keuze myns Egtgenoots, zogt ik alleen een
„ bewys te geeven van de sterkte myner drift; en hy, die alleen haar
„ kon inboezemen, verkreeg, om myns Minnaars jalousy tegen te
„ gaan, de voorkeuze. Doch het was de wil des Almagtigen, dat
„ een Huwelyk, met zulke misdaadige oogmerken geslooten, voor
„ my eene altoosspringende bronwelle van verdriet en elende zou
„ weezen. Ik zag myn Egtgenoot en myn Minnaar, elkander ge-
„ wond hebbende, voor myne oogen bloeden! Een tooneel zo hart-
„ roerend joeg my een Koorts op 't lyf, van welke ik nauwlyks
„ hersteld was, of myn Egtgenoot wierp my in eene allernaarste ge-
„ vangenis; een gerugt laatende uitgaan dat ik gestorven was. Myn
„ Man, onvermoeid in my te plaagen, hadt de wreedheid om spot
„ by elende te voegen: twee jaaren bleef ik in dien volstrekt troost-
„ loozen toestand: in 't einde kreeg ik, door den dood myns Egt-
„ genoots, myne vryheid. De bediende, die alleen van myn lot
„ bewust was, opende myne gevangenis, en verhaalde my teffens,
„ dat, zints myne opsluiting, het gerugt van mynen dood allerwe-
„ gen verspreid was.

„ Het gerugt myns lotgevals alleen zou my tot een afgezonderd
„ leeven hebben doen besluiten: en dit besluit nam ik te gereeder;
„ dewyl alle myne naspeuringen, na den persoon, om wien ik enkel
„ wenschte te leeven, vrugtloos waren. Ten einde ik te onbekender
„ uit het Kasteel mogt geraaken, toog ik Manskleederen aan, in
„ welk gewaad ik my voorstelde, na een Klooster digt by *Parys* te
„ trekken. Ik was op reize derwaards, als eene heimlyke aandrift,
„ by het voorbygaan deezes Godsdienstigen verblyfs, my drong hier
„ in te treeden. Op het oogenblik myner intrede, onderscheidde ik
„ in het volle choorgezang een stem, my maar al te wel bekend. Ik
„ dagt door verbeelding betoverd te weezen. Ik kwam nader, en,
„ niettegenstaande alle de veranderingen, door den tyd en de strenge
„ leevenswyze in 't gelaad te wege gebragt, herkende ik den Man,
„ zo dierbaar aan myne geheugenisse. Ik kon my eener plaatze,
„ waar myne ziel was, niet onttrekken. En, om hem niet weder te
„ derven, bood ik my by u, ô Vader, aan, om het Ordekleed, en
„ badt met zulk een' ernst dat gy het my vergunde.

„ De Almagtige, my aan my zelven overlaatende, wilde my de
„ dringendste reden tot myne verdere vernedering geeven. Hy liet

„ my, daarom, toe de vergiftigde vreugde te smaaken, van dezelfde
„ lugt te ademen, en onder het zelfde dak te huisvesten met hem,
„ die onschuldig myne ziel hadt ingenomen. Ik volgde myn Min-
„ naar als zyn schaduw; ik hielp hem met myne geringe kragten, in
„ zyn werk, en was, op dien tyd, ryklyk voor myne moeite beloond.
„ Myne verliefdheid zou my aangezet hebben om my aan hem te
„ ontdekken, was ik niet wederhouden geworden, door de vreeze
„ van de rust te zullen stooren des geenen, die my van myne rust
„ beroofd hadt. ——— Beschouwt het gelukkig tydstip; door GOD
„ geschikt om my aan zich te verbinden! Wy waren bezig met hout
„ voor het Klooster te hakken. Myn Minnaar was my ongemerkt
„ ontglipt. Myne bekommernis zette my aan, om hem te zoeken,
„ langs alle paden van het woud; eindelyk ontdekte ik hem in het
„ afgelegendste gedeelte; staroogende op iets, 't welk op zyn borst
„ hing. Ik trad, ongemerkt, nader, en zag het voorwerp zyner aan-
„ dagtige beschouwing. Hoe onuitspreeklyk was myne verwonde-
„ ring, op het zien van myn eigene beeldtenis. Toen bemerkte ik,
„ dat hy wel verre van de rust te genieten, welke ik schroomde te
„ stooren, even zeer als ik een ongelukkig slachtoffer was van eene
„ nog ongelukkiger drift. Toen schilderde myne verbeelding my
„ den Almagtigen af, als gereed in zynen toorn om hem te straffen.
„ Ik vreesde, dat de liefde, welke ik onheilig met my voor 't Altaar
„ gebragt hadt, de wraak des Hemels zou doen nederstorten, op het
„ ongelukkig voorwerp van dezelve. ——— Maar —— de hand des
„ doods grypt my aan. ——— Indien de Medegenoot myner dwaas-
„ heid nog onder dezelve zugt, laat hy dan het oog vestigen op het
„ voorwerp zyner drift, laat hy my aanschouwen: laat hy denken,
„ dat het jongste uur 't welk voor my nadert, ook welhaast zyn lot
„ zal weezen. Myn einde is gekomen. Ik verzoek de gebeden
„ deezer heilige Mannen. Ik verzoek vergiffenis voor den aanstoot
„ door my gegeeven, en erken my onwaardig onder hun begraaven
„ te worden".

Geen woorden zyn magtig, om de aandoeningen, van de getroffe Ziel des Graafs, uit te drukken; hy ondervondt, in dat vreeslyk uur al de tederheid der liefde, en al de smerte der wanhoop. Hy knielde met de andere Kloosterlingen, toen zy eerst sprak. De stem kende hy terstond voor de stem van ADELAIDE; doch de vrees van één enkel woord, 't welk zy uitte, te zullen misfen, wederhieldt hem van schreeuwen. Wanneer hy bemerkte, dat zy gestorven was, werd hy zinneloos van hartzeer; hy ontsprong de Kloosterlingen, die hem vast hielden, knielde, vatte haare leevenlooze hand, en bevogtigde dezelve met een vloed van traanen; uitroepende: ——— „ Nu heb ik u
„ ——— myn dierbaare ADELAIDE ——— u voor altoos verlooren;
„ gy waart by my, en myn hart, myn ondankbaar hart, kende haar
„ niet —— Neen ——— wy zullen niet weder scheiden. ———
„ De dood ——— min wreed dan myn Vader ——— zal ons voor
„ altoos vereenigen".

De

De heilige Broederſchap nam hartlyk deel in dit allertreurigst ſchouwſpel, en poogde hem, door de beweeglykſte redenen, van het lichaam, 't welk hy ſtyf omarmde, af te trekken: geweld was 'er toe noodig, en hy werd in zyne cel opgeſlooten. De Graaf is nog in die opgeſloote plaats, en heeft nu veele jaaren doorgebragt, in 't beweenen van zyn verlies, om zich voor te bereiden tot eene betere wereld.

De Heer D'ARNAUD, Schryver van dit Stukje, verzekert de zodanigen, die geen genoegen ſcheppen, in het leezen van vercierde Jammertooneelen, dat de treffendſte gevallen, hier voorkomende, maar al te ongelukkig op de waarheid gegrond zyn.

DE SCHIPBREUK.

Herderskout TUSSCHEN LYCIDAS en LAMON.

(Naar 't Hoogduitsch van den Heer GESSNER.)

LYCIDAS en LAMON hadden een drift Hoornvee, op een Voorgebergte, digt by den mond van den *Tyſernus*, waar dezelve, langs zyne roode bedding, in de diepte der Zee ſtort. Zwaare donkere wolken pakten zich op een! Eene ſchrik baarende ſtilte heerschte in 't Geboomte! De bevreesde Zwaluw en het Ysvogeltje vlooogen twyfelagtig heen en weder. Altede hadt de drift Vee's het gebergte verlaaten, om eene ſchuilplaats te zoeken. De twee Herders bleeven alleen, om het naderend Onweer waar te neemen. ——— Hoe ſchriklyk is deeze ſtilte! riep LAMON uit. Ziet de daalende Zon verſchuilt zich agter de wolken, die aan het uiterſte van den Oceaan, gelyk hoog getopte bergen, opkomen.

LYCIDAS. Deeze donkere en onuitöogbaare Zee gelykt een' eeuwige nagt! Dezelve is, nogthans, ſtil; maar op deeze doodlyke ſtilte zal ſchielyk een ſchriklyk Onweer volgen! Een hol geluid dommelt my reeds in 't oor, en vervult de lugt. Dus wordt, in een ſchielyken ramp, zomtyds het gehuil der droefheid van verre gehoord.

LAMON. Beſchouwt deeze berg gelykende wolken! Hoe traagly ryzen ze boven elkander. Zy komen als uit de diepte op, en worden, van tyd tot tyd, zwarter en dreigender.

LYCIDAS. Het geraas nadert en verzwaart! Duisternis bedekt de diepte! De *Dionſediſche Eilanden* zyn reeds in de donkerheid bedolven, zy vertoonen zich niet meer! Het nabuurig *Pharos* vertoont zich alleen, te midden van het akelig donker! Maar nu beginnen de Wolken ſterk te beweegen! Zy ſcheuren, en dryven, met ſchielyke vaart, door de lugt! Zy ſtuiten tegen de golven, reeds wit van ſchuim.

LAMON. Het Onweer is in volle woede! Laat ons 't zelve gade ſlaan, 'er is, ik weet niet welk een vermaak, vermengd met den angst

daar door verwekt! Laat ons hier blyven. Als wy eene ſchuilplaats behoeven, wy hebben ſlegts den berg af te klimmen.

LYCIDAS. LAMON ik zal by u blyven. Het Onweer hangt nu boven ons hoofd. De golven ſlaan tegen den voet van 't gebergte; de winden teisteren de toppen der boomen.

LAMON. De toomlooze golven ſchuimen tot aan den hemel; nu klimmen ze op als verbaazende rotzen, dan daalen ze ten afgrond! De Blixem, die de oppervlakte der baaren klieft, verlicht alleen dit ſchriklyk tooneel!

LYCIDAS. ô Onſterflyke Goden! —— Een Schip! —— hangende op een golf, gelyk een Vogel op de punt van een rots. —— Hemel! — het zinkt! Waar is het Schip? Waar zyn de elendige ſcheepsgezellen! — in de diepte der zee verzwolgen.

LAMON. Indien myne oogen my niet bedriegen, vertoont zich het Schip nog op dien golf. — Goden! bewaart, bewaart het rampzalig Volk! — Ach! zie, de volgende baar loopt, met allen geweld, 'er op aan. — Ongelukkige Menſchen, wat kon u beweegen, uw geboortegrond te verlaaten, en u op de trouwlooſſte hoofdſtoffe te waagen? Bragt uw land geene genoegzaame vrugten voort, om uwen honger te ſtillen? Gy zoekt rykdommen, en gy loopt een' elendigen dood in den mond!

LYCIDAS. Te vergeefsch zullen uwe Ouders, uwe Vrouwen, en Kinderen het vaderlyk ſtrand, met hunne traanen, bevogtigen. Te vergeefsch zullen zy geloſte doen voor uwe behoudenis, op de altaaren van NEPTUNUS. Uwe begraafplaatzen zullen ledig blyven. Uwe lichaamen zullen aan de roofvogelen, op het ſtrand, ten prooije ſtrekken, of door de Zee-gedrogten der diepte verſlonden worden! — ô Goden! geeft, dat ik, voor altoos, vreedzaam, in myn nederig hutje, mag woonen, en, met weinig te vrede, alle myne behoeften mag vervullen, met de vrugten van myn land, en van myn vee.

LAMON. Groote Goden! dat ik geſtraft worde gelyk deeze elendigen, indien ik over myn lot morre! indien ik ooit meer wensch dan ik nu geniet, tot myn beſtaan en rust.

LYCIDAS. Laat ons na beneden gaan. Misſchien werpen de baaren eenigen dier ongelukkigen aan den oever op. — Leeven zy nog, wy zullen het genoegen hebben van hun te helpen, en te behouden. Zyn ze reeds geſtorven, wy zullen hunne Schimmen bevredigen, door hun lichaam eene vreedzaame begraafplaats te bezorgen.

Zy klommen neder op het ſtrand, en vonden een Jongeling, zo ſchoon als de Zoon van MAIA, op het zand uitgeſtrekt. Buiten ſtaat, om hem tot het leeven weder te brengen, beſtelden zy hem ter aarde: 't lyk met traanen bevogtigende. Onder een gedeelte van het wrak, op 't ſtrand hier en daar verſtrooid, vonden de Herders een koffertje met goud. LYCIDAS ſprak, op de ontdekking, wat zullen wy met dit geld doen?

LA-

LAMON. Laat ons het zelve bewaaren, niet om ons te verryken; hier voor behoeden ons de Goden! doch om het weder te geeven aan die het, met regt, mogt eischen, of uit te deelen aan die het meer dan wy behoeven.

De schat, onbekend voor de gierigheid der menschen, bleef langen tyd in handen der twee Herderen. Eindelyk besteedden zy denzelven tot het bouwen van een Tempel, naby het graf des Jongelings. Zes kolommen van wit marmer, met klimop omgroeld, vercierden den Voorgevel, en binnen was een Standbeeld van PAN geplaatst. Aan de Vergenoegdheid en PAN werd die Tempel geheiligd.

KLINKDICHT.

MYn Zangster word genoopt, genoodzaakt, om te dichten;
Maar 'k heb geen voorraad! Zwyg van zaaken! 'k heb geen woord
Daar ik op dichten kan. Wie heeft het ooit gehoord?
'k Moet echter zingen; voor deez' drift moet alles zwichten.

De Dichtkunst dringt my thans. Ik zal 'er my naar richten.
Welaan! maar, of myn Zang ooit eenig mensch bekoort
Raakt my op heden niet. Ik zing, door dwang, maar voort.
De Dichtkunst heeft haar doel, en treft my met haar schichten.

Lach om haar schichten! dryf met 's Dichters drift den spot!
Ik zing, om dat ik moet. Ik dicht, en dit 's myn Lot.
Ik dicht, en gy, gy lacht; geef ruimte aan uwe Longen!

Ik zing; en heb geen stof. Die wil, roep vry, 't is dwaas!
Veel menschen vinden vreugd in 't maaken van geraas.
Lach vry; ik lach met u; ik heb van NIETS gezongen.

* * *
* *
*

WAARNEEMINGEN

omtrent de

LUGTS-GESTELDHEID, WEDER en WIND, te AMSTELDAM,

in December 1776.

DOOR *ANTONIUS WILHELMUS SCHAAF*, Med. Doct.

D.	Barometer. 's morg.	's midd.	's av.	Therm. mo.	mi.	av.	Winds Streek. 's morg.	's midd.	's av.	Weder. Geſteldh.
1	29. 7½	29. 8	29. 10½	43	48	46	Z	Z	Z	Beur. Held.
2	30. 1	30. 0½	30. 0½	46	46	45	——	Z O	Z O	Mist. ——
3	—— 0	29. 11½	29. 11½	38	42	42	——	Z	Z	Helder.
4	29. 11	—— 11½	—— 11½	40	44	46	——	Z t W	Z t W	Mist. Held.
5	—— 11½	30. 0	30. 0	46	47	48	——	Z W	Z W	—— Reg.
6	—— 11	29. 10½	29. 10½	41	44	43	Z O	O	O	—— Held.
7	—— 10½	—— 11½	30. 0	38	40	39	——	——	——	Held. Mist.
8	30. 1	30. 1	—— 1½	34	38	37	O t Z	Z O	Z O	——
9	—— 2	—— 1½	—— 2	32	34	35	Z O	——	——	—— Mist.
10	——	—— 2½	—— 3½	30	37	39	Z	Z t W	Z t W	——
11	—— 3½	—— 4	—— 4	39	41	43	Z t W	——	——	Mist. Reg.
12	—— 4	——	——	42	44	45	Z W	Z W	Z W	—— ——
13	—— 3	—— 3½	—— 3½	42	40	42	Z	Z	Z	——
14	—— 3½	——	—— 3	38	40	41	Z t W	Z W	Z W	—— Betr.
15	—— 1½	—— 0	29. 10	37	38	41	Z O	Z O	Z O	—— Reg.
16	29. 8	29. 7.	—— 6½	40	41	42	Z W	Z W	Z W	Reg. Mist.
17	—— 6	—— 5½	—— 5½	40	40	40	N t W	W	W	Buijig.
18	—— 5½	——	—— 5½	36	38	39	N W	N W	N W	—— Mist.
19	—— 3	—— 1½	—— 3	34	35	41	Z	Z	W	Sneeuw.
20	—— 4	—— 4½	—— 6	39	42	41	Z W	W	——	Buij Held.
21	—— 7	—— 6	—— 6½	41	43	47	——	Z W	Z W	Mist. Reg.
22	—— 6	—— 6½	——	46	50	50	——	W	W	Reg. Held.
23	—— 8.	—— 8	—— 6	46	46	46	N W	N W	N W	Held. Wolk.
24	—— 3	—— 2½	—— 3	43	42	40	W t N	W t N	W t N	Hag. Dond.
25	—— 5½	—— 6½	—— 7	38	40	40	N	N	N	Buijig.
26	—— 8	—— 9	—— 9½	38	40	39	Z O	O	O	Mist. Held.
27	—— 10	—— 10½	—— 11	33	35	35	O	——	——	—— ——
28	—— 11½	—— 11½	—— 10	32	33	34	O t N	O t N	O t N	Held. Betr.
29	—— 6	—— 4	—— 1	36	37	35	N	N W	N W	Sn. Storm,
30	—— 3	—— 3	—— 5	30	30	29	N t O	N t O	N t O	——
31	—— 6½	—— 7	—— 7½	28	30	31	——	N W	——	——

Hoogſte Barometer d. 30. 4
Laagſte Barometer d. 29. 1 } middelb. d. 29. 8½

Hoogſte Thermometer gr. 48.
Laagſte Thermometer gr. 28. } middelb. gr. 38

IN-

INHOUD

VAN HET

MENGELWERK.

Tot Fraaije Letteren, Konſten en Weetenſchappen betrekkelyk, in het Vyfde Deels Tweede Stuk.

BEdenkingen over Gods Zedelyke Eigenſchappen. Door Mr. GRAY. 1

Losſe Gedagten over eenige Onderwerpen. Door Mr. GRAY. 4

Middel voor de koude in de Handen. Door J. H. RUMPEL. 6

Uittrekzel van een Brief van den Heer MESSIER, wegens eene buitengewoone Koude, waargenomen in het *Voigeſiſch Gebergte*, den 27 Nov. 1774. 7

Berigt eener Reize na de Ysbergen, in het Hertogdom *Savoye*. Door den Heer BOURRIT. 9

Kort Begrip der verſchillen tusſchen *Groot-Brittanje* en de *Americaanſche Volkplantingen* gereezen. 17

Brief van den Heer MARMONTEL, aan den Heer * * *, over de Plegtigheid der Zalvinge van Koning LODEWYK DEN XVI. 29

De voornaamſte Leevensgevallen van TOPAL OSMAN. 32

De vergeeten Burger of de gelukkige Landheer. *Dichtſtukje.* 37

De Schoone Juffrouw en de Rups. Door den Heer BARBE. 43

Brief van M. VAN PHELSUM. M. D. 43

Redenvoering tegen het bedriegen en berooven des Naasten, of Verhandeling over de woorden *Levit* XIX: 13. Door W. ENFIELD. 45

Waarneeming aangaande eene Wond, doorgaande tot in den Onderbuik en 't Gedarmte. Door M. PILLION. 52

Beſpiegeling der Koude, in den Jaare MDCCLXXVI. 56

Proeve, in welke men rede tragt te geeven van de verandering van Climaat, die men waargenomen heeft in de Volkplantingen, gelegen in het binnenſte der Landen van *Noord-America*. Door den Heer HUGUES WILLIAMSON. M. D. 64

Over de Staatkundige vordering der Volken. 72

HENDRIK en MARIA. Eene *waare Geſchiedenis.* 77

De Lotgevallen van Vernuft en Weetenſchap. 82

De Goudzoeker en de Wysgeer. Door den Heer BARBE. 83

Invallende Gedagten, in den Winter deezes Jaars MDCCLXXVI. *Dichtſtukje.* 84

Waarneemingen wegens de Lugtsgeſteldheid, enz. te *Amſterdam*, in *January* 1776. 87

Nadere Berigten van de ſtrenge Koude. 88

Het Huislyk Geluk. 89

Waarneeming aangaande de Geneezing van een Borst-teering, door een Brandmiddel. Door M. DUPLAN. 94

Beſpiegeling van den Dooy, in 't Voorjaar des Jaars MDCCLVI. 100

Beſchryving eener nieuwlings ontdekte Gevoelige Plant; geheeten *Dionæa Muscipula*, in 't Engelsch *Venus Fly trap*, dat is *Venus Vliegen-val.* 105

Beſchryving van het Eiland *Scio.* Door RICHARD CHANDLER. 109

De Schoone Morgen. 115

JOACHIM, of merkwaardig voorbeeld van Kinderlyke trouw. Eene *Zedeleerende Geſchiedenis.* 124

De Vaderliefde. 128

Losſe Gedagten, over de Vryheid. *Dichtſtukje.* 129

Waarneemingen wegens de Lugtsgeſteldheid enz. te Amſterdam, in *February.* 138

Verhandeling over de Voortreflykheid, en het zwaarwigtige van het Ampt eens openbaaren Bedienaars van het Euangelie. 133, 177

Verhaal van een Vallende Ziekte, met 't geen 'er, by de Ontleeding, is waargenomen. Door Dr. DANIEL DE LA ROCHE, medegedeeld aan Pr. CULLEN. 142

Waarneemingen, over de algemeene Natuur der Wynen, benevens eenige korte Aanmerkingen over het Opium, den Tabak en de Thee. Door den Heer EDWARD BARRY. 144

Vervolg van Proefneemingen ter bevestiging, dat de uitwerkzels der voorbyſnellende Kogelen, niet van eenen Electri-

ken

ken aart zyn. Door MARTINUS VAN MARUM. 150
De voornaamſte Leevensgevallen van Mr. PETER COLLINSON. 153
Verhandeling over de Kunſten en Letter-oefeningen. 160
Reis na het Gewest der Veronderſtellingen. 169
Wreedheid tegen de Inſecten. Door Dr. PERCIVAL. 172
De twee Honden en de Kat. Een Fabel. *Dichtſtukje.* 175
Waarneemingen wegens de Lugtsgeſteldheid, enz. te Amſterdam, in *Maart.* 176
Kruidmengkundig Berigt, wegens de verkiezing en bereiding des Manlyken Varenwortels, tot het bekende Geneeskundig gebruik tegen den Lindworm. Door WILLEM VAN BARNEVELD. 188
Brief van den Heer ROBERT BARKER, F. R. S. aan Dr. BRODLESBY, over het maaken van Ys, in de *Oost-Indiën.* 196
Uitgezogte Leevensregels voor de Jeugd. 199
De waare Godsvrugt. Door GANGANELLI. 205
Character van RICHARD LANDGRAAG. 208
Aan de Dichtkunst. *Dichtſtukje.* 212
Waarneemingen wegens de Lugtsgeſteldheid, enz. te Amſterdam, in *April.* 216
Beſchouwing van een Zomerſchen Morgenſtond. 217
Het verſchil tuſſchen de *Oostindiſche* en *Moscoviſche Rhabarber*, onderzogt door J. G. KALENBERG. 223
Aanmerkingen over de Deelen, waar uit de Wyn beſtaat, als mede over den Brandewyn, Wynſteen, en den Azyn. Door den Heer EDWARD BARRY. 231
Nader Berigt, wegens het gebruik des Varenwortels, tegen den Lindworm. Door W. V. BARNEVELD. 236
Over de menigvuldigheid van Boeken. 239
Vertoog over de voordeelen, die jonge Heeren kunnen trekken, uit de verkeering met Deugdzaame Juffrouwen. Door JAMES FORDYCE. 248
De Wysgeer. Naar het Fransch van den Heer DU MARSAIS. 256
Voor- en Tegenſpoed. Eene *Allegorie.* 257

Een

Een onbekend geval met M. SCRIBLERUS. 261
De Vriendſchap. *Dichtſtukje.* 262
Waarneemingen wegens de Lugtsgeſteldheid, enz. te Amſterdam, in *May.* 264
Naſpeuring van de voornaamſte Gedenktekens des Zondvloeds, in de Heidenſche Wereld. Door BRYANT. 265
Waarneeming aangaande een vreemd lichaam, 't welk de Lugtpyp (*Aspera Arteria*) doorboorde. Door M. DE LA MARTINIERE. 277
Brief van MATTHEUS DOBSON, M. D. aan JOHN FOTHERGILL. M. D. F. R. S. behelzende eenige Proeven en Waarneemingen, in een heetgemaakte Kamer. 280
Natuurlyke Historie van den *Raaf.* Volgens den Heer DE MONTBEILLARD, Medeſchryver van den Heer DE BUFFON. 284
Tegenwoordige Staat der Stad *Smyrna.* Door RICHARD CHANDLER. 292
Verhandeling over de *Troubadours.* Door den Heer Abt MILLOT. 297 en 338
Geboortezang aan N. N. *Dichtſtukje.* 310
Waarneemingen wegens de Lugtsgeſteldheid, enz. te Amſterdam, in *Juny.* 312
Jeſus Afkomst verdeedigd, tegen den Heer DE VOLTAIRE. 313
Berigt wegens de Pest te Smyrna. Door RICHARD CHANDLER. 324
Natuurlyke Historie van den *Kraay.* Volgens den Heer DE MONTBEILLARD. 329
Beſchryving van een monſteragtigen Visch, geſtrand op de Kusten van *Normandyen.* 333
Zedige Bedenkingen. 334
De ongelukkige Zoon of Vaderlyk Berouw. 346
Brief van den Heer DE VOLTAIRE, aan den Koning van Pruiſen. 353
Korte Regelen voor Jonge Dichters. 355
Redenvoering over de Vriendlykheid. 1 *Pet.* III: 8. Door den Eerwaardigen WILLIAM WOOD, 357
De goede uitwerking van 't doorſnyden van de Aponeuroſis, der

der tweehoofdige Spier (Biceps) in een pynlyke gefcheurde wond. Door B. WILMER, in een Brief aan Dr. HUNTER. 365

Natuurlyke Historie van den *Roek*. Volgens den Heer DE MONTBEILLARD. 367

De Land- Lugts- en Weersgefteltenis in *Zuid-Carolina*. Door LIONEL CHALMERS. 370

Stigtelyke Spreuken. 380

De Weldaadigheid. Eene *Oosterfche Vertelling*. 385

Tafereel van der Menfchen Geestgefteltenisfe, in 't midden van de Achttiende Eeuwe. Door den Heer D'ALEMBERT. 392

Character van SOPHRON. 394

Nalatenfchap van JEAN BAPTIST DE SINT SILOIX. 396

Alleenfpraak van JAN HENNUYER, Bisfchop van *Lizieux*, op het ontvangen van den last tot den Moord der Hugenooten. *Dichtftukje*. 397

Waarneemingen wegens de Lugtsgefteldheid, enz. te Amfterdam, in *July*. 400

Opheldering van Spreuken XXV: 23. Door THOMAS HUNT. 401

Waarneeming over een Boon, die uit de Lugtpyp, naar beneden in 't rechter gedeelte van de Longpyp (*Bronchia Dextra*) neergezakt was, en wederom den zesden dag, door hoesten, uitgeworpen is. Door M. BEAUSIER DE LA BOUCHARDIERE. 410

Natuurlyke Historie van den *Bonte-Kraay*. Volgens den Heer DE MONTBEILLARD. 413

Verflag van de Waarneemingen, om de Aantrekkingskragt der Bergen te ontdekken en te meeten. Door den Eerw. NEVIL MASKELYNE. 415

De voornaamfte Leevensgevallen van Mr. GEORGE EDWARDS. 419

Aanmerkingen over de Volkplantingen. Door den Heer SCHMITS. 426

DIOGENES en CHEREA. Door den Heer WIELAND. 431

De Last des Rykdoms. 439

Waarneemingen wegens de Lugtsgefteldheid, enz. te Amfterdam, in *Augustus*. 444

Op-

INHOUD.

Opheldering van Salomo's Spreuk XXV: 13. Door THOMAS HUNT. 445

Waarneeming over de uitwerking van het hulpmiddel tegen den Lindworm, op order van den Koning gemeen gemaakt, gezonden aan den Schryver van het *Journal de Medecine*. Door Mr. TURGOT. 448

Natuurlyke Historie van den *Kaauw*. Volgens den Heer DE MONTBEILLARD. 450

Reize over het Gebergte *Cennis*, door Mejuffrouw MILLER *van Bath-Easton*. 453

Berigt en Character van den Eerw. RICHARD PRICE. D. D. F. R. S. 462

De Herfst-Morgenstond. Door den Heer GESSNER. 468

Aanmerkingen over het Gebruik en Misbruik der Wysbegeerte, in Stukken van Smaak. Door den Heer D'ALEMBERT. 471

Brief van den Heer A. BRUGMANS, aan de Uitgeevers der *Hedendaagsche Vaderlandsche Letter-oefeningen*. 480

Schets van eenen Geleerden. Door den Heer DE LA HARPE. 481

De geredde Schuldenaar. Eene *Zedelyke Vertelling*. 483

Alleenspraak over 't Menschlyk Leeven. 491

Waarneemingen wegens de Lugtsgesteldheid, enz. te Amsterdam, in *September*. 492

Vertoog over de onderscheidene soorten van Zedelyke Wysbegeerte. 493

Waarneeming aangaande een Kind, zonder eenig teken van leeven in de Wereld gekomen, en op eene gemaklyke en eenvoudige wyze weder bygebragt. Door M. LAVALÉE. 497

De veronderstelde uitwerking van kooken op het Water, om het te spoediger te doen vriezen, door Proeven bevestigd. Door J. BLACK, M. D. *Professor in de Chemie te Edenburg*, in eenen Brieve aan den Heer JOHN PRINGLE. *Bart.* F. R. S. 499

Berigt en Proefneemingen, wegens de nieuwuitgevondene Electrizeer-Machine. Door MARTINUS VAN MARUM, A. L. M. P. en M. D. &c. 502

Natuurlyke Historie van den *Aakster*. Volgens den Heer DE MONTBEILLARD. 508

Ge-

INHOUD.

Geſchiedkundige Proeve over de Uitvinding der Letteren. Van den Hoogleeraar WARD. 513

Korte Beſchryving van *Petersburg*, het Hof van *Rusland*, de Keizerin, en den Groot-Hertog, in eenen Brieve van den Heere WRAXAL, aan zynen Vriend, in den Jaare 1774. 517

De Toverzweep, of een Schets van Characters op den weg ontmoet. Door JOHN BUNCLE *den Jongen.* 525

Voorbeelden van de zonderlinge uitwerkzels der Beſchroomdheid, met opheldernde Aanmerkingen. Door JONATHAN RICHARDSON, *Jun. Esq.* 533

Waarneemingen wegens de Lugtsgeſteldheid, enz. te Amſterdam, in *October.* 536

Verhandeling over den Dood, dien *Paulus* verklaarde in het vleesch te hebben, 2 *Corinth.* XII: 7. Door den Eerw. JOHN JORTIN. 537

Geneesmiddel tegen den Lindworm. Door M. LAGRNE, M. D. in eenen Brieve aan M. MENAUR. M. D. 549

Natuurlyke Historie van den *Gaay.* Volgens den Heer DE MONTBEILLARD. 551

Brief van DAVID MACBRIDE M. D. aan JOHN WALSCH *Esq.* F. R. S. tot geleide van twee Brieven, van Mr. STUCKEY SIMON, aan Dr. MACBRIDE, betreffende de herleeving van eenige Slekken, veele jaaren in het Kabinet van Mr. SIMON bewaard. 555

Zonderling voorbeeld van de Hardvogtigheid der Slekken, in het wederſtaan der Hette, 't welk eenigermaate kan dienen, tot bekragtiging van derzelver vermogen, om droogte te verduuren; zynde het geval der Slekken van Mr. STUCKEY SIMON. Door Mr. T. ROWE. 559

Verſlag wegens het beſlaan der Paarden, byzonder in *Poolen*, om te beletten dat zy niet op 't Ys glyen. Door M. PINGERON. 561

Zedenſpreuken. 563

Alleenſpraak van den Deſerteur. 568

GLYCERION. Door den Heer WIELAND. 571

De Starrekundige. Eene *Zedelyke Vertelling.* 577

Twee Byſchriften op de Afbeelding van den Eerw. Heer E. M. ENGELBERTS. 579

Waar-

INHOUD.

Waarneemingen wegens de Lugtsgesteldheid, enz. te Amsterdam, in *November*. 580

Verhandeling over den Oorsprong en het Voorwerp der Verborgenheden van Ceres, te *Eleusis*. Door den Heere COURT DE GEBELIN. 581

Briev van den Heer DE LA LANDE, over het verschil der Waarnemingen, wegens de Koude, in de Maand January 1776, te *Parys*, op het Observatorium van de Academie der Wetenschappen, en op dat der Marine. 589

De Bemagtiging van Constantinopole. Door MOHAMMED DEN II; benevens eene Beschryving dier Stad, en van haare Voorsteden. 592

Gevallen van den Graaf de *Comminge* en *Adelaide van Lausanne*. Door den Heer D'ARNAUD. 605

De Schipbreuk. Herderskout tusschen *Lycidas* en *Lamon*. Door den Heer GESSNER. 617

Klinkdicht. 619

Waarneemingen wegens de Lugtsgesteldheid, enz. te Amsterdam, in *December*. 620

BERIGT

VOOR DEN

BOEKBINDER.

Het Plaatje van de *Venus Vliegen-val*, te plaatsen tegen over bl. 108